

e-ISSN: 2147-9682

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ TURKISH LIBRARIANSHIP

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Anısına...

A Festschrift in Honor of Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ...

CİLT / VOLUME 34 SAYI / ISSUE 2 HAZİRAN / JUNE 2020

Türk Kütüphaneciler Demeği

Turkish Librarians' Association

İçindekiler / Contents

	Sayfa / <i>Page</i>
Editörden / <i>Editorial</i>	95
Hakemli Yazılar / <i>Refereed Papers</i>	
Güler Demir Mahkûmların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Davranışları: Kuramsal Bir Değerlendirme / <i>Information Needs and Information Behaviors of Prisoners: A Theoretical Evaluation</i>	98
Zehra Taşkın TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programınca Desteklenen Dergiler Üzerine Bir Değerlendirme: Yayıncı Ülkeler ve Disiplin Farklılıklarına Yakından Bakış / <i>An Evaluation on Journals Supported by TÜBİTAK Incentive Program for International Scientific Publications: Closer Look at the Origins and Disciplines of the Journals</i>	135
Tolga Çakmak ve Şahika Eroğlu Sosyal Medyada Kullanıcı Etkileşimi ve İçerik Kategorizasyonu: Ankara'daki Halk Kütüphanelerinin Facebook Gönderilerinin Analizi / <i>User Interaction and Content Categorization in Social Media: Analysis of Facebook Posts of Public Libraries in Ankara</i>	160
Hatice Hazal Emsen ve Hilal Tuğba Örmecioglu Üniversite Kütüphanelerinin Mekânsal Tasarımının Kullanıcı Üzerindeki Etkisine İlişkin İstatistikî Bir Çalışma: Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Örneği / <i>A Statistical Study on the Impact of Spatial Design on the User of University Libraries: The Case of Akdeniz University Central Library</i>	187
Ekrem Saltık Bir Gazetecinin 'Muhibbân-ı Kütüp' Olarak Portresi ve S. M. Tevfik Kütüphanesi / <i>Portrait of a Journalist as 'Muhibbân-ı Kütüp' and S. M. Tawfiq Library</i>	208
Görüşler / <i>Opinion Papers</i>	
Yaşar Tonta Dijital Kültürel Kaydın Korunması / <i>Preservation of the Digital Cultural Record</i>	229
Zehra Taşkın Birikimli Üstünlük ve "Bilimin Seçkinleri" / <i>Cumulative Advantage and "Science Elites"</i>	249
Hakan Anameriç Bir Deneme: Ulusal Biyografi Veri Tabanımız Üzerine / <i>An Essay: On Planing a National Biographical Database</i>	255
Sümeyye Akça Teknoloji ve Bilgi Çağında Müzeler: Genel Bakış / <i>Museums in the Age of Technology and Information: Overview</i>	263
Cem Özel, Burcu Ersoy ve Oya Arus Akademik Değerlendirme Ürünleri: InCites ve SciVal / <i>Academic Evaluation Products: InCites and SciVal</i>	275
İrem Ünsal Bozkurt Bir Özel Konu Kütüphanesi Türü Olarak Bilimkurgu Kütüphaneleri: Yurt Dışından Örnekler ve Türkiye'deki Tek Örneği "Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi" / <i>Science Fiction Libraries as a Special Library: Samples Around the World and the Only Sample in Turkey "Özgen Berkol Doğan Science Fiction Library"</i> ...	285
Okuyucu Mektupları / <i>Reader Letters</i>	
Mehmet Tayfun Gülle Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ Özyaşam (26 Şubat 1928 Adana - 10 Haziran 2019 Ankara)	296
Mehmet Tayfun Gülle, Nadide Güher Erer (Çev.) Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ Autobiography (February 26, 1928, Adana - June 10, 2019, Ankara)	298
Nilüfer Tuncer Sevgili Hocam ve Dostum Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Anısına / <i>In Memory of My Dear Professor and Friend Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ</i>	300
İrfan Çakın Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Anısına / <i>In Memory of Prof. Berin U. Yurdadoğ</i>	303
Nazlı Alkan Berin Hoca'yı Anarken / <i>Commemorating Prof. Berin U. Yurdadoğ</i>	306
Sacit Arslantekin Hocamın, İkinci Annemin Ardından... / <i>After My Professor, My Second Mother</i>	310
Fatoş Subaşıoğlu Konu Atatürk Olursa... / <i>If the Subject is Atatürk</i>	314
S. Özlem Gökçurt Demirtel Sevginin, Düşüncenin ve Bilginin Işığı, Sevgili Berin Hocamla Birlikte Olmak / <i>The Light of Love, Thought and Knowledge, To Be With My Dear Professor Berin Yurdadoğ</i>	316
Hasan S. Keseroğlu Pozitif Enerji / <i>Positive Energy</i>	321
Ümit Konya Prof. Dr. Berin Yurdadoğ Hocam'a Saygı İle / <i>With Respect for Prof. Dr. Berin Yurdadoğ</i>	323

	Sayfa / Page
Selma Alpay Aslan Prof. Dr. Berin Yurdadoğ İçin / <i>Commemorating Professor Berin Yurdadoğ</i>	325
H. İnci Önal Adana Sözlü Kültür Ortamından Yaşam Kültürüne Uzanan Yolda: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ / <i>On The Way From Adana Oral Culture Environment To Living Culture: Prof. Berin U. Yurdadoğ</i>	330
Bülent Yılmaz Hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Ardından / <i>After My Professor Berin U. Yurdadoğ</i>	332
Şebnem Ercebeci Çınar Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ Hocamızın Ardından / <i>After Our Professor Berin U. Yurdadoğ</i>	334
Üstün Yıldırım O Hep Bize Doğardı... / <i>She was Always Born to Us...</i>	340
H. Hale Cesur Kasımlı Dünden Bugüne / <i>From Yesterday to Today</i>	344
Ahmet Çelenkoğlu Ufkumda Hiç Sönmeyecek Bir Meşale / <i>A Torch Which Shall Never Fade On My Horizon..</i>	346
Tuncel Acar Berin U. Yurdadoğ / <i>Berin U. Yurdadoğ</i>	349
Ahmet Karataş Hatıralar Uçup Gitmesin (6): Hemşehrim ve Hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ... / <i>Don't Let the Memories Fly Away (6): My Townsman and My Teacher Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ</i>	351
Sema Tutumel Ayhan Sevgili Hocam Berin Yurdadoğ Anısına... / <i>In Memory of My Dear Professor Berin Yurdadoğ</i>	360
Mehmet Tayfun Gülle Mahşerin Dördüncü Atlısı / <i>The Fourth Horsewoman of Apocalypse</i>	363
Cihan Kalın Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Erasmus Eğitim Alma Hareketliliği Programı Deneyimi / <i>Experience on Erasmus Staff Exchange Programme at Cambridge University Library</i>	366
Tanıtm-Değerlendirme / Reviews	
Elif İbşiroğlu Bayram <i>Libraries in the Ancient World</i>	370

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ: Türk Kütüphaneciliğinin Bilge Kraliçesi

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ: The Wise Queen of Turkish Librarianship

*Türk Kütüphaneciliği Editörler Kurulu**

The editorial of current issue is devoted to Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ (1928-2019) who is one of the head lecturer of Turkish librarianship passed away on June 10, 2019. The volume pays tribute to her memory with various texts of professional and personal appraisals written by her former colleagues, students and friends.

Merhaba Değerli Okurlarımız,

Türk Kütüphaneciliği'nin Haziran sayısını oldukça karmaşık ve buruk duygularla sunuyoruz. Bildiğiniz gibi mesleğimizin kurucu öğretim üyelerinden Prof. Dr. Berin Yurdadoğ hocamız geçtiğimiz yıl 10 Haziran günü aramızdan ayrıldı. Sevgili hocamız meslektaşlarımızca çok iyi tanındığı ve sevildiği gibi akademi dünyası ve üyesi olduğu yerli ve yabancı kurum ve kuruluşlarca da güvenilir ve sözü dinlenir bir eğitici ve öğreticiydi. Öğrencilerini, günceli yakalayarak mesleki gelişim ve formasyon kazandırma odaklı bakış açısı ile yetiştiren hocamızın sahip olduğu üstün insani özellikleri, mesleki ve hayat bilgisi ile bir araya gelince “bilge kraliçe” unvanı doğal olarak yerini bulmaktadır.

Meslektaşlarımızca yapılan paylaşımlar ve dergimize gönderilen anı yazılarından da anlaşılacağı üzere Berin hocamızın kaybından sonra oluşan boşluğun kalıcı olacağı anlaşılıyor. Özellikle “hocaların hocası” sıfatını taşıyan, mesleki eğitimimizin kurucu öğretim üyelerinin son 20 yılda birer birer vefat etmeleri ve Berin hocamızın da bu ekolün son temsilcilerinden olması nedeniyle yerlerinin dolmasının mümkün olamayacağını farkındayız. Kimimiz kader, kimimiz doğanın dengesi olarak yorumlasak da, ölüm, kaçınılmaz randevu ve özellikle gözümüzü açtığımızda gördüklerimizin hayatın sonuna kadar yanımızda kalmayacaklarını biliyor, doğum-yaşam-ölüm döngüsünün gecinden ve sıralı olması dileğimizi yineliyoruz.

Değerli Okurlarımız,

Geldiğimiz noktada, sahip olduğumuz bilgi, birikim ve güvenle yakın geleceği doğru okuma zorunluluğumuz var. Bilgi toplumu ile başlayan, açık bilimle ivme kazanan bilgi yönetimi, sürekli ve düzensiz bilgi üretimi gerçeği ile karşı karşıyadır. Bilgiye dayalı gelişim dinamikleri o denli hıza sahip ki, zaman zaman makalelere, bildirilere nokta konulamıyor, nokta konulduğu anda yeni bilgi, eskimeye başlıyor, bazen de eskisi ile çelişir hale geliyor. Düşünceler sıklıkla değişiyor, düşünceler dünyadan daha hızlı değişmeye başlıyor, çünkü düşünceler dünyayı değiştiriyor. Değişimin zorunlu kıldığı dönüşüm ise kaçınılmaz olarak pozitif bilimin önemini tekrar ortaya koyuyor. Bu duruma en güncel örnek, bir süredir ülkemizi de etkisine alan küresel salgındır (pandemi). Ülkeler, Korona virüsü ile başa çıkmak için tıbbın sağladığı imkânları sonuna kadar kullanıyor, elde edilen verilere göre aşı geliştirme ve diğer koruyucu hekimlik çalışmaları hızla devam ediyor. Küresel salgın ortamında tedavi yöntemleri, gözlem ve deneye dayalı araştırmalar, örnek olaylar ayrı ayrı değerlendirilerek bilimsel literatür destekleniyor. Söz konusu literatür zaman zaman bilinen doğruları tartışmaya açıyor, zaman

* Editorial Board of Turkish Librarianship. E-mail: editor@tk.org.tr

zaman da güven sorunu oluşturabiliyor. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) başta olmak üzere kimi kurum ve kuruluşların politikaları/ varlığı tartışma konusu olabiliyor.

Küresel salgın ortamında artan bilimsel literatürün gerçek verilere dayanması ve güvenilir olması için Avrupa Bilim Editörleri Birliği (The European Association of Science Editors/ EASE) tarafından 7 Nisan 2020 tarihinde *Kalite Standartları Bildirgesi (EASE Statement on Quality Standards)*¹ yayımlanmıştır. *Bildirge*'de Kovid-19 hakkındaki araştırma raporlarının etik yönergeler ve standart raporlama yönergelerine uygun hazırlanması klinik, epidemiyolojik ve demografik veriler için özel olarak hazırlanan yönergelerin dikkate alınmasının altı çizilmiştir.

Salgının sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları ise bambaşka bir değerlendirme konusu olup, salgın sonrası dünyanın geldiği/ geleceği nokta konusunda şimdiden farklı senaryolar konuşulmaktadır. Genel kanı karamsar olsa da, hatta salgının yayılmasını önlemek adına baskıcı yaklaşımların artacağı endişesi olsa da, pozitif bilime inanan ve geleceğini bilimsel doğrulara göre şekillendiren ülkelerin toparlanmayı kısa vadede başarabilecekleri öngörülmüyor. Elbette bu süreçte demokratik geleneklerin daha fazla geliştirilmesi, bilimin ve bilimsel bilginin açık toplum hedefinin aşılmasına hizmet etmeye devam etmesi en elzem başlıklar arasındadır. Bu doğrultuda, önce bilim mi/ teknoloji mi sorusunun anlamını kaybedeceği, bilim olmadan dış bağımlılığın devam edeceği, paranın gün gelip teknolojiyi satın almaya yetmeyeceği, bazı ülkelerin eski teknoloji ve/ veya montaj teknolojisi ile yetinmeye devam edeceği vb. sorular, içinden geçtiğimiz süreçte daha fazla tartışma konusu olacaktır. Geline noktada, süreçteki sosyal ve ekonomik gelişmelere dayalı araştırmaların sosyal bilimler editörlükleri tarafından izleneceği ve EASE benzeri bildirgelerin kamuoyu ile paylaşılmasının da beklentiler arasında yerini alabileceği/ alması gerektiği öngörümüz bulunmaktadır.

Değerli Okurlarımız,

Anlaşılan odur ki, küresel salgının da etkisiyle daha da hızlanan bilgi üretimi, kurum ve kuruluşların iş yapış tarz ve yöntemlerini etkilediği/ değiştirdiği gibi kütüphaneleri, bilgi merkezlerini ve bilgi kuruluşlarını da doğrudan etkileyecektir. Buna bağlı olarak, bilgi hizmet sunucularına ilişkin mevcut anlam ve kavramlar değişecek, yakın gelecekte, belki 5-10 yıl içinde bilgi emekçilerinden beklentiler ve iş tanımları farklılaşacaktır. Bu noktada, paydaşlarımızı mesleki geleceğimizin tasarımı üzerinde düşünmeye davet ediyoruz.

Bu vesile ile eğitim/ öğretim yöntemini akademik öngörü üzerine sınımsız bir şekilde inşa ederek hayatının sonuna kadar düşünce devinimi içinde olan, sürekli soru sorarak yaşayan, içindeki çocuğu hep yaşatan Sevgili Berin Yurdadoğ hocamızın aziz anısı önünde saygıyla eğiliyor, anısını sonsuza değin yaşatacağımız sözünü siz değerli okurlarımızla paylaşıyoruz. Berin hocamızın anısına özel olarak makale hazırlayan, anı yazısı/ mektubu kaleme alan değerli meslektaşlarımıza/ okurlarımıza olağanüstü ilgileri nedeniyle özel teşekkür ve saygılarımızı sunuyoruz. Zaman sorunu ve rahatsızlık nedeniyle yazılarını yetiştiremeyen bazı meslektaşlarımızın gelecek sayı için yazılarını hazırlamakta olmalarının, özel sayımıza olan ilginin bir başka göstergesi olduğunu düşünüyoruz.

¹ EASE Statement on Quality Standards. Erişim adresi: <https://ease.org.uk/publications/ease-statements-resources/ease-statement-on-quality-standards>

Değerli Okurlarımız,

Oldukça zengin bir seçkiyle okumalarınıza sunduğumuz elinizdeki sayı ile birlikte dergimize ilişkin bazı gelişmeleri de paylaşmak arzusundayız. Ankara Üniversitesi DTCTF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi Dr. Neslihan Er-Koçoğlu *Türk Kütüphaneciliği* Editörler Kurulu'nun yeni üyesi oldu. Sevgili Neslihan editörümüze dergimize hoş geldin derken Neslihan ile birlikte editoryal çalışmalarımızın ivme kazanacağını düşünüyoruz. Diğer taraftan, *Türk Kütüphaneciliği Yönetim Belgesi*, güncel gelişme ve gereksinimler ışığında, dergimizin izlendiği/ indekslendiği bilgi toplama kanallarının yeni hedef ve beklentileri doğrultusunda bir süredir revize edilmekte olup, yakın gelecekte bütün paydaşlarımızın bilgisine sunulacaktır. Bu bağlamda, en geç 2021 yılı itibariyle *Türk Kütüphaneciliği*'nde değerlendirilmek üzere gönderilen ankete dayalı (ampirik) çalışmalar, kişisel veriler ve başkalarına ait malzemelerin kullanıldığı çalışmaların ön kabulünde *Etik Kurulu Onayının* isteneceği bilgisini paylaşmak isteriz.

Değerli Okurlarımız,

Önümüzdeki yaz mevsiminin, sağlığımızı tehdit eden salgından korunma mücadelesi ile geçeceğinin bilincindeyiz. Bu süreçte yaşadıklarımızın mesleğimizi nasıl etkileyeceğini, süreç sonrası oluşacak “yeni normal” düzeninde kütüphaneler ve bilgi merkezlerinin nasıl konuşlanacağını hep birlikte düşünmeye devam etme dileğiyle 2020 sonbaharında esenlik dolu duygularla buluşmayı arzu ediyoruz.

Saygılarımızla.

Mahkûmların Bilgi Gereksinimleri ve Bilgi Davranışları: Kuramsal Bir Değerlendirme

Information Needs and Information Behaviors of Prisoners: A Theoretical Evaluation

Güler Demir*

Öz

Fiziksel, zihinsel, çevresel, sosyoekonomik, kültürel ve benzeri nedenlerle bilgi kaynaklarından yararlanmaları sınırlanan kişi ve grupların bilgi gereksinim ve davranışları bu sınırlılıklar bağlamında dikkate alınmalıdır. Bu çalışmanın amacı, anılan gruptaki mahkûmların bilgi gereksinimleri, bilgi davranışları ve bu bağlamda etken olan faktörler ile karşılaşılan sorunlara ilişkin kuramsal bir çerçeve oluşturmaktır. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılmış, yerli literatürün sınırlılığı nedeni ile daha çok yabancı literatür taranarak genel çerçevede bilgi davranışlarına ilişkin olgu, kavram ve yaklaşımlar, özel olarak da mahkûmların bilgi gereksinimi ve davranışları ile onları biçimlendiren etmenler araştırılmış ve irdelenmiştir. Çalışmanın sonunda, mahkûmların bilgi gereksinimi ile davranışlarının özgür vatandaşlarınkilerle benzerlik gösterse de cezaevi (ve/veya tutukevi) ortam ve koşullarının etkisiyle biçimlenen özel, sınırlı ve sorunlu karakteristikleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi gereksinimi; bilgi arama davranışı; bilgi davranışı; Wilson modeli; mahkûmlar; dezavantajlı/yoksun gruplar; cezaevi; cezaevi kütüphanesi.

Abstract

Information behaviors of individuals and groups who have limited access to information sources due to various reasons such as physical, mental, environmental, socio-economic, cultural, etc. should be considered vitally important in the context of the aforementioned limitations. This study aims to provide a theoretical framework regarding the information needs, information behaviors of the prisoners who are categorized in that group and to provide insight into the effective factors in this context as well as the problems faced by these groups. Within the scope of the study in which descriptive method is used, first, in a general context, features, concepts, and approaches related to information behaviors, and then specific information needs and behaviors of prisoners and the factors that shape them are discussed. Due to the limited researches that have been conducted in the related area in the domestic literature, foreign literature is consulted mainly. As a result, it is concluded that although the information needs and behaviors of the prisoners have similarities with those of free citizens,

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: gulerdemir2009@gmail.com
Associate. Prof., Kastamonu University Department of Information and Records Management, Turkey

they have special, limited and problematic characteristics shaped by the effect of prison (and/or detention) environment and conditions.

Keywords: *Information need; information seeking behavior; information searching behavior; information behavior; Wilson model; prisoners; inmates; incarcerates; disadvantaged groups; prison; jail; prison library.*

Giriş

Yaşam biçimimizi belirlemeye ilişkin beceriler ve bu konuda tercih hakkımız bizim için çok önemlidir. Ancak mahkûmiyet durumu söz konusu olduğunda, bu hak sınırlanmaktadır. Mahkûmların temel insani gereksinimleri diğer insanlarınkinden farklı değildir. Maslow tarafından önerilen hiyerarşik çerçevede nasıl ki hiyerarşinin temelinde “temel” fiziksel gereksinimler yer alıyorsa, mahkûmların durumu da benzer çerçevede değerlendirilmelidir. Mahkûmlar için bu hiyerarşi, temelde barınma, orta katmanlarda çalışma ve eğitim ile üst katmanlarda diğerlerine karşı tavır ve tutumlar biçiminde oluşturulabilir. Söz konusu gereksinimlerin hepsi birbiri ile etkileşimli olduğu için onları birbirinden ayırmak yanlış sonuçlar doğurabilir. Örneğin bazı mahkûmlarda depresyon ile madde bağımlılığı ilişkili olurken bazılarında evsizlik, eksik eğitim ve düşük gelir depresyon için risk faktörü olabilmektedir. Cezaevi ortamına giren kişi için pek çok tercih hakkı ortadan kalkmakta, gereksinimlerin giderilmesi kontrollü bir yapıya bürünmektedir. Mahkûmların, yıkanma, giyinme, uyuma, neyi ne zaman yiyeceğini seçme gibi en temel insani işlevleri dahi kendi tercih sınırlarının dışına çıkmaktadır. Mahkûmlar, bütün bu çok sıradan görülen ama aslında çok önemli davranışlar üzerindeki kontrol hakkını kaybetmektedirler. Çocuklukta doğal olan bu kontrol altına alınma deneyimleri yetişkinlik için şok etkisi yaratan ağır bir durumdur. Bu etkenler, öfke, düş kırıklığı, şaşkınlık, ajitasyon, umutsuzluk veya depresyon gibi her türden reaksiyona yol açabilmektedir. Özellikle cezaevi koşullarına ilk kez maruz kalan mahkûmlar bu durumu aşağılayıcı ve korkutucu bulmaktadır (Cooke, Baldwin ve Howison, 1993, s. 55-56; Crighton ve Towl, 2008, s. 58-59). Mahkûmiyetin kültürel boyutları ile ilgili çalışmaların öncüsü olan Clemmer tarafından türetilen “prisonization” (cezaevileşme) kavramı ile bu ortamın kendine özgü kültürüne ilk kez vurgu yapılmıştır. Cezaevi alt kültürüne atıf yapan bu kavram ile cezaevi koşullarının oluşturduğu adet, alışkanlık, gelenek, tavır, tutumlara, kısacası genel olarak cezaevi alt kültürüne işaret edilmektedir (Clemmer, 1940, s. 270; akt. Paterline ve Orr, 2016, s. 70). Cezaevi yaşamının doğal olmayan, anormal koşulları ile beraber söz konusu alt kültürün mahkûmun yaşamında oluşturduğu tüm değişiklikler -psikolojik bileşenleri de dâhil- tepki olarak bir tür baş etme (coping) ve adaptasyon süreci ile biçimlenmektedir. Şüphesiz bu adaptasyon, mahkûmun önceki cezaevi deneyimleri, maruz kaldığı ortamlar vb. değişkenlere bağlı olarak mahkûmdan mahkûma değişebilmektedir (Haney, 2012, s. 4). Bununla beraber hapis cezası süreçlerinin özellikle başlangıçta önemli oranda psikolojik rahatsızlıklara neden olduğu ancak bu rahatsızlıkların cezaevi ortamının sabit, değişmeyen yapısına alışıldıkça yavaş ve kademeli bir iyileşmenin de olduğu bilinmektedir. Ancak bu iyileşme hapis olma sürecinden kaynaklanan bazı acıları hafifletebilse ve mahkûm için bir tür uyarlanma süreci olsa dahi aslında yalnızca cezaevinin olumsuz etkilerini maskeleymektedir (Zamble, 1992, s. 420; Haney, 2012, s. 5). Mahkûmu mahkûmiyet sonrası yaşama hazırlamak dikkate alınması gereken bir diğer önemli konudur çünkü serbest bırakılma durumunda dış

dünyaya uyum çok kolay gerçekleşmemektedir. Clark ve Erica (2006, s. 1-2) tarafından işaret edildiği gibi, kısa süreli mahkûmiyet yaşayanların serbest kaldıkları zaman dış dünyaya tekrar uyum sağlamaları uzun süreli mahkûmiyet yaşayanlara göre daha kolaydır. Uzun süre mahkûmiyet yaşayıp serbest kalanlar, dış dünyada kanıksanmış olan pek çok teknolojik ürün ve olanağı (ATM'ler, internet, cep telefonları, iPod'lar vb.) henüz yeterince benimsememiş, deneyimlememiştir. Bunun gibi, aile ve yakınlar ile tekrar bağ kurma, yeniden iş yaşamına girme gibi pek çok konuda uyum sorunu oluşmaktadır

Tüm bu bilgilerin ışığında gerek cezaevi ortamı ve koşullarının kurallarla sınırlı yapısına ve kendine özgü (cezaevi) kültürüne, gerekse mahkûmiyet sonrasında dış dünyaya uyumun mahkûmlar için kolay olmadığını söyleyebiliriz. Mahkûmun, cezaevinin olumsuzluklar oluşturabilen bu etkilerinden olası en düşük ölçüde etkilenmesi ve cezaevi sonrasındaki yaşamına hazırlanması için uygulanan rehabilitasyon program ve uygulamaları oldukça önemlidir. Rehabilitasyon, mahkûmların yaşamlarını iyileştirerek topluma başarılı biçimde yeniden katılmalarına yardımcı olur. Örneğin mahkûmlar için geliştirilen eğitim programları ile mesleki eğitimin mahkûmiyetten sonra iş olanakları ve başarısını artırabildiğine ve tekrar suç işleme olasılığını ortadan kaldırdığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Bunun gibi, zihinsel sağlık veya madde bağımlılığına ilişkin sorunları ele alan hizmetler de tekrar suç işleme eğilimini azaltabilmektedir (Ploch, 2012, s. 892).

Mahkûmlar, cezaevinde buldukları süre içinde, dışarıdaki bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal vb. anlamlarda alanlarda çok çeşitli değişim ve dönüşümlerden uzakta kalırlar. Dış dünya ile aralarında oluşan bu boşluğun giderilmesi için gereken bilgi ve becerileri kazandırmaya odaklanan rehabilitasyon programları oldukça önemlidir. Pek çok mahkûmun önemli düzeyde fonksiyonel okuryazar olmadığı, öğrenme ve bilgi edinmeye ilişkin güçlükler çektiği, bilgi ve becerilerinin eksik olduğu bilinmektedir. Mahkûmların bu ve benzeri sorunlarının giderilmesi, etkin bilgi ortamlarına ulaşabilmelerine olanak sağlanması gibi konularda rehabilitasyon programları özenle hazırlanmalıdır. Bu programlar, mahkûmların gelecekleri hakkında doğru kararlar verebilmeleri için bilgi ve destek almalarına, gelecekteki yaşamları, istihdamları vb. konularda gerekli becerileri geliştirmeye odaklanmalıdır. Etkin bilgi erişim ve destek yöntemleri ile olanakları, bu tür programların odağı olarak kabul edilmektedir (Ministry of Justice, 2011, s. 5; Learning & Work Institute, 2018; Canning ve Buchanan, 2019, s. 418). Mahkûmlara bilgi erişimi ve desteği (temel okuryazarlık sınıflarından açık üniversite kurslarına kadar) öncelikle cezaevi kütüphaneleri de dâhil cezaevi öğrenme merkezleri/sistemleri aracılığıyla sağlanabilir. Bu erişim ve destek süreçleri, mahkûmların bilgi gereksinimleri ve davranışlarının anlaşılması bağlamında önemlidir. Cezaevi bilgi hizmetlerinin gereken oranda sağlanmaması ya da mahkûmların bu hizmetlerden yararlanmaması, mahkûmların bilgi gereksinimleri ve davranışlarının yeterince anlaşılmamasını tetikleyen bir durumdur (Canning ve Buchanan, 2019, s. 418). Cezaevi dışındaki/dış dünyaya ilişkin bilgi kaynaklarına erişimin olmadığı bir ortamda, cezaevi kütüphanesi mahkûmların bilgi gereksinimlerini karşılamada büyük yarar sağlama potansiyeline sahiptir. Bu aynı zamanda çoğunlukla tek seçenektir (Garner, 2017a, s. 336).

Bireylerin bilgi gereksinimi ve davranışlarının arka planında, yaş, ruhsal ve bilişsel durum, eğitim düzeyi, sosyal statü, yaşanan yer, aile ve yakın çevre, toplum, sosyokültürel yapı, eğitim sistemi ve pek çok etmen yer almaktadır. Anılan etmenlerle beraber, cezaevi ortam

ve koşulları göz önüne alındığında, mahkûmların bilgi davranışlarının kendine özgü bir nitelik oluşturması doğal bir sonuçtur.

Literatür Değerlendirmesi: Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Davranışı

Bilgi arama araştırmalarının tarihsel kökleri 1916 yılına kadar gitmektedir (Ayres ve McKinnie, 1916; akt. Wilson, 2000, s. 50; Çakmak, 2016, s. 47). Wilson (2000, s. 50) tarafından verilen bilgilere göre, bu bağlamda çalışmaların hızlanması ise 1920 ve 30'lu yılları bulmuştur. İlk araştırmalar, daha çok kütüphane kullanımı ile ilgili olup insanları bilginin kaynağı olan kütüphaneye yönlendiren bilgi gereksinimlerine sınırlı oranda işaret edilmektedir. Kullanıcının sosyal sınıf yapısı ve kültürel arka planı gibi konuların ise daha yüksek oranda ilgi konusu olduğu anlaşılmaktadır (Wilson, 2000, s. 50). Esasen bilgi arama araştırmaları “enformasyon bilimi” (information science) teriminin keşfinden de önceki tarihlerden başlayarak bilgi bilimcilerin zihinlerini meşgul etmiştir. Bu bağlamda, tarihsel süreçte 1948'de gerçekleştirilen Kraliyet Derneği Bilimsel Bilgi Konferansı da (Royal Society Scientific Information Conference) özel bir yer tutar (Wilson, 1999, s. 250). Konferansın önemli bir amacı, bilgi hizmetlerinin bilimsel kullanıcı bakış açısıyla değerlendirilmesine zemin sağlamaktır. Bu konferansa temel ve esin olan bir diğer konferans, daha önce (1946) yapılan ve konu ile ilgili çeşitli önerilerin sunulduğu bir diğer konferanstır (Royal Society Empire Conference) (McNinch, 1949, s. 136-137).

Bilgi arama davranışları, kullanıcı araştırmalarında belli başlı bir yere sahip olduğundan, tarihinin de bilimsel iletişim ve bilgi kullanımı ile ilgili ilk çalışmalara dayandığı düşünülebilir. Doğal bir sonuç olarak kavramın kullanımı, bu alandaki gelişmelere koşut olarak değişmiştir. Bilgi arama davranışına ilişkin yapılan ilk referanslar, bilim insanlarının resmi ve gayri resmi iletişim kanallarına vurgu yapar. Bilim insanlarının bilgi arama davranışı ifadesi ile tipik olarak, meslektaşlarına danışan, dergi, kitap, öz (abstract) ve dizin hizmetlerini kullanan, yayınların baskı öncesi ya da yeniden basım versiyonlarını elde eden, konferanslara katılan kişilerin eylemlerine atıf yapılmaktadır (Ellis, 2003, s. 300-301).

Bilgi sistemleri kullanıcılarını ve bilgi gereksinimlerini inceleyen ilk uluslararası yayınlar 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Ancak, 1960'lı yıllara kadar, bilgi arama sürecine kullanıcının bakış açısından yaklaşan pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. 1960'lı yıllardan sonra yapılan çalışmalar, kullanıcı odağına doğru eğilimin yavaş yavaş geliştiği yıllardır (González-Teruel ve Abad-García, 2007, s. 30). Örneğin, Taylor (1968) kullanıcının bilgi gereksiniminin anlaşılması konusuna çok yönlü biçimde yaklaşmıştır. Referans kütüphanecisinin rolüne ve özellikle referans görüşmesinin sofistike/karmaşık niteliğine vurgu yapan yazara göre, referans görüşmesi sürecinde kullanıcının zihnindeki örtük bilgi gereksiniminin varlığı sorun oluşturmaktadır. Bilgiye gereksinimi olan kişinin, zihninde yer alan/zaman zaman da kendisinin de tam olarak tanımlayamadığı o gereksinimi bilmeyen kişiye aktarması kolay değildir. Bu ve benzeri zorluklar nedeniyle referans kütüphanecisinin izleyeceği stratejik yolda, kullanıcının ilgilendiği konuyu, motivasyonunu, kişisel özelliklerini, sorgulama biçimini/tarzını ve beklentilerini kavraması gerekmektedir (Taylor, 1968, s. 178). Yine Taylor'a (1968, s. 179) göre, bilgi gereksinimi olan birey ile bilgi kaynağı arasında iki türlü formun biçimlenmesi söz konusudur. Biri, bireyin bir kişi yani bir referans kütüphanecisi aracılığı/desteği ile çaba göstermesi, diğeri ise bu süreci kendi kendisine yürütmeye

çalışmasıdır. Kendi kendine yürütülen süreç genellikle başarısızlıkla sonuçlanmaktadır çünkü kullanıcı etkileşime gireceği bilgi sistemi (kütüphane ve içeriği vb.) hakkında genellikle eksik bilgilere sahiptir. Zaman zaman da ya ne istediğinden tam olarak emin değildir ya da alternatif kaynak ve arama yöntemlerinden habersizdir (Taylor, 1968, s. 179).

Nicholas (2000, s. 19), muğlaklığı ve oldukça karmaşık doğası nedeni ile bilgi gereksinimi kavramını tanımlamanın güç olduğuna ve kavramın genellikle istekler (wants) ya da kullanım (use) kavramlarına gönderme yapılırken kullanıldığına işaret etmektedir. Aslında bu her iki kavram da gereksinim kavramının göstergesi olmakla beraber gereksinim kavramını kesin ve tam biçimde nitelenebilir. Yazar, bu bağlamda, pragmatik bir yaklaşımla, yapılması gereken şeyin, insanların bilgi için duydukları gereksinim, bilgiye ulaşmak üzere ifade ettikleri istekler, talepler ve kullanımlara odaklanmak olduğuna inanmaktadır (Nicholas, 2000, s. 19). Genel olarak insan gereksinimleri hakkındaki literatür incelenirse, bilgi gereksiniminin psikologlar tarafından üç kategoride ele alındığı; üç temel insan gereksiniminden birini ve/veya diğerini karşılama arzusu ile ilişkilendirildiği görülür. Bunlardan ilki, fizyolojik gereksinimlerdir (beslenme, barınma vb.). İkincisi, zaman zaman psikolojik veya duygusal gereksinimler olarak da adlandırılan başarıma, hâkimiyet kurma gereksinimleri gibi duyuşsal (affective) gereksinimlerdir. Üçüncüsü ise bilişsel gereksinimlerdir (planlama, beceri öğrenme vb.). Şüphesiz bu üç kategori birbirinden bağımsız değildir; aralarında sürekli bir ilişki, bir etkileşim bulunmaktadır. Fizyolojik gereksinimler duyuşsal ve/veya bilişsel gereksinimleri tetikleyebilmektedir; duyuşsal gereksinimler bilişsel gereksinimlere yol açabilmektedir ve bilişsel gereksinimlerin karşılanması ile ilgili problemler (gereksinimlerin karşılanamaması veya gereksinimlerin açıklanması kaygısı gibi) duyuşsal gereksinimlerin (güvence sağlama gibi) ortaya çıkışına neden olabilmektedir. Bu gereksinimlerin karşılanması arayışı ile birey bilgi arama davranışında bulunabilir. Bilgi gereksinimi, birincil kategoride sınıflandırılmayabilir ancak çağın gittikçe bilgi ile ilişkili/bilgi odaklı yönelimi nedeniyle bilgi eksikliği birey için oldukça ciddi, hatta tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir (Nicholas, 2000, s. 21; Wilson 2006, s. 663).

Nitekim Wilson (2006, s. 663-664), kavrama farklı bir boyut getirmekte ve “bilgi gereksinimi” teriminin profesyonel sözlüğümüzden çıkarılması, onun yerine “gereksinimlerin karşılanmasına yönelik bilgi arayışı” ifadesinin tartışılmasını dahi önermektedir. Ancak bilgi arayanın, aradığı yanıt bulma gereksinimi tek başına belirleyici değildir. Gereksinimler dışında örneğin araştırılanın öğrenilmesinin önemi, tam bilgi edinmeden hareket etmenin karşılığında ortaya çıkabilecek sonuç ve/veya yaptırımlar, bilgi kaynaklarının mevcudiyeti ve bunları kullanma maliyetleri gibi etkenler de önemlidir. Eksik bilginin tamamlanması ya da inançlar temelinde (önyargılar, inanç ya da ideolojiler, adını ne koyarsak koyalım) birçok karar alınmaktadır. Dolayısıyla, bilgi arama hiç gerçekleşmeyebilmekte ya da gereksinimin tanınması ile arama eylemleri arasında zamanın ertelenmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun gibi duyuşsal gereksinimlerin varlığı durumunda, ne gereksinim ne de onun memnuniyetinin eylemci tarafından bilinçli bir şekilde tanınmaması durumu da oluşabilmektedir. Bir diğer olasılık ise, tesadüfen, oldukça düşük bir belirginliğe sahip bilişsel bir gereksinimin, fark edildikten birkaç gün sonra ya da aylar, hatta yıllar sonra giderilebilmesidir. Yine, bireyin herhangi bir bilgi ile karşılaştığında daha önce farkına varmadığı bir bilişsel gereksinimini

tanınması da olasıdır (Wilson, 2006, s. 664). Anlaşıldığı gibi, yazarın irdelediği boyut oldukça karmaşık ve aynı zamanda grift bir yapı taşımaktadır.

Case (2002, s. 5), bilgi gereksinimini, kısaca, kişinin belirlediği herhangi bir hedefe ulaşmak için bilgisinin yetersiz olduğuna ilişkin vardığı farkındalık biçiminde tanımlamaktadır. Choo, Detlor ve Turnbull (2000), bilgi gereksinimini, belirli bir duruma ilişkin deneyim, yaşanan sorun ya da muğlaklık veya bir şeyden emin olamama süreçlerinde ortaya çıkan durum olarak açıklamaktadır. Bu durumu tetikleyen pek çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenler, yalnızca üzerinde durulan konunun kendisi ile ilgili olmayabilir. Bunlar, aynı zamanda belirli bir hedef ya da konsensus, bir risk, mesleki ya da sosyal normlar, zaman ve kaynak kısıtlılığı vb. etmenlerle kuşatılmış biçimde, içinde bulunulan duruma göre de değişebilmektedir (Choo, Detlor ve Turnbull, 2000). Kavramsal bağlamda ve kavrama ilişkin etkenler açısından benzer irdelemeler yapan Omiunu (2014, s. 31), bilgi gereksinimi kavramının anlaşılmasında karışıklık olduğu, kavramın yanlış değerlendirildiği görüşündedir. Bilgi gereksinimi üzerine çalışmalar ve modellerde bu kavramın doldurulması gereken bir boşluk (a gap to be filled) biçiminde tanımlandığını ancak bunun eksik bir tanımlama olduğunu düşünmektedir. Bu kavramın eksik ya da yanlış tanımlanması, kendisine göre, bilgi çalışmaları disiplinleri (information studies disciplines) üzerine çalışan bilimciler ve öğrencilerde zihin karışıklığı oluşturmaktadır. Omiunu (2014), fenomenolojik/olgubilimsel çalışmasında bilgi gereksiniminin keşfedilmesi sürecinin, bilinçli ya da bilinçsiz, planlı ya da planlanmamış, sistematik ya da sistematik olmayan, bilimsel ya da bilimsel olmayan bir biçimde gerçekleşebildiğinden söz etmektedir. Dolayısıyla, bilgi gereksinimi, pek çok etmenin (erişilebilir/mevcut bilgi kaynakları; bilginin kullanım alanı, kullanıcının arka planı, motivasyonu, mesleki yönelimi ve diğer bireysel özellikleri, kullanıcıyı çevreleyen sosyal, politik, ekonomik, yasal ve düzenleyici sistemler ve bilgi kullanımının sonuçları vb.) eşlik ettiği karmaşık bir süreç çerçevesinde fark edilen boşluk veya bilgisizliktir. Kruppu (1999, s. 54) ise bilgi gereksinimlerinin -bilginin türü, kapsamı, derinliği- bilgiyi kullanacak kişinin o andaki durumu ve etkinliğine bağlı olarak önemli ölçüde değişkenlik gösterebildiğinden söz eder. Örneğin, yeni bir araştırma alanına giren kişinin bilgi gereksinimleri zaten hâkim olduğu bir konuda belirli bir soruna çözüm arayışını amaçlayan kişinin bilgi gereksinimleri ile aynı değildir.

Bilgi gereksinimi, resmi ya da gayri resmi olanlar da dâhil bilgi kaynakları ve bilgi kanalları ile ilişkili insan davranışının bir bütünü niteleyen bilgi arama davranışının kökünü temsil eder. Dolayısıyla, bilgi gereksinimi ve bilgi arama davranışı birbiriyle iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan kavramlardır. Bilgi arama davranışı bilgi gereksinimi sonucunda oluşmaktadır ancak edinilen her bilgi yeni bilgi gereksinimlerini ortaya çıkardığı için bu kavramları birbirinden ayrı ele almak olası değildir (Özenç Uçak, 1997, s. 319; Laltlanmawii ve Verma, 2016, s. 265).

Wilson'un (1997, s. 552-553) aktardığı bilgilere göre, bilgi arama davranışı probleminin temelinde yer alan en önemli kavram, bilgi gereksinimidir. Kavramı karmaşıklaştıran durum, bilgi gereksiniminin sadece gereksinimi olan kişinin zihninde oluşması; öznel bir deneyim olmasıdır. Bu, gözlemlenemeyen bir durumdur ve yalnızca bilgi davranışının izlenmesi ya da gereksinim sahibinin bunu açıklaması ile anlaşılır (Wilson, 1997, s. 552-553). Sürece eşlik eden bir diğer önemli öge motivasyondur. Hangi nedenle olursa olsun, bir bilgi gereksinimi olan

kişinin, bu tür davranışlarda bulunmak için onu bu arayışa güdüleyen bir nedeni olduğu varsayılır. Sonuç olarak, Wilson, bilgi arama davranışlarında bireyden ve kaynağın kendisinden kaynaklanan tüm etmenlerin dikkate alınması gerektiği görüşündedir. Bilgi arama davranışlarında üzerinde durulması gereken önemli bağlamlardan birisi özellikle sağlık bilgisi alanında uygulanan stres/başa çıkma kuramının, bu alan (sağlık) dışında uygulanabilirliğinin araştırılmasıdır. Wilson'ın bilgi davranışlarında araştırılmasının önemine inandığı bir diğer konu da risk/ödül modelidir. Burada, bilgi kullanıcıları tarafından ne tür risklerin algılandığı ve faydalı bilgilerin keşfedilmesinden beklenen kazanımlar (ödül) ile olası riskler arasında nasıl bir dengeleme oluşturulduğu sorgulanmalıdır. Konuya ilişkin bir diğer nokta ise öz-yeterlidir. Kişinin herhangi bir bilgi arama davranışında verimliliğine ilişkin algısının (*OPAC: Online Public Access Catalogue - Kamuya Açık Çevrim içi Erişim Kataloğu* kullanımı gibi) doğrudan diğer bilgi arama davranışına (internet arama motoru kullanmak gibi) aktarılabilir olup olmadığı konusu buna bir örnektir. Son olarak, bilgi arama davranışına müdahil olabilecek olası değişkenlerin/engellerin belirli arama durumlarını veya belirli kullanıcı gruplarını nasıl etkilediğiyle ilgili çok fazla araştırmalara gereksinim vardır (Wilson, 1997, s. 570). Anılan tüm bu faktörler (stres/başa çıkma kuramı, risk/ödül modeli ve öz-yeterlik değişkenleri gibi) özellikle cezaevlerinde bulunan bireylerin bilgi davranışları bağlamında, cezaevi ortam ve koşullarının engelleyici, baskılayıcı etkisi nedeni ile özel bir yere sahiptir.

Bilgi davranışı terimi, yalnız bilgi, belge ve kütüphane kullanımıyla ilgili makalelerde kullanılmamış olsa da kökenlerinin kütüphane ve enformasyon bilimi alanı ile ilişkisi açıktır. Chatterjee (2017, s. 4), “bilgi bilimi” teriminin ilk kez Chris Hanson tarafından 1956 yılında kullanıldığını ifade eder. (Ancak burada, yazarın aktardığı bilgilere ilişkin dikkati çeken nokta, henüz 1940’larda Birleşik Krallık’ta “meslektaşlarına bilgi bulmak üzere yardımcı olan bilimci” anlamında *bilgi bilimci* (information scientist) teriminin kullanılıyor olmasıdır). Marco (2012, s. 214) tarafından verilen bilgilere göre ise İngiltere’de 1958 yılında kütüphane ve bilgi bilimine ilişkin ilk meslek topluluğu olan Bilgi Bilim İnsanları Enstitüsü’nün (Institute of Information Scientists) kurulmasıdır. Bu önemli olayların hepsi birbirine yakın tarihlerde gerçekleşmiştir.

İlerleyen zamanlarda kullanıcı gereksinimleri, bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışlarına ilişkin pek çok çalışma yapılmış ancak bu çalışmaların en fazla eleştiri alan yönü kuramsal bir gövde ve deneysel bulgulara dayandırılmaması olmuştur (Wilson, 1999, s. 250). 1950’li yıllarda bilgi sistemlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için daha çok bilim insanlarının bilgi sistemlerinden yararlanmalarını ve bilgi sistemlerini kullanmalarını belirlemeye odaklı çalışmalar artış göstermiştir. Daha sonra, bilginin bir sistem tarafından kullanıcıya iletilmesi konusuna odaklanmaktan ziyade kuramlaştırmalara doğru gidilmesi söz konusudur. Zamanla, kullanıcı ile bilgi arasındaki etkileşime koşut biçimde bilgi kuramının üzerinde daha fazla durulmuş ve bilgi davranışı konusunda araştırmaların sayısı artmıştır. 1986’da bilgi bilimi literatürüne ilişkin yapılan incelemelerde bu durum net biçimde gözlenmektedir (Bron, 2013, s. 18). Wilson (1999, s. 250), özellikle İngiltere’de 1970’lerin başlarından itibaren hâkim olan ve daha çok da insan davranışlarının araştırılmasında kullanılan nitel yöntemlerin benimsenmesi geleneğinin, sosyal bilimlerde bilgi davranışı çalışmalarına uygulanabilecek kuram ve modelleri geliştirmeyi tetiklediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, bazı araştırmacılar (örneğin Dervin, Ellis, Kuhlthau, Wilson) tarafından önerilen modeller ve

kuramlar, diğer araştırmacılar tarafından daha fazla araştırma yapılmasına temel teşkil ettiği için güç kazanmıştır (Wilson, 1999, s. 250). Bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışı terimleri, kullanıcı çalışmaları gibi, bibliyometri, kullanıcı eğitimi vb. çalışmalardan, bilgi erişim tasarımı ve değerlendirmesine kadar çeşitli sorunlu alanlarda kullanılmaktadır. İnsanların bilgiyi nasıl aradıklarını ve kullandıklarını, bilgiye erişebilmek için kullandıkları kanalları ve bilgi kullanımını engelleyen psikolojik, entelektüel, kurumsal, toplumsal vb. engeller veya teşvik edici etmenleri anlamak üzere pek çok disiplin kapsamında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar, örneğin, psikolojide kişilik konusu, tüketici davranışlarının incelenmesi, inovasyon çalışmaları, sağlık iletişimi çalışmaları, örgütsel karar verme ve bilgi sistemleri tasarımında bilgi gereklilikleri vb. sorgulamalardır (Wilson, 1994; Wilson, 1997, s. 551).

Literatür incelemeleri bilgi davranışları konusunun çok çeşitli kavramlarla ilintili olarak ele alındığını gösterir (Dalkıran, 2019, s. 28):

“Bilgi gereksinimi (information need), bilgi arama (information seeking), bilgi arama süreci (information searching process), bilgi arama davranışı (information seeking behavior), bilgi tarama (information searching), bilgi tarama davranışı (information searching behavior), bilgi toplama (information gathering), bilgi kullanımı (information use), bilgi kullanım davranışı (information use behavior), bilgi paylaşımı (information sharing), bilgi paylaşım davranışı (information sharing behavior), bilgi davranışı (information behavior) ve insanın bilgi davranışı (human information behavior) gibi pek çok kavram kullanılmaktadır.”

Bilgi arama davranışı Ellis’e (2003, s. 300-301) göre, ne tür ve ne amaçla olursa olsun bilgi ararken insanların katıldığı karmaşık eylem ve etkileşim kalıplarıdır. Kavramın tamamlayıcı ifadesi olan “bilgi gereksinimi” gibi, bu ifadenin irdelenişinde de, açıklayıcı içeriğinden ziyade yararlılığı üzerinde durulmaktadır. Kavram, bilginin arandığı tüm bağlamları ve tüm bilgi arama biçimlerini kapsamaktadır (Ellis, 2003, s. 300). İnsanın, kişisel ve toplumsal gelişimini sağlaması, yaşamını sürdürebilmesi, ilişkilerini düzenleyebilmesi için bilgiye gereksinimi bulunmaktadır. Çeşitli etkenlere bağlı biçimde ortaya çıkan bilgi gereksinimi ile oluşan bilgi arama davranışı yine çeşitli etmenler nedeni ile her insanda farklı olarak biçimlenmektedir. Bilgi gereksinimi, kişinin içinde bulunduğu belirsiz ya da şüpheli durumu mevcut bilgileri ile aşamaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Özenç Uçak, 1997, s. 315-317).

Spink’e göre (2010), bilgi davranışı, öğretilmeyen, doğuştan kazanılmış bir bilişsel yetenektir. Birey, doğuştan gelen bu yetisi ile çevresini anlamlandırmak için bilgiyi bulma, düzenleme ve kullanma davranışlarına girişir. Spink, bilgi davranışı konusunun genellikle çağdaş kaygı ve pragmatik yaklaşımla ele alındığı; köklerine yeterince inilmediği görüşündedir. Kendisine göre, konuya daha geniş perspektiften ve bütünsel yaklaşmak, bunun için de mutlaka ilişkili tüm disiplinlerden yararlanmak gerekir. Konu bağlamında, biyoloji, evrim, bilişim, antropoloji, bilişsel arkeoloji, psikoloji gibi bilimlerde geliştirilmiş kuram ve modeller önemli dayanaklardır. Spink, bilgi davranışının içgüdüsel, sosyo-bilişsel bir beceri olduğunu ve ancak çok disiplinli bir vizyon ile araştırıldığı zaman anlaşılabileceğini ileri sürmektedir. Spink, aynı zamanda, bilgi davranışında cinsiyet ve benzeri değişkenler de dâhil duygusal durumlara etki eden bireysel farklılıklar ile kişilik özelliklerinin önemine de vurgu yapar (Spink, 2010; Demir, 2015b).

Literatür Değerlendirmesi: Mahkûmların Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Davranışı

Uluslararası literatüre dayanan ve mahkûmların bilgi gereksinimi, bilgi davranışı ve bu bağlamdaki etmenlere ilişkin araştırmalar pek çok ülkede cezaevlerinde bulunan mahkûmların genellikle okuryazarlık düzeyi ve eğitim altyapılarının zayıf olduğunu ortaya koymaktadır (Wilhelmus, 1999; Ljodal ve Ra, 2011, s. 484; Gabhann, 2013, s. 19; Mortensen, 2015, s. 2; Eze, 2016, s. 247; Garner, 2017a, s. 335-336; Garner, 2017b, s.19, 183; Biju ve Johnson, 2018, s. 73; Sambo ve Ojei, 2018, s. 8; Umamaheswar, 2018; McInerney, 2019, s. 21). Ayrıca, Tarzaan, Chorun ve Mbatsoron (2015, s. 194) eğitim ile tekrar suç işleme arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu, eğitimin suç işleme eğilimini azalttığını ifade etmiş ve bu bağlamda kütüphanelerin rolünün de önemli olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenlerle bilgi gereksinimi ve davranışlarını önemli düzeyde etkilediği düşünülen eğitim faktörü önemle ele alınmalıdır.

Nitekim okuryazarlık eğitimi de dahil eğitim (Visher ve Lattimore, 2007, s. 31; Bajić, 2015, s. 525; Omolola, 2015, s. 72; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s.196; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo, Usman ve Rabiou, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9; Chandani, 2019b, s. 153; Usman, Istifanus ve Audu, 2019, s. 70-72; Rafedzi, Abrizah ve Yu, 2016; Rafedzi, Zainal, Yu ve Kamal, 2018; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422) ve mesleki eğitim çok fazla talep edilen bilgiler arasındadır (Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196; Scott, 2016, s.34-38; Emasealu, 2018, s. 40-42; Chandani, 2019b, s. 153).

Bunun dışında, mahkûmların bilgi gereksinimlerinin ağırlıklı olarak tıbbi destek ve sağlık (Bajić, 2015, s. 525; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 45; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; (Eze, 2016, s. 246; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9; Chandani, 2019b, s. 152; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70) ile mahkûmların davalarına ilişkin mevzuat desteği ve diğer hukuk konuları olduğu görülmektedir (Bajić, 2015 s. 525; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 45; Omolola, 2015, s. 72; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Eze, 2016, s. 247; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Emasealu, 2018, s. 42; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9; Chandani, 2019b, s. 152).

Gereksinim duyulan diğer bilgiler arasında finansal konular (Bajić, 2015, s. 525; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Eze, 2016, s. 246; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9; Chandani, 2019b, s. 152), cezaevi kuralları ve mahkûm hakları yer almaktadır (Bajić, 2015, s. 525; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9).

Kültürel olay ve etkinlikler (Bajić, 2015, s. 525), kişisel gelişim ve ahlak (Drabinski ve Rabina, 2015, s. 47; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9), dini bilgiler ve destek (Bajić, 2015, s. 525; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196; Eze, 2016, s. 247; Chandani, 2019b, s. 152; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72), aile, arkadaş ve yakınlarla ilgili bilgiler (Bajić, 2015, s. 525; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9), çeşitli pratik bilgi ve beceriler (Omolola, 2015, s. 72; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Eze, 2016, s. 246; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve

Ojei, 2018, s. 9; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72), güncel haber ve olaylar (Visher ve Lattimore, 2007, s. 31; Bajić, 2015, s. 525; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 47; Eze, 2016, s. 246; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Chandani, 2019b, s. 153) yoğun olarak gereksinim duyulan diğer konulardır.

Bunların dışında en çok gereksinim duyulan bilgiler, cezaevi sonrası serbestlikle beraber iş bulma, konaklama, finans vb. konulardır (Visher ve Lattimore, 2007, s. 31; Bajić, 2015, s. 525; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 47; Scott, 2016, ss.34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei, 2018, s. 9). Eğlence ve dinlenmeye ilişkin materyal ve araçlar da mahkûmlar tarafından çok fazla talep edilmektedir (Omolola, 2015, s. 72; Tarzaan ve diğerleri, Chorun ve Mbatsoron, 2015, s. 196; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Eze, 2016, s. 246; Rafedzi ve diğerleri, 2016, s. 102; Usman ve diğerleri, 2019; s. 70-72).

Uluslararası literatüre göre en fazla başvuru bilgi kaynakları sorgulandığında ise televizyonun üst sıralarda yer aldığı ortaya çıkmıştır (Tarzaan ve diğerleri, 2015, s.196; Scott, 2016, s. 38-45; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72). Yine üst sıralarda bulunan diğer kaynaklar aile, arkadaş ve yakınlarıdır (Bajić, 2015, s. 525; Scott, 2016, s. 38-45; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72).

Bunun yanında öğretmenler (Scott, 2016, s. 38-45) ve cezaevi görevlileri de mahkûmların en fazla tercih ettiği bilgi kaynaklarıdır (Bajić, 2015, s. 525; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s.196; Scott, 2016, s. 38-45; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72).

Başvurulan diğer bilgi kaynakları, diğer mahkûmlar (Bajić, 2015, s. 525; Scott, 2016, s. 38-45; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422), avukat vb. yasal mekanizmalar (Bajić, 2015, s. 525; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s.196; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10), kilise, cami vb. dini mekanizmalar (Eze, 2016, s. 251; Scott, 2016, s. 38-45; Sambo, Usman ve Rabi, 2017, s. 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72) ve sağlık görevlileridir (Tarzaan ve diğerleri, 2015, s.196; Scott, 2016, s. 38-45; Sambo, Usman ve Rabi, 2017, s. 1-2; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109).

Mahkûmların en az tercih ettikleri bilgi kaynakları ise sosyal hizmet görevlileri (Eze, 2016, s. 251; Scott, 2016, s. 38-45); duyuru panoları ve posterler (Tarzaan, Chorun ve Mbatsoron, 2015, s.196; Scott, 2016, s. 38-45; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10) ile kütüphanedir (Bajić, 2015, s. 525; Scott, 2016, s. 38-45; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10).

Uluslararası literatüre göre, bilgi gereksinimi ile bilgi davranışlarını olumsuz biçimde etkileyen etmenler, düşük okuryazarlık ve eğitim (Bouazza, 1989, s. 155-159; Campbell, 2005, s. 18; Visher ve Lattimore, 2007, s. 31; Bajić, 2015, s. 525; Omolola, 2015, s. 72; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 10; Rafedzi ve diğerleri, 2016; s. 102-107; Scott, 2016, s. 34-38; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Canning ve Buchanan, 2019, s. 421-422; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108; Sambo ve Ojei,

2018, s. 9; Chandani, 2019b, s. 153; Usman ve diğerleri, 2019, s. 70-72) ve diğer demografik, kişisel özellikler, inançlar, sosyoekonomik ve kültürel durumlardır (Bouazza, 1989; s. 155-159; Reading, 2011, s. 127; Agarwal, 2018, s. 62).

Mahkûmların bilgi gereksinimi ve davranışlarını en fazla engelleyici diğer etmenler arasında cezaevlerinin baskı oluşturan doğası ve sınırlar oluşturan politikaları ile görevlilerin olumsuz tutumu vb. etmenler anılmaktadır (Eze, 2015, s. 285-298; Eze, 2016, s. 248; Scott, 2016, s. 38-45; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 43; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 111; Chandani, 2019a, s. 72; Chandani, 2019b, s. 153; Bingman-Forshey ve Gibbons, 2020, s. 68). İnternet erişiminin engellenmesi çok fazla vurgulanan diğer önemli bir sorundur (Wilhelmus, 1999, s. 117; Bajić, 2015, s. 526; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 45; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 11; Scott, 2016, s. 46- 51; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109-110; Bingman-Forshey ve Gibbons, 2020, s. 68). Benzeri biçimde, sorunlar arasında sansür de çok sık ele alınmaktadır (Wilhelmus, 1999, s. 117; Eze, 2015, s. 285-298; Emasealu, 2018, s. 44; Chandani, 2019b, s. 153; Bingman-Forshey ve Gibbons, 2020, s. 68). Dil sorunu literatürde anılan diğer bir engelleyici etmendir (Campbell, 2005, s. 23; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196-197; Emasealu, 2018, s. 40-42).

Yoğun olarak irdelenen diğer sorunlar cezaevlerinin ve cezaevi kütüphanelerinin bütçe sıkıntısı (Eze, 2015, s. 285-298; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Chandani, 2019a, s. 72) ve dolayısıyla cezaevlerinde bilgi kaynaklarının erişilebilirliği, kütüphanelerin güncel yayından yoksunluğu vb. sorunlardır (Bouazza, 1989; Drabinski ve Rabina, 2015, s. 47; Eze, 2015, s. 285-298; Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196-197; Emasealu ve Popoola, 2016, s. 12; Eze, 2016, s. 248; Rafedzi ve diğerleri, 2016, s. 102-107; Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2; Emasealu, 2018, s. 40-42; Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109; Sambo ve Ojei, 2018, s. 10; Rafedzi ve diğerleri 2018, s. 87; Chandani, 2019a, s. 72; Chandani, 2019b, s. 152-153; McInerney, 2019, s. 22).

Mahkûmların bilişsel ve ruhsal durumu üzerinde önemli oranda belirleyici olan ve başlı başına bir araştırma konusu olabilecek etmenlerden biri de cezaevi kültürüdür. Cezaevi kültürünün etken olduğu grup aidiyeti, grup odaklı bilgi arama davranış biçimleri, muhbir olarak etiketlenme kaygısı, cezaevi görevlileri ile mahkûmlar ve mahkûmlarla mahkûmlar arasında güvensizlik, can güvenliği vb. korkular (Campbell, 2005, s. 30; Scott, 2016, s. 46- 51) mahkûmların bilgi gereksinim ve davranışlarında özel bir boyut oluşturmaktadır. Anılan etmenlerle beraber mahkûmlara karşı önyargı oluşturulması ve etiketlenme, onlarda özgüven ve özsaygı sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Canning ve Buchanan (2019, s. 430-431) mahkûmların bilgi davranışlarına en fazla etki eden etmenlerin özgüven ve diğerlerine güven sorunu ile yanlış bilgilendirme, dezenformasyon ve pratik erişim sorunları olduğunu belirtmektedir. Mahkûmlar, bilgi arama davranışlarında diğerlerinden yardım istemekten çekinmekte, kendilerini yük olarak görmekteirler. Ayrıca mahkûmların hem cezaevi personeli hem de diğer mahkûmlarla bilgi paylaşmak konusunda güven sorunları da öne çıkmaktadır. Mahkûmlar, bu ortamda kime güveneceklerini bilmediklerinden yakınmaktadır. Aşağılanma ve/veya şiddet görme korkusu, bilgi paylaşımını engelleyen önemli bir etmendir.

Yerli literatürde Türkiye'deki hükümlü ve tutukluların bilgi gereksinimleri ile bilgi davranışlarını sorgulayan herhangi bir çalışmaya rastlanmaması önemli bir boşluğu

göstermektedir. Bununla beraber, sınırlı sayıda da olsa cezaevi kütüphanelerinin durumunu ve sorunlarını sorgulayan kaynaklar bulunmaktadır. Okuryazarlık ile çeşitli bilgi ve becerilerin geliştirilmesine ve sosyalleşmeye katkısı göz önüne alındığında, nitelikli cezaevi kütüphaneleri, bilgi ve bilgi kaynakları erişimi sınırlı ve sosyal yaşamdan uzak kalan mahkûmlar için tartışılmaz öneme sahiptirler.

Kronolojik sırası ile irdelenirse, Kongar'ın (1982) *Türk Ceza ve İnfaz Kurumlarında Kültür ve Eğitim* adlı makalesinde cezaevlerinin daha iyi duruma getirilmesinde eğitsel ve kültürel bağlamda neler yapılması gerektiği tartışılırken bu kurumlarda kütüphane kurmanın önemine dikkat çekilmiştir. Önal'ın (1984) *Cezaevlerine Halk Kütüphanesi Hizmetleri* adlı çalışması oldukça önemli sorunlara işaret etmesi bağlamında dikkati çeken bir çalışmadır. Önal (1984, s. 129), makalesinde Türkiye'de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile T.C. Adalet Bakanlığının yayımladığı yönetmelik ve genelgelerle cezaevlerine halk kütüphanesi hizmetlerinin verilmesinin talep edildiğine değinmektedir. Ancak ülke genelinde cezaevlerine halk kütüphaneleri tarafından yeterli düzeyde hizmet götürülmediği, bu uygulamaların kişiler arası ilişkilerle sınırlı kaldığını da ekleyerek temel bir sorunu gündeme taşımıştır. Söz konusu çalışma, cezaevi kütüphaneleri için nitelikli insan gücü ve bütçe sağlanması vb. önerileri ile konuya ilişkin önemli bilgileri içeren, oldukça değerli ve yönlendirici bir çalışmadır. Bir diğer önemli ve değerli çalışma ise Öner'in (2003) ceza infaz kurumları ile ilgili bir sempozyumda sunduğu *Türkiye'de Hapishane Kütüphaneleri* başlıklı bildiridir. Öner (2003), mahkûmların topluma yararlı kişiler olarak dönmesinde cezaevi kütüphanelerinin rolüne ve halk kütüphaneleriyle ilişkilerinin yararına işaret etmektedir. Hem Önal (1984) hem de Öner (2003) özellikle cezaevi kütüphanelerinde nitelikli kütüphanecilerin işlevlerinin altını çizmektedir.

Türkiye'deki cezaevi kütüphanelerinin durumu ve sorunlarına ilişkin yerli literatürde bulunan diğer bir çalışma Demir (2015a) tarafından hazırlanan *Ceza İnfaz Kurumu Kütüphaneleri ve Türkiye'de Durum* başlıklı çalışmadır. Bu çalışma Demir'in (2011) *Ceza İnfaz Kurumu Kütüphaneleri: Dünyada ve Türkiye'de Durum* başlıklı doktora tezine dayanarak genişletilmiş bir çalışmadır.

Demir'in (2015a) çalışması kapsamında, 137 cezaevinde uygulanan bir anket araştırması (Demir, 2011) ile elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda cezaevlerinin halk kütüphaneleri tarafından desteklenmesi talebine ilişkin mevzuata karşın bu desteğin yeterli oranda sağlanmadığı sonucuna varılmıştır. Cezaevi kütüphanelerinin bütçe, güncel kaynak ve mekân yetersizliği olması, hizmetlerin kütüphaneciler yerine cezaevi öğretmenleri veya infaz koruma memurları (zaman zaman da iyi halli mahkûmlar) tarafından yürütülmesi gibi durumlar ivedilikle çözüm bulunması gereken sorunlardır.

Yerli literatürde konuya ilişkin bir diğer kaynak ise Koç (2018) tarafından hazırlanan *Cezaevi Kütüphaneleri: Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Kütüphanesi Örneği* adlı çalışmadır. Bu çalışmada genel olarak bireyin entelektüel ve mesleki gelişimi, eğitimi vb. konularda desteği ile cezaevi kütüphanelerinin önemine değinilmekte ve Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumunun bu bağlamda durumu irdelenmektedir. Kütüphane dermesinin felsefe, sosyal bilimler ve fen bilimleri ile ansiklopedilerden ve çeşitli hikâye ile edebi eserlerden oluştuğu ve sürekli güncellendiği belirtilmektedir. Ayrıca kurum kütüphanesine yeni ve güncel kitaplar kazandırmak amacıyla bağış kampanyalarının düzenlendiği ve kütüphanenin Kırşehir İl Halk Kütüphanesi ile iş birliği yaparak ödünç kitaplar sağladığı da vurgulanmaktadır. Ek olarak

Kırşehir Halk Kütüphanesinin belirli dönemlerde hükümlü/tutukluların kullanımını için koleksiyon paylaşımı yaptığı bilgisi de yer almaktadır (Koç, 2018, s. 804). Anılan çalışmada herhangi bir soruna değinilmemesi örnek alınan kütüphanenin durumunun yazar tarafından yeterli görüldüğü izlenimini vermektedir.

Türkiye’de cezaevi kütüphanelerinin durumu, mahkûmların bilgi gereksinimleri vb. konularda kaynakların kısıtlılığına karşın özellikle son yıllarda medyada çıkan bazı haberler mikro düzeyde olsa dahi konuya ilişkin farkındalığın varlığına ve birtakım gelişmelere işaret etmektedir. Adıyaman İl Halk Kütüphanesi Müdürü Filiz Karabulut tarafından Adıyaman E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda mahkûmlar için organize edilen ve kütüphanelerin önemine değinilen seminer (Karaca, 2015) bunun bir örneğidir. Yine, Mardin E Tipi Cezaevinde bulunan kütüphaneye baro tarafından 500 kitap bağışının yapılması ve Mardin Cumhuriyet Başsavcısı Ahmet Bektaş’ın önerdiği en yoğun kitap okuyana ödüller verilmesi (eşlerle daha fazla görüşmek gibi) uygulaması (Ordu, 2019); Kayseri Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bağışçı ve sponsorlar desteği ile 4 bin 700 kitabın yer aldığı okuma salonları ile bir kütüphanenin kurulması ve kütüphanede okuma salonlarının yanı sıra cezaevinde yaşayan mahkûm çocuklarının vakit geçirebileceği alanların oluşturulması (Anadolu Ajansı, 2019) gibi haberler umut vericidir. Gazeteci yazar Çölaşan’a (Ayhan, 2019) mahkûmlardan gelen mektuplarda dile getirilen kitap talepleri ile cezaevlerinde başlatılan kitap seferberliği de bu gelişmelerden bir diğeridir. Bu talepler Adalet Bakanlığı tarafından kabul görmüş ve Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphanelerde bulunan 16 milyon kitabın ödünç olarak cezaevlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca cezaevlerine belli günlerde kabul edilen kitaplar için de esneklik sağlanmış ve dini bayramlar, yılbaşı ve mahkûmun doğum günü dışında gönderilen kitapların da kabul edilmesi uygun görülmüştür (Ayhan, 2019).

Çölaşan’a yazılan söz konusu mektuplar arasında Bayburt Cezaevinden yazan mahkûm Çağatay Kızıltaş’ın ifadesi mahkûmlar için kitabın ne oranda önemli olduğuna dair çok anlamlı bir mesajı içermektedir: “Burasını güzelleştiren iki şey var. Biri aile görüşü, diğeri kitap...” (Çölaşan, 2019). Kitap ve kütüphane, cezaevinde sınırlılıklar ve kurullarla kuşatılan mahkûm için dış dünya ile kuracağı en önemli bağlantılardan biridir. Bu temel farkındalık dahi tek başına pek çok sorunun çözümüne ışık tutacaktır.

Mahkûmların Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Davranışına İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Fiziksel, zihinsel, sosyal, toplumsal durumları/sorunları nedeniyle, diğer vatandaşlarla eşit ya da benzer biçimde eğitim vb. olanaklar ve topluma katılım haklarına sahip olmayan kişiler “dezavantajlı” biçiminde nitelenirler. Dezavantajlı terimi, ırk, cinsiyet, etnisite, ekonomik durum, dil, coğrafi konum, çevre, eğitim ve engellilik nedenleriyle belirli bir toplumda düşük statüye sahip bireyler veya gruplar için kullanılmaktadır (Butdisuwan, 1999). IFLA’nın özel bir topluluğunun (IFLA LSDP= Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons) ilgi odağı olan bu grup içerisinde hastanelerde bulunan hastalar, huzurevleri ve özel bakım tesislerindeki yaşlılar, çeşitli nedenlerle evden çıkamayanlar, sağlırlar, fiziksel, gelişimsel veya öğrenme güçlüğü çekenler ile beraber mahkûmlar da yer almaktadır (Lithgow, 1999).

İnsanlık tarihi boyunca suç işleyene karşı yöneltelen anlayış, onu düşman ilan etme, toplumdan dışlama, zindana atma ve benzeri biçimlerde olmuştur. Söz konusu bu anlayıştan günümüzün modern anlayışına ulaşılması oldukça zorlu uğraşları içeren bir tarihçeye sahiptir.

Günümüzde ulaşılan noktada dahi söz konusu kurumların tam anlamıyla insan hakları ve onurunu koruyan, hükümlü ya da tutukluya işlediği suç her ne olursa olsun bir “birey” gibi davranmayı esas alan yapıya kavuşamadığı düşünülmektedir (Demir, 2015a, s. 7). Öte yandan, sosyolojik bağlamda toplumların mahkûmları dışlayan tutumu, günümüzde dahi var olan bir durumdur. Nitekim Campbell (2005, s. 18), mahkûmları, bizlerden farklı kişiler gibi algıladığımızdan ancak biz veya ailemizden birinin cezaevine girmesi durumunda bu algımızın değiştiğinden söz etmektedir. Ceza sistemleri birçok ülkede iyi davranışları yaymak ve birlikte yaşayan kişilerin yasaları yıkmasına engel olmak amacı ile uygulanmaktadır. Bunun için suçlunun rehabilite edilmesi ve cezaevleri ile toplum kuruluşları arasında köprü oluşturmak gerekmektedir (Önal, 1984, s. 120). Bireyin cezaevine adaptasyonu hemen her zaman sorunlara yol açan ve cezaevi sonrası yaşamında da olumsuz yansımalar oluşturabilen bir durumdur. Genel olarak hapsedilen pek az kişinin hiçbir biçimde incinmemiş ya da değişime uğramamış olduğu söylenebilir. Kısacası, cezaevi ortam ve koşulları, genel olarak olumsuz etkilere sahiptir; hapsedilmiş kişiler çoğu zaman, (mahremiyeti aşan ölçülerde) diğerleri ile yaşama ve etkileşime girmenin getirdiği acı, yoksunluk ve alışılmamış norm ile kalıpların yarattığı atmosfere maruz kalmaktadır. Cezaevlerinde mahkûmlar için uygulanan birçok rehabilitasyon ve benzeri program ise tek başına mahkûmlara cezaevi sonrası hak ettikleri anlamlı, tatmin edici yaşamı sürdürmelerine olanak sağlayacak yeterlilikte olmadığından, gerçekçi de değildir. Cezaevlerinden çıkan mahkûmların büyük çoğunluğu geri döndükleri yaşamı ve toplulukları anlamlandırmakta, onlara uyum sağlamakta güçlük çekmektedir. Bunların dışında, girdikleri hemen her geleneksel ortamda onları dışlayan mahkûm damgası da onlar için başlı başına bir yükür (Haney, 2002, s. 79; Haney, 2012, s. 17). Mahkûmlar, cezaevlerinin geri döndükleri topluma yeniden entegre olmalarını engelleyebilecek ve onları gelecekteki kişisel, sosyal ve işle ilgili etkileşimlerde işlevsel olarak devre dışı bırakabilecek kalıcı etkileriyle mücadele etmektedir. En önemlisi de, daha önce de vurgulandığı gibi, onlar cezaevinde kaldıkları sürede, teknolojik, mesleki, sosyal ve hatta özel yaşamları bağlamında, onlarsız gelişen, değişen, dönüşen bir dünya ile karşı karşıyadırlar. Bu nedenlerle, cezaevindeki bireylere sunulacak kapsamlı ve yeterli nitelikte destek, hizmet, olanak, program ve uygulamalar, onların yalnız cezaevi sürecindeki yaşamlarında değil aynı zamanda sonraki yaşamlarında da başarı ve huzurlarını sağlamayı kolaylaştıracaktır (Haney, 2012, s. 17).

Cezaevinde bulunan (tutuklu ya da hükümlü) bireylerin, pek çok hak gibi, eğitim ve öğrenim hakları vardır. Bu haklar, uluslararası sözleşme ve düzenlemeler ile de garantiye alınmaktadır¹. Birçok mahkûm için, bu eğitim ve öğretim hakkını kullanmak, yaşamlarında yeni bir sayfa açabilmek anlamında onlara katkı sunar. Mahkûmlara eğitim olanakları sağlamak yalnız yasal bir zorunluluk olarak dikkate alınmamalıdır. Hümanist bağlamda, cezaevindeki

¹ 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin 26. Maddesi ve 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. Maddesi herkesin, eğitim hakkına sahip olduğu ve bu hakkın devletler tarafından korunması gerektiğine işaret eder. Ayrıca, 1977 tarihli Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart. Kurallar kapsamında yer alan 77. Madde “bütün mahpuslara kendilerine yarar sağlayacak öğretim ile dinsel eğitimin verilmesi mümkün olan ülkelerde dinsel eğitim” verilmesine dikkati çekmekte ve aynı madde kapsamında “okur-yazar olmayan mahpuslar ile genç mahpusların eğitimi zorunludur” denilerek verilecek eğitimin mümkün olduğu takdirde, ülkenin eğitim sistemi ile bütünleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. 1955’de yayınlanan ve 2015’de yeniden gözden geçirilen “Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları”nın 98.maddesinde de “mahpusun salıverildikten sonra dürüst bir şekilde yaşama yeteneğini sürdüreceği ya da artıracak tarzda” çalışmaların gerçekleştirilmesi ve bu çerçevede “mahpuslara ve özellikle genç mahpuslara kazanç elde edebilmeleri için, yararlı işkollarında meslek eğitimi” sağlanmasına vurgu yapılmıştır.

bireylerin eğitimi de dâhil olmak üzere, eğitim, medeni toplumun önemli bir özelliğidir. Eğitim, doğası gereği çok çeşitli bilgi ve becerilerin kazanılmasında değerli bir faktördür; insanın gelişimine katkıda bulunur (Eikeland, Manger ve Asbjørnsen, 2009, s. 17). Eğitim alt yapısının güçlü olması, mahkûmun bilgi arayışında da farklılık yaratmaktadır.

Campbell (2005, s. 19), literatürde, bilgi bilimi ve benzeri çalışmalarda her ne kadar cezaevi nüfusu görmezden gelinirse de kullanıcı odaklı ve gözleme dayanan çalışmaların sınırlı oluşuna dikkati çekmektedir. Kendisine göre, bu bağlamda, diğer disiplinlerin desteği ile Wilson'ın Bilgi Davranışı Modelini uygulayarak mahkûm bilgi davranışının daha net ve daha derin bir şekilde anlaşılması mümkündür. Büyük olasılıkla, Wilson'ın geliştirdiği modelin mahkûm bilgi davranışları üzerinde uygulanabilirliğine ilişkin en somut gerekçe, 1981 yılında oluşturduğu modelde eksik bulunduğu ve 1996'da tamamladığı özelliklerdir. Wilson ilk modelinde (1981), bireyin elde ettiği bilgi ile tatmin olup olmadığı üzerine odaklanmıştır. Ancak, daha sonra, bireyin içinde bulunduğu koşullar ile bilgi ararken karşılaştığı engelleri ve elde edilen bilgiyle etkileşimini yansıtmaması nedeniyle bu modelini eksik bularak geliştirmiştir (Yıldız ve Özenç Uçak, 2014, s. 5). Şüphesiz, cezaevinin kendine özgü koşullarının birey üzerindeki etkisi, onun bilgi arama davranışlarını da etkileyecektir. Campbell (2005, s. 19) tarafından konu ile doğrudan ilişkilendirilmesi nedeni ile Wilson'un geliştirdiği modelin anılan bağlamı ile biraz daha ayrıntılı biçimde açıklanmasında yarar vardır:

Wilson 1981 yılında geliştirdiği modelde, bilgi davranışının bir bilgi kullanıcısı tarafından hissedilen bilgi gereksinimlerinin, farklı aşamalarda veya farklı öncelikler ile algılanması nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu gereksinimini karşılamak için, kullanıcı resmi veya gayri resmi bilgi kaynakları veya hizmetleri talep eder. Resmi kaynaklar, kütüphaneler ya da çevrim içi kaynaklar olabilir. Bunun dışında, diğer kişilere başvurarak bilgi paylaşımı yapılabilir. Bu, modelin iletişim boyutunu sergileyen yönü, bilgi transferi (information transfer) ile beraber bilgi alışverişi (information exchange) özelliğidir. Kişi, talep ettiği kaynaklara başvurduğunda, ilişkili bilgiyi bulmada başarılı ya da başarısız olabilir. Sonuç başarılı olursa, kişi bulunduğu bilgiyi kullanır ve bilgi gereksinimi tamamen ya da kısmen karşılanmış olur. Model, bilgi davranışının bir kısmının bilgi alışverişi nedeni ile diğer insanları da içerebileceğini ve yararlı olarak algılanan bilgilerin, başkaları tarafından kullanılabilirliğini ileri sürer. Ayrıca yararlı bulunan bilginin kişinin kendisi tarafından kullanılması veya başkalarına aktarılabilmesi de söz konusudur (Robson ve Robinson, 2013, s. 178; Kundu, 2017, s. 394). Daha önce de açıklandığı gibi, Wilson, oluşturduğu bu ilk modelde (1981), bireyin elde ettiği bilgi ile tatmin olup olmadığı üzerine odaklanmış ancak daha sonra bu modelin eksiklikleri olduğunu düşünmüştür. Şöyle ki, bireyin içinde bulunduğu koşullar, bilgi ararken karşılaştığı engeller, elde edilen bilgiyle etkileşimi ve benzeri etmenler belirleyicilikleri nedeni ile dikkate alınmalıdır. Wilson'ın yeni modeli (1996) bu boşlukları doldurmaktadır (Yıldız ve Özenç Uçak, 2014, s. 5). Dolayısıyla, Wilson'ın, önceki modelinde eksik olan ve 1996 yılında geliştirdiği model ile vurgulanan en önemli öge, bilgi davranışı sürecindeki dış/engelleyici etmenler ya da bir diğer deyişle “araya giren değişkenler” faktörüdür. Modelde, bilgi gereksinimlerinin oluştuğu süreçte bilgi edinme engellerinin nasıl geliştiği sorgulanmaktadır. Bunlar psikolojik, demografik, rol ile ilgili, kişilerarası, çevresel ve bilgi kaynağına ilişkin özelliklerdir (Kundu, 2017, s. 395). Wilson'ın bilgi davranışı modelinin önemli özelliklerinden biri, bilgi arayan kişiyi belirli bir “bağlam” içinde ele alması ve bilgi aramaya etki eden bazı

mekanizmaların varlığına vurgu yapmasıdır. Bu mekanizmaları, daha önce de vurgulandığı gibi, stres/başa çıkma kuramı (stress/coping theory); risk ve ödül kuramı (risk and reward theory) ile sosyal öğrenme kuramı (social learning theory) biçiminde ifade etmektedir. Stres/başa çıkma kuramı ile neden bazı gereksinimlerin bilgi arama ile sonuçlandığı ve bazılarının ise bilgi arama ile sonuçlanmadığına açıklık getirmektedir. Bir hastanın sağlıklı ilgili bir bilgiyi araması ya da tersine bu bilgiyi aramaktan kaçınması buna bir örnektir. Risk ve ödül kuramı için kişinin bir satın alma işlemine karar verme esnasında, riski yüksek olmadığı için bilgi aramaya güdülenmesi örneği verilebilir. Sosyal öğrenme kuramı ise kişinin öz yeterliğine veya belli bir görevi yerine getirecek kapasiteye sahip olduğuna ilişkin inancını ifade etmektedir. Bu, örneğin bir veri tabanı ya da bilgi sistemi aracılığıyla araştırma yapma yetisine olan inanç olabilir (Robson ve Robinson, 2013, s. 179-180).

Greenway (2007, s. 46), Sambo ve diğerleri(2017, s. 2), mahkûmların bilgi gereksinimlerinin genel olarak dışarıdaki halkın bilgi gereksinimleri ile yakınlık gösterdiğini belirtir. Sambo ve diğerleri, (2017, s. 2), bu gereksinimlerin, hayatta kalmak için gereken temel bilgilerden, eğitsel bilgilere ve ruhsal gelişim için gereksinim duyulan eğlenceye yönelik olanlara kadar çeşitlendiğini ileri sürmektedir. Mahkûmların bilgi gereksinimleri, Association for Specialized and Cooperative Library Agencies (ASCLA) tarafından cezaevlerindeki yetişkinlere yönelik düzenlenen kütüphane standartlarında ise şu şekilde belirlenmiştir: “Cezaevinin düzenleme ve prosedürleri hakkında bilgiler”, “dışardaki topluluklarla iletişimi sürdürmek için gereken bilgiler”, “mesleki beceriler hakkında bilgiler”, “eğitimle ilişkili bilgiler”, “rehabilitasyon programlarını destekleyen bilgiler (madde kullanımı gibi)”, “yaşam boyu öğrenme ve kişisel gereksinimler için kendi kendine okuma”, “rekreasyonel/eğlenme ve dinlenmeye yönelik okuma”, “cezaevi sonrası yaşam ve topluma tekrar katılımı destekleyen bilgiler (iş becerileri, barınma vb.)” (Association of Specialized and Cooperative Library Agencies, 1992; akt. Greenway, 2007, s. 46).

Campbell (2005, s. 20), mahkûmların bilgi davranışlarına ilişkin sorgulamalarını şöyle başlatır: “Mahkûmların bilgi gereksinimleri nelerdir? Onlar, açıkçası, en çok nasıl hayatta kalacaklarını ve oradan nasıl çıkabileceklerini merak ederler. Hayatta kalabilmek için kimin güvenilir olduğunu, cezaevi toplumunun onları nasıl kabul edeceğini ve haklarının neler olduğunu bilmeleri gerekir”. Yasal hakları ve çıktıkları zaman neler yapabilecekleri gibi konulara ilişkin erişebilecekleri bilgi ortamlarına gereksinim duyarlar. Nitekim literatürde cezaevi kütüphanelerinin rolü en çok bu noktalarda öne çıkmaktadır.

Sambo ve diğerleri, (2017, s. 2) tarafından belirtildiği gibi, aslına bakılırsa, tüm insanlar (cezaevinde olsun olmasın), bir anlamda, benzer bilgi gereksinimlerine sahiptir. Bu gereksinimler, hayatta kalmak için temel bilgiler, eğitim, sağlıklı yaşam ve eğlenceden ruhsal gelişime kadar çeşitlenmektedir. Bugün cezaevinde olan mahkûmların çoğu, ceza sürelerini doldurduktan sonra topluma geri dönecektir. Bu nedenle, hem cezaevi sorunları ile başa çıkabilmek hem de serbest bırakıldıklarında çeşitli amaçlar için bilgiye gereksinim duymaktadırlar. Onların bilgi gereksinimlerinin karşılanması, kendileri ve toplum için daha iyi vatandaş olmaları ve yeniden sosyalleşmelerine yardımcı olacaktır (Sambo ve diğerleri, 2017, s. 2).

Bilgi ve eğlence kanalları arasında yer alan medya ise mahkûmlar için özel bir yere sahiptir. Bunun nedeni medyanın iki temel etkisidir: cezaevindeki yaşamı dışardaki yaşama

yakınlaştırabilir; bir diğer deyişle normal hale getirebilir ve mahkûmları toplumdaki değişiklikler hakkında bilgilendirir. Mahkûmlar, örneğin, ortamın rahatsız edici seslerinden uzaklaşmak ve mahremiyet oluşturmak için radyo dinleyebilir, televizyon izleyebilir. Dış dünya ile iletişimde kalmak ve daha az soyutlanmış hissetmek için haberleri takip edebilir. Özgüven ve imajlarını güçlendirmek için tercih ettikleri müzikleri dinleyebilir. Gündelik cezaevi yaşamının monotonluğundan sıyrılmak için kitaplar okuyabilir. Sohbeta konu olacak şeyler yakalamak ve yalnızlıktan uzaklaşmak üzere medyayı kullanabilir. Film izleyerek ya da kütüphaneye giderek hücrelerinden çıkabilirler (Vandebosch, 2005, s. 99-100).

Mahkûmların bilgi arayışına en fazla etki eden demografik faktör, eğitimidir. Örneğin, (çalışmada elde edilen bulguların da desteklediği gibi) okuma yazma bilmeyen bir kişinin bilgi davranışları daha çok kişisel bağlantılar ve televizyonu kullanarak bilgi toplamak biçimindedir. Doğal olarak bunlar resmi ve yasal bilginin edinileceği yararlı kaynaklar değildir. Bir diğer demografik sorun dildir. Örneğin, İspanyolca, ABD'de giderek daha fazla mahkûmun konuştuğu bir dildir ancak mevcut bilgilerin çoğu İngilizce'dir (Campbell, 2005, s. 23). Mortensen'e (2015, s. 2) göre, okuma ve yazma becerisi sadece entelektüel bir beceri olarak ele alınmamalıdır çünkü aynı zamanda derin bir sosyal ve kültürel anlamı da vardır. Okuma ve yazma becerisinin olmaması, sosyal katılım, gelişme ve hatta sağlık konusunda dahi sorunlar yaratmakta ve toplumsal dışlanma riskini artırmaktadır. Literatüre dayanan araştırmalar pek çok ülkede cezaevlerinde bulunan mahkûmların genellikle okuryazarlık düzeyi ve eğitim altyapılarının zayıf olduğunu ortaya koymaktadır (Wilhelmus, 1999; Ljodal ve Ra, 2011, s. 484; Gabhann, 2013, s. 19; Mortensen, 2015, s. 2; Garner, 2017a, s. 335-336; Garner, 2017b, s.19, 183; Biju ve Johnson, 2018, s. 73; Sambo ve Ojei, 2018, s. 8; Umamaheswar, 2018; McInerney, 2019, s. 21). Ayrıca, Tarzaan ve diğerleri, (2015, s. 194) eğitim ile tekrar suç işleme arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu, eğitimin suç işleme eğilimini azalttığını ifade etmiş ve bu bağlamda kütüphanelerin rolünün de önemli olduğuna işaret etmiştir. Bu nedenle, mahkûmların eğitimine özen gösterilmelidir.

Mahkûmların eğitim düzeyine ilişkin benzer bilgi IFLA tarafından hazırlanan *Guidelines for Library Services to Prisoners* adlı kılavuzda da vurgulanmaktadır (Lehmann ve Locke, 2005, s. 5):

“Dünyadaki çoğu ülkede, cezaevi ve tutukevi nüfusunu oluşturan bireylerin çoğunluğunun eğitim ve yaşam becerileri sınırlı olup aynı zamanda geçmişlerinde okumanın sık ya da popüler bir alışkanlıkları olmadığı görülür. Gerçekten de, dikkate değer sayıda mahkûmun düşük okuryazarlık becerileri olduğu ve istihdam edilebilirlik becerilerinin de yeterli olmadığı saptanmıştır. Çok azı daha önce dışarıdaki yaşamlarında halk kütüphaneleri veya üniversite kütüphanelerinin düzenli kullanıcıları olmuştur.”

Türkiye’de 137 cezaevi kapsamında yapılan bir araştırmanın (Demir, 2011) sonuçları da benzer bulguları ortaya koymuş ve mahkûmların yarısından fazlasının (%51,3) ilköğretim mezunu olduğu saptanmıştır.

Bouazza (1989) bilgi kullanımının psikologların da üzerinde durduğu gibi bir insan davranışı olmasından yola çıkarak bu davranışı etkileyen etmenleri dikkate almanın önemine işaret etmiştir. Bu etmenlerin bazıları bilgi sistemi ya da kaynağının kendisinden (mevcudiyeti, erişilebilirliği, niteliği, maliyeti, kolay kullanımı vb.) kaynaklanmaktadır. Bazı etmenler ise

kullanıcıdan kaynaklanmakta olup, bunlara kullanıcının özel uzmanlık ve/veya ilgi alanı, mesleki durumu, onu çevreleyen fiziksel, sosyal, politik ve ekonomik ortamların yanında eğitim düzeyi de örnek verilmektedir (Bouazza, 1989, s. 155-159). Eğitim durumu, insanın bilgi ile iletişimde, bilgi davranışı ve kullanımında pek çok araştırmacı için diğer değişkenlerin yanında (kişisel, demografik özellikler, inançlar, sosyoekonomik, kültürel durum vb.) önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır (Bouazza, 1989; Reading, 2011, s. 127; Agarwal, 2018, s. 62). Bilgi arama davranışına giren bireyin içinde bulunduğu koşullar (mahkûm olmak gibi) bu davranış üzerinde önemli düzeyde belirleyici olduğu gibi, eğitim durumu da bu süreçleri etkileyebilen önemli bir değişkendir.

Yukarıda anılan etmenlerin dışında, Campbell'ın (2005) Wilson'ın modeline ve ağırlıklı olarak Akerström'un (1988) *The Social Construction of Snitches* adlı çalışmasına dayanarak oluşturduğu çıkarımlar, cezaevlerinde bulunan bireylerin bilgi davranışlarına ilişkin önemli bilgiler verdiği için dikkat çekicidir. Bu nedenle, Campbell'ın (2005) çıkarımlarına ayrıntılı olarak yer verilmesinde yarar vardır. Campbell'a (2005, s. 22) göre, cezaevinde bulunan bireylerin bilgi davranışlarında birtakım değişkenlerin engelleyici rolü dikkate alınmalıdır. Bu engeller, söz konusu bireylerin bilgi ile etkileşimlerinde sorun oluşturabilmektedir. Sözü edilen engeller şöyle kategorize edilmiştir: “psikolojik”, “demografik”, “rolle ilgili veya kişilerarası”, “çevresel”, “kaynak özellikleri”, “risk/ödül kuramı”, “sosyal öğrenme kuramı: öz-yeterlik” ve “bilginin işlenmesi ve kullanımı”. Genel olarak bir mahkûmun psikolojik durumuna ilişkin ortaya çıkan ortak özellikler, fevri, aşırı tepkili, manipülatif, ürkek, endişeli olmak biçimindedir. Wisconsin'da bir mahkûm olan Luis Medina, mahkûmların genellikle ilgi, motivasyon, entelektüel açlık ve öğrenme isteklerinin eksikliğini dile getirmektedir (Burt, 1977; Medina, 2000; akt. Campbell, 2005, s. 22). Cezaevinde, bilgi yalnız güvenilir olmayanın (muhabir) kimliğini keşfetmek için değil, aynı zamanda grup normlarını pekiştirmek için de kullanışlı olarak değerlendirilir. Bu grup normlarını oluşturmak ve tanımlamak cezaevi kültürünün temel bir görevidir. Bu nedenle, bilgi arama davranışı, grup odaklı ve grup için değerlidir (Campbell, 2005, s. 30).

Cezaevinin kendine özgü ortamında kişiler arasındaki ilişkiler, bilgi davranışlarını önemli oranda etkileyen dikkat çekici bir etmendir. Bu bağlamda iki tip reaksiyonun yaygınlığı söz konusu olabilmektedir. Bunlar, bilgi paylaşımı ya da tersine içe kapanma, soyutlanma biçimindedir. Ayrıca, kişinin cezaevinin yarattığı kültür çerçevesinde yer aldığı grup içindeki statüsü, bilgiye erişimde ve güvenilirlikte rol oynamaktadır. Buna bir örnek, gardiyan ve mahkûmlar arasındaki bilgi alışverişidir. Bir mahkûmun bilgi sahibi olduğuna ilişkin ipuçlarını isteksizce ve çok nadiren vermesi nedeni ile gardiyanlar daha güvenilir kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca gardiyanlardan elde edilecek bilgiler, cezaevi kurallarının anlaşılması, cezadan kaçınmak, erken tahliye hakkını kazanmak ve benzeri nedenlerle değerlidir. Mahkûmlar arasındaki statü (eğitim, sosyal konum vb.) farkları da güvenilirlik bağlamında belirleyicidir (Campbell, 2005, s. 23-24). Öte yandan Worley (2011) tarafından verilen birtakım bilgiler mahkûmun bakışı ile resmi bilgi kaynakları olması beklenen cezaevi görevlilerinin konumunu düşündürücü bir boyuta taşımaktadır. Yazar tarafından 32 mahkûmla yüz yüze görüşme sonucu elde edilen veriler, mahkûmlarla cezaevi görevlileri arasında mahkûmun muhabirliğinin hâkim olduğu birtakım çıkar ilişkilerine işaret etmektedir. Böyle bir iklimde mahkûmların paranoyaya varacak düzeyde güvensizlik ve huzursuzluk hissetmesi bilgi

gereksinimlerinin giderilmesi ve bilgi davranışları bağlamında sorun oluşturma potansiyeline sahiptir (Worley, 2011, s. 82).

Çevresel etmenler, bir diğer önemli konudur. Mahkûmların parmaklıklar arkasında kaldıkları çevreleri aynı zamanda oldukça sınırlı olanaklara sahip olduğundan her anlamda bilgi arama davranışının başarısına zarar verebilmektedir (Campbell, 2005, s. 25). Wilson (1996), erişim, kanal ve güvenilirliği, kaynak özellikleri olarak nitelemekte ve bunu tüketici bilgilerinin incelenmesiyle desteklemektedir. Cezaevi bağlamında, bilgilerin kaynağı, genellikle kişiler arası ilişkilerdir. Bu ilişkilerde en fazla belirleyici öge ise kimin güvenilir olduğu, kimin güvenilir olmadığıdır. Örneğin mahkûmlar bir araya geldiği zaman özellikle aralarından sözü geçen birinin söyledikleri, herhangi bir kanıt dayanmasa da kabullenilmekte; bu kişinin sözleri ile bir kişi muhbir ilan edilebilmektedir. Gruplaşmalar ve grup aidiyeti de bu faktörü tetiklemektedir (Campbell, 2005, s. 27-28).

Wilson (1997, s. 563) konu bağlamında risk bileşenlerinin, performans riski, finansal risk, fiziksel risk, sosyal risk ve ego riski olduğu bilgisini vermektedir. Bu çerçevede, performans ile tüketici tarafından araştırılan ürüne işaret edilir. Tüketici araştırmalarının çoğunda, fiziksel risk bir endişe kaynağı olmaz. Bu, ancak örneğin bir bebek araba koltuğu gibi bir ürünün seçiminde rolü olan, münferit örnekler için geçerlidir. Diğer kategoriler, üzerinde daha fazla durulan risk faktörleridir (sosyal risk ve ego riski). Campbell'a göre (2005, s. 28-29) bu bağlamda, söz konusu mahkûmlar olunca, fiziksel risk hemen her durumda varlık göstermektedir. Yine, bilgi aramanın sosyal riski aynı zamanda bir fiziksel risk niteliği taşımaktadır. Kişilerin birbirine güvensizliği ve şiddete uğrama vb. kaygılar, bilginin, karşılığında bedel ödenebilecek bir öge olmasını koşullandırmaktadır. Bilgi edinmek için verilecek uğraşlar risk taşıdığından, buna değecek midir? Mahkûmların bilgi davranışında finansal risk pek fazla belirleyici değildir ancak örneğin bir mahkûmun diğerine yasal bilgiler vermesi durumunda bunun bir bedeli olabilmektedir. Bu bedel, yalnız para değil sigara veya kahve de olsa sonuç olarak bu bir "finansal risk"tir (Campbell, 2005, s. 28-29).

Wilson'ın (1997, s. 554) üzerinde durduğu bir diğer sosyal kuram, bireyin kendi bilgi, beceri ve yetenekleri ile kapasitesine ilişkin öngörüsünü ifade eden öz-yeterlidir. Ancak Campbell'a göre (2005, s. 29) burada da ilginç olan durum, örneğin yükseköğrenimin iyi bir işe girmenin yolu olduğuna inanan bir mahkûmun, aynı zamanda alabileceği herhangi bir eğitimin kendi istihdamını sağlayamayacağına ilişkin inancıdır. Cezaevi kültürünün mahkûmda yarattığı edilgenlik, savunmasızlık ve güçsüzlük duygusu, eğitim ve bilgiye inancı ile bilgi davranışlarının niteliğini olumsuz etkilemektedir (Campbell, 2005, s. 29).

Mahkûmların Bilgi Gereksinimi, Bilgi Davranışı ve İlişkili Etmenler: Çeşitli Ülkelere İlişkin Örnekler

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, mahkûmların bilgi gereksinimleri, bilgi davranışları ve ilişkili etmenler, uluslararası literatürden elde edilen ve genellikle alan araştırmalarına dayanan bulgular çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aşağıda sırası ile konu bağlamında literatürde öne çıkan ülkeler olduğu için Amerika Birleşik Devletleri, İrlanda, İskoçya, Malezya, Sri Lanka, Hırvatistan ve Nijerya'daki durum açıklanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri

Wilhelmus (1999, s. 117) cezaevlerinde mahkûmların bilgi gereksinimlerini karşılamada en fazla engelleyici etmenlerden birinin internet erişimine izin verilmemesi olduğuna değinerek aynı zamanda mektuplara uygulanan sansürün de sorun olduğuna işaret etmiştir. Visser ve Lattimore (2007, s. 31) tarafından ve çoğunluğunu Afrikalı Amerikalıların oluşturduğu mahkûmlar ile yapılan bir çalışmada elde edilen bulgular, cezaevi sonrası yaşam için en çok duyulan bilgi gereksinimlerinin eğitsel nitelikli ve sürücü ehliyeti almak, meslek edinmek, istihdam gibi gündelik yaşamlarına ilişkin olduğunu göstermiştir. Drabinski ve Rabina (2015) tarafından New York Halk Kütüphanesinde cezaevleri ve tutukevlerine referans hizmeti veren bir program (Correctional Services Program) çerçevesinde mahkûmlardan mektuplarla gelen referans sorularının bir içerik analizi yapılmış ve mahkûmların bilgi gereksinimleri belirlenmiştir. Gereksinim duyulan bilgilerin ağırlıklı olarak kişisel gelişim ve çeşitli genel referans soruları olduğu ve internet erişimi vb. olanakların eksikliği nedeni ile bilgi gereksinimlerinin genellikle giderilemediği sonucuna varılmıştır. Drabinski ve Rabina'nın (2015, s. 45) verdiği bilgilere göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde mahkûmların bilgi gereksinimleri, ağırlıklı olarak, suçu sabit görülüp ceza almış, ceza süresinin belirli kısmını cezaevinde geçirmiş ve serbest bırakılmadan önce, topluma yeniden katılmaya hazırlık aşamasında denetimli olarak yaşanan ve halfway house denilen evler hakkında bilgiler, sosyal güvenlik ve güncel yaşam konuları, serbestlikle beraber iş bulma, tıbbi bakım bilgileri ve davalarına ilişkin destek (kendi kendine mektup yazma becerisi edinme gibi) vb. taleplerdir. Genel olarak referans soruları bağlamında ise mahkûm sorgulamaları, beyzbol istatistiklerinden sinirbilim (neuroscience) konularına kadar çeşitlenebilmektedir. Drabinski ve Rabina'ya (2015, s. 47) göre, bilgi yoksulluğu mahkûmların önemli bir sorunudur. İnternete erişimin olmamasının yanında sınırlı kütüphane hizmetleri bu sorunun en önemli kaynağıdır. Mahkûmların, dış kaynaklar (bilgi uzmanları, çeşitli gönüllü hizmetler) olmaksızın bilgi gereksinimlerini karşılamaları güçleşmektedir. Ayrıca hapsolmanın kendisi, kişisel gelişim, kendi kendine birtakım şeyleri yapabilme, hem cezaevinde hem de dışarda iş olanaklarına ilişkin olanlar başta olmak üzere özel bir takım bilgi gereksinimlerini ortaya çıkarmakta ancak bunların çoğu giderilememektedir.

Bingman-Forshey ve Gibbons (2020) mahkûmların mahkeme ve davalarına ilişkin bilgi gereksinimlerinin yoğunluğuna işaret etmiş ve dış dünyada hızla gelişen internet dâhil yeni teknolojilerin sunduğu olanakların mahkûmlar tarafından kullanılmaması ile cezaevinin kurallı yapısına vurgu yapmıştır. Bu etmenlerin dışında mahkûmların okuma ve bilgi gereksinimlerinin önünde engel olarak sorun oluşturan bir diğer konu sansürdür. Kurumlar içerisinde yayınları incelemekle sorumlu komiteler bulunmakta ve belli kategoride yayınları elemektedir. Bunlar örneğin, silah veya uyuşturucu üretimi ile ilgili yayınlar ve kaçış teşebbüsüne yardımcı olacağı düşünüldüğü için haritalar vb. dir (Bingman-Forshey ve Gibbons, 2020, s. 68).

İrlanda

McInerney (2019, s. 22) Mountjoy, İrlanda'da bulunan mahkûmların bilgi gereksinimlerini araştırdığı ve Kütüphane ve Bilgibilim alanında master tezine dayanan çalışmasında mahkûmların bilgi gereksinimlerinin arasında en popüler olanın kendi kendine yardım kitapları (self-help books) olduğunu saptamıştır. Bunu, olgulara veya tarihi gerçeklere dayanan/kurgusal

olmayan yazın türleri ve romanlar izlemektedir. Sesli kitaplar, DVD'ler ve yabancı dil materyaller daha az kullanılan materyallerdir. Ancak bunun nedeni, örneğin DVD'lerin ilgi görmesine karşın kaynak yetersizliği nedeni ile cezaevi kütüphanesinde bulunmamasıdır.

İskoçya

Scott, (2016) tarafından İskoçya'nın Shotts yakınlarındaki bir cezaevinden (HMP Shotts) 12 mahkûmla 2-3 haftadan çok süren görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre mahkûmların bilgi gereksinimleri yoğunluk sırası ile şunlardır: Eğitsel (Öğrenme Merkezinde eğitim görenlerin eğitimlerine ilişkin vb. konular); gündelik (özellikle cezaevine yeni gelenlerin öğrenmek istediği akşam yemeği menüsü, telefonlaşma, ziyaretlerin düzenlenmesi ve çamaşır saatleri gibi cezaevi ortamındaki pratik bilgiler); sağlık (çeşitli sağlık problemlerine ilişkin bilgiler arasında organ bağışi hakkında bilgi talepleri dahi vardır); hukuk (yasal öneri ve destek istekleri); duygusal (yakınlara duyulan özlem, depresyon, endişe vb. problemleri aşmak için gereksinim duyulan bilgiler); finansal (banka hesapları, sigorta vb. işlemler); iş (mesleki eğitim alma talebi de dâhil serbestlik sonrası iş kaygısı, iş bulma yöntemleri, iş seçenekleri vb. bilgiler) ve ikamet (serbestlik sonrası kiracı ya da ev sahibi olma konusunda) bilgiler (Scott, 2016, s. 34-38). En çok başvurulmuş bilgi kaynakları ise sırası ile öğretmenler, aile ve yakınlar, diğer mahkûmlar (bu noktada bilgilerin saptırılması, yanlış bilgi verilmesi vb. sorunlar devreye girebilmektedir), cezaevi görevlileri, kütüphaneciler, sağlık görevlileri, kitaplar (sağlık ve eğitim konusunda başvurulmakta ancak güncel olmadıklarından yakınılmaktadır), televizyon ve radyo (dış dünya ve güncel olayların farkında olmak için tercih edilmekte ancak bazı kanalların yasaklanmış olmasından yakınılmaktadır), papaz vb. din görevlileri (mahkûmlar dini bilgilere ilişkin destekleri yanında en çok kendilerine ilişkin ön yargıları olmadığı ve kendilerini iyi hissettirdiği için din görevlilerini tercih etmektedir), sosyal hizmet görevlileri (ancak mahkûmlar arasında suç işledikleri için sosyal hizmet görevlilerinin kendilerini kategorize ettiğini düşünenler de vardır), Ansiklopedi Yazılımı (Encyclopedia Software) (mahkûmların bazıları bu kaynağı fazla eski ya da Amerikan odaklı bulmakta, bazıları da yararlı olduğunu düşünmektedir), cezaevi kuralları (mahkûmların kendilerine ilişkin yaptırımlar vb. konularda gerçek ve güvenilir kaynak olarak görülse de bazı mahkûmlar anlamak ve yorumlamakta güçlük çekebilmektedir) ve ilanlar (güncellenme süreçleri ağır olduğu için sorunlu bulunmaktadır (Scott, 2016, s. 38-45). Mahkûmların bilgi arama davranışlarının önündeki engeller ise sırasıyla internetin eksikliği (özellikle açık üniversite öğrencileri ve üniversiteye hazırlananlar için önemli bir kaynak olması ve güncel bilgi edinmeyi engellemesi açısından sorun oluşturmaktadır), etiketlenme kaygısı (stigma) ve ön yargılar (mahkûmların cezaevi görevlileri ile bilgi paylaşımında bulunma durumunda diğer mahkûmların onlardan şüphe etmeleri, muhbirlikle suçlamaları kaygısı, öğretmenlere soru yöneltecekleri zaman zekâ sorunları olduğu biçiminde algılanma korkusu, sağlık görevlileri tarafından madde kullandıklarına ilişkin ön yargılar vb.), telefon (telefon konuşulan ortamların mahremiyete izin vermemesi, telefonların denetlenerek kayıt altına alınması vb. sorunlar), öz saygı ve güven eksikliği (mahkûmların kendilerine ilişkin imaj kaygısı, suçluluk duygusu, kendilerini yük gibi görmeleri vb. duygusal engeller), güvensizlik (mahkûmların cezaevi görevlileri tarafından dikkate alınmama, kendileri ile alay edilmesi kaygısının yanı sıra diğer mahkûmlara duyulan güvensizlik nedeni ile ilişkilerde mesafeli ve temkinli olma vb.), fiziksel sınırlar (hücre hapsi vb. fiziksel sınırlamalar

ve bu ortamın yarattığı ruhsal problemler) ve coğrafi uzaklıktır (aile ve yakınları çok uzakta olan mahkûmların yaşadığı sorunlar) (Scott, 2016, s. 46- 51).

Canning ve Buchanan (2019, s. 421-422) tarafından yüksek güvenli bir cezaevinde gerek yaşları 18 ile 54 arasında değişen 12 mahkûm gerekse personelden edinilen bilgilere göre, mahkûmların en yoğun bilgi gereksinimleri, eğitim, sağlık, cezaevinin rutinleri ve kuralları (iş ve yemek saatleri ya da telefonla görüşme izni vb.), yasal hakları ve mevzuata ilişkin konular, serbest bırakıldıkları zamana ilişkin kaygılarından kaynaklanan finans, ikamet, iş bulma vb. konulardadır. Mahkûmlarla görüşmeler sonunda yapılan değerlendirme, sayılan tüm bu gereksinimlerin yeterince karşılanmadığı yönündedir. Yine mahkûmlardan alınan bilgilere göre, en çok başvuru bilgi kaynakları, cezaevi personeli, öğretmenler, kütüphaneciler, sağlık profesyonelleri, kurum papazları, sosyal hizmet uzmanları, diğer mahkûmlar ve ailedir. Canning ve Buchanan (2019, s. 430-431) mahkûmların bilgi davranışlarına olumsuz etki eden etmenlerin ise mahkûmların özgüven sorunu da dâhil duyuşsal durumlarından kaynaklandığı, güven sorunu ve güvenlik kaygısının buna eşlik ettiği, özellikle uzaktan eğitim alan mahkûm için internet erişimine izin verilmemesinin de sıkıntı yarattığını ileri sürmektedir.

Malezya

Rafedzi ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışma, Malezya'daki beş ıslah evinde bulunan çocukların bilgi gereksinimleri ve davranışlarına ilişkin genel bir çerçeve sunması anlamında önemlidir. Söz konusu ıslah evlerinde bulunan kütüphanelerin bilgi gereksinimlerine yanıt verip veremediğinin de sorgulandığı çalışmada veri toplama aracı olarak yerinde gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Örneklem olarak seçilen (evren: 2010) grup 13-21 yaş aralığında 27 çocuktan oluşmaktadır. Genç mahkûmların çoğunluğu okumanın dış dünyadaki yaşamları boyunca onlar için bir hobi ya da ilgi olmadığını kabul etmişlerdir (Rafedzi ve diğerleri, 2016, s. 102). Genç mahkûmların hepsi kendilerini daha iyi hissettirdiği ve streslerini azalttığı için çizgi romanların ve dergilerin en iyi okuma materyalleri olduğu görüşündedirler. Ancak bu kaynaklar cezaevlerinin kütüphaneleri tarafından kabul edilmemektedir. Malezya'da genel olarak çizgi romanlar gençler ve çocuklar için en çok sevilen okuma materyalleridir. Mahkûmlar ayrıca, dergi ve gazete okumak için de güçlü bir istek duyduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle gazeteler güncel haberleri verdiği ve dış dünya ile bağlantı kurmayı kolaylaştırdığı için rehabilitasyon sürecinde çok önemlidir. Bununla beraber gazeteler ıslah evlerine gecikmeli girdiğinden mahkûmlar güncel haberleri ancak bir ay sonra okumaktan yakınmaktadır. (Rafedzi ve diğerleri, 2016, s. 102). Mahkûmların bilgi gereksinimleri daha çok sürdürdükleri eğitimleri ve ilgi alanlarına bağlıdır. Bunun dışında cezaevinde zaman geçirmelerini sağlayacak materyalleri talep etmektedirler. Bilgi davranışlarında gözlemlenen başarısızlıkların özellikle yanlış kaynak seçimleri ile kendini gösterdiği, bunun nedeninin mahkûmların isteksizliği olmadığı saptanmıştır. Cezaevi kütüphanelerinin eksiklikleri, güncel olmayan ve gereksinimleri karşılayamayan koleksiyonları ile cezaevi yöneticilerinin bilgisizliği ve farkındalık eksikliği de bu anlamda önemli etkenlerdir. Mahkûmların, bilgi arama süreçlerinde cezaevi öğretmenleri ve görevlileri ile daha fazla iş birliğine dayalı bir ortam içinde etkileşime girme olanaklarının sunulması önerilmektedir (Rafedzi ve diğerleri, 2016, s. 103-107).

Rafedzi ve diğerleri(2018) tarafından yapılan ve Malezya’da bulunan genç mahkûmlara ilişkin bir diğer çalışmada, mahkûmların bilgi gereksinimlerinde eğitsel niteliğin öne çıktığı çünkü çoğunluğunun eğitimini yarıda bırakarak mahkûm olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Rafedzi ve diğerleri, (2018, s. 89), mahkûmların, dışardaki vatandaşlarla aynı eğitim olanaklarından yararlandıklarını ifade etmektedir. Bu mahkûmlar, cezaevi ile iş birliği içinde olan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel bir program kapsamında örgün eğitimlerini sürdürmekte ve kamusal ortamda sınavlara girmelerine izin verilmektedir. Suç faaliyetlerinin tekrarlanmamasında eğitime önem verilmekte ve 21 yaş ve altındaki genç mahkûmların eğitimi için cezaevlerine öğretmen gönderilmektedir. Çalışmada ayrıca genç suçluların cezaevi dışında gelişen dünya çapındaki sorunlara karşı duyarlı olmalarının gelecekteki yaşamları için önemine de vurgu yapılmaktadır (Rafedzi ve diğerleri, 2018, s. 98). Burada da yukarıdaki çalışmada olduğu gibi, mahkûmların bilgi arama davranışlarının başarısızlığına en fazla yol açan etmenin mahkûmların bu anlamdaki isteksizliğinden ya da başarısızlığından değil cezaevi kurumunun sağladığı bilgi kaynak ve kanallarının uygun olmamasından kaynaklandığının altı çizilmektedir (Rafedzi ve diğerleri, 2018, s. 87).

Sri Lanka

Chandani’nin (2019a) Sri Lanka’da bir cezaevinde (Welikada Prison) 5 rehabilitasyon ve kütüphane görevlisi ve 10 mahkûmla, nitel bir veri toplama tekniği olan odak grup görüşmesiyle yaptığı çalışmada elde ettiği bulgulara göre, cezaevinde bulunan iki kütüphane, mahkûmların bilgi gereksinimlerini karşılayacak niteliklerden yoksundur. Mahkûmların bilgi gereksinimlerinin yeterince karşılanmasını engelleyen etmenlerin başında cezaevinin rahatsız edici nitelikleri, cezaevi ve kütüphanesinin bütçe sorunu ve kütüphane mekânının elverişsizliği gelmektedir. Bunların dışındaki sorunlar, cezaevi politikaları, personel sorunu, mahkûmların bilgi kaynaklarını ve hizmetlerini kullanımı için çok az zaman ayrılması ile halk kütüphaneleri ve ilişkili meslek kuruluşları ile bağlantıların zayıf olmasıdır (Chandani, 2019a, s. 72).

Chandani (2019b) tarafından yine aynı cezaevinde (kurum hem Welikada Prison hem de Magazine Prison adları ile tanınmıştır ve yüksek güvenli bir kurumdur) yapılan bir çalışmada ise örneklem alınan 100 mahkûma (2018 yılı verilerine göre Welikada/Magazine cezaevinde 8868, Sri Lanka genelinde ise toplam 121.869 mahkûm bulunmaktadır) anket uygulanmıştır. Çalışmada, mahkûmların bilgi gereksinimleri ve bu gereksinimlerin ne ölçüde karşılandığı, cezaevi kütüphanelerinin bilgi kaynakları ve hizmetleri ve bu bağlamda karşılaşılan sorunlar araştırılmış, öneriler sunulmuştur. Mahkûmların bilgi gereksinimleri arasında “çok fazla gereksinim duyuluyor” biçiminde belirtilenler, sırasıyla din (%63,8), sağlık (%62,5), finansal (%62,5), yasal (%61,2), haberler (%52,5), hikâyeler (%40) ve genel bilgilerdir (% 37,5) (Chandani, 2019b, s. 152). Toplam 3335 kitabı olan kütüphanenin kaynaklarının çoğu roman ve hikâye kitapları (%49,4) ile dini kitaplardır (%33). Yalnız 5 adet (%0,14) ansiklopedi ve sözlük gibi başvuru eserleri bulunmaktadır. Sınırlı sayıda belirli disiplin ya da alanlara ilişkin olan kitapların ise güncel olmadığı ve yıllar önce halk kütüphanesi tarafından bağışlandığı belirtilmiştir. Cezaevi yetkilileri güvenlik nedeniyle gazete ve dergi almamaktadır (Chandani, 2019b, s. 152).

Çalışmanın bulguları, cezaevine ziyarete gelen dini kurumlar ve gruplar tarafından sunulan bilgi kaynakları ve hizmetleri ile mahkûmların dini bağlamda bilgi gereksinimlerinin

büyük ölçüde karşılandığını göstermiştir. Eğitim, sağlık ve mesleki bilgi gereksinimleri orta düzeyde, finansal bilgi gereksinimleri düşük düzeyde karşılanmaktadır. Mahkûmlar bilgi gereksinimlerinin arzu ettikleri düzeyde karşılanamamasında yeterli kütüphane ve bilgi kaynaklarının bulunmayışının temel etmen olduğu görüşündedir. Kütüphanenin bütçe ve kaynak yetersizliğinin yanında cezaevinin baskı oluşturan doğası, sansür, kalifiye personel olmaması, mahkûmların bilgi kaynaklarına ulaşmak için zamanlarının yetersiz olması, mekanların elverişsizliği ve halk kütüphanesi dâhil diğer kütüphaneler ve meslek organizasyonlarıyla kurulan bağlantının zayıflığı gibi etmenler mevcut sorunları pekiştirmektedir (Chandani, 2019b, s. 153).

Cezaevindeki aydınlatma, gürültü vb. sorunların ele alınması ve çözümü, mahkûmların yasal destek alması, zamanı etkin kullanması ve rehabilitasyonu için kütüphanenin ülke çapında diğer cezaevleri ve kütüphane dernekleri ile iş birliği yapması, ödünç verme hizmeti vb. olanaklar bağlamında halk kütüphanesi ile entegre olunması, profesyonel kütüphanecilerin desteğini de alarak simüle edilmiş internet hizmetlerinin (simulated internet service) tasarlanması vb. çözümler önerilmektedir (Chandani, 2019b, s. 154-155).

Hırvatistan

Bajić, (2015, s. 525) tarafından Hırvatistan'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, mahkûmların bilgi gereksinimlerine ilişkin elde edilen bulgular arasında, çoğunluğu, mahkûmun haklarına ilişkin konular (%56,3), aile ve yakınlarla ilgili bilgiler (%50,6) ile hapis sonrası yaşam konusu (%49,4) ve iş bulma (%39,5) konusu oluşturmaktadır. Bunların dışında gereksinim duyulan bilgiler; cezaevi kuralları (%38,3), spor (%32,7), cezaevinin dışındaki yaşam (%32,1), parasal konular (%31,3), sağlık (%30), yasal uygulamalar (%29), eğitim-öğretim (%23,2), güncel olaylar (%21,6), mahkûmun kendi yasal durumu (%19,8), kültürel olay ve etkinlikler (%18,7), dini bilgiler (%16,3), psikoloji (%15,5), şarkıcı, aktör, politikacı vb. tanınmış kişiler hakkında bilgiler (%8,7) ve diğer konulardır (%5,8). Mahkûmların bilgi kaynağı olarak ağırlıklı oranlarda aileleri ve arkadaşlarına (%60,3) ve cezaevi görevlilerine (%57,9) başvurdukları ortaya çıkmıştır. Söz konusu başvuru bu bilgi kaynaklarını, diğer mahkûmlar (%35,9), kitap, gazete ve avukatlar (%31,3) izlemektedir. Kütüphaneyi başvuru kaynağı olarak seçenlerin oranı (%4,8) ise çok düşüktür. Aynı çalışmanın (s. 526) bulgularına göre, mahkûmların büyük çoğunluğu bilgisayar ve internetin olmaması nedeni ile bilgi gereksinimlerini rahatlıkla karşılayamadıklarından yakınmıştır.

Nijerya

Eze (2015, s. 285-298), cezaevlerinin sınırlar oluşturan politikaları, kütüphanelerinin bütçelerinin kısıtlı olması, güncel, popüler yayınların (en çok satanlar vb.) pahalılığı ve bir yandan da okuma materyallerinin sansürlenmesi nedeniyle mahkûmların bilgi gereksinimlerinin yeterince karşılanamamasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca mahkûmlardan alınan dönütler, çoğu durumda, okuma materyalleri sağlansa bile, cezaevlerindeki sınırlı ve rahatsızlık veren ortamların sorun yarattığını göstermektedir. Cezaevi, mahkûmlara bilgi kaynak ve ortamlarını sağlamaktan çok onları hapis etmeye odaklıdır. Omolola (2015) tarafından Nijerya'da 229 mahkûma yöneltilen anket sorularının ortaya koyduğu verilere göre, mahkûmların bilgi gereksinimleri yoğunluk sırası ile ele alındığında, en yüksek oran çeşitli bilgi

ve beceriler edinme gereksinimidir (%63,8). Arkasından, eğitsel kaynaklara ve bilgilere gereksinim (%49,2) ile eğlence (%48,1) gelmektedir. Daha düşük yoğunluk yasal konulardaki bilgi gereksinimi (%23,2), ahlaki bilgi (%25,9) ve kültürel bilgilerdir (%17,3) (Omolola, 2015, s. 72). Aynı çalışmada elde edilen veriler, kitapların en çok kullanılan (% 72,4) bilgi kaynakları olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni, kitapların tüm cezaevi kütüphanelerinde en fazla bulunan kaynaklar olmasıdır. Sözlük kullanımı (%60,5) ile gazete kullanımı da (%54) yüksek oranlardadır. Ancak kütüphanelerde bulunan geriye kalan kaynak türlerinin kullanılmamasının nedeni mahkûmların o kaynakları gereksinimleri ile ilgili bulmamalarıdır (Omolola, 2015, s. 67). Omolola (2015, s. 78), cezaevlerinde bulunan kaynakların kitaplar, gazeteler, ansiklopediler ve sözlüklerle sınırlı kalmasını eleştirmekte ve cezaevlerine halk kütüphanelerinin de desteğiyle hem basılı hem de basılı olmayan medyanın ulaştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca din, sanat ve zanaat, tarih, coğrafya, dil, şiir gibi içerikleri olan kaynakların da olmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Tarzaan ve diğerleri, (2015) orta güvenlikli bir cezaevinde (Makurdi Cezaevi) 90 mahkûma anket uygulayarak yaptıkları çalışmada, mahkûmların bilgi gereksinim ve davranışlarının diğer vatandaşlarınkilere benzediğini ve kişiden kişiye de değiştiğini ileri sürmektedir. Mahkûmların bilgi gereksinimleri içerisinde en yoğun olanı sağlık bilgileri (%31,5) ile yasal (%13,5) ve eğitsel bilgilerdir (%13,5). Bunları dini bilgiler (%9), mesleki bilgiler (%8,1) ve eğlence ile dinlenmeye ilişkin bilgiler takip etmektedir (%5,4). En fazla başvuru bilgi kaynakları ise avukatlar (%27) ve televizyon yayınlarıdır (%25,2). Daha sonra ise sırasıyla cezaevi görevlileri (%10,8), sağlık görevlileri (%9), ilan panoları ve posterler (%5,4) ile dini mekanizmalar gelmektedir (%3,6) (Tarzaan ve diğerleri., 2015, s. 196). Aynı çalışmanın sonuçlarına göre, bilgiye erişimin önündeki engeller arasında en ağırlıklı olanı radyo/televizyon programlarının İngilizce olması (%27) ve düşük okuryazarlık düzeyidir (%18). Diğer sorunlar sırasıyla bilgi sistemleri (%13,5) ve kütüphane hizmetlerinin eksikliği (%10,8), farkındalık eksikliği (%9) ve bilgi materyallerinin pahalılığıdır (%2,7). Eğitsel bilgiler arasında en fazla gereksinim duyulan bilgiler; yasalara (%30,6), sağlığa (%18,9) ve mesleki eğitime (%18) ilişkin olanlardır. Diğerleri ise sırasıyla dini eğitim (%9) ve temel okuryazarlık bilgileridir (%4,5) (Tarzaan ve diğerleri, 2015, s. 196-197).

Emasealu ve Popoola (2016, s. 2) tarafından Nijerya'da 374 mahkûm ile gerçekleştirilen anket araştırmasını kapsayan çalışmada mahkûmların bilgi gereksinimlerinin karşılanması ile psikolojik durumlarının iyileşmesi arasında anlamlı ve çoklu korelasyon ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Aynı çalışmada (s. 10-13) 4'lü Likert ölçeğine göre mahkûmlardan alınan yanıtlar en fazla gereksinim duyulan bilgileri göstermektedir. Bunlar öncelik sırasıyla; yasalara ilişkin destekleyici bilgiler, çeşitli bilgi ve beceriler, sağlık, eğitim, yaşam boyu öğrenim, eğlence ve dinlenmeye ilişkin konular, kişisel gelişim, ruhsal gereksinimler ve ekonomiye ilişkin bilgilerdir. Çalışma, Nijerya'daki cezaevlerinde mahkûmların psikolojisini desteklemesi bağlamında da önemli olan sözlük, ansiklopedi, bibliyografya, rehber ve hatta roman gibi önemli bilgi kaynaklarının çoğuna erişim sorununu ortaya koymuştur. Cezaevlerinde güvenlik gerekçesi ile haritalar, atlaslar gibi materyallerin yanı sıra internet erişilebilirliğine getirilen yüksek kısıtlamalar söz konusudur. Ayrıca kütüphanelerde bulunan kaynakların mahkûm gereksinimleri ile ilgisiz ve eski olması, güncel olmaması da işaret edilen bir sorundur. Emasealu ve Popoola (2016, s. 12) Nijerya'daki çoğu mahkûmun cezaevine girdiği zaman

eğitiminin yarım kaldığı, ortaöğretimden ayrılan çok sayıda mahkûmun yanı sıra yükseköğretimden ayrılan çok sayıda mahkûmun da olduğunu ileri sürmektedir. Yazarlara göre, yüksek öğretimde çeşitli disiplin alanlarından (tıp, mühendislik, askerlik, beşeri ve sosyal bilimler, polislik ve hukuk gibi) gelen mahkûmlar da dahil tüm mahkûmların hem eğitimlerini hem de ruhsal gelişimlerini desteklemek kurumun görevi olmalı, bu nedenle bilgi kaynakları güncellenmeli ve geliştirilmelidir.

Eze'nin (2016) çalışmasında, mahkûmların gereksinim duyduğu bilgiler, bu gereksinimlere yanıt verebilecek kütüphane ve bilgi hizmetleri olup olmadığı ve mahkûmların bilgi gereksinimlerinin ne ölçüde karşılandığı araştırılmıştır. Veri toplamak için, çoktan seçmeli anket soruları kullanılmış ve odak grup görüşmesi yapılmıştır. Eze'nin (2016, s. 245-246) verdiği bilgilere göre, çalışma Nijerya'nın Güneydoğu jeopolitik bölgesinin beş eyaletinin cezaevlerinde yapılmıştır (Abia, Anambra, Ebonyi, Enugu ve Imo eyaletleri). Söz konusu beş eyalette 14 cezaevi bulunmaktadır. Nijerya Cezaevi Servisine (Nigerian Prison Service) göre, çalışma sırasında Güneydoğu bölgesinde 21 sosyal hizmet görevlisi ve kütüphane çalışanı ile 6891 mahkûm bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini 1095 mahkûm ve 21 kütüphaneci ile sosyal hizmet görevlisi dahil toplam 1116 kişidir.

Kütüphaneci ve sosyal hizmet görevlilerinin bakış açılarına göre, mahkûmların en yüksek düzeyde bilgi gereksinimleri; kendi kendilerine öğrenme (self learning), güncel olaylar, ruhsal gelişim, ilkyardım vb. sağlık konularıdır. Bunu, yoğunluk sırasıyla temel hijyen sağlama bilgileri, çeşitli beceriler, duygusal gelişim ve eğlence konuları izlemektedir. Arkasından da finansal konular gelmektedir (Eze, 2016, s. 246).

Odak grup görüşmesi ile mahkûmların kendilerinden bilgiye gereksinim duydukları alanlar ve gereksinimlerinin gerekçeleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Farklı cezaevlerinden farklı grupların yanıtları, mahkûmların yukarıda belirtilen tüm alanlar hakkında bilgiye gereksinim duyduğunu göstermiştir (Eze, 2016, s. 246). Mahkûmlar, ruhsal ve duygusal olarak örneğin, kutsal kitaplar gibi dini konularda okuma kaynaklarına ve azizler gibi örnek yaşamları olan kişilerin hikâyelerine ve biyografilerine ilgi duyduklarını belirtmişlerdir. Tüm gruplar, temel insan hakları dâhil kendi davalarına ilişkin konular vb. yasal bilgilere çok fazla gereksinim duyduklarını ifade etmiştir. Yine, grupların çoğu ayrıca eğitsel bilgi gereksinimlerini dile getirmiş ve cezaevine girmeden önce yükseköğrenim görmüş olanlar dışındaki kişiler farklı amaçlar için daha fazla eğitim almaları gerektiğini belirtmiştir. Eğlendirici, dinlendirici materyaller ve okumaya ilişkin de yoğun bir talep olduğu anlaşılmıştır (Eze, 2016, s. 247). Bilgi kaynağı olarak kullanılan kütüphanelerde mahkûmlara ödünç verme hizmetleri olduğu ancak bu hizmetlerin yeterli düzeyde sağlanamadığı gözlemlenmiştir. Daha çok bağışlar yoluyla sağlanan kütüphane materyallerinin güncel olmaması ve cezaevlerindeki güvenlik kaygısı odaklı baskı iklimi ile sansür, mahkûmların bilgi gereksinimleri ile bilgi davranışlarını olumsuz anlamda etkileyen etmenlerdir (Eze, 2016, s. 248). Mahkûmların bilgi gereksinimlerini karşılama anlamında, birincil sorumluluğu olan cezaevi yetkilileri yerine STK'lar, dini gruplar ve ilgili kişilerin desteğinin yoğun olması dikkat çekici bir bilgidir (Eze, 2016, s. 251).

Sambo ve diğerleri, (2017, s. 1-2) tarafından Nijerya'da dört cezaevinde 936 mahkûm ile yapılan çalışmadan elde edilen bulgular, mahkûmların bilgi gereksinimlerinin en fazla sağlık koşulları ve finansal konulara ilişkin (%99) olduğunu ortaya koymuştur. Bunları; manevi ve ahlaki konular (%88) ile cezaevi sonrası yaşama ilişkin mevzuat vb. konular hakkında bilgi

(%86), aile/arkadaşlar (%68), okuryazarlık eğitimi (%65) izlemektedir. Gereksinim duyulan diğer konular ise sırasıyla; çeşitli bilgi beceri edinimleri (%63), cezaevlerindeki hakları (%42), cezaevi kuralları (%34) ve diğer konulardır (%26). Aynı çalışmanın bulgularına göre, mahkûmların en fazla bilgi gereksinimlerini karşıladıkları kaynaklar, oldukça yüksek bir oranla (%75) cami veya kiliselerdir. Bu kaynakları, aile ve arkadaşlar (%65), doktor ve hemşireler ile diğer kaynaklar (%15) izlemektedir. Kütüphane aracılığıyla bilgi gereksinimi karşılamaya ilişkin oranın düşüklüğü (%11) dikkat çekicidir. Bunun nedeni, muhtemelen, mahkûmların çoğunluğunun (%85) kütüphane koşullarını yetersiz bulmalarıdır. Mahkûmların bilgi arama davranışını etkileyen faktörler arasında en etkin olanı ise cezaevinin rahatsız edici doğası ve ortamı, mahkemelerin uzun süreli ertelemeleri (%97) gelmektedir. Hem kütüphane hem de cezaevinin yetersiz bütçe ile ayakta durmaya çalışmasından doğan nitelikler (%95) ile beraber kütüphane için kullanılan mekanın elverişsizliği (%85) diğer sorun oluşturan etmenlerdir (Sambo ve diğerleri, 2017, s. 1-2).

Emasealu'un (2018, s. 40-42) Nijerya'da iki cezaevinden (Kuje ve Kaduna) rastgele seçilmiş 898 mahkûmu örneklem alan çalışmasında, mahkûmların bilgi gereksinimleri, kütüphanelerin bu bağlamda işlevselliği ve ilişkili etmenler sorgulanmıştır. Bilgi gereksinimleri içerisinde en ağırlıklı olanları, sırasıyla; sağlık (%100), çeşitli beceriler edinme (%100), yasal destek (%99,4), eğitsel destek (%98,7), hayatta kalma ve sorunlarla başa çıkma konusunda destek (%96,1), güncel olaylar (%94,5), çalışma ve yaşam boyu öğrenim (%90,2), ruhsal gereksinimler (%89,9), ekonomik bilgiler (%81,7) ve mesleki eğitimidir (%75,1). Emasealu'un (2018, s. 44) mahkûmlardan elde ettiği verilere göre, bilgi kaynaklarına erişimi etkileyen etmenler sırasıyla; dil engeli (%50), materyalin formatı (%49,3), kaynağın erişilebilirliği (%44,7), kısıtlama/sansür (%43,1), gürültü (%42,2), kullanıcılardan kaynaklanan nedenler/kullanıcıların tutumu (%30) ve eğitim seviyesidir (%25,5).

Mahkûmların verdiği bilgilere göre kütüphanenin etkinliği değerlendirildiğinde, sözlük, ansiklopedi, bibliyografya, rehber, harita, atlas ve roman gibi önemli bilgi kaynaklarına erişilemediği sonucu ortaya çıkmıştır. El kitapları ve ders kitapları gibi sadece birkaç bilgi kaynağının zaman zaman erişilebilir olduğu, temel bilgi kaynaklarının çoğunun kolay erişilebilir olmadığını dile getiren bilgiler, kütüphanenin işlevselliğinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca kütüphaneye erişim konusunda mahkûmlar tarafından sıklıkla ileri sürülen gerekçeler, cezaevi kuralları ve düzenlemelerinin çok katı olması (%39,3), kütüphane materyallerinin ilgilenilen konularla ilgisiz olması ve bilgi gereksinimlerini karşılamaması (%19), kütüphane ortamının elverişsizliği (%17), kütüphane personelinin arkadaş canlısı olmaması (%12,6) ve kütüphanenin hücrelerden uzak olması (%12) biçimindedir (Emasealu, 2018, s. 43). Çalışmada, kütüphanenin bilgi gereksinimlerini karşılama ve rehabilitasyon bağlamında önemine vurgu yapılarak, devlet, cezaevi görevlileri ve tüm ilişkili paydaşların bu konuda duyarlı olması, mahkûmların taleplerinin karşılanması ve kütüphanenin güncel bilgi kaynakları ile desteklenmesi önerilmektedir (Emasealu, 2018, s. 46).

Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin'in (2018) Nijerya'da Delta eyaletinde bulunan mahkûmların bilgi gereksinimleri ve bilgi davranışlarının araştırıldığı çalışmada anketler yolu ile mahkûmların bilgi gereksinimleri sorgulanmıştır. Çalışma için üretilen anket soruları 1154 mahkûma yönlendirilmiş ve 937 kişiden dönüş olmuştur. Soruları yanıtlayanların hepsi öncelikle nasıl serbest bırakılacaklarına dair mevzuat (%100) ile aile ve yakınlarına (%100)

ilişkin bilgi gereksinimlerini dile getirmiştir. Bunu, sağlıkla ilgili duyulan bilgi gereksinimleri (%87) ve finansal konular (%83) izlemektedir. Diğer bilgi gereksinimleri ise sırasıyla; cezaevi kuralları ile ilgili bilgiler (%76), güncel olaylar hakkında bilgiler (%69), ruhsal, manevi ve ahlaki konular (%45), cezaevinde mahkûm haklarına ilişkin konular (%23), beceriler kazandıran bilgiler (%13), okuryazarlık ve eğitim bilgileri (%11) ve cezaevinden sonraki yaşama ilişkin bilgilerdir (%10) (Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 108). En fazla tercih edilen bilgi kaynakları ise sırasıyla; aile üyeleri ve arkadaşlar (%95), radyo/televizyon (%90), cezaevi müdürü ve görevlileri (%66), cezaevini ziyaret eden STK'lar (%57), avukatlar (%47), kilise veya camiler (%12), doktor ve hemşireler (%10), kütüphane (%8) ve gazetelerdir (%2). Çevrim içi kaynaklara izin verilmediği için kullanımları söz konusu olmamıştır. Kütüphanenin çok düşük oranda kullanılması, mahkûmların büyük çoğunluğunun kütüphanenin oldukça yetersiz (%72) ve yetersiz (%28) olduğu yönünde görüş bildirmeleri ile örtüşmektedir (Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109).

Aynı çalışmada (Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 109-110), bilgi kaynaklarına erişimi etkileyen etmenler sorgulandığında en fazla yakınılan unsurlar; aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkilerin kısıtlanması (%100), cezaevi çalışanlarının düşmanca tavırları (%98), kütüphane materyallerinin elverişsizliği (%95), cezaevinin rahatsızlık veren doğası ve koşulları (%94) ve soru sorulacak kimsenin bulunamamasıdır (%87). Bunu izleyen sorunlar; internete erişimin olmaması (%80), yasal desteklere erişim konusunda yetersiz bütçe (%53) ve cezaevi politikalarının yetersizliği ve uygunsuzluğudur (%37). Çalışmada, internet ve çevrim içi kaynaklara erişim izni verilmesi, tüm mahkûm odalarına TV sağlanması vb. eylemlerle cezaevi kurallarının esnetilmesi, STK'ların bilgi erişimine ilişkin daha çok desteği ve devletin cezaevlerine daha çok özen göstermesi gibi öneriler sunulmaktadır (Ijiekhuamhen ve Aiyebilehin, 2018, s. 111).

Sambo ve Ojei (2018) tarafından Güney Güney Nijerya'da (South South Nigeria) bulunan cezaevlerinden 356 kadın mahkûma yöneltilen ve 306 mahkûmdan yanıtların alındığı anket araştırması ile kadın mahkûmların bilgi gereksinimlerinin ve bu gereksinimlerin karşılanmasına ilişkin etmenlerin saptanması amaçlanmıştır. Mahkûmların çoğunluğunun (% 70) eğitim düzeyinin düşük olduğu anlaşılmıştır (mahkûmların % 37'si orta öğretim ve %33'ü ilköğretim mezunudur). Çalışmadan elde edilen sonuç, mahkûmların bilgi gereksinimlerinin öncelik sırasıyla; tıbbi bilgiler (%98), eğitim ve güvenlik bilgileri (%97), cezaevi sonrası yaşamla ilişkili bilgiler ile ruhsal ve ahlaki bilgiler (%86), finansal bilgiler (%84), aile/arkadaşlara ilişkin konular (%82) ve yasal konular hakkında bilgiler (%72), cezaevine ilişkin haklarla ilgili bilgiler (%61), çeşitli beceriler kazandıran bilgiler (%36) ve diğer bilgiler (%22) olduğunu göstermektedir (Sambo ve Ojei, 2018, s. 9). En çok başvuru yapılan bilgi kaynakları, öncelik sırasıyla; hukuk danışmanlığı (%73) ile aile/arkadaş çevresi ve cami ya da kiliselerdir (%67). Bunun dışında bilgi edinmek için en fazla başvuru yapılan kaynaklar, doktor ve hemşireler (%58), cezaevi personeli (%32), kitaplar, gazeteler ve dergiler (%21), radyo ve televizyon yayınları (%17), kütüphaneler (%14) ve diğer kaynaklardır (%10). Kütüphanelerin en son başvuru yapılan kanal olmasının muhtemel nedeni hem cezaevleri hem de kütüphanelerin bütçe ve kaynak yetersizliğidir. Kadın mahkûmların bilgi gereksinimlerine ilişkin etmenler, öncelik sırasıyla en fazla kalabalık kaynaklı sorunlar, hijyen eksikliği ve cezaevlerinin düşük bütçelerinin ortaya koyduğu sonuçlardır (%96). Bunu izleyen etmenler; ilaç ve sağlık desteği eksikliği (%91),

güvenlik eksikliği (%89), serbest bırakılma sonrası konaklama sorunu (%78), aile ve arkadaşlar ile etkileşim kurmak için zaman yetersizliği (%77), cinsel istismar ile çok uzun süreli gözaltı (%75), eğitim ve kadınlar için özel tedavi eksikliği (%66), zihin sağlığı sorunları (%61), yasadışı faaliyetler (%55), hamile kadınları koruma politikalarının eksikliği (%38) ve diğer problemlerdir (%24) (Sambo ve Ojei, 2018, s. 10). Anılan sorunların giderilmesinde cezaevi politikalarının kadınların gereksinimlerini dikkate alarak düzenlenmesi, rehabilitasyon için önemli bir araç olan kütüphanelerin güncel materyallerle desteklenerek iyileştirilmesi, kadınların genel ve mesleki eğitimlerinin programlanması vb. öneriler sunulmaktadır (Sambo ve Ojei, 2018, s. 11).

Usman ve diğerlerinin (2019) Nijerya’da iki cezaevinde (Maiduguri ve Yola Cezaevi) 60 mahkûm ile yaptığı anket araştırması sonucunda mahkûmların en fazla güncel olaylar (%46,7) konusunda bilgilere gereksinim duyduğunu göstermiştir. Bunu izleyen konular sırasıyla; din (%18,3), eğitim (%10), sağlık (%10), çeşitli becerilerin kazanımı (%6,7), siyasi konular (%5) ile spor ve eğlencedir (%3,3). En fazla bilgi alınan kaynaklar ise sırasıyla cezaevi personeli (%48,3) ve akraba/arkadaşlardır (%31,7). Bunları, ibadet yerleri (%11,6), kitap / gazete (%6,7) ve televizyon (%1,7) izlemektedir. Mahkûmların genel olarak edindikleri bilgi ile tatmin olup olmadıkları sorulduğunda ortaya çıkan sonuç, çoğunun (%73,3) düşük ölçüde memnuniyetini göstermektedir. Yüksek düzeyde memnuniyet belirten mahkûmların oranı çok düşüktür (%26,7). Bu durum, mahkûmların beklentileri ile aldıkları bilgilerin örtüşmemiş olma olasılığına işaret etmektedir. Çalışma aynı zamanda mahkûmların bilgi edinme haklarına ilişkin farkındalığının olmadığını ve bu durumun bilgi arama davranışları ile anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermiştir (Usman ve diğerleri, , 2019, s. 70-72).

Sonuç

Bilgi davranışı, kısmen içgüdüsel kısmen de öğrenilmiş eylemleri kapsayan ve bireyin tüm yaşantısına yayılan bir süreçtir. Bilgi gereksinimi ile başlayan bu süreç, birbirini etkileyen ve tamamlayan bir dizi kümeli eylemin toplamını ifade etmektedir. İnsan, doğumundan itibaren hayatta kalabilmek ve nitelikli bir yaşam sürdürebilmek için bilgiye gereksinim duyar. Bu bilgiler, temel gereksinimler ve gündelik yaşamla ilgili bilgilerden, eğitsel, kültürel, bilimsel ve entelektüel bilgilere kadar çok çeşitli kategorilerde değerlendirilebilir. Ancak bu kategorilerin hiçbiri diğerinden soyut değildir; her biri diğerleriyle etkileşmekte ve birbirini olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Bilgi davranışı, yaşamsal değeri nedeniyle yalnız bilgi bilimi alanında değil aynı zamanda çok çeşitli disiplin ve alanlarda da sorgulanan (biyoloji, evrim, bilişim, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, eğitim, ekonomi vb.) bir konudur. Tarihsel süreçte, bilgi davranışı konusu üzerine zihin yoran tüm araştırmacıların zaman zaman ortak yönleri zaman zaman da ayrılan özellikleri ile beraber çeşitli yaklaşımlar geliştirdikleri; bu davranışları anlamak kaygısıyla modeller ve kuramlar ürettikleri bilinmektedir.

Mahkûmların bilgi gereksinimleri temelde özgür vatandaşların bilgi gereksinimleriyle benzerlik göstermesine karşın içinde buldukları koşullar nedeni ile kendine özgü bir yapıya sahiptir. Cezaevi kuralları, sağlık bilgileri, yasal haklar, serbest bırakılma koşulları, eğlence ve dinlenme gibi konularda bilgi edinme gereksinimleri, bu yapı içerisinde ön plana çıkmaktadır. Bilgi davranışları, buldukları cezaevi ortam ve koşullarının (çevresel etmenler) oluşturduğu bilişsel, duyuşsal, ruhsal ve kültürel etkiler nedeni ile kendine özgü dinamikleri olan bir yapı

sergiler. Öte yandan, bilgi davranışlarında en fazla dikkati çeken durum, cezaevi kültürünün yarattığı gruplaşmalar ve grup aidiyeti ile güvenlik vb. çeşitli kaygı ve korkuların bu davranışları biçimlendiren etkileridir. Cezaevi kültürünün beslediği güvensizlik duygusu, bilgi kaynağının güvenilirliği sorununu da pekiştirmekte; mahkûmun bilgi davranışı sağlıklı bir boyuta taşınabilmektedir.

Özgür vatandaşlardan farklı biçimde kurallar ve sınırlılıklarla çevrili bir yaşam sürdüren ve bu nedenle dezavantajlı gruplar kapsamında değerlendirilen mahkûmlara verilecek her türden destek, onların hem cezaevinde kaldıkları süre içindeki, hem de cezaevi sonrasındaki yaşamlarını daha nitelikli duruma getirecek; topluma yeniden katılmalarını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda, cezaevlerinin koşullarının iyileştirilmesi, cezaevi ortamı ve olanaklarının olası en yüksek düzeyde dış dünya ile benzerliğinin sağlanması oldukça önemlidir.

Mahkûmların bilgi edinme, eğitim, kişisel gelişim, sosyalleşme, dış dünyayla bağlantı kurabilme gibi gereksinimlerinin karşılanmasında destekleyici bilgi sistemleri/kütüphaneler, ilişkili kurum ve kuruluşlar ile iletişim ve güçlü rehabilitasyon programları çok önemlidir. Ancak bu yapının geliştirilmesi ve mevcut sorunların giderilmesinde tek başına kurumun (cezaevi) çabası yeterli değildir. Öncelikle, ülke düzeyinde adalet ve ilişkili mekanizmalar, eğitim ve kültür kurumları, gönüllü kuruluşlar, medya vb. kanalları ile mahkûmu ötekileştiren ön yargıları ortadan kaldıracak bir farkındalık ile anlayışın beslenmesi, köklü iyileştirmeleri sağlayacaktır. Bilgi davranışı, ağırlıklı olarak cezaevi ortam ve kültürünün oluşturduğu baskı unsurlarından arındırılan mahkûmun, hem kişisel, eğitsel ve kültürel gelişimini sağlaması ve kendini daha kolay gerçekleştirebilmesi hem de topluma değer katması kolaylaşacaktır.

Literatürümüzde cezaevi kütüphanelerinin durumuna ilişkin sınırlı sayıda ve güncelliğini yitiren kaynakların varlığı ile mahkûmların bilgi gereksinimleri ve bilgi davranışlarını sorgulayan çalışmaların eksikliği dikkati çeken bir durumdur. Cezaevi kütüphanelerinin ilişkili mevzuat ve düzenlemeler de dâhil günümüzdeki durumunu açığa çıkaran, mahkûmların bilgi gereksinimleri ile bilgi davranışlarını sorgulayan, onların eğitsel, kültürel, sosyal, eğlenceye yönelik vb. tüm gereksinimleri ile tercihlerine ilişkin bilgileri içeren kapsamlı ve güncel araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Yaşam biçimi ve koşulları ile özel bir kategoride ele alınması gereken mahkûmların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunması öncelikle insan haklarının gereğidir. Anılan konulara ilişkin bilimsel araştırmaların yanında üniversitelerde bilgi ve belge yönetimi lisans ve lisansüstü ders programlarına “dezavantajlı gruplar” çerçevesinde eklemeler yapılması, mahkûmları temsil eden çeşitli sosyal sorumluluk projeleri ile medyada ve toplumsal katmanlarda farkındalık oluşturulması, halk kütüphaneleri ile gönüllü kuruluş ve örgütlerin entegre biçimde destek vereceği plan, proje ve araştırmalarla cezaevi kütüphanelerine kitap bağıışı da dahil pek çok konuda destek olunması önemli düzeyde yarar sağlayabilir. Ancak bu bağlamda iyileştirmeler yapılabilmesi için öncelikle bu konuların devlet kademesinde ele alınarak değerlendirilmesi, mevcut politikaların ve mevzuatın gözden geçirilmesi gerekmektedir. Konuya ilişkin sorunların gündeme taşınması için gerek akademik düzeyde gerek uygulama alanında meslek elemanlarının istekliliği ve iradesi önemlidir.

Kaynakça

- Agarwal, N. K. (2018). *Exploring context in information behavior: Seeker, situation, surroundings and shared identities*. San Rafael, California: Morgan & Claypool Publishers.
- Akerström, M.. (1988). The social construction of snitches. *Deviant Behavior*, 9(2), 155-167. doi: 10.1080/01639625.1988.9967776
- Association of Specialized and Cooperative Library Agencies. (1992). *Library standards for adult correctional institutions*. Chicago, IL: American Library Association.
- Ayhan, D. (2019, 3 Kasım). Cezaevlerinde kitap seferberliği başladı. *Sözcü Hayat*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/cezaevlerinde-kitap-seferberligi-basladi/>
- Ayres, L. P. ve A. McKinnie (1916). *The public library and the public schools*. Cleveland, OH: Survey Committee of the Cleveland Foundation.
- Bajić, M. (2015). Information needs and reading interests of prisoners. F. Pehar ve diğerleri (Ed.), *14th International Symposium on Information Science* içinde (s. 522-527). Glückstadt, Almanya: Verlag Werner Hülsbusch. doi: 10.5281/zenodo.17931
- Biju, K. S. ve Johnson, E. (2018). A study on user satisfaction in prison libraries in Kerela. *Kelpro Bulletin*, 22(1), 71-79. Erişim adresi: <http://dspace.cusat.ac.in/jspui/handle/123456789/13410>
- Bingman-Forshey, H. ve Gibbons, P. (2020) Behind the wall: Service challenges at a prison library. *Public Services Quarterly*, 16(1), 65-69. doi: 10.1080/15228959.2019.1677200
- Bron, M. M. (2013). *Exploration and contextualization through interaction and concepts* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://staff.fnwi.uva.nl/m.derijke/wp-content/papercite-data/pdf/bron-phd-thesis-2013.pdf>
- Butdisuwan, S. (1999). *Information services to the disadvantaged person: A challenge for information professionals in Thailand*. 65th IFLA Council and General Conference'ta sunulan bildiri, Bangkok, Tayland. Erişim adresi: <https://archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/022-132e.htm>
- Campbell, D. K. (2005). The context of the information behavior of prison inmates. *Progressive Librarian*, 26, 18-32. Erişim adresi: <http://www.progressivelibrariansguild.org/PL/PL26/018.pdf>
- Canning, C. ve Buchanan, S. (2019). The information behaviours of maximum security prisoners: Insights into self-protective behaviours and unmet needs. *Journal of Documentation*, 75(2), 417-434.
- Case, D. O. (2002). *Looking for information: A survey of research on information seeking, needs, and behavior*. Amsterdam: Academic Press.
- Chandani, J. G. (2019a). Enhancing library and Information resources and services for incarcerated persons: A survey in prison libraries in Sri Lanka. *Journal of Humanities and Social Science*, 24(12), 68-76.
- Chandani, J. G. (2019b). Information needs, accessibility and utilization in prison library context of Sri Lanka. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 6(11), 150-155.
- Chatterjee, A. (2017). *Elements of information organization and dissemination*. Cambridge, MA: Chandos Publishing.
- Choo, C.W., Detlor, B. ve Turnbull, D. (2000). *Web work: Information seeking and knowledge work on the World Wide Web*. doi: 10.1007/978-94-015-9405-9
- Clark, S. ve Erica, M. (2006). *Library services to the incarcerated: Applying the public library model in correctional facility libraries*. London: Libraries Unlimited.
- Clemmer, D. (1940). *The prison community*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Cooke, D. J., Baldwin, P. J. ve Howison, J. (1993). *Psychology in prisons*. London: Routledge.

- Crighton, D. A. ve Towl, G. J. (2008). *Psychology in prisons* (2. bs.). MA: Blackwell Publishing.
- Çakmak, N. (2016). *Lisans öğrencilerinin bilgi arama süreçleri ile ilgili kavramları, tutumları ve düşünceleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Çölaşan, E. (2019, 5 Kasım). Cezaevleri kitap bekliyor. *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/emin-colasan/cezaevleri-kitap-bekliyor-5430836/>
- Dalkıran, Ö. (2019). *Ağ kuşağının bilgi davranışı*. İstanbul: Hiperlink.
- Demir, G. (2011). *Ceza infaz kurumu kütüphaneleri ve Türkiye'de durum* (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, G. (2015a). *Ceza infaz kurumu kütüphaneleri: Dünyada ve Türkiye'de durum*. İstanbul: Hiperlink.
- Demir, G. (2015b). Information behavior: an evolutionary instinct. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(3), 648-653.
- Drabinski, E. ve Rabina, D. (2015). Reference services to incarcerated people, Part I: Themes emerging from answering reference questions from prisons and jails. *Reference & User Services Quarterly*, 55(1), 42-48. Erişim adresi: <https://www.journals.ala.org/index.php/rusq/article/view/5798>
- Eikeland, O. J., Manger, T. ve Asbjørnsen, A. (Ed.). (2009). *Education in Nordic prisons prisoners' educational backgrounds, preferences and motivation*. Copenhagen: TemaNord.
- Ellis, D. (2003). Information-seeking behaviour. J. Feather ve P. Sturges (Ed.). *International encyclopedia of information and library science* (2. bs.). içinde (s. 300-301). New York: Routledge.
- Emasealu, H. U. (2018). Challenges of accessibility to information resources by prison inmates. *International Journal of Knowledge Content Development & Technology*, 8(2), 37-48.
- Emasealu, H. U. ve Popoola, S. O. (2016). Information needs and the enhancement of the psychological wellbeing of Nigerian prison inmates. *Library Philosophy and Practice*, 1365. Erişim adresi: <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1365>
- Eze, J. U. (2015). Problems and prospects of providing library and information services to the prisoners in Nigeria. *Library Review*, 64(4/5), 285-304.
- Eze, J. U. (2016). Information needs of prisoners in Southeast Nigerian prisons. *Information Development*. 32(3) 243–253. doi: 10.1177/0266666914538042
- Gabhann, C. M. (2013). Irish travellers in prison: The unknown prisoners. *Prison Service Journal*, 206, 19-24. Erişim adresi: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20March%202013%20No.%20206.pdf>
- Garner, J. (2017a) Australian prison libraries: A study of existing knowledge and recent findings. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 66(4), 331-343.
- Garner, J. M. (2017b). *Experiencing the use of Australian prison libraries: A phenomenological study* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://researchbank.rmit.edu.au/eserv/rmit:162176/Garner.pdf>
- González-Teruel, A. ve Abad-García, M.F. (2007). Information needs and uses: An analysis of the literature published in Spain, 1990–2004. *Library and Information Science Research*, 29(1), 30-46. doi: 10.1016/j.lisr.2007.01.001
- Greenway, S. A. (2007). Library services behind bars. *Bookmobile Outreach Services*, 10(2), 43-64. Erişim adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.606.5137&rep=rep1&type=pdf>

- Haney, C. (2002). The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment. Erişim adresi: <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/60676/410624-The-Psychological-Impact-of-Incarceration.PDF>
- Haney, C. (2012). Prison effects of in the age of mass incarceration. *The Prison Journal*, XX(X), 1-24. doi: 10.1177/0032885512448604
- Ijiekhuamhen, O. P. ve Aiyebilehin, J. A. (2018). Survey of the information needs and seeking behaviour of prisoners in Delta State, Nigeria. *Journal of Applied Information Science and Technology*, 11(2), 102-112. Erişim adresi: <https://www.jaistonline.org/11vol2/12.pdf>
- Karaca, İ. (2015, 21 Nisan). Cezaevinde, Kitap ve Kütüphane ile İlgili Seminer. *Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) Haber Portalı*. Erişim adresi: <https://www.bbyhaber.com/bby/2015/04/21/cezaevinde-kitap-ve-kutuphane-ile-ilgili-seminer>
- Koç, O. (2018). Cezaevi kütüphaneleri: Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Kütüphanesi örneği. *Journal of Awareness*, 3 (Özel Sayı), 797-806. doi: 10.26809/joa.2018548689
- Kongar, E. (1982). Ceza ve infaz kurumlarında kültür ve eğitim. *Sanat Dergisi*, 49(1), 2.
- Kruppu, D. C. (1999). Information needs and information seeking behaviour of users in organizations. *Information Studies*, 5(1), 53-65.
- Kundu, D. K. (2017). Models of information seeking behaviour: A comparative study. *International Journal of Library and Information Studies*, 7(4), 393-405.
- Laltlanmawii, R. ve Verma, M. K. (2016). Information seeking behaviour of faculties and research scholars in School of Physical Sciences, Mizoram University, Aizawl: A Study. *Journal of Library & Information Science*, 6(2), 265-274. Erişim adresi: <http://irjlis.com/wp-content/uploads/2016/08/8-IR-340-62.pdf>
- Learning & Work Institute (2018). *Offender rehabilitation*. Erişim adresi: <https://www.learningandwork.org.uk/our-work/life-and-society/offender-rehabilitation/>
- Lehmann, V. ve Locke, J. (2005). *Guidelines for library services to prisoners*. Hollanda: IFLA Headquarters.
- Lithgow, S. (1999). *Library and Information Services to disadvantaged users: The way forward*. 65th IFLA Council and General Conference'ta sunulan bildiri, Bangkok, Tayland. Erişim adresi: <http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla65/papers/048-79e.htm>
- Ljodal, H. J. ve Ra, E. (2011). Prison libraries the Scandinavian way: An overview of the development and operation of prison library service. *Library Trends*, 59(3), 473-489.
- Marco, G. A. (2012). *The American public library handbook*. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited.
- McInerney, A. M. (2019). Irish prison libraries and prisoners' information needs: A survey. *An Leabharlann: The Irish Library* içinde. Erişim adresi: https://www.libraryassociation.ie/wp-content/uploads/2018/11/An%20leabharlann_22_1_0.pdf
- McNinch, J. H. (1949). The Royal Society Scientific Information Conference, London, June 21-July 2, 1948, *Bulletin of the Medical Library Association*, 37(2), 136-141. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC194801/pdf/mlab00244-0060.pdf>
- Ministry of Justice. (2011). *Making prisons work: Skills for rehabilitation*. Erişim adresi: https://dera.ioe.ac.uk/3384/7/11-828-making-prisons-work-skills-for-rehabilitation_Redacted.pdf
- Mortensen, H. (2015). *Literacy matters! The literacy and reading needs of people with special needs*. IFLA WLIC kongresinde sunulan bildiri, Cape Town, Güney Afrika. Erişim adresi: <http://library.ifla.org/1231/1/099-moretensen-en.pdf>

- Nicholas, D. (2000). *Assessing information needs: Tools, techniques and concepts for the internet age* (2. bs.). London: Aslib.
- Omiunu, O. G. (2014). Conceptualizing information need: A phenomenological study. *Journal of Library and Information Sciences*, 2(2), 29-54. doi: 10.15640/jlis.v2n2a3
- Omolola, A. G. (2015). *Availability, accessibility and utilization of information resources and services for prison inmates in North Central States of Nigeria* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Department of Library and Information Science, Faculty of Education, Ahmadu Bello University, Zaria, Nijerya.
- Ordu, E. (2019, 20 Şubat). Cezaevi Kütüphanesine Kitap Bağışlandı, Savcı Mahkûmlara Seslendi: “En Çok Okuyan Eşiyle Görüşecek”. *Onedio*. Erişim adresi: <https://onedio.com/haber/cezaevi-kutuphanesine-kitap-bagislandi-savci-mahkumlara-seslendi-en-cok-okuyan-esiyle-gorusecek-862454>
- Önal, H. İ. (1984). Cezaevlerine halk kütüphanesi hizmetleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3), 119-130. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1466/1458>
- Öner, A. (2003, 5 Aralık). *Türkiye’de hapisane kütüphaneleri*. *Hapishaneler Konulu Sempozyum*, Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü Dr. İbrahim Üzümcü Konferans Salonu, İstanbul.
- Özenç Uçak, N. (1997). Bilgi gereksinimi ve bilgi arama davranışı. *Türk Kütüphaneciliği*, 11 (4), 315-325. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1059/1057>
- Paterline, B. A. ve Orr, D. (2016). Adaptation to prison and inmate self-concept. *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 4(2), 70-79. doi: 10.15640/jpbs.v4n2a6
- Ploch, A. (2012). Why dignity matters: Dignity and the right (or not) to rehabilitation from international and national perspectives. *NYU Journal of International Law and Politics*, 44, 889-949.
- Rafedzi, E.R.K., Abrizah, A. ve Yu, H. (2016). The challenges in making library services accessible to incarcerated male juveniles in five correctional schools. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 21(2), 95-110. doi: 10.22452/mjlis.vol21no2.7
- Rafedzi, E. R. K., Zainal, N. K., Yu, H. ve Kamal, J. I. A. (2018). Barriers to access the information by male juvenile delinquents in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 7(3), 86–95. doi: 10.6007/IJARPED/v7-i3/4349
- Reading, A. (2011). *Meaningful information: The bridge between biology, brain, and behavior*. New York: Springer.
- Robson, A. ve Robinson, L. (2013). Building on models of information behaviour: Linking information seeking and communication. *Journal of Documentation*, 69(2), 169-193. doi: 10.1108/00220411311300039
- Sambo, A. S. ve Ojei, N. L. (2018). Women in prison and their information needs: South-South prison libraries perspective. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 1640. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1640>
- Sambo, A. S., Usman, S. A. ve Rabiü, N. (2017). Prisoners and their information needs: Prison libraries overview. *Library Philosophy and Practice*, 1467. Erişim adresi: <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1467>
- Scott, C. (2016). *Exploring information behaviour in the small world context* (Yayımlanmamış doktora tezi). Department of Computer and Information Science University of Strathclyde, Glasgow, İskoçya.
- Spink, A. (2010). *Information behavior: An evolutionary instinct*. Dordrecht: Springer.

- Tarzaan, P. M., Chorun, M. T. ve Mbatoron, V. (2015). Information needs and seeking behaviour of prisoners' at the medium security prison in Makurdi Local Government Area of Benue State. *International Journal of Academic Library and Information Science*, 3(7), 193–199.
- Taylor, R. (1968). Question-negotiation and information seeking in libraries. *College and Research Libraries*, 29(3), 178-194. Erişim adresi: <https://crl.acrl.org/index.php/crl/article/view/12027/13473>
- Umamaheswar, J. (2018). Studying homeless and incarcerated persons: A comparative account of doing field research with hard-to-reach populations. *FQS*, 19(3), Art. 24. Erişim <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/3053/4287>
- Usman, E. A., Istifanus, I. L. ve Audu, P. (2019). Awareness of right to information, needs and seeking behaviour of inmates in Maiduguri and Yola Prisons, Nigeria. *International Journal of Library and Information Studies*, 9(3), 65-74. Erişim adresi: http://www.ijlis.org/img/2019_Vol_9_Issue_3/65-74.pdf
- Vandebosch, H. (2005). The perceived role of mass media use during incarceration in the light of prisoners' re-entry into society. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 12(2), 96-115.
- Visher, C. A., Lattimore, P. K. (2007). Major study examines prisoners and their reentry needs *NIJ Journal*, 258, 30-33. Erişim adresi: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/219603g.pdf>
- Wilhelmus, D. W. (1999) A new emphasis for correctional facilities' libraries. *Journal of Academic Librarianship*, 25(2), 114-120. doi: 10.1016/S0099-1333(99)80009-3
- Wilson, T. D. (1994). Information needs and uses: Fifty years of progress? B. C. Vickery (Ed.). *Fifty years of information progress: A Journal of Documentation review* içinde (s. 15-51). London: Aslib.
- Wilson, T. D. (1997). Information behaviour: An interdisciplinary perspective. *Information Processing & Management*, 33(4), 551-572. doi: 10.1016/S0306-4573(97)00028-9
- Wilson, T. D. (1999). Models in information behaviour research. *Journal of Documentation*, 55(3), 249-270.
- Wilson, T. D. (2000). Human information behavior. *Special Issue on Information Science Research*, 3(2), 49-55. Erişim adresi: <http://www.inform.nu/Articles/Vol3/v3n2p49-56.pdf>
- Wilson, T. D. (2006). 60 years of the best in information research: On user studies and information needs. *Journal of Documentation*, 62(6), 658-670.
- Worley, R. M. (2011). To snitch or not to snitch, that is the question: Exploring the role of inmate informants in detecting inappropriate relationships between the keeper and the kept. *International Review of Law, Computers and Technology*, 25, 79–82. doi: 0.1080/13600869.2011.594660
- Yıldız, H. ve Özenç Uçak, N. (2014). Bireyselden ortak bilgi davranışına. *Bilgi Dünyası*, 15(1), 1-26.
- Zamble, E. (1992). Behavior and adaptation in longterm prison inmates: Descriptive longitudinal results. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 409-425. doi: 10.1177/0093854892019004005

Summary

Since ancient times, information is regarded as an essential phenomenon and power for the existence and development of humanity and societies. Means and ways of accessing information, factors preventing or enabling the use of information became the subject of various studies in many disciplines. However, the common purpose of all inquiries, such as personality in psychology, examining consumer behavior, innovation studies, health communication studies, organizational decision making, and information requirements in information systems design, is to secure humanity's development and welfare. In a comprehensive definition, information behavior is the process of complex actions and interactions, beginning with the need for information due to various reasons and continuing until the information targeted is accessed. Besides originating from the subject and/or the object, these processes occurring between the subject and the object have many different dimensions as they may be surrounded by many factors such as physical, cognitive, spiritual, social, economic, educational, cultural, scientific and technological factors. Therefore, the information behavior of each individual or group should be examined, considering their distinctive characteristics and conditions. In this context, one of the most important questions to be asked is whether all individuals and groups have equal rights in terms of access to information and the sources and channels of information. Although it is said that all people are born equal, and all have equal rights to education, opportunities, and community participation, in the real world, there are some people who do not have these rights because of their physical, mental, and social conditions. Persons in such situations are also described as "disadvantaged." The term "disadvantaged" is used for individuals or groups of low status in a particular society due to their race, gender, ethnicity, economic status, language, geographical location, environment, education, and disability. This group which is the focus of interest of a special IFLA section (IFLA LSDP= Section of Libraries Serving Disadvantaged Persons) includes patients in hospitals, older adults in nursing homes and individual care facilities, those who cannot leave the house for various reasons, deaf people, people with physical, developmental or learning disabilities as well as prisoners. Individuals in prisons, like other citizens, have the right to education, training, and information. These rights are also guaranteed by international regulations. Education provides the acquisition of a wide range of knowledge and skills. Knowledge and skills regarding information behavior have an essential place as it positively affects the lifelong learning of prisoners and paves their way for a quality life. In this day and age in which information and information environments are rapidly growing and diversifying, the awareness of the researcher about the subject and the knowledge and skills he possesses in the process of information seeking behavior is also crucial as much as the reliability of these environments. Information behaviors of individuals and groups limited in benefiting from information sources due to various reasons (physical, mental, educational, social, economic, cultural, etc.) should be taken into consideration within the framework of their unique conditions.

This study aims to create awareness with a general theoretical framework regarding the information needs and information behaviors of the prisoners evaluated in the said category. To provide a basis for the study, detailed information on facts, concepts, and approaches related to information behaviors are provided. Then, in this context, the information needs and behaviors of the prisoners and the factors that shape them are discussed. In this research descriptive method in which the question of "what" is focused mainly on describing characteristics of the

situation being studied is used. As mentioned above, foreign literature is consulted mainly because of limited domestic researches to the related area.

The findings of this study demonstrated that although the information needs of the prisoners are similar to the information needs of free citizens, they have a unique structure due to their conditions. When questioned about what information the prisoners needed the most, the emerging topics included prison rules, health information, legal rights, conditions of release, etc. Prisoners' information behavior exhibits a structure with unique dynamics due to the cognitive, affective, spiritual, and cultural influences that arise within the context of the prison environment and conditions (environmental factors). The most striking aspect of information behavior is the characteristics created by the prison culture. Struggling with anxiety and fear for security, being involved in particular groups common in prisons, in other words, being has to belong to a group, shape these behaviors substantially. The sense of insecurity fed by the prison culture reinforces the problem of the reliability of the information source, and the information behavior of the prisoner may become unhealthy. Support for prisoners considered to be in disadvantaged groups will increase their life quality both during and after their stay in prison and will help them rejoin society. For these reasons, it is vital to improve the conditions of prisons and to ensure that prison environments and resources are similar to those of the outside world at the highest possible level. However, the efforts of the institution (prison) alone to solve these problems by providing opportunities such as education, libraries, etc. and rehabilitation programs are not enough. First of all, cultivating an understanding which will eliminate prejudices marginalizing prisoners through channels such as national justice and related mechanisms, educational institutions, media, etc. will provide drastic improvements. The prisoner, whose information behavior made free from oppression, similar to a free citizen outside, will have an easier time both when developing personally and when joining society as a beneficial person for the universe.

TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programınca Desteklenen Dergiler Üzerine Bir Değerlendirme: Yayıncı Ülkeler ve Disiplin Farklılıklarına Yakından Bakış

An Evaluation on Journals Supported by TÜBİTAK Incentive Program for International Scientific Publications: Closer Look at the Origins and Disciplines of the Journals

Zehra Taşkın*, **

Öz

Bilimsel iletişim sürecinin en önemli aktörlerinden biri bilimsel dergilerdir. Bilimsel dergiler araştırma bulgularının sunulduğu en önemli kayıt ortamlarıdır ve bu ortamlar sayesinde bilimsel bilginin tüm dünyayla paylaşılması mümkün hale gelmektedir. Ancak günümüzde çeşitli yayınevlerine ait binlerce dergi yayımlanmakta ve bu dergilerin kalitesi ile ilgili pek çok soru işareti bulunmaktadır. Pek çok ülke bu sorunun üstesinden gelebilmek üzere dergiler için çeşitli düzeyleri içeren sınıflamalar geliştirmektedirler. Bu listeler akademik teşvik ve yükselmelerde kullanılabilirdiği gibi araştırmacılara yayın yapabilecekleri dergiler konusunda rehberlik etmesi için de kullanılabilirler. Türkiye’de yayımlanan en önemli dergi listesi TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik Programına (UBYT) ait olan listedir. Temel amacı Türkiye adresli kaliteli yayın sayısını ve bu yayınların görünürlüğünü artırmak olarak açıklanan UBYT’de dergiler 2019 yılı itibariyle dört temel seviyede gruplandırılmakta bu dergilerde yayın yapan yazarlar program sayesinde ödüllendirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı UBYT dergi listesinde yer alan dergilerin yayımlandıkları ülkeler ve yayımlandıkları disiplinler dikkate alınarak değerlendirilmesi ve sonuçların sunulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda UBYT 2019 listesinde yer alan 10.465 ve 2018 listesinde yer alan 12.888 dergi ile bu dergilerde yapılan Türkiye adresli yayınlara ilişkin istatistikler derinlemesine incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye adresli yayınların büyük çoğunluğu UBYT tarafından en düşük seviyede sınıflandırılan dergilerde yayımlanmaktadır. Hesaplama yönteminin değiştirilmesi ile birlikte 2018 yılı dergi listesi ile 2019 yılı dergi listesinde dergilerin konumlarında önemli değişiklikler olduğu saptanmıştır. Bunun yanında UBYT dergi listesinin teşvik sınıflarında farklı disiplinlerin eşit şekilde temsil edilmediği sonucuna da ulaşılmıştır. Yüksek teşvik miktarları ile desteklenen dergilerin neredeyse tamamının Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerine ait dergiler olduğu ortaya çıkarılmış, Türkiye adresli tüm dergilerinin en düşük seviyede sınıflandığı saptanmıştır. Araştırma

* Ziyaretçi Öğretim Üyesi, Adam Mickiewicz Üniversitesi Bilimsel İletişim Araştırma Grubu, Polonya.
E-posta: zehrayanar@gmail.com

Visiting Professor, Adam Mickiewicz University Scholarly Communication Research Group, Poland.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Assistant Prof., Hacettepe University Department of Information Management, Turkey.

Geliş Tarihi - Received: 07.02.2020

Kabul Tarihi - Accepted: 17.06.2020

sonuçları mevcut UBYT sisteminin iyileştirilmesi süreçlerinde uygulamayı yürüten TÜBİTAK ULAKBİM'e yardımcı olabilecek bulgular sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Bilimsel yayın teşviki; UBYT; bilimsel dergi listeleri; dergi sınıflandırması; performans değerlendirme.*

Abstract

One of the most important actors in the scholarly communication process is scientific journals. Scientific journals are the most important environment, where research findings are presented, and thanks to these environments, it is possible to share scientific information all over the world. However, thousands of scientific journals are published and there are many question marks about the quality of these journals for the last couple of decades. Many countries develop journal classifications with various levels to overcome the quality problem. These lists are used for academic incentives and promotions, as well as to guide the researchers on journals where they can publish. In Turkey, one of the most important journal lists is provided by TÜBİTAK Incentive Program for International Scientific Publications (UBYT). The main objective of the program is to increase the number of high-quality publications authored by Turkey addressed scholars and to increase the visibility of the publications. The journals are grouped into four basic levels in the UBYT program, and the authors are awarded by the program in terms of the levels of the journals. The main aim of this study is to reveal whether the UBYT journal list considers regional and disciplinary differences. To achieve this aim, statistics and bibliometric data on the journals included in the 2018 and 2019 UBYT journal lists are obtained. The countries of origins of the journals and the subject areas are taken into consideration for the analyses. According to the results, most of the Turkey-addressed publications are published in low-level journals. With the change of the calculation method, significant changes are determined in the positions of the journals in 2018 and 2019 journal lists. In addition, it is concluded that not all disciplines are represented equally in the Program's levels. It is discovered that almost all the top-tier journals are the journals of North America and Europe. All Turkey-addressed journals are classified into the low-level journals. The results of the research provide findings that may help TÜBİTAK ULAKBİM to improve the processes in the existing UBYT system.

Keywords: *Incentives for scientific papers; UBYT; scientific journal lists; journal classification; performance evaluation.*

Giriş

Şimşekler ve yıldırımların elektrikle bir bağlantısı olabileceğini düşünen Benjamin Franklin, 1752 yılında meşhur uçurtma deneyini gerçekleştirir ve heyecan duyduğu buluşunu kaleme aldığı bir mektupla Royal Society of London'daki arkadaşı Peter Collinson'a anlatır (Franklin, 1752, p. 565). Ardından Volta 1800'de pili icat eder ve icat ettiği pile ilişkin ilk raporunu 20 Mart 1800'de Royal Society of London'ın başkanı Joseph Banks'e bir mektup aracılığı ile iletir (Chodos, 2006). 30 yıl sonra Michael Faraday, Volta'nın pilini geliştirerek elektrik dinamosunu üretir ve tüm üretim sürecini *Philosophical Transactions of Royal Society of London*'da raporlar (Faraday,

1832). En az 80 yıllık bu süreç dünyayı elektriğe kavuşturan küçük adımlardır ve tüm bu adımların bir araya gelmesini olanaklı kılan en önemli etmen yazılı bilimsel iletişim araçlarıdır. 1600'lü yılların ortalarında Fransa'da kurulan *Le Journal des Sçavans* ve İngiltere'de Royal Society of London tarafından yayımlanan *Philosophical Transactions* araştırmacıların kendi aralarında sürdürdükleri resmi olmayan bilimsel iletişim süreçlerini resmiyete dökmelerine ve gelecek nesiller için raporlamalarına öncü olan ilk bilimsel dergilerdir (Tenopir ve King, 2000). Bilimsel dergiler sayesinde tarih boyunca bilginin bilimsel çevrelerce tartışılabilmesi, geliştirilebilmesi, doğrulanabilmesi ve yenilenebilmesi mümkün olabilmıştır. Böylece bilim birikimli olarak ilerleyebilmiş ve yapılan her bir keşif bir öncekinin üzerine yeni bilgiler ekleyerek içinde bulunduğumuz dünyayı daha iyi anlamamızı sağlamıştır (Zeigler, 2012, s. 585).

Yıllar içinde sayıları artan akademik kuruluşlar, bu kuruluşlar arasındaki bilimsel rekabetin devasa boyutlara gelmesi, bilimsel gelişmelerin aynı zamanda ekonomik gelişimi de beraberinde getiriyor oluşu ile ülkeler arasında başlayan bilim savaşları, teknolojik gelişmeler, elektronik yayıncılık, araştırmacı sayısının artışı gibi çok çeşitli sebepler bilimsel dergilere ve yayınlara yüklenen anlamların yıllar içinde boyut değiştirmesine sebep olmuştur. Özellikle 1960 yılında Eugene Garfield'ın Institute for Scientific Information'ı (ISI) kurması (Clarivate, 2018) ve seçilmiş bilimsel dergileri kapsayan Web of Science'ı piyasaya sürmesi ile birlikte akademi için yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreçte akademinin yönetici ve karar vericileri bilimin sayılarla ölçülebileceğini fark etmişler ve araştırma(cı)ların etkinliğini ürettikleri yayınlar ve bu yayınların yer aldığı dergilere ilişkin çeşitli istatistiklere dayanarak değerlendirmeye başlamışlardır. Ancak yayın sayısının inanılmaz boyutlara geldiği günümüzde yayınların eşit bir şekilde değerlendirilmesi ve analiz edilmesi giderek daha da zorlaşmaktadır. Yayımlanan çok sayıda dergi ve bu dergilerde yayımlanan milyonlarca makale yönetici ve karar vericilerin değerlendirme süreçlerini güçleştirmektedir. Süreli yayın rehberi ULRICH'e göre 2020 yılı itibariye tüm dünyada yayımlanan aktif dergi sayısı 218.496'dır.¹ Bu dergilerin 85.566'sı hakemli olarak işaretlenmiştir. Bu denli fazla sayıda derginin yayımlandığı ortamda yayın için doğru dergilerin seçimi ve bu dergilerde yayın yapılması da giderek zorlaşmaktadır. Buna çözüm olarak ise karar vericiler otorite dergi listeleri belirleyerek araştırmacıları "kaliteli" kabul ettikleri dergilere yönlendirme yolunu seçmeye başlamışlardır. Kaliteli dergilerin teşvik edilmesi ile ülkelerin veya kurumların üst düzey dergilerde yayımlanan akademik çıktılarının sayısının artırılması ve uluslararası arenada görünürlük kazanılması hedeflenmektedir.

Kaliteli kabul edilen dergilerin belirlenmesi sürecinde ise sıklıkla dergilere ilişkin bibliyometrik göstergeler kullanılmaktadır. Pek çok ülkede araştırma/cı performans değerlendirmeleri araştırmacıların yayınlarının ve bu yayınlara aldıkları atıfların yer aldığı dergilerin sayısal göstergelerine dayanmaktadır. Araştırma değerlendirmelerinde dergi etki faktörü dikkate alınarak başlatılan dergi temelli bu süreçte günümüzde dergilere ilişkin atıf yarı yaşam değerinden makale etki faktörüne, 5 yıllık etki faktöründen dergi kendine atıf oranına kadar pek çok gösterge performans değerlendirmelerinin kilit noktalarını oluşturmaktadır. Ancak

¹ Tarama 25 Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

dergilerdeki atıf dağılımının çarpık olması, etki faktörünün ve doküman tiplerinin alana özgülüğü, hesaplama göstergelerine kolaylıkla erişilemiyor oluşu ve bu göstergelerin kolaylıkla manipüle edilebilmesi gibi sebeplerle bu gibi göstergelerin dikkatli kullanılması gerektiği son yıllarda literatürde üzerinde önemle durulan en hassas konulardan biridir (Adler, Ewing ve Taylor, 2009; “DORA”, 2019; Vanclay, 2012). Tüm bu gelişme ve çabalara rağmen pek çok ülkede dergi listelerinin belirlenmesi ve araştırmacılara dergi tavsiye listesi sunulması oldukça yaygındır. Bu bağlamda bazı ülkeler dergi listelerinin oluşturulması aşamasında bibliyometrik göstergeleri yalnızca yol gösterici olarak kullanırken bazı ülkeler ise bir dizinde yer almayı ya da sayısal bir faktörün belirli bir değerin üzerinde olmasını ilgili listelerde yer bulabilmek için yeter sebep olarak görmektedir. Örneğin, Polonya’da dergi listelerinin oluşturulması aşamasında bibliyometrik göstergelerden yararlandığı ancak nihai listenin farklı disiplinlerden gelen uzmanlarca oluşturulduğu belirtilmektedir (Kulczycki, 2017). Çekya’da ise bibliyometrik göstergelere dayalı bir dergi değerlendirme sistemi bulunduğu aktarılmaktadır (Good, Vermeulen, Tiefenthaler ve Arnold, 2015).

Türkiye’de ise hem yayın teşviklerinde hem de akademik atama ve yükselmelerde dergiler çoğunlukla bibliyometrik göstergeler dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Üniversitelerarası Kurul tarafından sosyal, beşeri ve idari bilimler için belirlenen doçentlik kriterlerinde (ÜAK, 2019) dergiler dizinlendikleri platforma ve ulusal/uluslararası olma durumlarına göre puanlanmaktadır. En yüksek puan SCI, SSCI ve A&HCI’da dizinlenen makalelere verilmektedir. Doçentlik kriterleri herhangi bir dergi listesi sunmamasına rağmen özünde Web of Science dergi listesini kullanmaktadır. Ulusal dergiler için ise temel kaynak ULAKBİM tarafından dizinlenen dergiler olarak belirlenmiştir. Öte yandan, üniversitelerin sahip oldukları yükselme ve teşvik kriterlerinde de benzer bir yaklaşım sergilenmektedir. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Kriterlerine (2019) göre dergiler arasındaki düzey farklılıklarını belirleyebilmek için Web of Science’da dizinlenen dergiler kullanılmakta ancak buna ek olarak dergi çeyrek dilimleri ile ilgili bir ayırım bulunmaktadır. Buna göre atama ve yükselmelerde en çok değer atfedilen dergiler Journal Citation Reports veri tabanında yer alan her bir konu kategorisinin ilk %25’lik diliminde yer alan dergilerdir. Her bir çeyrek dilim bir öncekinden daha düşük nitelikte görülmekte ve buna göre puanlanmaktadır. Bu kriterlere göre birinci çeyrekte özgün araştırma makalesi yazan bir akademisyen 40 puan alırken, ikinci çeyrekte 30, üçüncü çeyrekte 20 ve son çeyrekte 10 puan almaktadır. ULAKBİM TRDizin’de yer alan Türkçe makalelere verilen puan ise 7’dir. Aynı üniversitenin kriterlerine göre sanat ve insan bilimleri dergileri Journal Citation Reports’ta dizinlenmediklerinden bu disiplinde yayımlanan makaleler uluslararası ise 20, ulusal ise 10 puan almaktadırlar (“Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Kriterleri 2019”, 2019). Yani sanat ve insan bilimleri alanındaki tüm dergilerin üçüncü çeyrekte yer aldığı kabul edilmektedir.

Türkiye adresli yayınların artışını sağlamak üzere çalışan iki teşvik mekanizması olan Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği ile TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programının dergilere yaklaşımı farklılık gösterse de her ikisi de özünde

bibliyometrik göstergelere dayanmaktadır. 2020 yılında güncellenen Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği de Hacettepe Üniversitesi atama kriterlerinde olduğu gibi dergilerin seviyelerini belirlemek üzere çeyrek dilimlerden yararlanmaktadır (Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2020). Buna göre SCI ve SSCI’da ilk çeyrekte yer alan dergiler için katsayı 1 olarak hesaplanırken, ikinci çeyrek için bu katsayı 0,8, üçüncü çeyrek için 0,5 ve son çeyrek için ise 0,25’tir. Sanat ve insan bilimleri alanı aynı Hacettepe Üniversitesi kriterlerinde olduğu gibi üçüncü çeyrekte değerlendirilmektedir.

1993 yılından beri TÜBİTAK tarafından yürütülen ve Türkiye adresli yayınların etki ve görünürlüğünü artırmayı hedefleyen UBYT programı (UBYT Hakkında, 2020) bir dergi listesine sahip olan tek programdır. Dergi listesi her yıl güncellenmekte ve o yılın listesinin hesaplama yöntemi UBYT Programı Uygulama Usul ve Esasları dokümanında detaylı olarak açıklanmaktadır (TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları, 2018). Uzun yıllar farklı hesaplama yöntemleri uygulayan program bir süredir dergi listelerinin belirlenmesinde Journal Citation Reports veri tabanında sunulan makale etki puanı değerini kullanmaktadır. Makale etki puanı bir derginin makalelerinin yayımlandıktan sonraki ilk beş yıl içerisindeki ortalama etkilerini belirler (Article Influence Score, t.y.). Buna göre program kapsamında makale etki puanı 3 ve üzeri olan dergilerde makalesi yer alan yazarların yayın yaptıkları dergiler “Teşvik D” olarak sınıflanmakta ve yazarlara makale başına 15.000 ₺ ödeme yapılmaktadır. Makale etki puanı 2 ila 2,9 arasında olan dergiler için bu rakam 10.000 ₺ (Teşvik C), 1,5 ila 1,9 arasında olanlar ise 7500 ₺’dir (Teşvik B). Kalan diğer dergiler ise makale etki puanları dikkate alınarak 500 ₺’den 7499 ₺’ye varan yelpazede desteklenmektedirler (Teşvik A)(UBYT S.S.S., 2019). Makale etki puanına sahip olmayan dergiler² için ise dergi çeyrek dilimine dayalı bir değerlendirme yapılmaktadır. Buna göre birinci çeyrekteki dergiler 7500 ₺, ikinci çeyrekteki dergiler ise 3750 ₺ ödeme almaktadır. Makale etki puanı olmayan A&HCI dergilerinin tamamı 2000 ₺ desteklenerek son teşvik grubunda değerlendirilmektedir. UBYT’de yayın tipine göre de bir sınıflama bulunmaktadır. Buna göre makaleler için teşvik katsayısı 1 iken, derlemeler için bu sayı 0,5’tir. Ödemeler yayınların sahip oldukları yazar sayısına eşit olarak bölünmektedir ancak Türkiye adresli akademisyenlerin büyük araştırma gruplarına dahil olmalarını teşvik edebilmek için makale etki puanı 1 ve üzeri olan dergiler için hesaplama yalnızca Türkiye adresli yazarlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Bir yazar bir yılda en fazla 10 kez UBYT programına başvurabilir ve bir yayın için asgari teşvik miktarı 500 ₺, azami teşvik miktarı ise 15.000 ₺’dir. Bir yazara verilebilecek teşvik miktarının alt sınırı ise 250 ₺’dir. Eğer teşvik programına başvuran makale bir doktora tezinden üretilmişse makalenin yazarı olan tez danışmanına yazar başına düşen teşvik miktarının üç katı ödenmektedir. Son olarak UBYT programında Türkiye adresli dergilere pozitif ayrımcılık yapıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yayıncısı TÜBİTAK olan akademik dergilerin teşvik katsayısı 2, Türkiye adresli dergilerin teşvik katsayısı ise 1,5 olarak tanımlanmıştır (UBYT S.S.S., 2020).

² Derginin makale etki puanının hesaplanabilmesi için en az beş yıldır Journal Citation Reports’ta dizinleniyor olması gereklidir.

Bu çalışmanın temel amacı uluslararası nitelikli yayın sayısını artırmayı hedeflediği belirtilen UBYT programının dergi listesini detaylı olarak inceleyerek disiplin ve ülke bazlı bir analiz gerçekleştirmektir. UBYT tarafından sağlanan dergi sınıflamasının detaylı olarak incelenmesi ile programın güçlü ve zayıf yanlarının ortaya çıkarılması ve buna paralel olarak iyileştirmeler yapılması mümkün olabilecektir. Çalışma kapsamında cevap aranan temel araştırma soruları aşağıda belirtildiği gibidir:

- 2019 yılında hesaplama yönteminde önemli değişiklikler yapılan UBYT programında 2018 ve 2019 yılları karşılaştırıldığında göze çarpan önemli değişiklikler nelerdir? 2018 listesi ile 2019 listesinin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
- UBYT kapsamında teşvik bedellerini belirlemek amacı ile kullanılan makale etki puanı dergilerin yayımlandıkları disiplinlere göre farklılık göstermekte midir?
- UBYT kapsamında belirlenen teşvik sınıfları ile dergilerin yayımlandıkları disiplinler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Tüm disiplinler teşvik gruplarında yeterince temsil edilmekte midir?
- Yayın teşviki verilen dergilerin yayımlandıkları ülkeler ile teşvik grupları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Pozitif ayrımcılık yapıldığı belirtilen Türkiye adresli dergilerin teşvik sistemindeki yeri nedir? Türkiye adresli akademisyenlerin yayın için seçtikleri dergilerin ülke gruplarına dağılımı nasıldır?

UBYT Üzerine Yapılan Çalışmalar

Literatürde UBYT Programının analiz edilmesi üzerine yazılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaları popüler bilim dergilerinde yayımlanmış yazılar ve bilimsel yayınlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Popüler bilim dergilerinde yer alan yazılardan biri 2010 yılında yayımlanan “Atıf dizinlerinde yayın yapılması nereye kadar desteklenecek?” başlıklı yazıdır (Al, 2010). Yazının çıkış noktası halihazırda en önemli yükümlülüklerinden biri araştırma yapmak ve araştırma sonuçlarını raporlamak olan akademisyenlerin pek çok farklı teşvik sistemi ile desteklenmesinin yaratacağı sorunlara dikkat çekmektir. Zira o yıllarda teşvik olarak verilen meblağların bazı üniversitelerin bir yıllık bütçesinden fazla olduğunun altı çizilmektedir. Bununla birlikte uluslararası yayın sayısını artırması hedeflenen programda en çok desteklenen dergilerin Türkiye menşeli dergiler olması sorgulanmakta ve gelecekteki muhtemel eğilim konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda bilimsel yayınlar için asıl önemli olan konunun tüm dünyanın erişimine sunulan akademik yayınların bilim dünyasına sağladığı katkılar olduğu önemle vurgulanmaktadır.

2014 yılında ise aynı popüler bilim dergisinde “TÜBİTAK yayın teşvik sistemini değiştirmeli” başlıklı bir yazı kaleme alınmış, UBYT dergi listelerinin tüm disiplinleri doğru şekilde temsil etmemesi sebebiyle akademik yükselme ve teşvik sistemlerinde kullanılmasının yaratacağı problemler üzerine odaklanılmıştır (Yalıtırak, 2014). Dergi listelerinde dergilerin seviyesi (sınıfı) belirlenirken oluşacak küçük farklılıklar sebebi ile bibliyometrik göstergelerle birlikte uzman değerlendirmelerinin de kullanılması gerektiğini savunan yazar, mevcut sistemin

devam etmesi halinde gelecekte daha kolay yayın yapılabilen dergilerin tercih edilebileceği ve böylece sistemin yozlaşabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Popüler bilim yazılarının yanında UBYT üzerine yapılmış önemli bilimsel çalışmalar da bulunmaktadır. En kapsamlı yayın hiç şüphesiz 2017 yılında Yaşar Tonta tarafından kaleme alınan “TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programının Değerlendirilmesi” başlıklı kitaptır (Tonta, 2017a). Kitabın UBYT’yi hazırlamakla sorumlu olan ULAKBİM Müdürlüğünün talebi üzerine yazılması TÜBİTAK’ın mevcut sistemi iyileştirmeye yönelik girişimlerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kitapta vurgulanan en önemli bulgu UBYT’nin Türkiye adresli yayın sayısının artışında önemli bir etkisinin olmadığına ortaya koyulmasıdır.³ Bunun en temel sebebinin araştırmacıların çoğuna yapılan mikro ödemeler olduğu belirtilmektedir. Çalışma sonunda dergi temelli ölçümlerin dikkatli kullanımından, ortalamanın altındaki dergilere verilen teşviklerin sonlandırılmasına ve sosyal bilimlerle insan bilimlerinin desteklenmesine yönelik olarak yeni politikalar geliştirilmesi gerektiğine kadar farklı boyutlarda öneriler sunulmuş ve programın yeniden tasarlanması gerekliliği önemle vurgulanmıştır.

UBYT üzerine hazırlanan son çalışmalardan biri Tonta ve Akbulut (2019) tarafından kaleme alınan “Does monetary support increase citation impact of scholarly papers?” (Parasal destek akademik makalelerin atıf etkisini artırır mı?) başlıklı araştırmadır. Performans temelli araştırma fonlama sistemlerinin makalelerin aldıkları atıflara etkisini araştırmayı hedefleyen çalışmada UBYT sistemi ile desteklenen ve desteklenmeyen yayınlar aldıkları atıflar yönünden karşılaştırılmıştır. Sonuçta desteklenen ve desteklenmeyen yayınlar arasında makale başına alınan atıf sayısı açısından büyük benzerlikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç UBYT programının amacına ulaşmadığı ve mutlaka yeniden gözden geçirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmış ve daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

2016 ve 2017 yıllarında *Journal of Informetrics*’te yayımlanan iki makale ise UBYT sistemine farklı açılardan bakmıştır (Yuret, 2016; 2017). 2016 yılında yayımlanan makalede bu çalışmadakine benzer olarak yayın teşvik listesinin tüm disiplinlere eşit mesafede olup olmadığı değerlendirilmiş ve kimya ile ekonomi disiplinlerinde yayımlanan dergilere verilen teşvikler karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda her bir disiplinin yayın üretim sıklıkları ve verimlilikleri benzer olmadığı için verilen teşviklerin de disiplinlere göre büyük değişiklik gösterdiği kanıtlanmıştır. Örnek olarak seçilen iki alan karşılaştırıldığında kimya alanında yayın yapan Türkiye adresli akademisyenlere ekonomi alanında yapanlara göre 4,3 kat daha fazla ödeme yapıldığı ortaya koyulmuştur (s. 1197). 2017 yılında yayımlanan makalede ise UBYT için 250 ₺ olan alt destek limitinin Türkiye adresli yazarlarca dikkate alınıp alınmadığı ortak yazarlık istatistikleri değerlendirilerek araştırılmıştır. Sonuç olarak Türkiye adresli yayınlara verilecek desteklerde teşvik alt sınırı olmasının yazarların ortak yazarlık tercihlerini değiştirmediği, yani akademisyenlerin UBYT programınca desteklenmeyi hedefleyerek yayın yapmadıkları ortaya koyulmuştur (s. 432).

³ Bu bulguyu detaylandıran bir çalışma yazar tarafından 2017 yılında ISSI Konferansında sunulmuştur (Bkz. Tonta, 2017b).

Literatürde UBYT üzerine yapılan çalışmalarda mevcut teşvik sisteminin aksayan yönlerine odaklanarak iyileştirme/düzenleme önerileri getirmiştir. UBYT sisteminin sıkça güncelleniyor olması yapılan bu yayınların karar vericilerce dikkate alındığını ve sistemde iyileştirmeye yönelik adımların atıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın da güncel UBYT listesine disiplinler ve dergilerin yayımlandıkları ülkeler çerçevesinden bakarak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma sorularına yanıt verebilmek amacıyla temel olarak 2019 yılı UBYT listesinden yararlanılmıştır.⁴ 2018 yılı teşvikleri ile karşılaştırma yapabilmek için ise 2018 yılı dergi listesi kullanılmıştır.^{5,6} 2019 yılı listesinde yer alan dergiler 2019 yılı için ULAKBİM tarafından UBYT kapsamında belirlenmiş dört temel teşvik kategorisinde sınıflandırılmış ve 2019 yılına ilişkin tüm analizler bu sınıflama dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu sınıflamada ULAKBİM tarafından A, B, C ve D harfleri kullanılmakta ve A en düşük ödeme yapılan teşvik grubunu, D ise en yüksek ödeme yapılan teşvik grubunu temsil etmektedir.

TÜBİTAK ULAKBİM uzun yıllar dergilerin sınıflandırılması için çeşitli harf notasyonları kullanmış, her bir değişiklikte kullanılan notasyona ilişkin ilkeler değişiklik göstermiştir (Tonta, 2017a, s. 22-24). Ancak 2013 yılında yapılan değişiklikte harf notasyonu tamamen kaldırılarak dergilerin 0'dan 100'e puanlandığı ve puanlarına göre teşvik miktarlarının belirlendiği bir sisteme geçilmiştir (TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları, 2013). 2013 yılına kadar olan tüm sınıflamalarda A harfi üst düzey dergileri temsil ederken D harfi düşük seviyedeki dergiler için kullanılmıştır. Ancak 2019 yılı teşvik esaslarında bu notasyon tersine döndürülmüş, D harfi en yüksek ödeme yapılan dergi grubunu temsil etmeye başlamıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında uygulanan sınıflamanın geçmiş sınıflamalardan farklı olduğu ve en güncel yapıyı sunduğu göz önüne alınmalıdır. İlgili sınıflamanın detayları UBYT sıkça sorulan sorular sayfasında yer almaktadır.⁷

Çalışma kapsamında verileri kullanılan 2018 yılı dergi listesi 2017 yılı UBYT uygulama esasları dikkate alınarak hazırlanmıştır. 2018 listesinde tüm dergiler için 0'dan 100'e dergi puanları belirlenmiş ve ödemeler bu değerlere göre belirlenmiştir (TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları, 2017). ULAKBİM uzmanlarınca teşvik usul ve esasları belgesinde yer alan formüllere göre belirlenen dergi puanları ile bu puanların teşvik karşılıkları TÜBİTAK ULAKBİM web sitesinde sunulmaktadır.

UBYT politikasında 2019 yılında harf notasyonuna dayalı bir sınıflandırma mevcut iken 2018 yılında olmaması sebebi ile çalışma kapsamında iki listeyi birbiri ile karşılaştırabilmek ve

⁴ http://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2019/05/UBYT_2019_Y%C4%B1%C4%B1_Dergi-_Listesi.xlsx

⁵ <http://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2018/07/2018-UBYT-Dergi-Listesi.xlsx>

⁶ 2018 yılı dergi listesinde Archaeology in Oceania adlı dergi iki kez anılmakta ve farklı teşvik bedelleri belirtilmektedir. İlgili dergide Türkiye adresli herhangi bir yayın olmadığı için listeden çıkarılmıştır.

⁷ <https://cabim.ulakbim.gov.tr/anasayfa/ubyt/ubyt-s-s-s/>

ilk araştırma sorusuna cevap verebilmek zordur. Bunu sağlayabilmek amacı ile 2019 yılı için TÜBİTAK ULAKBİM tarafından gerçekleştirilen sınıflamaya benzer bir sınıflama 2018 yılı listesine uygulanmıştır. Bölümlemede dergilere verilen teşvik miktarları dikkate alınmış, en yüksek miktarda teşvik verilen dergiler D, 5000 ₺'ye kadar destek verilen dergiler C, 2500 ₺'e kadar desteklenen dergiler B ve diğer dergiler A sınıfında kabul edilmiştir. Elbette bu sınıflama TÜBİTAK ULAKBİM tarafından UBYT politikası içinde belirlenmiş bir sınıflama olmadığından resmi bir nitelik taşımamaktadır ancak dergilerin aldıkları teşvik miktarları üzerinden muhtemel konumlarını temsil etmektedir. Tablo 1 araştırma kapsamında yer alan dergilerin sınıflara dağılımını ve teşvik kriterlerini göstermektedir.

Tablo 1
2018 ve 2019 yılı dergi listeleri için belirlenen sınıflama aralıkları

Dergi sınıfı	Teşvik miktarı		Teşvik kriteri	
	2018	2019	2018 (Dergi puanı)	2019 (MEP)
Teşvik D	7500 ₺	15.000 ₺	100	3,0+
Teşvik C	7499 ₺ - 5000 ₺	10.000 ₺	83,8-99,9	2,0-2,9
Teşvik B	4999 ₺ - 2500 ₺	7500 ₺	60,6-83,7	1,5-1,9
Teşvik A	500 ₺ - 2499 ₺	500 ₺ - 7499 ₺	0-60,5	0,1-1,4

Her bir dergide 2018 ve 2019 yıllarında yapılan Türkiye adresli yayınlara (makale ve derleme) ilişkin sayısal bilgileri elde edebilmek amacıyla Web of Science'ın üç temel dizini olan SCI, SSCI ve A&HCI'da $AD=(Turkey OR Türkiye) AND PY=2018$ ve $AD=(Turkey OR Türkiye) AND PY=2019$ şeklinde iki sorgu gerçekleştirilmiş, ardından makale ve derlemeler ayrı ayrı filtrelenerek dört farklı veri setine erişilmiştir.⁸ Bu noktada makalenin yanında farklı bir türde de sınıflanmış yayınlar (bildiri veya kitap kritiği gibi) veri setinin dışında tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar arasından yayın yapılan dergilere ilişkin sıklık bilgilerine erişmek amacıyla Web of Science'ın *analyze results* (sonuçları analiz et) özelliği kullanılmıştır. Web of Science içeriğinde yer alan dergilerdeki Türkiye adresli yayın sıklıkları txt formatında elde edildikten sonra UBYT dergi listesi ile karşılaştırılmış ve veri setine eklenmiştir.

Web of Science veri tabanında dizinlenen her bir dergi 255 konu kategorisinden en az birinde yer bulmakta ve konusal sınıflama Web of Science tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışma kapsamında bu 255 konu kategorisinde yayımlanmış dergileri temel konulara göre sınıflayabilmek amacı ile OECD sınıflama şeması kullanılmıştır ("Clarivate Analytics", 2012). Bir derginin birden fazla konu alanına girmesi mümkündür. Bu dergiler çalışma içinde "çok disiplinli dergiler" başlığı altında anılmıştır. Sonuç olarak tüm dergiler doğa bilimleri, mühendislik ve teknoloji, tıp ve sağlık bilimleri, tarım ve veterinerlik, sosyal bilimler, sanat ve insan bilimleri ile çok disiplinli kategorilerinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Dergilerin hangi ülkelerde yayımlandığı bilgisi çeşitli karşılaştırmaların yapılabilmesi için önemlidir. Bu bağlamda Web of Science içeriğinde yer alan tüm dergileri yayıncı detaylarıyla listeleyen *Web of Science Master Journal List* (Web of Science dergi listesi) kullanılarak yayıncı

⁸ Sorgu tarihi: 12 Nisan 2020. Bu tarihten sonra dizinlenen ilgili yıllara ait yayınlar çalışma kapsamında değerlendirilememiştir. İndekslerde birden fazla doküman tipinde sınıflanmış yayınlar (hem makale hem de bildiri [proceeding] veya erken görünüm [early access] olarak yayınlanan makaleler gibi) araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

adreslerine erişilmiştir (“Master Journal List”, 2020). Adreslerden ülke bilgileri çekildikten sonra UBYT listesi ile karşılaştırılmış ve ülke bilgileri veri setine eklenmiştir. Ülkelerin sınıflandırılması için ise Dünya Bankası’nın geliştirdiği bölge sınıflaması kullanılmıştır (“The World Bank”, 2019). Çalışma kapsamında Türkiye adresli dergilere ilişkin araştırma soruları bulunduğundan Türkiye adresli dergiler herhangi bir gruba eklenmemiş, farklı bir sınıf olarak değerlendirilmiştir.

Tüm verilerin derlenmesinin ardından istatistiksel analizler ve kutu grafikleri için R altyapısı ile çalışan R Commander yazılımı ile R Commander eklentisi olan KMGgplot2 kullanılmıştır. Harita görselleştirmesi için ise StatPlanet yazılımından yararlanılmıştır.

Bulgular

2018 ve 2019 Yılı UBYT Dergi Listelerine Genel Bakış

Şekil 1’de 2018 ve 2019 yıllarında Web of Science’ın çekirdek dizinlerinde yer bulmuş Türkiye adresli makale ve derleme sayıları ile ilgili yıllara ait UBYT listelerine ilişkin detaylı istatistikler yer almaktadır. Buna göre 2018 ve 2019 yılları dergi listeleri arasındaki en önemli farklar hesaplama yönteminin değişmesi sonucu desteklenen dergi sayısının azalması⁹ ve en üst düzey addedilen dergilere verilen parasal desteğin bir önceki yıla göre iki katına çıkarılmasıdır. Ancak 2018 yılında dergi puanı 100 olan ve en yüksek teşvik miktarı ile desteklenen (7500 ₺) dergi sayısı 781 iken (tüm dergilerin %6’sı), 2019 yılında en yüksek kalemden (15.000 ₺) desteklenen dergi sayısı 385’tir (tüm dergilerin %3,7’si). Yani tavan miktardan ödeme alan dergi sayısı azaltılmış ancak ödeme miktarı iki katına çıkarılmıştır.

	2018	2019																				
TR adresli yayın sayısı	5799 dergide 28.788 makale ve 914 derleme	6050 dergide 32.570 makale ve 1167 derleme																				
UBYT listesinde dergi sayısı	12.888	10.465																				
UBYT hesaplama esasları ve ödemeler	 <p>Dergi puanı</p> <p>0 puanlı dergi sayısı: 285, Dergi puanı ortancası: 25, Dergi puanı ortalaması: 33, 100 puanlı dergi sayısı: 781</p> <p>500 ₺ - 7500 ₺</p>	<table border="1"><thead><tr><th></th><th>Dergi sayısı</th><th>Ödeme (₺)</th><th>MEP</th></tr></thead><tbody><tr><td>Teşvik A</td><td>9201</td><td>500-7499</td><td>0,1-1,4</td></tr><tr><td>Teşvik B</td><td>531</td><td>7500</td><td>1,5-1,9</td></tr><tr><td>Teşvik C</td><td>348</td><td>10.000</td><td>2,0-2,9</td></tr><tr><td>Teşvik D</td><td>385</td><td>15.000</td><td>3,0+</td></tr></tbody></table>		Dergi sayısı	Ödeme (₺)	MEP	Teşvik A	9201	500-7499	0,1-1,4	Teşvik B	531	7500	1,5-1,9	Teşvik C	348	10.000	2,0-2,9	Teşvik D	385	15.000	3,0+
	Dergi sayısı	Ödeme (₺)	MEP																			
Teşvik A	9201	500-7499	0,1-1,4																			
Teşvik B	531	7500	1,5-1,9																			
Teşvik C	348	10.000	2,0-2,9																			
Teşvik D	385	15.000	3,0+																			
UBYT listesinde olmayan dergilerdeki TR adresli yayınlar	694 dergide 2681 makale ve 147 derleme	1858 dergide 11.581 makale ve 291 derleme																				
İlgili yılda UBYT listesindeki dergilerde yayın sayısı	5105 dergide 26.107 makale ve 767 derleme	4192 dergide 20.989 makale ve 876 derleme																				

Şekil 1. 2018 ve 2019 yıllarında Web of Science dizinlerinde yer almış Türkiye adresli yayın sayıları ile UBYT listelerinin karşılaştırmalı analizi

Yine Şekil 1 incelendiğinde 2019 yılında 2018 yılına göre daha fazla yayın yapılmış olmasına rağmen¹⁰ 2018 yılında yapılan yayınların daha fazla kısmının UBYT tarafından desteklenen dergilerde yer bulduğu görülmektedir. Bu da teşvik programınca desteklenen dergi

⁹ 2018 yılında desteklenen dergi sayısı 2019 yılı dergi sayısından 2423 fazladır.

¹⁰ +3782 makale ve +253 derleme

sayılarının azalması sonucu beklenen bir durumdur. Bununla birlikte her iki yılda da Türkiye adresli yayınlar UBYT listesindeki dergilerin %40'ında yer bulmuştur. Tablo 2 her bir sınıfta yer alan dergilerde yayımlanmış Türkiye adresli makale ve derleme sayılarını detaylı olarak göstermektedir. Tablodan da görülebileceği üzere Türkiye adresli yayınların önemli bir bölümü A sınıfında yer alan dergilerde yer bulmuştur. Bu sınıfta yer alan dergi sayısının azalması ile yayın sayısının da düştüğü gözlenmektedir. Bu noktada iki yılın listelerine karşılaştırmalı bakmak ve listelerin benzerlik/farklılıklarının izlenmesi önemlidir. Zira uygulanmakta olan sistemin tamamıyla değiştirilmesinin (dergi puanı sisteminden makale etki puanına) ortaya çıkardığı değişikliğin boyutlarının bilinmesi ve bunun potansiyel etkilerinin saptanması önemlidir.

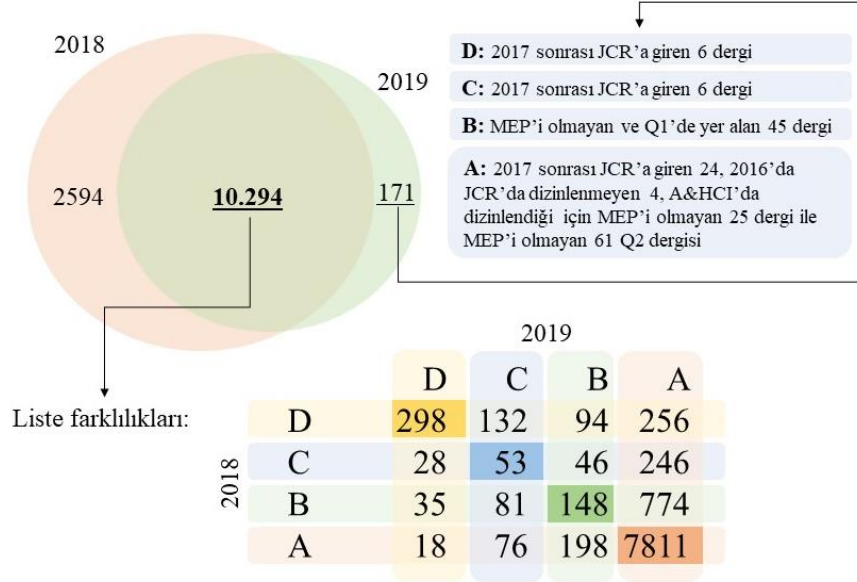
Tablo 2
2018 ve 2019 yılı teşvik listeleri ve TR adresli yayın sayıları

Teşvik grubu	2018			2019		
	Dergi sayısı	Makale sayısı	Derleme sayısı	Dergi sayısı	Makale sayısı	Derleme sayısı
D	781	538	42	385	462	28
C	373	437	18	348	263	31
B	1043	1499	56	531	519	49
A	10.691	23.635	651	9201	19.745	768

2018 yılı listesinde yer alan ancak 2019 yılı listesinde hesaplama yönteminin değiştirilmesi veya başka sebeplerle çıkarılmış dergi sayısı 2594'tür. Bu dergilerin yalnızca biri D sınıfında dizinlenmektedir. 2018 yılında listede olan ve 7500 ₺ ile desteklenen (100 puan), ancak 2019 yılında listeden çıkarılan *Progress in Inorganic Chemistry* dergisinin listeden çıkarılma sebebi ilgili kaynağın JCR 2017 ve 2018'de dizinlenmiyor oluşudur. Listedenden çıkarılan dergilerden beşi ise B sınıfında yer almaktadır. Bu dergilerin dördü benzer şekilde JCR 2017 ve 2018 listelerinde yer almamaktadır. Ancak JCR 2018'de yer alan ve makale etki puanı 0,30 olan *Ciencia E Agrotecnologia* adlı dergi de (2018 yılı teşvik miktarı: 2610 ₺) 2019 listesinde yer almamaktadır. İlgili altı dergide de 2018 yılında hiç Türkiye adresli yayın yapılmamıştır. 2019 listesine dâhil edilmeyen kalan 2588 derginin tamamı A sınıfındadır. 2018 yılı listesinde yer alıp 2019 yılı listesinde yer bulamamış 2594 derginin dergi başına düşen ortalama teşvik miktarı 559 ₺'dir (ortanca: 509 ₺). Bu dergilerin ortalama dergi puanı 9,5'tir (ortanca: 7,6). Listelerdeki en önemli farklardan biri 2018 yılında Türkiye adresli 587 makale/derleme yayımlayan ve 500 ₺ ile desteklenen *Fresenius Environmental Bulletin* dergisinin 2019 yılı listesinde yer almıyor oluşudur. 2019 yılı listesine dâhil edilmeyen dergilerde 2018 yılında yapılan toplam yayın sayısı 7866'dır. Tüm bunlar Tonta tarafından belirtilen (2017, s. xviii) ve araştırmacıların çoğuna yapılan mikro ödemeler sebebi ile kaynakların ortalamasının oldukça altındaki çalışmaları teşvik etmek için kullanıldığına yönelik bulgusunun ULAKBİM tarafından dikkate alındığını ve düzeltmeye yönelik faaliyette bulunulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak *Fresenius Environmental Bulletin* dergisinde UBYT dergi listesinde olmamasına rağmen 2019 yılında da 540 Türkiye adresli makale yayımlanması yazarların UBYT Programını hedefleyerek makale yazmıyor oluşunu gösteriyor olabilir. Bu bulgu Yuret'in bulgularını (2017, s. 432) destekler niteliktedir. Ancak kesin bir çıkarımda bulunmak zordur, çünkü 2019 yılı UBYT dergi listesi 2019 yılının Mayıs ayında duyurulmuş, yani 2019 yılında ilgili derginin listede yer alıp almayacağı Mayıs

ayında açıklandığından bu durumun yazar tercihlerini etkileyip etkilemediği konusunda çıkarım yapmak yanıltıcı olabilir. İlerleyen yıllarda bu dergide yayımlanan Türkiye adresli makale sayısının değişimi izlenerek bir çıkarımda bulunmak mümkün olabilecektir.

2018 listesinde yer almayan ancak 2019 yılında listeye eklenen dergi sayısı ise 171'dir. Bu dergilerin listeye eklenme sebepleri çeşitlilik göstermektedir ve bu çeşitlilik Şekil 2'de sunulmaktadır. 2019 yılında bu 171 derginin 60'ında 233 Türkiye adresli yayın yer bulmuştur. Listeye yeni eklenen dergilerden en çok Türkiye adresli makale yayımlayan dergi Türkiye menşeli *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation* adlı dergidir (38 yayın).

Şekil 2. 2018 ve 2019 yılı listelerinin karşılaştırmalı analizi

Tablo 2'de sunulan verilere bakıldığında liste farklılıklarının düşük puanlı dergilerin listelerden çıkarılması kaynaklı olduğu gibi bir çerçeve çizilebiliyor olmasına rağmen dergi listelerine daha detaylı bakıldığında hesaplama yönteminin değiştirilmiş olmasının 2018 ve 2019 yıllarında sunulan dergi listelerini ve bu listelerde yer alan dergilere verilen teşvikleri önemli oranda etkilediği görülmektedir. Örneğin, 2018 yılında en üst kademedeki desteklenen ve üst düzey kabul edilen 256 dergi 2019 listesinde A sınıfında yer almıştır ve 2018 yılında bu dergilere 7500 ₺ teşvik verilirken 2019 yılında dergi başına düşen ortalama teşvik miktarı 4408 ₺'dir (ortalanca: 4625 ₺). Benzer şekilde 2018 yılında en düşük kademede sınıflanan ve ortalama 1532 ₺ (ortalanca: 1327 ₺) teşvik verilen 18 dergi 2019 yılında 15.000 ₺ desteklenen dergiler grubuna dahil edilmiştir. Bu değişimin sebebi elbette hesaplama yönteminin değiştirilmiş olmasıdır ancak bir yılda yaşanan bu büyük değişimin yazarlarda ve karar vericilerde dergi temelli ölçevlerle belirlenmiş "kalite" algısına yönelik olumsuz etkileri olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira düşük seviyede olduğu kabul edilen bir derginin çok zaman geçmeden üst düzey dergilerden biri olarak addedilmesi dergi temelli göstergelere dayanan sistemlerin küçük değişikliklerden önemli oranda etkilenebileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak 2018 ve 2019 yılı listelerinin birbirlerinden oldukça farklı olduğu ve UBYT programındaki değişikliklerin UBYT dergi listesinin çehresini değiştirdiği açıktır. Bu noktada 2019 yılında kullanılan listeye yakından bakmak, disiplin ve dergilerin yayımlandıkları ülkelere dayanan farklılıkları ortaya koyarak teşvik kapsamında üst düzey atfedilen dergilerin herhangi bir disipline veya ülke dergisine avantaj sağlayıp sağlamadığının anlaşılması önemlidir.

2019 Yılı Listesinde Disiplin Temelli Farklılıklar

Çalışmanın bu bölümünde MEP değerinin ve bu değerlere bağlı dergi gruplarının disiplinlere göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmak amacı ile çeşitli analizler gerçekleştirilmiş ve sonuçları sunulmuştur.

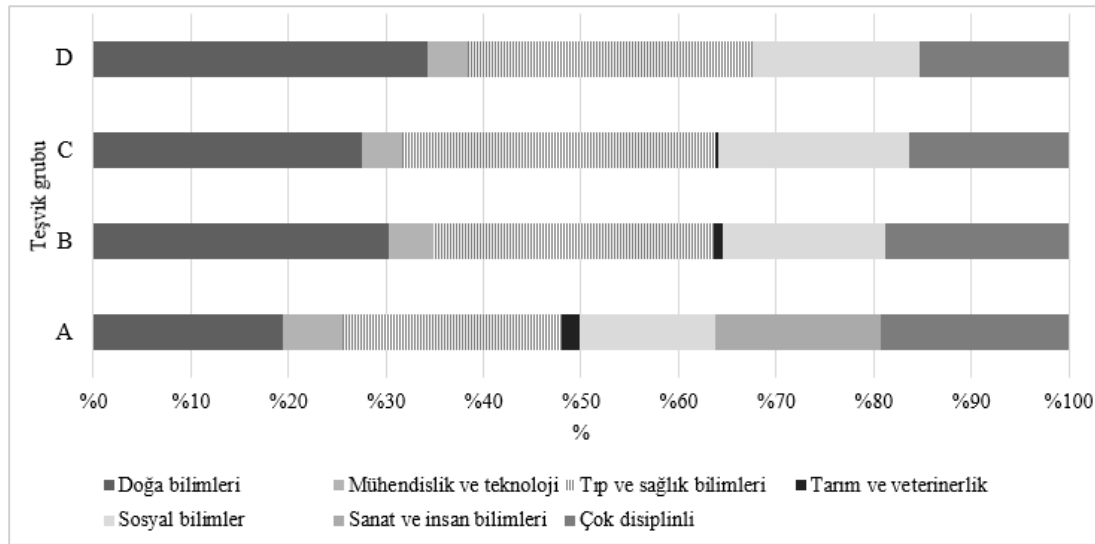
Makale Etki Puanları ve Teşvik Gruplarının Disiplin Temelli Değerlendirilmesi

Dergi temelli ölçümlerin araştırma performans değerlendirmelerinde kullanımının sakıncalarından giriş bölümünde kısaca bahsedilmişti. 2018 yılına kadar UBYT programında dergiler etki faktörü, 5 yıllık etki faktörü, makale etki puanı ve ortalama atıf yarı yaşamı gibi çeşitli dergi temelli göstergeler kullanılarak yapılan hesaplamalar ile sınıflandırılmaktaydı. Ancak 2019 yılına gelindiğinde istisnai durumları olmakla birlikte temel değerlendirme ölçeği makale etki puanı olarak kabul edildi. Bu değişiklik Tonta'nın (2017, s. xix) yaptığı hesaplamalar sonucunda makale etki puanının özgün anlamını kaybettiğine ilişkin değerlendirmesinin ULAKBİM tarafından dikkate alındığını ve iyileştirmeye gidildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada çalışma kapsamında teşvik mekanizmasında makale etki puanının kullanılmasının herhangi bir disipline avantaj ya da dezavantaj sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir.

Makale etki puanlarının dergilerin konu kategorilerine göre değişiklik gösterip göstermediğine yönelik olarak yapılan analizde konu kategorilerinin makale etki puanına etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2_{(6)}=3487,994; p<0,001$). Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre bir derginin yayımlandığı disiplin ile makale etki puanı ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Farkın hangi sınıflardan kaynaklandığını anlamak üzere yürütülen Mann Whitney U testi sonuçları Ek 1'de sunulmaktadır. İkili yapılan testlerin sonucuna göre makale etki puanları birbirine benzeyen, yani puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmayan iki disiplin doğa bilimleri ile tıp ve sağlık bilimleridir. Diğer tüm alanlarda disiplinlerin makale etki puanları farklılık göstermektedir.

Teşvik edilen dergilerin çalışma alanlarına dağılımına bakıldığında ise 2019 teşvik listesinde en fazla yer bulan kategorinin 2455 dergisiyle tıp ve sağlık bilimleri alanı olduğu görülmektedir. Tıp ve sağlık bilimleri alanında desteklenen dergilerin 2078'i MEP dikkate alınarak yapılan sınıflamada A, 153'ü B sınıfında yer almaktadır. C ve D sınıflarında ise 112'ser dergi bulunmaktadır. Tıp ve sağlık bilimlerini 2179 dergisi ile doğa bilimleri alanı takip etmektedir. Doğa bilimlerinde 1790 dergi A, 161 dergi B, 96 dergi C ve 132 dergi D sınıfında yer almaktadır. 1991 dergi birden fazla konu kategorisinde sınıflanmaktadır. Bu dergiler Şekil 2'de "çok disiplinli" başlığı ile temsil edilmektedir. Bu 1991 derginin 1775'i A, 100'ü B, 57'si C ve 59'u D sınıfında yer almaktadır. Mühendislik ve teknoloji konu kategorisinde 610 dergi bulunmaktadır ve bu

dergilerin 556'sı A grubunda sınıflanmaktadır. Benzer şekilde tarım ve veterinerlik konusunda kapsanan dergi sayısı 168 olup bu dergilerin 162'si A grubundadır. Tarım ve veterinerlik alanında üst düzey kabul edilen D sınıfı dergi bulunmamaktadır. Sosyal bilimler ile sanat ve insan bilimlerinin dergi sayısı hemen hemen aynıdır. Sanat ve insan bilimleri dergileri için UBYT kapsamında sabit ücret politikası olduğundan dolayı sanat ve insan bilimlerinin tüm dergileri A sınıfında yer almaktadır. Teşvik gruplarına bakıldığında MEP testi sonucunu destekler nitelikte olarak D sınıfında doğa bilimleri ile tıp ve sağlık bilimlerinin baskın olduğunu izlemek mümkündür (bkz. Şekil 2). Teşvik sınıfları ile disiplinler arasındaki ilişkiyi anlamak üzere uygulanan χ^2 testi sonucuna göre teşvik sınıfları ve bu sınıflarda yer alan konu kategorileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($\chi^2_{(18)}=347,891$; $p<0,001$). Yani, UBYT programında teşvik verilen dergilerin yer aldığı sınıflar disiplinlere göre değişiklik göstermektedir. Bu durumda UBYT listesinde disiplinlerin her teşvik sınıfında eşit düzeyde temsil edilmediğini görmek mümkündür.

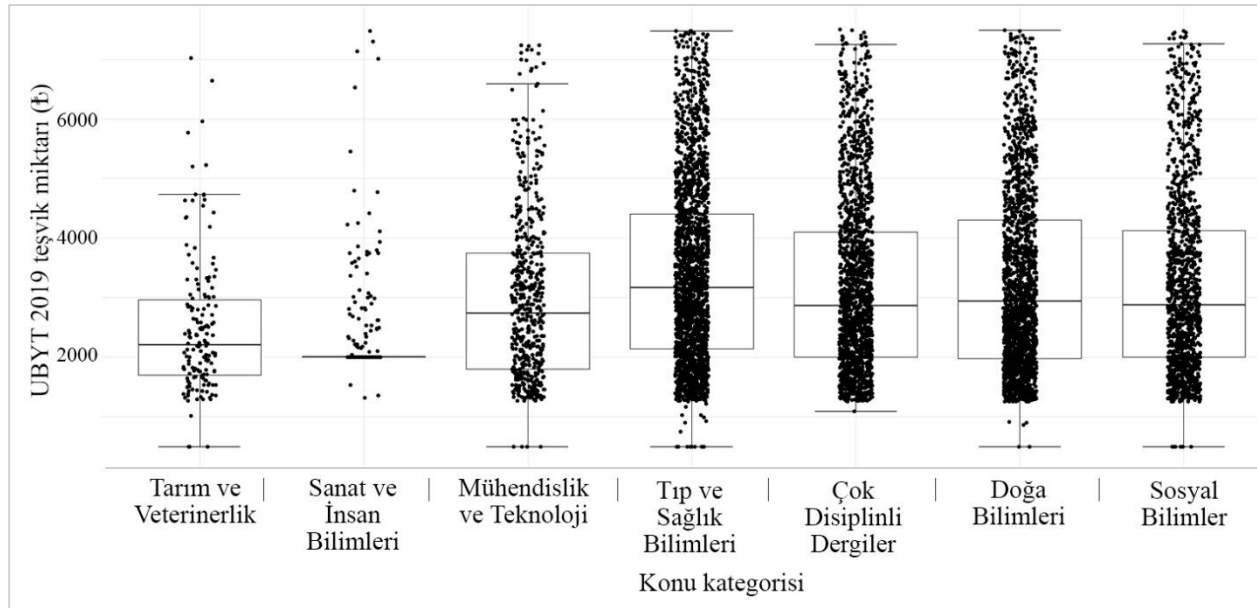

Şekil 3. Yayına teşvik edilen dergilerin OECD konu kategorilerine dağılımı

Disiplinlerin yayın yapma sıklıklarının farklı oluşu bazı disiplinlerin teşvik mekanizmalarından yararlanma şansını artırmakta bazılarının ise azaltmaktadır. Bunu anlamak amacı ile yürütülen analizin sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir. Buna göre en dezavantajlı grupların sanat ve insan bilimleri ile tarım ve veterinerlik disiplinlerinde çalışanlar olduğu görülmektedir. Tarım ve veterinerlik disiplininde yer alan dergi sayısı oldukça azdır ve bunun yanında dergi başına düşen teşvik miktarları diğer disiplinlere göre oldukça düşüktür. Dergi alternatifi bulma ve yayına teşvik almada yaygın bilinenin aksine UBYT sisteminde sanat ve insan bilimleri yanında mühendislik ve teknoloji ile tarım ve veterinerlik alanlarının da dezavantajlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3
Disiplinlere göre teşviklerin ve yayınların dağılımı (2019 yılı)

Disiplin	Toplam TR adresli yayın sayısı	Dergi başına ortalama teşvik miktarı (₺)	Dergi başına teşvik miktarı ortancası (₺)	Toplam dergi sayısı
Sosyal bilimler	1356	4321	3292	1501
Doğa bilimleri	5503	4596	3445	2179
Çok disiplinli	4783	3974	3120	1991
Tıp ve sağlık bilimleri	6810	4498	3550	2455
Mühendislik ve teknoloji	2411	3642	2920	610
Sanat ve insan bilimleri	622	2055	2000	1561
Tarım ve veterinerlik	380	2667	2225	168

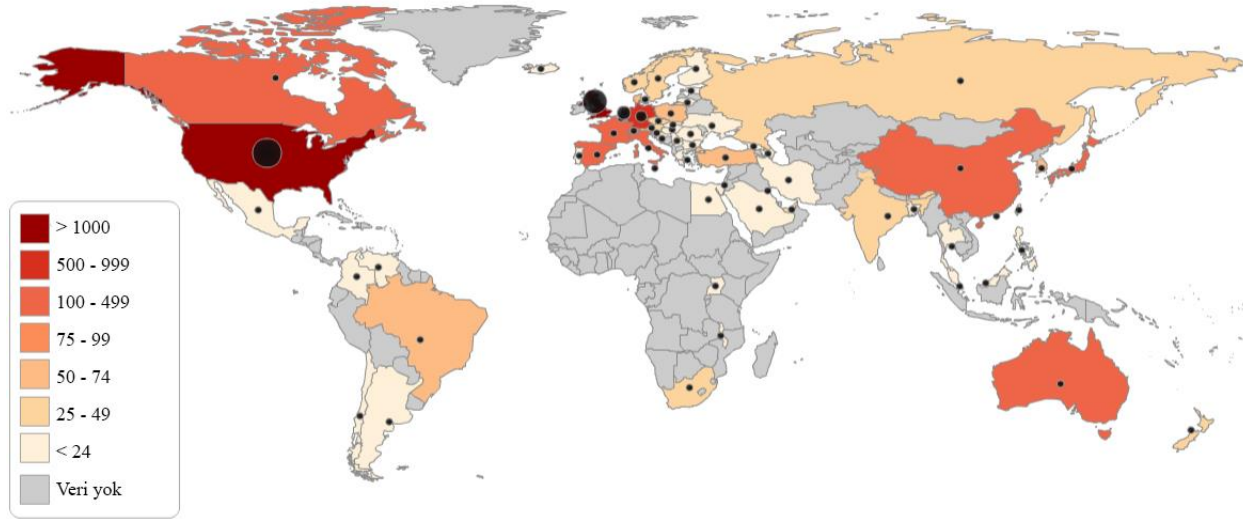
Şekil 4. A sınıfında yer alan dergilerin disiplinlere göre dağılımı

Bu noktaya kadar olan tüm istatistikler Türkiye adresli araştırmacıların sıklıkla A grubu dergilerinde yayın yaptıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum A grubu dergilere daha detaylı bakma gerekliliğini doğurmaktadır. A grubunun disiplinlere dağılımı Şekil 4'te gösterilen kutu grafiği ile sunulmaktadır. Kutu grafikte üst çizgiler maksimum değeri, orta çizgi ortancayı, alt çizgi ise minimum değeri temsil eder. Her bir çeyrek dilim bir çizgi ile ayrılmıştır ve kutu ikinci ve üçüncü çeyreği göstermektedir. Grafikte yer alan noktalar ise dergileri temsil etmektedir. 500 ₺ ile 7499 ₺ arasında değişen miktarlarda teşvik verilen A grubunda tıp ve sağlık bilimleri, çok disiplinli dergiler, doğa bilimleri ve sosyal bilimler dergileri sayısal olarak üstün oldukları kadar geniş bir yelpazede teşvik edilmişlerdir. Öte yandan UBYT politikası gereğince A&HCI dergilerinin tamamına makale etki puanı olmadığı için 2000 ₺ destek verilse de bazı dergiler SSCI'da da dizinlendiği için 2000 ₺'nin üstünde veya altında destek alabilmektedirler. Öte yandan SSCI'da dizinlenen *Linguistics*, *History*, *History and Philosophy of Science* ve *Ethics* kategorilerinin OECD sınıflamasında sanat ve insan bilimleri altında değerlendiriliyor oluşu grafikte 2000 ₺ dışında meblağların da yer almasına sebep olmuştur. Bu noktada 1561 sanat ve insan bilimleri dergisinin

1494'ünün 2000 ₺ ile teşvik edildiği görülmektedir. A grubunda yer alan mühendislik ve teknoloji dergileri ise sıklıkla 1800 ₺ ila 3800 ₺ arasında teşvik edilmektedir. Tarım ve veterinerlik alanının dezavantajlı durumu bu şekilde de net bir şekilde görülebilmektedir.

Teşvik Verilen Dergilerin Yayımlandıkları Ülkeler

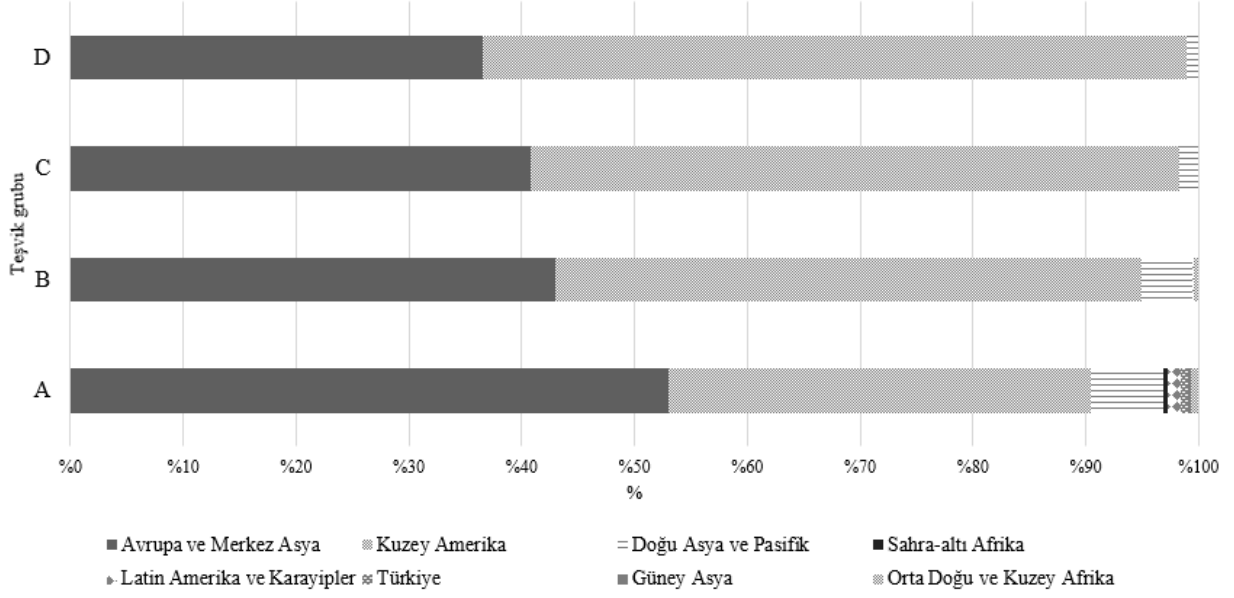
Yayın için verilen teşviklerin hangi ülkelere ait dergilere yönelik olarak yapıldığını anlamak amacı ile gerçekleştirilen analizde Şekil 5'te gösterilen haritaya ulaşılmıştır. En çok teşvik verilen dergilerin yayımlandıkları ülkenin Web of Science'da da en çok dergiye sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri olması şaşırtıcı değildir zira teşvik listeleri Journal Citation Reports veri tabanının sunduğu veriler kullanılarak hazırlanmaktadır. ABD'nin 4038 dergisi (UBYT kapsamındaki dergilerin %38,6'i) UBYT kapsamında desteklenmektedir. ABD'yi 2685 dergi ile İngiltere, 872 dergi ile Hollanda ve 616 dergi ile Almanya takip etmektedir. Puan hesaplama politikasında Türkiye adresli dergilere pozitif ayrımcılık yapıldığı belirtilen UBYT'de teşvik verilen Türkiye adresli dergi sayısı ise 64'tür (%0.6). Teşvik listesinde ilk 10 sırada 6 Avrupa ülkesi yer almaktadır. Bunun yanında Japonya 162 dergisi ile yedinci, Çin 141 dergisi ile sekizinci ve Avustralya 133 dergisi ile dokuzuncu sıradadır.

Şekil 5. Teşvik verilen dergilerin yayımlandıkları ülkeler (etkileşimli harita için: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~ztaskin/UBYT/StatPlanet.html>)¹¹

Teşvik verilen dergilerin ülke gruplarına dağılımına bakıldığında ise Şekil 6'da gösterilen grafiğe ulaşılmıştır. Buna göre üst düzey dergileri içeren D grubunun %98'ini Kuzey Amerika dergileri ile Avrupa/Merkez Asya dergileri oluşturmaktadır. C grubunda da durum hemen hemen aynıdır. Son grupta Kuzey Amerika dergilerinin baskınlığı yerini Avrupa ve Merkez Asya dergilerine bırakmıştır. Pek çok ülke grubunun yalnızca son teşvik grubunda yer aldığını söylemek mümkündür.

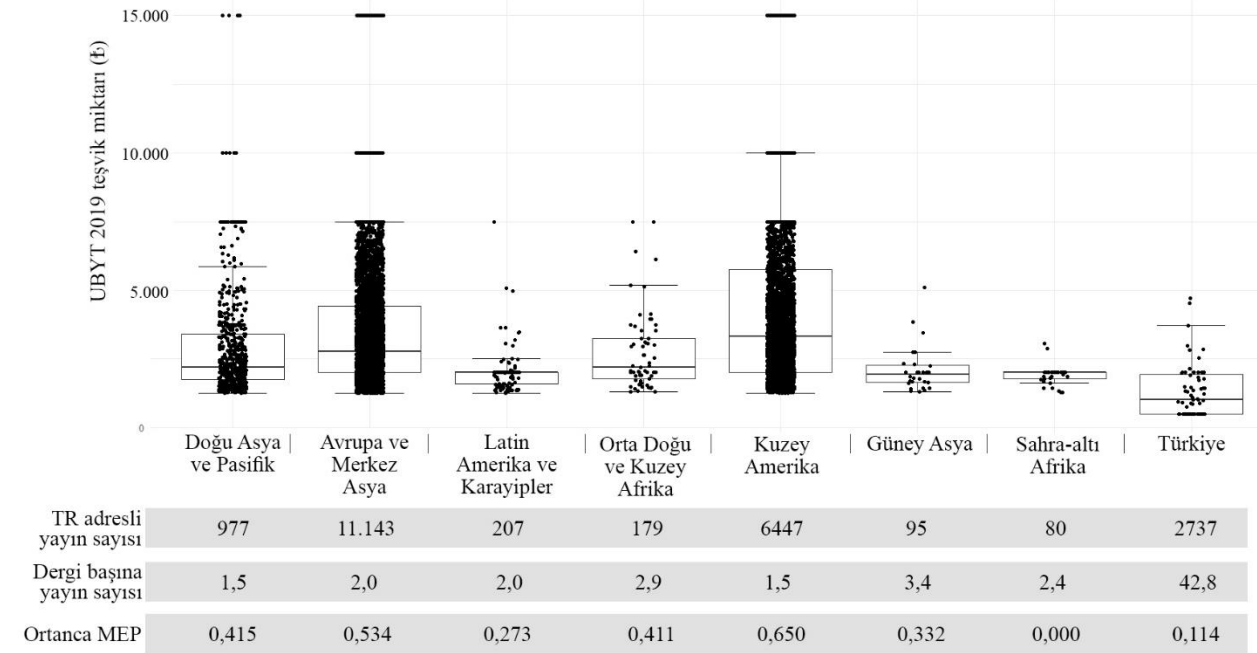
¹¹ Etkileşimli haritada her bir ülkenin dergileri teşvik sınıflarına göre de detaylı olarak listelenmektedir. Google Chrome flash uygulaması çalıştırmak için izin isteyebilir. Bu durumda eklentinin çalışmasına izin verildiği takdirde etkileşimli sayfa açılacaktır.

Şekil 6. Her bir teşvik grubunda yer alan dergilerin yayıncı ülkelere göre dağılımı

Ülke gruplarına verilen teşvik miktarları dikkate alınarak bir kutu grafik hazırlandığında ise Şekil 7’de gösterilen grafiğe ulaşılmıştır. Grafikten de açıkça görüleceği üzere 15.000 ₺ ve 10.000 ₺’lik teşviklerin neredeyse tamamı Kuzey Amerika ve Avrupa/Merkez Asya ülkelerine ait dergilere verilmektedir. Bunun yanında az sayıda da olsa Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinden de üst grupta teşvik alan dergiler vardır. Dergi sayıları kutu grafik üzerindeki noktalardan da izlenebileceği gibi belirli ülke gruplarında yoğunlaşmıştır. Türkiye adresli dergiler ile Afrika dergilerinin tamamı A grubundan teşvik almaktadır. Türkiye adresli yayınların ülke gruplarına dağılımına bakıldığında yayınların %50’sinin Avrupa ve Merkez Asya dergilerinde yer bulduğu görülmektedir. Dergi başına düşen yayın sayılarının ülke gruplarına dağılımına bakıldığında ise UBYT kapsamında listelenen Türkiye adresli bir dergide ortalama 42,8 makale yayımlandığı görülmektedir. Bunu 3,4 ile Güney Asya ülkelerine ait dergiler takip etmektedir.

Çalışmanın bulgular bölümünün başında derginin yayımlandığı disiplin ile sahip olduğu etki puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştı. Benzer bir test (Kruskal Wallis) dergi ülke grubu ile etki puanı arasında gerçekleştirildiğinde de anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2(7)=464,881$; $p<0,001$). Yani, dergilerin sahip oldukları etki puanlarında yayımlandıkları ülkelerin etkisi görülmektedir. Bu istatistikler etki puanı dikkate alınarak yapılan UBYT teşvik sınıflamasında üst sınıflarda yalnızca belirli ülke gruplarına ait dergilerin kaçınılmaz olarak yer alacağını kanıtlayan bir sonuç olarak yorumlanabilir. Bu durumun dikkate alınarak planlama yapılması önemlidir.

Şekil 7. Teşvik miktarlarının ülke gruplarına dağılımını gösterir kutu grafik

Sonuç ve Öneriler

UBYT kapsamında desteklenen dergilere daha yakından bakmayı hedefleyen bu çalışmada TÜBİTAK tarafından teşvik verilen dergiler disiplinlerine, puanlarına, teşvik gruplarına ve yayımlandıkları ülkelere göre değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye adresli en çok yayın yapılan, yani programdan en çok yararlanması beklenen grup en düşük değer atfedilen dergilerde yayımlanan makale ve derlemelerdir. 2018 ve 2019 yıllarında farklı hesaplama yöntemleri kullanılmış olmasına rağmen Türkiye adresli yayınların çoğu her iki yılda da en alt düzeyde sınıflanan dergilerde yer bulmuştur.

Çalışmanın bulguları 2017 yılında Yaşar Tonta tarafından yapılan çalışmada önerilen değişikliklerin bir kısmının TÜBİTAK ULAKBİM tarafından uygulamaya geçirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak, hesaplama yönteminin neredeyse bütünüyle değiştirilmiş olması 2018 yılında üst düzey atfedilen dergilerin bir yıl gibi kısa bir sürede daha az değerli görülmesine, değeri düşük addedilen dergilerin ise aynı sürede çok daha önemli yere gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada dergilerin sıralamadaki yerlerinin bu denli değişken oluşu yazarlar ve karar vericiler için kafa karıştırıcı olabilir. Bu sebeple bu gibi önemli değişiklikler yapıldığında ilgililerinin bilgilendirilmesi ve dergi sıralamalarının neye dayanarak yapıldığı ile bu sıralamaların olası sınırlılıklarının ilgililerine aktarılması büyük önem taşımaktadır. Öte yandan mikro ödemeler ile ilgili sorunun da halen devam ettiğini söylemek mümkündür.

Disiplin bazlı analizlere bakıldığında ise bazı alanların teşvik sisteminde yeteri kadar desteklenmediği ortaya çıkmıştır. Özellikle tüm teşvik ve yükselme programlarında yeri bir türlü belirlenemeyen sanat ve insan bilimlerinin tamamının UBYT'de en düşük teşvik grubunda değerlendirilmesi bu alana yönelik bakış açılarını göstermesi açısından da önemlidir. Literatürde

sanat ve insan bilimlerinin bilinen hiçbir alana benzemediği pek çok kez dile getirilmiştir (ör. “DORA”, 2019; Taşkın ve Doğan, 2019). Avrupa’da sanat ve insan bilimlerine özel araştırma değerlendirme sistemleri geliştirilmesi için 36 ülkenin katılımı ile bir Ufuk 2020 projesi tamamlanmıştır (“ENRESSH”, 2019). Buna rağmen bu alanı diğerlerinden ayrı değerlendirmek için gerekli çalışmaların ülkemizde henüz yapılmadığı görülmektedir. UBYT sisteminde disiplin bazlı farklılıklar yalnızca sanat ve insan bilimleri için geçerli değildir. Mühendislik, sosyal bilimler, tarım ve veterinerlik gibi alanlara ait dergiler üst düzey addedilen dergiler arasında yeteri kadar temsil edilememektedir. Elbette bunun temel sebebi bu alanlarda yayımlanan dergilerin makale etki puanlarıdır ancak bu çalışmadan çıkan önemli sonuçlardan biri her bir disiplinin birbirinden dinamikleri olduğu ve her birinin birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğinin verilerle ortaya koyulmuş olmasıdır.

Araştırma bulgularına göre MEP değeri yüksek olduğu için yüksek kaliteli olarak etiketlenen dergilerin neredeyse tamamı Kuzey Amerika ve Avrupa dergileridir. Gelişmekte olan ülkelerin dergileri çoğunlukla son sınıfta yer almaktadır. Ayrıca UBYT kapsamında desteklenen Türkiye adresli tüm dergiler en düşük teşvik grubunda yer almaktadır. Bu durumda mevcut teşvik sisteminin yalnızca bibliyometrik göstergelere (MEP veya etki faktörü) odaklanıyor oluşu sadece belirli bölgelerde yayımlanan dergilerin en kaliteli olarak kabul edilmesine yol açmaktadır. Bu noktada önemli olan bir diğer konu bu sonuçların farklı bir gözle yorumlanması gerekliliğidir. Bir makalenin herhangi bir dergide yayımlanmasını etkileyen çok fazla unsur bulunmaktadır. Bunlardan bazıları dergilerin makale kabul/ret oranları, popülerliği veya tercih edilirliliği, çalışma alanlarının yerel/bölgesel ya da uluslararası olması, büyük araştırma gruplarına ait yayınların kabulünün daha kolay olması veya büyük üniversitelerce yapılan yayınların daha kolay kabul almasıdır. Öte yandan çalışma kapsamında elde edilen en önemli bulgulardan biri makale etki puanı ile ülke grubu arasındaki ilişkidir. Bunun anlamı makale etki puanının bölgelere göre değişiklik göstermesidir. Bilimde belirli seviyelere gelmiş ülkelere ait dergilerin etki puanları yüksek olduğundan UBYT gibi dergi sınıflamalarında her zaman en üst sırada yer alacakları açıktır. Bu açıdan bakıldığında hem disiplin hem de ülke bazlı avantaj/dezavantajlar değerlendirildiğinde üst grupta yer alan dergilerde yalnızca küçük bir azınlığın yayın yapabileceği açıktır. Tüm bu sebeplerle teşvik veya yükselmeler için hazırlanacak dergi listelerinin farklı açılardan ele alınması ve değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

UBYT 2019 listesinde yer alan dergilerin %40’ından fazlasında Türkiye adresli yayın yapılmamıştır. Bu durumda ilgili listede Türkiye adresli akademisyenlerin çalışma alanına girmeyen pek çok derginin yer bulduğunu söylemek mümkündür. UBYT programının temel amacı elbette araştırmacılar için bir dergi listesi sunmak değildir ve dayandığı temel veri kaynağı JCR olduğu için herhangi bir filtreleme gerçekleştirilmeksizin geniş çaplı bir liste sunulmaktadır. Ancak Avrupa’daki bazı ülkelerde gerçekleştirildiği gibi dergi listelerinin yalnızca dergi temelli ölçevler dikkate alınarak değil, uzman kurullarca gözden geçirilmesi ile bu listelerin daha işlevsel hale getirilmesi mümkün olabilir. Bu sayede yayını için dergi seçiminde zorlanan genç araştırmacılar için bir dergi tavsiye listesi de sunulmuş olacaktır. Gelecek çalışmalarda UBYT

listesinin genç araştırmacılarca dergi tavsiye listesi olarak kullanılıp kullanılmadığı araştırılırsa bu yönde bir eğilim saptandığı takdirde listelerin daha işlevsel olması sağlanabilir.

Son olarak akademisyenlerin kabul edilen en temel iki görevi eğitim ve araştırmadır. Akademisyenler kendi alanlarında bilimsel gelişime katkı sağlayabilmek için araştırma yapar ve bulgularını yayınları aracılığı ile paylaşırlar. Çalışmanın başındaki elektriğin icadı örneğinde olduğu gibi her bir araştırma bir sonraki için basamak oluşturur ve bilimi güçlendirir. Ancak üretilenlerin içeriğine bakılmaksızın yalnızca ülke sıralamasını yükseltmek amacı ile parasal teşvikler verilmesi bilimsel araştırmanın doğasına zarar verebilir. Bu sebeple araştırma çıktılarını iyileştirme veya yaygınlaştırmaya yönelik politikalar belirlenirken tamamen bibliyometrik göstergelere dayanan sistemlerin aksayan yönleri değerlendirilerek yalnızca nitelikli araştırmaların desteklenebileceği bir yapının inşasına çalışılmalıdır.

Teşekkür

Bu çalışma sekiz Avrupa ülkesi ile Çin'in akademik yükselme, teşvik ve performans değerlendirme sistemlerinin dergilere bakış açılarının karşılaştırıldığı uluslararası/çok uluslu bir araştırmanın ön bulgularını içermektedir. Çalışmanın veri toplama aşamasında veri yapılarını tanımlayan ve araştırma çerçevesini çizen Emanuel Kulczycki ve Ying Huang'a teşekkür ederim.

Yazarın 1 Kasım 2019-31 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirdiği bilimsel araştırmalar Polonya Ulusal Ajansı (NAWA Poland) tarafından ULAM Programı çerçevesinde fonlanmaktadır (PPN/ULM/2019/1/00062).

Kaynakça

- Adler, R., Ewing, J. ve Taylor, P. (2009). Citation statistics: A report from the International Mathematical Union (IMU) in cooperation with the International Council of Industrial and Applied Mathematics (ICIAM) and the Institute of Mathematical Statistics (IMS). *Statistical Science*, 24(1), 1-14. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/20697661.pdf?refreqid=excelsior%3A30d5020632d945746ecb6c1ad0bea17c>
- Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2020, 16 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı: 31011). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200117-9.pdf>
- Al, U. (2010). Atif dizinlerinde yayın yapılması nereye kadar desteklenecek? *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji*, 23(1191), 14-15. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/publications/CBT.pdf>
- Article Influence Score. (t.y.). Erişim adresi: <http://help.incites.clarivate.com/incitesLiveJCR/glossaryAZgroup/g4/7790-TRS.html>
- Chodos, A. (2006). March 20, 1800: Volta describes the electric battery. *APS News*, 15, 3. Erişim adresi: <https://www.aps.org/publications/apsnews/200603/history.cfm>
- Clarivate Analytics. (2012). *OECD category to Web of Science category mapping 2012*. Erişim adresi: <http://help.prod-incites.com/inCites2Live/5305-TRS/version/default/part/AttachmentData/data/OECD%20Category%20Mapping.xlsx>
- Clarivate. (2018, 7 Şubat). *Back to the future: Institute for Scientific Information re-established within Clarivate Analytics*. Erişim adresi: <https://clarivate.com/news/back-future-institute-scientific-information-re-established-within-clarivate-analytics/>
- DORA. (2019). *Araştırma değerlendirmesi üzerine San Francisco Deklarasyonu*. Erişim adresi: https://sfdora.org/wp-content/uploads/2019/01/DORA_Turkish.pdf
- ENRESSH. (2019). *About*. Erişim adresi: <https://enressh.eu/about/>
- Faraday, M. (1832). V. Experimental researches in electricity. *Philosophical Transactions of Royal Society of London*. doi: 10.1098/rstl.1832.0006
- Franklin, B. (1752). *XCV. A letter of Benjamin Franklin, Esq; to Mr. Peter Collinson, F.R.S. concerning an electrical kite*. Erişim adresi: <https://royalsocietypublishing.org/doi/pdf/10.1098/rstl.1751.0096>
- Good, B., Vermeulen, N., Tiefenthaler, B. ve Arnold, E. (2015). Counting quality? The Czech performance-based research funding system. *Research Evaluation*, 24(2), 91-105. doi: 10.1093/reseval/rvu035
- Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Kriterleri 2019. (2019). Erişim adresi: <https://www.hacettepe.edu.tr/akademik/atama/Kriter2019GSF.pdf>
- Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Kriterleri. (2019). Erişim adresi: <http://kriter.hacettepe.edu.tr>
- Kulczycki, E. (2017). Assessing publications through a bibliometric indicator: The case of comprehensive evaluation of scientific units in Poland. *Research Evaluation*, 26(1), 41-52. doi: 10.1093/reseval/rvw023
- Master Journal List. (2020). *Downloads*. Erişim adresi: <https://mjl.clarivate.com/home>

- Taşkın, Z. ve Doğan, G. (2019, 2 Temmuz). Akademik performans ölçümünde sanat ve insan bilimleri. *Sarkaç*. Erişim adresi: <https://sarkac.org/2019/07/akademik-performans-olcumunde-sanat-ve-insan-bilimleri/>
- Tenopir, C. ve King, D.W. (2000). *Towards electronic journals: Realities for scientists, librarians and publishers*. Erişim adresi: <http://www.cogsci.ecs.soton.ac.uk/cgi/psyc/newpsy?11.084>
- The World Bank. (2019). *World Bank country and lending groups*. Erişim adresi: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
- Tonta, Y. (2017a). *TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) programının değerlendirilmesi*. Ankara: TÜBİTAK ULAKBİM, 2017.
- Tonta, Y. (2017b). Does monetary support increase the number of scientific papers? An interrupted time series analysis. *6th International Conference on Scientometrics & Informetrics: Conference Proceedings, Wuhan University, Wuhan, China, 16-20 Ekim 2017* içinde (s. 1228-1239). Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-ISSI2017-paper.pdf>
- Tonta, Y. ve Akbulut, M. (2019). *Does monetary support increase citation impact of scholarly papers?*. arXiv:1909.10068. Erişim adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/Yayinlar/tonta_akbulut-arxiv.pdf
- TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları*. (2013). Erişim adresi: https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/esaslar_v_2_vers.1.pdf
- TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları*. (2017). Erişim adresi: https://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2019/01/UBYT_Esaslar%c4%b1_2016-2017_v2.pdf
- TÜBİTAK Türkiye Adresli Uluslararası Bilimsel Yayınları Teşvik (UBYT) Programı Uygulama Usul ve Esasları*. (2018). Erişim adresi: https://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2019/05/2019_UBYT_Uygulama_Usul_ve_Esaslar%c4%b1.pdf
- UBYT Hakkında*. (2020). Erişim adresi: <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ubyt/ubyt-hakkinda/>
- UBYT S.S.S*. (2020). Erişim adresi: <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ubyt/ubyt-s-s-s/>
- ÜAK. (2019). *Tablo 11 - Sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı*. Erişim adresi: http://www.uak.gov.tr/temelalan/TA_Tablo11_2019E_250919.pdf
- Vanclay, J. K. (2012). Impact factor: Outdated artefact or stepping-stone to journal certification. *Scientometrics*, 92, 211-238. doi: 10.1007/s11192-011-0561-0
- Yalıtırak, C. (2014, 21 Mart). TÜBİTAK yayın teşvik sistemini değiştirmeli! *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji*, 18. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Cenk_Yalıtırak/publication/261061799_Tubitak_yayin_tesvik_sistemini_degistirmeli/links/02e7e533197561e007000000.pdf
- Yuret, T. (2016). Interfield equality: Journals versus researchers. *Journal of Informetrics*, 10(4), 1196-1206. doi: 0.1016/j.joi.2016.09.004
- Yuret, T. (2017). Do researchers pay attention to publication subsidies? *Journal of Informetrics*, 11(2), 423-434. doi: 10.1016/j.joi.2017.02.010
- Zeigler, D. (2012). Evolution and cumulative nature of science. *Evolution: Education and Outreach*, 5(4), 585-588. doi: 10.1007/s12052-012-0454-6

Summary

Scholarly articles are of great importance in the scholarly communication process as they are the channels in which scientific research is presented. The cumulative nature of science realizes itself through scientific publications. Although scientific journals are intended to be used to enable the development of scientific knowledge by transferring it to the next generations in the past, today, journals play an important role in evaluating research/er performances and incentive/tenure decisions. Nowadays, when journals are of great importance in research evaluation processes, various classifications for journals are made by policymakers and managers based on bibliometric indicators or panel decisions, and researchers are directed to journals considered to be “high-quality journals”.

In Turkey, tenures and incentives are often given by considering the bibliometric data provided by Web of Science and Journal Citation Reports. One of the most important journal lists is published by TÜBİTAK Incentive Program for International Scientific Publications (UBYT). The main objective of the program is to increase the number of high-quality publications authored by Turkey addressed scholars and to increase the visibility of the publications. The journals are grouped into four basic levels in UBYT program, and the authors are awarded by the program in terms of the levels of the journals (500 ₺ - 15.000 ₺).

The main data source of the program is the Journal Citation Reports database. Journal ranks are determined according to article influence scores (AIS). Journal impact factor quartiles are used for journals which are indexed in SCI or SSCI and do not have article influence score. Since the A&HCI database is not included in Journal Citation Reports, all journals in A&HCI are supported by the program (2000 ₺). Every year, TÜBİTAK ULAKBİM updates the journal list by considering new edition of Journal Citation Reports. Until 2019, the journal lists were determined by using different formulas developed by TÜBİTAK ULAKBİM, however, major changes are made in the calculation method for the 2019 journal list.

The main aim of this study is to carry out discipline-based and country-based analysis by examining the journal list of UBYT program in detail. The main research questions are the following:

- What are the remarkable changes in the UBYT program, which had significant changes in its calculation method in 2019? What are the similarities and differences of the 2018 and 2019 lists?
- Does the article influence score, which is used to determine the incentive amounts, differ according to scientific disciplines in which the journals are published?
- Is there a significant relationship between the incentive classes and disciplines in which the journals are published? Are all disciplines adequately represented in incentive groups?
- Is there a meaningful relationship between the country of origins of journals and incentive classes? What is the place of Turkish journals in the incentive system? In which countries' journals do the Turkey-addressed scholars prefer to publish their papers?

To answer the research questions, 2018 and 2019 journal lists are used. Since the journal list of 2018 based on journal scores from 0 to 100 and the journal list of 2019 is divided by four main categories from A to D, the 2018 journal list is divided into 4 main incentive groups to ensure

comparability. The details about incentive classifications used in the scope of this study is shown in Table 1.

Table 4
Classifications for 2018 and 2019 Journal Lists

Incentive group	Amount of incentives		Incentive criteria	
	2018	2019	2018 (journal score)	2019 (AIS)
Group D	7500 ₺	15,000 ₺	100	3.0+
Group C	7499 ₺ - 5000 ₺	10,000 ₺	83.8-99.9	2.0-2.9
Group B	4999 ₺ - 2500 ₺	7500 ₺	60.6-83.7	1.5-1.9
Group A	500 ₺ - 2499 ₺	500 ₺ - 7499 ₺	0-60.5	0.1-1.4

To find articles and reviews published in the journals in the lists, various search queries were conducted by using Web of Science database. Bibliometric data about Turkey-addressed publications for 2018 and 2019 were downloaded from the database. OECD subject classification was used for discipline classification, and the regional classification developed by the World Bank for country groups. Journals that are indexed in more than one subject categories of OECD were marked as multidisciplinary. R Commander and KMggplot2 plugin were used to visualize the data, and StatPlanet was used to create geographical distributions of the journals.

To summarize the findings obtained from the research:

- The most important differences between 2018 and 2019 journal lists are the decrease in the number of supported journals as a result of the change in the calculation method.
- Although more publications have been produced in 2019 compared to 2018, more of the articles in 2018 appear to be in journals supported by the Program.
- The Turkey-addressed articles and reviews are published in 40% of the journals in the list for both years.
- With the change of the calculation method, significant changes are determined in the positions of the journals in 2018 and 2019 journal lists.
- Not all disciplines are represented equally in the Program's levels. It appears that the most disadvantaged groups are those working in the agriculture and veterinary sciences, as well as arts and humanities. The number of journals in agriculture and veterinary is limited, and the amount of incentives per journal is low compared to other disciplines. Contrary to common knowledge in finding journal alternative and receiving incentives for publications, UBYT system seems to be disadvantageous not just for arts and humanities, but also agriculture & veterinary and engineering & technology.
- 98% of the D group, which includes top-tier journals, consists of journals from North America and Europe & Central Asia. The situation is almost the same for in the group C. It is possible to say that many country groups are just placed in the last (low-level) incentive group. All Turkey-addressed journals are classified into the low-level journals because of their low article influence scores.

The results of the research provide findings that may help TÜBİTAK ULAKBİM to improve the processes in the existing UBYT system in terms of providing an effective incentive system. In addition, the study shows the problems of radical changes of the journals lists and warns the policymakers about usage of journal-based bibliometric data for research/er evaluations.

Ek 1. Disiplinlerin makale etki puanına etkisini gösterir Mann Whitney U testi sonuçları

Ülke grupları	U	Z	p
Mühendislik ve teknoloji X Doğa bilimleri	554382,000	-6,269	0,000
Mühendislik ve teknoloji X Tıp ve sağlık bilimleri	614989,500	-6,840	0,000
Mühendislik ve teknoloji X Sosyal bilimler	412183,000	-3,594	0,000
Mühendislik ve teknoloji X Sanat ve insan bilimleri	34959,500	-40,337	0,000
Mühendislik ve teknoloji X Tarım ve veterinerlik	38798,000	-4,824	0,000
Mühendislik ve teknoloji X Çok disiplinli dergiler	574203,000	-2,037	0,000
Doğa bilimleri X Tıp ve sağlık bilimleri	2661597,000	-0,289	0,773
Doğa bilimleri X Sosyal bilimler	1533328,500	-3,221	0,001
Doğa bilimleri X Sanat ve insan bilimleri	96172,000	-50,875	0,000
Doğa bilimleri X Tarım ve veterinerlik	110961,500	-8,516	0,000
Doğa bilimleri X Çok disiplinli dergiler	1926797,500	-6,242	0,000
Tıp ve sağlık bilimleri X Sosyal bilimler	1716151,500	-3,624	0,000
Tıp ve sağlık bilimleri X Sanat ve insan bilimleri	124936,000	-51,397	0,000
Tıp ve sağlık bilimleri X Tarım ve veterinerlik	120069,000	-9,072	0,000
Tıp ve sağlık bilimleri X Çok disiplinli dergiler	2152873,500	-6,840	0,000
Sosyal bilimler X Sanat ve insan bilimleri	111854,500	-46,290	0,000
Sosyal bilimler X Tarım ve veterinerlik	85016,000	-6,933	0,000
Sosyal bilimler X Çok disiplinli dergiler	1422020,500	-2,449	0,014
Sanat ve insan bilimleri X Tarım ve veterinerlik	11723,500	-30,503	0,000
Sanat ve insan bilimleri X Çok disiplinli dergiler	194249,500	-47,060	0,000
Tarım ve veterinerlik X Çok disiplinli dergiler	119060,000	-6,211	0,000

Sosyal Medyada Kullanıcı Etkileşimi ve İçerik Kategorizasyonu: Ankara'daki Halk Kütüphanelerinin Facebook Gönderilerinin Analizi

User Interaction and Content Categorization in Social Media: Analysis of Facebook Posts of Public Libraries in Ankara

Tolga Çakmak* ve Şahika Eroğlu**

Öz

Etkileşim, paylaşım ve katılım gibi unsurlara dayanan sosyal medya platformlarında kütüphanelerin var olmaları hizmet sunumu ve pazarlamasının yanı sıra kullanıcı beklentilerinin belirlenmesine de katkı sağlayabilmektedir. Bu noktada kütüphanelerin sosyal medya platformlarında ürettikleri içerikler ve bu içeriklere yönelik olarak kullanıcılardan elde edilen etkileşim verileri etki değerlendirme amacıyla kullanılabilir. Bu çalışmada Ankara'daki halk kütüphanelerinin yoğun olarak kullanılan sosyal medya platformlarından biri olan Facebook'taki kullanıcı etkileşiminin ve paylaştıkları gönderilerin konu dağılımının betimlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında Ankara'daki 10 halk kütüphanesinin Facebook sayfalarındaki gönderiler toplanarak 1739 gönderi ve bu gönderilere ilişkin etkileşim verilerinden oluşan bir veri seti oluşturulmuştur. Veri seti üzerinde öncelikle betimsel analizler yapılmıştır. Sonrasında ise veri setindeki gönderilerin içerikleri metin madenciliği uygulamaları ile analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda gönderilere yönelik genel konu ve alt konu kategorileri belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar gönderilerde belirli kütüphanelerin Facebook sayfalarını aktif olarak kullandığını göstermiştir. Sonuçlar ayrıca etkinlik kategorisindeki gönderi içeriklerinin çoğunlukla çocuklar ile ilk ve ortaöğretim düzeyindeki kullanıcılara yönelik olduğunu ortaya koyarken, koleksiyona yönelik gönderi sayısının diğer kategorilere oranla daha az olduğunu yansıtmıştır. Sunulan sonuçlardan hareketle analiz edilen kütüphanelerin gönderilerinin etkileşim sayılarını artırmaları ve bu gönderileri hedef kitlelerine göre çeşitlendirmeleri gerektiği önerilmiştir. Buna ek olarak, kütüphanelerin koleksiyonlarına yönelik gönderi paylaşımlarını artırmalarına ihtiyaç duyulduğu da çalışmada vurgulanmıştır. Çalışmada son olarak kütüphanelerin sosyal medyadaki kullanıcı etkileşimini artırmak ve bu etkileşimin sürdürülebilirliği için bir sosyal medya stratejisi bağlamında hareket etmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Halk kütüphaneleri; kullanıcı etkileşimi; sosyal medya; içerik analizi; Facebook.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: tcakmak@hacettepe.edu.tr
Assistant Prof., Hacettepe University Department of Information Management, Turkey

** Dr., Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr
Dr., Hacettepe University Department of Information Management, Turkey

Abstract

The presence of libraries in social media platforms that mostly based on interaction, sharing, and engagement can contribute to the identification of user expectations as well as service delivery and marketing. In this regard, the content produced by libraries on social media platforms and the reaction data obtained from users can be utilized for impact assessment purposes. In this study, it is aimed to describe user interaction and to detect the content categories by analyzing the Facebook public page contents of public libraries in Ankara. Accordingly, 1739 posts and the interaction data related to these posts were collected on the Facebook pages of 10 public libraries in Ankara. The collected data were firstly presented with descriptive statistics, and then the posts were analysed by using text mining applications. Additionally, topics and sub-topics are detected. The results showed that specific libraries actively use their Facebook pages. It was also revealed in the study that the post contents in the event category were mostly for children and students at primary and secondary levels. The number of posts included in the collection category was lower than the number of posts in other categories. It is recommended in the study that the analyzed public libraries should develop more content according to their target audiences. It is also emphasized that the analyzed libraries should increase the number of post interactions, and they should increase the number of posts related to collections and services. Lastly, It was emphasized that the analyzed libraries should act in the context of a social media strategy to increase user interaction and provide its sustainability.

Keywords: *Public libraries; user interaction; social media; content analysis; Facebook.*

Giriş

Sosyal medya, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte bireylerin düşüncelerini ve bu düşüncelerden üretilen çıktılarını paylaşmak için yoğun olarak kullanılan ortamlardan birisi olmuştur. Bu ortamlar sosyal medya kullanıcıları arasındaki etkileşimi artırırken paylaşılan içeriğin geniş kitlelere ulaşması, bilgi alışverişi imkânlarını artırması gibi nedenlerle kurumlar tarafından da yoğunlukla kullanılan mecralar haline gelmiştir. Bu doğrultuda sosyal medyanın kurumlar tarafından geliştirilen hizmetleri ve ürünleri de hedeflenen kitlelere ulaşmada kullanılan bir iletişim kanalı olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı zamanda kullanıcıların mobil cihazlarıyla zamandan ve mekândan bağımsız her ortamda rahatlıkla kullanabildikleri sosyal medya araçları, kurumlar için bazı durumlarda rekabet avantajı sağlayabilen stratejik bir etkileşim platformu olmuştur.

Kullanıcılarının bulunduğu sosyal medya ortamlarında yer alma konusunda girişimlerde bulunan kurumsal yapılardan biri olan kütüphaneler de sosyal medya platformlarını hizmet sunumu ve tasarımı için kullanmaktadır. Bu noktada birçok alanı etkileyen sosyal medyanın kütüphanecilik ve bilginbilim literatüründe “library 2.0”, “OPAC 2.0” gibi kavramlar kapsamında çalışıldığı anlaşılmaktadır (Bughin, 2008; Chalon, Di Pretoro ve Kohn, 2008; Gavrilis, Kakali ve Papatheodorou, 2008). Kütüphanecilik ve bilginbilim alanında bu konuda yapılan çalışmalar kütüphanelerde sosyal medya araçlarının kullanımı, bilgi kaynaklarının ve bilgi hizmetlerinin pazarlanması, kullanıcı hizmetlerinin geliştirilmesi, iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi, iş birliği, etkileşim gibi başlıklara yoğunlaşmıştır (Collins ve Quan-Haase, 2012; Fernandez, 2009; Solomon, 2013; Xu, Ouyang ve Chu, 2009). Dahası sosyal medya üzerinden

kurumsal sayfalarını oluşturan kütüphanelerin bu platformlarda içerik geliştirmek ve geliştirilen içeriği en uygun şekilde kullanıcıya sunmak için politikalar geliştirdikleri de bilinmektedir. Bu doğrultuda kütüphanelerin de birçok kurumsal yapıda olduğu gibi sosyal medyadan en yüksek etkiyi elde etmeyi hedeflediklerini söylemek mümkündür.

Kütüphanelerin sosyal medya platformlarında ürettikleri içerikler aynı zamanda sunulan hizmetlere, tanıtımı yapılan konulara ve gerçekleştirilen etkinliklerle ilgili resmî olmayan bir kayıt havuzunun ve kurumsal hafızanın da oluşmasını sağlamaktadır. Kütüphanelerin kurumsal işleyişinde birçok resmi yazışma ile kayıt altına alınan hizmet ve etkinliklerin sosyal medya paylaşımlarıyla belirli bir bürokratik süreç olmaksızın ve daha ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alınması mümkün olabilmektedir. Dahası bu veri havuzundan elde edilen veriler karar verme süreçlerinde etkili olabilmektedir. Bu doğrultuda uygun analiz teknikleri ile bu verilerden kurumsal değerler üretilebilmektedir.

Sosyal medya araçları içerisinde sosyal ağ siteleri özellikle de Facebook ve Twitter gibi platformlar yoğunlukla kullanılmaktadır. Kütüphaneler özelinde de değerlendirildiğinde bu platformların yoğun kullanımlarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda kütüphanelerde bu iki platformun kullanımına ilişkin bilimsel çalışmalar da yapılmaktadır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde farklı türdeki kütüphanelerin Facebook ve Twitter platformlarındaki gönderi içeriklerinin analiz edildiği ve etkileşim örüntülerinin tespit edildiği görülmektedir (Aharony, 2010, 2012; Chen, Chu ve Xu, 2012; Wright Joe, 2015). Kullanıcı etki değerlendirmelerinde önemli bir yere sahip olan bu çalışmaların farklı kütüphane türlerinde yapılandırılması gerekliliği çalışmamızın motivasyonunu oluşturmaktadır.

Çalışmada geniş bir kullanıcı kitlesine sahip olan halk kütüphanelerinin hizmetlerine yönelik kullanıcı etkileşimlerinin Facebook sayfalarındaki gönderiler kapsamında analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 42 halk kütüphanesi bulunan Ankara'daki halk kütüphanelerinden Facebook'ta sayfası bulunan 10 halk kütüphanesi araştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle sosyal medya ve kütüphanelere yönelik kavramsal tanımlamalar literatür çerçevesinde açıklanmış ve kütüphanelerde sosyal medya kullanımı çalışmaları irdelenmiştir. Sonrasında çalışmada kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Ardından halk kütüphanelerinin gönderilerine yönelik veriler ile etkileşim verileri tanımlayıcı istatistiklerle sunulmuştur. Ardından da gönderilerin içerikleri analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Ankara'daki 10 halk kütüphanesinin Facebook sayfalarındaki içeriklerin konu kategorilerine göre dağılımı ve etkileşim oranlarına ilişkin sonuçlara yer verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Sosyal Medya ve Kütüphaneler

Sosyal medya, 2000'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkan ve birçok sektörü etkileyen bir ortamdır. Gartner tarafından yayınlanan Bilgi Teknolojileri sözlüğünde sosyal medya, içeriğin öncelikli olarak topluluklar ve etkinlikler için üretildiği, pazarlandığı, dağıtıldığı, paylaşıldığı ve tüketildiği çevrimiçi bir ortam olarak tanımlanmıştır. Sözlükteki tanımda yer alan kavramlardan medya, içeriğin depolanması ya da aktarılmasını, sosyal ise içeriğin yayılma biçimini ifade etmektedir ("Social Media", 2019). Bir diğer tanıma göre ise *sosyal medya* kavramsal olarak sosyal ağ sitelerinde insanların farklı amaçlara (içerik paylaşımı, anlık

mesajlaşma, konum tabanlı hizmetler, oyunlar gibi) yönelik olarak kullanabilecekleri uygulama ve teknolojiler şeklinde de ifade edilebilmektedir (Albarran, 2013, s. 2).

Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal medya toplumun iletişim kurma, öğrenme ve iş geliştirme gibi süreçlerini değiştirmiştir (Lewis ve Nichols, 2013). Bu doğrultuda kurumların sosyal medyayı kullanarak hizmet verdikleri kitlelerle etkileşimlerini artırma yoluna girdikleri görülmektedir. Stratejik iletişim bir kurumun misyonunu yerine getirebilmesi için iletişimi amaca yönelik kullanması olarak tanımlanmakta ve kurumun genel stratejisi ile uyumlu bir işleyişi temsil etmektedir. Bu iletişim reklam, halkla ilişkiler ve pazarlama gibi uygulamaları içermektedir (Hallahan, Holtzhausen, van Ruler, Verčič ve Sriramesh, 2007). Sosyal medya ortamında bulunan kitlelerin gönüllü olarak bir kurumu ya da hizmeti takip etmesi, beğenmesi veya arkadaş olarak eklemesi, kurumlar için güvenilir bir topluluğun oluşmasını sağlamaktadır.

Kurumların sosyal medya ortamı olarak en çok kullandıkları platformlardan biri Facebook'tur. Facebook'un benzer ilgilere sahip kullanıcılara ulaşmayı sağlayan yapısı kurumların bu platform üzerinde sayfa oluşturmalarında etkili olmaktadır (Long, 2013). Facebook'un 100 milyon kullanıcıya yaklaşık dokuz aylık bir sürede ulaştığı bilinirken, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya ortamlarının 10 yıldan uzun bir sürede 50 milyon kullanıcıya ulaşabildiği belirtilmektedir (Patel, 2010).

Teknolojik gelişmelerin yanı sıra küreselleşme ve toplumlarda çok kültürlülüğün artışı, politik ve ideolojik değişiklikler kütüphanelerin hizmetlerini çeşitlendirmelerinde etkili olmuştur (Evjen ve Audunson, 2009). Sosyal medya kütüphaneler için hizmet sunumu ve kullanıcılara ulaşma bağlamında öne çıkan bir iletişim kanalı olarak dikkat çekmektedir. Kütüphanelerin sosyal medya üzerinden kullanıcılarla etkileşimleri bilgi paylaşımı, kullanıcılarla diyalog ve kullanıcı görüşlerini alma şeklinde olabilmektedir (Chen ve diğerleri, 2012). Bunun yanı sıra sosyal medya araçlarının kütüphanelerde yapılandırılmasında kütüphanelerin bazı unsurları göz önünde bulundurmaları gerektiği belirtilmektedir. Bu unsurlar (Wright Joe, 2015);

- Sosyal medya ile gerçekleştirilecek amaçlara karar vermek,
- Hangi sosyal medya aracının ya da platformunun kurum için etkili olacağına karar vermek için ön çalışma yapmak,
- Kullanılacak sosyal medya platformuna ve yapılandırma planına karar vermek,
- Değerlendirme planının yapılması ve sosyal medya araçlarının kullanımıyla hedeflenen amaçlara ulaşılması ile ilgili en iyi değerlendirme aracını saptamak,
- Seçilen değerlendirme aracının kullanımıyla birlikte elde edilen sonuçları analiz etmek ve sosyal medya yapılandırma sürecini gereksinimlere göre yeniden düzenlemektir.

Sosyal medya halk kütüphanelerinde iletişim ve anlık mesajlaşma, içerik paylaşımı, bir takipçi kitlesi oluşturma ya da bir diğer deyişle bir topluluk oluşturma, hizmetlere yönelik geri bildirim alma, farkındalık oluşturma, yeni kullanıcılara ulaşma ve kitle kaynak yoluyla içerik oluşturma, kullanıcılarca geliştirilen içerikten yararlanma gibi amaçlarla kullanılmaktadır (Anttiroiko ve Savolainen, 2011; Blakeman ve Brown, 2010). Bunun yanı sıra sosyal medya kütüphaneler için bilgi kaynaklarının tanıtımı ve bilgi hizmetlerinin pazarlanmasında aktif bir rol oynamakta, kütüphanecilerle kullanıcılar arasındaki etkileşimi farklı boyuta taşımakta, bilginin ve gelişmelerin duyurulmasında kullanılmakta ve kütüphaneden haberdar olmayan kullanıcılarla etkileşim kurmada da değer taşımaktadır (Collins ve Quan-Haase, 2012). Sosyal

medya birçok sektörde olduğu gibi kütüphaneler için de sunulan hizmetlere yönelik geri bildirim alma açısından da önemli bir araçtır. Bu çerçevede dinamik bir kullanıcı kitlesinin oluşturulması, değişen kullanıcı beklentilerini anlama ve düşük maliyetle kullanıcı etkileşimi sağlama gibi olanaklar sunmaktadır (Fernandez, 2009). Bu özelliklerin yanı sıra sosyal medyanın kütüphanelerde Web 2.0 teknolojilerindeki açıklık, etkileşim, yakınsama, iş birliği ve katılımcılık gibi unsurları da sağladığı ifade edilmektedir (Xu, Ouyang ve Chu, 2009). Sosyal medya aynı zamanda kütüphaneler için kullanıcılarla yüz yüze iletişimden sonra doğrudan geri bildirim almayı sağlayan en etkili araç olarak gösterilmektedir (Solomon, 2013).

Literatürde, sosyal medyanın kütüphanelerde kullanımının SWOT analizi ile de değerlendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede yapılan bir çalışmada kütüphanelerin sosyal medya konusundaki güçlü yönleri; sosyal medya sitelerinin çoğunlukla ücretsiz olması, kolay bir kurulum altyapısı sunması, kısa süre içerisinde geniş kitlelere ulaşım sağlayabilmesi, kullanıcıların hizmetlere ilişkin görüş bildirebilme ve içeriğe kontrolüne imkân tanınması, kütüphanecileri daha geniş kapsamda düşünmeye yöneltmesi olarak açıklanmaktadır (Fernandez, 2009). Aynı çalışmada sosyal medyanın kütüphaneler için sağladığı fırsatlar geniş kitlelere ve yeni kullanıcılara ulaşma, bilgi hizmetlerini pazarlama, hizmetlere yönelik geri bildirim alma şeklinde ifade edilmiştir. Diğer yandan kütüphanelerin sosyal medya konusunda zayıf olduğu noktalar da sosyal medya platformlarının tasarım açısından sınırlılıklarının olması, paylaşılan bilginin karakter sınırı gibi bir limite sınırlanabilmesi, bazı sosyal medya araçlarının ek kurulum gerektirebilmesi ve kütüphanelerin eleştiriye açık olmamalarıdır. SWOT analizindeki son bileşen olan tehditler bölümünde ise sosyal medya platformlarının kötü niyetli kullanıma açık olabilecek yapıları, denetime yönelik güçlükler ve kullanıcıların çok kolay bir şekilde etkileşimden ayrılabilmeleri yer almaktadır.

2015 yılında Çin, Hong Kong, Tayvan, Amerika, Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan seçilen 110 kütüphanenin sosyal medya kullanımlarının incelendiği araştırmada halk kütüphanelerinin karşılaştığı sorunlar; personel yetersizliği, paylaşımların zaman alıcı olması, yaşatım sorunları, politika eksikliği, kullanıcı katılımını sağlamada ve etki değerlendirmedeki zorluklar olduğu saptanmıştır (Abdullah, Chu, Rajagopal, Tung ve Kwong-Man, 2015, s. 42).

Birçok sosyal medya aracını kütüphane için yapılandırmanın mümkün olmasına karşın kullanıcı etkileşiminin bu araçlar üzerinden olmaması yatırımın ya da girişimin istenen verimliliğe ulaşamamasına neden olabilmektedir. Bu doğrultuda kütüphanecilerin yapılandığı araçlarla kullanıcıların etkileşimde tercih ettikleri araçların farklılık gösterdiğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Kim ve Abbas, 2010). Konuyla bağlantılı olarak kütüphanelerin popüler sosyal medya araçlarını yapılandırma yerine kullanıcılara uygun etkileşim düzeyi ve kalitesi sunan araçları bir araya getirme çabasında olmaları önerilmektedir (Anttiroiko ve Savolainen, 2011).

Genel olarak kütüphanelerde sosyal medya hizmetlerinin değerlendirilmesi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde konunun dört kategoride ele alındığını söylemek mümkündür. Bu kategorilerden ilki kütüphaneler ve kütüphanecilerin kütüphanelerde sosyal medya araçlarının yapılandırılmasına yöneliktir. Bu kapsamda kütüphanelerde sosyal medya araçlarının kullanımıyla elde edilecek faydalar, olası tehdit ve sorunlar, topluluk oluşturmaya yönelik modellemeler ile kütüphanecilerin yaklaşımlarının ele alındığı görülmektedir (Bodnar ve

Doshi, 2011; Fernandez, 2009; Young ve Rossmann, 2015; Zohoorian-Fooladi ve Abrizah, 2014). İkinci kategoride kullanıcıların analiz edildiği araştırmalar yer almaktadır (Kim ve Abbas, 2010; Kronqvist-Berg, 2014). Üçüncü kategoride ise kütüphanelerin sosyal medya platformlarında ürettikleri içerikleri analiz eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda kütüphanelerin sosyal medyayı nasıl kullandıkları ve etkileşim analizleri gibi ayrıntılar yer almaktadır. Ek olarak literatürde yukarıda belirtilen kategorilerin ikisini ya da üçünü kapsayan çalışmaların da yapıldığı bilinmektedir.

Kütüphanelerin sosyal medya platformlarında ürettikleri içeriği analiz eden çalışmaların genellikle Facebook ve Twitter platformlarına odaklandığı görülmektedir. Bu kapsamda halk kütüphaneleri ve üniversite kütüphanelerinin bu platformlarda kullandıkları dil ve anlatım, platformu kullanım amaçları gibi noktalar incelenmiştir. Twitter verisinin analiz edildiği araştırmada halk kütüphanelerinin üniversite kütüphanelerine göre daha resmi olmayan bir dili tercih ettiği, bu platform üzerinden duyurular, yönlendirmeler ve kütüphane hizmetleri hakkında bilgilendirmelerde bulunduğu anlaşılmıştır (Aharony, 2010). Twitter’da kütüphanelerin ürettiği içeriği analiz eden bir diğer çalışma ise Edmonton Halk Kütüphanesine yönelik olarak yapılmıştır. 2500 twit üzerinden yapılan inceleme kütüphanenin teşekkür mesajları, yönlendirme hizmetleri, etkinlikler etkinliklerle ilgili gönderiler paylaştığını ortaya koymuştur. Çalışmadaki bulgular ayrıca kütüphanelerin, geri bildirim alma gibi amaçlarla da gönderi paylaştıklarını yansıtmıştır (Shiri ve Rathi, 2013).

Üniversite ve halk kütüphanelerinin Facebook kullanımlarının karşılaştırıldığı araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu doğrultuda yapılmış bir çalışmada Facebook platformunu kullanan on üniversite ve on halk kütüphanesi hem profil bilgileri, hem de paylaştıkları içerik açısından incelenmiştir (Aharony, 2012). Araştırma sonuçlarında halk kütüphanelerinin fotoğraflar ve duvar bölümlerini üniversite kütüphanelerine göre daha yoğun kullandıkları ve paylaşılan içerik açısından iki kütüphane türünün de farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Sonuçlarda ayrıca üniversite kütüphanelerinin sırasıyla kütüphane koleksiyonu, kütüphane hizmetleri ve teknoloji kategorilerinde, halk kütüphanelerinin ise sırasıyla kütüphane aktiviteleri, kütüphane hizmetleri ve kütüphanenin genel durumu ile ilgili paylaşımlarda bulunduğu vurgulanmıştır. Benzer araştırmalar Facebook üzerinde de yapılmıştır. Bu kapsamda 151 halk kütüphanesinin verilerine dayanılarak yapılan bir araştırmada metin madenciliği uygulamalarından yararlanılmış ve halk kütüphanelerinin gönderilerinde uygulanan programlar, duyurular ve kütüphane etkinliklerine yönelik kelimelerin bulunduğu tespit edilmiştir (Joo ve Lu, 2017). Ayrıca gönderilerin çoğunlukla çocuklara ve genç yetişkinlere yönelik olduğu da araştırmada saptanan bir diğer dikkat çekici bulgudur. 151 halk kütüphanesi üzerinde gerçekleştirilen bir diğer araştırmada da kütüphanelerin Facebook sayfalarındaki paylaşımlarda daha çok yakın zamanda yapılacak olan etkinliklere yönelik bilgilere yer verildiği anlaşılmıştır (Joo, Choi ve Baek, 2018). Araştırma içerik türü olarak fotoğrafların etkileşim oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak söz konusu araştırmada haberlerin ve duygusal açıdan etkileyici mesajların daha yüksek etkileşim sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde kütüphanelerin Facebook paylaşımlarında gönderi türü olarak fotoğrafları ya da multimedya paylaşımlarını tercih etmelerinin ve gönderi sıklığının kullanıcı etkileşiminde belirleyici olduğuna da değinilmektedir (Houk ve Thornhill, 2013). Bu durumun tam tersine gönderi sayısının düşük

olmasına karşın yüksek takipçi sayısına sahip olan kütüphanelerin de olduğu bilinmektedir (Winn, Rivosecchi, Bjerke ve Groenendyk, 2017). Bunların yanı sıra çok uluslu bir araştırmada da üniversite ve halk kütüphanelerinin Facebook, Twitter ve Weibo gibi sosyal medya platformlarındaki etkinliklerinden hareketle kütüphanelerin kullanıcı kitlelerinin özelliklerine göre birden çok sosyal ağ sitesini koordine etmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Chen ve diğerleri, 2012).

Kütüphanelerin sosyal medya kullanımına yönelik çalışmalar Türkiye'deki kütüphaneler üzerinde de yapılmıştır. Bu kapsamda kütüphanelerin sosyal medya kullanım tercihleri, sosyal medya politikalarının yapılandırılması ve kütüphanecilerin yaklaşımları konunun kütüphane ve kütüphaneci yaklaşımları boyutunda ele alınmıştır (Akbaş ve Fenerci, 2016; Aras, 2014; Aras ve Çolaklar, 2015; Özel, 2018; Tavluoğlu, 2013). Türkiye'de konuyla ilgili çalışmalarda kullanıcıların yaklaşımları da ampirik veriye dayalı olarak sunulduğu dikkati çekmektedir. Bu çerçevede yapılan bir araştırmada kullanıcıların kütüphanelerin Facebook ve Twitter ortamında görülebilir olmalarına yönelik beklentilerinin olduğu tespit edilmiştir (Yalçın, 2014). Kütüphanelerin sosyal medya verilerinin analizi boyutunda ise Türkiye'deki kütüphanelerin paylaşımlarının konusal dağılımını ele alan bir içerik analizine rastlanmamıştır. Ancak bu konuya yakınsayan bir çalışma olarak Ankara'daki yedi üniversite kütüphanesinin Twitter profillerini ve içeriklerinin incelendiği görülmüştür. Bu araştırmaya göre gönderi sayısı fazla olan ve gönderilerinde daha fazla etiket kullanan kütüphanelerin takipçi sayılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Keleş, 2017).

Yöntem

Çalışmada Ankara'daki halk kütüphanelerinin kullanıcı etkileşimlerinin resmi Facebook sayfalarında paylaşılan gönderiler üzerinden analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada Ankara'daki 10 halk kütüphanesinin Facebook sayfalarındaki gönderiler ve gönderilere yönelik kullanıcı etkileşimlerini gösteren nicel ve nitel veriler incelenmiştir. Bu noktada çalışmada iki yöntemin kullanıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki gönderilere ilişkin verilerin (paylaşım zamanları, gönderi türleri ve etkileşim şekilleri) tanımlayıcı istatistiklerle sunulmasıdır. İkinci yöntem ise içerik analizidir. İçerik analizi metinlerden ya da diğer ortamlardaki kayıtlı bilgilerden tekrarlanabilir ve doğrulanabilir çıkarımlar yapmaya dayanan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004, s. 18). Bu çerçevede halk kütüphanelerinin metin tabanlı içeriğe sahip gönderileri kategorilere ayrılmıştır. Sonrasında söz konusu gönderiler standartlaştırılmış ve metin madenciliği uygulamalarıyla da nicel veriler halinde sunulmuştur. Araştırmada belirtilen yöntem ve teknikler doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

S1: Ankara'daki halk kütüphanelerinin Facebook gönderilerine ilişkin kullanıcı etkileşimi ne şekilde (beğeni, yorum, paylaşım bazında) gerçekleşmektedir?

S2: Ankara'daki halk kütüphanelerinin hangi zaman dilimlerindeki gönderileri daha fazla etkileşim almaktadır?

S3: Ankara'daki halk kütüphaneleri Facebook'ta hangi konular ve alt konularda paylaşımda bulunmaktadır?

Bu doğrultuda araştırma ilgili halk kütüphanelerinin Facebook sayfalarındaki ve yalnızca kendilerinin paylaştığı gönderi ve etkileşim verileriyle sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada verilerin elde edilmesi için öncelikle Ankara'daki halk kütüphanelerinin Facebook'taki resmî sayfalarının adresleri tespit edilmiştir. Ardından her sayfa için Facebook tarafından verilen tekil ID bilgileri kaydedilmiştir. Sayfalara yönelik ilk incelemelerde iki kurumun sayfasında yalnızca bir gönderinin bulunduğu, bazı kütüphanelerin sayfalarındaki paylaşımların güncel olmadığı; bazı kütüphanelerin ise kamu sayfalarının yanı sıra kişi profili şeklinde de hesap oluşturdukları görülmüştür. Her sayfadaki bütün gönderilerin ve etkileşimlerin indirilmesi için *Netvizz* uygulaması kullanılmıştır. *Netvizz* uygulaması Facebook üzerinden veri toplamada kullanılan bir uygulamadır (Rieder, 2013). 1 Temmuz 2019 tarihinde gerçekleştirilen indirme işlemi sonrasında 1739 gönderiye ait zaman ve etkileşim verilerini içeren bir veri seti elde edilmiştir¹. Oluşturulan veri setinden hareketle araştırmada Facebook gönderileri incelenen halk kütüphaneleri, sayfaların açılış tarihleri ve gönderi sayıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Analizlerin gerçekleştirildiği halk kütüphaneleri ve gönderi sayıları

Kütüphane adı	Sayfa açılış tarihi	Gönderi sayısı
Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi	2018	719
Keçiören Cemil Meriç İlçe Halk Kütüphanesi	2015	276
Polatlı Halk Kütüphanesi	2017	1
Şuayip Çalkın Halk Kütüphanesi	2016	39
Pursaklar İlçe Halk Kütüphanesi	2018	1
Gölbaşı Hasan Celal Güzel İlçe Halk Kütüphanesi	2014	176
Or-An Sevgi Yılı Halk Kütüphanesi	2016	15
Hasanoğlan 17 Nisan Halk Kütüphanesi	2012	302
Sincan Evliya Çelebi Halk Kütüphanesi	2018	80
Sincan İlçe Halk Kütüphanesi	2017	130

Tablo 1'e göre Hasanoğlan 17 Nisan Halk Kütüphanesinin Facebook sayfasının 2012 yılında açıldığı anlaşılmıştır. Verilerin toplandığı 1 Temmuz 2019 tarihi itibarıyla 2017 ve 2018 yılında Facebook sayfası açan iki kütüphanenin gönderi sayısı birdir. Facebook üzerinde 2016 yılında sayfa açan iki kütüphanenin gönderi sayıları 15 ve 39'dur. Bu durum söz konusu sayfaların Facebook platformunda aktif bir kullanımının olmadığına işaret etmektedir. Tablo 1'deki bulgular ayrıca en fazla gönderinin (719 gönderi) Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi tarafından paylaşıldığını bu kütüphaneyi Hasanoğlan 17 Nisan Halk Kütüphanesinin (302 gönderi) ve Keçiören Cemil Meriç İlçe Halk Kütüphanesinin (276 gönderi) takip ettiğini göstermektedir.

Verilerin Hazırlanması ve Analizi

1739 gönderiden oluşan veri setinde araştırma sorularına yanıt verebilecek analizleri gerçekleştirebilmek için bazı verilerin düzenlenmesine ve dönüştürülmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu işlemler için *KNIME* yazılımı kullanılmıştır. Açık adı *Konstanz Information Miner* olan yazılım bir veri madenciliği yazılımıdır (Berthold ve diğerleri, 2009). Bu yazılımda ilk olarak gönderi tarihlerinin Türkiye zaman dilimine göre güncellenmesi ve saat, gün, ay, yıl gibi bölümlere ayrılması işlemleri yapılmıştır. Bununla birlikte gönderilere ilişkin etkileşim verileri ise gruplandırılarak analiz edilmiştir. Araştırmada bu süreçlerden geçirilen veriler sıklık

¹ Araştırma kapsamında toplanan verilerden oluşan veri seti ve analizler sırasında gerçekleştirilen metin madenciliği uygulamalarına yönelik *KNIME* iş akışı <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/R67AY> adresinde yer almaktadır.

ve yüzde tablolarıyla sunulmuştur. Söz konusu bulguların grafik gösterimleri *Microsoft PowerBI* yazılımıyla üretilmiştir.

Oluşturulan veri setindeki gönderileri ilk olarak gözle incelenmiş ve literatürdeki benzer çalışmalarda da ele alınan beş genel konu kategorisine (etkinlik, hizmet, koleksiyon, tanıtım ve farkındalık oluşturma ve anma, kutlama ve teşekkür olmak üzere) ayrılmıştır. Sonrasında verilerde metin tabanlı bir yapıda bulunan gönderilerin analizlere hazır hale getirilmesi için de *KNIME* yazılımının metin işleme uzantısı ile bu uzantı kapsamındaki ön işleme, dönüştürme ve analiz operatörleri kullanılmıştır. Bir gönderinin birden çok kategoriye atanabildiği bu incelemelerde gönderilerdeki kişi etiketleri, fotoğraf, video ve duygu paylaşımları da kayıt altına alınmıştır. Gönderilerin genel konu kategorilerine ayrılmasına yönelik örnek bir gösterim Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2

Genel konu kategorileri ve her bir kategorinin atandığı gönderi örneği

Gönderi*	Atanan kategori
Tüm babaların babalar gününü kutlarız.	Kutlama, anma ve teşekkür
Yüzlerce yeni çocuk kitabı raflarda yerini aldı.	Koleksiyon
Yetişkinler için drama etkinliğimiz gerçekleşti. 🎭	Etkinlik
Çalışma salonlarımız 16 Şubat Cumartesi Saat 11:00’da açılacaktır.	Hizmet
Kütüphanemizden görüntüler	Tanıtım ve farkındalık oluşturma

* Bu sütunda verilen gönderiler kütüphanelerin Facebook sayfalarından değiştirilmeden sunulmuştur.

Tablo 2’de bir örneğinin gösterildiği etiketleme işleminin ardından gönderi metinleri üzerinde gerçekleştirilen ön işleme adımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İlk olarak gönderiler Türkçe doğal dil işleme kütüphanesi *Zemberek Tokenizer* ile Türkçe için işlenebilir hale getirilmiştir.
- Her gönderideki büyük-küçük harf kullanımları standardize edilmiştir. Bu standardizasyonda her gönderi metni küçük harfe dönüştürülmüştür. Gönderilerdeki noktalama işaretleri kaldırılmıştır.
- Emojiler, hashtagler, kişi etiketleri ve URL’ler gönderilerden çıkarılmıştır.
- Türkçede anlam taşımayan kelimeler, bağlaçlar ve edatlar gibi yapılar ile gözle yapılan kontrollerde metinden çıkarılması gerekli görülen noktalama işaretleri bir dur listesi ile gönderilerden çıkarılmıştır.
- Sonrasında ise gönderilerdeki ekler Türkçe için geliştirilmiş bir gövdeleyici olan *Zemberek Stemmer* operatörüyle kelime köklerinden ayrılmıştır.

Tablo 2’de belirtilen beş ana kategorinin alt konuları ise n-gram tabanlı sınıflandırma uygulamaları ile analiz edilmiştir. Dokümanları ya da metinleri sınıflandırmak için kullanılan basit ve güvenilebilir bir yöntem olarak nitelendirilen n-gram, verilen bir dizilimdeki kelime ya da harflerin tekrar oranını bulmada kullanılmaktadır (Doğan, 2006, s. 14; Şeker, t.y.). Bu çalışma kapsamında gönderilerin kelime bazında bi-gram analizi yapılmış ve her bir kategorideki gönderilerde en sık geçen kelime çiftlerinden hareketle ana kategorilerin içeriğini temsil eden alt konular saptanmıştır. Elde edilen bu bulguların sunumunda yalnızca kökleri bulunan kelimelere yönelik bulguların sunumunda okunurluğu artırmak için bu kelimelerin veri setindeki köklerine ayrılmadan önceki kullanımları tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra n-gram analizi sonuçlarında beş kategori içeriğindeki alt konuların daha net bir şekilde saptanabilmesi için kelime çiftlerinin gönderi içerisindeki geçiş sıklığı yerine ilgili kategorideki geçiş sıklıkları verilmiştir.

Bulgular

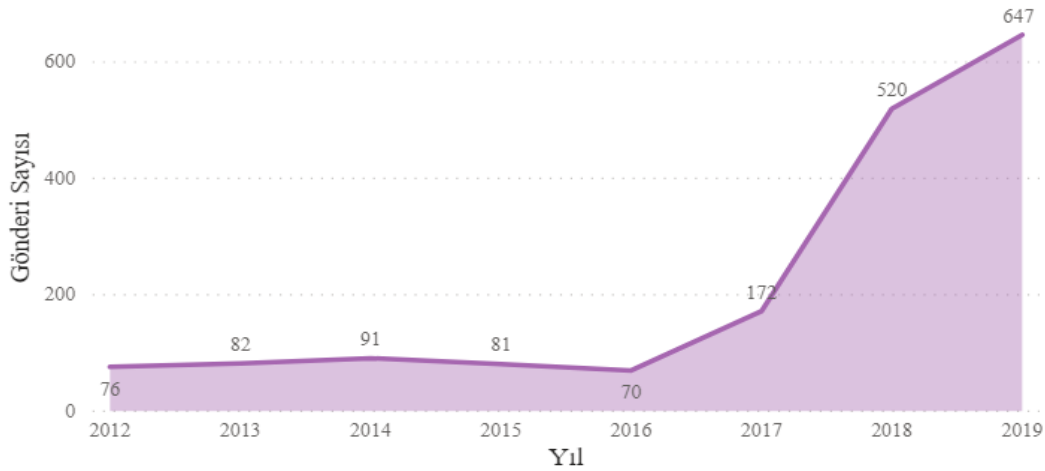
Araştırma kapsamında ilk olarak Ankara'daki halk kütüphanelerinin gönderilerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere ilişkin bulgular ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak gönderilerin Facebook'ta hangi türlerde kayıt altına alındığı incelenmiştir. İncelemeler çerçevesinde Facebook'un gönderileri tür olarak fotoğraf, bağlantı, durum güncellemesi ve video türlerinde kayıt altına aldığı görülmüştür. Bu noktada gönderiler içerik olarak birden çok tür içerse dahi (örneğin bir görsele aynı zamanda bağlantı eklenebilse dahi) tek kategoride kayıt altına alındığı anlaşılmıştır. Söz konusu kayıtlara göre gönderilerin türlere göre dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Gönderilerin türlere göre dağılımı

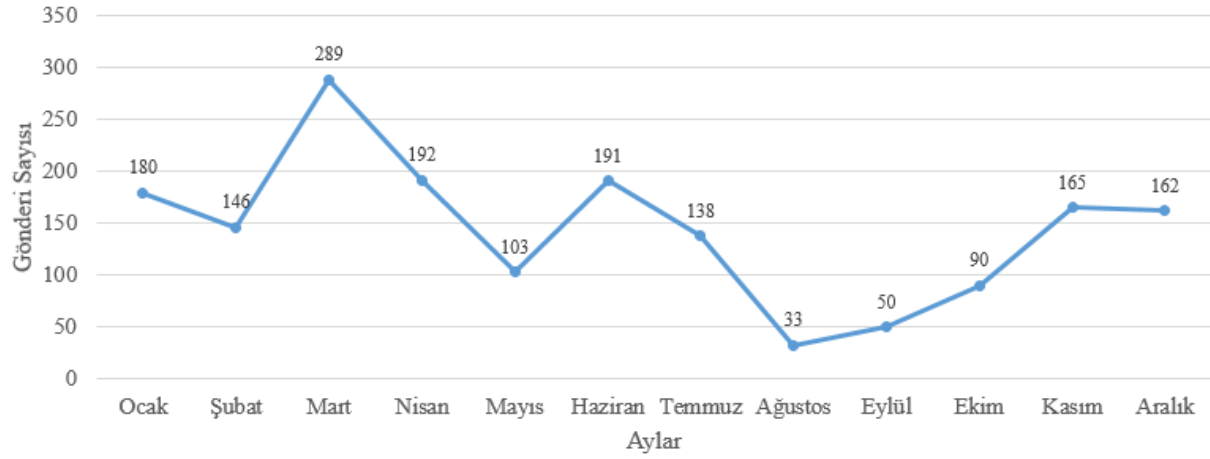
Tür	Sayı	Yüzde
Fotoğraf/görsel	1461	84,0
Bağlantı	42	2,4
Durum güncellemesi	114	6,6
Video	122	7,0
Toplam	1739	100

Bulgulara göre 1739 gönderinin %84'ü fotoğraf ya da görsel içeren gönderidir. Gönderi türü olarak en düşük paylaşım ise 42 gönderi (%2,4) ile bağlantı türündedir. Video paylaşımı içeren gönderi sayısı ise 122'dir. 114 gönderi ise sadece metin tabanlı içeriğe dayanan durum güncellemesi türündedir.

Şekil 1. Gönderilerin yıllara göre dağılımı

Şekil 1'de sunulan bilgilere göre gönderiler sayısı olarak 2012 yılından 2016 yılına kadar hemen hemen aynıdır. 2017 yılından itibaren ise gönderi sayısının artış gösterdiği 2019 yılı Temmuz ayı itibariyle en yüksek sayıya ulaştığı görülmektedir. Bu sayı 2017 yılına kadarki gönderilerin toplamından daha yüksektir. Bu durumun oluşmasında Facebook platformuna yönelik farkındalığın artmasının yanı sıra kütüphane sayfalarındaki artışın da etkili olduğunu söylemek mümkündür. İncelenen halk kütüphanelerinin Facebook sayfalarındaki gönderilerin aylara göre dağılımı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Gönderilerin aylara göre dağılımı

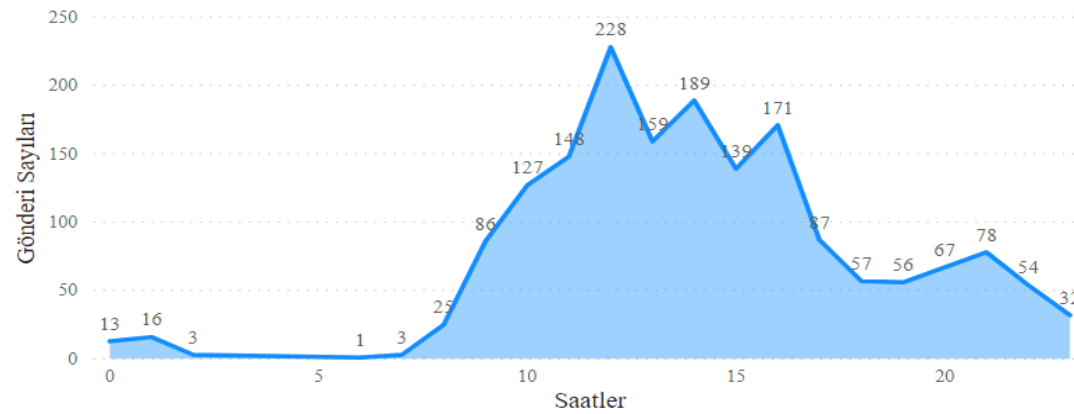
Şekil 2'ye göre Ağustos, Eylül ve Ekim aylarındaki gönderi sayıları diğer aylara göre daha düşüktür. Gönderi sayıları Kasım ayından itibaren ise artış göstermektedir. En yüksek gönderi sayısına ise Mart ayında ulaşılmıştır.

Tablo 4

Gönderilerin günlere göre dağılımı

Gün	Gönderi sayısı	Yüzde
Pazartesi	339	19
Salı	275	16
Çarşamba	348	20
Perşembe	296	17
Cuma	270	15
Cumartesi	152	9
Pazar	59	4

Tablo 4'te verilen bulgulara göre Pazartesi (%19) ve Çarşamba (%20) günleri haftanın diğer günlerine oranla daha fazla gönderi paylaşılmıştır. Ayrıca gönderi sayılarının haftanın son günlerinde düşüş göstermesi dikkat çekmektedir. Bu düşüşte haftanın son günlerinde gerçekleştirilen etkinlik sayısının az olması ve kütüphanelerin kapalı olması gibi nedenlerin etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Gönderilerin saatlere göre dağılımına yönelik bulgular Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3. Gönderilerin saatlere göre dağılımı

Şekil 3'te verilen bulgular halk kütüphanelerinin gönderilerinin mesai saatleri içerisinde yoğunlaştığını akşam saatlerinde ise azaldığını göstermektedir. Bulgularda en çok gönderinin paylaşıldığı saat dilimi 12.00-13.00'tür (228 gönderi). Bunu 189 gönderi ile saat 14.00-15.00 ve 171 gönderi ile 16.00-17.00 aralığındaki paylaşımlar takip etmektedir.

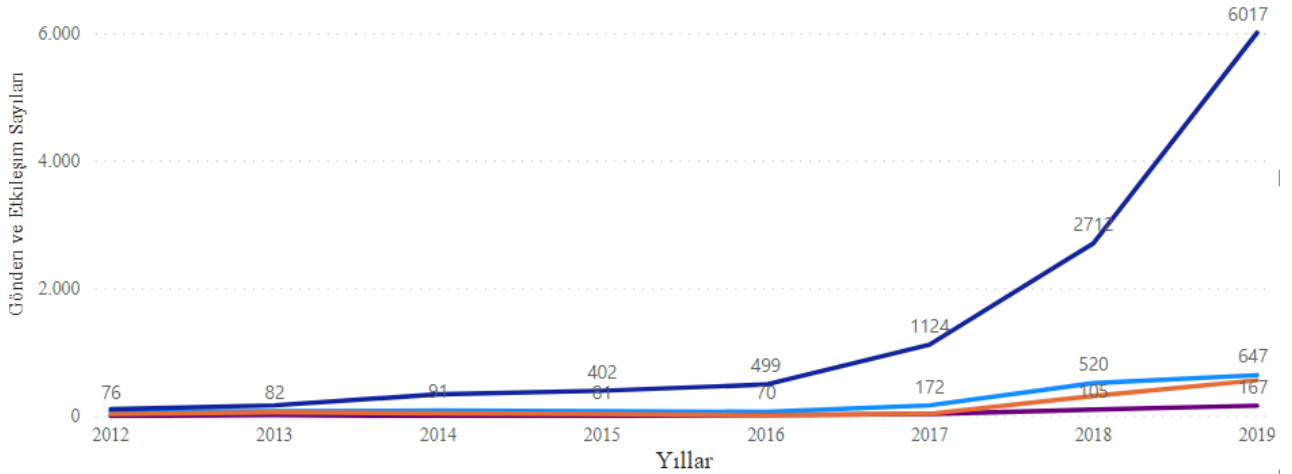
Tablo 5

Beğeni, yorum ve paylaşım sayılarına ilişkin bulgular

Etkileşim sayısı	Beğeniler		Paylaşımlar		Yorum	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
0	178	10,2	1139	65,5	1547	89
1-5	665	38,3	565	32,5	177	10,2
6-10	518	29,8	27	1,5	14	0,8
11-15	215	12,4	5	0,3	1	0
16-20	96	5,5	2	0,2	0	0
21-25	25	1,4	0	0	0	0
26 ve üzeri	42	2,4	1	0	0	0

Tablo 5'te sunulan bulgulara göre gönderilerin yaklaşık üçte ikisi (%65,5) kullanıcılar tarafından hiç paylaşılmamış; %89'u ise hiç yorum almamıştır. Bu durumun aksine beğeni almayan gönderi sayısı (178 gönderi, %10,2) düşük bulunmuştur. Gönderilerin %38,3'ünün aldığı beğeni sayısı bir ile beş arasındadır. Ayrıca altı ile 10 arasında beğeni alan gönderilerin oranı ise %29,8'dir. Söz konusu bulgulardan hareketle araştırmada halk kütüphanelerinin gönderilerinin ve aldıkları beğeni, yorum ve paylaşımların yıllara göre dağılımı Şekil 4'te gösterilmiştir.

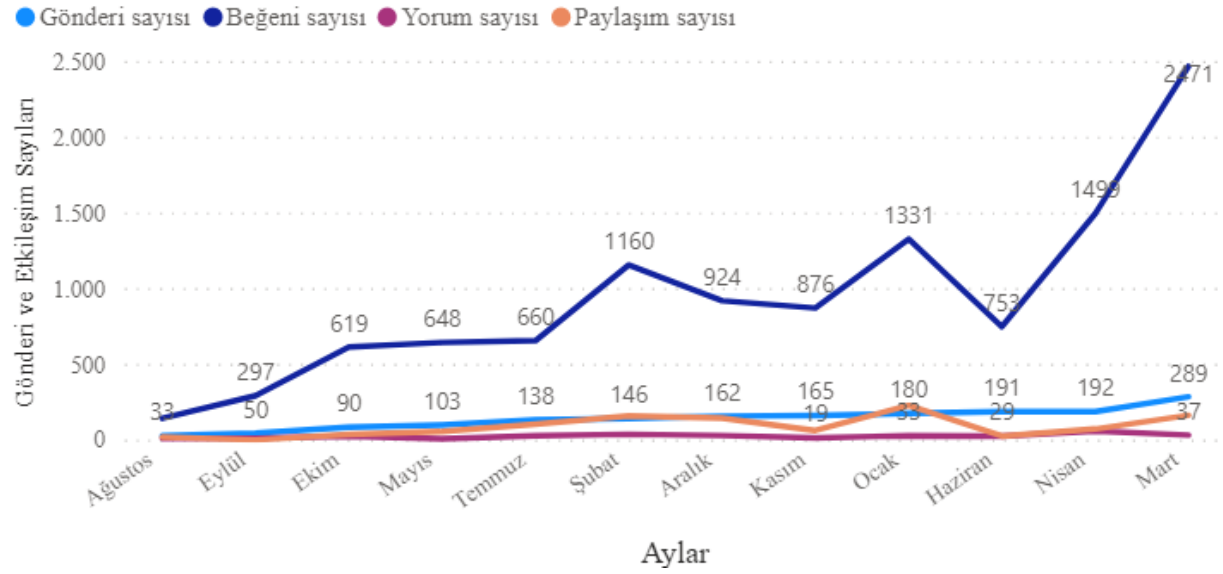
● Gönderi sayısı ● Beğeni sayısı ● Yorum sayısı ● Paylaşım sayısı

Şekil 4. Yıllara göre paylaşılan gönderi ve alınan beğeni sayıları

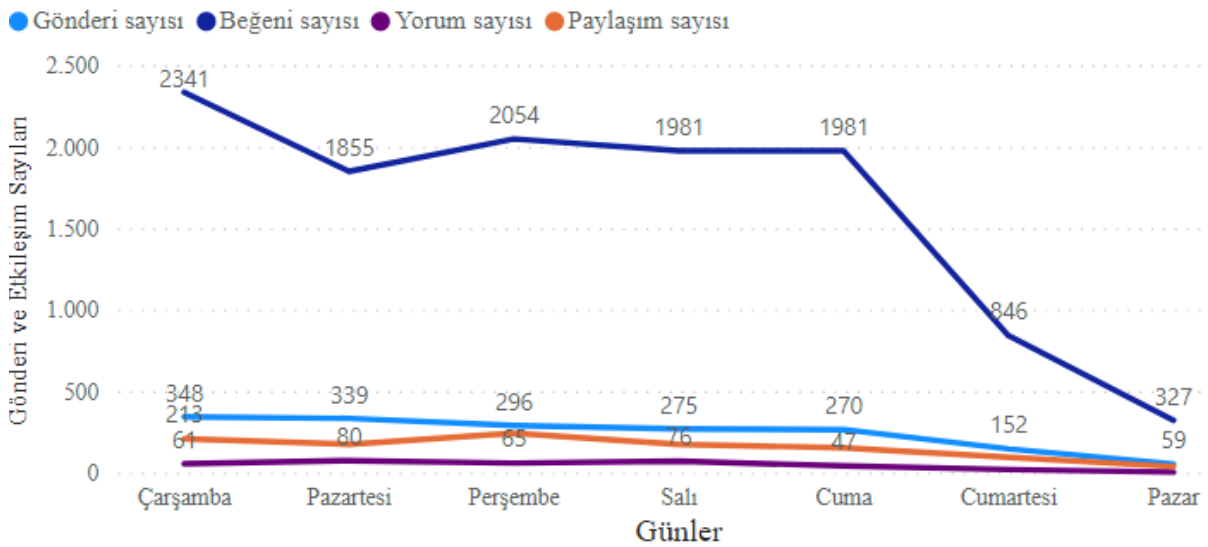
Şekil 4'te sunulan bulgulardan halk kütüphanelerinin gönderilerinin aldığı beğeni sayısının 2015 yılından itibaren hızlı bir şekilde yükseldiği anlaşılmaktadır. Bulgularda 2019 yılı Temmuz ayı itibariyle paylaşılan 647 gönderinin toplamda 6017 beğeni alması dikkati çekmektedir. Ayrıca yıllar bazında kütüphane sayfaların ve gönderi sayılarının artmasıyla birlikte beğeni sayılarının da arttığı görülmektedir. Ancak bu artışın gönderi sayısının çok daha üstünde olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan yorum ve paylaşım sayılarının gönderi sayısının altında seyrettiği görülürken paylaşım sayısının 2017 yılından itibaren yorum sayısına

göre daha yüksek sayılara ulaştığı dikkat çekmektedir. Gönderilerin aldıkları beğenilerin aylara göre dağılımını gösteren bulgular Şekil 5'te verilmiştir.

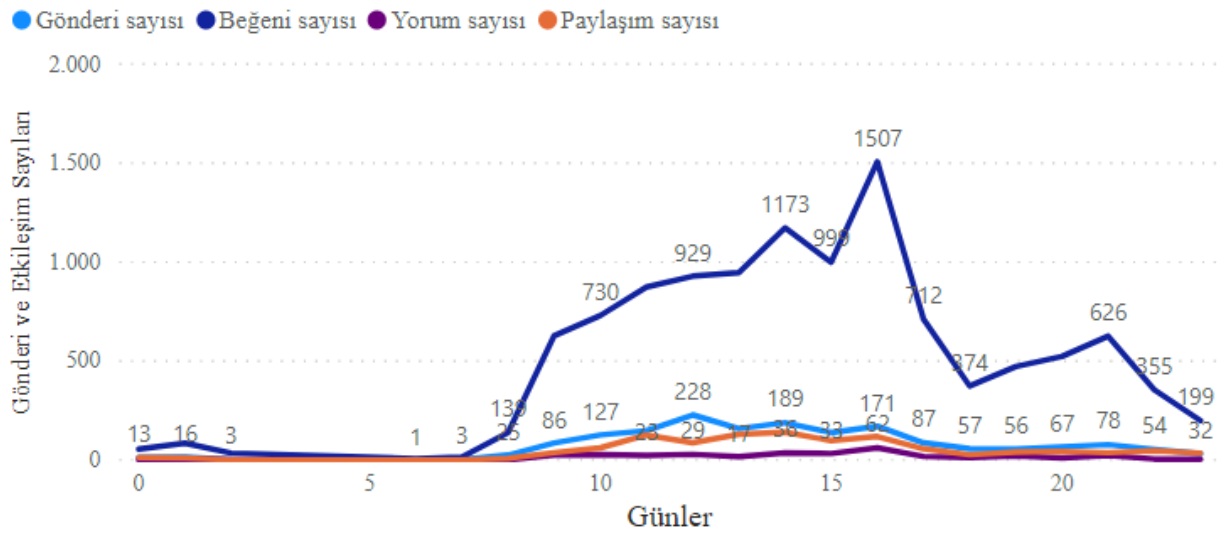
Şekil 5. Aylara göre paylaşılan gönderi ve alınan beğeni, yorum ve paylaşım sayıları

Şekil 5'e göre gönderi sayısının en yüksek olduğu ay olan Mart ayı en yüksek beğeni sayısına ulaşılan ay olarak da öne çıkmaktadır. Nisan ayında paylaşılan 192 gönderi 1499 beğeni almıştır. Hemen hemen Nisan ayıyla aynı sayıda gönderinin paylaşıldığı Haziran ayında alınan beğeni sayısının düşük olduğu dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra Haziran ayına göre daha az gönderinin paylaşıldığı Ocak (180 gönderi, 1331 beğeni), Kasım (165 gönderi, 876 beğeni), Aralık (162 gönderi, 924 beğeni) ve Şubat (146 gönderi, 1160 beğeni) aylarındaki gönderilerin aldığı beğeni sayısı Haziran ayındaki gönderilerin (191 gönderi, 753 beğeni) aldığı beğenilerin sayısından daha yüksektir. Yorum ve paylaşım sayılarının genellikle düşük sayıda olduğu gözlenen bulgularda en yüksek paylaşım sayısına Ocak ayındaki gönderilerde ulaşılmıştır. Gönderilerin haftanın günlerine göre aldıkları beğeni, yorum ve paylaşım sayıları Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Günlere göre paylaşılan gönderi ve alınan beğeni, yorum ve paylaşım sayıları

Bulgulara göre en fazla gönderinin paylaşıldığı gün olan Çarşamba günü en fazla beğenin alındığı (2341 beğeni) anlaşılmaktadır. En fazla gönderiye sahip ikinci gün olan Pazartesi günü paylaşılan gönderiler 1855 beğeni almıştır. Perşembe günü paylaşılan 296 gönderi ise toplamda 2054 beğeni almıştır. Bulgularda haftanın son günlerindeki gönderilerin daha az beğeni aldığı ve beğeni sayılarının Çarşamba ve Perşembe günlerindeki gönderilerde daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bulgular yorum ve paylaşımlar açısından değerlendirildiğinde ise Pazartesi ve Salı günlerinde yapılan gönderilerin yorum sayılarının (sırasıyla 80 ve 76) diğer günlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak etkileşim açısından yorumlara göre daha fazla tercih edilen paylaşımların ise en yüksek sayıya ulaştığı gün Perşembe'dir. Gönderilerin saat olarak paylaşım zamanları bazında aldıkları beğeniler Şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7. Saatlere göre paylaşılan gönderi ve alınan beğeni, yorum ve paylaşım sayıları

Şekil 7'ye göre mesai saatleri içerisindeki paylaşımların beğeni sayıları yüksektir. Bu kapsamda 171 gönderinin paylaşıldığı 16.00-17.00 saat aralığındaki gönderiler en yüksek beğeni sayısına (1507 beğeni) sahiptir. En fazla gönderinin paylaşıldığı saat aralığındaki (228 gönderi, 12.00-13.00 aralığı) gönderiler toplamda 929 beğeni almıştır. Akşam saatlerindeki gönderilerde ise saat 20.00-21.00 aralığındaki 67 gönderi 523 beğeni alırken, 21.00-22.00 aralığında paylaşılan 78 gönderi 626 beğeni almıştır. Sabah saatlerindeki gönderilerde ise saat 10.00-11.00 arasındaki 127 gönderi 730 beğeni almıştır. Bunu 628 beğenin alındığı 09.00-10.00 aralığındaki gönderiler takip etmiştir, 08.00-09.00 aralığındaki 25 gönderi 135 beğeni almıştır. Gönderilerin saatlere göre dağılımında aldıkları yorum ve paylaşım sayılarının da önceki bulgularla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Özellikle saat 11.00'dan itibaren paylaşım sayısının yorum sayısına göre daha yüksek olduğu Şekil 7'den anlaşılmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde kütüphanelerin gönderilerinin içerikleri analiz edilmiştir. Buna göre 1739 gönderinin 254'ünün bir metin içeriğinin olmadığı tespit edilmiştir. Gönderilerin 76'sı fotoğraf paylaşımı (profil veya kapak fotoğrafı güncellemesi ya da fotoğraf albümü ekleme), 37'si bağlantı ve altısı ise video paylaşımı bildirim niteliğindedir. Buna ek olarak veri setindeki iki gönderinin yalnızca kişi etiketi, üç gönderinin konum bildirim, bir gönderinin ise yalnızca duygu paylaşımı içerdiği anlaşılmıştır. Bu gönderiler konu

kategorizasyonu için bir anlam taşımadığı için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Söz konusu incelemeler sonucunda konu kategorizasyonu 1360 gönderi üzerinde yapılmıştır.

Gönderilerin içeriklerine yönelik analizlerde ilk olarak gözle yapılan kategorizasyon çalışmasına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Bir gönderinin birden çok kategoride etiketlenebildiği bu analizler çerçevesinde elde edilen bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Gönderilerin kategorilere göre dağılımı ve veri setindeki gönderi sayısına (1739 gönderi) göre oranları

Gün	Gönderi sayısı	Yüzde
Etkinlik	743	42,7
Tanıtım ve farkındalık oluşturma	358	20,6
Kutlama, anma ve teşekkür	351	20,2
Hizmet	155	8,9
Koleksiyon	50	2,9

Tablo 6’ dan da anlaşılacağı üzere metin tabanlı içeriğe sahip olan 1360 gönderi toplamda 1657 etiketle tanımlanmıştır. Buna göre gönderilerin %44,8’i kütüphanelerin düzenlediği ya da düzenleyecek oldukları etkinliklere yöneliktir. Gönderilerin yaklaşık beşte biri (358 gönderi, %20,6) pazarlama veya farkındalık oluşturma kategorisindedir. Bunu %20,2’lik oranla (351 gönderi) kutlama, anma ve teşekkür mesajları takip etmektedir. Veri setindeki 155 gönderi (%8,9) hizmetler kategorisinde değerlendirilmiştir. 50 gönderi (%2,9) ise koleksiyon kategorisinde yer almıştır.

Belirlenen beş kategoriye (etkinlik, pazarlama ve promosyon, kutlama, anma ve teşekkür, hizmet ve koleksiyon) yönelik alt kategorilerin tespit edilmesi için her kategorideki gönderilere ilişkin bi-gramlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak etkinlik kategorisindeki 743 gönderide çoğunlukla geçen kelime çiftleri belirlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7

Etkinlik kategorisindeki gönderilerde çoğunlukla geçen kelime çiftleri

Kelime çiftleri	Gönderi sayısı	Kelime çiftleri	Gönderi sayısı
teşekkür ederiz	77	hep birlikte	22
devam ediyor	62	etkinliklere katılım	22
masal saati	55	kütüphanede yarıyıl	22
kütüphane oryantasyonu	43	kütüphanemizi tanıyoruz	21
öğrenci kütüphane	42	çok teşekkür	21
kitap okuma	40	katılım ücret	21
sınıf öğrencileri	38	çocuk kitapları	21
kütüphane haftası	37	55 kütüphane	20
kütüphane ziyareti	31	aşağı bağlantı	19
gerçekleştiriyoruz kütüphane	30	yap kütüphane	19
etkinlik gerçekleştiriyoruz	29	tüm hızıyla	19
kütüphane kütüphanedeyim	27	ayrıntı bilgi	18
yarıyıl programı	25	bilgi alabilirsiniz	18
örgü atölyesi	24	hızıyla devam	18
masal okuma	24	kariyer günü	18
web sitemizde	23	okuma saati	17
hakkında bilgi	23	dinleyelim beraber	17
saat 1400	23	kütüphane tanıtımı	17
masal dinletisi	23	Mart 2019	17
masal anlatımı	23	kitapları haftası	17

Tablo 7’de verilen bulgulara göre etkinlik kategorisindeki gönderilerde en çok geçen kelime çifti 77 gönderide yer alan “teşekkür ederiz” ifadesidir. Bu ifadeyi etkinlik sırasında paylaşım yapıldığını gösteren “devam ediyor” (62 gönderi) ifadesi takip etmektedir. Etkinlik içeriklerine yönelik ifadeler incelendiğinde ise 55 gönderide geçen “masal saati” ile 43 gönderide yer alan “kütüphane oryantasyonu” ifadeleri dikkati çekmektedir. Ayrıca, Tablo 7’de verilen kelime çiftlerinden aynı tema kapsamındaki gönderilerin paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, “kitap okuma” (40 gönderi), “masal okuma” (24 gönderi), “masal dinletisi” (23 gönderi), “masal anlatımı” (23 gönderi) “dinleyelim beraber” (17 gönderi) gibi ifadeler kütüphanelerin kitap ve masal odaklı etkinlikler düzenlediğini göstermektedir. Diğer yandan “sınıflı öğrencileri” (38 gönderi), “kütüphane ziyareti” (31 gönderi), “kütüphanemizi tanıyoruz” (21 gönderi), “kütüphane tanıtımı” (17 gönderi) gibi kelime çiftleri kütüphane tanıtımına ilişkin etkinliklerin düzenlendiğini yansıtmaktadır. İlgili bulgularda ayrıca belirli gün ve haftalara veya dönemlere yönelik etkinliklerin de gönderilerde ele alındığı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda gönderilerde “kütüphane haftası” (37 gönderi), “55 kütüphane” (20 gönderi), “çocuk kitapları” (21 gönderi), “kütüphanede yarıyıl” (22 gönderi), yarıyıl programı (25 gönderi), “Mart 2019” (17 gönderi), “kitapları haftası” (17 gönderi) kelimeleri öne çıkmaktadır. Etkinlik içerikleri bağlamında son olarak “örgü atölyesi” (24 gönderi) ve “kariyer günü” (18 gönderi) ifadeleri ise kütüphanelerin farklı kullanıcı gruplarına yönelik etkinlikler düzenlediğini de göstermektedir. Ayrıca kütüphanelerin düzenlenecek etkinliklere yönelik paylaşımlarının yanı sıra etkinlik sırasında da gönderi paylaştıklarını söylemek mümkündür. Bu çerçevede “devam ediyor”, “tüm hızıyla” “hızıyla devam” gibi kelime gruplarının gönderilerde yer aldığı görülmektedir. Son olarak “saat 1400”, “katılım ücretsiz”, “aşağıdaki bağlantı” gibi kelimelerden düzenlenen etkinliklerle ilgili bilgilendirmelerin olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8

Kutlama, anma ve teşekkür kategorisindeki gönderilerde çoğunlukla geçen kelime çiftleri

Kelime çiftleri	Gönderi sayısı	Kelime çiftleri	Gönderi sayısı
teşekkür ediyoruz	60	saygıyla anıyoruz	11
kutlu olsun	50	dünya çocuk	11
sevgili okuyucularımız	27	devam ediyor	11
Mustafa Kemal	27	55 kütüphane	10
Kemal Atatürk	26	minnetle anıyoruz	10
sevgili okur	25	okur var	10
var olun	25	kütüphane oryantasyonu	10
kütüphane haftası	23	kütüphane ziyareti	10
günü kutlu	21	kütüphane personeli	9
bayram kutlu	16	Atatürk’ü anma	9
çocuk kitapları	15	İstiklal marşı	9
Gazi Mustafa	14	silah arkadaşları	9
Mehmet Akif	13	Cumhuriyet Bayramı	9
Akif Ersoy	13	herkese teşekkür	9
kitap okuma	13	emeği geçen	9
kütüphane kütüphanedeyim	12	masal saati	9
kitapları haftası	12	masal okuma	9
çok teşekkür	12	tebrik ederiz	8
23 Nisan	11	19 Mayıs	8
hafta kutlu	11	Gençlik Spor	8

Tablo 8’deki bulgular incelendiğinde kutlama, anma ve teşekkür kategorisindeki gönderilerde en yoğun olarak geçen kelime çiftleri “teşekkür ediyoruz” (60 gönderi) ve “kutlu olsun” (50 gönderi) ifadeleridir. Bu kategoride yer alan “sevgili okuyucularımız” (27 gönderi),

“sevgili okur” (25 gönderi) şeklinde kelime grupları ise kütüphanelerin gönderilerde hitap içeren ifadeler kullandıklarını göstermektedir. Gönderi içeriklerinde “Mustafa Kemal” (27 gönderi) ve “Kemal Atatürk” (26 gönderi) kelimeleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte “Gazi Mustafa”, “Mehmet Akif”, “Akif Ersoy”, “23 Nisan”, “Atatürk’ü anma”, “İstiklal Marşı” “Cumhuriyet Bayramı”, “19 Mayıs”, “Gençlik Spor”, “silah arkadaşları”, “saygıyla anıyoruz”, “minnetle anıyoruz” gibi kelime grupları bu kategorideki gönderilerin yoğunlukla ulusal bayram ve anma günlerine ilişkin olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ek olarak 16 gönderide yer alan “bayramı kutlu” ifadesinden bayram kutlamaya yönelik içeriklerin oluşturulduğu görülmektedir. Bunun dışında 23 gönderide geçen “kütüphane haftası”, 21 gönderideki “günü kutlu” 12 gönderideki “kitapları haftası”, 11 gönderide geçen “dünya çocuk” ve 10 gönderideki “55 kütüphane” ifadelerinden belirli gün ve haftalara yönelik kutlama mesajlarının da bu kategoride yer aldığı çıkarımını yapmak mümkündür. Bu kategoride ayrıca etkinlik kategorisinde de (bkz. Tablo 7) yer alan “kitap okuma” (13 gönderi), “devam ediyor” (11 gönderi), “kütüphane oryantasyonu”, (10 gönderi), “kütüphane ziyareti” (10 gönderi), “masal saati” (9 gönderi), “masal okuma” (9 gönderi) gibi kelime çiftlerinden bulunmasının söz konusu gönderilerde yer alan teşekkür mesajlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim dokuzar gönderide yer alan “emeği geçen” ve “herkese teşekkür” ifadeleri bu durumu doğrular niteliktedir.

Tablo 9

Koleksiyon kategorisindeki gönderilerde çoğunlukla geçen kelime çiftleri

Kelime çiftleri	Gönderi sayısı	Kelime çiftleri	Gönderi sayısı
göz attınız mı	14	sitemizde yayınlanan	4
web sitemizde	8	kitaplara göz	4
ayı enlerine	6	istediğiniz kitap	4
enlerine göz	6	işlem gerçek	4
attınız mı en	6	seçtiğimiz haftanın	4
en çok	6	haftanın kitapları	4
çok okunan	6	kitapları ilgili	4
okunan en	6	ilgili detaylı	4
okunanlar listesi	6	detaylı bilgi	4
listemizde listede	6	yeni kitaplar	4
listede kendini	6	kitap numarası	4
kendini görebilen	6	numarası birlikte	4
görebilen var mı	6	15 günlük	4
var mı enlerimiz	6	günlük ödünç	4
enlerimiz aylık	6	ödünç verme	4

50 gönderi ile en az sayıda gönderinin yer aldığı koleksiyon kategorisinde yer alan kelime çiftlerinden “göz attınız mı” ifadesi 14 gönderide yer alan ve bu kategoride en fazla geçen kelime çifti olmuştur. Bunu 8 gönderide geçen “web sitemizde” ifadesi takip etmiştir. Tablo 9’da yer alan ve altışar gönderide geçen kelime çiftleri ise “ayı enlerine”, “enlerine göz”, “en çok”, “çok okunanlar”, “okunanlar listesi” gibi ifadelerdir. Bu noktada koleksiyon kategorisindeki gönderilerde kütüphanelerin en çok okunan kitapları paylaştıkları ve Facebook gönderileri aracılığıyla kullanıcıları kütüphane web sitelerine yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca “listede kendini”, “kendini görebilen”, “görebilen var mı” ifadeleri ise kütüphanelerin kullanıcılarla etkileşim kurmak için soru kalıplarını kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Tablo 9’da dörder gönderide yer aldığı belirtilen “seçtiğimiz haftanın”, “haftanın kitapları”, “yeni kitaplar” ifadeler kütüphanelerin haftalık olarak kitap önerilerinde bulduklarını ve yeni

gelen kitaplarla ilgili olarak az sayıda da olsa gönderi paylaştıklarını göstermektedir. Bu kategorideki “ilgili detaylı”, “kitap numarası”, “numarası birlikte”, “15 günlük”, “günlük ödünç”, “ödünç verme” kelimeleri de kütüphanelerin bu kitaplarla ilgili bilgileri ve ödünç verme hizmetlerine yönelik bilgilendirmelerde bulduklarını yansıtmaktadır. Tablo 9’deki bulgular gönderi içeriklerinin genellikle kitap türündeki bilgi kaynaklarına ilişkin bilgilerin gönderilerde paylaşıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Tablo 10

Hizmet kategorisindeki gönderilerde çoğunlukla geçen kelime çiftleri

Kelime çiftleri	Gönderi sayısı	Kelime çiftleri	Gönderi sayısı
çalışma salonlarımız	20	okuyucu salonlarımız	6
hizmet vermeye	13	kütüphane çalışma	6
hizmet sunmaya	13	Cumartesi günü	6
günü kapalı	11	kütüphane personeli	6
web sitemizde	10	hizmetinize açık	6
ödünç verme	10	gezici kütüphane	6
sosyal medya	9	kütüphane haftası	6
devam ediyor	9	teşekkür ederiz	6
kapalı olacaktır	9	okuyucularımıza daha	5
Pazartesi günü	7	daha hızlı	5
vermeye devam	7	hızlı etkin	5
tarih aralığında	7	etkin hizmet	5
kütüphanemiz hizmet	7	sunabilmek gelen	5
millet kırıathane	7	gelen talepleri	5
değerli kullanıcılarımız	7	talepleri görüşleri	5
değerlendirme amacıyla	6	görüşleri daha	5
değerli okuyucularımız	6	hızlı değerlendirmek	5
çalışmaya devam	6	amacıyla Whatsapp	5

Koleksiyon kategorisinin ardından en az gönderinin etiketlendiği bir diğer kategori olan hizmet kategorisinde en fazla geçen kelime çifti “çalışma salonlarımız” (20 gönderi) ifadesidir. Bunu 13’er gönderide geçen “hizmet vermeye” ve “hizmet sunmaya” kelime grupları takip etmektedir. Ayrıca “günü kapalı” ifadesi 11 gönderide geçmektedir. Bu doğrultuda Tablo 10’da yer alan “devam ediyor”, “kapalı olacaktır”, “Pazartesi günü”, “vermeye devam”, “tarih aralığında”, “kütüphanemiz hizmet”, “okuyucu salonlarımız”, “kütüphane çalışma”, “çalışmaya devam”, “Cumartesi günü”, “hizmetinize açık” şeklindeki kelime çiftlerinden kütüphanelerin işletimsel boyutta (açık ve kapalı olma durumları gibi) paylaşımında buldukları anlaşılmaktadır. Hizmet kategorisindeki gönderilerde “web sitemizde” ve “ödünç verme” kelime çiftleri (10’ar gönderi) öne çıkmaktadır. Bu kategorideki gönderilerde ödünç verme ve gezici kütüphane hizmetleri ile sosyal medya etkileşimine yönelik paylaşımlara yer verilmektedir. Bu tablodaki bulgular genel olarak değerlendirildiğinde işletimsel süreçlere yönelik bilgi içeren kelime gruplarının diğer hizmetlere yönelik kelime gruplarından daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Tanıtım ve farkındalık kategorisinde etiketlenen gönderilerde geçen kelime çiftlerinin sıklık bilgilerinin paylaşıldığı Tablo 11’de en yoğun kullanılan kelime çiftleri “sevgili okuyucularımız” (36 gönderi), ile “sevgili okurlarımız” ve “var olun” (31 gönderi) ifadeleridir. Bunu 20 gönderide geçen “kitap okuma” ile 18 gönderide geçen “web sitemizde” kelimeleridir. Kelime çiftleri incelendiğinde bu kategoride de kütüphanelerin “sevgili okuyucularımız”, “sevgili okurlarımız”, “günaydın değerli” gibi kelime çiftleriyle karşılama mesajlarına gönderilerde yer verdikleri görülmektedir. Diğer taraftan kütüphanelerin en çok okuyan

kullanıcılara yönelik paylaşımlarının da bu kategoride yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada “en çok” (13 gönderi), “okurlarımız var” (10 gönderi), “çok okuyanlar” (7 gönderi) “okuyanlar listesinde” (6 gönderi), kelime çiftleri dikkati çekmektedir. Konuyla ilgili olarak “okumaya davet” ve “kitap okuma”, “kitap kazanın”, “bugün oku” kelimeleri bu kategorideki gönderilerde okumaya teşvik etmeye yönelik ifadelerin kullanıldığını göstermiştir. Bunun yanı sıra 10 gönderide geçen, “sosyal medya” ile sekizer gönderide geçen “takip edebilirsiniz” ve “medya hesaplarımızı” gibi ifadelerle kütüphanelerin bir takipçi kitlesi oluşturmaya (community building), yedişer gönderide geçen “çıkın gelin”, “gelin kütüphanemize” ile beş gönderide geçen “kütüphaneye gelin” şeklindeki ifadelerle kütüphane kullanımını teşvik etmeye yönelik içerikler oluşturdukları ortaya çıkmaktadır. Tablo 11’de yer alan ve 7 gönderide yer alan “meydan okumaya” ifadesi kütüphanelerin kullanıcı etkileşimi için sosyal medya kampanyalarını kullandıklarını gösteren bir bulgudur. Bu tablodaki kelime çiftlerinin bir bölümü diğer tablolarda yer alan kelime çiftlerinin bir bölümüyle örtüşmektedir. Bu durumun gönderilerin birden çok kategoride etiketlenmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Tablo 11

Tanıtım ve farkındalık oluşturma kategorisindeki gönderilerde çoğunlukla geçen kelime çiftleri

Kelime çiftleri	Gönderi sayısı	Kelime çiftleri	Gönderi sayısı
sevgili okuyucularımız	36	kütüphane hafta	7
sevgili okurlarımız	31	yer alıyor	7
var olun	31	meydan okumaya	7
kitap okuma	20	hakkında bilgi	7
web sitemizde	18	hiçbir şey	7
en çok	13	günaydın değerli	7
her şey	13	çıkın gelin	7
bilgi almak	12	gelin kütüphanemize	7
aşağıdaki bağlantıdan	12	enlerimize göz	6
göz atabilirsiniz	10	okuyanlar listesinde	6
sosyal medya	10	kütüphane hizmet	6
devam ediyor	10	bağlantıyı tıklayın	6
okurlarımız var	10	bugün oku	6
bağlantıdan ulaşabilir	9	okumaya davet	6
ayı enlerine	8	mutlu olun	6
takip edebilirsiniz	8	güncel haber	5
medya hesaplarımızı	8	haber duyuru	5
teşekkür ederiz	8	kitap kazanın	5
çok okuyanlar	7	kütüphaneye gelin	5
sitemizde yayınlandı	7	çocuk kitapları	5

Sonuç ve Öneriler

Sosyal medya etkileşimindeki artış bu ortamın kurumsal amaçlara yönelik olarak da kullanılmasını sağlamıştır. Birçok kurum markalaşma, ürün ve hizmet sunma, pazarlama ve gelişmeleri izleme gibi amaçlarla sosyal medya platformlarında kullanıcı hesabı veya kamu sayfalarını oluşturmuştur. Kurumların sosyal medya platformlarını kullanım şekilleri ve kullanmayı tercih ettikleri sosyal medya platformları sektörlere göre de farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bir haber ajansı Whatsapp platformunu kullanıcılardan gelen haber bildirimlerini içerik olarak değerlendirmek için kullanabilirken, ürün ya da hizmet sunan bir şirket Instagram, Facebook ya da Twitter gibi araçları pazarlama ve kullanıcı etkileşimi için kullanabilmektedir. Sosyal medyayı hemen her kurum için hatta kurum içi kullanım da dahil olmak üzere önemli bir etkileşim kanalı olarak da değerlendirmek mümkündür. Kütüphaneler

de bilgi hizmetlerinin pazarlanması ve kullanıcı etkileşimi gibi amaçlarla sosyal medyayı kullanmaktadır. Bunun yanı sıra birçok kurumda olduğu gibi kütüphaneler de sosyal medyada ürettikleri içerikleri analiz ederek kullanıcı beklentilerini karşılamakta, karar alma süreçlerini desteklemekte ve sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanma gibi konularda değerlendirmeler yapabilmektedir. Bu noktada özellikle sosyal medya platformlarının geliştirilen içeriği işlenebilir ve analiz edilebilir bir formatta sunmaları da bu değerlendirmelerin yapılmasında etkili olmaktadır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde Facebook ve Twitter gibi platformlar başta olmak üzere kütüphanelerin bu platformlarda ürettikleri içeriklere birçok analizin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da Ankara'daki halk kütüphanelerinin Facebook platformunu kullanımlarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede resmî olarak halk kütüphaneleri tarafından kullanılan 10 sayfadaki 1739 gönderi ve bu gönderilere ilişkin etkileşim verileri analiz edilmiştir.

Çalışmada incelenen halk kütüphanelerinin gönderilerinde çoğunlukla metinsel bir ifadenin yanı sıra bir görsel, bağlantı ya da video içeriği de yer almaktadır. Ayrıca sonuçlara göre içerik türü olarak Ankara'daki halk kütüphanesi paylaşımlarının önemli bir bölümünde görsel içeriği bulunmaktadır. Bununla birlikte bulgularda kütüphanelerin Facebook sayfalarındaki gönderi sayılarının 2017 yılından itibaren dikkate değer oranda artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu artışta Facebook sayfasını 2018 yılında açan Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesinin diğer kütüphanelere göre çok daha fazla sayıda gönderi paylaşmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Konu çerçevesinde Tablo 1'deki veriler incelendiğinde kütüphanelerin Facebook sayfalarında paylaştıkları gönderi sayılarının önemli ölçüde farklılık gösterdiği anlaşılmakta; belirli kütüphanelerin Facebook sayfalarını kullanım örüntülerinin bulgulara yön verdiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte 2019 yılı Temmuz ayı verileri itibarıyla Ankara'daki halk kütüphanelerinin gönderi sayıları önceki yıllardaki gönderi sayılarından daha fazladır. Gönderilerin paylaşıldığı aylar açısından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise Ağustos ve Eylül aylarındaki paylaşımların diğer aylara oranla daha düşük olduğu, en yüksek paylaşımın ise Mart ayında olduğu tespit edilmiştir. Mart ayındaki bu artışın her yıl Mart ayının son haftasında düzenlenen Kütüphane Haftası etkinliklerine yönelik gönderilerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Gönderiler haftanın günleri açısından incelendiğinde ise paylaşım sayılarının hafta sonunda düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. En fazla gönderinin paylaşıldığı günler Pazartesi ve Çarşamba günleridir. Gönderilerin saat bazındaki sıklıkları ise genelde yoğunluğun mesai saatleri içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda özellikle 10.00 ile 17.00 arasındaki gönderilerin sıklığı diğer saatlere göre daha fazladır.

Ankara'daki halk kütüphanelerinin Facebook sayfalarındaki gönderiler kullanıcı etkileşimleri açısından değerlendirilmesinde beğeni, paylaşım ve yorum şeklindeki etkileşimler dikkate alınmıştır. Bu etkileşimin sayısal boyutunda sayfayı takip eden kullanıcı sayısı ve gönderinin ulaştığı kişi sayısının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan etkileşim şekline yönelik bulgular kullanıcıların yoğunlukla beğeniler aracılığıyla etkileşimi tercih ettiklerini göstermiştir. Nitekim 1739 gönderinin yaklaşık üçte ikisi (%65,5) hiçbir kullanıcı tarafından paylaşılmamış, %89'u ise hiç yorum almamıştır. Buna karşın hiç beğeni almayan gönderi sayısı %10,2'dir. Bu durumun oluşmasında sayfanın takipçi sayısı, gönderinin ulaştığı kişi sayısı, gönderi içeriğinin ve kullanıcı davranışlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın yöntem bölümünde belirtilen birinci araştırma sorusuyla (S1)

da bağlantılı olan bu konuda ortaya çıkan sonuç literatürdeki bazı çalışmalarla da benzeşme göstermektedir. Bununla birlikte kütüphanelerin gönderilerinin yaklaşık %40'lık bölümü en fazla beş beğeni almıştır. Gönderilerin üçte birlik bölümü ise en fazla beş yoruma sahiptir. Bu sonuçlar kütüphanelerin kullanıcı etkileşimlerinin yukarıda belirtilen nedenlerden de kaynaklı olarak görece düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmadaki ikinci soru kapsamında elde edilen sonuçlar (S2) ise Ankara'daki halk kütüphanelerinin gönderilerinin almış olduğu etkileşimler beğeni bazında değerlendirildiğinde 2018 ve 2019 yılının Temmuz ayına kadar paylaşılan gönderilerin aldığı beğeni sayısı diğer yıllara oranla daha yüksektir. Bu durumda da 2018 yılında açılan sayfaların ve araştırmamızdaki en fazla gönderi paylaşımına sahip kütüphane olan Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesinin paylaşımlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Aylar bazında ise Mart, Nisan, Ocak, Şubat, Aralık ve Kasım aylarındaki gönderiler daha fazla beğeni almıştır. Paylaşılan gönderi sayısının çokluğuna göre Haziran ayında bir düşüşün gözlemlendiği sonuçlar, Ağustos ve Eylül aylarının gerek paylaşım sayısı gerekse beğeni sayısı olarak en düşük oranların elde edildiği aylardır. Sonuçlara göre yaz aylarındaki etkileşim ve gönderi sayıları düşüktür. Buna karşın öğretim ve eğitim döneminde artan gönderilerle birlikte beğeni sayıları da yükselmektedir. Günlere göre gönderilerin etkileşim sayılarına ilişkin sonuçlar ise Cumartesi, Pazar ve Pazartesi günleri paylaşılan gönderilerin aldıkları beğeni sayılarının düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bulgularda özellikle Pazartesi günü paylaşılan gönderi sayısının haftanın bazı günlerinden daha yüksek olmasına karşın alınan beğeni sayısı düşüktür. Bulgulara göre Çarşamba ve Perşembe günleri paylaşılan gönderiler en fazla beğeni almıştır. Salı ve Cuma günleri ise paylaşılan gönderi sayıları ve alınan beğeni sayıları birbirine yakındır. Kütüphanelerin gönderileri saat bazında incelendiğinde ise saat 16.00-17.00 ve 12.00-13.00 aralığında paylaşılan gönderilerin daha fazla beğeni aldığı görülmektedir. Bu sonuçta etkinliklerden sonra paylaşılan gönderilerin etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Araştırmadaki üçüncü soru (S3) çerçevesinde yapılan metin işleme uygulamaları ve analizleri çerçevesinde ilk aşamada beş temel konu kategorisi saptanmıştır. Gönderilerin gözle incelenmesi sonucunda oluşturulan bu kategoriler, etkinlik, hizmet, koleksiyon, anma, kutlama ve teşekkür mesajları ile tanıtım ve farkındalık oluşturma başlıklarını taşımaktadır. Söz konusu kategorilerin alt konularının belirlenmesi için de her bir kategori için kelime bazında bi-gram analizi yapılarak kelime çiftlerinin gönderilerde geçiş sıklıkları belirlenmiştir. Buna göre etkinlik kategorisinde yer alan gönderilerde masal ve kitap okuma, kütüphanede yarıyıl programı, oryantasyonlar, gibi etkinliklere yer verildiği dikkati çekerken belirli gün ve haftalarda düzenlenen etkinliklere (Dünya Çocuk Kitapları Haftası, Kütüphane Haftası gibi) yönelik etkinlik gönderilerinin de paylaşıldığı görülmüştür. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde kelime çiftlerinin geçiş sıklıklarından kütüphanelerin etkinlik ile ilgili gönderilerinde çoğunlukla gençleri ve çocukları hedeflediklerini söyleyebiliriz. Bu bulgunun 2017 yılında Joo ve Lu (2017) tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüştüğü dikkati çekmektedir. Kutlama, anma ve teşekkür mesajlarına yönelik gönderilerde de İstiklal Marşı'nın kabulü, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı ile 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü gibi özel günlere ve bayramlara yönelik içerikler sunulmaktadır. Az sayıda gönderinin paylaşıldığı kategorilerden biri olan koleksiyon kategorisinde yer alan içerikler genellikle haftanın kitapları, çocuk kitapları ve

kütüphaneye yeni gelen kitapların tanıtımı odağında sunulmaktadır. Genellikle kitap türü materyallere yönelik gönderilerin yer aldığı bu kategoride ayrıca hizmet kategorisiyle de bağlantılı olabilecek ödünç alma hizmetine yönelik bilgilendirmelerin yapıldığı saptanmıştır. Hizmet kategorisindeki gönderilere yönelik analizlere göre bu kategoride genellikle kütüphanenin mevcut kullanım durumuna ilişkin bilgilendirmeleri, ödünç verme hizmetlerini, web sitesi ve sosyal medya duyurularını içeren gönderiler bulunmaktadır. Son olarak tanıtım ve farkındalık oluşturma kategorisindeki gönderilerde ise kütüphane kullanımı ve okumayla ilgili teşvik, sosyal medya hesaplarına ve web sayfalarına yönelik tanıtım gibi amaçlar öne çıkmıştır.

Araştırmada sunulan sonuçlar doğrultusunda Ankara'daki halk kütüphanelerinin Facebook sayfalarındaki içeriklerle ilgili şu önerilere yer verilmektedir:

- Kütüphanelerin gönderilerinde etkileşimin yüksek olduğu zaman aralıklarını değerlendirmeleri kullanıcı kitlesinin beklenti ve davranışlarını anlama açısından önem taşımaktadır.
- Kütüphanelerin gönderilerinde yaş gruplarına göre farklılık gösteren etkinliklerin belirlenmesi ve bu doğrultuda gönderilerin yapılandırılması yeni takipçilere ulaşmalarında etkili olacaktır.
- Kütüphanelerin koleksiyonlarına yönelik gönderileri artırırken koleksiyonlarındaki farklı kaynak türlerini de öne çıkaracak içerikler paylaşmaları kullanıcıların farklı kaynaklarla etkileşimini geliştirecektir.
- Hizmetlere yönelik gönderilerde işletimsel (açık ve kapalı olduğu saatleri kullanım koşulları gibi) hizmetlerin yanı sıra sunulan diğer hizmetlerin daha fazla vurgulanması kullanıcıların kütüphane hizmetlerinden daha fazla haberdar olmalarında ve hizmetlere yönelik geri bildirimde bulunmalarında etkili olacaktır.
- Tanıtım ve farkındalık oluşturma kategorisinde kütüphanelerin üçüncü mekan bağlamında sosyal etkileşim ortamı olma işlevlerine yönelik veya güncel toplumsal olaylara yönelik farkındalık çalışmaları gönderilerinin paylaşılması hem takipçi kitlesi oluşturma hem de kullanıcı etkileşimini artırmaya katkı sağlayacaktır.

Sıralanan öneriler doğrultusunda toplumun farklı kesimlerine hizmet sunan kurumlar olan halk kütüphanelerinin gönderilerinde bu çeşitliliğe göre bir sosyal medya politikası çerçevesinde hareket etmeleri gereklidir. Bu politika çerçevesinde belirlenecek olan hedef kitlelere uygun içerik oluşturma çalışmaları kullanıcı etkileşimini de artıracak; ayrıca kütüphane paylaşımlarını düzenli takip eden bir topluluğun da oluşturulmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte kütüphanelerin genel anlamda sosyal medya platformlarındaki gönderilerine yönelik etki değerlendirme çalışmalarını bu platformlarda ürettikleri veriler üzerinden yapmaları ve bu çalışmaları belirli zaman aralıklarında tekrarlayarak stratejilerine yön vermeleri değişen kullanıcı beklenti ve davranışlarını belirlemek açısından önerilmektedir. Bu çerçevede gelecek çalışmalarda daha fazla sayıdaki kütüphaneye ilişkin olarak toplanacak sosyal medya verileri ile yapılacak analizlerin ülkemizdeki kütüphanelerin sosyal medya etkileşim örüntüsünü yansıtacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdullah, N., Chu, S., Rajagopal, S., Tung, A. ve Kwong-Man, Y. (2015). Exploring libraries' efforts in inclusion and outreach activities using social media. *Libri* 65(1), 34-47. doi:10.1515/libri-2014-0055
- Aharony, N. (2010). Twitter use in libraries: An exploratory analysis. *Journal of Web Librarianship*, 4(4), 333-350. doi:10.1080/19322909.2010.487766
- Aharony, N. (2012). Facebook use in libraries: An exploratory analysis. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, 64(4), 358-372. doi:10.1108/00012531211244725
- Akbaş, M. ve Fenerci, T. (2016). Üniversite kütüphanelerinde sosyal medya politikaları. *Bilgi Dünyası*, 17(2), 201-231. doi:10.15612/bd.2016.518
- Albarran, A. B. (2013). Introduction. A. B. Albaran (Ed.), *The Social Media Industries* içinde (s. 1-15). New York: Routledge. doi:10.4324/9780203121054
- Anttiroiko, A. V. ve Savolainen, R. (2011). Towards library 2.0: The adoption of Web 2.0 technologies in public libraries. *Libri*, 61(2), 87-99. doi:10.1515/libr.2011.008
- Aras, B. B. (2014). University libraries and social media policies. *Journal of Balkan Libraries Union*, 2(1), 21-27. doi:10.16918/bluj.58547
- Aras, B. B. ve Çolaklar, H. (2015). The role of social media in the promotion of university libraries. *Journal of Library and Information Sciences*, 3(2), 79-105. doi:10.15640/jlis.v3n2a5
- Berthold, M. R., Cebron, N., Dill, F., Gabriel, T. R., Kötter, T., Meinel, T., ... Wiswedel, B. (2009). KNIME - the Konstanz information miner: Version 2.0 and beyond. *ACM SIGKDD Explorations Newsletter*, 11(1), 26-31. doi:10.1145/1656274.1656280
- Blakeman, K. ve Brown, S. (2010). Part II: Social media: Essential for research, marketing and branding. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 37(1), 47-50. doi:10.1002/bult.2010.1720370121
- Bodnar, J. ve Doshi, A. (2011). Asking the right questions: A Critique of Facebook, social media, and libraries. *Public Services Quarterly*, 7(3-4), 102-110. doi:10.1080/15228959.2011.623594
- Bughin, J. (2008). The rise of enterprise 2.0. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9, 251-259. doi:10.1057/palgrave.ddmp.4350100
- Chalon, P. X., Di Pretoro, E. ve Kohn, L. (2008). OPAC 2.0: Opportunities, development and analysis. *11th European Conference of Medical and Health Libraries* içinde (s.1-11). Erişim adresi: <http://eprints.rclis.org/12136/>
- Chen, D. Y. T., Chu, S. K. W. ve Xu, S. Q. (2012). How do libraries use social networking sites to interact with users. *Proceedings of the ASIST Annual Meeting*, 49(1), 1-10. doi:10.1002/meet.14504901085
- Collins, G. ve Quan-Haase, A. (2012). Social media and academic libraries: Current trends and future challenges. *Proceedings of the ASIST Annual Meeting*, 49(1), 1-4. doi:10.1002/meet.14504901272
- Doğan, S. (2006). *Türkçe dokümanlar için n-gram tabanlı sınıflandırma: Yazar, tür ve cinsiyet*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Evjen, S. ve Audunson, R. (2009). The complex library: Do the public's attitudes represent a barrier to institutional change in public libraries? *New Library World*, 110(3/4), 161-174. doi:10.1108/03074800910941356
- Fernandez, J. (2009). A SWOT analysis for social media in libraries. *Online*, Sep-Oct, 35-37. Erişim adresi:

- https://digitalcommons.library.umaine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=lib_staff_pub
- Gavrilis, D., Kakali, C. ve Papatheodorou, C. (2008). Enhancing library services with web 2.0 functionalities. *Lecture Notes in Computer Science*: Cilt: 5173 (s.148-159) içinde. doi:10.1007/978-3-540-87599-4_16
- Hallahan, K., Holtzhausen, D., van Ruler, B., Verčič, D. ve Sriramesh, K. (2007). Defining strategic communication. *International Journal of Strategic Communication*, 1(1), 3-35. doi:10.1080/15531180701285244
- Houk, K. M. ve Thornhill, K. (2013). Using Facebook page insights data to determine posting best practices in an academic health sciences library. *Journal of Web Librarianship*, 7(4), 372-388. doi:10.1080/19322909.2013.837346
- Joo, S., Choi, N. ve Baek, T. H. (2018). Library marketing via social media: The relationships between Facebook content and user engagement in public libraries. *Online Information Review*, 42(6), 940-955. doi:10.1108/OIR-10-2017-0288
- Joo, S. ve Lu, K. (2017). Content analysis of facebook posts in public libraries based on textual analysis. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 54(1), 718-719. doi:10.1002/pa2.2017.14505401129
- Keleş, E. (2017). Ankara'daki üniversite kütüphanelerinin Twitter hesap analizi. *Türk Kütüphaneciliği*, 31(3), 374-393. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2822/2757>
- Kim, Y. M. ve Abbas, J. (2010). Adoption of Library 2.0 functionalities by academic libraries and users: A knowledge management perspective. *Journal of Academic Librarianship*, 36(3), 211-218. doi:10.1016/j.acalib.2010.03.003
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2. bs.). Londra: SAGE Publications.
- Kronqvist-Berg, M. (2014). *Social media and public libraries exploring information activities of library professionals and users*. Åbo: Åbo Akademis Forlag.
- Lewis, B. K. ve Nichols, C. (2013). Attitudes and perceptions about social media among college students and professionals involved and not involved in strategic communications. H. S. N. Al-Deen ve J. A. Hendricks (Ed.), *Social media usage and impact* içinde (s. 129-143). Lanham: Lexington Books.
- Long, M. C. (2013). Social media as a tool for consumer engagement. H. S. N. Al-Deen ve J. A. Hendricks (Ed.), *Social media: usage and impact* içinde (s. 145-159). Lanham: Lexington Books.
- Özel, C. (2018). Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi'nin bakışıyla sosyal medya ve kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(1), 40-45. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/2904/2816>
- Patel, L. (2010). The rise of social media. *T and D*. doi:10.4324/9781315563312-21
- Rieder, B. (2013). Studying Facebook via data extraction: The netvizz application. *Proceedings of the 5th Annual ACM Web Science Conference, WebSci'13* içinde (s. 346-355). New York: Association for Computing Machinery. doi:10.1145/2464464.2464475
- Shiri, A. ve Rathi, D. (2013). Twitter content categorisation: A public library perspective. *Journal of Information and Knowledge Management*, 12(4), 1350035-1-1350035-8. doi:10.1142/S0219649213500354

- Social Media. (2019). *Gartner Glossary: Information Tehcnology*. Erişim adresi: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/social-media>
- Solomon, L. (2013). *The Librarian's nitty-gritty guide to social media*. Chicago: American Library Association.
- Şeker, S. E. (2011, 23 Nisan). *N-gram*. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://bilgisayarkavramlari.sadievrenseker.com/2011/04/23/n-gram/>
- Tavluoğlu, C. (2013). *Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 araçlarının kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Winn, D., Rivosecchi, M., Bjerke, J. ve Groenendyk, M. (2017). MTL 2.0: A report on the social media usage and user engagement of the “Big Four” academic libraries in Montréal. *Journal of Academic Librarianship*, 43(4), 297-304. doi:10.1016/j.acalib.2017.04.006
- Wright Joe, J. (2015). Assessment of social media in the library: Guidelines for administrators. *Journal of Library Administration*, 55(8), 667-680. doi: 10.1080/01930826.2015.1085251
- Xu, C., Ouyang, F. ve Chu, H. (2009). The academic library meets web 2.0: Applications and implications. *Journal of Academic Librarianship*, 35(4), 324-331. doi:10.1016/j.acalib.2009.04.003
- Yalçın, H. (2014). *Sosyal ağlar ve bilgi hizmetleri: Ağ kuşağının kütüphanelerden beklentileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Young, S. W. H. ve Rossmann, D. (2015). Building library community through social media. *Information Technology and Libraries*, 34(1), 20-37. doi: 10.6017/ital.v34i1.5625
- Zohoorian-Fooladi, N. ve Abrizah, A. (2014). Academic librarians and their social media presence: A story of motivations and deterrents. *Information Development*, 30(2), 159-171. doi:10.1177/0266666913481689

Summary

Social media is a concept that alters approximately every sector. The use of the concept shows a variety depending on the fields that social media tools implemented. It is seen that concepts such as library 2.0 and OPAC 2.0 are used in the literature of library and information science (Bughin, 2008; Chalon, Di Pretoro ve Kohn, 2008; Gavrilis, Kakali ve Papatheodorou, 2008).

Libraries attempt to establish strategies to develop content and present them in the most convenient form for the users. The content produced by libraries on social media platforms also provides an open pool of records related to the services offered, the topics promoted, and the activities. It is also possible to record the services and activities registered with much official correspondence in the institutional functioning of the libraries through social media posts without any bureaucratic process and in more detail. Social networking sites, especially Facebook and Twitter, are mostly used platforms among the many other social media tools. It is seen in many studies in the literature that libraries are analyzed in terms of their post contents on Facebook and Twitter, and their interaction patterns are detected (Aharony, 2010, 2012; Chen, Chu ve Xu, 2012; Wright Joe, 2015).

This study aims to analyze user interactions of public libraries in Ankara based on the posts published on their Facebook pages. In line with this aim, Facebook posts and user interactions with the posts of ten public libraries are analyzed. Two methods were used in this study. Firstly, interaction data obtained from posts were presented with descriptive statistics. Secondly, posts were categorized with text processing approaches. The following research questions were investigated in this study:

- RQ1: How public libraries in Ankara interact with their users via Facebook pages and posts?
- RQ2: Based on the time frames, which posts of public libraries in Ankara receive more likes?
- RQ3: What kind of contents are posted on Facebook pages of public libraries in Ankara?

According to the findings in which the 1739 posts were analyzed, the posts usually contain a textual expression as well as a visual, link, or video content. Findings reveal that most of the posts contain images. It is detected that the content shared by libraries on Facebook pages has significantly increased since 2017. As of July 1, 2019, the number of posts is higher than those of previous years. Furthermore, nearly two-thirds (65.5%) of posts were not shared by any user, and 89% of posts received no comments. It was determined that 10.2% of posts that did not receive any like. Concerning with RQ1, this result reflects that users' interactions are mostly based on likes

The results obtained in the scope of RQ2, the posts received by the public libraries in Ankara until 2018 and July 2019 are higher than the previous years. The number of interactions and posts in the summer months is low. The number of posts and received likes increases during the school period of the year. Posts shared on Saturday, Sunday, and Monday have a low number of likes. However, results reflect that the posts shared between 16.00-17.00 and 12.00-13.00 received more likes.

Regarding the third research question (RQ3), five basic subject categories were identified in the first stage. These categories are events, services, collections, memorials, celebrations,

and thanks messages, and promotion and awareness-raising. In the second stage, bi-gram tests were employed for each category to detect sub-categories. Posts in the event category consist of library names, thanks messages, and events organized on special days and weeks. In general, the event category includes semester program, orientations, book reading, and fairy tale. The celebration, memorial, and thank you messages are mostly related to special days and holidays. The collection category, in which few posts are shared, includes the posts about the books of the week, children's books, and new books. Plus, library operations, loan services, and announcements are classified under the service category. Lastly, posts related to promoting library use and reading, social media, and web page promotion have come to the fore in the promotion and awareness category.

In conclusion, public libraries, which are institutions that serve different segments of the society, should also act within the framework of a social media policy that considers this diversity. At this point, developing strategies to increase the visibility of the posts will increase user interaction. Additionally, it is recommended that libraries should conduct impact assessment studies based on the data they produce on social media platforms. It is also essential to develop strategies by repeating impact assessments at certain time intervals in order to understand the changing user expectations and behaviors.

Üniversite Kütüphanelerinin Mekânsal Tasarımının Kullanıcı Üzerindeki Etkisine İlişkin İstatistiksel Bir Çalışma: Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Örneği

A Statistical Study on the Impact of Spatial Design on the User of University Libraries: The Case of Akdeniz University Central Library

Hatice Hazal Emsen* ve Hilal Tuğba Örmecioglu**

Öz

Tarihte bilinen en eski kamusal yapı tiplerinden biri olarak asırlardır var olan kütüphane, bilgiye erişimi ve bilginin yaygınlaşmasını sağlayarak ülke gelişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Daha özel olarak üniversite kütüphaneleri ise, hitap ettiği kullanıcılardan ötürü, akademik gelişmelerin hızlanmasına yardımcı olmaktadır. Üniversite kütüphaneleri görevleri gereği, kullanıcıların her türlü bilimsel ihtiyaçlarını güvenilir ve hızlı bir şekilde karşılamak durumundadır. Ancak, teknolojinin ilerlemesiyle internetten kolaylıkla ulaşılabilen bilgi kaynaklarındaki artış, kullanıcıları kütüphaneden farklı mekânlarda da yapılabilecek bireysel araştırma imkânlarına yöneltmektedir. Bu koşullar altında varlığını korumaya çalışan kütüphanelerin ise mekânsal yapısı büyük önem kazanmıştır. Yapılan araştırmalar kullanıcıların kütüphane ziyaret süreleri ve sayılarının kütüphanelerin tasarimsal nitelikleri ve sağladıkları olanaklarla doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, mimari tasarım ölçütleri ve kullanıcı görüşleri göz önünde bulundurularak elde edilen bazı faktörlerin kullanıcıların kütüphane ziyaretine etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda yapısal eşitlik modellemesi (YEM) bütün bu etkilerin tek bir model üzerinden yorumlanmasına olanak sağlayan bir yöntem olarak kullanılmıştır. Çalışma kapsamında daha önce doğrulanmış bir ölçek Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi için uyarlanmış ve 392 katılımcı ile uygulanan anketlerin verileri analiz edilerek sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Faktör analizi; kütüphane tasarımı; üniversite kütüphanesi; yapısal eşitlik modellemesi.

Abstract

Library, as one of the oldest public building types known in history that have been existed for centuries, plays a substantial role in the development of countries by providing access to information and to spread it. More specifically, university libraries are helping to increase academic development because of their users. Due to their mission, university libraries have

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Bölümü. E-posta: hazalemsen@gmail.com
Graduate Student, Akdeniz University Department of Architecture, Turkey

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Bölümü. E-posta: ormecioglu@akdeniz.edu.tr
Associate Prof., Akdeniz University Department of Architecture, Turkey

to provide all kinds of scientific needs of their users in a fast and reliable way. However, the increase in information sources that are easily accessible from the internet by the advancement of technology has allowed users to research in different places rather than library visits. Under these conditions, the spatial structure of a library that is trying to preserve its existence has gained significant importance. The researches have shown that the number and duration of library visits are directly proportional to the design qualities and the facilities provided by the library.

This study aims to analyze the effect of selected factors on the library visit of users by considering architectural design criteria and user opinion. In this context, structural equation modeling (SEM) has been utilized as a method that enables all these effects to be interpreted over a single model. Within the scope of the study, a previously validated scale was adapted for Akdeniz University Central Library; the data of 392 participants were analyzed, and the results were discussed.

Keywords: Factor analysis; library design; university library; structural equation modeling

Giriş

Bir ülkenin gelişmesindeki önemi yadsınamaz derecede büyük olan akademik eğitimin en önemli destekleyicileri üniversite kütüphaneleridir. Tüm kütüphane çeşitleri gibi üniversite kütüphaneleri de kullanıcılara kaynak ve çalışma ortamı sağlayarak işlevlerini sürdürmektedir. Ancak, çağın değişimiyle kütüphanelerin fonksiyonel özellikleri de kullanıcı gereksinimleri doğrultusunda farklılaşmaya başlamıştır. Üniversite kütüphanelerinin kullanıcıları sürekli ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Kütüphane görevlileri sürekli kullanıcı; öğrenci, öğretim üyesi, mezunlar, araştırmacılar, üniversitenin kütüphane harici birimlerinde çalışan personeli de geçici kullanıcılardır (Küçükcan, 2005, s. 128). Özellikle, genç nesli oluşturan öğrenciler üniversite kütüphanelerini bir çalışma alanı olarak görmekte ve çoğunlukla ders çalışma amaçlı kullanılmaktadır. Araştırma amaçlı kullanımda ise kütüphane içerisindeki kitap nesnesini kaynak olarak kullanmak yerine, içinde bulunduğumuz dijital çağın getirisi olarak, çevrimiçi yollarla, bilgiye daha hızlı ve kolay ulaşım sağlamaktadır.

Dijital çağ ile birlikte teknolojinin hızla gelişmesi üniversite kütüphanelerini hem fonksiyonel hem mekânsal açıdan etkilemiştir. Varlıklarını sürdürmek ve araştırmacılara gerekli hizmeti verebilmek için kütüphaneler dijital çağın getirilerine uyum sağlamak durumundadır. Dijitalleşme sonucu bilgi kaynaklarının mekâna bağlılığı ortadan kalktığından dolayı kaynakların depolandığı alanlarda işlevsizlik problemi görülmeye başlanmış ve bu durumun sonucu olarak gelecekte kütüphane binalarının varlığına ihtiyaç olup olmayacağı sorgulanmaya başlanmıştır (Lynch, 2000, s.63; Rasmussen ve Jochumsen, 2009, s. 4). Ancak, kütüphane kullanımıyla ilgili çeşitli alanlarda yapılan çalışmalar, kütüphanelerin alışlagelmiş işlevsel özelliklerindeki değişime veya kayba rağmen kullanıcılar için çalışma ve araştırma söz konusu olduğunda hala vazgeçilmez bir mekân olduğunu ve kullanıcıların kütüphane kullanma eğiliminin arttığını göstermektedir (Rasmussen ve Jochumsen, 2009; TÜİK, 2015). Bu eğilimin artmasındaki sebep, kütüphanelerin fiziksel olanaklarının kullanıcıya sağladığı faydalardır. Örneğin kullanıcılar, kütüphane içerisinde araştırma yaparken daha kolay odaklanmaktadır. Kütüphanede konsantrasyonun sağlanmasında etkili olan sessizlik, çalışma ortamının avantajları vb. birçok imkân bulunmaktadır.

Şekil 1. Glasgow Caledonian Üniversitesi Saltire Merkezinin üçüncü mekân niteliği taşıyan ve farklı çalışma türlerine uygun oturma birimlerini gösteren iç mekânı (Peitx, 2017, s. 10-11)

Dünya üzerinde hem dijitalleşmeye uyum sağlayabilen hem de bu tür fiziksel olanakları iyi bir şekilde karşılayabilmiş yenilikçi mimari örnekler görmek mümkündür. Örneğin; Glasgow Caledonian Üniversitesi Saltire Merkezi, Avrupa'daki birçok açıdan yenilikçi yaklaşımları olan ilk üniversite kütüphanelerindedir (Şekil 1). JISC'in (2006, s. 26-27) raporuna göre kütüphanenin asıl teması esneklik olup; farklı öğrenme ve çalışma tiplerine uygun mekânsal çeşitlilik sunan bir iç mekân organizasyonu geliştirilmiştir. Hollandalı mimarlık bürosu Mecanoo'nun tasarımı olan Delft Üniversitesi Kütüphanesi ise doğal ışığı kullanımı ve çalışma mekânlarında çeşitliliği kadar iç ve dış mekânıyla kampüste odak noktası oluşturması açısından başarılı bir örnektir (Şekil 2).

RIBA Stirling ödülü alan Will Alsop tasarımı Peckham Kütüphanesi de bina tasarımı ile bütünleşen mekânsal düzenlemesi, aydınlatma ve havalandırmadaki başarılı tasarımı ile binanın enerji gereksinimlerini azaltan önemli bir sürdürülebilir kütüphane örneğidir (Şekil 3).

Şekil 2. Delft Üniversitesi Kütüphanesi, iç ve dış mekânı (Mecanoo, t.y.)

Bu örneklerde kullanıcıların memnuniyetleri 5 üzerinden 4,5 ve üstü, ortalama mekânda kalma süreleri 4 saatin üzerindedir (Google popüler saatler, t.y.). Görüldüğü üzere kütüphanelerde tasarım ve organizasyonda kullanıcı yararı için imkânları artırmak, onların kütüphane memnuniyetine önemli derecede etki ederek araştırma ve öğrenmede hissedilir artış sağlar.

Şekil 3. Peckham Kütüphanesinin dış ve iç mekân fotoğrafları (Archello, t.y.)

Kütüphaneler kullanıcılarının düzenliliği ve ziyaret sıklığına bakıldığında teoride üçüncü mekân olarak algılanabilirler. Oldenburg (1991), birinci mekânı ev, ikinci mekânı iş olarak

tanımlarken, üçüncü mekân için devamlı bir kullanıcısı olan, ana bir işlevin olduğu, içecek bir şeyler satın alınabilen ve toplumun kullandığı mekânlar tanımını kullanmıştır. Üçüncü mekân, zamanla artan sosyallikten uzaklaşma ve yalnızlaşma sorununa bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Mekânsal olarak ev sıcaklığına benzerken; cinsiyet, dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin eşitliği ile birinci mekânlardan ayrılır. Kafe, kuaför gibi mekânlar da bu kategoriye dâhildir (Demir, 2019). Kullanıcıların bu tarz mekânları sosyalleşmek ve rahatlamak için daha çok tercih ettikleri günlük hayatta da gözlenmektedir. Aabø ve Audunson (2012), kütüphanelerin de üçüncü mekân teorisine büyük çoğunlukla dâhil olduğunu tespit etmiştir.

Kütüphane yapılarının fiziksel olanakları, mekânsal nitelikleri ile birebir bağlantılıdır. Bu mekânsal niteliklerin ise kütüphanelerin sadece ısı, nem, ses ve aydınlık düzeyi gibi yapı fiziksel nitelikleri ile değil aynı zamanda mimarileri ve iç tasarımlarıyla doğrudan bağlantılı olması beklenir. Daha iyi tasarlanmış, estetik ve fonksiyonel olarak nitelikli bir mimari mekân, kütüphane fonksiyonlarının yeni nesil ihtiyaçlarını karşılamak için yeni çözümler sunacaktır. Yurt dışındaki örneklere bakıldığında iyi tasarlanmış çağdaş kütüphane yapıları, fiziksel imkânları ile cazip odak noktaları oluşturmaktadır. Ülkemizde birçok üniversite kampüsünde genellikle bağımsız bir bina olarak tasarlanan, kapsamlı kütüphane yapıları bulunmaktadır. Fakat bu kütüphanelerin birçoğu erişilebilirlik, fiziksel imkân ve iç mimari düzenlemeler açısından yurt dışındaki örneklere göre yetersiz kalmaktadır. Yurt dışındaki kütüphane kullanımlarının yüksekliği ve kütüphanelerin kampüs hayatında üstlendiği merkezi rolün ülkemizde aynı oranda gerçekleşmemesinde kütüphane mekânının yetersiz mimari ve iç mimari tasarımının etkisi olabilir.

Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Akdeniz Üniversitesi kampüsünde bir adet merkezi kütüphane binası vardır. Bazı fakültelerin içerisinde kendi özel kitaplıkları bulunmaktadır; ancak kapsamlı kütüphane şeklinde olmadığı ve genellikle koleksiyon açısından yetersiz ve tek yönlü kaldığı için yoğunlukla üniversitenin merkez kütüphanesi kullanılmaktadır. Zemin dâhil üç katlı bir yapısı olan merkezi kütüphane (Şekil 4) konum itibarıyla kampüsün doğusunda bulunmaktadır. Erişim yoğunlukla özel araçla ve yaya olarak sağlanmaktadır. Dikdörtgen planlı yapı, merkezde galeri bulunacak şekilde kurgulanmış; çalışma alanları ve kitaplıklar çeperler¹ doğrultusunda konumlanmıştır. Doğal aydınlatma dış duvardaki pencereler ve merkezdeki galeriden sağlanmaktadır. İç mekân havalandırması klimalar ve merkezi iklimlendirme sistemi ile sağlanırken, doğal havalandırma için özel bir sistem bulunmamaktadır. Çalışma alanlarının kurgusu, bütünleşik mekânsal bir tasarımdan ziyade basit masa ve raflardan oluşan mobilyalarla düzenlenmiştir. Bunların düzenlenmesi sırasında ise ortak çalışma alanlarına özel bölümler oluşturulmamış; bireysel çalışma masalarının yanına daha büyük masalar konumlandırılmıştır.

Kullanıcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerde, kütüphanenin en büyük probleminin çalışma alanı yetersizliği ve gürültü olduğu tespit edilmiştir. Doğal havalandırmanın ve çalışma alanlarının aydınlık seviyesinin yetersizliği de birçok kullanıcı tarafından fiziksel koşullarla ilgili eleştiri olarak belirtilmiştir. Bu eksiklerin sonucu olarak kütüphanede kalma süresi,

¹ Çeper kavramı, iç ve dış mekan arasında basit bir araç görevinin ötesinde planın merkezinden uzak, dış cephelerine paralel, kenarlardaki lineer alanları tanımlamaktadır.

yukarıda anlatılan mimari nitelikleri daha iyi olan diğer kütüphanelere göre %23 daha az olup, ortalama 3,5 saattir (Google Popüler Saatler, t.y.).

Şekil 4. Sol: Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Binası (Google Fotoğraflar, t.y.), Sağ: Akdeniz Üniversitesi Merkezi Kütüphanesi Zemin Katı (Akdeniz Kampüs Haber, 2016)

Üniversite kütüphanelerinin değerlendirmesinde kullanıcı talepleri en önemli girdidir. Anket yöntemiyle veri toplama ve analiz sonuçlarıyla değerlendirme, bu taleplerin tespitindeki yöntemlerden biridir. Li, Wu ve Su (2018) tarafından South China University of Technology’de (SCUT)’de yapılan bir çalışmada uygulanan anketin ülkemize uyarlanmasıyla yapılan bu çalışmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi kullanıcılarının taleplerinin ortaya çıkarılması, elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve günümüzde üniversite kütüphanelerinin iyileştirilmesi için gerekli olan somut verilerin belirlenmesidir. Bu kapsamda, kütüphanenin fonksiyonel, yapısal ve fiziksel niteliklerinin yanı sıra mekânsal tasarımının da kullanıcıların memnuniyetine olan etkisi araştırılmıştır.

Üniversite kütüphanelerinin niteliklerini ölçme ve hizmet kalitesini değerlendirme hususundaki standartlar için, Amerikan Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri Derneğinin (ACRL) uzun yıllardır yaptığı çalışmalar bu konuda önem taşımaktadır (Polat ve Odabaş, 2011, s.44). Bu derneğin kütüphanelerdeki personel, bütçe, fiziksel ortam ve koşulları, derme² geliştirme, kaynak alımı ve sunumuna yönelik standartları bulunmaktadır. Mimari tasarım ile bağlantılı olarak fiziksel ortam ve koşullarına bakıldığında standartlar şu şekildedir: kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamaya yeten ve kullanıcıya uygun olan alanlara sahip olması, iklimlendirme koşullarının uygunluğu, aydınlatma yeterliliği, masa ve sandalye yeterliliği, personel alanlarının yeterliliği, büro malzemelerinin yeterliliği, çalışma alanlarının kullanıcı performansını artıracak nitelikte bir tasarımda olması, çalışma alanlarının ergonomik uygunluğu, depo alanlarının mevcut kapasiteyi ve gelecekteki artışı karşılayacak düzeyde olması ve son olarak teknolojik altyapı yeterliliğidir (Polat ve Odabaş, 2011, s.47-48). Li, Wu ve Su’nun (2018) çalışmasındaki anketin uyarlanmasıyla yapılan bu çalışmada kullanılan parametreler ile bu standartlar arasında uyum gözlenmektedir.

Ulusal ve uluslararası literatürde kütüphanelerin fiziksel nitelikleri ve mekânsal tasarımıyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; uluslararası literatürde kütüphanelerin fiziksel nitelikleri araştırıldığında gürültünün, kullanıcı zihninin çalışma kapasitesini ve performansını düşürdüğü (Banbury ve Berry, 1998); aydınlatmanın, insanların davranışlarını değiştirdiğini ve bu davranış değişikliğinin çalışma verimliliği etkilediğini (Groth, 2007) ve iç ortamın düşük hava kalitesinin de kullanıcıların öğrenme verimliliğini olumsuz etkileyebileceği tespit edilmiştir (Choi, Guerin, Kim, Brigham ve Bauer, 2013-2014; Lee, Mui, Wong ve

² Derme sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüklerinde “aynı türden bir araya getirilmiş şeylerin hepsi, koleksiyon” olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 1988, s.361).

Cheung, 2012). Kütüphanedeki genel araştırma ortamının yanı sıra, fiziksel olanakların erişilebilirliğinin de (Castilla, Llinares, Bravo ve Blanca, 2017) fiziksel nitelikler arasında önemli olduğu gözlenmiştir (Li, Wu ve Su, 2018, s.727). Bunun yanı sıra Hohmann (2006), çalışmasında değişen ihtiyaçlarla birlikte kütüphanelerdeki yeni planlama ilkelerine değinmiş ve zamanın getirilerine uyum sağlayabilmesi için kütüphanelerin bilgi kaynağı, mekânsal organizasyon, akustik, havalandırma vb. birçok özellik açısından nasıl doğru bir biçimde şekillenmesi gerektiğini anlatmıştır. Head (2016), çalışmasında kütüphane kullanıcıları ve mimarlar ile yaptığı araştırma ile kütüphanelerin planlama ve uygulama süreçlerinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine birçok parametre ve ölçüt belirleyerek değinmiştir. Leighton ve Weber (1999), kitaplarında akademik ve araştırma kütüphanelerinin vaziyet planı ölçeğinden iç mekân kriterlerine kadar bütün planlama ve tasarım aşamalarını incelemiştir. Fraley ve Carol (1990), kitaplarında kütüphane mekânlarının yeniden değerlendirilmesi ve doğru planlama ve organizasyon ile alandan en iyi şekilde yararlanma teknikleri sunmaktadır. Ulusal literatüre bakıldığında ise Aydoğan (2017), tezinde üniversite kütüphanelerinin mekân morfolojileri ve mimari programlarının kullanıcıya sunduğu esnekliği incelemiş, bu doğrultuda İstanbul'daki beş üniversite kütüphanesini, mekânın işleyiş şeması ve mekân morfolojisinin kullanıcıdaki mekân kullanımına etkisi üzerinden analiz etmiştir. Küçükcan (2005), tezinde üniversite kütüphanelerini yapı biyolojisi açısından incelemiş, tasarıma ve fiziksel faktörlere bağlı sağlık sorunlarını araştırmış ve bir üniversite kütüphanesi tasarımının nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Küçükcan, Balanlı, Öztürk ve Vural (2007) yaptıkları çalışmada, Yıldız Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin kullanıcılarının görüşleri ile kütüphanenin fiziksel niteliklerini ve kullanıcıların endişelerini tespit etmişler ve bu bağlamda değerlendirmeler yapmışlardır. Altuğ (2019), tezinde seçtiği 15 üniversiteyi kullanıcı sayısı, mekânsal nitelikleri, kitap sayısı vb. özelliklerine göre değerlendirmiş ve bu değerlendirmeler doğrultusunda kütüphanelerin günümüzün mekân ihtiyaçlarına cevap vermesi hususunda önerilerde bulunmuştur. Kuru ve Türkyılmaz (2019), yaptıkları çalışmada Bahçeşehir Üniversitesi kütüphane binasının fiziksel olanaklarını, gözlem ve ölçüm gibi tekniklerin yanı sıra personel ile anket yaparak da değerlendirmiş ve donatıların ergonomik koşulları sağlmasına rağmen mekânsal organizasyonda ergonomik ölçütlere dikkat edilmediği sonucuna varmışlardır.

Yöntem

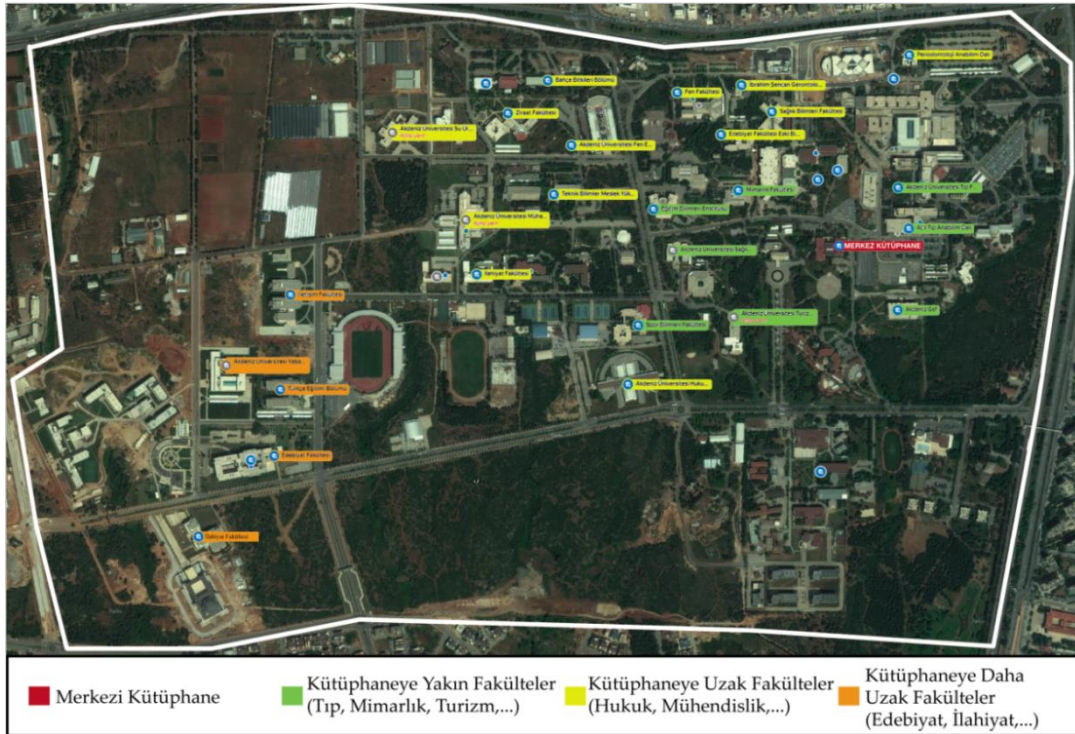
Bu araştırmada kullanılacak yöntemin ilk aşaması, literatür taramasına dayalı oluşturulan anket ile kullanıcı görüşlerinin elde edilmesidir. Elde edilen veriler, birçok istatistik analizin yapıldığı SPSS programı aracılığı ile anlamlı sayısal verilere çevrilmiş, daha sonra bu verilerin doğruluğunu ölçmek ve tek bir model üzerinden yorumlamak için AMOS³ programında analiz edilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlar ile mimari açıdan değerlendirme yapılmıştır. Bu yöntem, uzun süreli gözlemler yerine anket çalışmaları ile durum tespiti yapmaya yöneliktir.

Bu çalışmada kullanılan yöntemin yanı sıra, benzer durumlarda etkin bir araç olarak Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD) (Post occupancy evaluation - POE) yöntemi de kullanılmaktadır. Uygulanan yönteme göre daha farklı bir analiz yolu (örneğin çok aşamalı

³ IBM SPSS AMOS; regresyon, faktör analizi ve birçok analiz yöntemlerini genişleterek araştırmalara yardımcı olan yapısal eşitlik modellemesi yazılımıdır (IBM, t.y.).

skala) izleyen KSD, kullanıcılar için tasarlanan çevrenin kullanıcı yararında geliştirilmesi için yapılması gereken şeylerin, gözlem, görüşme ve çeşitli yöntemlerin kullanılması ile keşfedildiği süreçtir (Göktekin, 2002, s.3). KSD modeline benzer şekilde bu istatistik çalışmasının hazırlık ve ölçek uyarlama aşamalarında da gözlem ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma kapsamında uygulanan anket için 2018 yılında Hin Li ve arkadaşları tarafından geliştirilen kütüphane değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, konu üzerine önceden yapılmış herhangi bir çalışma olmamasından ötürü, kullanıcıların öğrenme memnuniyetini etkileyebilecek çevresel faktörleri tespit etmek için literatür taramasına dayalı bir değerlendirme sistemi oluşturmuştur. Böylece henüz ölçek hazırlanma aşamasında değişkenlerin tespiti sağlanmıştır. Ölçeğin yerel koşullara uyarlanması sırasında kütüphanenin erişilebilirliği ile ilgili soru (bkz. Ek-1), Akdeniz Üniversitesi kampüs yapılanmasından ötürü, açık uçlu soruya çevrilerek değerlendirilmiştir. Şekil 5'te görüldüğü üzere, Akdeniz Üniversitesi kampüsündeki tek kütüphane kampüsün doğu tarafında konumlandırılmıştır ve batı tarafında kalan Edebiyat, Eğitim, İletişim, ilahiyat gibi fakültelere yaklaşık 20 dakikalık yürüme mesafesi ile oldukça uzak kalmaktadır. Kampüs içerisinde düzenli olarak dolaşan servisler vardır. Ancak yine de kütüphaneye en yakın durak 7 dakika yürüme mesafesindedir. Yapının yakın çevresinde ise Tıp, Mimarlık, Diş Hekimliği ve Hukuk Fakülteleri bulunmaktadır.

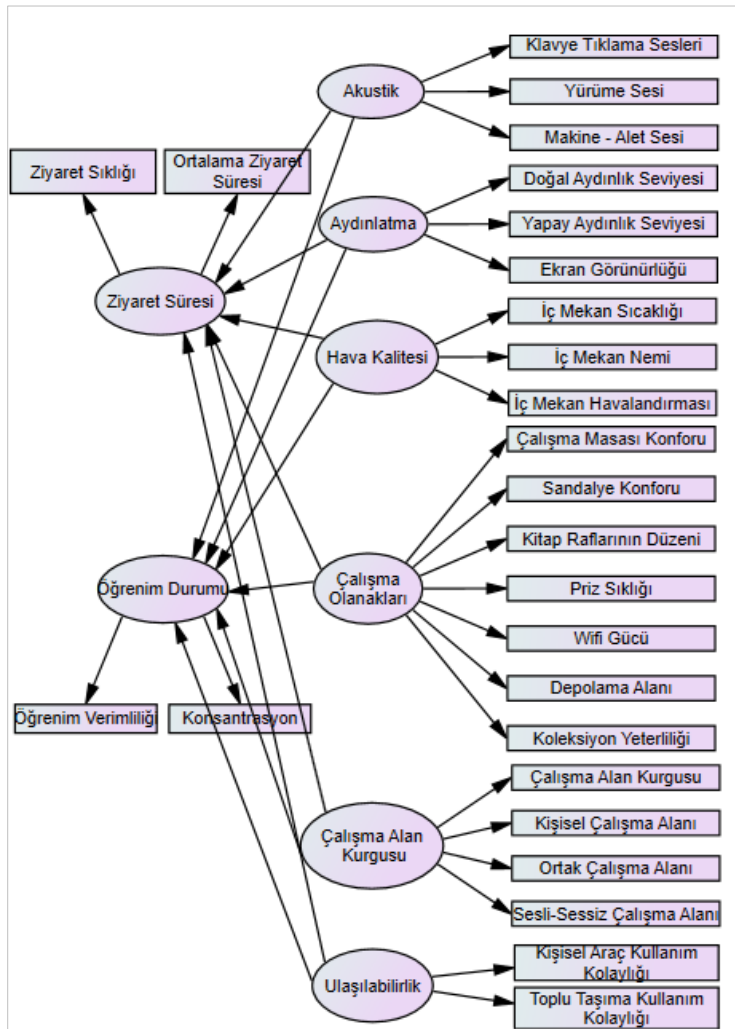

Şekil 5. Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin kampüs içerisindeki konumu

Örnek ölçeğin oluşturulması sırasında literatür taraması yoluyla kütüphane ziyaretinde ve öğrenim durumunda etkili olan altı ana başlık belirlenmiştir. Belirlenen altı faktörün alt başlıkları bağımsız değişkenleri oluşturmakla birlikte, bu başlıklar; akustik (1), aydınlatma (2), hava kalitesi (3), çalışma olanakları (4), çalışma alanı kurgusu (5) ve ulaşılabilirliktir (6) (Li, Wu ve Su, 2018, s. 728). Everaert, Opdecam ve Maussen'e göre (2017) bağımlı değişkenleri

oluşturan faktörlerden ziyaret süresinin alt başlıkları ziyaret sıklığı ve kütüphanede geçirilen süre olarak; öğrenim durumunun ise, öğrenim verimliliği ve konsantrasyon olarak ayrılmaktadır (aktaran Li, Wu ve Su, 2018, s.728). Hazırlanan anket, kişisel soruları barındıran demografik değerler dışında kalan kısımlar kullanıcıların kütüphane memnuniyetini ölçen yedili Likert ölçeği ile hazırlanan sorulardan meydana gelmiştir. Çıkarılan alt başlıklar (bağımlı ve bağımsız değişkenler) anketin bu kısmını oluşturmaktadır. Belirlenen bağımlı ve bağımsız değişkenlere sırasıyla güvenilirlik analizi ve faktör analizi yapılmış, daha sonra elde edilen veriler yapısal eşitlik modellemesine (YEM) aktarılarak son model üzerinden nedensellik ilişkileri tartışılmıştır.

74.000 lisans ve lisansüstü öğrenci kapasiteli Akdeniz Üniversitesi'nde anketin örneklem büyüklüğü %95 güven aralığı (%5'lik hata payı) ile 383 olarak hesaplanmıştır.⁴ Anket 392 katılımcıya uygulanmıştır ve SPSS programına verilerin girilmesi ile 383 sonuç analizler için uygun görülmüştür.⁵

Şekil 6. Oluşturulan ilk yapısal eşitlik modellemesi ve ön görülen çalışma sistemi

⁴ Örneklem büyüklüğünü belirlemek için yararlanılan kaynak için bkz. <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/>

⁵ Faktör analizinden önce, ankete verilen yanıtların tutarlılığı ölçmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmış, Cronbach's alpha değeri 0,9 bulunmuştur. "Katsayının 0.7 ve üstü bulunması durumunda ölçeğin güvenilirliği iyi olarak kabul edilir." (Kılıç, 2016, s. 47)

Literatür taraması ile tespit edilen 22 değişken bağımsız değişkenlerdir ve altı temel faktör altında gruplanmıştır. Bu değişkenler bağımlı değişkenler olan ziyaret süresi ve öğrenim durumunu etkilemektedir. Örneğin, mekân içerisindeki gürültü seviyesi, kullanıcının konsantre olmasını zorlaştırır ve öğrenim verimliliğini azaltır. Öte yandan erişimdeki zorluk ziyaret sıklığını azaltabilir. Bağımsız değişkenler bağımlı değişkenleri etkiler. Faktör analizi yapmadan önce, değişkenler ortak özellikleri altında analiz sonuçlarında çıkması ön görülen biçimde toplanmış ve Şekil 6'daki ilk yapısal eşitlik modellemesi oluşturulmuştur.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler için Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri

Şekil 6'da oluşturulan model, verilerin değerlendirmesi sonucu yeniden sorgulanmış ve bağımsız değişkenler için keşfedici faktör analizi ile bir dizi istatistik işleminden⁶ sonra uygulanmıştır. Model oluşturulurken kütüphane kullanımına etkili olduğu düşünülerek yapılandırılan modelin, ilk tahmin edilen faktörlerinin bazılarının kullanıcılar için hipotezde önerildiği gibi etkili olmadığı analiz edilmiştir. Böylece bazı faktörler modelden çıkarılmıştır. İlk analizden sonra faktör çıkarması yapılırken ulaşılabilirliğin değişkenleri tamamen farklı faktörlere yüklenmiş olduğu için öncelikle ulaşılabilirlik faktörü tamamen çıkarılmıştır. Daha sonra her bir aşama için yapılan analizlerde farklılık gösteren yükler de sırasıyla (ekran görünürlüğü, kişisel çalışma alanı yeterliliği ve çalışma masası konforu) çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Bu faktör çıkarmalar ilk aşama için kullanıcılar açısından önemli olan değişkenleri tespit etmek için yapılmıştır. Çıkarılan ulaşılabilirlik, ekran görünürlüğü, kişisel çalışma alanı yeterliliği ve çalışma masası konforu faktörlerinin Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi kullanıcıları için bir problem olmadığı gözlenmektedir.

Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin konumu, kampüs yapılaşması ve toplu taşıma olanakları, birçok fakülte için kütüphaneye ulaşımı zorlaştırmaktadır. Kütüphaneye direkt olarak giden servis ya da toplu taşıma aracı bulunmadığından kullanıcıların özel araçlarıyla ya da yaya olarak kütüphaneye ulaşması gerekmektedir. Bazı fakülteler kendi binalarında kütüphane barındırmaktadır; fakat birçok fakültenin kütüphane birimi yetersiz kalabilmekte veya fakülte içerisinde kütüphane bulunmamaktadır. Kullanıcıların ihtiyacını karşılayacak başka bir kütüphane binası olmaması nedeniyle Merkez Kütüphane kullanıcıları için ulaşılabilirlik bir tercih faktörü değildir. Bu sebeple, 'ulaşım' kullanıcılar için bir faktör olmaktan direkt olarak çıkmaktadır. Yapılan son döndürme matrisi ile (bkz. Tablo 1) Akdeniz Üniversitesi için 22 değişken kullanıcı için önemli olan 17 değişkene inmiş; ilk modellemede (bkz. Şekil 6) ön görülen altı faktör, çalışma olanakları ve çalışma kurgusunun tek faktöre yüklenişi ve ulaşılabilirlik faktörünün tamamen kaldırılması ile dörde inmiştir.

⁶ KMO ve Barlett Testi ilk aşama için uygulanmıştır. Bağımsız değişkenler için uygulanan test 0,841 sonuçla örneklemin analiz için yeterli olduğunu göstermektedir. Daha sonra faktörleri daha kolay yorumlayabilmek için döndürme işlemi uygulanmış; birden fazla faktöre çok yakın faktör yükleriyle yüklenen değişkenler çıkarılmıştır. Bu değerlendirme sırasında öz değeri bir ve daha büyük olan faktörler önemli faktörler olarak alındığından Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi için yapılan anketin verileri için analizde öz değeri biri geçen dört faktör bulunmuştur.

Tablo 1

Bağımsız değişkenler için yapılan son döndürülmüş bileşen matrisi

Faktörler	Değişkenler	Faktör Yük Değeri
		0,4
Akustik	Tıklama Sesleri	0,7
	Yürüme Sesi	0,7
	Makine-Alet Sesleri	0,7
Aydınlatma	Doğal Aydınlatma	0,8
	Yapay Aydınlatma	0,8
	Ekran Görünürlüğü	-
Hava Kalitesi	İç Mekân Sıcaklığı	0,8
	İç Mekân Nemi	0,8
	İç Mekân Havalandırması	0,6
Mekân Olanakları	Çalışma Masası Konforu	-
	Sandalye Konforu	0,6
	Kitap Raflarının Düzeni	0,6
	Priz Sıklığı	0,5
	Wifi Gücü	0,5
	Depolama Alanı	0,7
	Kütüphane Koleksiyonu	0,6
	Çalışma Alanı Kurgusu	0,6
Çalışma Alanı Kurgusu	Çalışma Alanı Kurgusu	0,6
	Kişisel Çalışma Alanı	-
	Ortak Çalışma Alanı	0,6
Ulaşım	Sesli Sessiz Çalışma Alanı	0,6
	Kişisel Araç ile Ulaşım	-
	Toplu Taşıma ile Ulaşım	-

Not. Bir değişkenin faktör yükünde, “0.60 ve üstü yük değeri yüksek; 0.30-0.59 arası yük değeri orta düzeyde büyüklükler olarak tanımlanabilir ve değişken çıkartmada dikkate alınır” (Büyüköztürk, 2002, s.474). Bu çalışmada verilerin analiz sonunda çıkan faktör yükleri göz önüne alınarak, 0.4 değeri faktör çıkarmada sınır olarak alınmıştır.

Analiz sonuçlarına göre mekân ve olanakların, çalışma alanı kurgusuyla birleşmesi kullanıcılara göre bu değişkenler arasında bir bağlantı ve yakınlık olduğunu göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki kullanıcılara göre kütüphanenin tasarımı ve kütüphanenin sağladığı imkânlar arasında büyük bir fark görülmemektedir. Bu durum kullanıcıların çağdaş mimarlık hakkındaki bilgilerinin sorgulanmasını gerektirir (*Önemli çağdaş örnekleri biliyorlar mı? Başka kütüphane yapılarını deneyimlemişler mi? vb.*); bununla birlikte kullanıcıların kampüs içerisinde başka bir kütüphane alternatifi olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bağımlı değişkenlere uygulanan keşfedici faktör analizi ve döndürme işlemlerinde⁷ ise faktör sayısı, ön görülen sayı ile aynı çıkmış ve değişkenlerin faktörlerle ilişkisi öngörülen ilk modelleme ile eşleşmiştir. Haftalık ziyaret sıklığı ve ziyaret edildiğinde geçirilen sürenin ziyaret faktörünü; konsantrasyon ve öğrenim verimliliğinin ise öğrenilme durumu faktörünü etkilediği bulunmuştur. Keşfedici faktör analizlerinden sonra her iki gruba da Doğrulayıcı Faktör Analizi⁸ uygulanmış; Tablo 2’de görüldüğü üzere bağımlı ve bağımsız değişkenler uygunluk değerlerine uyum sağladığı için herhangi bir faktör silinmesi yapılmamıştır.

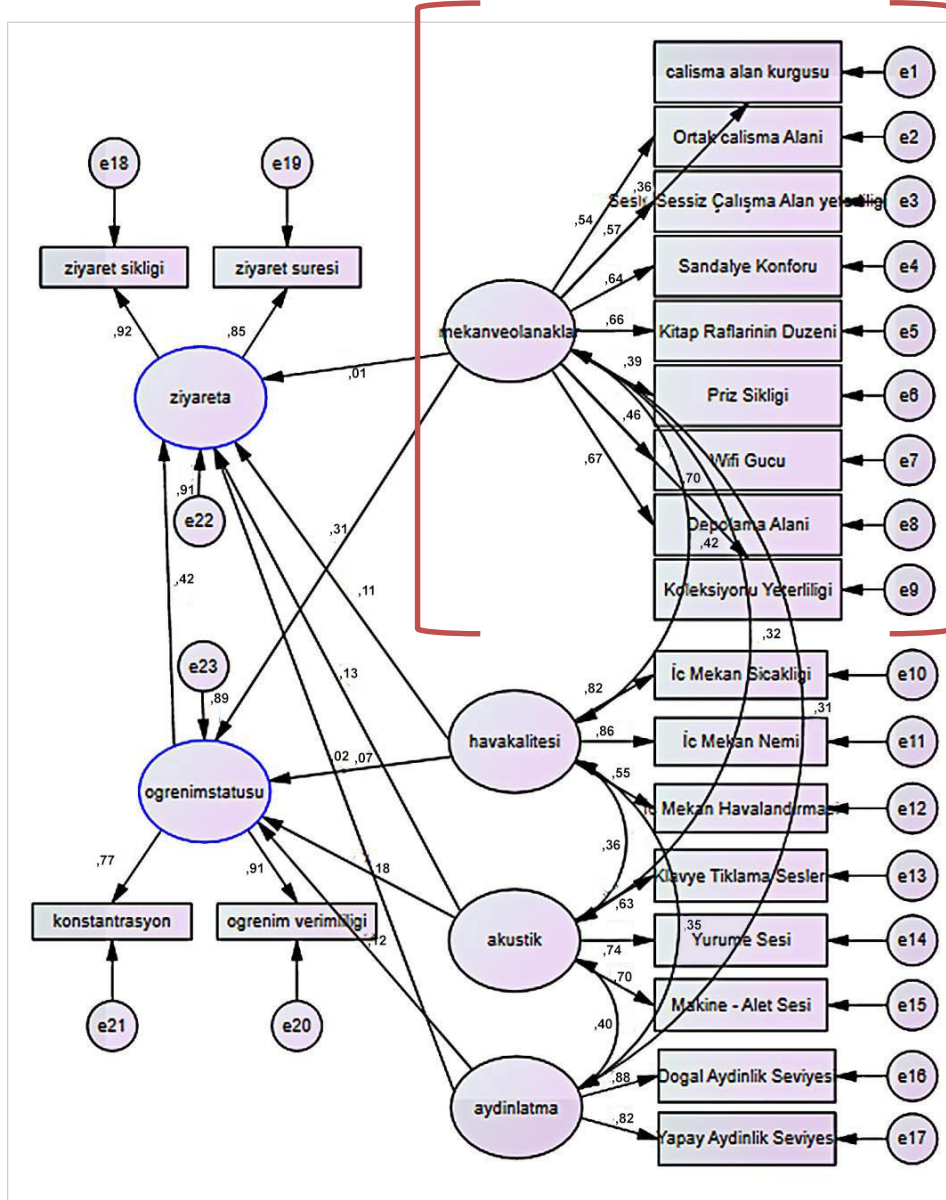
⁷ Bağımlı değişkenlerin faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesi için KMO ve Barlett testi yapılmış ve 0,55 ile minimum olan 0,5 değerinin üstünde çıkmıştır.

⁸ Doğrulayıcı faktör analizi, “genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır.” (Yaşlıoğlu, 2017, s. 78)

Tablo 2

Doğrulayıcı faktör analizi sonucu bağımlı ve bağımsız değişkenlerin uyum iyiliği indeksleri⁹

İndeksler	Uygunluk aralığı	Değer / Uygunluk	
		Bağımlı değişken	Bağımsız değişken
CMIN/DFI	<3,00	0,639 / Evet	2,222 / Evet
RMSEA	<0,08	0,000 / Evet	0,057 / Evet
GFI	>0,90	0,999 / Evet	0,929 / Evet
AGFI	>0,90	0,992 / Evet	0,903 / Evet
PGFI	>0,50	0,100 / Hayır	0,686 / Evet

Şekil 7. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonrası birleştirilmiş ilk Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)

Not. Analizler sonucu mekân ve olanakların endekslere uyumsuzluk gösterdiği tespit edilmiştir. Son modelde bu faktör çıkarılmıştır.

⁹ Tablo 2 ve 3'teki uyum indeksleri Dursun ve Kocagöz'ün (2010, s. 15) çalışmasındaki değerler üzerinden yapılmıştır.

Yol Analizi

Son aşama olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizler üzerinden incelenebilmesi için, elde edilen son bağımlı ve bağımsız değişkenler, AMOS programında birleştirilerek modellenmiştir. Şekil 7’de görülen birleştirilmiş ilk modellemede, veri sonuçlarının yapılan modelle uygunluk derecesinin tespiti için uygunluk değerlerine bakılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı sonuç vermediği için ilk modelde uyumsuzluk gösteren ‘mekân kurgusu ve olanakları’ son modelden çıkarılmıştır¹⁰. Önceden de belirtildiği üzere tasarım ve imkânlar faktörünün birleşmesi ve sonuçta faktörlükten çıkması, kullanıcıların nitelikli kütüphane mimarisi ve çağdaş kütüphane örnekleri hakkında fikir sahibi olup olmadığını sorgulamakta; ayrıca Akdeniz Üniversitesi kampüsü içerisinde gidebilecekleri başka bir kütüphane olmadığı için böyle bir sonuç elde edildiğini düşündürmektedir. Bu durum analizlerin değerlendirilmesi başlığında ayrıca tartışılmıştır.

Mekân kurgusu ve olanakları faktörün çıkarılması ile model üzerinden analiz tekrarlanmış ve oluşturulan son modelin, istatistiksel olarak verilen uygunluk aralıklarına uyum sağladığı tespit edilmiştir. Anlaşılmaktadır ki; analiz sonucunda akustik, aydınlatma, hava kalitesi ve öğrenilme durumu faktörlerinin Akdeniz Üniversitesi Merkezi Kütüphanesinde ziyareti etkileyen ana faktörler olduğu tespit edilmiştir. Durumdan gözlenebileceği üzere, bağımlı ve bağımsız değişkenler kendi içlerinde iyi bir korelasyon oluştursa da; yol analizi ile aralarında oluşan nedensellik ilişkilerinin sonuçları değiştirebileceği gözlenmektedir.

Bulgular

383 katılımcıya yapılan anketin demografik sonuçları şu şekildedir: 383 anket katılımcısının 247’sini erkek ve 136’sını kadın oluşturmaktadır. Yaş skalasına bakıldığında çoğunluğu 20, 21, 22 ve 23 yaşındakiler oluşturmaktadır. Öğrenim düzeyine bakıldığında ise lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri kütüphaneyi ziyaret etmekte; özellikle lisans 2. ve 3. Sınıflar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Analiz sonuçlarından, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinin ziyaret süresine ve sıklığına etki eden faktörler; mekânın akustik, aydınlatma ve hava kalitesi ile kullanıcıların öğrenim durumu olarak tespit edilmiştir. Mimari tasarım ölçütleri düşünüldüğünde, kütüphanenin tasarımında Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin yapı fiziği faktörlerini, mekânsal kurgu ve estetik niteliklerden daha önemli gördüğü ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın başlangıcında kütüphane kullanımına etki edeceği ön görülen altı faktörün veri analizleri sonucunda değişmesinin sebebi, kullanıcıların öncelikleri ve tercihleridir.

Tablo 3

Son yapılan yapısal eşitlik modellemesi uyum iyiliği indeksleri

İndeksler	Uygunluk aralığı	Değer/Uygunluk
CMIN/DFI	<3.00	2,303/Evet
RMSEA	<0,08	0,058/ Evet
GFI	>0,90	0,955/ Evet
AGFI	>0,90	0,923/ Evet
PGFI	>0,50	0,563/ Evet

¹⁰ “İstatistiksel anlamlılığın (statistical significance) varlığının ve varsa da var olan farklılığın kanıtının düzeyinin belirlenmesi amacı ile p değerine bakılır.” (Kul, 2014).

Tablo 4

Son yapılan yapısal eşitlik modellemesi sonucu değişkenler arasında hesaplanan ilişki katsayıları

Yol	Standardize edilmiş regresyon ağırlığı	S.E.	C.R.	p
Öğrenim Durumu ← Akustik	0,245	0,094	2,605	0,009
Öğrenim Durumu ← Aydınlatma	0,268	0,074	3,599	0,001
Ziyaret Süresi ← Hava Kalitesi	0,181	0,105	1,729	0,084
Ziyaret Süresi ← Akustik	0,257	0,133	1,931	0,053
Ziyaret Süresi ← Öğrenim Durumu	0,592	0,107	5,539	0,001

Son yapılan yapısal eşitlik modellemesinde değerlerin uyum iyiliği indekslerine uygun çıkması sonucu (bkz. Tablo 3), değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için ilişki katsayılarına bakılmıştır. Tablo 4'te görüldüğü üzere yapısal eşitlik modellemesi sonucu değişkenler arasında hesaplanan ilişki katsayılarına göre Akdeniz Üniversitesi için, akustik ve aydınlatma öğrenebilme durumunu etkilerken; hava kalitesi, akustik ve öğrenebilme durumunun ziyaret süresini etkilediği tespit edilmiştir. Sayısal verilere göre bu değerler arasındaki en yoğun etkileşim öğrenebilme durumu ile ziyaret süresi arasındadır. Öğrenebilme durumu ise önce aydınlatma sonra akustik ile ilişkili çıkmıştır. Akustiğin kötü olması ve hava kalitesinin kötüleşmesi durumlarında da kullanıcı ziyaret süresinin kısaldığı tespit edilmiştir.

Ön model kurulurken önemli olacağı varsayılan ve bu nedenle anket sorularının çoğunluğunu oluşturan mimari özelliklerin –(mekân kurgusu ve Wi-fi, priz sıklığı vb. mekânsal olanaklar) son analizlerde önemli bir faktör olmaktan çıktığı gözlenmektedir. Mimari açıdan dikkat çekici bu sonucun ortaya çıkmasında teknolojinin ilerlemesiyle kaynak ihtiyacının çevrimiçi yollardan daha hızlı ve kolay sağlanması ve bireysel çalışmanın artmasıyla mekân içerisinde sunulan fiziksel olanakların kullanıcılar tarafından kişisel olarak da karşılanabilmesi önemli etkenlerdir. Artık kullanıcılar yanlarında taşıdıkları bireyselleşmiş Wi-fi ya da güç kaynağı olanakları ile mekânsal imkânlardan bağımsızlaşmışlardır.

Mekânsal kurgunun bir tercih sebebi olarak görülmemesi alternatif olmaması ile açıklanabilir. Mekânsal kurgu ve çalışma olanakları, genel olarak kullanıcıların kütüphaneyi kullanma tercihindeki artışta önemli etkenler olabilir. Ancak Akdeniz Üniversitesi kampüsünde tek bir kütüphane olması nedeniyle kullanıcıların başka bir alternatifi yoktur. Bu sebeple mekânsal kurgu ve çalışma olanakları faktörlerinin, Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesine ziyaret süresinde ve kütüphane içerisindeki öğrenim durumunda büyük bir düşüşe sebebiyet vermediği gözlenmektedir. Bunun yanı sıra kullanıcıların iyi bir kütüphane tasarımı hakkında fikir sahibi olmamaları da, böyle bir beklentinin yaratılmaması nedeniyle bu faktörün ayırıcı bir fark yaratamamasında bir etken olabilir. Daha iyi bir kütüphane tasarımı talebinin oluşması için öğrencilerin mekânlar arasında karşılaştırma yapabilecek kadar nitelikli modern kütüphane tasarımlarına aşına olmadıkları düşünülmektedir.

İç hava kalitesi, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi için ziyaret süresini etkileyen faktörlerden biri olarak tespit edilmiştir. Havasız ortamlar, insan sağlığını olumsuz etkilemekle birlikte, kullanıcının çalışma performansını da düşürmektedir (Çilingiroğlu, 2010, s.25). Çalışma alanlarındaki ısı konforu ve iç hava kalitesinin çalışanlar üzerinde fiziksel ve psikolojik etkileri bulunmaktadır; çalışma ortamının iklimlendirmesinin yeterli olması, kullanıcıların verimli çalışmasında büyük etkiye sahiptir (Özdamar ve Umaroğulları, 2017, s.38). Antalya kentinde binalarda iklimlendirme sorunu yazın sıcak kışın ise nemli ve yağışlı

iklimi dolayısıyla klimatize ortamların önemini daha da artırmaktadır. Akdeniz Üniversitesi kütüphanesinde doğal havalandırma kullanılmamaktadır. İç mekânda hava dolaşımı merkezi iklimlendirme sistemi ve salon tipi klimalarla sağlanmaktadır. Anket sürecinde kullanıcıların çoğunluğu, iç mekân hava kalitesinden memnun olmadıklarını ve çalışma süresince mola sürelerini buna bağlı olarak artırdıklarını belirtmişlerdir.

Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi için aydınlatma faktörü, öğrenilme durumunu, dolayısıyla kütüphaneye ziyaret süresini etkileyen en önemli unsurdur. Yapılar mekânın işlevine uygun bir şekilde tasarlandığında ve aydınlatma öğeleri yapının mimarisi ile bütünleştiğinde, kullanıcının mekân algısı olumlu yönde etkilenmektedir. Aydınlatma tasarımında da yapay ve doğal aydınlatma birlikte düşünülüp uygulandığında hem enerji tasarrufu sağlanır hem de araştırmacıların çalışma performansında artış görülür (Ataç, 2013, s.47). Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinde yapının merkezinde doğal ışık alan bir galeri ile birlikte bina çeperinde sık ve uygun genişlikte pencereler bulunmaktadır. Bu tasarım doğal aydınlatma için kullanıcılara büyük avantaj sağlamaktadır. Galeri ve çeperdeki pencereler arasında kalan bölümlerde yapay aydınlatıcı olarak parabolik armatürler kullanılmaktadır. Doğal aydınlatma çalışma alanlarında yeterli bulunsa da kitap raflarında bu aydınlık seviyesinin yetersiz kaldığı kullanıcılar tarafından belirtilmiştir. Yapay aydınlatmanın ise akşam saatlerinde, özellikle üst katlarda yetersiz olduğu tespit edilmiştir (bkz. Şekil 8).

Şekil 8. Akdeniz Üniversitesi Merkezi Kütüphane iç mekân aydınlatması, Sol; (Akdeniz Üniversitesi, t.y.), Orta; (Google Fotoğraflar, t.y.)

Son olarak sessizlik kavramı kütüphaneye gitmede en önemli tercih sebeplerindedir. Akustik Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi için hem öğrenilme durumunu hem de ziyaret süresini etkilediği için önemli bir faktördür. Her ne kadar anket sorularında bulunan klavye sesi ve yürüme seslerinin kullanıcıları rahatsız ettiği tespit edilse de Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinde kullanıcılar, gürültünün en büyük kaynağının mekân içerisindeki klima vb. ses çıkaran aletler olduğunu belirtmiştir. Bu tür seslerin kullanıcı konsantrasyonunun bozulmasına ve öğrenme verimliliğinin azalmasına neden olduğu gözlenmektedir. Sonuçlar iç mekân tasarımda ses yalıtımı için malzeme seçiminin önemi kadar mekân kurgusunun da önemini ortaya çıkarmaktadır. Mekân kurgusunda bilgisayar kullanıcılarının olduğu bölümlerin belirlenmesi ve bu bölümlerdeki mobilya ve kaplamaların seçimi ile aletlerinin sebep verdiği gürültünün engellenmesi sağlanabilir. Akustik faktörü, analizlerde görüldüğü üzere, birçok değişkeni doğru ve dolaylı yoldan etkilediği için kullanıcıların kütüphane ziyaretinde önemli bir etkiye sahiptir.

Sonuç

Halk kütüphaneleri ve diğer kütüphane çeşitlerine kıyasla akademik ihtiyaçlara karşılık veren üniversite kütüphanelerinin fonksiyonel işleyişi ve bu işleyiş farkının doğurduğu mimari daha öznedir. Kütüphanelerin kullanıcı ihtiyaç ve istekleri temel alınarak tasarlanması ya da iyileştirilmesi gerekir. Bunun için kullanıcı ihtiyaçları hakkında literatür taraması yapılmış ve değişkenler tespit edilmiştir. Oluşturulan değişken şemasına analizler uygulanmış ve faktörler elde edilmiştir. Bu analizlere göre Akdeniz Üniversitesi öğrencileri için kütüphane kullanımında akustik, aydınlatma ve hava kalitesi önemli etkenler olarak öne çıkmıştır.

Kullanıcılar kütüphaneyi kullanırken hızlı konsantre olabilmeyi ister ve araştırma sürecinde konforlu bir çalışma ortamını talep ederler. Bu sürecin ilk aşaması, çalışırken çalışma alanının kullanıcı tarafından rahat bir şekilde görülmesiyle başlar. Araştırma alanının aydınlık seviyesi doğru bir şekilde sağlanmadığı sürece kullanıcı odaklanamaz ve araştırma süreci olumsuz etkilenir. Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinde aydınlatma için galeri, pencere ve armatür gibi birçok düzenleme yapılsa da, kullanıcı açısından görsel konforun yer yer eksik kaldığı tespit edilmiştir.

Aydınlatmanın ardından tespit edilen bir diğer etken ise araştırma ortamında iyi bir hava kalitesinde çalışabilmektir. Havalandırmanın sürekli makinelerden sağlandığı veya tek başına doğal havalandırmanın da yeterli olmadığı durumlarda kullanıcı çalışırken bir süre sonra bunalabilir ve çalışmasını sonlandırabilir. Hem anket sürecindeki yüz yüze görüşmelerde hem de analiz sonuçlarında Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesindeki hava kalitesinin önemli bir problem olduğu kullanıcılar tarafından belirtilmiştir.

Kullanıcılar için son sırada ise kısmen daha tolere edilebilir olan gürültü etmeni gelmektedir. Kullanıcıların, çalışma alışkanlıklarına bağlı olarak gürültü konusundaki hassasiyetleri değişebilir. Kütüphanede kulaklıkla müzik dinleyerek çalışanların çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Bu grup için klavye vb. gürültüler konsantrasyonu bozucu bir etmen değildir; ancak üniversite kütüphanesinde her tip kullanıcının çalışabileceği bir ortam yaratılması gerektiği için sessizlik talep eden kullanıcılara da uygun bir ortam sunulması beklenmektedir. Oysaki Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinde çalışma mekânları ortaktır. Çalışma alanlarında grup, bireysel veya bilgisayar ile araştırma gibi özelliklere dayalı bir mekânsal ayırım yapılmamıştır. Bunun kullanıcılar için problem oluşturduğu analiz sonuçlarından gözlenebilmektedir.

Anlaşılmaktadır ki aydınlatma, havalandırma ve akustik gibi birincil ihtiyaçlarda problem çıkması; mekânsal organizasyon, kütüphane mobilyası ve kütüphanenin mimari niteliği gibi ihtiyaçları kullanıcılar açısından önemsiz hale getirmiştir. Kütüphane yapı fiziği açısından yetersiz kaldığında ve dolayısıyla kullanıcıların temel ihtiyaçlarını karşılayamadığında, kullanıcı için kütüphanenin tasarım nitelikleri ikinci plana düşmüştür. Demek oluyor ki, kullanıcılar tarafından kütüphane tamamen fonksiyonel bir yapı olarak algılanmış ve kullanıcı beklentileri temel ihtiyaçlara indirgenmiştir. Bu sonuçlar, çalışmanın başlangıcında mekânsal niteliklerden biri olarak tasarım ile ilgili niteliklerin kütüphane kullanıcılarını etkileyen faktörlerden biri olduğu varsayımını geçersiz kılmıştır. Sonuçlara göre Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphane kullanıcılarının tasarım ile ilgili değil yapısal/fonksiyonel niteliklerden etkilendikleri, tasarım ile ilgili niteliklerin kullanıcıyı etkileyen mekânsal nitelikler içerisinde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tespit edilen sorunlara göre yapılması gereken iyileştirme önerileri ise mobilya düzeyinde veya bina ölçeğinde olarak iki grupta önerilebilir. Dünya üzerinde mimari niteliği yüksek olarak kabul edilen kütüphane örneklerine bakıldığında iç mekânda esneklik hâkimdir. Mekânsal olarak bölünmeler minimumda ve bu sebeple mobilya tasarımı ve organizasyonu ile mekânsal olanaklar en iyi şekilde sağlanabilmektedir. Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde de bölücü olarak duvar ayırıcı neredeyse bulunmadığı için kütüphane esnek tasarıma ve alanın yeniden organizasyonuna açıktır. Taşınabilir ve yeniden düzenlenebilir, esnek ve kullanıcı odaklı tasarlanmış mobilyalar ve mekânlar ile kütüphanedeki birçok problem giderilebilir. Analiz sonuçlarına göre çıkan en büyük üç problemten biri olan aydınlatma problemi mobilya düzenlemesi ile çözülebilir. Kullanıcı odaklı yeni tasarlanacak raf ve masa ile ya da mevcut raf ve masalara yapılacak eklentiler ile kullanıcının görüş konforu sağlanabilmektedir. Akustik problemin çözümünde farklı faktörler etkili olmasından kaynaklı ayrı ayrı çözümler düşünülmelidir. Yaya yürüyüşünden çıkan gürültü, zeminin malzeme türünden kaynaklanmaktadır. Zeminde kauçuk levha gibi darbe emici malzeme kullanımı ile gürültü engellenebilir. Grup çalışması, klavye tıklamaları gibi kullanıcı kaynaklı gürültülerin çözümü mekânsal olarak yapılabilmektedir. Örneğin; grup çalışması için mekân içerisinde ayrılan bölümler veya bilgisayarla çalışanlar için farklı alanların organizasyonu ile çözüm sağlanabilmektedir. Akustik paravan kullanımı da farklı bir çözüm önerisi olabilmektedir. Otomat, klima gibi makine ve aletlerden çıkan gürültüler de farklı makine seçimi veya alan organizasyonu ile çözüme kavuşabilmektedir. İç mekân hava kalitesi problemi ise güçlü bir iklimlendirme sistemi ile çözülebilir. Bina çerperindeki pencerelerin yeniden tasarlanıp düzenlenmesi ile doğal havalandırmanın güçlendirilmesi de mümkündür. Merkez kütüphanenin iyileştirilmesinin yanı sıra bina ölçeğinde yapılacak yenilikler ile birtakım problemler çözülebilir. Örneğin; yapıya eklenti yapılarak kapasite artışına çözüm sağlanabilir veya kampüsün başka bir odak noktasına yeni bir kütüphane yapılarak ulaşım sorunu giderilebilir.

Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesinde yapılan bu çalışmaya göre ilgili analizler sonucunda çıkan bu faktörlerin iyileştirilmesi veya korunması ile kütüphane ziyaretinde ve çalışma verimliliğinde önemli artışlar sağlanabileceği öngörülmektedir. Mimari ve iç mimari tasarım niteliklerinin kütüphane cazibesine ve kullanıcı memnuniyetine etkisi ile ilgili bir çalışmanın ise ancak bu aşamadan sonra yapılabileceği düşünülmektedir. Yükseköğretim Kurulunun (2014, s.4) yayımladığı raporda da belirtildiği üzere, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin genellikle yetersiz olduğu söylenebilir. Oysaki bu mekânların tasarım ile ilgili niteliklerinin geliştirilmesi onları kullanıcılar için tercih edilen bir üçüncü mekâna dönüştürebilir ve yükseköğrenimin başarısının artmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışma, mevcut kullanıcı ihtiyaçlarının tespiti doğrultusunda geliştirilmiştir; ancak yapılacak yeni üniversite kütüphaneleri için kullanıcıların sosyokültürel alışkanlıklarının zaman içerisinde değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Kütüphaneler her zaman dinamik ve çağa uyum sağlayan yapılar olmalıdır; böylece ülkelerin gelişmesindeki en önemli etken olan akademik çalışmalara önemli derecede katkı sağlayabilirler.

Kaynakça

- Aabø, S. ve Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research* 34, 138-149.
- Akdeniz Kampüs Haber. (2016, 17 Ocak). Kütüphanelere yoğun ilgi. Erişim adresi: <http://akdenizkampushaber.blogspot.com/2016/01/kutuphane-yine-bildigimiz-gibi.html>
- Akdeniz Üniversitesi. (t.y.). Kütüphane ve dokümantasyon daire başkanlığı. Erişim adresi: <http://kutuphane.akdeniz.edu.tr/>
- Altuğ, B. G. (2019). *Üniversite kütüphanelerinin mekânsal analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Archello. (t.y.). Peckham Library. Erişim adresi: <https://archello.com/project/peckham-library>
- Ataç, F. (2013). *Kütüphanelerde doğal ve yapay aydınlatma kriterleri: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin okuma salonlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/4191990-Kutuphanelerde-dogal-ve-yapay-aydinlatma-kriterleri-orta-dogu-teknik-universitesi-merkez-kutuphanesinin-okuma-salonlarinin-incelemesi.html>
- Banbury, S., ve Berry, D. (1998). Disruption of office-related tasks by speech and office noise. *British Journal of Psychology*, 89, 499–517.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi*. 32, 470-483.
- Castilla, Llinares, Bravo ve Blanca (2017). Subjective assessment of university classroom environment. *Building and Environment*, 122, 72–81.
- Choi, S. M., Guerin, D. A., Kim, H.-Y., Brigham, J. K. ve Bauer, T. (2013-2014). Indoor environmental quality of classrooms and student outcomes: A path analysis approach. *Journal of Learning Spaces*, 2(2), 2013-2014. Erişim adresi: <http://libjournal.uncg.edu/jls/article/view/506/513>
- Çilingiroğlu, S. (2010). İç hava kalitesi. *Tesisat Mühendisliği*, 115, 23-42. Erişim adresi: http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/7f2a4ea3bedd425_ek.pdf.
- Demir, G. (2019, 10 Mayıs). Üçüncü mekan: Kütüphanelerin değişen ve gülen yüzü. Erişim adresi: <https://www.bbyhaber.com/bby/2019/05/10/ucuncu-mekan-kutuphanelerin-degisen-ve-gulen-yuzu-guler-demir-kastamonu-universitesi-bby> (Erişim tarihi: 01.06.2020)
- Dursun, Y. ve Kocagöz, E. (2010). Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: Karşılaştırmalı bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17.
- Everaert, P. Opdecam, E. ve Maussen, S. (2017). The relationship between motivation, learning approaches, academic performance and time spent. *Accounting Education*, 26(1), 78–107.
- Fraley, R. A. ve Carol L. A. (1990) *Library Space Planning: A How-To-Do-It Manual for Assessing, Allocating and Reorganizing Collections, Resources and Facilities*. New York, London, Neal-Schuman Publishers.
- Groth, A. (2007). *Energy Efficiency Building Design Guidelines for Botswana*. Botswana: Department of Energy, Ministry of Mineral, Energy And Water Resources.
- Google Fotoğraflar. (t.y.). Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphane fotoğrafları. Erişim adresi: <https://bit.ly/2Cm6BSn>
- Google Popüler Saatler. (t.y.). Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphane. Erişim adresi: <https://bit.ly/3hEIogY>

- Google Popüler Saatler. (t.y.). TU Delft Library. Erişim adresi: <https://www.google.com/search?q=delft+library&oq=delft+library&aqs=chrome..69i57j0l6.3864j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
- Göktekin, E. (2002). *Ortaöğretim yapılarında yeni eğitim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı mekanların kullanım sürecinde değerlendirilmesi (POE/KSD)* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://polen.itu.edu.tr/handle/11527/8480>
- Head, A. J. (2016). Planning and designing academic library learning spaces: Expert perspectives of architects, librarians, and library consultants. (Araştırma raporu) Project Information Literacy web sayfasından erişildi. projectinfolit.org/uploads/2/7/5/4/27541717/pil_libspace_report_12_6_16.pdf
- JISC. (2006). *Designing spaces for effective learning: A guide to 21st century learning space design*. Erişim adresi: https://issuu.com/gfbertini/docs/designing_spaces_for_effective_learning_-_a_guide_
- Aydoğan, H. (2017). *İstanbul'daki Üniversite Kütüphanelerinde Mekan ile Kullanıcı İlişkilerinin Sentaktik Olarak İrdelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Hohmann, T. (2006). New aspects of library design. *Liber Quarterly*, 16 (2), . doi: 10.18352/lq.7841.
- IBM. (t.y.). IBM SPSS AMOS. Erişim adresi: <https://www.ibm.com/tr-tr/marketplace/structural-equation-modeling-sem>
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenilirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48. doi: 10.5455/jmood.20160307122823
- Kul, S. (2014). İstatistik sonuçlarının yorumu: P değeri ve güven aralığı nedir? *Türk Toraks Derneği*, 11-13. doi:10.5152/pb.2014.003
- Kuru, R. ve Türkyılmaz, Ç. C. (2019). Kütüphane yapılarının mekansal organizasyonunun ergonomik açıdan değerlendirilmesi: Bahçeşehir Üniversitesi Kütüphane binası örneği. *Ergonomi*. 2(3), 153-166. doi: 10.33439/ergonomi.481138
- Küçükcan, B. (2005). *Üniversitelerde kütüphane binaları kullanım verimliliğinin yapı biyolojisi açısından incelenmesi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <http://bbytezarivi.hacettepe.edu.tr/jspui/bitstream/2062/454/1/195.pdf>
- Küçükcan, B., Balanlı, A., Öztürk, A. ve Vural, M. (2007). University library buildings in Turkey: A survey and a case study of Yıldız Technical University main library building. *The Journal of Academic Librarianship*, 33(6), 714-718. doi: 10.1016/j.acalib.2007.09.006
- Lee, M. C., Mui, K. W., Wong, L. T., Chan, W. Y., Lee, E. W. M. ve Cheung, C. T. (2012). Student learning performance and indoor environmental quality (IEQ) in air-conditioned university teaching rooms. *Building and Environment*, 49, 238-244. doi: 10.1016/j.buildenv.2011.10.001
- Leighton, P. D. ve Weber, D. C. (1999). *Planning academic and research library buildings* (3. bs.). Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Q8R9UH8kbo4C&oi=fnd&pg=PR17&dq=expansion+of+academic+library+building+design&ots=hJJY5i3xbl&sig=Dm399dzmpTAJCaerdj4YXuFcM3k&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Li, H. L., Wu, F. ve Su, B. (2018). Impacts of library space on learning satisfaction – An empirical study of university library design in Guangzhou, China. *The Journal of Academic Librarianship*, 44(6), 724-73. doi: 10.1016/j.acalib.2018.10.003
- Lynch, C. (2000, Ocak). From automation to transformation: Forty years of libraries and information technology in higher education. *Educause Review*. Erişim adresi:

- <https://er.educause.edu/articles/2000/1/from-automation-to-transformation-forty-years-of-libraries-and-information-technology-in-higher-education>
- Mecanoo. (t.y.). Library Delft University of Technology. Erişim adresi:
<https://www.mecanoo.nl/Projects/project/27/Library-Delft-University-of-Technology?t=0>
- Oldenburg, R. (1991). *The great good place: Cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community*. New York: Marlowe.
- Özdamar, M. ve Umaroğulları, F. (2017). Bir ofis yapısı örneğinde ısı konfor ve iç hava kalitesinin incelenmesi. *Megaron*, 12(1), 27-40. doi: 10.5505/megaron.2017.02259
- Peitx, I. B. (2017). Innovative architecture for the contemporary library. *Universitat de Barcelona*, 38 Erişim adresi: <http://bid.ub.edu/pdf/38/en/bonet.pdf>
- Polat, C. ve Odabaş, H. (2011). Türkiye’de üniversite kütüphaneleri: Standartlar ve yönetici görüşleri doğrultusunda niceliksel bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 43-62.
- Rasmussen, C. R. ve Jochumsen, H. (2009). *The fall and rise of the physical library*. 17. BOBCATSSS Sempozyumunda sunulan bildiri, Porto, Portekiz. Erişim Adresi: <http://eprints.rclis.org/12925/1/40.pdf>
- Kütüphane İstatistikleri, 2015 (2016, Ağustos). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 21545. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21545>
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Yaşloğlu, M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- YÖK. (2014). *2023'e Doğru Türkiye'de üniversite kütüphaneleri mevcut durum, sorunlar, standartlar ve çözüm önerileri*. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/149852-2023-e-dogru-turkiye-de-universite-kutuphaneleri-mevcut-durum-sorunlar-standartlar-ve-cozum-onerileri.html>

Ek 1. Anket soruları

Akdeniz Üniversitesi Merkezi Kütüphane Çalışma Ortamı Memnuniyeti Üzerine Bir Anket

1. Bölüm: Kişisel bilgilerinizden ve öğrenme davranışlarınızdan oluşmaktadır.

1. Katılımcının Cinsiyeti a. Erkek b. Kadın
2. Yaşınız
a. 18'den küçük b.18 c.19 d.20 e.21 f.22 g.23 h.24 i.25 j.26 k.27 l.28 üstü
3. Akdeniz Üniversitesindeki Öğrenim Durumunuz
a. Lisans 1. Sınıf b. Lisans 2. Sınıf c. Lisans 3. Sınıf d. Lisans 4. Sınıf e. Yüksek lisans 1. Sınıf
f. Yüksek lisans 2. Sınıf g. Doktora öğrencisi h. Öğretim Görevlisi / Araştırmacı i. Diğer
4. Hangi Fakültede/Yüksekokuldasınız?
5. Merkezi Kütüphaneyi ne sıklıkla ziyaret etmektesiniz?
a. Hiç b. Haftada bir kez c. Haftada 2 kez d. Haftada 3 kez e. Haftada 4 kez f. Haftada 5 kez
g. Haftada 6 kez h. Haftada 7 kez i. Ayda 1-3 kez j. Diğer
6. Kütüphanede günde ortalama ne kadar süre harcamaktasınız?
a. 0-2 saat a. 2-4 saat a. 4-6 saat a. 6-8 saat a. 8-10 saat a. 10-12 saat a. 12-14 saat a. +14 saat
7. Kütüphanede içerisindeki öğrenme verimliliğiniz hakkında ne düşünüyorsunuz?
Düşük 1 2 3 4 5 6 7 Yüksek
8. Kütüphanede içerisinde çalışırken ne kadar kolay konsantre olabiliyorsunuz?
Kolay konsantrasyon 1 2 3 4 5 6 7 Hızlı dikkat dağılımı

2. Bölüm: Kütüphanedeki öğrenme ortamı memnuniyetiniz üzerine odaklanmaktadır.

9. Klavye tıklama sesleri	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
10. Yürüme sesi (Ayak sesi vb.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
11. Makine – Alet sesleri (Klima vb.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
12. Çalışma alanlarının doğal aydınlık seviyesi	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
13. Çalışma alanlarının yapay aydınlatma seviyesi	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
14. Elektronik ekran görünürlüğü (Yansıma vb.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
15. İç mekan sıcaklığı	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
16. İç mekan nemi	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
17. İç mekan havalandırması	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
18. Çalışma masası konforu	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
19. Sandalye konforu	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
20. Kitap raflarının düzeni	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
21. Priz sıklığı	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
22. Wifi gücü	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
23. Depolama alanı (Eşyaların konulabileceği alanlar)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
24. Kütüphane koleksiyonu yeterliliği
(Kitapların sayısı, çeşidi vs.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
25. Çalışma alan kurgusu	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
26. Kişisel çalışma alanı yeterliliği	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
27. Ortak çalışma alanı (Grup çalışması vb.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
28. Sesli, sessiz çalışma alanlarının yeterliliği	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
29. Kişisel araç kullanım kolaylığı
(yaya, kişisel bisiklet, araba vs.)	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
30. Toplu taşıma kullanım kolaylığı	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun
31. Genel kütüphane çalışma ortamı	Memnun değil	1	2	3	4	5	6	7	Memnun

Summary

Although the user needs and requests have been diversified in architecture as well as in many disciplines by the change of time, the buildings must be satisfactory for users for a long period. Therefore, architects should try to design a building not only concordant with its age but flexible enough to fit future needs. A functionally rigid structure can make it unusable in the long term. University libraries are one of the buildings that are always dynamic, and these buildings have to keep up with the time. University libraries are one of the most important public buildings that help countries to develop scientifically. Libraries should provide the best working spaces and research environment for students and academicians, as well as should be able to adapt to the change of the digital age.

At Akdeniz University, with a capacity of 74,000 students, the sample size of the questionnaire was calculated as 380, with a 5% margin of error. A survey study, which is conducted by South China University of Technology (SCUT), was adapted for Akdeniz University Central Library. The survey collected data about student's demographic data, physical facilities of the library, the duration of student visits to the library, and the learning efficiency in the library. In this study, the relationship between the physical possibilities of the library, the duration of the student's visits to the library, and learning efficiency was questioned. The survey was applied to 392 participants, and 383 results were found appropriate. The questionnaire data were primarily analyzed in the SPSS program for reliability analysis, and the answers were found to be consistent in the survey. Later, with Factor analysis, essential factors were determined for users. Finally, the factors obtained and verified were combined in a single model in the Amos program, and causalities are examined.

Acoustic, lighting, air quality, study facilities, working area, and accessibility are predicted as the six main factors, which consist of 22 independent variables. It was observed that it decreased to 3 main factors: air quality, acoustics, and lighting. Although accessibility, spatial design, and library facilities also take certain values, in the central library of Akdeniz University, the factors that have significant effects on user satisfaction, the frequency and duration of library visits are acoustics, lighting, the quality of air and the educational status of users.

Looking at the causality model made in Amos, as well as effects of acoustics and lighting on the learning status, air quality, acoustics, and learning status, are determined to affect the duration of the visits, too. According to the numerical data, the most intense interaction is between the state of learning and the length of the visit. Learning status was associated first with lighting, and then acoustics. It was also determined that the duration of the user's visits is shorter in case of bad acoustics and poor air quality.

Consequently, it is understood that problems arise in primary needs, such as lighting, ventilation, and acoustics. In the absence of these, the architectural organization of the space, and the interior design of the library furniture have become insignificant needs of the user. Through this study, it is predicted that as improving these primary factors, significant increases in working efficiency and library visits can be achieved. It will be seen that a study on the effect of architectural features on the use of a library can only be made after this process.

Bir Gazetecinin ‘Muhibbân-ı Kütüp’ Olarak Portresi ve S. M. Tevfik Kütüphanesi

Portrait of a Journalist as ‘Muhibbân-ı Kütüp’ and S. M. Tawfiq Library

Ekrem Saltık*

Öz

Osmanlı kitap ve kütüphane kültürü, söz konusu olan II. Meşrutiyet Dönemi olduğunda, genellikle Ali Emîrî Efendi gibi sembol isimlerin öne çıktığı, ama “Mecânîn-i Kütüp” ya da “Muhibbân-ı Kütüp” gibi sıfatların yakıştırıldığı birçoğu bilinmeyen çok sayıda aktörün katkıda bulunduğu bir sahadır. Modern literatürde “kitap delisi” anlamında kullanılan “bibliyoman” ve “kitap sever” anlamındaki “bibliyofil” terimlerine karşılık gelen bu sıfatlarla anılabilecek bazı isimler, kitap ve kütüphane merkezli yaşamlarıyla Osmanlı kültür tarihine mütevazî katkılarda bulunmuştur. Kitaplarla kurdukları ilişkileri, Muhibbân-ı Kütüplük seviyesinde olan isimlerin bazıları, kitap peşinde geçen yaşamlarıyla, tarihe mâl olmuş ama fiziki varlıkları zamanla efsaneleşmiş hale gelen bazı kitapları tesadüfen de olsa bularak yeniden hayata döndürmüştür. Bilinçli bir kitapseverlik ve koleksiyonerliğe karşılık gelen bir ifade olan Muhibbân-ı Kütüp sıfatını hak eden bu isimlerin bazıları, sahip oldukları çoklu dil yeteneği ve uzak coğrafyalara seyahat imkânlarıyla, kitaplara vakfettikleri yaşamlarının zengin birer özeti olan irili ufaklı kütüphaneler kurmuştur. Bu kişi ve kütüphanelerin bazıları biliniyorsa da bazıları farklı sebeplerle çeşitli dönemlerde ya unutulmuş ya da hiç fark edilmemiştir. Bu zeminde kendi kuşağının en meşhur kitap uzmanlarından biri ve oldukça zengin bir kişisel kütüphane sahibi olan bir gazeteciyi merkeze alacak olan bu makale, Osmanlı basın tarihine Sebülürreşâd dergisindeki seyahat yazılarıyla dâhil olan S. M. Tevfik’in bilinmeyen bir yönünü ve sahip olduğu zengin kütüphanesini gündeme getirecektir. II. Meşrutiyet Döneminde gerek kitap uzmanlığı ve gerekse kütüphanesiyle çok uluslu bir üne sahip olmasına rağmen şimdilerde adı unutulmuş olan S. M. Tevfik’in hem gazetecilik hem de kitap koleksiyonerliği anlamında aksiyoner olan yaşamının kitap ve kütüphane kültürüne katkısı bağlamında ele alınmasıyla, Türk kitap ve kütüphane tarihinin kayıp halkalarından birinin daha gün yüzüne çıkarılması umulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: S. M. Tevfik; Seyyid Muhammed Tevfik; muhibbân-ı kütüp; bibliyofil; kitap koleksiyonerleri; kitap uzmanları; İstanbul kütüphaneleri; özel kütüphaneler.

Abstract

The bibliophile culture is the Ottoman Empire is usually associated with the names such as Ali Emîrî Efendi as an iconic figure in The Second Constitution Period. Yet, the attributions such a Mecânîn-i Kütüp [Those who are madly in love with the books] or, “Muhibbân-ı Kütüp”

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi Sosyoloji Bölümü. E-posta: esaltik@istinye.edu.tr
Assistant Prof., Istinye University Department of Sociology, Turkey

[Book Lovers], can be used to describe a great many cultural activists that are generally unknown in academic circles. In modern literature, the figures who can be explained by the term's bibliophile and biblioman has been recognized and appreciated moderately for the role they have played in the prospering of book and library culture. The ones whose intimate relationship with the books have led to their financial ruins and eternal appreciation from history. Only a handful of such figures have got the opportunity to be revived from the annals of history due to recent scholarships. Many of these respectable figures have enriched their libraries and private book collections with extraordinary zest and determination, acquiring vast linguistic knowledge and undertaking extensive voyages in the old world. Thus, they earned the right to be called bibliophile. Most of these scholars, their heroic endeavors, and precious collections have joined the annals of history, except for a handful of few. This current paper is an attempt to revive and recognize one of the greatest bibliophiles of the period, S. M. Tawfiq whose contribution to Ottoman publication in *Sebîlürreşâd* journal as a travel writer had earned him fame in publication circles, yet, his other contribution to book culture, namely his book collection, has received insufficient attention so far. This current paper is an attempt to pay the due tribute to the man whose expertise on books, along with his insatiable love of knowledge, his journalism, and his outstanding book collection had contributed immensely to the prospering of book culture in The Second Constitution Period. This paper hopes to provide S. M. Tawfiq with the recognition that he certainly deserved.

Keywords: S. M. Tawfiq, Sayyid Muhammad Tawfiq, muhibbân-ı kütüp, bibliophile, book collectors, book experts, İstanbul libraries, private library.

Giriş

Osmanlı kitap ve kütüphane kültürünün önemli isimleri arasında yer alan ve daha çok Millet (yazma eser) Kütüphanesinin kurucusu olarak bilinen Ali Emîrî Efendi, çok zaman bir *Mecânîn-i Kütüp* olarak da anılır. Ama onu, literatürde “kitap delisi” anlamında kullanılan bu sıfatı taşıyan ortalama bir koleksiyonerden ayıran özelliği, nadirat dâhil, fiziki ve estetik detaylarına vâkıf olduğu kitaplara ilgisinin, bilimsel ve edebi açılardan içeriklerine nüfuz edebilecek entelektüel bir boyut da taşıyor olmasıdır.¹ Dolayısıyla modern literatürdeki ifadeyle, -kitaplar konusunda bilinçsiz bir düşkünlüğe karşılık gelen- bir *bibliyoman* değil, -aksine bilinçli bir kitapseverlik ve koleksiyonerliğin ifadesi olan- bir *bibliyofil* olarak anılması gereken Ali Emîrî Efendi, eskilerin “kitap sever” anlamında *Muhibbân-ı Kütüp* dediği bir geleneğin parçasıdır. Coğrafi sınır tanımadan, fedakârca ve tutkuyla topladığı binlerce ciltlik zengin kitap koleksiyonunu Millet Kütüphanesine vakfederek, kitap ve kütüphane tarihine büyük bir katkı sağlamıştır. Ali Emîrî Efendi'nin Türk kültür tarihine bir başka katkısı, nadir kitap toplarken tesadüfen bulduğu ve içeriği 20. yüzyılın başına kadar sadece nakil yoluyla bilinen *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eseri kültür tarihine yeniden kazandırmış olmasıdır. Muhibbân-ı Kütüp geleneğinin bu önemli temsilcisi, bir şekilde asırlardır elden ele dolaşırken, şirazeleri dağılmış, forma ve sayfaları birbirine karışmış hale gelen söz konusu kitabı, birkaç altın ödeyerek satın almış, nihayetinde onu bir *bibliyofil* yapan uzmanlığı sayesinde, temelde

¹ *Muhibbân-ı Kütüp* ve *Mecânîn-i Kütüp* sıfatlarını taşıyan insanlar arasındaki nüanslar, kitap ve kitabın tarihiyle ilgili Türkçe literatürdeki öncü çalışmalardan biri olan “*Kitap*” adlı eserinde, kitap meraklılarını iki guruba ayıran Necip Asım tarafından oldukça sade ve net bir şekilde tarif edilir. (Yazıksız, 2020: s. 119-133)

bir Türk dil sözlüğü olan bu nadir eserin, aslında Kâşgarlı Mahmud tarafından – 11. yüzyılda – yazılmış olan *Dîvânü Lugâti’t-Türk* olduğunun ayırımına varmıştır (Ülkütaşır, 1946, s. 56-82).

Seyyid Mehmed Şeref Efendi’nin oğlu olarak Diyarbakır’da dünyaya gelmiş olan Ali Emîrî Efendi, Türkçe ve Kürtçe’nin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilmektedir (Tayşi, 1989). Tarihe geçmesini sağlayan ve aslında bizzat kendisinin, tarihe karışmalarını engellediği kitaplar konusundaki uzmanlığı, hiç şüphesiz birden fazla dil biliyor olmasından da beslenmiştir. Nihayet Ali Emîrî Efendi’nin kitaplar ve kütüphaneler konusundaki çoklu dil hâkimiyetinin de katkısıyla, Muhibbân-ı Kütüp geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak anılmasını sağlayacak kitap toplama faaliyetini yoğun olarak gerçekleştirdiği yıllar, II. Meşrutiyet Dönemine karşılık gelmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi Kitap ve Kitap Okuma Kültürüne Bir Nazar

II. Meşrutiyet Dönemi, siyasi, askeri ve ekonomik olduğu kadar kültür tarihi açısından da çeşitli araştırmalarla “didik didik” edilmesine rağmen, söz konusu olan, dönemin kitap ve kütüphane kültürü olduğunda, çoğunlukla yazma kitap-basma kitap yahut okuma-yazma meseleleri ekseninde fiziki detaylar ve niceliğe dair analizlerle yetinilen bir dönemdir. Herhangi bir dönemin kitap ve kütüphane kültürüne dair değerlendirme yapabilmek için çeşitli resmi ve istatistiksel kayıtlardan faydalanmak metodolojik olarak doğru ve işlevsel de örneğin o sırada dolaşımda olan kitapların muhtevası ve okuyucu profil/ler/ine dair kapsayıcı analizler yapmak söz konusu olduğunda tek başına yeterli olmayacaktır. Nitekim bir dönemde, Mecânîn-i Kütüp sıfatının dışında kalan yaygın okuyucu profil/lerinin anlaşılması, aynı dönemde Muhibbân-ı Kütüp geleneğinin gereği olarak, yaşamlarını hem içerikleri hem de sanatsal özellikleriyle nitelikli ve nadir olan kitapları toplamaya adanmış insanların, aslında nasıl bir sosyokültürel atmosferde “nefes almaya” çalıştıklarını anlamak adına oldukça önemlidir. Bu bağlamda, II. Meşrutiyet Dönemi, resmi kayıtlar ve istatistikler dışında, kitap ve kütüphane kültürüne dair derinlikli analizler yapılmasına olanak sağlayacak diğer veri kaynakları arasında bulunan gazete, dergi ve hatıratın her geçen gün daha da arttığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla, II. Abdülhamid’in istibdat yıllarının ardından – kısa süreli de olsa – yaygın bir umut vaat eden “özgürlük” atmosferinde çok sesli ve renkli hale gelen Osmanlı basınına dâhil olan yüzlerce gazete ve dergi, dönemin kitap ve kütüphane kültürünü farklı boyutlarıyla analiz etmeyi mümkün kılacak içerikleriyle de dolaşıma girmiştir (Kabacalı, 2000, s. 133).

II. Meşrutiyet yıllarında yayın hayatına başlayarak dönemin Mecânîn-i Kütüp ve Muhibbân-ı Kütüp geleneğinin dışında kalan okuyucu profilleri ve yaygın dolaşımdaki kitapların muhtevasına dair fikir verebilecek süreli yayınlar arasında *Sebilürreşâd* dergisi de bulunmaktadır. *Sebilürreşâd*’ın ilk günden itibaren büyük ilgiyle karşılanan sayıları, zengin içeriği ve yazar çeşitliliğinin de etkisiyle Rusya’dan Orta Asya’ya, Güney Asya’dan Uzakdoğu’ya kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır (Efe, 2009). Bu geniş coğrafyayla doğru orantılı olarak çeşitlenen bir okuyucu kitlesine hitap eden *Sebilürreşâd*’ın sayfaları, yukarıda bahsedilen, bir döneme ait yaygın okuyucu profili ve dolaşımda olan kitapların muhtevası konusu bağlamında, II. Meşrutiyet Dönemiyle ilgili farklı ve derinlikli değerlendirmeler yapmak adına çarpıcı içerikler taşımaktadır. Derginin çeşitli tarihlerdeki sayfalarına yansıyan okuyucu mektupları ve editoryal değerlendirmelerde, dönemin kitap ve okuma kültürü bağlamında sık sık tekrar edilen bazı şikâyetler oldukça dikkat çekicidir. Bu şikâyetleri

karakterize edecek bir olay, derginin Ekim 1912 tarihli bir nüshasına yansımış, *Sebilürreşâd*'ın idarehanesini ziyaret eden bir zâbit, yeni basılan ciddi eserlerin neler olduğunu öğrenmek üzere girdiği bir kitapçıya soru sorduğunda, derin bir iç çeken kitapçı, “A efendim, ciddi eserleri kim arıyor ki yazan, basan bulunsun?” cevabını vermiştir. Devamında benzer şikâyetlerin derginin birçok sayısında tekrar edildiği üzere, kitapçıların o sırada, işlevi sadece “ahlâk-ı umûmiyyeyi berbâd etmek” olan ve “kapaklarında açık seçik resimler bulunan” kitaplar satarak para kazanabildiğini söyleyen kitapçı, “ciddi kitaplar” arayan yahut okuyan bir okuyucu kitlesi kalmadığından bahsetmiştir (*Sebilürreşâd*, “*Sebilürreşâd*”, s. 92).

Sebilürreşâd'ın sayfalarına yansıyan ve kitabın temel, taşınabilir yaygın bir kültür aktarım nesnesi olarak, birey üzerindeki egemenliğini ilan etmesinden itibaren tüm çağlarına nüfuz eden bir başka işlevinin doğal sonuçlarına işaret eden bu durum, elbette tüm modern toplumların yaygın gerçeklerinden biridir. Nitelikli kitap peşinde bir okuyucu, kitapçı ve nihayet Muhibbân-ı Kütüp'den olmanın, ayrıca hangi “görünmeyen duvarları” zorlamayı gerektirdiğini “anlamak” adına çarpıcı olan bu örneği nakletmiş olan *Sebilürreşâd*, kitap ve okuma kültürü adına toplumsal eleştirilerde bulunduğu çeşitli sayılarıyla “Osmanlı hey’et-i ictimâiyyesi okuyor mu?” sorusuna cevap da aramıştır. Bu bağlamda gerek okuyucuları gerekse yazar kadrosunda, “mecnunluktan” “muhibliğe”, kitaplarla çeşitli ilgi seviyelerinde hemhal olan çok sayıda insan bulunan *Sebilürreşâd*'da yazan Ispartalı Hakkı'ya göre, “her şeyin ilim, ders, yazı ve kitap olduğu” 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, “dünya, milletler, sınıflar ve ferdler” okumaktadır. Okumanın “hayatın bütün işlerini kucaklayan” başlı başına “bir iş” haline geldiği bu dönemde, “Osmanlı hamuru içindeki en büyük ve en koyu parça olan Müslüman Türkler” için aynı şeyin söz konusu olmadığını ileri süren yazar, bizzat yaptığı gözlemlerden hareketle, vasata egemen olan okuma alışkanlığının, “dudak keyfi cıgara dumanlatan çocuklar gibi yarım yamalak” olduğu tespitinde bulunmuştur. Ona göre, “başka milletlerde okuma inâyetiyle terzinin, çulhanın, demircinin, dülgerin, çiftçinin, bahçıvanın gazeteleri, kitapları bulunurken” Müslüman Türklerde “okumak –ve dolayısıyla kitapsever olmak– afyon kullanma gibi tabiattan dışarı, sıkıcı, yorucu, öldürücü bir şey olmuş, azlığın ve havâssın pehlivanlık işi olup kalmış” durumdadır (Ispartalı Hakkı, 1919, s. 376).

Bir dönem ve toplumsal gerçeklikle ilgili olarak elbette sadece bir kesit verebilecek olan bu şikâyet, ilginç bir şekilde benzer eleştirileri kendi toplumu için yapan Jonh Ruskin'in 1864 yılında yaptığı bir konferans konuşmasındaki sözlerini çağrıştırmaktadır. Zira çağının önemli toplum ve sanat eleştirmenlerinden olan Ruskin de daha sonra *Susam ve Zambaklar* kitabında derlenecek olan konferans konuşmalarından birinde, “Millet olarak kitapları hor görüyoruz.” diyerek, şu ironik tespiti yapmaktadır; “Herhangi bir kimse kütüphanesi için biraz fazlaca para harcasa ona deli, ‘kitap delisi’ dersiniz. Halbuki pek çok kimse her gün parasını pulunu atları uğruna harcıyor da onlara ‘at delisi’ demiyorsunuz.” (2016, s. 60). Kitap okuma, kitap sahibi olma ve nihayet kütüphaneler konusunda, *Susam ve Zambaklar*'dan sonra *Sebilürreşâd*'da da yer alan ve hemen hemen birbirinin tekrarı gibi duran bu eleştiriler, farklı çağlarda farklı toplumların kitap okuma eğilimlerine dair kesitler sundukları için sosyolojik bir analizin temel dayanağı olamayacakları da en nihayetinde “kitap muhibbi” olmanın her toplumda ve çağda aynı zamanda ekonomik ve sosyal zorlukları göze almak anlamına geldiğini göstermektedir. Ispartalı Hakkı'nın bahsini ettiği okuma alışkanlığı bağlamında, bir dönemin kitap ve kütüphane kültürüne dair farklı görünmeleri ortaya koyan *Sebilürreşâd* dergisindeki benzer

örnekler de Muhibbân-ı Kütüp geleneğine dâhil olmanın, – hele hele siyasi ve ekonomik açıdan büyük dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde – mensup olunan toplumun geleceğine dair entelektüel sorumluluk duyan bireylerin omzuna yüklediği – hiç de hesaba katılmayan – ağırlığa işaret ettiği için oldukça önemlidir.

Gazete, Dergi, Kitap ve Kitapçılar Arasında Bir Muharrir

Bu zeminde dönemin kültürel, ekonomik, teknik ve coğrafi koşullarında ayrıca zorlukları olan bir tercih yaparak dâhil olunan Muhibbân-ı Kütüp geleneğinin II. Meşrutiyet Dönemi özelindeki en önemli siması olduğunu tekrarla, Ali Emîrî Efendi’nin, o dönemde bu geleneğin tek temsilcisi olduğunu söylemek elbette yanlış olacaktır. Zira dönemin okuma ve kitap kültürüyle ilgili farklı görünümlere dair izler bulmak üzere bu çalışmada çeşitli sayılarından alıntılar yapılan *Sebilürreşâd*’ın ele aldığı konular ve yazarlarının kitaplarla olan ilişkisine bakıldığında, bu derginin bile, bizzat kurumsal kişiliğiyle Muhibbân-ı Kütüp sıfatını hak ettiği görülecektir. Bâbîâlî Caddesi’ndeki merkezinde hususi bir kütüphane kurduğu da anlaşılan *Sebilürreşâd*, bu kütüphanesiyle, okuyucuların kitap siparişlerini kabul ve temin eden bir kitapçılık faaliyeti yürütmüştür. (“Sebilürreşâd İdare ve Kütüphanesi”, 1913, s.88)

Kurumsal kimliği ve bu kimliğin parçası olan yazarlarıyla birlikte düşünüldüğünde *Sebilürreşâd* dergisinin II. Meşrutiyet Döneminde kitap ve kütüphane kültürüne katkıda bulunan bir kuşağın parçası olan çeşitli isimleri bir araya getirdiği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Muhibbân-ı Kütüp sıfatını hak edecek şekilde geçirdikleri yaşamlarının bir bölümünde *Sebilürreşâd* kadrosunda yer alıp, bir şekilde Türk kitap ve kütüphane tarihinin kayıp halkaları arasına karıştıkları için adları unutulmuş ya da hiç bilinmeyen isimler arasında, çoğunlukla dergideki seyahat yazılarıyla tanınan S. M. Tevfik de bulunmaktadır. *Sebilürreşâd*’daki yazılarında, S. M. Tevfik [س. م. توفيق] ve S. M. T. [س. م. ت.] imzaları kullanmış olan Tevfik Bey’in yaşamını, gerçekte kim olduğunu ortaya koyacak şekilde, tüm boyutlarıyla ele alan kapsayıcı bir çalışma yapılmamıştır.²

19. Yüzyılın son çeyreğinde muhtemelen 1880’li yılların hemen başında İsfahanlı bir baba ve Iraklı bir annenin çocuğu olarak Hindistan’da doğup, İstanbul’da büyüyen ve İranlı bir babanın çocuğu olsa da annesinden dolayı Osmanlı tebaasından olan S. M. Tevfik’in tam adı, 1912 yılında kadrosuna dâhil olduğu *Sebilürreşâd* dergisinde “[Basralı] Seyyid Muhammed Tevfik” olarak verilmiştir. (“Sebilürreşâd’ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü“, 1912, s. 334-335) Babasının kökeni nedeniyle Farsça literatürde genellikle *Seyyid Muhammed Tevfik Hemedani* olarak anılan Tevfik Bey, 1900’lerin hemen başında İran’da aktif hale gelen meşrutiyet hareketinin (1905-1907) önemli simalarından biri olarak Yakın Çağ İran tarihi açısından da önemli bir gazetecidir. 20. yüzyılın başında, İran’daki meşrutiyet hareketine yurt dışından etkili ve güçlü desteği vermiş İstanbul’daki İran diasporasına mensup olan Tevfik Bey, bu dönemde İstanbul’da yayımlanan *Şems* ve *Surûş* gibi Farsça gazetelerin yazar ve editör kadrosunda yer almıştır (Browne, 1914). Nihayet bu gazetelerden sonra “ser muharrir” ve “müdür-ü âmir” olarak uzun yıllar yönettiği bir başka Farsça gazete olan *Haver* gazetesindeki rolü ve yayın politikalarıyla, II. Meşrutiyet Dönemi İran matbuatının en önemli isimlerinden

² S.M. Tevfik’in yaşamını Osmanlı basın tarihi ve yakın çağ İran tarihindeki rolleri bağlamında kapsayıcı bir şekilde ele alan henüz tamamlanmış bir çalışma için bak. Ekrem Saltık, “Sebilürreşâd’ın Hindistan Muhâbiri S.M. Tevfik’in ‘Meçhul’ Biyografisine Dair”

biri olmuştur. *Şehbâl*, *Cerîde-i Sûfiyye* ve *el-Hilâl* gibi dönemin diğer gazete ve dergilerinde de yazılar yazmış olan Tevfik Bey, *Sebîlürreşâd* dergisi kadrosuna dâhil olmasından önce, İstanbul'daki İran Okulu'nun (*Debistân-ı İraniyân*) idareciliğini de yapmıştır (Sasanî, 2006, s. 81-83; Bashari, 2017, s. 23)

Bu kısa özgeçmişten de anlaşılacağı üzere hem Osmanlı tarihi hem de İran tarihi açısından değerli, oldukça üretken ve aktif bir gazeteci olan Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî'yi – bu makalenin de konusu bağlamında – çağdaşı olan benzer profillerden ayıran bir başka özelliği, yaşamının büyük bölümünü geçirdiği İstanbul'daki zengin kütüphanesi ve kitaplar konusundaki uzmanlığıdır. İstanbul'da yaşayan İranlılar da dâhil olmak üzere, II. Meşrutiyet Döneminde yaşamış Muhibbân-ı Kütüp sıfatını taşıyan isimler arasında olmasını sağlayacak şekilde, kitaplara adanmış yaşamıyla da ele alınması gereken Tevfik Bey, Mirza Habib İsfehani'den sonra İran tarihinin en önemli kitap koleksiyoneri olarak da gösterilir (Bashari, 2017, s. 55).

Tevfik Bey'i kitap ve kütüphane tarihiyle ilgili bu kategorizasyonda böylesi bir tepe noktaya yerleştiren ve İstanbul merkezli Farsça matbuat tarihindeki rolü bağlamında hakkındaki tek geniş kapsamlı çalışmayı yapmış olan Bashari'ye göre, Tevfik Bey'in kitap koleksiyoneri kimliği, Osmanlı sarayı tarafından da bilinen ve devlet bürokrasiyle yakın ilişkiler içerisinde olabilmesini sağlayan meziyetlerinden biridir (2017, s. 64). Bu meziyetiyle İstanbul sınırlarını aşan bir üne sahip olduğunu gösteren bir olay, Hâzikulmelik adlı bir doktorun – muhtemelen 1910-1912 yılları arasında gerçekleştirdiği – bir ziyaret sırasında yaşanmış, Tevfik Bey, bu meşhur Hintli doktorun İstanbul'daki kütüphane ve kitapçılarda dolaşırken mihmandarlığını yapmakla kalmayıp, Yunan tıbbına dair bir el yazmasını istinsah ettirmesine yardımcı da olmuştur (S. M. Tevfik, 21 Mayıs 1914, s. 205).

Tevfik Bey'in kitaplarla olan ilişkisinin, sınırları aşan bir kitapçı ve kütüphane ağına dâhil olmasını sağlayan bir uzmanlık seviyesinde olduğunu ve ticari boyutlar da taşıdığını düşündüren bir başka olay, 1909 yılında İstanbul'da gerçekleşen bir yangın sırasında yaşanmıştır. Bu bağlamda ortalama bir insanın aylık giderinin beş lira olduğu bir dönemde, sahip oldukları beş yüz lira değerindeki on ciltten oluşan bir takım kitabı satmak isteyen birkaç İranlı, İstanbul'a geldiklerinde, binlerce kilometre uzaktan beraberlerinde getirdikleri bu nadir eserleri, fiyat biçip alıcı bulması için Tevfik Bey'e emanet etmiştir. Ancak tek amaçları, söz konusu kitapları satmak olan İranlıların küçük bir servete karşılık gelen emanetlerini Tevfik Bey'e vermelerinden hemen sonra Fatih'te çıkan bir yangın, Tevfik Bey'in eviyle birlikte kütüphanesinin de yanmasıyla sonuçlanmıştır. Yangınla birlikte Tevfik Bey'e emanet ettikleri kitaplarının da yanıp kül olduğundan emin olmalarına rağmen, bir süre sonra yangının harabeye döndürdüğü semte ve Tevfik Bey'in yanına gittiklerinde, makbuzu dâhi olmayan değerli kitaplarını iade alabilmenin şaşkınlık ve sevincini yaşayan İranlıların bu ilginç hatırası, Tevfik Bey'in kitaplar ve kitap sahipliği konusundaki faaliyetlerinin ticari hırslardan arınmış, manevi ve estetik duygularıyla şekillenen hassasiyetler taşıdığını düşündürmektedir. Nitekim Tevfik Bey, kitapları iade ederken, kendi evi dâhil onlarca evin yanmasıyla sonuçlanan yangın sırasında “denizleri aşarak” getirilen ama “sudan kurtulduktan sonra, yangından da kurtulamazlarsa” sahiplerini büyük sıkıntıya düşürecek olan söz konusu kitapları kurtarmak için özellikle çaba sarf ettiğini ifade etmiştir (Bashari, 2017, s. 60-62).

Kitap, Kitapçı ve Kütüphane Peşinde Bir Seyahat

Evinin de harabeye döndüğü bir yangın sırasında, sahip olduğu kitapların büyük bir kısmını kaybeden Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî’nin meşhur kütüphanesi, Bashari’nin tarifine göre, iki ayrı dönemden oluşmaktadır (2017, s. 56). Bu durumda 1909 tarihindeki büyük yangından sonra yeniden kitap toplama faaliyetlerine giriştiği anlaşılan Tevfik Bey’in ikinci kütüphanesini kurmak üzere yeniden kitap toplamaya başladığı dönem, aynı zamanda Osmanlı basın tarihine dâhil olduğu *Sebîlürreşâd* dergisindeki yıllarına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bir sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere – ikinci – kütüphanesine ait fihristte, sahip olduğu kitapların her birini bizzat basıldıkları ülke ve şehirlerden getir(t)mek için her türlü maddi ve manevi fedakârlığı gösterdiğini anlatan Tevfik Bey’in bahsini ettiği fedakârlıkların bir kısmını, *Sebîlürreşâd* dergisi muhabiri olarak gittiği Güney Asya seyahatiyle eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği tahmin edilebilir.

Tevfik Bey, söz konusu seyahatini uzak ve farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanlara ulaşarak, buralardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamak üzere Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlere temsilci gönderme kararı alan *Sebîlürreşâd* dergisinin (“Sebîlürreşâd’ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü”, 1912, s. 334-335) Hindistan muhabiri olarak gerçekleştirmiştir. 1912 yılının Temmuz ayı ortalarında İstanbul’dan ayrıldıktan sonra Anadolu’dan Güney Asya’ya uzanan geniş coğrafyada, yol güzergâhı üzerinde bulunan çok sayıda yerleşim yerine uğrayarak, 1913 yılı Temmuz ayında Hindistan’a ulaşan Tevfik Bey’in yolculuğunu, aynı zamanda bir kitap ve kütüphane keşif yolculuğu olarak okumak da mümkündür. Zira yaklaşık iki yıl süren seyahati sırasında kaleme aldığı mektupların satır aralarında, kendisiyle eş zamanlı olarak dünyanın çeşitli ülkelerine seyahatler gerçekleştiren diğer *Sebîlürreşâd* muhabirleri gibi Tevfik Bey de gittiği her yerde kitapçılar ve kütüphanelerde kitap aradığına işaret eden çeşitli anekdotlara yer vermiştir. Bu noktada, Tevfik Bey’in de dâhil olduğu kurumsal kimliğiyle *Sebîlürreşâd* yazarlarının Muhibbân-ı Kütüp sıfatını hak edecek şekilde kitaplara duydukları ilginin seyahatlerindeki boyutuna dair bir örneği, dergide yazıları yayınlanan bir başka isim olan Hâris bin Hümâm vermektedir. Gittiği her yerde kitapçılara uğramayı bir alışkanlık haline getirdiğine işaret edip, Beyrut’tan aldığı *La Syrie* (Territoire, Origines Ethniques et Politiques) adlı kitaptan bahsettiği bir mektubunda, “Bu kitabı gözlerim, kütüphane camekânlarında, bulunduğum memleketin ahvâl-i umûmiyyesi hakkında bir rehber ararken Fransızca kitâblar satan bir kitâbeci dolabında buldum.” diyerek (1914, s. 143), gittiği ülkelerden kitap topluyor olmasının sebeplerine dair bir açıklama yapan Hümâm’ın sözünü ettiği “tutkulu” alışkanlık bağlamında, bir başka yazarın, satın aldığı bir kitaba ödeme yaparken duyduğu hazzı tarif etmek için kullandığı şu ifadeler oldukça çarpıcıdır; “Kitapçının istediği parayı memnûniyetle vererek kitabı almakla rûhumun ne büyük bir atş-ı irfânını tatmîn etmiş olduydum!” (Hafız İbrahim, 1913, s. 247)

Hâris bin Hümâm ve Hafız İbrahim gibi isimlerin bazı kitapları temin etme süreçlerine dair hatıralarını naklederken kullandıkları dilin aynı zamanda lirik bir şekilde ifade edilmiş bir “hazzı” çağrıştıran olması, İslam toplumlarında kitap ve kütüphanelere duyulan ilginin estetik boyutlar taşıyor olmasının da bir sonucudur. Bu eğilimin egemen olduğu çağlar boyunca, geleneksel kitap üretim tekniklerine sahip olan çeşitli coğrafyalarda kitap üretimi yapan müstensih ve hattatlar, bu üretimin her aşamasında kutsal bir görevi yerine getirmekte oldukları

düşüncesi ve bir sanat eseri yapıyor olmanın heyecanıyla çalışmıştır. Kitaplara dolayısıyla da kitapların içeriklerine duyulan saygının mümkün olduğu kadar asil süslemelerle ifade edilmesi gerektiği şeklinde bir zihniyetin yansımaları olan İslam dünyasındaki kitap geleneğinde, doğal olarak kitap üretimi de ayrı bir “sanat” olarak düşünülmüştür (Pedersen, 2013, s. 53-124). Dolayısıyla kitapların sadece entelektüel bir veri kaynağı değil, aynı zamanda estetik birer nesne olarak yorumlandığı çağlar boyunca kitap ve kütüphane kültürüne katkı sağlamış olan bazı kitap muhibbân ve mecânînleri, aynı zamanda birer sanatsever olarak da kültür tarihine mütevazı katkıları sağlamıştır.

Bu zeminde sanatsal boyutlara sahip olduğu da anlaşılan kitap muhibliğinin, muhatabının ruh dünyasındaki yansımalarını anlayabilmek adına çarpıcı, ama bir genelleme için elbette “münferit” duran entelektüel ve sanatsal ilgilerin Tefik Bey’in kitaplarla kurduğu ilişki için de söz konusu olduğu tahmin edilebilir. Bu bağlamda 1912 yılının Temmuz ayında aynı zamanda uzak coğrafyalardaki kitap ve kütüphaneleri keşfetmek üzere de yola çıkmış olan Tefik Bey, yol güzergâhındaki Mersin’de konakladığı sırada, şehirdeki Amerikan misyonerlerine ait bir bina kompleksindeki gözlemlerini anlatmaya, içerisinde çeşitli dillerden kitapların bulunduğu kütüphane salonundan başlamış, bu sırada tanıştığı Ermeni bir kitapçıyla görüşmesini anlatmıştır (S. M. Tefik, 8 Ağustos 1912, s. 446). Kitapçıda geçen benzer bir deneyimi aktardığı İskenderun’dan sonra bazı mektuplarında, yolculuğu boyunca çeşitli yerlerden kitap temin ettiğine işaret edecek şekilde, satın aldığı kitapları da anlatan Tefik Bey, Bağdat’ta satın aldığı bir kitaptan bahsederek, aynı zamanda İran’ın Güristan eyaletine bağlı Peştguh’un – Ebu Azzâre adlı – valisi tarafından yazılan bir kitap temin ettiğini nakletmiştir (S. M. Tefik, 5 Haziran 1913, s. 218). Bölgedeki hayvanlar ve avcılığa dair olan kitabın, aynı zamanda yazarının zekâsının da bir örneği olduğunu söyleyen Tefik Bey, mektubunda yer alan bu detayla, yolculuğu sırasında temin ettiği kitapları ertelemeyen okumak konusunda da hassasiyet gösterdiğini düşündürmektedir.

Hindistan’a vardığında, yanında, dönemin ulaşım ve nakliye koşullarında özel ilgi duymayan birinin taşıyacağı eşyalar arasında yer alması çok da mümkün olmayan kitaplar bulunduğuyula ilgili bir anekdotu aktaran Tefik Bey, “Küçük Londra” dediği Bombay’a vardığında, bir eşya muayenesine tabi tutulmuştur. Eşyalarının tetkiki sırasında çantalarında bulunan kitapları fark eden gümrük görevlisi, kitapları kontrol ederken Tefik Bey’in uyruğunu öğrenmek istemiş, “Osmanlı tebe’ası” olduğunu öğrendikten sonra, yanında taşıdığı kitaplarıyla birlikte otele gitmesine izin vermiştir (S. M. Tefik, 24 Temmuz 1913, s. 328).

Seyahat yazılarında kitaplarla kurduğu ilişkinin alelade bir ilginin çok ötesinde hem entelektüel bir merak hem sanatsal bir ilginin beslediği teknik ve estetik bir uzmanlıktan kaynaklandığını belli eden detaylar da vermiş olan Tefik Bey, bunları bazen birkaç cümleyle bile olsa okuyucularıyla paylaşmıştır. Bu bağlamda gezip gördüğü yerlerde yaptığı sahaf ziyaretlerini ciddi bir kitap meraklısı olarak gerçekleştirdiğini işaret edecek şekilde, ayrıntılı bir deneyimini aktaran Tefik Bey, birkaç hafta kaldığı Seylan Adası’ndaki gözlemlerini aktarırken, Kandy adlı kentte üç-dört “kitâbhâne” bulunduğunu ama bunların en iyisinin *Oryantal Kitâbhânesi* (Oriental Library) olduğunu nakletmiştir. Burada bulunan İbranice, Keldanice, Arapça, Farsça, Urduca ve Sinha dilindeki çok sayıda el yazması kitabı tarif ederken, teknik özelliklerinden de bahsetmiş, bir kısmının “sanatkârane” ciltlerine dokunduğunu ifade etmiştir. Kapaklarında yerel dinlere ait motif ve semboller bulunan bazı

kitapların sayfa yapılarını, “Kâğıdları bizim dülgerlerin kalın ve yumuşak talaşlarına benzer bir nevi’ yaprak kabuğu” ifadeleriyle tarif ederken; “yazıyı muhâfaza etmek hâsiyetine mâlik olan” bu kabukların üzerindeki ibârelerin, “âdetâ kurşun kalemle yazılmışa” benzediğini anlatmıştır (S. M. Tevfik, 18 Aralık 1913, s. 234). Gerek Oryantal Kitâbhânesindeki kitaplar gerekse farklı yerlerde rastladığı bazı kitapları tarif ederken kullandığı “gâyet nefis ve dayanıklı kitap kapları” gibi satırlarıyla (S. M. Tevfik, 25 Haziran 1914, s. 289), kitapların teknik ve estetik detaylarına gayet hâkim olduğunu ortaya koymuştur.

Özellikle Hindistan söz konusu olduğunda, gittiği kentlerin tarihi geçmişine de vâkıf olduğu anlaşılan Tevfik Bey, tarihi derinliğiyle ele aldığı kentleri anlatırken, geçmişte oralarda bulunan kütüphaneler ve bünyelerindeki kitaplara değinen detaylar vermeyi de ihmal etmemiştir (S. M. Tevfik, 28 Mayıs 1914, s. 224; S. M. Tevfik, 26 Mart 1914, s. 52; S. M. Tevfik, 2 Nisan 1914, s.72). Tevfik Bey’in Güney Asya seyahatinin aynı zamanda yeni kitaplar ve kütüphaneler bulmak üzere bir keşif yolculuğu olarak okunmasını sağlayacak pek çok başka detay bulunan mektupları, *Sebilürreşâd* dergisinde, *Hindistan Mektupları* başlığıyla yer bulmuştur. Gidilen bölge, ülke ve kentin konumuna göre deniz ve kara yolculuklarıyla gerçekleştirdiği ziyaretler ve buralardaki gözlemlerini İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik duruma dair tespitleriyle harmanlayarak anlatan Tevfik Bey, nihayet 1914 ortalarında yolculuğunu tamamlarken, akıllarını başlarına alması gereken Müslümanların “uyudukları uykudan” ne zaman uyanacaklarını sorarak, bir zamanların şanlı imparatorluklarına ev sahipliği yapmış olan Hindistan’da, Delhi’de bulunan yıkık duvarlar içerisinde “gayri ihtiyarı” gözyaşı döktüğünü anlatmıştır (S. M. Tevfik, 25 Haziran 1914, s. 291). Bu çalışmada, yaşamının Osmanlı basın tarihine dâhil olmasını sağlayan Güney Asya seyahatiyle geçen yılları Muhibbân-ı Kütüp geleneği bağlamında ele alınan Tevfik Bey’in Hindistan’dan ayrıldığı sıralarda, dünya düşünce tarihi için önemli bir olay da yaşanmış, kitap kültürünün önemli eserleri arasında yer alan ve İmâm-ı Gazzâlî tarafından yazılan orijinal bir kitabın bulunduğu dair haberler çeşitli gazetelere yansımıştır (“İmâm-ı Gazzâlî’nin Mühim Bir Kitabı Bulunmuştur”, 1914, s. 243). Böyle bir haberin, söz konusu keşif sırasında Hindistan’da bulunan bir “kitap muhibbi” açısından ne kadar heyecan verici olduğu düşünüldüğünde, Tevfik Bey’in kitaplara uzanan keşif yolculuğu açısından da önemli olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür.

Mektuplarından birinde bir “kitap medeniyeti” olan İslam dünyasında kitaplarla teşrik-i mesaisi en fazla olan temsilcilerin başında gelen ulema ve sair kişilerin “iki satırlık Arapça bir kitabı dâhi okuyamaz” oluşundan şikayet ederek, “sırf kağıt yığınlarıyla” uğraşmanın nafiye olduğuna işaret eden Tevfik Bey’in, Güney Asya seyahati sırasında gittiği her yerde topluma ve dolayısıyla yerel yaygın dillere nüfuz edebilmesini sağlayan şey, onun da tıpkı – aralarında yukarıda bahsedildiği üzere Ali Emîrî Efendi’nin de bulunduğu –dönemin başka “bibliyofilleri” gibi, çok fazla dil biliyor olmasıyla da ilgilidir. Nitekim bu çok yönlü gazeteciyi İstanbul’da yaşayan İranlılardan biri olması hasebiyle hatıralarına dâhil ederek, onun için “güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint” tarifini kullanmış olan Sasanî’ye göre, Tevfik Bey, Farsça, Türkçe, Arapça, Hintçe ve İngilizce konuşabilmektedir (2006, s. 31-32).

Küllerinden Doğan Bir Kütüphane ve “Fihrist-i Kütüphane-i Hususi”³

Güney Asya seyahatini 1914 yılının Haziran ayında tamamlayarak İstanbul’a dönen (S. M. Tevfik (18 Haziran 1914, s. 273), sonraki yıllarda *Sebilürreşâd*’da yayımlanan Türkçe makaleleriyle eş zamanlı olarak, Farsça makaleler yazdığı *Haver*’de ayrıca idareci olarak da yer alıp, gazetecilik faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönem, aynı zamanda Tevfik Bey’in kitaplarla ilişkisini İran tarihi açısından oldukça önemli bir yere yerleştirerek, sahip olduğu kütüphanesini iki ayrı döneme ayıran Bashari’nin bahsettiği “ikinci” kütüphanesinin nitelik kazanmaya başladığı dönem de olmalıdır. Nihayet yukarıda bahsedilen çoklu dil hâkimiyeti sayesinde, Güney Asya seyahatinde – muhtemelen öncesinde de – zaten var olan dostluk ve ilişkilerini pekiştirdiği gibi kitap ve kitapçılar bağlamında yeni bağlantılar kurmuş olduğu da tahmin edilebilecek olan Tevfik Bey, bu ikinci dönemde, coğrafi sınır ve dil engeli yaşamadığı kitaplar toplamaya devam etmiş gibi görünmektedir. Üstelik Tevfik Bey, bu dönemdeki yazılarında, Güney Asya seyahatini tamamladıktan sonra kitaplara olan ilgisini, orijinaline ulaşamadığı bazılarının teminini, farklı yöntemlerle sağlayacak şekilde geliştirdiğini de düşündüren detaylar vermektedir. Bu bağlamda *Keşfi Telbis* (ya Do Ruyi ve Nireng)-i *İngilis* adlı bir kitabı, fotoğraflarının çekilmesi yoluyla temin ettiğini anlatmış olması (S. M. Tevfik, 5 Eylül 1918, s. 69), fotokopi teknolojisinin insan hayatına dâhil olmasında sonra kitap temini için alternatif bir çözüm yoluna dönüşmesindeki gibi, orijinal nüshalarına ulaşamadığı bazı kitaplara “fotoğraflarını” çekerek ya da çektirerek bile olsa temas ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Tevfik Bey, gazetecilik mesleğini çok dilli mecralarda, çok uluslu hedef kitlelere, çok dilli olacak şekilde sürdüren bir gazeteci olarak da kitap koleksiyoneri olarak da dönemin standartlarının çok üzerinde bir profil çizmektedir.

Nihayet bu zeminde, Bashari’nin bahsettiği -ikinci- kütüphanesini kuracak olan Tevfik Bey, temelinde 1909 yılında gerçekleşen büyük yangında küle dönen kütüphanesinden miras kalan kitapların olduğu bu kütüphaneyi, belki de benzer bir yıkımdan -en azından künyeleriyle kurtarabilmek için ayrıca bir “fihrist” hazırlayıp müstakil bir kitap olarak yayınlamıştır (S. M. Tevfik, 1927). Kapağında “Fihrist-i Kütüphane-i Hususi” ibaresi bulunan ve 1927 yılında İstanbul Marifet Matbaasında basılmış olan fihriste hem Osmanlı kaligrafisiyle Türkçe hem Farsça önsöz yazan Tevfik Bey, önsözünde değindiği meseleleri, fihristin sonunda ayrıca İngilizce olarak da tekrar etmiştir. Kullandığı üslup ve sembol değerlerden hareketle, Tevfik Bey’in, kütüphane fihristinin ilk ve son sayfalarına farklı dillerde yerleştirdiği önsözlerini özgün bir “kebîkeç” olarak da değerlendirmek mümkündür. El yazması kitapların üzerlerine, güvelerden korunması için yazılan ve tılsımlı olduğuna inanılan “yâ kebîkeç”, “yâ hafız yâ kebîkeç” gibi ibarelerden oluşan bu kelimelerin nihayetinde kitabı “zırlamak” ve “zararlılardan korumak” üzere yazıldığı düşünüldüğünde, Tevfik Bey de nadide kitaplardan oluşan kütüphanesini kitabın ruhundan anlamayan “zararlılardan” korumak için fihristin ön ve arka sayfalarında “Bu kitapları satan medet kazanmayacağı gibi manen pek büyük şeyler kaybedecektir.” uyarısında bulunmuş, nihayet “Huz ma’ safâ da’ma-keder” (Saf temizi al kederden uzak dur!) demiştir.

³ Seyyid Muhammed Tevfik Hemedani’nin biyografisiyle ilgili araştırmalarım sırasında, 1927 yılında yayınlamış olduğu hususi kütüphane fihristini fark etmemi sağlayan çağdaş muhibbân-ı kütüp Prof. Dr. Ali Birinci’ye ve bu makalenin yazım aşamasındaki katkılarından dolayı Dr. Harun Tuncer’e teşekkürlerimle.

Bir kitap muhibbinin estetik ve sanatsal derinliği olan zihin dünyasında özgün bir “kebîkeç” uyarlaması olarak düşünülebilecek olan çok dilli önsözlerini oldukça samimi bir üslupla kaleme almış olan Tevfik Bey, kütüphanesindeki kitapların tamamının çağdaş bir tarzda ve birçoğunun Avrupa’da ciltlenmiş olduğunu anlatmaktadır. Yine aynı önsözündeki ilk cümlelerinden itibaren oldukça hassasiyet duyduğunu belli ettiği kitaplarının, tamamının temiz ve yeni durumda olduğunu belirtmiştir. Kitapların teminini 20-30 yıllık bir periyoda dayandırıyor olması, kütüphanesinin hem 1909’daki büyük yangından kurtardığı hem de sonradan temin ettiği kitaplardan müteşekkil olduğunu göstermektedir. Her bir kitabı bizzat basıldıkları ülke ve şehirlerden getirmek için her türlü maddi ve manevi fedakârlığı gösterdiğini anlatan Tevfik Bey, kitaplarının birçoğunun, değil İstanbul, İran, Suriye, Mısır, Hindistan ve hatta Avrupa’da dâhi başka nüshaları bulunmayan nadide eserler olduğunu söylemiştir.

S. M. Tevfik’in zengin ve nadide eserlerden oluşan kütüphanesini takdim ederken kullandığı, -elbette verilen emekten de kaynaklanan- beğeni ifadeleri bir yana, kütüphanesi için müstakil bir fihrist hazırlamış, üstelik bu fihristi detaylarına rahatlıkla nüfuz edilebilecek, kolay anlaşılır bir içerik dizaynıyla yapmış olması bile dönemin koşullarında oldukça önemlidir. Zira, Tevfik Bey’in hususi kütüphanesine ait bir fihrist yayınladığı yıllarda, değil hususi bir kütüphanede bulunan kitaplar, resmi kütüphanelerde bulunan kitaplar bile çok zaman sadece sorumlularının vâkif olduğu kaotik bir dağınıklık içerisinde bulunmaktadır. Benzer şekilde kitap kataloglaması, konu ve yazar tasnifi yahut bünyesinde toplu kitaplar bulunan herhangi bir kitap mekânında bulunan kitapların künyelerini sistematik bir şekilde verebilecek listelere rastlamak dâhi zordur. Oldukça sistematik ve anlaşılır bir içerik dizaynına sahip olan Fihrist-i Kütüphane-i Hususi’nin yayımlandığı yıllarda, bir şekilde hazırlanmış nadir fihristlerin kaotik durumuna işaret eden bir örnek, yine bu çalışmada temel veri kaynağı olarak kullanılan *Sebilürreşâd* dergisine yansımıştır. Bu bağlamda o dönemde İstanbul halkının yüzde doksanının, şehirdeki tek genel kütüphane olmasına rağmen, kırk yıldır hizmet veren *Kütüphane-i Umumi-i Osmaniden* (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) bile bihaber olduğunu söyleyen Ferid Bey, buradaki fihristlerin durumunda da bahsederek, şöyle devam etmiştir; “Evvelâ fihrist nâmıyla kitapların ismi yazılı ufak bir mektep defterinin muhtelif nüshaları mevcûd olmadığından bir kitap intihâbı için sâ’atlerce nevbet beklemek mecbûriyetinde kalınıyor. Meselâ bir tarih kitabı bulmak için bu karma karışık yazılı defteri tamamıyla gözden geçirmek lâzım geliyor.” (1919, s. 16). Ferid Bey’in devamında söz konusu kütüphanedeki -çok tanıdık- özensizlik, dağınıklık, takipsizlik ve nihayet nitelikli bir okuyucu için kaotik olan sorunlardan bahsettiği satırları, fihristlerin durumuna dair tespitleriyle düşünüldüğünde, Tevfik Bey’in kendi kütüphanesine ait fihristin, aslında gayet profesyonelce hazırlanmış, dönemin koşullarında oldukça ileri görüşlü, özgün bir dizayna sahip ve nihayet II. Meşrutiyet Dönemi kitap, kütüphane kültürü açısından da değerli bir örnek olduğunu göstermektedir.

Kitap ve kütüphane kültürüne dair dönemsel değeri böylece ortaya konulmuş olan Fihrist-i Kütüphane-i Hususi’ye göre, basma kitaplar bakımından da nispeten zengin olan kütüphanenin “muhibbi” Tevfik Bey, kütüphanesini adeta biyografisinin de yansıması olacak şekilde oluşturmuştur. Zira kütüphanesinde bulunan ve tıpkı kendi kökenindeki çeşitlilik gibi basım yerleri de oldukça farklılık gösteren bu kitaplar, yine Tevfik Bey’in çoklu dil yeteneğiyle uyumlu olacak şekilde çeşitli dillerde yazılmıştır. Osmanlı basın tarihine gazetecilik yönüyle dâhil olmuşsa da ayrıca -farklı aidiyetlerinin her biri için- oldukça nitelikli bir eğitimci, seyyah,

çevirmen, mütercim ve nihayet uzman bir kitap koleksiyoneri olan Tevfik Bey'in tüm bu profesyonel uğraşları gibi çeşitli konuları ele alan kitaplardan oluşan zengin bir içeriğe sahip kütüphanesinde bulunan kitaplarının listelendiği fihristte adı geçen eserler, isim, cilt adedi, dil, konu, yazar/derleyen, baskı tarihi ve nihayet basıldığı matbaaya dair bilgiler verecek şekilde detaylandırılmıştır. Tevfik Bey'in şahsi kütüphanesindeki kitapları listelediği bu fihristin bir başka özgül yanı, adı geçen kitapların basıldıkları şehirlere göre sıralanmış olmasıdır. Bu bağlamda fihristin ilk sayfalarında İstanbul'da basılan kitaplara yer verilmiş (1927, s. 1-8) ardından sırasıyla, Avrupa (1927, s. 9), Paris (1927, s. 10-11), Petersburg & Rusya (1927, s. 12), Londra (1927, s. 12-15), Amerika (1927, s. 15), Leipzig (1927, s. 16), Leiden (1927, s. 17-18), Avrupa (1927, s. 19), İran (1927, s. 20-21), Beyrut & Suriye (1927, s. 22-24) El-Bilad-ül Rabbiyet (1927, s. 24), Mısır (1927, s. 25-33), Hindistan – Bombay (1927, s. 33-34), Hindistan (1927, s. 35), Hindistan – Kanpor (1925, s. 35), Hindistan (1927, s. 36), Hindistan – Lahor (1927, s. 37), Hindistan - Kalküta (1927, s. 38), Hindistan (1927, s. 39) baskılı kitaplar listelenmiştir.

Paris, Londra, Leipzig, Leiden gibi çeşitli Avrupa ülkeleri ve Petersburg'da basılmış toplamda 209 kitabın bulunduğu kütüphanedeki 2 adet kitabın Amerika menşei olması Tevfik Bey'in coğrafi sınır tanımayan kitap muhabiliğinin, nihayet okyanus ötesine kadar uzandığını göstermektedir. Kütüphanesini oluştururken kitapların tamamını bizzat basıldıkları yerden getir(t)miş olan Tevfik Bey'in bazılarını okyanusları aşarak temin ettiği kütüphanesinde, basım yeri İstanbul olan 226 adet kitap bulunmaktadır. Baba tarafından memleketi olan İran'da basılmış 49 kitabın bulunduğu kütüphanesinde, basım yeri Beyrut, Suriye ve çeşitli Arap ülkeleri olan 65 kitap ve Mısır menşei 187 adet nadide eser bulunmaktadır. Muhtemelen en azından bir kısmını *Sebülirreşâd* muhabiri olarak Güney Asya seyahatine çıktığı sırada temin ettiği Güney Asya menşei kitapların sayısı toplamda 172 adettir. Bombay, Behupal, Haydarabad, Lahor, Kampor, Marteser, Kalküta ve Luknov gibi şehirlerde basıldıkları anlaşılan bu kitapların arasında bulunan ve *Asiatic Society of Bengal* (Bengal Cemiyet-i Asyayesi) tarafından yayınlamış olan bazı nadir eserler vardır ki -kendi ifadesiyle- Türkçülük ve Türkiyat meseleleri bağlamında hem içerik hem de nitelik açısından oldukça kıymetlidir. Yaklaşık 150 yıllık olan bu eserlerde, Hindistan'daki Türk-Moğol padişahlarının sultanları ile ilişkileri, toplumun örf ve adetleri, dini ve resmi merasimler, Hindistan'daki emir, vezir ve ayanların faaliyetleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda Hindistan'daki Türk medeniyetine dâhil olan devletlerin bilimsel ve kültürel faaliyetlerine de yer verilen bu eserlerde Güney Asya'daki Türk-İslam medeniyetinin "ihtişamlı" dönemlerine ait kapsayıcı bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserlerin dönemin ünlü yazarlarınca derlenerek yazıldığını ifade eden Tevfik Bey'in işaret ettiği üzere, söz konusu eserler Kalküta'da kurulan ve en az akademi kadar önemli olan Bengal Cemiyet-i Asyayesi tarafından neşredilmiştir (1927).

Fihristin devamında sıralanan Arapça, Farsça ve Türkçe dillerindeki 27 adet el yazması kitap (1927, s. 39-40) da dâhil olmak üzere, S. M. Tevfik Hususi Kütüphanesinde toplam 917 nadir eser bulunmaktadır. Kütüphanedeki yazma eserler arasında adı geçen 695 (1296) tarihli *Tezkire-i Evliya* ve 874 (1469) tarihli *İlahinâme* hem oldukça nadir oluşları hem de müellifleri olan Ferideddin-i Attar'ın önemli eserlerinden olmaları hasebiyle oldukça dikkat çekicidir (1927, s. 40). Nihayet din, tarih, coğrafya, felsefe ve siyaset konularıyla ilgili çok sayıda kitap sahibi olan Tevfik Bey'in kütüphanesinde yerli yabancı masal, şiir, tiyatro ve hatta sinema

kitapları göze çarpmakta, “Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kâbiliyetten” diyen Namık Kemal ve daha birçok önemli isme ait kitap listesi sayfalarca sürmektedir. Bizzat yönettiği *Haver* gazetesi de dâhil, çeşitli gazete ciltlerinin yanı sıra bazı kütüphane fihristlerinin de bulunduğu kütüphanesiyle ilgili profesyonelce hazırlanmış -fihristin bir nüshası üzerinde bulunan el yazısının kendisine ait olması durumunda- *Fihrist-i Kütüphane-i Hususi*, Tevfik Bey’in hayatının son yıllarında nerede yaşadığıyla ilgili de fikir vermekte, fihristin bir nüshasına el yazısıyla kaydedilen “Arnaout-Keuy, Bosphor” ifadesi (Kut, 1994, s. 19) o yıllarda Arnavutköy’de yaşadığını düşündürmektedir.

Sonuç: “Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kâbiliyetten”

Fihrist-i Kütüphane-i Hususi’nin yayımlandığı yıl, aynı zamanda Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî’nin Türk matbuatındaki görünümünün de kaybolduğu bir dönemin parçasıdır. Bu döneme ait resmî yazışmalara yansıyan ilginç bir gelişme, Tevfik Bey’in Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet’in kuruluşundan sonraki ilk yıllarda da bizzat gerçekleştirdiği uzak mesafe yolculuklarıyla, özellikle İstanbul’dan Güney Asya’ya uzanan güzergâhtaki kitap dünyasıyla doğrudan temas kurma imkânına sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir yazışma, 1924 yılına ait bazı resmî belgelere yansımış, Tevfik Bey’in özel bir izinle Hilal-i Ahmer Heyetinin tercümanı olarak Hindistan’a gönderilmesi gündeme gelmiştir (BOA, HR, İM, 97/24; BOA, HR, İM, 238/128). Bu noktada Hilal-i Ahmer Heyeti’nin tercümanı olarak Hindistan’a gönderilmesi teklif edilen Tevfik Bey adlı kişinin, bu biyografik çalışmanın konusu olan S. M. Tevfik Bey olduğuna işaret eden net bir künye detayına ulaşamadığını belirtmek gerekir. Ancak bahse konu girişim bağlamında bölgeye tercüman olarak gönderilecek birini arayan herhangi bir organizasyonun -normal koşullarda- İngilizce ve Hintçe bilen ve bölgeyi iyi tanıyan birine ihtiyaç duyacağı aşikârdır. Bu durumda, dönemin koşullarında ortalamanın çok üstünde olan bu meziyetlere sahip ve adı Muhammed Tevfik olan birden fazla tercümanın var olması da bir ihtimalse de böylesi sınır aşırı önemli bir girişimde, evvelden birebir aynı güzergâhta tecrübesi ve Hilal-i Ahmer’le teması olduğu için S. M. Tevfik’in tercih edilmiş olması daha büyük bir olasılık gibi görünmektedir. Bu zeminde, tercümanın kimlik künyesi gibi gerçekleşip gerçekleşmediği de şimdilik net olmayan bu sınır aşırı girişimde adı geçen kişinin de kendisi olması durumunda, Tevfik Bey, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra bile hâlâ çok yönlü kimliği ve uzmanlıkları sayesinde aranan bir profil çiziyor gibi de görünmektedir. Nihayet bu olası gelişme, uzun yıllar önce yaptığı Güney Asya seyahatine benzer yolculukları tekrar tekrar “yapmış gibi” duran Tevfik Bey’in, Osmanlı tarihi bağlamında II. Meşrutiyet Dönemi ve nihayet Cumhuriyet tarihindeki görünümüyle derinlemesine araştırılması durumunda hem matbuat tarihi hem de kitap ve kütüphane kültürüne dair bambaşka “sürprizler” vaat eden bir yaşam sürdürdüğünü düşündürmektedir.

Yapılan araştırmalarda, hayattayken onunla temas edip sahip olduğu çok yönlü birikimden bahseden –şimdilik – tek isim olan Sasanî’nin ifadelerini tekrarlar, “güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint” olan, Farsça, Türkçe, Arapça, Hintçe ve İngilizce konuşabilen Tevfik Bey’in Cumhuriyet’in ilanından sonraki yaşamına dair araştırmalar devam etmektedir. Tevfik Bey, yaşamıyla, mensubu olunan toplumsal, kültürel, inançsal, sosyoekonomik, siyasi ve nihayet coğrafi evrenin geçmişi üzerine düşünürken, içinde

bulunulan yahut maruz kalınan gerçeklikten rahatsızlık duymuş, kalem ve kelamıyla meramını anlatmaya çalışmış aksiyoner bir profil çizmektedir. Yaşamları boyunca, çağdaşları olan modernist İslamcıların idealize ettiği geleceğin örnek profillerinden biri olmaya çalışmış bir entelektüel portresi çizen Tefvik Bey ve benzeri rol modellerin yitik yaşam hikâyeleriyle birlikte zihniyetlerini gün yüzüne çıkarmak, “yere düşmüş kabiliyetten” hicap duyması gereken tarihin esas meselelerinden biri olmalıdır.

Yaşamları boyunca sadece kalem ve kelamla yetinmeyen, inisiyatif olarak sahaya açılıp günümüz ulaşım imkânlarında dâhi oldukça zorlu ve uzun yolculuklarla ulaşılabilen coğrafi ve sosyokültürel mesafeleri aşan nadir bireylerden oluşan bir kuşağın zihin dünyasının anlaşılması, siyasetin, tarihin temel belirleyeni olmaktan çıkmasını ve nihayet devirlerin insan faktörü ve zihniyet biçimleriyle anlaşılmasına sağlayacaktır. Şimdiki zamanı, araçsal siyasetle tümüyle kuşatılmış, tarih algısı “zamanı anlamak” için değil bir “temenniye tamamlamak” için evrimleşmiş olan bireylerden oluşan bir toplumun, geçmişi de şimdiki zamanı da geleceği de siyasetin değil bireylerin inşa ettiğini anlaması, tüm bu zaman dilimlerine egemen olan zihniyetler ve bunları temsil eden rol modellerin tekrar tarihin konusu haline gelmesiyle mümkündür. Hükümdarları saraylarda, komutanları savaş meydanlarında, düşünceleri kitaplarda, kitapları kütüphanelerde payidar eden de ziyan eden de siyaset değil bireyler ve bireylerin zihniyet yapısıdır. Tarih yazımında özellikle Marc Bloch’un dikkat çektiği üzere, kurguya zihniyet ve zihniyetlerin de dâhil edilmesi, örneğin II. Meşrutiyet Dönemi özelinde bu döneme ait gerçek portreyi sosyal bilimlerin ifade yöntemleriyle tarif etmek pek mümkün değilse bile en azından portredeki tasvirlerin gerçek boyutları ve kontrast farklılıklarını ortaya koyacaktır.

Geçmiş, üzerinde çeşitli tasvirler bulunan bir tablo ve geleceği de bu tablonun fiziki ve estetik imkânlarıyla her yeni gün yeniden tasarlanan bir resim olarak düşünenecek olursak, yarınını inşa edemediği için geçmişe saplanan toplumların temel meselesi, geçmiş zaman tablolarının parçalarıyla ilgili görünse de aslında (tabloyu oluşturan renkler, şekiller ve diğer detaylar muğlak bırakıldığı için detaylarını göremedikleri) bütünü yorumu üzerinde çatışıyor olmalarıdır. Dolayısıyla parçalarla ilgili gibi duran ama parçaların gerçek boyutları hep ihmal edildiği ya da ikinci planda kaldığı için zaman içerisinde bütünü toptan reddine yahut kutsanmasına dönüşen bir geçmiş zaman algısının, yerini parçaların gerçek boyutlarının hesaba katıldığı bir aklı selime teslim etmesi, zihniyet tarihçiliği ve bu tarihçiliğin ürünü olan çalışmalarla mümkündür. Tarihsel olguların bireylerin psikolojik süreçleriyle birlikte ele alındığı bu yaklaşım, Bloch’un ifadesiyle, yazgısı içinde bulunulan fiziksel dünyanın ağırlığıyla şekillenen bireyin gündelik yaşamına dair tasvirleri, tarihin asıl ve doğal konusu haline getirmektedir, ki bu da nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen ama bir şekilde devam eden ya da var olan sembolik eylem ve toplumsal hallerin ardındaki zihniyetin ortaya çıkmasını sağlar.

Bu zeminde kitap ve kütüphane kültürünün II. Meşrutiyet yıllarındaki serüveniyle ilgili farklı bir profilin yaşam hikâyesini kitap muhibliği bağlamında ele alan bu çalışma, portresini çizmeye çalıştığı çoklu ilgi ve yeteneklere sahip Tefvik Bey’in gündelik yaşamına dair kesitleri bir araya getirmiştir. Hayatının neredeyse yirmi yıllık bölümüne ait ipuçlarını, dönemin çeşitli gazete ve dergilerine yansımış farklı dillerdeki yazılarında bulmanın mümkün olduğu bu profil, nihayetinde bir zihniyeti temsil etmekte, bir devrin toplum için inisiyatif olarak entelektüel üretim yapan zihniyetiyle ilgili fikir vermektedir.

Osmanlı basın tarihindeki rolü, “S. M. Tevfik” imzası ve “*Hindistan Mektupları*” başlığıyla yazdığı seyahat yazılarından ibaret bilinen ama tam adı olan, Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî olarak sahip olduğu özgün kimliğiyle, 20. yüzyıl Osmanlı ve İran matbuat tarihi açısından oldukça önemli bir isim olan Tevfik Bey, aynı zamanda tek uğraş ve uzmanlık alanına sığmayan bir kuşağın temsilcisidir. Bu yönüyle, şimdiye kadar basın tarihindeki baskın görünümü gazetecilik kimliğiyle gerçekleştirdiği faaliyetlerden ibaretse de nihayet yeni araştırmalarla farklı uzmanlık ve meziyetlere sahip olduğu anlaşılan Tevfik Bey, siyasetçi, idareci, öğretmen, yazar, editör, seyyah, tercüman, mütercim, koleksiyoner ve nihayet bir kitap muhibbi olarak tüm kimlikleriyle aktif olduğu aksiyoner bir yaşam sürdürmüştür. Gerek ailevi kökenleri gerekse yine ailesinin İstanbul’dan Güney Asya’ya uzanan güzergâhtaki akrabalık ve ticari ilişkileri sayesinde, tüm bu coğrafi hat üzerindeki kültürlerle etkileşim içerisinde geçen yaşamını, çoklu dil yeteneğine dönüştürmeyi başarmış olması, Tevfik Bey’in yaşamının, hakkında farklı dillerde farklı görünümlerine dair kayıtlar bulunabilen nevi şahsına münhasır bir rol model olarak, aradan geçen bir asrı aşkın süreden sonra bile kapsamlı bir şekilde mercek altına alınmasını elzem kılmaktadır.

Bu çalışmayla Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî’nin birbirini besleyen ve her biri kendi başına yaşadığı dönemin ortalamasının üzerinde olan kimliklerine kısaca değinilmiş, kitap ve kütüphane kültürüne katkısı bağlamında bir kitap muhibbi olması ve sahip olduğu kütüphane merkeze alınmıştır. Mensubu olduğu kuşağın kitap ve kütüphane muhibliğine dair metinlerde öne çıkan ve makalenin girişinde bahsi edilen Ali Emîrî Efendinin sahip olduğu kütüphanenin niceliğine – belki de birinci döneminde yaşanan yangın nedeniyle – hiç ulaşamamışsa da içerik çeşitliliği açısından en az onun kadar zengin bir kütüphaneye sahip olduğu anlaşılan Tevfik Bey’in kitap toplama faaliyetlerinin şekli de Ali Emîrî Efendi’nin yöntemlerini çağrıştırmaktadır. Zira, kütüphanesinde bulunan bir kitabın ikinci cildini sahibiyile yüz yüze pazarlık edebilmek için bizzat istemesine bağlanan Yanya’dan Yemen’e tayinine bakılacak olursa (Oktay, 2009, s. 41). Tevfik Bey de tıpkı Ali Emîrî Efendi gibi kitap toplamak için uzun mesafe yolculuklar yapmayı göze almış, bu makalenin merkezinde olan yolculuklarından birini yine benzer şekilde dâhil olduğu kurumsal yapının bünyesinde gerçekleştirmiştir.

Güney Asya seyahati sırasında kaleme aldığı mektuplarda bahsini ettiği kitap ve kütüphaneler kadar sahip olduğu kitapların da hem fiziksel hem sanatsal hem de içeriksel derinliğine hâkim olduğu anlaşılan Tevfik Bey’in bu makalenin önceki bölümlerine yansıyan gündelik hayat kesitlerinden anlaşılacağı üzere, sadece İstanbul şehri ve Osmanlı tebaasıyla sınırlı kalmayan geniş bir coğrafyaya yayılan çok uluslu bir kitap uzmanlığı söz konusudur. Asya ve Avrupa’dan gelen çeşitli aidiyetler ve sosyal statülerden insanların, kitap ve kütüphane konusunda uzmanlığına başvurduğu Tevfik Bey, bu etkileşimler sırasında ortalama bir kitap okuyucusunun hayal edemeyeceği nitelik ve içeriklere sahip kitaplara rastlamış, kitapçılar dolaşmış ve kütüphaneler görmüş olmalıdır. Bu yönüyle Tevfik Bey, sadece bir kitap muhibbi değil, dönemin temel bilgi aktarım nesnesi olan gazeteleri, dergileri ve kitapları aracılığıyla yaşadığı çağın kelimelerle resmedilen görüntülerini takip edebilen bir seyirci olarak da düşünülebilir. Nitekim ortalama bir okuyucu yahut kitapseverin ufkunun çok üzerinde görüntüler alabilmesini sağlayan çoklu dil yeteneğinin, temas ettiği gazete, kitap ve

kütüphanelerin içeriğine nüfuz etmesine en azından gözden geçirmesine olanak sağladığı aşikârdır.

Uzak coğrafyalara seyahat ederek buralardaki kitaplara ve kütüphanelere temas etme imkânı bulduğu da düşünüldüğünde, Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî, II. Meşrutiyet Döneminde kurmaya başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'ne taşıdığı zengin kütüphanesiyle aslında imparatorluklar çağıının farklı coğrafyalardan derlediği kültür mirasını tek bir çatı altında bir araya getirmiştir. Nihayet kitapların maddi yahut sosyokültürel bir yıkım, kopuş yahut savruluş sırasında fiziki olarak yok olmaları ihtimaline karşı hazırlanmışçasına, dünya kitap ve kütüphane tarihi açısından bir araya gelişleriyle dâhi oldukça değerli olan kitaplarının İstanbul'da kurduğu kütüphanesindeki listesini Fihrist-i Kütüphane-i Hususi'de kayıt altına alarak tarihe not düşmüştür. “Bu kitapları satan medet kazanmayacağı gibi manen pek büyük şeyler kaybedecektir” dediği kitaplarının vefatından sonra nasıl bir ahvalle karşılaştığı şimdilik bilinmese de gazeteci Tefvik Bey'in bir Muhibbân-ı Kütüp olarak da sürdürdüğü yaşamı boyunca, kitaplar konusunda, –kendi ifadesiyle, “saf temizi almaya” gayret ettiği anlaşılmaktadır.

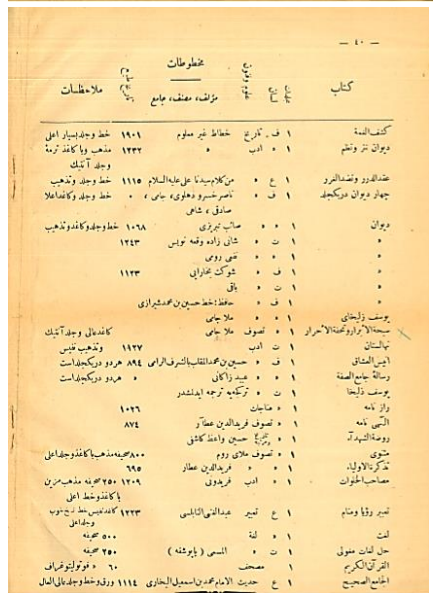
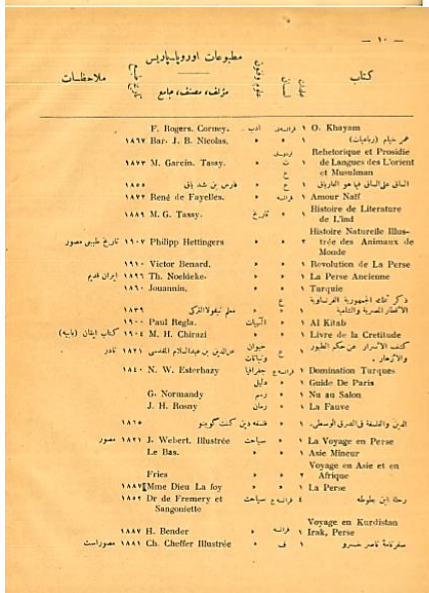
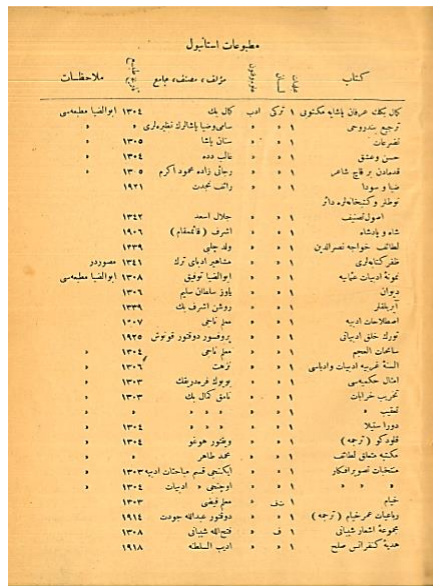
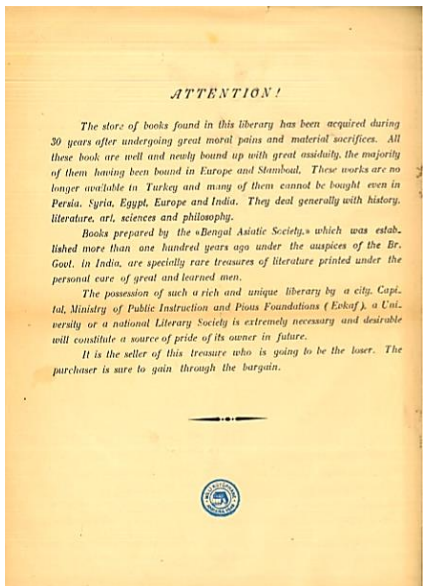
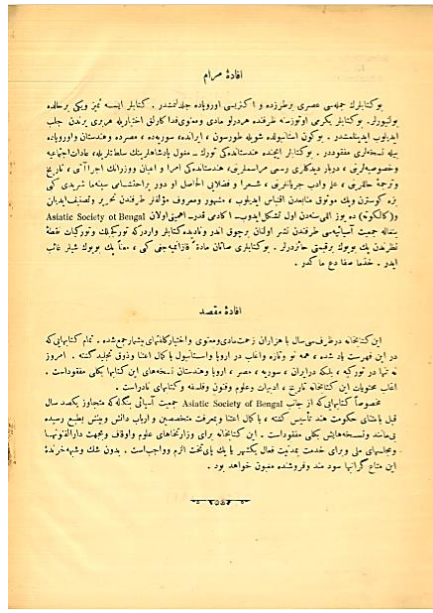
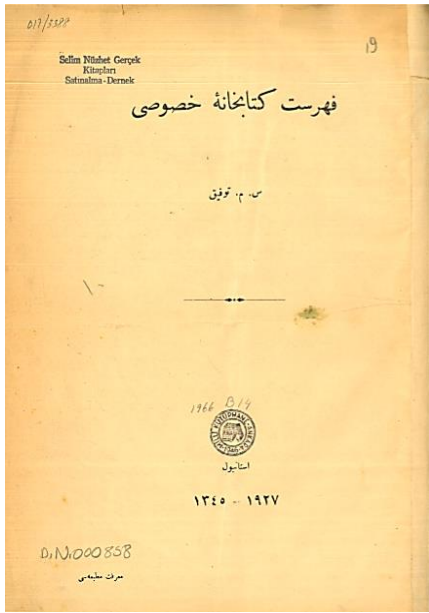
Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî tarafından, yaşandığı dönemin koşullarında oldukça “çileli” yolculuklar ve uzak coğrafyalardan İstanbul'a taşınan kitaplarla kurulmuş özel kütüphanenin bir parçası olsa da zaman içerisinde farklı şehirlerdeki kitapçılara, kütüphanelere ya da özel koleksiyonlara dağılmış kitapların hepsinin değilse bile bir kısmının fiziki varlıklarını koruduğu umulmaktadır. Bu makale, tıpkı hayatının son dönemleri gibi, oldukça önem verdiği aşikâr olan kütüphanesinin Erken Cumhuriyet Dönemine karşılık gelen yılları da belirsiz olan S. M. Tefvik'in, kütüphanesinde bulunan koleksiyonla ilgili araştırmalar bağlamında yazılmıştır. Makalenin, aslında geçmişte S. M. Tefvik koleksiyonundan bir şekilde kopmuş ya da koparılmışsa da aradan geçen bir asra rağmen bir yerlerde fiziki varlığını korumayı başarabilmiş ama menşei bilinmeyen bazı kitapların keşfedilmesine ve çok yönlü kimliğini S. M. T. [س. م. ت.] imzasıyla üç harfe sığdırmış bir muhibbânın kitap mirasının bulunmasına hizmet etmesi umulmaktadır.

Kaynakça

- Bashari, J. (2017). *Tevfik: Ruznamenegâr ve Majmoedar-e İranî dar Istanbul*. Tahran, İran: Entesharat-e Varagan.
- BOA, HR, İM, 97/24, 11 Şubat 1924.
- BOA, HR, İM, 238/128, 14 Şubat 1924.
- Browne, E. G. (1914). *Press And poetry of modern Persia*. İngiltere: Cambridge University Press.
- Efe, Â. (2009). Sebîlürreşâd. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 251-253.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından günümüze Türkiye'de matbaa basın ve yayın*. İstanbul: Literatür Yayınevi.
- Kut, T. A. (1994). Terekelerde çıkan kitapların matbu satış defterleri, *Müteferrika Kitabiyat Dergisi*, 2, 3-24.
- Oktay, T. (2009). Bir kitap tutkunu Ali Emiri Efendi, *Birlik Dergisi*, 3, 40-42.
- Pedersen, J. (2013). *İslam Dünyasında kitabın tarihi*. (2. bs.). M. M. Karagözoğlu (Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ruskin, J. (2016). *Susam ve zambaklar (Kitaplara ve kadınlara dair)*. T. Turgut (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sasanî, H. M. (2006). *Payitahtın son yıllarında bir sefir*. H. Uygur (Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tayşi, M. S. (1989). Ali Emîrî Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, 390-391.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1946). *Büyük Türk dilcisi Kâşgarlı Mahmut*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Yazıksız, N. Â. (2020). *Kitap*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Ferid (Bey). (1919, 13 Şubat). Kütüphane ve kitaplarımız. *Sebîlürreşâd*, 16(391), 16.
- Hafız İbrahim. (1913, 25 Aralık). Büyük üstad Havı Zihni Efendi Merhum. *Sebîlürreşâd*, 11(276), 247.
- Hâris bin Hümâm. (1914, 30 Nisan). Mekâtîb: Beyrut mektupları – 6 – maarif. *Sebîlürreşâd*, 12(294), 140-142.
- İspartalı Hakkı. (1919, 2 Ocak). Okuyorlar mı?. *Sebîlürreşâd*, 15(385), 376-377.
- İmâm-ı Gazzâlî'nin Mühim Bir Kitâbı Bulunmuştur. (1914, 4 Haziran). *Sebîlürreşâd*, 12(299), 243.
- S. M. Tevfik. (1912, 8 Ağustos). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Hind yolunda 2. *Sebîlürreşâd*, 8(205), 446-448.
- S. M. Tevfik. (1913, 5 Haziran). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Hind yolunda 33. *Sebîlürreşâd*, 10(247), 218-219.
- S. M. Tevfik. (1913, 24 Temmuz). Hindistan mektupları: Bombay – Küçük Londra *Sebîlürreşâd*, 10(254), 327-330.
- S. M. Tevfik. (1913, 8 Aralık). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Seylan adası. *Sebîlürreşâd*, 11(275), 233-235.
- S. M. Tevfik. (1914, 26 Mart). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Bengale eyaleti: Sâbık Hindistan makarr-ı hükümeti. *Sebîlürreşâd*, 12(289), 52-53.
- S. M. Tevfik. (1914, 2 Nisan). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Sâbık Hindistan makarr-ı hükümeti. *Sebîlürreşâd*, 12(290), 71-72.
- S. M. Tevfik. (1914, 21 Mayıs). Mekâtîb: Hindistan muhâbir-i mahsûsamızdan: Hindistan'da tıbb-ı kadîm-i Yunanî. *Sebîlürreşâd*, 12(297), 204-205.

- S. M. Tevfik. (1914, 28 Mayıs). Mekâtib: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan: Hindistan'da İslam Moğolların Âsârı. *Sebîlürreşâd*, 12(298), 224-225.
- S. M. Tevfik. (1914, 18 Haziran). Hindistan Mektupları: Moğol imparatorlarının âsar-ı ber-güzîdeleri. *Sebîlünneçât*, 12(301/2), 273.
- S. M. Tevfik. (1914, 25 Haziran). Hindistan mektupları: Moğol imparatorlarının âsar-ı ber-güzîdeleri: Delhi'deki müze muhteviyatı. *Sebîlürreşâd*, 25 Haziran 1914, 12(302), 288-290.
- S. M. Tevfik. (1918, 5 Eylül). İttihâd-ı İslâm tarafdârına. *Sebîlürreşâd*, 15(368), 69-71.
- S. M. Tevfik. (1927). *Fihrist-i kütüphane-i hususi*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Sebîlürreşâd İdare ve Kütüphanesi. (1913, 10 Nisan). *Sebîlürreşâd*, 10(239), 88.
- Sebîlürreşâd'ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü: İslâm Memleketlerine Muhbirler İ'zâmı. (1912, 4 Temmuz). *Sebîlürreşâd*, 8(200), 334-335.
- Sebîlürreşâd. (1912, 3 Ekim). *Sebîlürreşâd*, 9(213), 92.

Ek. Fihrist-i Kütüphanesi Hususi: Kapak, Önsöz(ler) ve Örnek Sayfalar

Summary

Although the II. Constitutional Era has been examined with a fine-tooth comb by various studies in terms of politics, military and economy as well as cultural history, when it comes to book and library culture, it was a period that was satisfied to focus mainly on the analysis of physical details and quantity in the context of manuscripts –printed books or reading– writing issues. Although it is methodologically correct and functional to make use of various official and statistical records to evaluate the book and library culture of any period, it will not be sufficient alone, for example, when it concerns carrying comprehensive analyses about the content of circulating books and the reader profile of that time. Indeed, it is rather important in understanding what kind of socio-cultural atmosphere the common reader profile/s other than Mecânîn-i Kütüp (incorrigible bookworms) who devoted their lives to searching for quality books with both artistic characteristics as well as contents as a necessary tradition of Mecânîn-i Kütüp during that period.

Sebîlürreşâd journal which started to be published during the II. Constitutional Era is among periodicals that can give an idea about the content of the books in circulation and reader profiles outside the tradition of Mecânîn-i Kütüp and Muhibbân-ı Kütüp (booklovers). Considering its corporate identity and its authors who are a part of this identity, *Sebîlürreşâd* journal brought together various names that were part of a generation that contributed to the book and library culture during the II. Constitutional Era. In this context, S. M. Tawfiq who is one of the names that were a part of the staff of *Sebîlürreşâd* at some time of their lives to deserve the title of Muhibbân-ı Kütüp who have been forgotten or are unknown and somehow were involved in the missing links of the history of Turkish books and libraries is also known for his travel articles. No comprehensive study about the life of Tevik Bey who used the signatures *S. M. Tawfiq* [س. م. توفیق] and *S. M. T.* [س. م. ت.] for his articles in *Sebîlürreşâd* has been carried about. The full name of S. M. Tawfiq, who was born in India as the child of a father from Isfahan and an Iraqi mother, grew up in Istanbul in the last quarter of the 19th century, probably in the early 1880s, and was an Ottoman subject because of his mother in spite of his Iranian father. In 1912 was published as “*Sayyid Muhammad Tawfiq*” in *Sebîlürreşâd* journal as a member of staff. Tawfiq Bey, often referred to as *Sayyid Muhammad Tawfiq Hamadanî* in Persian literature due to his father's origin, is also an important journalist in the modern age history of Iran, as one of the prominent figures of the constitutional movement (1905-1907), which became active in Iran in the early 1900s.

Tawfiq Bey, who was a member of the Iranian diaspora in Istanbul, who gave the most effective and strong support to the constitutionalist movement in Iran at the beginning of the 20th century, was a writer, editor, and editor-in-chief of Farsi newspapers such as *Şems*, *Surûş* and *Haver* published in Istanbul during this period and was among the most important names of the Iranian press during the II. Constitutional Period. Tawfiq Bey, who wrote articles in other newspapers and magazines of the period such as *Şehbâl*, *Ceride-i Sûfiyye*, and *el-Hilâl*, also served as the administrator of the Iranian School (*Debistân-ı Iranian*) in Istanbul. Among the Iranians living in Istanbul, Tawfiq Bey is included among the names carrying the title of Muhibbân-ı Kütüp in the II. Constitutional Era and is also mentioned among the most important book collectors of the Modern Age Iranian history for dedicating his life to books, his rich library, and his expertise in books.

The famous library of Sayyid Muhammad Tawfiq Hamadanî consists of two separate periods. The period when Tawfiq Bey, who lost a large part of his first library during a fire and started to collect books after the big fire to establish his second library corresponds to his years with *Sebîlürreşâd* journal, which was a part of the Ottoman press history. Therefore, it is believed that Tawfiq Bey, who explained that he spared no material and moral sacrifices to deliver/have books delivered from the countries and cities in which they were printed, made such a sacrifice by traveling as a journalist for *Sebîlürreşâd* journal to South Asia. Tawfiq Bey also prepared a separate “*fihrist*” and published it as an independent book in order to be able to save at least the copyright pages of this library - from similar destruction – that reduced the first library to ashes in the big fire that took place in 1909. Tawfiq Bey wrote a foreword in Ottoman calligraphy in Turkish and Persian for the index, which was published in 1927 under the name of “*Fihrist-i Kütüphane-i Hususi*” and also repeated the issues he mentioned in the foreword in English at the end of the index. He wrote his multilingual preface in a very sincere style, which can be considered as an original adaptation of “*kebîkec*” (a magic word which is believed to protect handwritten manuscripts from moths) in a mindset with the aesthetic and artistic depth of a book lover.

Research on the life of Tawfiq Bey who spoke Farsi, Turkish, Arabic, Hindi and English when he was alive and whose versatile accumulation is so far mentioned only by Sasanî, said that ‘his good looks were like those of the Zengi, he was as industrious as a Turk, his temperament was the like of Turkish born Greeks, and his word was Indian after the proclamation of the Republic is continuing. As a part of these studies, the story of Sayyid Muhammad Tawfiq Hamadanî’s life in the Ottoman book and library culture deals with the adventure and the love of books during the II. Constitutional Era has brought together the sections of the daily life of Tawfiq Bey and presents a portrait that depicts his multiple interests and abilities. This study has briefly touched the identities of Sayyid Muhammad Tawfiq Hamadanî which nourished each other and each of which were above the average of the period he lived in, and his library was included in the center in the context of his contribution to the culture of books and libraries as a book lover. It is hoped that although the article has somehow been broken or detached from the S. M. Tawfiq collection in the past, it has managed to maintain its physical presence somehow throughout the century, and will serve in discovering some books of unknown origin and finding the book legacy of the versatile S. M. Tawfiq who included his love for books in his signature [س. م. ت.] comprised of three letters.

Dijital Kültürel Kaydın Korunması *

Preservation of the Digital Cultural Record

Yaşar Tonta **

Öz

İnsanın yarattığı ve günümüze kadar ulaşmış her şey kültürel kayıt olarak tanımlanabilir. Açık ya da örtük bilgiler içeren bilimsel, sanatsal, arkeolojik ve teknolojik eserler insanlığın kültürel kaydını oluşturur. Kültürel kayıt kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bellek kurumları tarafından korunur ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu çalışmada dijital kültürel kaydın korunması, düzenlenmesi, erişime açılması ve geleceğe aktarılmasıyla ilgili belli başlı sorunlar ortaya konmakta ve dijital bellek kurumlarının gizli, geçici olarak erişilemeyen, yanlış ya da sahte bilgiler içeren belgeleri koruma sorumluluklarına değinilmektedir. Geçmişin geleceğinin de dijital ortamda korunacağı vurgulanarak dijital kültürel kaydın uzun dönemli ve kalıcı olarak arşivlenmesiyle ilgili belli başlı meydan okumalar tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kültürel kayıt; geçici olarak erişilemeyen belgeler; sahte içerik; uzun dönemli koruma; bellek kurumları.

Abstract

Everything created by human beings and has hitherto survived can be defined as the cultural record. It consists of scientific, artistic, archeological, and technological works that contain explicit and implicit information. Memory institutions such as libraries, archives, and museums preserve the cultural record and transfer it from generation to generation. This paper presents the major problems faced by the memory institutions in preserving the digital cultural record along with their responsibilities concerning the classified, temporarily inaccessible records as well as records that contain false or fake content. Emphasizing the fact that the future of the past will also be preserved in digital format, it discusses major challenges of long-term and persistent preservation of the digital cultural record.

Keywords: Cultural record; temporarily inaccessible records; fake content; long-term preservation; memory institutions.

Giriş

Bu yazıyı yazma düşüncesi bir sempozyum için hazırladığım çağrılı konuşmanın başlığında geçen “işbirliği” sözcüğünün konferans programında ayrı (“iş birliği”) yazılmış olarak basılmasıyla başladı. Daha sonra birkaç yıl önce dijital kopyasına eriştiğim bir teze erişemeyince kültürel ve bilimsel kaydın korunması, değiştirilmesi ve silinmesi sorunu

* Bu yazıda öne sürülen bazı görüşler için ayrıca bkz. Tonta ve Madran (2020a, 2020b).

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: yasartonta@gmail.com
Prof., Hacettepe University Department of Information Management, Turkey

üzerinde okumaya ve düşünmeye başladım. Bu sorun sadece bellek kurumlarında çalışan kütüphanecileri, arşivcileri ve müzecileri değil, herkesi ilgilendirmektedir.

Önce sorunun ne olduğunu karşılaştığım bu iki örnekle açıklayayım: Sempozyum programında “işbirliği” sözcüğünün ayrı yazıldığını fark ettikten sonra ilk işim daha önce yazdığım yazılarda bu sözcüğü nasıl (birleşik) hecelemiş olduğumu kontrol etmek oldu. Bu yazıların yayımlandığı bazı bildiri kitaplarının başlıklarında da sözcük birleşik yazılmıştı. Hemen masamdaki basılı sözlüğe (*Türkçe Sözlük*, 1998) baktım: Sözcük

işbirliği, -ni b. a. 1. Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrikimesai: “Yaşları otuzu geçmemiş olmak şartı ile her çeşit grupla işbirliğine hazırdılar.” □ -H. Taner. 2. Bir işin çeşitli işçilerce yapılması.

şeklinde tanımlanmıştı.¹ Ünlü öykü ve tiyatro oyunları yazarı Haldun Taner’den bir cümleyle sözcüğün kullanımına örnek verilmişti. Bunun üzerine Internet’ten Türk Dil Kurumu’nun (TDK) sözlüğüne² baktım. “İşbirliği” için “Bu söz bulunamadı” uyarısı verdi. Bunun üzerine sözcüğü ayrı yazarak girdim ve yukarıdakine benzer bir tanıma rastladım. Üstelik bu sözlükte sözcüğün ikinci anlamı için ünlü denemeci Salâh Birsal’den de bir örnek verilmişti:

iş birliği

1. *isim* Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrikimesai: “Yaşları otuzu geçmemiş olmak şartı ile her çeşit grupla iş birliğine hazırdılar.” - Haldun Taner

2. *isim* Bir işin çeşitli kişilerce yapılması: “Başarılı oyunların hemen hepsinde bu yönetmen, müzikçi, dekorcu, ışıkçı iş birliği görülmüyordu.” -Salâh Birsal

Diğer sözlüklere ve yazım kılavuzlarına bakmak için kütüphaneye gittim. Masamdaki sözlüğün bulabildiğim daha yeni baskısında (*Türkçe Sözlük*, 2005a) sözcük birleşik yazılmış ve yukarıda verilen ilk tanım örnek cümleyle birlikte aynen yinelenmişti. TDK sözlüğünün 1983’te basılan 7. baskısında da sözcük birleşik yazılmıştı (*Türkçe Sözlük*, 1983). Ama TDK sözlüğünün 1988’de yapılan “yeni” baskısında (*Türkçe Sözlük*, 1988) ve izleyen baskılarda (*Türkçe Sözlük*, 2005b) sözcük ayrı yazılmıştı. TDK sözlüğünün bütün baskılarında ortak olan nokta Haldun Taner’in örnek cümlesinin aynı olması ama “işbirliği” sözcüğünün 1983’te birleşik, daha sonraki baskılarda ayrı yazılmasıydı. TDK sözlüğünün basılı kopyalarındaki tanımın Internet kopyasındakinden farkı, sözcüğün ikinci anlamı için “kişilerce” yerine “işçilerce” sözcüğünün kullanılması ve Salâh Birsal’in örnek cümlesinin basılı kopyada yer almamasıydı.

“İşbirliği” sözcüğü TDK’nin 1975’te yayımlanan yazım kılavuzunda (*Yeni*, 1975) birleşik, 2012’de yayımlanan basımda ise ayrı yazılmış, 2012 tarihli kılavuzun “Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler” kısmında da “[d]urum, olgu ve olay bildiren sözlerden biriyle kurulan” ve ayrı yazılan sözcüklere örnek olarak “Ay tutulması”, “dil birliği” ve “güç birliği” ile birlikte “iş birliği” de verilmişti (*Yazım*, 2012, s. 22-23).

Gerek Dil Derneği’nin gerekse TDK’nin sözlüğünde Haldun Taner’in aynı cümlesi örnek olarak kullanılmış, ama bu cümledeki “işbirliği” sözcüğü sözlüklerin birinde birleşik diğerinde

¹ Sözcüğün birleşik yazıldığı başka sözlükler de bulunmaktadır. Bkz. Hançerlioğlu (1992).

² <https://sozluk.gov.tr>

ise ayrı yazılmıştır. Sözcüğün ikinci anlamı için TDK'nin İnternet'teki sözlüğünde Salâh Birsel'den alındığı belirtilen örnek cümlede de “işbirliği” sözcüğü ayrı yazılmıştır.

Örnek cümleleri verilen yazarlar zaman içinde bir sözcüğü farklı eserlerinde farklı şekilde (birleşik ya da ayrı) hecelemiş olabilirler. Salâh Birsel'in örnek cümlesinde “işbirliği” sözcüğünün özgün eserde nasıl yazılmış olduğu konusunda bir yargıya varmak kolay değil. Ama Haldun Taner'in iki farklı sözlükte verilen aynı örnek cümlesi için ilk akla gelen şey, özgün eserde bu yazım biçimlerinden (“işbirliği”, “iş birliği”) sadece birisinin doğru olması gerektiğidir.

Yıllar önce her iki yazarın eserlerini severek okumuştum. Hatta üniversite yıllarında kendi deyişleriyle sözcüklere “perende attıran” (Andaç, 1997, s. 7-10) Salâh Birsel'in “Salâh Bey Tarihi” dizisindeki yeni kitaplarının (*Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, Boğaziçi Şingir Mingir*, vd.) çıkmasını merakla beklediğimi hatırlarım. Ama sözlüklerde örnek olarak verilen bu iki cümledeki “işbirliği” sözcüğünün ünlü yazarların hangi kitaplarında geçtiğini hatırlamak, hatırlasam bile o kitaplarda bu cümleleri bulmak pek o kadar kolay değildi. Kaldı ki, Haldun Taner ve Salâh Birsel, öykülerinin ve denemelerinin yanı sıra çok çeşitli edebi eserler (günlükler, romanlar, anılar, incelemeler, vd.) üretmiş, dergi ve gazetelerde yazılar yazmışlardır. Örnek cümleler bu eserlerden de alınmış olabilirdi. Yabancı dildeki sözlüklerde sözcükler için verilen örnek cümleler kronolojik olarak metin içi dipnotlarıyla birlikte verilmekte, bu cümlelerin sadece kime ait olduğu değil, hangi kaynaktan alındığı da kaynakçada ayrıntılı olarak belirtilmektedir.³ Ama Türkçe sözlüklerde bu yaklaşım maalesef henüz benimsenmemiştir. Örnekli sözlüklerde bile örnek cümleler için henüz kaynak belirtilmemekte, örnekler sadece (tarih verilmeden) “yazarların ölüm târihlerine göre kronolojik olarak” sıralanmaktadır (bkz. Ayverdi ve Topaloğlu, 2011, cilt 1, s. xxiii). Bu bakımdan örnek cümlelerin Haldun Taner ve Salâh Birsel'in hangi eserlerinde geçtiğini bulmak kolay olmayabilirdi. Gene de “işbirliği” sözcüğünün yazarların özgün eserlerinde birleşik mi yoksa ayrı mı yazıldığını bulmak için bir deneme yapmaya karar verdim. Nasılsa İnternet elimin altındaydı. . .

Aramaya Salâh Birsel'in örnek cümlesiyle başladım. Birkaç denemeden sonra örnek cümlelerin yazarın *Gece Mavisî* adlı deneme kitabının dijital kopyasının 105. sayfasında geçtiğini buldum.⁴ Örnek cümleyi kitabın basılı kopyasından (Birsel, 1994, s. 105) da doğruladım. Özgün eserin hem dijital hem de basılı kopyasında “işbirliği” sözcüğü ayrı değil birleşik yazılmıştı.

Haldun Taner'in örnek cümlesinde geçen “işbirliği” sözcüğü iki sözlükte de farklı hecelenmişti. Taner'in bu cümlesinin hangi kitapta geçtiğini bulmak o kadar kolay olmadı. Google aramaları pek sonuç vermeyince Google Books'u⁵ denedim. Yazarın birçok öykü kitabı dijitalleştirilmişti. Ama bu kitaplarda “işbirliği” sözcüğüyle yaptığım aramalarda örnek cümleye rastlayamadım.

Bunun üzerine Amerikan üniversite kütüphanelerinin işbirliği yaparak dijitalleştirdikleri altı milyonu kamuya açık olan (public domain) yaklaşık 16 milyon kitabın tam metinlerini içeren HathiTrust Dijital Kütüphanesini⁶ kullanmaya karar verdim. Bu kütüphanenin hem

³ Örneğin, Oxford İngilizce Sözlüğünün sonunda (cilt 12) 91 sayfalık bir kaynakça bulunmaktadır (*Oxford*, 1989).

⁴ Bkz. <https://docplayer.biz.tr/109588496-Varlik-deneme-7-salah-birsel-gece-mavisi-tttafm-s-ofcrlik.html>.

⁵ Bkz. <https://books.google.com/>.

⁶ <https://www.hathitrust.org/>. 2018 yılı istatistikleri için bkz. <https://www.hathitrust.org/hathitrust-statistics-1-january-2018>.

katalogunu taramak hem de dijitalleştirilen kaynakların tam metinleri üzerinde arama yapmak mümkündür. Aradığınız kaynaklar kamuya açıksa bu kaynakların tam metinlerine herkes erişebilmektedir. Ama kamuya açık olmayan kaynakların tam metinlerine telif hakları kısıtlamaları nedeniyle sadece konsorsiyum üyesi kütüphanelerin kullanıcıları erişebilmektedirler.

Örnek cümleyi dermedeki dijitalleştirilmiş bütün kitapların tam metinleri üzerinde aradım. On bir sonuç çıktı ama bunların hiçbiri Haldun Taner'in kitaplarından değildi. Daha sonra kütüphanenin katalogunda yazar adından arama yaparak Haldun Taner'in 25 kitabının dijitalleştirilmiş olduğunu gördüm.⁷ Örnek cümleyi bu kitaplar üzerinde tek tek denedim, gene bir sonuç alamadım. Bunun üzerine sadece "işbirliğine" sözcüğünü denedim. Bir sonuç aldım ama bu sözcük diğer kitaplarda başka bağlamlarda da geçebilirdi. Örnek cümlede geçen diğer sözcükleri de birer birer ekleyerek bu cümlenin yazarın *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (Taner, 1969) adlı kitabının 63. sayfasında geçtiğinden hemen hemen emin oldum. Sistem telif hakkı kısıtlaması nedeniyle cümlenin geçtiği sayfayı görmeme izin vermedi. Bunun üzerine kütüphanenin yardım masasına e-posta gönderdim ve ilgili cümleyi doğrulamam gerektiğini, mümkünse bana yardımcı olmalarını istedim. Onlar da telif haklarını öne sürerek yardımcı ol(a)madılar. Kitabı Google'da da aradım ama kitabın pdf kopyasını HathiTrust Dijital Kütüphanesinden başka bir yerde bulamadım. Neyse ki bu kitabın ilk basımını (1969) Bilkent Kütüphanesinde buldum. Örnek cümle kitabın içindeki "Salt İnsana Yöneliş" başlıklı öyküde geçiyordu (s. 63) ve "işbirliği" sözcüğü burada da birleşik yazılmıştı.

Konuyla ilgili ikinci örnek yakın tarihteki darbe girişiminde (15 Temmuz 2016) adı öne çıkan bir akademisyenin doktora tezi (Öksüz, 2003) ile ilgiliydi ve basında da haber konusu olmuştu.⁸ Merak ettiğim için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezinde kayıtlı (no. 148205) olan bu tezin dijital kopyasına o zaman ben de göz atmıştım. Tezin danışmanı ve tez jürisinde yer alan bazı üyeler ile ilgili olarak daha sonraki tarihlerde meydana gelen gelişmeler nedeniyle bu teze yeniden bakmak istedim. Ancak YÖK Ulusal Tez Merkezinden tezin ne üst verisine (metadata) ne de tam metnine erişebildim. Dahası bu tez, tez danışmanının⁹ yönettiği tezler arasında da yer almıyordu. Bu akademisyenle ilgili YÖK Akademik'te¹⁰ de herhangi bir bilgiye rastlayamadım. YÖK Akademik'te tezin danışmanı için ise kapatılan bir üniversiteden¹¹ ayrıldığı bilgisi not edilmişti. Ama danışmanın daha önce çalıştığı üniversite(ler) ile ilgili herhangi bir bilgi yer almıyordu.

Bunun üzerine bu tezi, tezin yapıldığı üniversitenin kütüphane katalogunda¹² aradım ama orada da bulamadım. Uzun yıllar bu üniversitede çalışan akademisyenin üniversite kütüphane katalogunda (DergiPark aracılığıyla erişilebilen makaleleri dışında) herhangi bir yayınına da rastlayamadım. Tez danışmanının yayınları ise halen üniversite kütüphanesinin katalogunda listelenmektedir.

⁷ Bkz.

<https://catalog.hathitrust.org/Search/Home?type%5B%5D=author&lookfor%5B%5D=taner%20haldun&page=1&pagesize=20&ft=>

⁸ Bkz. <https://t24.com.tr/haber/adil-oksuzun-doktora-tezini-sundugu-juride-yeni-diyaret-isleri-baskani-prof-dr-ali-erbas-da-varmis,443211>. Haberde yer alan söz konusu tezin iç kapak sayfasının fotoğrafına dikkatle bakıldığında sayfanın arkaplanında YÖK'ün kurumsal logosunun filigranını görmek mümkündür. YÖK Ulusal Tez Merkezi dermesinde bulunan dijital tezlerin her sayfasına YÖK logosunun filigranı yerleştirilmektedir.

⁹ Prof. Dr. Suat Yıldırım.

¹⁰ Bkz. <https://akademik.yok.gov.tr/>.

¹¹ Fatih Üniversitesi.

¹² Bkz. <http://w3.sakarya.edu.tr/yordambt/yordam.php>.

Daha sonra Ulusal Toplu Katalogda¹³ yaptığım taramada bu tezin YÖK’te olduğu bilgisine rastladım. Dahası bu tez daha sonra kitap olarak da yayımlanmıştı (Öksüz, 2006). Kitabın basılı kopyalarını Millî Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve birkaç üniversite kütüphanesinde de bulmak mümkündür.

Peki, Sorun Nedir?

Bu yazının konusu “işbirliği” sözcüğünün ayrı mı yoksa birleşik mi yazıldığını tartışmak değildir. Nitekim benzer bir duruma bu sözcüğün İngilizce yazılışında da rastlanmakta, sözcük Büyük Britanya’da tireyle (*co-operation*) (Oxford, 1989), Amerikan İngilizcesinde ise tiresiz (*cooperation*) (New, 1995) yazılmaktadır. Hatta *The New Yorker* (ABD) gibi bazı dergilerde iki sesli harfi ayırmak için bu sözcük ikinci harfin üzerine iki nokta konularak “*coöperation*” biçiminde yazılmaktadır.¹⁴ Dilin durağan olmadığını biliyorum. Her dile yeni sözcükler eklendikçe ya da mevcut sözcüklerin kullanımı zaman içinde değiştikçe sözlükler de bu değişimleri yansıtacak şekilde güncellenir. Belli ki “işbirliği” sözcüğü zamanla ayrı yazılmaya başlanmıştı. Olabilir. Ama benim tartışmak istediğim konu daha farklı.

Bellek kurumlarının temel ödevlerinden birisi kültürel ve bilimsel kaydın aslına uygun (authentic) olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Bu nokta insanlık açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü kültürel ve bilimsel kayıt (“kültür”) ulusal ve toplumsal sınırları aşmakta (Mac An Airchinnigh, 2008), zamanla bütün insanlığın belleğini oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişmesiyle birlikte insan bilgisinin küreselleşmiş olması, bütün insanlığın belleğine herkesin erişebilmesi ve bu belleğin farklı yerlerde çoğaltılabilesidir (Dyson, 1997, s. 10-11; Tonta, 2009). Dijital ortama aktarılan ya da zaten dijital ortamda yaratılan insanlık belleğini korumak ve bu bellek üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan ya da kasten veya yanlışlıkla bu belleği silmeden geleceğe taşımak bellek kurumları açısından günümüzdeki en büyük meydan okumalardan birisidir. Bu konuyu biraz daha ayrıntılı olarak tartışmadan önce kültür ve kültürel kayıttan ne anlaşılması gerektiğini kısaca açıklayalım.

Kültürel Kayıt Nedir?

“Kültür” sözcüğü çeşitli anlamlara gelmektedir. Kültürün bizi ilgilendiren tanımı şöyledir: “(akıl, melekelerin, davranışların, vs.) işlenmesi (cultivate) ya da geliştirilmesi; eğitim ve yetiştirme ile ilerletilmesi veya inceltmesi (refinement)”. “Kültürel” sözcüğü de “akıl, davranışların, vs. kültürüyle ilgili” demektir (Oxford, 1989, “culture” ve “cultural” maddeleri). Tıpkı kültür sözcüğü gibi “kayıt” (record) sözcüğü de farklı disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Sözcüğün *Oxford English Dictionary*’deki (1989) konumuzla ilgili tanımı ise şöyledir:

Bir gerçeğin ya da olayın hikâyesinin yazılı ya da başka bir kalıcı formda korunmuş hali; bu hikâyenin üzerine yazıldığı bir belge, anıt, vs.; . . . bir gerçek veya olayı göstermeye,

¹³ Bkz. <http://www.toplukatalog.gov.tr/>

¹⁴ Artık pek tutulmayan bu işaret (*diæresis*) *The New Yorker* dergisinde “*reelection*”, “*naive*” gibi diğer İngilizce sözcükler için halen kullanılmaktadır. Bkz. Norris (2012).

*bu gerçek veya olayın kanıtını sunmaya ya da anısını korumaya yarayan her şey veya kişi; bir anıt. . . . Bu tür hikâyelerin, belgelerin, vs. dermesi.*¹⁵

“Kültürel kayıt” (cultural record) ise yaşarken toplum olarak biriktirdiğimiz ya da bıraktığımız, yaşam ve düşünce biçimlerimizi, bilgi ve (boş) inançlarımızı, kâbuslarımızı temsil eden şeylerin tamamıdır (Chodorow, 2006, s. 373).¹⁶ Kültürel kayıt bazen bilinçli olarak alınan kararlarla, bazen de (yangın, sel, vb. gibi afetlerden zarar görmediyse) kazara gelecek kuşaklara aktarılır. Kültürel kayıtların kazara hayatta kalması ve aradan belli bir süre (50-100 yıl) geçtikten sonra bir arşiv, kütüphane ya da müzede yerini alması “ihmal yoluyla koruma” (preservation through neglect) olarak adlandırılmaktadır (Rozenzweig, 2003, s. 745). Chodorow’un (2006) da belirttiği gibi, kültürümüzü anlamanın kazaen hayatta kalan kültürel kayıtlara bağlı olmasını çoğumuz kabullenmek istemeyiz. Çünkü “. . . iyi fikirlerimizi doğrulamak veya kötülerini değiştirmek için dikkatimizi kendimize ya da kültürümüze yönelttiğimiz zaman incelediğimiz kayıtların doğru olduğundan emin olmak isteriz. Kayıtlar bizi gerçekten temsil etmelidir.” (s. 373)

Kültürel Kaydın Korunması

Kültürel kaydın korunması genellikle belgelerin yer aldığı kütüphane, arşiv, müze gibi bellek kurumlarının korunmasıyla yakından ilgilidir. Çünkü bu yapılar korunduğu takdirde genellikle sahip oldukları geleneksel (fiziksel ortamlardaki yazılı ve basılı) kültürel kayıtlar da büyük ölçüde korunmuş olur. Kültürel kayıtların yok edilmesi ve “mazinin silinmesi” ancak kütüphane, arşiv ve müzelerin kasıtlı olarak tahrip edilmesiyle mümkün olabilir (Riedlmayer, 1995a).¹⁷ Fakat dijital ortamda yaratılmış kültürel kayıtları korumak için aynı şeyi söylemek daha zordur. Başka bir deyişle, dijital kültürel kayıtların bulunduğu mekânların, bilgisayarların, ağların vs. fiziksel olarak korunması dijital kayıtların da mutlaka başarılı bir biçimde korunacağı anlamına gelmez. Geleneksel kültürel kayıtlar üzerinde yapılan değişiklikleri (tahrifat) çıplak gözle kolayca saptamak ya da birden fazla kopyası bulunan bu tür kayıtları başka bellek kurumlarında bulunan kopyalarıyla karşılaştırarak doğrulamak nispeten daha kolaydır. Dijital kültürel kayıtlar için ise bu tür bir doğrulama çok daha zordur.

Çünkü dijital koruma geleneksel korumadan farklıdır. Herşeyden önce geleneksel koruma için belki kısmen de olsa işe yarayan “ihmal yoluyla koruma” dijital koruma için pek işe yaramaz. Çünkü uzun zaman alır (Preservation, 2018). Oysaki dijital kültürel kayıtların ömrü çok kısadır. Rothenberg (1995, s. 42) “Dijital bilginin ömrü sonsuza kadardır –ya da beş yıldır, hangisi önce gelirse” derken bu hususa dikkat çekmiştir. Aradan 5-10 yıl geçtikten sonra dijital ortamdaki bilgilerin önemli bir kısmına teknolojik eskime (technological obsolescence) nedeniyle erişmek hemen hemen olanaksız hale gelir (LeBlanc, 2010). Bu nedenle kütüphaneciler ve çeşitli sektörlerden uzmanlar uzun yıllardır “dijital karanlık çağ” tehlikesine

¹⁵ “Kayıt” sözcüğünün sözlük tanımı bir ölçüde “belge” (document) tanımına benzemektedir: “Belge, bir gerçeği (fact) destekleyen bir kanıttır.” Kanıt değeri taşıyan her şey (kütüphane, arşiv ve müze materyalleri) birer “belge”dir. Buna dijital ortamda kayıtlı dosyalar da dâhildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Buckland (1997, 1998, 2017, 2. Bölüm) ve Tourney (2003).

¹⁶ Bu makalede “kültürel kayıt” terimi bu alıntıdaki anlamıyla tekil olarak kullanılmaktadır. Bu terim “bilimsel kayıt” terimini de kapsar. Bir kültürel kayıt dermesindeki tek tek belgelerden söz edildiğinde ise çoğul kullanım (“kültürel kayıtlar”) tercih edilmiştir.

¹⁷ Türkçesi için bkz. Riedlmayer (1995b).

dikkat çekmektedirler (Kuny, 1997; Bollacker, 2010; Anderson, 2015). Bu tehlike veriler açısından daha da büyüktür (Smit, Van der Hoeven ve Giaretta, 2010).

Dijital korumayla geleneksel koruma arasındaki farklardan birisi de geleneksel korumada fiziksel ortamdaki kültürel kayıtları bir arşiv ya da müzede koruma altına aldıysanız bu kayıtlara uzun dönemli erişimi de garanti etmiş olursunuz. Oysaki dijital ortamdaki kültürel kayıtların ömürlerinin kısa olması nedeniyle bu kayıtları yaratma, yayma (dağıtım) ve derleme aşamalarında sürekli korumak ve bu kayıtlara uzun dönemli erişimi garanti etmek için zaman zaman eskiyen dijital ortamlardan daha yeni ortamlara aktarmak gerekmektedir (*Preserving*, 2011, s. 13).

Chodorow'un (2006, s. 373) da vurguladığı gibi, kültürel kaydın "gerçekten bizi temsil etmesi" ancak kültürel kaydı oluşturan bütün belgelerin değiştirilmeden ve silinmeden korunmasıyla ve gelecek kuşaklara aktarılmasıyla mümkündür. Sadece kim olduğumuzu anlamak için değil, pratik sorunlarımızı çözmek için de kültürel kayıtlara ihtiyaç duyarız. Örneğin, hukuki sorunları çözmek için kanıt niteliği taşıyan aslına uygun belgeler gerekir. Bu belgeler farkında olmadan ya da kasıtlı olarak değiştirildiği ya da "kurcalandığı" zaman artık bizi gerçekten temsil etme özelliklerini kaybeder ya da bizi yanlış temsil eder.

Belgeler çoğu zaman kasıtlı olarak değiştirilmez ya da kurcalanmaz. Tıpkı TDK'nin elektronik ortamdaki *Türkçe Sözlük*'ünde yapıldığı gibi.. Sözlükte geçen "işbirliği" sözcüğünün tüm kullanımlarının ve bu sözcüğü içeren örnek cümlelerin sözcük işlemci programındaki "ara ve değiştir" komutuyla "iş birliği" olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Belki bu değiştirme gözden kaçmış "masum" bir hata olarak nitelendirilebilir. Ya da bazı sözlüklerin dilin doğru kullanımını (prescriptive), bazılarının ise kayıtlı gerçek kullanımını (descriptive) yansıttığı söylenebilir.¹⁸ Sözcüklerin hecelenmesi söz konusu olduğunda ilk yaklaşım belki kabul edilebilir. Ama bir sözlükte verilen örnek cümlelerdeki sözcüklerin kayıtlı gerçek kullanımının değiştirilmesi herhalde kabul edilemez. Çünkü sözlük, Cemil Meriç'in sözleriyle, "bir milletin hâfızası, yani kendisi; heyecânıyla, hassâsiyetiyle, şuuruyla." (Meriç, 1975, s. 19'dan aktaran Kayalı, 2016). Unutulmamalıdır ki, sözlükbilimin (lexicography) görevi rapor etmektir, kültürel nesnelere değiştirmek değil (Annoni, 2014). Böyle bir değiştirmenin yarattığı ya da gelecekte yaratabileceği sonuçları ve sorunları dikkate almak gerekir. Örneğin, "işbirliği" sözcüğünü arayan bir kişi –özellikle nispeten eski metinlere dayanan örnek cümleleri sözlükte de gördükten sonra– bu sözcüğün hep ayrı hecelendiğini düşünebilir. Bunun doğru olmadığını yukarıdaki ilk örnekte gördük (H. Taner'in 1969 basımlı eseri). Bu, tek örnek de olmayabilir. Birçok sözcüğün yazımı zamanla değişti (örneğin, "cümhuriyet") ya da bazı uzatma ve inceltme işaretleri artık pek kullanılmaz oldu (örneğin, "hukukî").

Bir diğer önemli nokta ise basılı kaynaklara erişimin dağıtık olmasıdır. Başka bir deyişle, bir sözlüğün değişik kütüphanelerde birden fazla kopyası ya da farklı basımı bulunabilir. Bu bakımdan özgün kaynak üzerinde değişiklik yapmak bütün bu kopyalar üzerinde değişiklik yapmayı gerektirir. Ki bu hem zordur hem de kolayca fark edilir. Oysaki dijital ortamda kaynaklara erişim daha merkezidir. Örneğin, *Türkçe Sözlük*'e "https://sozluk.gov.tr/" adresinden çevrimiçi (online) olarak erişen kullanıcılar "işbirliği" sözcüğünün sadece son

¹⁸ Bkz. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Dictionary>.

yazım biçimini görmektedirler. Başka bir deyişle, merkezi bir komut ile dijital ortamdaki tüm kültürel kaydı değiştirmek çok daha kolay hale gelir. Bu yaklaşımın sözcüklerle ilgili örnek cümleleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi durumu daha da zorlaştırır. Yapılan değişikliklerle ilgili herhangi bir açıklayıcı not konulmadığı takdirde kültürel kayıt artık gerçeği ve bizi temsil etmez olur.

Konuyu bilimsel kaydın korunmasıyla ilgili bir örnekle açıklayalım: Bilimsel dergilerde zaman zaman bazı makaleler yayımlandıktan sonra (yayın sonrası saptanan hatalar nedeniyle) geri çekilmektedir (retraction). Basılı ortamda bir makalenin geri çekildiği bilgisi genellikle o derginin sonraki sayılarında yayımlanmakta ve böylece geri çekme herkese duyurulmaktaydı. Basılı ortamda hatalı makaleyle geri çekme notu arasında bunun dışında bir bağ kurmak oldukça zor, hatta imkânsızdır. Çünkü ikincil kaynaklarda tarama yaparak bu makaleye erişen bir kullanıcının makaleyle ilgili geri çekme bilgisinden haberi olmayabilir. Dijital ortamda ise geri çekilen bir makaleye bu bilgiyi eklemek ve erişimi tamamen ya da kısmen kısıtlamak son derecede kolaydır. Genellikle geri çekilen makaleye erişimi kısıtlamak yerine bu makaleye erişim korunarak her sayfasına “geri çekildi” filigranı eklenmesi yoluna gidilmekte ve böylece okuyucular bu makalede öne sürülen tezlerin, bulguların geçersiz olduğu konusunda uyarılmış olmaktadır.¹⁹ Böyle bir bilgilendirme yapılmadan ilgili makaleye erişimin yayıncı tarafından engellenmesi, bu makalenin yok sayılması bilimsel kaydın pratikte tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelir.

Yayıncıların bu konu kendilerini çok yakından ilgilendirse de (Smit ve diğerleri, 2010) kültürel kaydı korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak gibi bir görevleri yoktur. Ama kültürel bellek kurumlarının temel ödevi budur. Bu kurumlar belgeler üzerinde değişiklik yapamazlar. Böyle yapıldığı takdirde hem bu kurumlar ödevlerini layıkıyla yapmamış olurlar hem de toplumun kültürel bellek kurumlarına olan güveni sarsılır. Yakın zamanda ABD Ulusal Arşivler ve Belgeler İdaresinin (NARA)²⁰ kadın haklarıyla ilgili bir sergiyi tanıtmak için kullandığı bir protesto yürüyüşü fotoğrafında taşınan bazı pankartlarda ABD Başkanı Trump’ın adının ve bazı sözcüklerin (örneğin “vagina”) buzlandığı fark edilip bu konu Washington Post gazetesinde haber yapılırken (Helm, 2020) kurum haklı olarak eleştirildi. Hemen ardından arşiv yöneticisi David Ferriero bir basın bildirisi yayımladı (National, 2020), hatayı ve sorumluluğu kabul ederek hem kamuoyundan hem de mesleki kurumlardan²¹ özür diledi ve yeniden güven sağlamak için çalışma sözü verdi.

Bundan belki de daha önemli olan konu, bazı belgeler yanlış bilgiler içerse bile bellek kurumlarının bu belgelerin hiç var olmadığı ya da hiç yayımlanmadığı bilgisi ya da izlenimi yaratmasıdır. Bir kez böyle bir izlenim oluşursa a zaman kullanıcıların akıllarına hep “Acaba böyle bir belge var ama bu belgeye erişim engellenmiş olabilir mi?” sorusu gelir. Bu bakımdan kültürel bellek kurumları bir toplumun belleğini oluşturan kültürel kaydı “olduğu gibi”, yani değiştirmeden, silmeden ve bazı belgeleri seçici davranarak “yok saymadan” korumak ve gelecek kuşaklara kültürel miras olarak aktarmak zorundadır.

¹⁹ Ancak buna karşın dijital ortamda geri çekilmiş makalelere de atıf yapılmaya devam edilmektedir. Bir örnek için bkz. *Zombie papers* (2020).

²⁰ The National Archives and Records Administration. <https://www.archives.gov/>.

²¹ Örneğin, Amerikan Arşivciler Kurumuna gönderilen özür mektubu için bkz. *Letter* (2020).

Gizli Ya Da Geçici Olarak Erişilemeyen Dijital Belgeler Kültürel Kaydın Bir Parçası Mıdır?

Evet. Bu tür belgeler de kültürel kaydın bir parçasıdır. Resmi kurumlarda geçici olarak “gizli” damgasıyla sınıflanan ya da mahkeme kararlarıyla geçici olarak erişilemeyen dijital belgeler ve web sayfaları bu gruba girer. “Unutulma hakkı” kapsamında geçici bir süreyle erişilemeyen belgeler de bu gruba dâhildir. Çünkü uzun dönemde hiçbir belge sonsuza dek gizli kalmaz, hiçbir belgeye erişim sonsuza dek kısıtlanamaz.

Bilindiği gibi, uygulamada bazı farklılıklar olmakla birlikte her ülkede ve Avrupa Birliği ya da NATO gibi uluslararası/uluslararası birlik ve örgütlerde ulusal çıkarılara ya da birliğin çıkarlarına zarar verebilecek ya da ilgili kişilerin/kurumların dışında başkalarının bilmesine gerek olmadığı düşünülen bazı belgeler “çok gizli”, “gizli”, “özel” ya da “hizmete özel” olarak sınıflandırılmaktadır (Diri ve Gülçiçek, 2012). Dijital belgeler de bu sınıflamalara dâhildir. Bu belgeler aradan belirli bir süre (15-20 yıl) geçtikten sonra ilgili kurumlar tarafından Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilir ve söz konusu birim tarafından düzenlenir, uzun dönemli olarak arşivlenir ve gizlilik süresi biten belgeler erişime açılır.²²

Sık karşılaşılan bir diğer uygulama ise nefret (ırk, din, vd.) söylemi içeren, şiddeti ve savaş suçlarını öven vb. gibi web sayfalarına erişimin geçici olarak kısıtlanmasıdır. Bu kısıtlamalar ulusal ve uluslararası düzeylerde olabilmektedir. Ancak ulusal ve uluslararası uygulamalar farklı hukuki süreçlere tabidir. Düşünce, ifade ve bilgi edinme özgürlükleri ile gizlilik ya da erişim kısıtlamaları arasında nazik bir denge vardır (Çelik ve Tonta, 1996, s. 6). Örneğin, bir ülkede erişim engeli konulan web sayfaları bir başka ülkede ifade özgürlüğü ya da bilgi edinme özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilmektedir. Türkiye’de bu sorun genellikle toptancı bir yaklaşımla “çözümlemeye” çalışılmakta ve çoğu zaman ilgili web sitesinin tamamına (bazen mahkeme kararına da gerek duyulmaksızın) erişim engellenmektedir. Web sitelerine erişim engelleri (sansür) konusunda Türkiye’nin maalesef kısıkanılacak bir geçmişi yoktur (Akdeniz ve Altıparmak, 2008; Akdeniz, 2018; Tonta, 2008). Örneğin, YouTube ve Wikipedia’ya erişim engelleri bazen yıllarca sürmektedir.²³ Ulusal düzeyde erişim engeli konulan web sitelerini öğrenmek için e-devlet uygulaması geliştiren nadir ülkelerden birisi olmalıyız.²⁴

Son yıllarda web sayfalarına erişimin engellenmesiyle ilgili en önemli gelişmelerden birisi “unutulma hakkı” (right-to-be-forgotten) ile ilgilidir. Bir insan hakkı olarak kabul edilen ve birçok ülkenin yasalarında yer alan bu hakka dayanarak bireyler kendileri hakkında kişisel bilgiler içeren belgelere erişimin mahkeme kararlarıyla kısıtlanmasını ya da bu belgelerin ortadan kaldırılmasını isteyebilmektedirler. Mahkeme kararlarında genellikle kişisel bilgilerin gizliliği (mahremiyeti), bu bilgilere erişimde kamu yararı olup olmadığı, kamunun bilgiye erişim özgürlüğünün engellenip engellenmediği vb. gibi hususlar dikkate alınmaktadır.

Yakın geçmişte Google’da yapılan aramalarda kendisi hakkında uzun yıllar önce tamamen çözümlenmiş olan bir haciz işlemiyle ilgili haberlerin çıkmasına itiraz eden bir İspanyol vatandaşı konuyu Avrupa Birliği Adalet Divanına taşıyarak unutulma hakkı

²² Bkz. Devlet (2018). Gizlilik derecesi olan bilgi ve belgelerin kurum içinde ya da kurumlar arasında paylaşılması ve yönetimi yasa (örneğin, Devlet Sırları Yasası) ve ilgili birimlerde hazırlanan “Evrak Yönetimi Usul ve Esasları” yönetmelikleriyle düzenlenmektedir.

²³ Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/YouTube%27a_T%C3%BCrkiye%27den_eri%C5%9Fimin_engellenmesi.

²⁴ Bkz. <https://www.turkiye.gov.tr/esb-web-sitesi-erisim-engeli-sorgulama>.

çerçevesinde bu belgelerin kaldırılmasını istemiş, Divan da bu isteği haklı görerek 2014 yılında “ilgili bağlantıların arama motorlarının sonuç listesinden kaldırılmasına hükmetmiştir” (Şerefoğlu Henkoğlu, 2017, s. 197-199). Ancak bu dava bir tür “Streisand etkisi”²⁵ yaratmış, davacının şikâyetçi olduğu konunun çok daha sık gündeme gelmesini sağlamış ve konuyla ilgili görüş ve yorumların sayısını büyük ölçüde artırmıştır. Davacı, aramalar sonucu çıkan davayla ilgili bu yorumlara yapılan bağlantıların da unutulma hakkı çerçevesinde kaldırılması için İspanya Veri Koruma Makamına başvurmuş, fakat davayla ilgili maddi gerçeklerin ve yapılan tartışmaların kamu yararı içerdiği gerekçesiyle davacının başvurusu kabul edilmemiştir (Peguera, 2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde (AİHM) görülen bir başka davada ise AİHM “. . . kamunun İnternet Arşivi’nde yer alan içeriğe erişim hakkının hükümlü bir kişinin unutulma hakkı karşısında öncelikle korunması ve gözetilmesi gereken hak olduğuna hükmetmiştir” (Kaya, 2020). Türk hukukuna da giren unutulma hakkının basın özgürlüğüne ve bilim özgürlüğüne aykırı olduğu yönünde Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay’ın içtihatları bulunmaktadır (Kaya, t.y.).

Nitekim Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA) bir bildirme yayımlayarak unutulma hakkının tarihsel kaydın bütünlüğünü (integrity) ve tarihsel kayda erişimi olumsuz etkileyeceğini, Adalet Divanı ilgili belgelere bağlantıların kaldırılmasına hükmetmiş olsa bile bunun pratikte bazı durumlarda bilgiyi ortadan kaldırmak anlamına gelebileceğini vurgulamıştır. Kütüphanecilerin arama motoru sonuçlarında ilgili belgelere bağlantıların korunmasının araştırma, kamu yararı ve ifade özgürlüğü hakkının kullanılması için gerekli olduğu konusunda politika yapımcıların farkındalığını artırmak için çalışmalarını önermiştir (IFLA, 2016). Öte yandan ulusal arşivlere devredilen gizli, mahkeme kararıyla erişilemeyen ya da unutulma hakkı çerçevesinde bağlantı verilmeyen dijital belgeler bütünlük, aslına uygunluk ve güvenilirlik ilkelerine göre uzun dönemli korunabilmekte ve çeşitli şifreleme algoritmaları, dijital imza ve sertifika teknolojileriyle bu tür belgelere gerektiğinde erişim sağlanabilmektedir (Ramos, da Silva, Lung, Kohler, ve Custódio, 2011).

Gerek gizlilik dereceli belgeler gerekse mahkeme kararlarıyla erişim engeli konulan ya da unutulma hakkı çerçevesinde kaldırılması istenen web sayfalarındaki belgeler dijital kültürel kaydın bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla dijital kültürel kaydın bir parçasını oluşturan bu tür belgeler de arşivlenmeli ve korunmalıdır. Bunun aksi yöndeki uygulamalar bir daha artık geriye getirilemeyecek bir biçimde “maziye silmek” anlamına gelir.

Yanlış Ya Da Sahte Dijital Belgeler Kültürel Kaydın bir Parçası Mıdır?

Evet. Kültürel bellek kurumları yanlış ya da sahte olduğu bilinen belgeleri ya da daha genel olarak sahte içeriği de korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak zorundadır. Burada “Ama bazı belgeler yanlış ya da sahte bilgiler içeriyorsa bu belgelere erişimi kısıtlamak toplumun yararına değil midir?” sorusu akla gelebilir. Bu sorunun düşünce ve ifade özgürlüğü açısından ele alındığında son derecede anlamsız olduğu gerçeği bir kenara bırakılacak olsa bile, kültürel bellek kurumlarında “doğru” ve “yanlış” bilgiler içeren belgelerin yüzyıllardır yan yana korunduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Öte yandan hangi belgelerin doğru ya da yanlış bilgiler içerdiği kararını kim ya da kimler verebilir? Uzman bile olsalar bu konuda karar verenler yanılmazlar mı? Bu karar siyasi

²⁵ Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Streisand_etkisi.

otoriteye bırakılacak olursa bugün doğru bilgiler içerdiği yönünde karar verilen bazı belgeler için yarın aynı otorite ya da bir başka siyasi otorite tam tersi kararlar veremez mi? Bu tür sorular çoğaltılabilir. Kültürel bellek kurumlarının özellikle politik kararlara dayanarak kültürel kayıtları değiştirmek, silmek, yok saymak ve bu kayıtlara erişimi engellemek gibi bir görevleri olamaz. Çünkü politik görüşlere göre geliştirilen koruma politikalarının uzun dönemde ne kendi kültürümüze ne de başka kültürlere yararı olur (Tonta, 2016, s. 75).

Her toplum kültürel bellek kurumlarından maziye yansıtan kültürel kaydı olduğu gibi korumasını bekler. Bu beklenti sahte belgeler ve sahte içerik için de geçerlidir. Günümüzde web kültürel, bilimsel ve sanatsal değeri olan çeşitli türdeki (metin, ses, görüntü, vd.) belgelerin yanı sıra, propaganda yapmak, yermek (hicvetmek) ya da “tık toplamak” amacıyla hazırlanmış, uydurma, asılsız, ön yargılı ya da tek yanlı bilgiler ya da komplo teorileri içeren ve söylentilere dayanan belgelerle de doludur (Zannettou, Sirivianos, Blackburn ve Kourtellis, 2019). Dahası, teknolojik gelişmeler son yıllarda herkesin Internet aracılığıyla kolayca sahte haber (“fake news”), ses kaydı ya da görüntü yaymasını son derecede kolaylaştırmıştır. Yapay zekâ uygulamalarından da yararlanılarak eski kayıtlar kolayca değiştirilmekte ve aslından ayırt edilmesi pek de kolay olmayan (“deepfakes”) sahte içerik üretilmektedir. Sahte dijital içerik “resmi” kanallardan geldiği algısı da yaratılarak sosyal medya aracılığıyla hızla ve büyük ölçekte dağıtılmaktadır.

Fakat teknolojik gelişmelerin yarattığı bazı olumsuz gelişmeler sonucu üretilen sahte belgeleri kültürel bellek kurumları yine de korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak zorundadır. Gelecek kuşakların hatta şimdiki kuşağın günümüzde yaşananları anlayabilmesi ve bundan dersler çıkarabilmesi için bilimcilerin, tarihçilerin ve konuyla ilgilenen herkesin sahte içeriklere de erişebilmeleri gerekir. Lynch (2018) bu gelişmelerin müthiş toplumsal ve siyasi etkileri olacağını, bilimsel araştırmalarda yeni karmaşıklıklar yaratacağını, bellek kurumlarının kültürel kaydı nasıl belgelediklerini ve bağlamsallaştırdıklarını (contextualize) yeniden gözden geçirmelerini ve bilgi okuryazarlığı kavramını yeniden tanımlamalarını gerektireceğini, hatta bellek kurumları ve içerik sağlayıcıları/dağıtıcıları tarafından desteklenen yeni bir kamu altyapısının yaratılmasına gerek duyulacağını vurgulamaktadır.

Daha önce de değindiğimiz gibi, fiziksel materyallerin kütüphanelerde dağıttık olarak korunması ve depolanmasından günümüzde merkezi dijital kaynaklara (bilimsel makaleler, haberler vd.) geçilmesi nedeniyle bilimsel ve kültürel kayıt daha da büyük bir risk altındadır. Çünkü merkezi sunucu bir kez ele geçirildikten sonra kültürel kaydın (buna devlet kayıtları da dâhil) yeniden yazılmasını önlemek için çok az denetim mekanizması bulunmaktadır. Lynch bu konuyla ilgili olarak iki farklı tehlikeye dikkat çekmektedir. İlki, bilimsel ve kültürel kaydın sessizce değiştirilmesi ve bu değişikliklerin hakikat olarak kabul edilmesinin yaratacağı sonuçlardır. İkincisi ise risk, karışıklık ve belirsizlik yaratılarak kültürel kayda güvenilemeyeceğinin öne sürülmesi ve kasıtlı bir biçimde (bilimsel camia da dâhil) kamunun güveninin sarsılmasıdır. Bu tehlikelerin her ikisi de çok zararlıdır. Sahte görsel-işitsel haberler en çok kamuyu etkiler, ama Lynch’e göre “sinsice bozulmuş bir bilimsel kaydın potansiyel etkisini ve bu tür kasıtlı bozulmayı sorgulayabilecek, fark edebilecek ve bunun hakkında gelebilecek bilimci kuşağını nasıl geliştireceğimizi düşünmemiz gerekmektedir” (Lynch, 2018, s. 95).

Kolayca sahte içerik üretilmesi ve dağıtılmasının en önemli sonuçlarından birisi kültürel kaydın kanıt değerinin de sorgulanabilir hale gelmesi, hatta kayıtların (belgelerin) kanıt değerini yitmesidir. “Polis vücut kamera görüntüleri, kapalı devre TV gözetleme ya da insansız hava aracı/uydu gözetleme yayınları gibi [sahte] kaynaklar üretilebildiğini bir an için hayal edin” diyen Lynch, günümüzde kanıtın doğasının hızla değiştiğine dikkat çekmektedir (Lynch, 2018, s. 94). Bu gelişmeler sonucu Wikimedia Vakfı’nın genel müdürü Katherine Maher’in deyişiyle “gerçek çatlayabilir/kırılabilir” (truth might fracture) hale gelmektedir (Kahle, 2019a, 1.05’ten itibaren).

Dijital Kültürel Kaydın Uzun Dönemli ve Kalıcı Olarak Arşivlenmesi

Gerçeğin (hakikatin) çatlama/kırılma ve belgelerin kanıt değerlerinin sorgulanabilir hale gelmesi dijital ortamda uzun dönemli olarak korunan, kalıcı ve anında doğrulanabilir belgelere olan gereksinimi de artırmaktadır. Bu gereksinimi Web ortamındaki belgeleri güvenli bir biçimde saklayan Internet Arşivi’nin²⁶ “geçmiş yolculuk makinesi” olarak adlandırılacak “Wayback Machine” adlı hizmeti bir ölçüde karşılamaktadır. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Internet Arşivi aracılığıyla halen dijital kültürel kaydı oluşturan 400 milyardan fazla web sayfasına, milyonlarca e-kitap, film ve ses kaydına erişilebilmektedir. Herkes istediği web sayfalarını içerdiği bağlantılarla birlikte Internet Arşivi’nin “Save Page Now”²⁷ özelliğini kullanarak ücretsiz ve kalıcı olarak kolayca arşivleyebilmektedir. Internet Arşivi dijital içerik hizmeti sunan ve sık sık yeni dijital belge eklenen ya da mevcut belgeler üzerinde değişiklik yapılan Google ve YouTube gibi platformların her dakikada hatta her saniyede bir bir kopyasını almaktadır.²⁸ Internet Arşivi abonelik bedeli karşılığında kurumların ve üniversitelerin web arşivlerini de kalıcı olarak saklamakta ve bu arşivlere erişim sağlamaktadır (Beis, Harris ve Shreffler, 2019). Bunun yanı sıra, kurumların dijital ortamdaki belgelerinin birçok kopyası daha güvenli dijital koruma hizmeti sağlamak amacıyla farklı arşivlerde de depolanmaktadır.²⁹

Dijital belgelerin bir zamanlar var olduğunu, ya da belli bir zaman ve mekânda kaydedildiğini ve o zamandan beri değiştirilmediğini doğrulamak son derecede önemlidir. Belgelerin provenans³⁰ ve sahiplik zinciri kayıtları tutulmazsa bu belgelerin kanıt değeri taşıdığını savunmak da zorlaşmakta hatta olanaksız hale gelmektedir. Dijital arşivlerde yer alan belgelerin aslına uygunluğunu (authenticity) doğrulamak ve dijital belgelere erişimi ve bu belgelerin kullanımını yönetmek ve güvenliğini sağlamak için geliştirilen teknolojilerin (örneğin, blokzincir) daha da olgunlaştırılması gerekmektedir (Çiçek ve Sağlık, 2019).

Daha önce de değinildiği gibi dijital belgeler genellikle kısa ömürlüdür (Dellavalle ve diğerleri, 2003; Koehler, 2004; Isfandyari-Moghaddam ve Saberi, 2011). Bu nedenle dijital belgelerin Internet Arşivi aracılığıyla kalıcı olarak arşivlenmesi bilimsel makale ve kitaplarda

²⁶ <https://archive.org/>.

²⁷ Bkz. <https://web.archive.org/save/>.

²⁸ Örneğin, Google sadece bir günde (8 Haziran 2019) 82 bin kez kopyalanmıştır. Kuruluşundan bu yana (1998) toplam kopyalama sayısı beş milyardan üzerindedir (https://web.archive.org/web/*/google.com). Benzeri bir biçimde YouTube bir günde yaklaşık 2300 kez (29 Mart 2020) kopyalanmıştır. Kuruluşundan bu yana (2005) toplam kopyalama sayısı ise 1,7 milyara yakındır (https://web.archive.org/web/20190801000000*/youtube.com).

²⁹ Açık kaynak teknolojileri kullanan bu tür bir dijital koruma programı (LOCKSS) için bkz. <https://www.lockss.org>.

³⁰ Provenans terimi “bir şeyin kökeni ya da kaynağı; bir nesnenin ya da dermenin kökenleri, korunması ve sahipliği hakkında bilgi” anlamına gelmektedir. Bkz. Dictionary of Archives Terminology. <https://dictionary.archivists.org/entry/provenance.html>.

ya da Wikipedia’da atıf yapılan kaynakları doğrulama ve bu kaynaklara erişim sağlama açısından da büyük önem taşımaktadır. Birçok araştırmacı makalelerinde atıf yaptıkları dijital kaynakları Perma.cc,³¹ archive.today³² ve WebCite³³ gibi çeşitli web arşivleme hizmetlerini ya da Internet Arşivi’nin yukarıda sözü edilen “Save Page Now” özelliğini kullanarak arşivleyebilmekte ve bu kaynaklar için kalıcı (persistent) URL adresleri yaratabilmektedir. Böylece kullanıcılar hem kendi web arşivlerini oluşturabilmekte hem de bazı belgeler daha sonra çeşitli nedenlerle Web’den kaldırılmış olsa bile bu belgelerin kopyalarına web arşivlerinden ya da Internet Arşivi’nden erişilebilmektedir.³⁴

Dahası, kullanıcıların anında doğrulanabilir bilgiye erişimini garanti etmek için örneğin Wikipedia makalelerinde Internet Arşivi’ndeki 50 bin dijital kitaba yapılan atıflar canlı bağlantılara (live links) dönüştürülmektedir (Kahle, 2019b). Bu tür girişimler henüz bir başlangıçtır. Çünkü Google’ın ABD’deki büyük üniversite kütüphaneleriyle işbirliğine giderek 2010 yılında başlattığı basılı kitapları dijitalleştirme projesi sonucu dünyada o zaman yaklaşık 130 milyon olduğu tahmin edilen tekil kitabın 2019 yılı itibariyle 40 milyonu dijital ortama aktarılmıştır.³⁵ Google Books³⁶ aracılığıyla bu kitaplar üzerinde arama yapılabilir. Telif haklarıyla ilgili sorunlar çözümlendiği takdirde çok daha büyük ölçekte anında doğrulanabilir bilgiye erişmek mümkün olacaktır.

Çalışmanın başında verdiğimiz “işbirliği” örneğine yeniden dönelim. Çünkü bu örnek üzerinden yakın zamanda dijital ortamda nasıl bir bilgi erişim ekosistemiyle karşılaşacağımızı kolayca görebiliriz. Haldun Taner’in 1969 yılında basılan *Sancho’nun Sabah Yürüyüşü* adlı kitabı HathiTrust Dijital Kütüphanesinde kamuya açık olan altı milyon kitaptan birisi olmuş olsaydı ya da bu kütüphanenin üyesi olan üniversitelerden birisine mensup olsaydım, Internet aracılığıyla bu kitaptaki bir cümlede geçtiğini öğrendiğim “işbirliği” sözcüğünün ayrı mı yoksa birleşik mi hecelendiğini anında doğrulayabilecek, hatta bu kitabın bir kopyasını HathiTrust Dijital Kütüphanesi üzerindeki kendi kişisel arşivime kaydedebilecektim.³⁷ (Ama aynı şeyi basılı ya da dijital kopyasına artık erişilemeyen ikinci örnek olan doktora tezi için ise yapmak mümkün olmayacaktı.)

Bu tür bir doğrulamanın Google Books tarafından dijitalleştirilen bütün basılı kitaplar üzerinde de yapılabildiğini düşünelim. Ya da yakın gelecekte dünyadaki tüm basılı ya da yazma kitaplar dijitalleştirildiğinde aynı doğrulamanın zaten dijital ortamda yaratılmış (“born digital”) olan kitaplar, ses kayıtları, video görüntüleri vs. ile birlikte insanlığın bütün kültürel kaydı üzerinde yapılabildiğini düşünelim.³⁸ Bu gelişmeler bize geçmişin geleceğinin de giderek tamamen dijital hale geleceğini göstermektedir (Tonta, 2015). Çünkü dijital ortamda olmayan, hatta cep telefonlarıyla erişilemeyen kültürel kayıt bazı kullanıcılar tarafından daha şimdiden yok sayılmakta ve görmezden gelinmektedir.³⁹

³¹ Bkz. <https://perma.cc/>.

³² Bkz. <http://archive.vn/>.

³³ Bkz. <https://www.webcitation.org/index>.

³⁴ Nitekim bu makale ve makalede atıf yapılan kaynaklar Internet Arşivi’nde (URL: <https://archive.org/details/dijital-kulturel-kaydin-korunmasi-v-4>) kalıcı olarak arşivlenmiştir.

³⁵ Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Google_Books.

³⁶ Bkz. <https://books.google.com/>.

³⁷ Bkz. https://www.hathitrust.org/help_digital_library#MemberLogin.

³⁸ Yeniden formatlanarak dijitalleştirilen bilgi kaynakları “sonradan olma”, aslı zaten dijital ortamda yaratılmış olan bilgi kaynakları “anadan doğma” olarak da nitelendirilmektedir. Bkz. Tonta (2003).

³⁹ “Çevrimiçi ya da mobil değilse yoktur” (if it’s not online/mobile, it doesn’t exist).

Kuşkusuz uzun dönemli ve kalıcı arşivlemeyle ilgili en önemli sorunlardan birisi bu dönemin ne kadar “uzun” olduğudur. Yukarıda anılan web arşivleme hizmeti veren kurumlar genellikle istek üzerine belgelerde geçen web adreslerini ya da web sayfalarını arşivlemektedir. Örneğin, WebCite eskiden arşivlenen web sayfalarına erişim sağlamakta ama Ekim 2019’dan itibaren arşivleme isteklerini kabul etmemektedir.⁴⁰ İnternet Arşivi ise bütün web sayfalarını güncellenme sıklıklarına göre 1996’dan beri düzenli aralıklarla örümcekleri (crawlers) aracılığıyla “yakalamakta” (capture) ve arşivlemektedir. Fakat bu arşivlerin 10 ya da 20 yıl sonra da hizmetlerini devam edip ettirmeyeceklerini kestirmek zordur.

Uzun dönemli ve kalıcı arşivleme konusu teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir. Örneğin, statik, üzerinde değişiklik yapılmayan dijital belgeler “teknolojik eskime” sorununu çözmek için belirli aralıklarla daha yeni ortamlara kaydedilebilir, belgeleri okuyacak eski teknolojilerin ve yazılımların korunması yoluna gidilebilir ya da bunların özellikleri öykünme (emulation) yoluyla yeniden yaratılabilir (Tonta, 2019). Gene de bu teknolojilerin ömrü oldukça kısadır (beş-on yıl).

Daha yeni teknolojiler çok daha uzun ömürlü (binlerce yıl) olan DNA molekülleri üzerine statik dijital bilgi kaydedilebilmesine olanak sağlamaktadır (Church, Gao ve Kosuri, 2012). Hatta yakın zamanda geliştirilen ve “Nesnelerin DNA’sı” olarak adlandırılan depolama mimarisıyla DNA molekülleri üzerine depolanan üç boyutlu bir dijital nesneye bu nesneyi üç boyutlu yazıcıda bastırma yönergesini de içeren gömülü bir bellek (embedded memory) eklenmiş ve bu nesne daha sonra yeniden üretilebilmiştir (Koch, Gantenbein, Stark, Erlich ve Grass, 2019, s. 40-41). Aynı çalışmada UNESCO Dünya Belleğine kayıtlı olan Varşova Gettosu Yeraltı Arşivi hakkındaki iki dakikalık bir YouTube videosu DNA molekülüne kaydedilmiş ve alelade bir gözlük üzerine gizlenmiştir. Daha sonra bu gözlükten alınan az miktarda bir DNA örneğiyle gözlük üzerinde gizlenmiş olan video kaydı yeniden üretilebilmiştir (Koch ve diğerleri, 2019, s. 42). DNA molekülleri üzerine kaydedilen bilgiler kişisel ya da seri üretim için kullanılabilir ve gerekirse gizlenebilmektedir. Örneğin, bu teknolojiyle her hasta için ayrı ayrı hazırlanan ve genellikle tıbbi kayıt olarak kısa süreli saklanan takma diş kalıpları çok daha uzun süreyle saklanabilecek, inşaat malzemeleri, farmakolojik ürünler ve elektronik parçalar seri olarak üretilebilecektir (Koch ve diğerleri, 2019, s. 43).

Fakat günümüzün dijital kültürel kaydını oluşturan belgeler genellikle statik değildir. Web sayfaları, web blogları, etkileşimli video oyunları, dijital sanat sergileri ve dijital arkeolojik ören yerleri,⁴¹ SecondLife⁴² gibi sanal ya da artırılmış (augmented) gerçeklikle desteklenen sanal dünyalar, büyük verilerin yapay zekâ algoritmaları yardımıyla işlenmesi sonucu gerçekleştirilen üç boyutlu ve kapsayıcı (immersive) sanat eserleri (Anadol, 2020, 2017a, 2017b) dinamik, etkileşimli ve “akıllı” dijital belgeler ve ortamlardır. Bu nedenle statik dijital belgeleri korumaktan çok daha karmaşık koruma yöntemleri gerektirmektedir. Çünkü dinamik ve akıllı belgelerin sadece kendilerini değil bu belgelerin “özgün davranışlarını” da korumak gerekmektedir (Hoorens, Rothenberg, Van Oranje-Nassau, Van der Mandele ve Levitt, 2007, s. xvi). Örneğin, yukarıda sözü edilen SecondLife üzerindeki birkaç sanal sergi,

⁴⁰ Bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/WebCite>.

⁴¹ Bkz. Remixing Catalhöyük. <http://okapi.berkeley.edu/remixing/mainpage.html>. Bu çalışmaya artık ancak İnternet Arşivi (archive.org) aracılığıyla erişilebilmektedir.

⁴² Bkz. <https://secondlife.com/>.

müze ve kütüphaneyi korumak için yürütülen bir projede ancak “kısmi bir başarı” elde edilebilmiş, ama önemli arşivleme sorunlarıyla karşılaşmıştır (McDonough ve diğerleri, 2010, s. 89-97). Teknolojik ve dijital sanat eserlerinin korunmasında da benzer sorunlarla karşılaşmaktadır.⁴³ Bu konuda Dijital Sakıp Sabancı Müzesinin (digitalSSM) de ortağı olduğu uluslararası bir projede⁴⁴ teknolojik sanat eserlerinin geleceğe nasıl taşınacağı üzerine araştırmalar yürütülmektedir (Artut, Karaman ve Yılmaz, 2020).

Yukarıda sözü edilen Nesnelerin DNA’sı depolama mimarisinin gelecekte ev inşaatı ya da sanat kurulumları (art installations) gibi karmaşık ürünlere üretim planlarını ve koşullarını entegre etmek için de kullanılması ve böylece gelecek kuşaklara bu bilgilerin aktarılması öngörülmektedir (Koch ve diğerleri, 2019, s. 43). Ama bu mimarinin hem statik hem de dinamik, etkileşimli ve akıllı dijital kültürel kaydı uzun dönemli arşivlemek için kullanılıp kullanılmayacağını zaman gösterecektir. Çünkü DNA sentezi yapmak pahalı bir işlemdir. Bu vizyonun gerçekleştirilebilmesi için teknolojinin yaygınlaşması ve ucuzlamasının yanı sıra daha hızlı işleyen Nesnelerin DNA’sı erişim protokolleri ve yaygın DNA sıralayıcıları gerekmektedir (Koch ve diğerleri, 2019, s. 43). Kaldı ki dijital kültürel kaydı başarılı bir biçimde uzun dönemli arşivlemek ve korumak için sadece teknik mekanizmalar değil aynı zamanda kurumsal politikalar, anlaşma ve fonlama modelleri ve kamu desteği de gerekmektedir (Hoorens ve diğerleri, 2007).

Sonuç

Bu çalışmada dijital kültürel kaydın uzun dönemli ve kalıcı olarak korunması sorununu bütün yönleriyle (örneğin, teknoloji, telif hakları, mahremiyet, standartlar, dijital okur yazarlık, vd.) ayrıntılı olarak incelemek elbette mümkün değildir. Örneğin, teknolojik “yakınsama” farklı teknolojilerin birbirinin içine geçmesine neden olmaktadır (örneğin, cep telefonları). Teknolojik yakınsama, kültürel kaydın korunmasından sorumlu olan bellek kurumlarının (kütüphaneler, arşivler ve müzeler) da giderek yakınsamasına yol açmaktadır (Wythe, 2007; Robinson, 2012). Bunun sonucu olarak korumayla ilgili birçok kavramın yeniden tanımlanması gerekmektedir. Örneğin, kültürel kaydı koruma büyük ölçüde dijital nesnelerin kopyalanmasına, depolama ve erişim teknolojileri geliştikçe yeniden kopyalanmasına dayanmaktadır. Telif hakları yasalarına göre ise bir eser yazarından izinsiz kopyalanamaz. Bu durum dijital kültürel kaydın koruma amacıyla kopyalanmasını ve bu kayda erişimi önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Oysaki erişim korumayı tetikler. Kullanıcılar varlığını bilmedikleri ve erişemedikleri kültürel kaydın korunmasını da genellikle talep etmezler. Erişim mümkün değilse kullanıcılar kültürel kaydın değiştirilmesinden ya da silinmesinden de haberdar olamazlar. Kültürel kaydın olduğu gibi korunması için kamu desteği veremezler. Kamu desteği olmadan da dijital kültürel kaydı korumak için kaynak bulmak ve bu tür projelerin sürdürülebilirliğini sağlamak olanaksız hale gelir.

Dijital kültürel kaydın korunmasıyla ilgilenen disiplinler sadece kütüphaneler, arşivler ve müzelerle sınırlı değildir. Konuyla ilgili arkeoloji, bilgisayar mühendisliği, bilgi ve iletişim teknolojileri, dijital insani bilimler, sanat, veri bilimi ve dijital adli bilimler (digital forensic

⁴³ Bkz. Conservation and restoration of time-based art. https://en.wikipedia.org/wiki/Conservation_and_restoration_of_time-based_media_art.

⁴⁴ Bkz. <https://sakipsabancimuzesi.org/en/page/technological-arts-preservation>.

sciences) gibi alanlarda heyecan verici çalışmalar yapılmaktadır. Dijital kültürel kaydı korumak için farklı bilgi ve becerilere sahip uzmanların şimdikinden çok daha yakın ve sıkı bir işbirliği yapmaları gerekmektedir. Kamunun da desteği ve işbirliğiyle dijital kültürel kaydı aslına uygun, değiştirilmeden ve kurcalanmadan korumak için daha güvenli bir altyapı kurmak ve bu altyapı üzerinde çeşitli hizmetler geliştirmek gerekmektedir. Bunları yapamaz ve dijital kültürel kaydı gelecek kuşaklara aktaramazsak gelecekte bizi “gerçekten temsil etmeyen” bir geçmiş ile karşılaşabiliriz. Oysaki “gelecek, geçmiştir”.⁴⁵ Bizi gerçekten temsil etmeyen bir geçmiş ise geleceğimizi her yönden (bilimsel, toplumsal, ekonomik, vd.) olumsuz etkiler. Araştırmacıların, yöneticilerin, tarihçilerin, vatandaşların, kısacası herkesin geçmişle ilgili “gerçeğe, tüm gerçeğe ve sadece gerçeğe” ulaşmak için bellek kurumlarından tek beklentisi dijital kültürel kaydın olduğu gibi korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve bu kayda sürekli erişim sağlanmasıdır.

Teşekkür

Bu metni dikkatle okuyarak önerilerde bulunan Doç. Dr. Yurdağül Ünal’a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akdeniz, Y. (2018, Mart-Nisan). İnternette sansürün 50 tonu. *Güncel Hukuk*, No. 170: 38-43. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/325295497_Sansurun_50_Tonu.
- Akdeniz, Y. ve Altıparmak, K. (2008). *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır: Türkiye’de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Anadol, R. (2017a). Çatalhöyük Araştırma Projesi Arşivi (video). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=7FqxjqCo5rM>.
- Anadol, R. (2017b). Arşiv rüyası. (video). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=tW7Mq3-ME3U&t=38s>.
- Anadol, R. (2020, 24 Mayıs). Refik Anadolu ile sanatta yapay zeka. (video). Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=iM_bU1IsX4M.
- Andaç, F. (1997). Sözün aydınlığında Salâh Birsal. F. Andaç (yay. haz.), *Aydınlanmanın Işığında Sanat İnsanlarımız II Salâh Birsal: Hayatı, Eserleri, Sanat Yaşamı*. İstanbul: İde Yayınları.
- Anderson, D. (2015, Aralık). The digital dark age. *Communications of the ACM*, 58(12), 19-23. Erişim adresi: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2835856>.
- Annoni, M. (2014, Şubat). Culture, power and dictionaries: How to use lexicography to study cultural objects. *Semiotica: Journal of the International Association for Semiotic Studies*, 198, 261-269. doi: 10.1515/sem-2013-0111.
- Artut, S., Karaman, O.S. ve Yılmaz, C. (2020, 15 Mayıs). Teknolojik sanat eserlerinin korunması: Teknolojik sanat geleceğe nasıl taşınır? (video). https://www.youtube.com/watch?v=HF5K5hG_Thc.
- Ayverdi, İ. ve Topaloğlu, A. (2011). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 4. bs. İstanbul: Kubbealtı.

⁴⁵ “Gelecek, geçmiştir” (The Future is the Past) Jackson Jackson’ın bir şarkısının adıdır. Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Mt0ENQP56Vk>.

- Beis, C.A., Harris, K.N. ve Shreffler, S.L. (2019). Accessing web archives: Integrating an Archive-It collection into EBSCO Discovery Service. *Journal of Web Librarianship*, 13(3), 246-259. doi: 10.1080/19322909.2019.1625844.
- Birsel, S. (1994). *Gece Mavisı: Denemeler-Anılar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Bollacker, K.D. (2010, Mart-Nisan). Avoiding the dark age. *American Scientist*, 98(2), 106. Erişim adresi: <https://www.americanscientist.org/article/avoiding-a-digital-dark-age>.
- Buckland, M.K. (1997). What is a “document”? *Journal of the American Society for Information Science*, 48, 804-809.
- Buckland, M.K. (1998). What is a “digital document”? *Document Numérique*, 2(2), 221-230. Erişim adresi: <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/digdoc.html>.
- Buckland, M.K. (2017). *Information and Society*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Chodorow, S. (2006). To represent us truly: The job and context of preserving the cultural record. *Libraries & the Cultural Record*, 41(3), 372-380.
- Church, G.M., Gao, Y. ve Kosuri, S. (2012, 28 Eylül). Next-generation digital information storage in DNA. *Science*, 337(6102), 1628. doi: 10.1126/science.1226355.
- Çelik, A. ve Tonta, Y. (1996). Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri. Y. Tonta ve A. Çelik (yay. haz.). *Bilgi Edinme Özgürlüğü* içinde (s. 1-13). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. Erişim adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta_bilgi_edinme_ozgurlugu.pdf.
- Çiçek, N. ve Sağlık, Ö. (2019). Blokzincir teknolojisinin elektronik belgelerin güvenilirliğinin korunmasında başarıya katkısı. B. Yalçınkaya ve diğerleri. (yay. haz.). *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği: eBelge-eArşiv-eDevlet-Bulut Bilişim-Büyük Veri-Yapay Zekâ* içinde (s. 141-170). Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi. Erişim adresi: https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/4427/1/Cicek_Saglik.pdf.
- Dellavalle, R.P. ve diğerleri. (2003, Ekim). Going, going, gone: Lost Internet references. *Science*, 302(5646), 787-788. doi: 10.1126/science.1088234.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 16 Temmuz). *Resmî Gazete*, No. 30480. Erişim adresi: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/mevzuat/19.5.11.pdf>.
- Diri, M. ve Gülçiçek, M. (2012, Ocak-Haziran). Türkiye’de kamu hizmetinin görülmesinde kullanılmakta olan gizlilik derecesi tanımları: Uygulamadaki sorunlar ve çözüm önerileri. *Maliye Dergisi*, No. 162, 497-537. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/26.pdf>.
- Dyson, G. (1997). *Darwin Among the Machines*. London: Penguin Books.
- Hançerlioğlu, O. (1992). *Türk Dili Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Helm, J. (2020, 18 Ocak). National Archives exhibit blurs images critical of President Trump. *The Washington Post*. Erişim adresi: https://www.washingtonpost.com/local/national-archives-exhibit-blurs-images-critical-of-president-trump/2020/01/17/71d8e80c-37e3-11ea-9541-9107303481a4_story.html.
- Hoorens, S., Rothenberg, J., Van Oranje-Nassau, C., Van der Mandele, M. ve Levitt, R. (2007). Addressing the uncertain future of preserving the past: Towards a robust strategy for digital archiving and preservation. RAND. Erişim adresi https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR510.html.

- Isfandyari-Moghaddam, A. ve Saberi, M-K. (2011). The life and death of URLs: The case of Journal of the Medical Library Association. *Library Philosophy and Practice* (e-journal), 592. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1623&context=libphilprac>.
- IFLA Statement on the Right to be Forgotten. (2016, 25 Şubat). Erişim adresi: <https://www.ifla.org/node/10272>.
- Kahle, B. (2019a, 4 Ağustos). World Night Market –Live from Internet Archive. (video). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Az4BpuVrOhI&pbjreload=10>.
- Kahle, B. (2019b, 29 Ekim). Weaving books into the Web –Starting with Wikipedia. *Internet Archive Blogs*, Erişim adresi: <https://blog.archive.org/2019/10/29/weaving-books-into-the-web-starting-with-wikipedia/>.
- Kaya, M.B. (2020, 8 Mayıs). Unutulma hakkı: AİHM’in unutulma hakkına yaklaşımı. Erişim adresi: <https://www.mbkaya.com/unutulma-hakki-insan-haklari-aihm/>.
- Kaya, M.B. (t.y). Unutulma hakkı. Erişim adresi: <https://www.mbkaya.com/hukuk/unutulmahakki.pdf>.
- Kayalı, K. (2016). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koch, J., Gantenbein, K.M., Stark, W.J., Erlich, Y. ve Grass, R.N. (2019, 9 Aralık). A DNA-of-things storage architecture to create materials with embedded memory. *Nature Biotechnology*, 38(1), 39–43. doi:10.1038/s41587-019-0356-z.
- Koehler, W. (2004). A longitudinal study of web pages continued: a report after six years. *Information Research*, 9(2), paper 174. Erişim adresi: <http://InformationR.net/ir/9-2/paper174.html>.
- Kuny, T. (1997, Eylül). A digital dark ages? Challenges in the preservation of electronic information(bildiri). *63rd IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) Council and General Conference*. Erişim adresi: <http://archive.ifla.org/IV/ifla63/63kuny1.pdf>.
- LeBlanc, S. (2010, Şubat-Mart). Digital preservation and technological obsolescence: A risk assessment strategy. *Faculty of Information Quarterly*, 2(2), 1-11. Erişim adresi: <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/80166/1/15411-37423-1-PB.pdf>.
- Letter of apology from David S. Ferriero. (2020, 27 Ocak). Erişim adresi: <https://www2.archivists.org/news/2020/letter-of-apology-from-david-s-ferriero>
- Lynch, C. (2018, Kasım/Aralık). Managing the cultural record in the information warfare era. *EDUCAUSE Review*, 53(6), 94-95. Erişim adresi <https://er.educause.edu/-/media/files/articles/2018/10/er186108.pdf>.
- Mac an Airchinnigh, M. (2008). The digital culture, E. Bilar ve Y. Ekinçi (yay. haz.), *Information/Documentation Management and Cooperation among the Libraries in the Balkan Countries Symposium Papers, 5-7 June 2008, Edirne/Turkey* içinde (s. 75-83). (Publications of the Rectorate of Trakya University No. 87), Edirne: Trakya University.
- McDonough, J. ve diğerleri. (2010, 31 Ağustos). Preserving virtual worlds. (Final report). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/46301847_Preserving_Virtual_Worlds_Final_Report.
- Meriç, C. (1975). *Bu Ülke*. 2. bs. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- National Archives apologizes for alteration of Women’s March image (basın bildirisi). (2020, 18 Ocak). Erişim adresi: <https://www.archives.gov/press/press-releases/2020>.
- New Webster’s Dictionary and Thesaurus of the English Language*. (1995). Danbury, CT: Lexicon Publications, Inc.

- Norris, M. (2012, 26 Nisan). The curse of the diæresis. *The New Yorker*, Erişim adresi: <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/the-curse-of-the-diaeresis>.
- The Oxford English Dictionary*. (1989) (1998). 2. bs. Oxford: Clarendon Press.
- Öksüz, A. (2003). Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'ân (Mukayeseli Bir Çalışma) (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öksüz, A. (2006). *Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'ân*. Ed. Şahika Akyüz. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları.
- Peguera, M. (2015, 3 Ekim). No more right-to-be-forgotten for Mr. Costeja, says Spanish Data Protection Authority (blog yazısı). Erişim adresi: <http://cyberlaw.stanford.edu/blog/2015/10/no-more-right-be-forgotten-mr-costeja-says-spanish-data-protection-authority>.
- Preservation through neglect takes too long (blog mesajı). (28 Ekim 2018). Erişim adresi: <https://esosa.umasscreate.net/uncategorized/preservation-through-neglect-takes-too-long/>.
- Preserving Our Digital Heritage: The National Digital Information Infrastructure and Preservation Program 2010 Report. A Collaborative Initiative of The Library of Congress*. (2011, January). Erişim adresi: http://digitalpreservation.gov/multimedia/documents/NDIIPP2010Report_Post.pdf.
- Ramos, T.A., da Silva, N., Lung, L.C., Kohler, J.G. ve Custódio, R.F. (2011). An infrastructure for long-term archiving of authenticated and sensitive electronic documents. J. Camenisch ve C. Lambrinoudakis (Ed.). EuroPKI 2010, LNCS 6711, s. 193-207.
- Riedlmayer, A. (1995a, July). Erasing the past: The destruction of libraries and archives in Bosnia-Herzegovina. *Middle East Studies Association Bulletin*, 29(1), 7-11.
- Riedlmayer, A. (1995b). Maziyi silmek: Bosna-Hersek'teki kütüphanelerin ve arşivlerin tahribi. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(3), 337-341. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1024/1025>.
- Robinson, H. (2012). Remembering things differently: museums, libraries and archives as memory institutions and the implications for convergence. *Museum Management and Curatorship*, 27(4), 413-429. doi: 10.1080/09647775.2012.720188.
- Rosenzweig, R. (2003). Scarcity or abundance? Preserving the past in a digital era. *American Historical Review*, 18(3), 735-762.
- Rothenberg, J. (1995, Temmuz). Ensuring the longevity of digital documents. *Scientific American*, 272(1), 42-47. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/048e/eeffbae7ae2b1faec7e88d77a726f40f25c.pdf>.
- Smit, E., Van der Hoeven, J. ve Giaretta, D. (2010). Avoiding a digital dark age for data: why publishers should care about digital preservation. *Learned Publishing*, 24(1), 35-49. Erişim adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1087/20110107>.
- Şerefoğlu Henkoğlu, H. (2017). Unutulma hakkı: "Dijitalleşme sürecinde bilgiye erişim özgürlüğünü tehdit eder mi?" F. Özdemirci ve Z. Akdoğan (yay. haz.). *Bilgi Sistemleri ve Bilişim Yönetimi: Beklentiler ve Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 191-212). Ankara: Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme Merkezi (Bil-Bem), 2017. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36081581/Unutulma_Hakk%C4%B1_Dijitalle%C5%9Fme_S%C3%BCrecinde_Bilgiye_Eri%C5%9Fim_%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BC_Tehdit_Eder_mi.
- Taner, H. (1969). *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü*. 1. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Tonta, Y. (2003). Elektronik kaynaklarda yasal sorunlar. B. Yılmaz (yay. haz.) *Bilgi Toplumuna Doğru Halk Kütüphaneleri: PULMAN-XT Türkiye Ulusal Toplantısı Sonuç Raporu, 16-19 Kasım 2002, Milli Kütüphane, Ankara* içinde (s. 81-88). Ankara: ANKOS ve TKD. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/pulman-telif-haklari.pdf>.
- Tonta, Y. (2008). Dijital çağda bilgi edinme özgürlüğü ve sansür (bildiri özeti ve sunuş slaytları). 13. Türkiye’de Internet Konferansı, 21-23 Aralık 2008, ODTÜ, Ankara. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-inettr-ankara-2008-ozet.pdf>; <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-inettr-ankara-2008.pdf>.
- Tonta, Y. (2009). Preservation of scientific and cultural heritage in Balkan Countries. *Program: Electronic Library and Information Systems*, 43(4): 419-429. doi: 10.1108/00330330910998066.
- Tonta, Y. (2015, 13 Mayıs). Geçmişin dijital geleceği (sunuş slaytları). Kültürel Miras Alanında Analogdan Dijitale Geçiş ve Değişim Çalıştayı, Milli Kütüphane, Ankara. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-digital-future-of-the-past-2015-v2.pdf>.
- Tonta, Y. (2016). Future of cultural heritage. *New Review of Information Networking*, 21(1), 63-78.
- Tonta, Y. (2019, 8 Mart). Kültürel miras yönetiminde bellek kurumlarının rolü (sunuş slaytları). Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul. Erişim adresi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/Yayinlar/tonta-kulturel-miras-yonetimi-2019-digitalSSM-v3.pdf>.
- Tonta, Y. ve Madran, O. (2020, 20 Mayıs). Kültürel kaydın korunması (video). *Akademiden Notlar*, 8. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=_l-3ToxMVpk_
- Tonta, Y. ve Madran, O. (2020, 27 Mayıs). Dijital kültürel kaydın uzun dönemli korunması (video). *Akademiden Notlar*, 9. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=hB1Rhkm0UEI>.
- Tourney, M. M. (2003). Caging virtual antelopes: Suzanne Briet’s definition of documents in the context of the Digital Age. *Archival Science*, 3, 291–311. doi:10.1007/s10502-004-4038-2.
- Türkçe Sözlük*. (1983). Genişletilmiş 7. bs. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük*. (1988). Yeni bs. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük*. (2005a). 10. bs. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük*. (2005b). 2. bs. Ankara: Dil Derneği.
- Türkçe Sözlük I (A-J): Cumhuriyetin 75. Yılı Armağanı*. (1998). Ankara: Dil Derneği.
- Wythe, D. (2007). New technologies and the convergence of libraries, archives, and museums. *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage*, 8(1): 51-55. Erişim adresi: <https://rbm.acrl.org/index.php/rbm/article/view/276/276>.
- Yazım Kılavuzu*. (2012). 27. bs. Ankara: TDK.
- Yeni Yazım Kılavuzu*. (1975). 8. bs.). Ankara: TDK.
- Zannettou, S., Sirivianos, M., Blackburn, J. ve Kourtellis, N. (2019, May). The web of false Information: Rumors, fake news, hoaxes, clickbait, and various other shenanigans. *Journal of Data and Information Quality*, 11, 3, Article 10 (May 2019), 37 s. doi:10.1145/3309699.
- Zombie papers: Why do papers by the most prolific fraudster in history keep getting cited? (2020, April 1). *Retraction Watch*. Erişim adresi: <https://retractionwatch.com/2020/04/01/zombie-papers-why-do-papers-by-the-most-prolific-fraudster-in-history-keep-getting-cited/>.

Birikimli Üstünlük ve “Bilimin Seçkinleri”

Cumulative Advantage and “Science Elites”

Zehra Taşkın*, **

“Ormandaki en uzun meşe sadece en sert palamuttan yetiştiği için en uzun meşe olmamıştır; diğer ağaçlar onun aldığı güneş ışığını kesmediği, çevresindeki toprak derin ve zengin olduğu, fidanken hiçbir tavşan onun kabuğunu kemirmediği ve hiçbir oduncu onu vakti gelmeden kesmediği için de en uzun meşe o olmuştur. Başarılı insanların sağlam tohumlardan geldiğini hepimiz biliriz. Ancak onları ısıtan güneş ışığı, kök saldıkları toprak ve uzak kalabilecek kadar şanslı oldukları tavşanlar ve oduncular hakkında da yeterince bilgi sahibi miyiz?” (Gladwell, 2009, s. 19).

Öz

Günümüzde üretilen bilimsel çıktuların değerlendirilmesi için sıklıkla sayısal değerlendirmeler tercih ediliyor. Ancak araştırma performans değerlendirme süreçlerinde yayın ve atıf sayılarını önemli oranda etkileyen bazı unsurların dikkate alınmadığını görmek mümkün. Bu yazının temel amacı bilimsel camiada “bazılarının” daha görünür olmasını sağlayan çeşitli etkenleri listelemek ve araştırma değerlendirmelerinde bu gibi unsurlara özen gösterilmesi konusunda ilgilileri uyarmaktır.

Anahtar Sözcükler: Matthew etkisi; Matilda etkisi; bilimde birikimli üstünlük; bilimin seçkinleri; bilimde coğrafya avantajı.

Abstract

Science is measured by using numbers today. However, it is possible to see that some factors that significantly affect the number of publications and citations in research performance evaluation processes are not taken into consideration. The main aim of this comment is to list the various factors that make “some” more visible than others in the scientific communities and to warn those who are concerned about such factors in research evaluations.

Keywords: Matthew effect; Mathilda effect; cumulative advantage in science; science elites; geographical advantage in science.

* Ziyaretçi Öğretim Üyesi, Adam Mickiewicz Üniversitesi Bilimsel İletişim Araştırma Grubu, Polonya.
E-posta: zehrayanar@gmail.com

Visiting Professor. Adam Mickiewicz University Scholarly Communication Research Group, Poland

** Dr. Öğr. Üyesi. Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

Assistant Prof., Hacettepe University Department of Information Management, Turkey *

Bilimin birikimli doğasına yönelik olarak en önemli saptamalardan biri 50 yıldan biraz daha uzun bir süre önce Robert Merton tarafından yapıldı (Merton, 1968). İncil’de geçen “kimde varsa ona daha çok verilecek ve kimde yoksa onda olan da geri alınacak” ayetine dayanan ve birikmiş üstünlüğü temsil eden “Matthew etkisi” kavramını bilime uyarlayan Merton’a göre, ünü duyulmuş ya da seçkin araştırmacıların çalışmaları diğerleri ile benzer olsa bile adı duyulmadık bir araştırmacıya göre daha fazla itibar kazanır. “*Başarı başarıyı besler.* (Success breeds success.)” olarak da yorumlanabilecek Matthew etkisi sonucunda bazı bilim insanlarının bilime katkıları herkesçe konuşulurken bazılarının eserleri kimsenin bilmediği/okumadığı birer çıktı olarak tarihin derinliklerinde kaybolur. En az bir atıf alan çalışmanın görünürlüğü hiç almamış olandan daha fazladır ve gelecekte atıf alma ihtimali diğerine nazaran yüksektir. En az bir proje yapan araştırmacının başka bir projeyi alma ihtimali hiç proje yapmamış birinden daha fazladır. Önemli bir dergide yayın yapmış birinin ileride o dergiye başka bir yayını kabul ettirme ihtimali o dergide hiç yayın yapmamış birine göre daha fazla olacaktır.

Bununla birlikte ün sahibi veya seçilmiş olmanın getirdiği özgüvenin sonucu olarak riskli problemleri çözmeye ve sonuçlarını vurgulamaya teşvik edilen seçkin bilimciler yıllar geçtikçe ünlerine ün katmaya devam ederken diğerleri, ellerinde olanı da kaybetmemek için okyanusa açılmak yerine sığ sulara zaman geçirir. Böylece Matthew etkisi bilimde kendini göstermiş olur. Çalışmalarımızı yürüttüğümüz ülkeler, üniversiteler, kariyerlerimizin kaçınıcı yılında olduğumuz, cinsiyetimiz, çalıştığımız konu alanları, birlikte kalem oynattıklarımız... Bunların hepsi Matthew etkisinden payını alıyor. Bu yazıda Matthew etkisine en sık şahit olduğumuz bazı uygulamalar konusunda çeşitli örnekler sunmak istiyorum.

Coğrafya Kader midir?

Ekonomi üzerine çalışanların aşına oldukları bir ayrım var: Ekonomik olarak gelişmiş, teknolojiye ulaşma ve kullanmada avantajlı, politik olarak istikrarlı ve nüfus artış hızı düşük Küresel Kuzey’e (global north) karşı tüm bunların tersi özelliklere sahip olan Küresel Güney (global south). Ancak bu noktada kuzey olamayacak kadar fakir, Güney olamayacak kadar da zengin bir grup daha var: Küresel Doğu (global east) (Müller, 2018). Türkiye’nin de içinde kabul edildiği Küresel Doğu’nun diğer ikisinden en önemli farkı kategorize edilmesinin zor oluşu. Doğu kabul edilen ülkelerin en büyük tutkusu bir gün Kuzeylilerden biri olabilmek. Ekonomik olarak gelişmiş, dışa bağımlılığı düşük, politik olarak istikrarlı...

Konuyu üniversiteler açısından ele alalım. Üniversitelerimizin en büyük hayali üniversite sıralamalarında üst sıralarda yer bulmak, adlarını duyurmak, en çok yayını yapmak, en yüksek atıf almak... Bunun temel sebepleri ise başarılı öğrencileri kendilerine çekme, büyük projeleri ve fonları yönetme, iyi akademisyenleri bünyesinde barındırabilme istekleri. Ancak bu noktada önemli bir detayı görmek gerekli. Örneğin, Times Higher Education’ın yaptığı sıralamadaki ilk 100 üniversiteye bakın. Neredeyse tüm üniversitelerin küresel kuzeye ait üniversiteler olduğunu göreceksiniz (Times Higher Education, 2020). Bu listede yer alan Kuzeyli üniversiteler çok uzun

yıllar değişmeyecek.¹ Çünkü bu üniversitelerin neredeyse tamamı Matthew etkisi sayesinde seçkinler sınıfını oluşturan üniversiteler. Bugün hepimiz karşımızdaki kişinin kim olduğuna, yaptığı işlere, yürüttüğü projelere bakmaksızın “Oxford Üniversitesinde eğitim almışsa iyidir.” yaklaşımını sergiliyorsak biraz da aynı etki sayesinde/yüzünden.

Küresel Doğu ülkeleri bilimde Kuzeyliler gibi olabilmek ya da en azından onlarla beraber anılabilmek için akademik performans ölçme kriterlerini sürekli değiştiriyor, yükseköğretim sistemlerini sık sık revize ediyor ve yeni yeni uygulamalar geliştiriyorlar. Örneğin, üniversite sıralama sistemleri sıklıkla yayın ve atıf sayılarına dayandığından Doğu ülkelerinde sayının artırılmasını teşvik edici uygulamalar geliştiriliyor. Ancak bu uygulamalar bilimsel yayınlarda kalitenin düşmesine ve etik problemlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Öte yandan bilime önemli ve kayda değer katkı sunmak isteyen ve adil olmayan performans değerlendirme sistemlerinin bulunduğu ülkelerde çalışan akademisyenler daha iyi olanaklar, daha adil bir çalışma ortamı ve daha iyi bir üniversite ismi için Küresel Kuzey’e akıyor. Yani Küresel Doğu entelektüel olarak Küresel Kuzey’i besliyor. Bu besleme Kuzey’in daha da güçlenmesine sebep olurken Doğu yerinde sayıyor.

Doğu’nun Kuzey’i beslemesi sadece entelektüel besleme ile sınırlı değil. Küresel Doğu’da konumlanmış ülkeler Kuzeyli seçkin akademisyenler veya üniversiteler ile birlikte çalışabilmek için fon ayırıyor, bütçelerinin büyük kısmını bu iş birliklerini sağlayabilmek için kullanıyorlar. Örneğin Kazakistan’ın uygulamalarının anlatıldığı bir makalede “Doğu’da çoğu kurum Batı’dan saygın bilim insanları ve kurumlarla ortak çalışmayı tercih ediyor. Ancak Batı’nın projelere dahil için hükümet tarafından hatırı sayılır bir miktar para ödenmedikçe Kazakistan ile işbirliği çok da cazip değil” deniyor (Kuzhabekova, 2020, s. 13). Bu da beyin göçü sonucu kaybedilen entelektüel birikim ile beraber sahip olduğumuz paranın da Kuzey’e aktığını gösteriyor.

Sorumuza geri dönelim. Coğrafya kader midir? Bu sorunun kesin doğru bir yanıtı yok. Ancak Matthew etkisi Kuzey’i beslemeye devam ediyor. “Seçkin” ününe ün katmaya devam ederken, Doğu seçkinleri besliyor.

Kariyerinin Başındaki Genç Araştırmacı için Matthew Etkisi

Kariyerlerinin başındaki genç araştırmacılar Matthew etkisinden en çok nasiplenenler. Üzerinde çalıştığınız konu ne kadar önemli, etkili ya da büyük olursa olsun bunu dünyaya yayabilmek için gerekli şöhrete sahip değilseniz, gençseniz, daha önce bu konuda adınız hiç duyulmamışsa, daha önce hiç proje almamışsanız, önemli isimlerle birlikte hiç yayın yapmamışsanız, daha önce hiç bir takımı yönetmemişseniz büyük bir savaşın içindediniz demektir. Bir var olma savaşının. Bu savaşta ayakta kalabilen olmak ileride kazanılacak şöhretin habercisi ancak bu savaşta ayakta kalabilmek sanıldığı kadar kolay değil.

Son yıllarda yapılan bir çalışmaya göre bilim fonlarının dağıtılmasında Matthew etkisi görülüyor (Bol, de Vaan ve van de Rij, 2018). Yani kariyerinin başındaki bir araştırmacı için bir

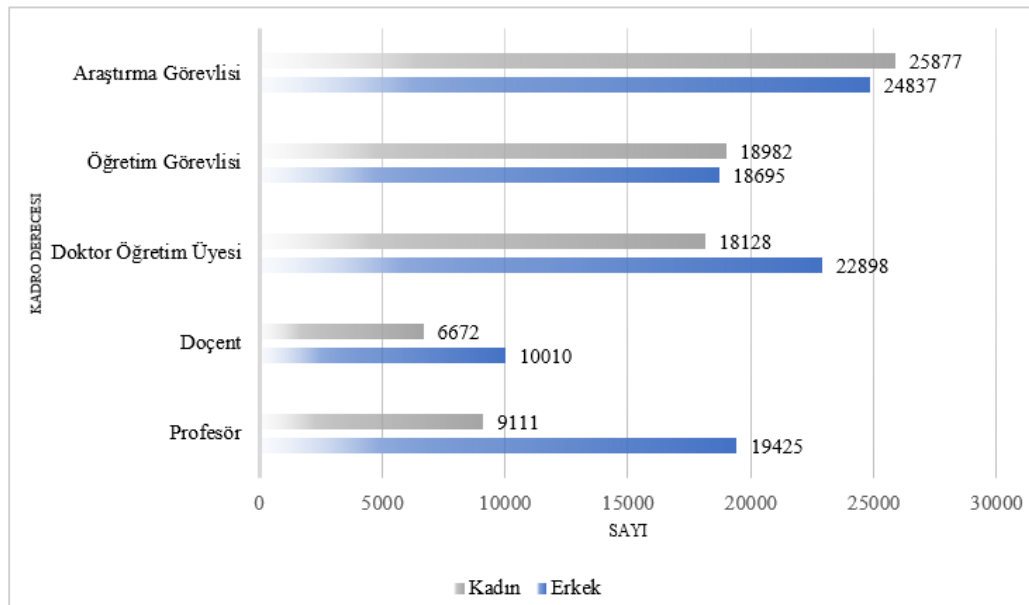
¹ Tüm sıralama sistemlerinin ürettiği sonuçların yüksek düzeyde benzer olduğu ve konum değişikliğinin belli bir sıranın altındaki üniversiteler için daha yoğun şekilde görüldüğü bir doktora tezi ile ortaya koyuldu (bkz. Doğan, 2017).

fon kazanmış olmak başka bir fonu kazanmada etkili. Öte yandan herhangi bir fonu kazanamayanlar ikinci bir fon başvurusu yapmakta da çekinceli davranıyorlar. Yani kazananın hep kazanmasının sebebi biraz da bu. Kaybedenin özgüvenini kaybetmesi. Matthew etkisi etkisini hep gösteriyor. Kazanan hep kazanırken, kaybeden her şeyden vazgeçiyor.

Matthew mu Matilda mı?

1993 yılında Margaret Rossiter (1993) Matthew etkisinin üstünü çizdiği makalesine “Bilimde Matilda etkisi” başlığını attı. Rossiter, Robert Merton’un adı duyulmadık araştırmacılara mevcut sistemi değiştirmek yerine ona nasıl ayak uydurulabileceği konusunda alaycı tavsiyeler verdiğini belirttiği yazısında 1800’lerin kadın hakları savunucusu Mathilda Joslyn Gage’in adını verdiği Matilda etkisini anlattı. Bilimsel buluşlarda kadınlara ait başarıların nasıl o kadınların etraflarındaki erkeklere atfedildiğini somut örneklerle aktaran Rossiter, kadın araştırmacıların yüz yüze kaldıkları sorunların altını çizdi.

Günümüz biliminde de Matildalarla fazlasıyla karşılaşyoruz. Bilimsel şöhret kazanmada erkekler hala avantajlı konumdalar. Hala daha fazlalar, hala daha şöhretliler. Geçtiğimiz günlerde yayımlanan bir makaleye göre son 60 yılda akademide etki ve etkinlikler cinsiyete göre büyük farklılıklar göstermemesine rağmen akademiden ayrılma oranı kadınlarda erkeklere göre %19,5 daha fazla (Huang, Gates, Sinatra ve Barabási, 2020). Türkiye’deki yükseköğretim istatistiklerine bakıldığında da benzer durumu görmek mümkün. Akademimizde kariyer yolu ilerledikçe kadınlar kendilerine daha az yer bulabiliyorlar ya da kendi istekleriyle o yola devam etmiyorlar (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Türkiye yüksek öğretim sisteminde unvanların cinsiyetlere göre dağılımı (Özet öğretim elemanı sayıları raporu, 2020).

Öte yandan kendi çalışmasını pazarlama ve görünürlüğü artırma eğiliminin erkeklerde daha fazla olduğu da araştırmalarla ortaya koyulmuş durumda. 2017 yılında yapılan bir araştırma

bilimde kadınların yayın sayılarının erkeklerle aynı oranda artmasına rağmen erkeklerin kadınlara oranla kendine atıf yapma pratiklerinin %70 daha fazla olduğunu söylüyor (King, Bergstrom, Correll, Jacquet ve West, 2017). Elbette bunun çözümü kadınları kişisel pazarlama uğruna anlamsız atıf yapmaya yönlendirmek değil ancak mevcut durumda atıf avantajını erkeklerin kullandığını söylemek de hatalı bir yaklaşım değil.

Kabullenmek mi, Savaşmak mı?

Yaşadığımız ülke, çalıştığımız kurum, cinsiyetimiz, çalışma alanımız, yaşımız ve daha pek çok şey bilimsel olarak avantajlı veya dezavantajlı olmamıza sebep oluyor. Bu noktada asıl sorulması gereken bu avantaj ve dezavantajları kabul ederek kendi küçük evrenimizde kısıp kalacak mıyız, yoksa mevcut algıyı değiştirmek için çabalayacak mıyız?

Yazının başındaki alıntı Malcolm Gladwell’in *Outliers* kitabından. Elbette bizden bağımsız gelişen etmenlere müdahale etmemiz çok zor ancak ormandaki meşelerin toprağını zengin tuttuğumuzda, oduncuların onları vaktinden önce kesmesini engellediğimizde, kök saldıkları toprakları beslediğimizde ve onları ısıtan güneş ışığını koruduğumuzda sağlam tohumlardan gelen başarılı insanları kaybetmeyecek, başarıların toplumsal olmasını sağlayabileceğiz. Toplumsal başarılar ise bizleri birkaç adım öteye taşıyacak.

Teşekkür

Bu yazı Adam Mickiewicz Üniversitesi Bilimsel İletişim Araştırma Grubu tarafından 7 Ocak 2020 tarihinde düzenlenen Küresel Kuzey, Küresel Güney ve Küresel Doğu odaklı okuma semineri sonrasında kaleme alınmıştır. Seminerlerle ilgili detaylı bilgiye <http://sc.amu.edu.pl/reading-seminar/> adresinden ulaşılabilir. Yazarın 1 Kasım 2019 - 31 Ekim 2021 arasında yürüttüğü araştırmalar Polonya Ulusal Ajansı (NAWA Poland) tarafından fonlanmaktadır.

Kaynakça

- Bol, T., de Vaan, M. ve van de Rijdt, A. (2018). The Matthew effect in science funding. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(19), 4887-4890. Erişim adresi: <https://www.pnas.org/content/pnas/115/19/4887.full.pdf>
- Doğan, G. (2017). *Akademik performans odaklı uluslararası üniversite sıralama sistemlerinin genel sıralamalarına ve ölçütlerine göre değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi. Erişim adresi: <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/3482>
- Gladwell, M. (2009). *Outliers: The story of success* [Çizginin dışındakiler] (A. Özer, Çev.). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Huang, J., Gates, A.J., Sinatra, R. ve Barabási, A-L. (2020). Historical comparison of gender inequality in scientific careers across countries and disciplines. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 201914221. Erişim adresi: <https://www.pnas.org/content/early/2020/02/14/1914221117>
- King, M.M., Bergstrom, C.T., Correll, S.J., Jacquet, J. ve West, J.D. (2017). Men set their own cites high: Gender and self-citation across fields and over time. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 3, 1-22. doi: 10.1177/2378023117738903

- Kuzhabekova, A. (2020). Invisibilizing Eurasia: How north–south dichotomization marginalizes post-soviet scholars in international research collaborations. *Journal of Studies in International Education*, 24(1), 113-130. doi: 10.1177%2F1028315319888887
- Merton, R.K. (1968). The Matthew effect in science. *Science*, 159(3810), 56-63. doi: 10.1126/science.159.3810.56
- Müller, M. (2018). In search of the global east: Thinking between north and South. *Geopolitics*, 21(7), 998-1014. doi: 10.1080/1369801X.2019.1585911
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2020). *Özet öğretim elemanı sayıları raporu*. Erişim adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Rossiter, M.W. (1993). The ~~Matthew~~ Mathilda effect in science. *Social Studies of Science*, 23(2), 325-341. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/285482?seq=1>
- Times Higher Education. (2020). *World university rankings 2020*. Erişim adresi: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/100/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

Bir Deneme: Ulusal Biyografi Veri Tabanımız Üzerine

An Essay: On Planing a National Biographical Database

Hakan Anameriç*

Öz

Akademik ve popüler çalışmalarda tarihte özgün soyut ve somut ürünleri ile iz bırakmış bireylerin biyografilerinin toplandığı biyografik çalışmaların ulusal ve uluslararası kullanımının son zamanlarda artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle gelişen elektronik yayıncılık olanakları ile birçok yayınevi, veri tabanı üreticisi ve ilgili akademik kurumlar çalışmalarıyla bu kaynaklara daha rahat bir platformda erişime açılması yönünde çaba göstermektedirler. Danışma kaynakları arasında sıklıkla başvurulanan biyografi eserlerinin belirlenecek kriterler doğrultusunda kullanıcılarla buluşturulması koordineli ve geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Çalışmada uzun süredir tam anlamıyla gerçekleştirilemeyen ulusal biyografi veri tabanı/sözlüğü/ansiklopedisinin hayata geçirilmesi için gereken çalışmalara ilişkin öneriler; biyografi eserlerinin gelişimi, Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki süreci ve ulusal biyografi eserlerimiz bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Biyografik eserler; ulusal biyografi veri tabanı; biyografi sözlüğü; biyografi ansiklopedisi; danışma kaynakları.

Abstract

It is observed that there has been an increase in the national and international use of biographical works where the biographies of individuals who left their marks with their unique, masterpiece, and concrete works in academic and popular studies. Many publishers, database producers, and relevant academic institutions make efforts to serve these resources for access on easier platforms, especially with developing electronic publishing opportunities. A coordinated and comprehensive study is required to present the biographies frequently used among the consultation resources to the users in accordance with the criteria to be determined. Recommendations regarding the studies needed for the realization of the national biography database / dictionary / encyclopedia that could not be entirely implemented for a long time; the development of biographical works, the process in the field of Information and Records Management and our national biography works will be addressed in the present study.

Keywords: Biographical works; national biographical database; dictionary of biographies; biographical encyclopedias; reference sources.

Dünya tarihinin son 250 yılında bilim, uzmanlaşma yolunda ciddi aşamalar kaydetmiş, farklı bilim dalları ve uygulama alanları ilişkileri koparılmadan sınıflandırılmış, bu sınıflama sonucunda fen ve uygulamalı bilimler, sosyal bilimler ile beşeri bilimler olarak üç temel sınıf ortaya konmuştur. Her ne kadar bu sınıflar altına giren veya kendini söz konusu gruba ait gören

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: anameric@ankara.edu.tr
Prof., Ankara University Department of Information and Records Management, Turkey

bilim dalları, sözde kesin bir sınıflamaya tabii tutulmuş olsa da bilim adamları ortaya koyduğu fikir, teori, icat, sistem, akım, yöntem ve teknikleri bilimin doğası ve ahlakı gereği tüm insanlığa mal etmişlerdir. Elbette ki insanlık tarihinde yanlışlanabilen bilimsel bilginin yanı sıra insanın zihinsel ve duygusal dünyasına da hitap eden epistemolojik olarak kaynağı belirlenmiş ve kendine has özellikleri olan sanat, felsefe ve dinî bilgi de şekillendirici olmuştur.

Bireyin ve toplumların gereksinimlerinin giderilmesinde kullanılan bu bilgi türlerinin ürünleri genellikle; ayrıntılarını, farklı yönlerini, ilişkilerini, pragmatik değerlerini, sosyo-kültürel etkilerini, iyi uygulama örneklerini, karşılaştırmalı ve eleştirel olarak ortaya koyan, alana ilgi duyan bireylerce kaydedilmiştir. Bu bireylere ait anlatımların gelecek nesillere aktarımını, kendilerinden çok sonra yaşamış olsalar bile fikrî takipçileri, bu kişileri tanıyan, ortaya koydukları argümanların hangi koşul ve şartlarda geliştiğini merak eden diğer bireyler mümkün olduğunca objektif biçimde yapmaya çalışmıştır. Bireylerin, bireyler tarafından yapılan ve bireyin hayatını *çalışmaları* ve *fikirleri* odağında konu alan bu tanıtım çalışmaları süreç içerisinde *biyografi* ve bunları yapanlara da *biyograf* ortak terimleri ile karşılık bulunmuştur. Romalı biyograf Cornelius Nepos'un (M.Ö. 110-25) günümüze erişen tek eseri olan Romalı kral, komutan/general, hukukçu/politikacı, şair, tarihçi ve filozofların hayat hikâyelerini anlattığı *Excellentium Imperatorum Vitae* ve Yunanlı tarihçi, deneme yazarı ve biyograf Lucius Mestrius Plutarchus'un (46-119?) soylu/aristokrat 24 Yunanlıyı 24 Romalı ile kişilik özelliklerine göre ahlak çerçevesi üzerinden karşılaştırdığı, dilimize *Paralel Yaşamlar* olarak çevrilen *Lives of the Noble Greeks and Romans - Bioi Parállēloi* isimleriyle bilinen yapıtlarıyla başladığı öngörülen biyografi çalışmaları, tarihsel süreç içerisinde birçok örneğiyle günümüze kadar ulaşmıştır.

Biyografinin gerekliliği, bireyin ortaya koyduğu somut ve/veya soyut kavram ve ürünleri hangi ortam, şart, hal içinde, ne amaçla, ne zaman ve nasıl gerçekleştirdiğinin cevaplanması ile açıklanabilir. Ayrıca bu kavram ve ürünlerin eski ile yeni arasındaki bağlantılarının anlaşılmasına, insanlık tarihi açısından *tarihi* olarak bakılıp bakılmayacağına sorgulanmasına, bunları üreten bireylerin *tarihi birer kişilik* olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine karar verilmesine de kaynaklık edebilirler. Her ne kadar retrospektif bir kaynak olarak değerlendiriliyor olsa da biyografi, bilimin hemen her alanında kullanılagelmiş, bireylerin soyut ve/veya somut ürünleri bağlamında kurgulanması gelenek haline gelmiş bir çalışma alanıdır.

Biyografik çalışmaların yaklaşık 2000 yıllık geçmişine bakıldığında bu çalışmalara konu olan bireylerin öncelikle çeşitli kademe ve sıfatlardaki üst düzey devlet/kamu yöneticileri olduğu görülmektedir. Bu kişilerin biyografilerinin günümüzdeki örneklerine nazaran çok daha ayrıntılı ve efsanevi özelliklerle kaydedildiği bizlere ulaşan birçok yazılı eserde müstakil veya bir eserin parçası/bölümü şeklinde yer bulmaktadır. Her ne kadar görevleri tam olarak biyografik olmasa da resmî tarih yazıcıları -şehnâmecî/vakanüvis- ait olduğu toplumun yöneticilerini içinde bulunan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları da değerlendirerek ve kronolojiye sadık kalarak aktarmıştır. Bir diğer biyografik çalışma kaynağı ise resmî görevliler dışında halktan aydınlar, bilim adamları, edebiyatçı veya sanatçılar arasından gelen kişi ve olaylara daha objektif bakma şansı olan ve eleştirel yönü kuvvetli biyografilerin çalışmalarıdır. Bu bağlamda biyografik çalışmaların ilk örneklerinin yoğunlukla tarihî biyografiler olduğu anlaşılmaktadır.

16. yüzyıla kadar tarihte öne çıkmış, insanlığa yön vermiş liderler ve öncüler odağında gelişme göstermiş olan biyografiler, müstakil eserler veya bir eserin bölümü olarak üretilmişlerdir. Örneğin Geç Ortaçağ'da Ortadoğu ve Avrupa'da Hz. İsa ve azizlerin, kral,

prens, aristokrat ve din adamlarının, yine Arap-İslam Devleti döneminde Hz. Muhammed (s.a.v) ve halifelerin, ilerleyen dönemlerde ise bunlara ek olarak sultan, padişah ve ulemanın biyografileri kendine has gelenek ve isimlerle, 16. yüzyıla kadar neredeyse tamamı genel/umumî tarih kitaplarının bir bölümü veya cildi olarak yazılmaya başlamıştır.¹ Literatürümüzde genellikle şemail, siyer, nâme, tabakât, terceme/terâcim, tezkire gibi belli içerik, konu ve kapsamı ifade eden genel terimlerle isimlendirilen biyografi eserleri, belirli bir gelenek ve sistematik içerisinde yazılmaya ve aktarılmaya devam etmiştir. Bunlara Tirmizî'nin Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı ve kişiliğini anlattığı ve üzerine çok sayıda şerh, haşiye ve ihtisar çalışması yapılan *eş-Şemâ'ilü'n-nebevîyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye*'si, Türkçe siyer eserlerinin önemli örneklerinden olan Mustafâ b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr Erzurûmî'nin *Siyer-i Nebî*'si, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin ilk 20 yılını konu alan Bostân Çelebi'nin *Süleymân-nâme*'si, Osmanlı Tarihi'nde gerçek anlamda ilk tabakât eseri olarak kabul gören Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *eş-Şekâ'îku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*'si, Osmanlı dönemi Anadolu coğrafyasındaki ilk tezkire olarak kabul edilen Sehî Bey'in *Hişt Behişt*'i ve onun ardılı olan Latifi'nin *Tezkiretü's-Şuara*'sı (1487) bu dönemin biyografik eserlerine örnek olarak verilebilir.

Nicelik ve nitelik bakımından zengin olan biyografi eserlerimiz, 16. yüzyıldan itibaren matbaanın gelişimi (müteharrrik hurufat/hareketli harflerle baskı tekniği), bürokrasi ve kamu yönetimindeki değişimler, bilim ve uzmanlık dallarındaki gelişime paralel olarak hem edebi tür hem de akademik bir anlam kazanmıştır. Avrupa'da sanatçılar da biyografilere konu olmaya başlamış, biyografiler bibliyografya çalışmalarına da yardımcı kaynak olarak kullanılmaya başlamıştır. Bunların ülkemizdeki en bilinen örneği ve otobiyografisi ile kendi hakkında bilgileri de bizlere ileten Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (16??) ve *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâti'l-fühûl* (16??) adlı eserleridir. Bu yüzyılla birlikte ortaya çıkan en önemli değişiklik, daha önce çeşitli tarih, bibliyografya, ansiklopedik bibliyografya, antoloji türü eserler içinde yer verilen, genel konulu eserlerin kısımları şeklinde hazırlanan biyografik eserlerin müstakil olarak yazılmaya başlamasıdır. Ortaya konan bu eserlere terceme-i hâlin yanı sıra (birden fazla bireyin biyografisi ise terâcim-i âhvâl) vefeyât, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadîka, devha, sefine, tuhfe gibi çeşitli isimlendirmeler de yapılmıştır. Böylelikle biyografi eserleri farklı türlerde eserlerle sayısal olarak artış göstermeye devam etmiştir. 17. yüzyılda Francis Bacon ile başlayan modern ansiklopedi çalışmaları, farklı disiplinlerdeki yeni bilimsel ve felsefi gelişmeleri bir arada duyurmayı amaçlayan Denis Diderot ve Jean le Rond d'Alembert'in *Encyclopédie*² projesi ile şekillenmiş, biyografilerin de bir araya getirildiği ve daha sonraki dönemlerde ansiklopedilerin temel bileşenlerinden/maddelerinden olmuştur. 18. yüzyıla kadar Avrupa ve Osmanlı coğrafyasında biyografik eserlerin kaynakları genellikle önceki benzer çalışmalar, genel tarih, coğrafya, askeri tarih, edebiyat tarihi, ilahiyat ve hukuk kitapları olmuş, daha önce yazılan telif eserlere çok sayıda zeyl (ek) yapılarak genişletilmiştir. Nefeszâde İbrahim'in hattat biyografilerinden oluşan eseri *Gülzâr-ı Savâb*'a Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in yaptığı *Devhatü'l-Küttâb* (1757) buna örnek olarak verilebilir. 18. yüzyılda özellikle Avrupa'da gerçekleşen bilim ve sanattaki uzmanlaşma ile birlikte, biyografilerin genel konulu ve uzun tarih kapsamlı içerik ve düzenine yeni bir bakış açısı getirerek daha özel konu/bilim dalı/uygulama alanı başta olmak üzere coğrafî, belirli bir zümre veya meslek grubu (prozopografi)³ ve kronolojik kapsam sınırlamaları yapılmaya başlamıştır. 18. yüzyıl tür ve

¹ Bakınız; Feridun Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi* (3): 83-90, 1999.

² Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers.

³ Siyasal veya toplumsal tarih araştırmalarında grup biyografisi olarak bilinen bir araştırma yaklaşımı (Eldem, 2009).

üslup açısından biyografik eserlerin farklı bir boyut kazandığı geleneksel anlamda kendinden önceki benzer eserlere bağlı kalmayarak, belgesel bir çalışma ürünü haline geldiği bir süreci de ifade etmektedir. Camiamızın unutulmazlarından Dr. Müjgân Cunbur'un⁴ da açıklamalarıyla literatürümüze tekrar kazandırdığı [Gelibolulu] Âlî Mustafa Efendi'nin hattat, müzehhip, nakkaş ve mücellitlere dair eseri olan *Menâkıb-ı Hünerverân* (1600), Baldırzâde Mehmed Efendi'nin Bursa'da yaşamış Osmanlı âlim, mutasavvıf ve şairler hakkında yazdığı *Ravza-i Evliya (Vefeyât-ı Baldırzâde)* (1649), Osmanzâde Ahmed Tâib'in Alâeddin Paşa'dan Râmi Mehmed Paşa'ya kadar 93 sadrazamın biyografisini içeren *Hâdikâtü'l-Vüzerâ* (17??) Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin bilinen dört biyografik eserinden biri olan ve son dönem Osmanlı biyografilerinden İbnülemin Mahmud Kemal İnal⁵ tarafından genişletilerek matbu nüshası yayınlanan *Tuhfe-i Hattâtîn* (17??), Sahafklar Şeyhizâde Ahmed Nazif Efendi'nin nakîbüleşraf biyografilerini içeren *Riyâzü'n-Nükabâ* (1834-1837) bu dönemin özelliklerini taşıyan biyografik eserlere örnek olarak verilebilir. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer nokta, her ne kadar biyografi eserlerimiz nicelik ve nitelik yönünden fazla ve yeterli olsa da tanınmış ve nüshaları fazla olanlar dışında kalanların büyük bölümü basılmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde kaleme alınan örneklerden farklı olarak, kamu kurumlarının birey ile ilgili tuttuğu kayıtlar ve kişiye ait özel arşiv kaynaklarının da kullanılmaya başladığı bu dönemde, tanınan veya iletişimde olunan bireylerin biyografilerinin yanı sıra araştırma yaparak biyografi yazıncılığının başlaması ile biyografi hazırlama/yazma metodolojisi ciddi biçimde değişmiştir. Bu tür biyografinin ilk örneği, İskoç biyograf ve hukukçu James Boswell'in çok yönlü bir edebiyatçı ve eleştirmen olan Samuel Johnson'un hayatını anlattığı 1791'de iki cilt olarak yayınlanan *The Life of Samuel Johnson* adlı kitabıdır (Caine, 2019: s. 42-43).

Akademik ve popüler süreli yayınların da -özellikle dergiler- bilimsel ve gündelik iletişimde yaygınlaşmaya başlaması, biyografilerin yayın alanını genişletmiş ve takibini kolaylaştırmıştır. Yerel, ulusal ve uluslararası çapta yayınlanan süreli yayınlarda yer alan necrology/obituary bölümü veya ilanları da biyografik eserlerin hazırlanmasında kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu yüzyılın son yıllarında otobiyografi çalışmaları da başlamış, yazar bakımından ikinci bir biyografi türü daha ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru günümüzde biyografik bilgiye erişimde en çok tercih edilen biyografik eserler olan *Who's Who* (Kim Kimdir?) serileri hazırlanmaya başlamıştır. 1849'da ilk defa yayınlanan *Who's Who* türü biyografik danışma kaynakları, günümüzde de genel ve özel coğrafi, kronolojik ve konu sınırlamaları yaparak yayınlanmaya devam etmektedir. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye'deki biyografi çalışmalarına kaynaklık edecek önemli bir gelişme de 1879-1909 yılları arasında devlet memurlarının görevleri süresince tüm faaliyetleri için düzenli olarak tutulan *Sicill-i Âhvâl Defterleri*'nin Dâhiliye Nezareti'ne bağlı birimlerce tutulması olmuştur (Çetin, 1992). Kanun-ı Esasî'ye kadar merkezî bir kayıt sistemi olan bu uygulama, 1909'dan itibaren günümüze kadar uzanan her kurumun kendi memurunun sicil dosyasını tutma zorunluluğu şeklinde devam etmektedir.

Yayınevlerinin danışma kaynaklarına olan ilgisi ve güncel bilgi talebi, hemen her bilim ve uygulama alanına hitap eden biyografik eserleri daha popüler ve gerekli kılmıştır. Birçok akademik ve özel yayınevi çok sayıda ulusal/uluslararası çapta genel veya özel kapsamlı biyografi kitapları ile ansiklopediler yayınlamışlardır. Bunlar arasında bilim, sanat, edebiyat ve

⁴ Gelibolulu Mustafa Âli (1982). İlk matbu nüshası, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın önsözü ile 1926'da yayımlanmıştır. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli (1926).

⁵ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.

kültür tarihi çalışmaları için temel başvuru/danışma kaynaklarından olan Mehmed Süreyyâ'nın literatürümüzde *Sicill-i 'Osmânî* olarak bilinen Osmanlı Devleti'nde 1899 yılı sonuna kadar yaşamış olan çeşitli meslek erbabının arşiv belgelerini, hususî ve resmî vekâyinâmeler ile dönemin diğer biyografik eserlerinin kullanılarak hazırlandığı tercüme-i hâlini içeren *Tezkire-i Meşâhir-i 'Osmânî* (I-III, 1890-1893; IV [t.y]), Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin 1691 şair, edebiyatçı, bilim adamı, mutasavvıf, hekim ve tarihçinin biyografilerini içeren 3 ciltlik *Osmanlı Mü'ellifleri*⁶ (I, 1915; II/1, 1920; II/2, 1922; III, 1924) eski harfli Türkçe basılmış son kapsamlı Osmanlı dönemi biyografik çalışmaları olarak kabul edilebilir Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılında biyografik eserlerin tarih, coğrafya, meslek grubu bağlamında sınırlamaları yapılarak biyografi sözlükleri⁷, monograf serileri, ansiklopedi ve prozopografi türünde yayınladıkları görülmektedir. Bunlar arasında İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın 1800-1941? yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan 566 şairin hayat hikâyeleri ve eserleri hakkında bilgi veren *Son Asır Türk Şairleri* (1930-1942), 1852-1922 yılları arasında göreve gelmiş 37 sadrazamın hayat hikâyelerinin arşiv belgelerine dayalı olarak aktarıldığı *Osmanlı Döneminde Son Sadrazamlar* (1940-1953), Osmanlı hattatları hakkında belki de en kapsamlı biyografik eser olan *Tuhfe-i Hattâtîn*'e zeyl olarak hazırlandığı kabul edilen 1760-1953 yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan 11'i kadın 329 hattatın biyografilerini içeren *Son Hattatlar* (1955), 1785-1957? yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan klasik Türk müziği temsilcilerinin biyografilerini anlatan *Hoş Sada: Son Asır Türk Musikîşinâsları* (1958) adlı eserler prozopografya örnekleri olarak verilebilir. 20. yüzyılın önemli biyografilerinden İbrahim Alaaddin Gövsa'nın *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi* (1933-1936), *Kâşifler ve Mucitler* (1939), *Elli Türk Büyüğü* (1940) ve *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*⁸ (1945-1946) biyografik sözlük ve ansiklopedi türüne, ayrıca yine İbrahim Alaaddin Gövsa'nın başkanlığındaki bir komisyon tarafından yayımlanan ve 40 kitaptan oluşan *Büyük Adamlar Serisi* (1927-?) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın farklı alanlarda tanınmış 164 Türk büyüğünün monografilerinden oluşan *Türk Büyükleri Dizisi* (1986-1998) müstakil biyografik eser türüne örnek olarak gösterilebilir.

Bu gelişim süreci ve örneklerden sonra ülkemizde biyografik eserler ile ilgili özel ve genel anlamda ele alınması gereken iki konu olduğu kanaatindeyiz. İlki, Bilgi ve Belge Yönetimi (Kütüphanecilik, Dokümantasyon ve Enformasyon ve Arşiv) alanında biyografik eserlerin devamlılığının sağlanması konusudur. Alanın en eski ve uzun ömürlü akademik süreli yayını olan Türk Kütüphaneciliği / TK dergisinde (eski adı ile Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni - TKDB) 1952-1967 yılları arasında *Kütüphaneciliğimize Kanat Gerenler* bölümü altında *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler* ve *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Eden Yabancı Müttehassıslar/Uzmanlar* başlıklarıyla yerli ve yabancı kütüphaneci/uzman, edebiyatçı ve bilim adamlarının biyografileri yayınlanmıştır. Bu örnekler 20. yüzyılda süreli yayınlarda yer alan ve belirli bir meslek grubu üzerine yoğunlaşmış, alanımız dışında pek bilinmeyen bir biyografi serisidir. 1960'da *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Selahattin Çetintürk*'e⁹ kadar numaralı (26) biçimde ilerleyen ve 1962'de Behire Abacıoğlu¹⁰ ile sona eren seri [muhtemelen 27 olmalı], 1967'de *1967 Yılı'nın Kütüphane Dostları* başlığı ve Halil Nuri

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, 2009.

⁷ Biyografik bilgilerin verildiği genellikle alfabetik olarak düzenlenen ve bireyleri mümkün olduğunca tüm yönleri ile tanıtan ansiklopedik sözlüklere verilen genel ad. Gelişim süreci ve örnekleri için bkz.Khalidi (1973).

⁸ *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'nin genişletilmiş şeklidir. Tam adı *Türk Meşhurları Ansiklopedisi: Edebiyatta, Sanatta, İlimde, Harpte, Politikada ve Her Sahada Şöhret Kazanmış Olan Türklerin Hayatları Eserleri*'dir.

⁹ *TKDB* 9 (1-2), 70, 1960.

¹⁰ *TKDB* 11 (1-2), 60-62, 1962.

Yurdakul, Âfet İnan ve Süleyman Sırrı Gürsan'ın biyografileri¹¹ ile bir sayı daha yayınlanmıştır. 1968'de Prof. Dr. Osman Ersoy'un hazırladığı, [Prof. Dr.] Meral Şenöz (Alpay) ve [Prof. Dr.] Jale Buğra (Baysal)'ın biyografilerine yer verdiği *Kütüphanecilikte Kim Kimdir?* ve aynı yıl Çınar Güney'in çevirisini yaptığı Emile Joseph Labarre'ın biyografisinin yer aldığı *Kütüphanecilik Dünyasından Portreler*¹² bölümleri dergideki yeni biyografi bölümleri olmuştur. TK'da yukarıda adı verilen dizi başlıklarının yanı sıra Anma/Kayıplar başlıkları altında 1974'ten itibaren nekroloji¹³ türü biyografilere de yer verilmiştir. Bilim ve uygulama alanımızla ilgili diğer süreli yayınlarda yayına başladıkları tarihlerden itibaren Anma/Kayıp/Nekroloji türü biyografik bölümlere yer verildiği, özel sayılar çıkarıldığı, emekli olan veya vefat eden meslektaşlar için hazırlanan anı/hatıra türü kitaplarında (festschrift) da ilgili bireylere ilişkin detay derecesi değişen biyografilerin yayınlandığı bilinmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki bu örnekler bağlamında ve bilgi kaynaklarının içerik, düzen, kapsam ve yöntem bakımından otorite olduğu gerçeğinden de hareketle 1968'de başlatılan *Kütüphanecilikte Kim Kimdir?* niteliğinde bir biyografik çalışmanın Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri, meslek kuruluşları ve ilgili kamu kuruluşlarının koordinasyonu ile planlanarak hazırlanması yerinde olacaktır. Bu çalışma ile alan yazınımızda yaklaşık 70 yıldır çeşitli başlıklar altında ve farklı türde bilgi kaynakları içerisinde yayınlanmış biyografik çalışmalar ile son dönemde Bilgi ve Belge Yönetimi alanında faaliyet gösteren bireylerin belirlenip biyografileri bir araya getirilerek, -isimleri birer öneriden ibaret olan- *BBY'de Kim Kimdir?* veya *Bilgi ve Belge Yönetimi Biyografi Ansiklopedisi* başlıklı biyografik sözlüğün/ansiklopedinin (dictionary of biography/biographical encyclopedia) yayımlanması gereklidir. 2020 yılına kadar birçok meslek grubu, bilim dalı, sanat dalı, tarihsel bir grubun ortak özellikleri, belirli bir coğrafi bölge ve belirli bir tarihsel süreç içerisinde iz bırakmış ve/veya ilgili alana soyut / somut katkı sağlamış bireylerin ve grupların biyografileri yayınlanmıştır. Bir bilim ve uygulama alanına ait olacak bu eserin ulusal biyografi çalışmalarına da entegre edilmesi; biyografik eser literatürüne katkı, alanın etkinliğinin farkındalığı, alana katkı sağlayan bireyler bağlamında disiplinlerarası özelliğinin vurgulanması ve alanın bireyler üzerinden geçirdiği sürecin değerlendirilmesi açılarından faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

Biyografi eserleri ile ilgili ikinci konu ise ulusal biyografi hazırlanması gerekliliğidir. Son zamanlarda özellikle sosyal ve beşeri bilimler disiplinleri arasında biyografiye duyulan ilgi ve gereksinim, bireyler veya gruplar üzerinden sosyal, kültürel ve siyasi durumu ile çıkarımlar yapma aşamasına gelmiştir. Caine'e göre (2019, s. 1) biyografik çalışmalar; *"bir dizi farklı tarihsel dönem ve soruna yeni ışık tutmanın ve daha önce ihmal edilmiş olan bireyleri ve grupları tarihsel analiz çerçevesine dâhil etme çabası nedeniyle daha tercih edilir"* hale gelmiştir. Gerçekten de biyografi son 100 yıllık süreçte birey, aile, grup, meslek sınıfı gibi sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikolojik olayların nasıl ve neden olageldiğinin anlaşılmasında birden fazla disiplini içerecek çalışmaları destekleyecek niteliğe kavuşmuştur. Elbette ki farklı bilim dallarının teorilerinde biyografik çalışmaların içerik, kapsam, düzen ve erişim sorunlarının olduğu da bilinmekle birlikte biyografik eserler vazgeçilmez kaynaklar haline gelebilmiştir. Son 20-25 yıllık dönemde yerel, ulusal ve uluslararası kapsamda hazırlanan biyografik eserlerin "ulusal" çapta birleştirilerek/entegre edilerek farklı yöntemlerle "uluslararası" çapta erişime açıldığı görülebilmektedir. Bu dönemde bilgi erişim süreci ve

¹¹ TKDB 16 (4), 270-272, 1967.

¹² TKDB 17 (2), 121-122, 1968. Bu bölüm ile ilgili yapılan açıklama ilgi çekicidir.

¹³ İlk kullanıldığı sayı TKDB 24 (1), 75-77, 1975. Hazırlayan: İ[smet] Binark, "Arif Nihad Asya".

tercihler göz önüne alındığında elektronik veya çevrimiçi kaynakların öncelikli olduğu bilindiğinden “bütünleşik”, “toplu”, “entegre” bilgi kaynaklarının hazırlanmasına daha fazla zaman, emek ve maddi kaynak aktarıldığı açıktır. Bu genel açıklamaya biyografik eserler yönünden bakıldığında, çevrimiçi biyografik veri tabanları akademik kurumlar, yayınevleri, aracı kuruluşlar, veri tabanı üreticileri ile ilgili kamu kuruluşları tarafından projelendirilerek / koordine edilerek hazırlanmakta ve belirlenen kriterler / kurallar çerçevesinde hizmete sunulmaktadır. Biyografik eserlere daha kolay erişimin sağlanmasının arka planında uzunca bir süredir monograf, makale, bildiri, ansiklopedi maddesi, tez gibi farklı tür ve ortamlarda yayınlanan biyografilere erişimin daha da zorlaşması, biyografileri yazılan bireyler hakkında yeni bilgilerin ortaya çıkması ve içeriğin güncelliğini kaybetmesi, verilen bilgilerdeki yetersizlik ve kaynakların dağınık vaziyette yani farklı bilgi merkezlerinde yer alması gösterilebilir. Elbette ki biyografik eserlerin bir araya getirilmesi, içerdikleri maddelerin düzenlenmesi, editoryal çalışmaların koordinasyonu, ulusal biyografi sözlüğü, ansiklopedisi veya çevrimiçi veri tabanında hangi bireylerin yer alacağını belirlenmesi, biyografiler için hangi kaynakların kullanılacağı, biyografik verilerin/bölümlerin neler olacağı gibi aşamaların uluslararası biyografik veri tabanlarına veya eserlerine de kaynaklık edeceği ön görülerek planlanması gerekmektedir.

Ülkemizde şu ana kadar geniş veya dar kapsamda çeşitli meslek gruplarından, belirli tarihî dönemlerden, belirli bir coğrafi bölgeden farklı yönleri ile tarihte iz bırakan bireylerin biyografik eserinin bir araya getirildiği “ulusal” nitelikte adına “Ulusal Biyografi Ansiklopedisi / Sözlüğü / Veri Tabanı” diyebileceğimiz basılı veya çevrimiçi bir kaynağımız oluşturulamamıştır. 1999 yılına kadar hazırlanamayan bu kapsam ve içerikteki biyografi eseri/veri tabanı, ne yazık ki K.G. Saur Verlag (daha sonra De Gruyter) tarafından Dünya Biyografik Arşivi'nin (World Biographical Archive/Index)¹⁴ bir bölümü olarak Türk Biyografi Arşivi (Turkish Biographical Archive [TBA] - Türkischer Biographischer Index [TBI]¹⁵) hazırlanarak yayımlanmıştır. 1999'da Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyumunda Stefan Jackl'in sunduğu bildiriye söz konusu yayının hazırlanış nedenini; “*Türk Ulusal Biyografisi gibi kapsamlı bir kaynak olmadığı için mevcut biyografik danışma kaynaklarında ise çok sayıda eser yer almamaktadır. Öte yandan bu kaynaklarda bir kişinin soyadı, adı ve lakabı gibi farklı erişim uçlarından birisiyle erişim çok güç olmaktadır. Türk Biyografi Arşivi'nin üstünlüğü geniş kapsamlı olması ve erişim kolaylığı bulunmasıdır.*” şeklinde açıklanmıştır (Jackl, 1999, s. 425). Ülkemizde bu toplantıdan ve hazırlanan eserden sonra Jackl'in ve çalışmayı hazırlayan ekibin gerekçelerini çürüten çok sayıda müstakil biyografik eser veya çalışma yayınlanmış ancak yine de bütünleşik bir ulusal biyografi projesi somutlaşmamıştır. 18 yıldır çeşitli baskı ve elektronik versiyonları yapılan TBI'in son baskısında pek fazla değişmeyen 154 biyografik danışma kaynağı kullanılmıştır. Sözü edilen eserin bir dizin olduğu, biyografik bilgilerin isim(ler), tarih(ler), meslek(ler)¹⁶ ve bu bilgilerin alındığı kaynak(lar) ile sınırlı olduğu yani tam anlamıyla bireyle ilgili biyografik bilgilere yer

¹⁴ Günümüzde World Biographical Information System (WBIS) olarak yayınlanmaktadır (<https://www.degruyter.com/view/db/wbispluse?language=en>)

¹⁵ İlk cildi 2002'de yayınlanmıştır. Toplam 3 cilt olan eserin, 2004 ve 2011'de K.G. Saur ve De Gruyter tarafından reprintleri yapılmıştır (Türkischer biographischer index, 2004, 2011)

¹⁶ Türkischer Biographischer Index kapsamında doğrudan Bilgi ve Belge Yönetimi alanına yönelik tek kaynak İbrahim Halil Göktürk, “Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürleri”, *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında* içinde (47-62). Hazırlayan: Hasan Duman, İstanbul: TKD İstanbul Şubesi, 1984. Bilgi ve Belge Yönetimi alanı ile ilgili Adnan Ötügen, Osman Ersoy, Müjgan Cunbur, İlhan Kum, Meral Alpay, Jale Baysal, Aysel Yontar, Mustafa Akbulut, Necmeddin Sefercioğlu ve İsmail E. Erünsal biyografileri için 1985-1999 yılları arası 6 baskı yapmış olan *Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir=Who's Who in Turkey* adlı kaynaktan faydalanılmıştır.

vermediği unutulmamalıdır (Türkischer..., 2011: s. ix-x). Ancak farkında olunması gereken nokta, 1999'dan beri eksikliği yabancı yayınevleri tarafından dahi dile getirilen bu ulusal kaynak için henüz gerçek anlamda ve geniş kapsamlı bir girişimde bulunulmamış olmasıdır.

Basılı ve elektronik ortamda hazırlanmış *Dictionary of World Biography*, *Australian Dictionary of Biography*, *American National Biography*, *Dictionary of Canadian Biography*, *Dizionario Biografico degli Italiani*, *Diccionario Biográfico Español*, *Österreichisches Biographisches Lexikon* ve *Deutsche Biographie* gibi önemli biyografik kaynakların arasına teknik ve altyapı olanakların sınırsız olduğu bu dönemde yapılacak geniş kapsamlı bir çalışma ile ulusal biyografimizi de eklemek gerekmektedir. Bunun kurgulanmasında 2002 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından başlatılan ve Türkiye Bilimler Akademisince (TÜBA) planlanarak yürütülen Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi'ne benzer bir yapı izlenebilir. Bu proje sürecinde Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü¹⁷ kapsamının sosyal bilimler, doğa bilimleri, tıp ve mühendislik terimleri sözlüklerinden oluşmasına karar verilmiş, bu sözlüklerde terimleri yer alacak 89 alan belirlenmiş, alan uzmanları terimlerin Türkçe karşılıklarını belirleyerek tanımlamış ve sözlük TÜBA tarafından 2011-2019 yılları arası basılı ve elektronik ortamda kamuoyuyla paylaşılmıştır. Belirlenen alanlar aynı zamanda üniversitelerimizdeki bölüm/anabilim dalı olmaları nedeniyle terimler ve Türkçe karşılıklarının bulunarak Türkçe'ye kazandırılması Türk akademi camiası için geniş kapsamlı ve katılımcı bir projenin sürdürülebileceğini de kanıtlamıştır. İsmi öneriden ibaret olan Ulusal Biyografi Veri Tabanı / Ansiklopedisi / Sözlüğü de benzer şekilde kurumlar arası koordinasyon ile yürütme, danışma ve denetleme kurullarının belirleyeceği biyografisi yazılacak bireylerin seçim kriterleri, biyografi yazarları, içerik ve biçim özellikleri, yayın/erişim olanakları ve çalışma grupları ile daha fazla gecikmeden geniş katılımlı bir platformda hazırlanmalıdır.¹⁸

Kaynakça

- Bursalı Mehmed Tahir. (2009). *Osmanlı müellifleri (I-II-III)*. M. Tatçı ve C. Kurnaz (Hazırlayan). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Caine, B. (2019). *Biyografi ve tarih*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetin, A. (1992). Sicill-i ahval defterleri ve dosyaları. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 6 (66), 35-43.
- Eldem, E. (2009). Padişahın paşaları ve prozopografya hakkında. *Toplumsal Tarih*, 190, 44-48.
- Emecen, F. (1999). Osmanlı kronikleri ve biyografi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3, 83-90.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1926). *Menâkıb-ı hünerverân*. İ. M. K. İnal. (Yay. Haz.). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1982). *Hattatların ve kitap sanatçılarının destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*. M. Cunbur (Yayına Hazırlayan). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Jackl, S. (1999). Dünya biyografi arşivi. Ö. Bayram (Çeviren). *Türk Kütüphaneciliği*, 13, 424-425.
- Khalidi, T. (1973). Islamic biographical dictionaries: A preliminary assessment. *The Muslim World*, 63(1), 53-65.
- Müstakimzâde Süleymân Sâdeddin Efendi. (1928). *Tuhfe-i hattatîn*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türkischer biographischer index*. (2004, 2011). Bearbeitet von = Compiled by Jutta R. M. Çıkar [Sauer]. München: K. G. Saur; [Berlin]: De Gruyter.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tubaterim.gov.tr/>

¹⁸ Bu alandaki son gelişme, 2013'te Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından hazırlanarak basılan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Başlangıçtan 20. Yüzyıla)*'nin Mayıs 2020'de <http://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa> adresinden çevrimiçi erişime açılmış olmasıdır.

Teknoloji ve Bilgi Çağında Müzeler: Genel Bakış

Museums in the Age of Technology and Information: Overview

Sümeyye Akça*

Öz

Bilgisayar ve internetin hayatımızın pek çok alanında yer aldığı günümüzde, insan doğasının en yaratıcı taraflarını nesillere aktaran kültürel bellek kurumlarının bu araçları kullanmaması olanaksız görülmelidir. Kültürel bellek kurumlarından olan müzeler de zaman içerisinde değişmekte ve yeni teknolojilerden faydalanarak koleksiyonlarını kullanıcı odaklı ve daha erişilebilir hâle getirmektedir. Böylelikle müzeler, bilgi teknolojilerini ve sosyal medyanın getirdiği imkânları iş süreçlerine uyarlamış; katılımcı sergiler ve organizasyonlar düzenleyerek, sohbet ve tartışmalarla daha geniş, küresel kitleden potansiyel ziyaretçi edinmeyi ve müzenin etrafında ilgi alanlarına sahip topluluklar oluşturarak sürdürülebilir olmayı hedeflemiştir (Tuğbay, 2012, s. 6). Bu çalışmada, müzelerin bu yeni teknolojilerin sunmuş olduğu fırsatları uygulamalarına nasıl adapte ettikleri literatür üzerinden dünya ölçeğinde incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 107 müze müdürlüğüne anket uygulanarak müzelerin dijitalleştirme, sosyal medya kullanımı ve dijital ortam temsiliyetleri gibi konulardaki uygulamalarına bakılmıştır. Bulgulara göre, ankete cevap veren 63 müzeden 56’sında dijitalleştirme yapılmamaktadır. Bu kurumlardan yalnızca 23’ünün kendisine ait bir web sitesi bulunmaktadır. Ankete cevap veren kurumların yarısı ise sosyal medyada görünür değildir. Çalışmanın sonucunda, veriler bağlamında Bakanlığa bağlı müzelerin bilgi teknolojileri ve interneti etkili kullanmada çekimser kaldıkları söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Müzelerin sosyal medya kullanımı; müzelerde dijitalleştirme; müzelerde dijital uygulamalar.

Abstract

In today’s world, where computers and the internet are involved in many areas of our lives, cultural memory institutions that transfer the most creative aspects of human nature to generations should not be seen as impossible to use these tools. Museums from cultural memory institutions also change over time and make their collections user-oriented and more accessible by taking advantage of new technologies. Thus, museums adapted the opportunities brought by information technologies and social media to business processes; by organizing participatory exhibitions and organizations, they aimed to attract potential visitors from a wider global audience through conversations and discussions and to maintain existing interest by creating communities with interests around the museum (Tuğbay, 2012, p. 6). In this study, how museums adapt the opportunities offered by these new technologies to their applications has

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: sumeyyeakca@ardahan.edu.tr
Assistant Prof., Ardahan University Department of Information and Records Management, Turkey

been examined through the literature on a world scale. In addition, digitization in the museums, usage of social media, and digital platforms has been investigated applying the survey on the 107 museums affiliated the Ministry of Culture and Tourism in Turkey. According to the findings, 56 of 63 museums responding to the survey are not digitized their collection. Only 23 museums from these institutions have their own website. Half of the institutions that responded to the survey are not visible on social media. As a result of study, it can be said that the museums affiliated to the Ministry are reluctant to use information technologies and the internet efficiently.

Keywords: *Social media usage of museums; digitization in museums; digital applications in museums.*

Giriş

Kültür mirasını korumak ve onları yeni yollarla paylaşmak müzelerin en önemli misyonudur. Bu misyonu yerine getirebilmek için müzeler, her daim teknolojik altyapıya ihtiyaç duymaktadır. Müzeler; kültürel mirasa erişmemize, bağlantı kurmamıza, hikâyeler anlatmamıza, bir şeyleri saklamamıza ve düzeltmemize yardımcı olacak teknolojiye sahip olmalıdır. Geçmişte müzeler, halkı kültürüyle bütünleştirme misyonunu ancak geçici sergiler, paneller gibi süreli etkinliklerle kısıtlı olarak gerçekleştirmekteydi (Peers ve Brown, 2003, s. 13). Daha geniş bir kitleye hitap etmek adına, üniversal bir erişim ve iş birliğinin (collaboration) arttırılması için dijitalleştirmeye beraber Web 2.0 teknolojileri (etiketleme, blog oluşturma ve sosyal medya) müzelerde giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Müze yöneticileri, bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanarak, kullanıcılar için müze deneyimi geliştirmenin önemini fark etmişlerdir (Hume ve Mills, 2011; Chiang, Tsai ve Han, 2016). Bu bağlamda, müzelerin geleneksel iş süreçlerine hem internetin hem de bilgisayar teknolojilerinin sağlamış olduğu imkânları entegre ettikleri görülmektedir. İyi tasarlanmış ve akıllıca kullanılan dijital araçlar, müzelerde ziyaretçilerin kültür varlıklarıyla etkileşimini ve öğrenmeyi geliştirmekte; farklı arka plan, ilgi alanları ve bilgi düzeylerine sahip ziyaretçilerde bu miras ürünlerinin daha fazla merak uyandırmasını ve mirasın içeriği hakkında daha öğretici olmasını sağlamaktadır (Falk ve Dierking, 2008, s. 21). Bilhassa internet teknolojileri ve akıllı telefonların hayatımızın her alanında kullanılmaya başlanmasıyla beraber müzelerin de galeri politikaları, sergi tasarımları, dijital içerikleri, web sitesi tasarımları, platform seçenekleri bu doğrultuda yenilenmiştir. Müzeler, teknolojinin nimetlerinden faydalanarak insanlar ve koleksiyonlar arasında bağlantı kurmanın yeni yollarını keşfetmektedir. Bu teknolojiler; yüksek çözünürlüklü videolar, animasyonlar, üç boyutlu dijitalleştirme, holografik görüntüler, simülasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Stogner, 2009). Örneğin müzelerin bilgiyi yarattığı, sağladığı, işlediği ve aktardığı araçlar Web 2.0 teknolojilerinin kullanılmasıyla beraber daha şeffaf hâle gelmiştir (Srinivasan, Boast, Furner ve Becvar, 2009, s. 265). Çeşitli projelerde (the WALLS ve ObjectLab, WCMA Digital gibi) kullanıcıların objeler hakkındaki deneyimleri müzedeki katalog ve tanıtım içeriklerine eklenmektedir. Birbiriyle bağlantılı olan bu çalışmalarda Williams Koleji Sanat Müzesi'nin (The Williams College Museum of Art) koleksiyonunun fakülte üyeleri, öğrenciler ve daha geniş bir topluluk tarafından kullanılmasına yarayacak dijital bir platform oluşturulmuş ve böylelikle, bu koleksiyonlardaki sanat eserlerine

kullanıcılardan gelen yorumlar eserlerin kataloglarına eklenmiştir (“Object Lab: Spring 2020”, 2020; “WCMA Digital Project”, 2020).

Dijital teknolojilerin müzelerde uygulanmasının erişimi ve kullanımını artırması yönünde olumlu etkileri olsa da seçilen teknolojiler konusunda dikkatli davranılmalıdır. Kullanışlı ve erişilebilir teknoloji kaynaklarının seçilmesi aşamasında, değerlendirmenin pek çok açıdan ele alınarak yapılması gerekmektedir. Toplumda müze algısı ve alışkanlığı sınırlı olan ülkelerde müzelerin teknoloji kullanımı, ziyaretçi perspektifinde değerlendirilmelidir. Eğer dijitalleştirme veya kullanılan teknoloji, müzenin altyapısı veya organizasyonunu etkilemiyorsa, değiştirmiyorsa yahut kolaylaştırmıyorsa bu teknolojiyi kullanmak anlamsızdır. Bu süreçte müze teknologlarının da yenilik kültürüne, yeni, uzun vadeli (sürdürülebilir), hümanist bir bakış açısı kazandırmaları, mevcut teknolojiyi geliştirmeleri ve önerilerde bulunmaları beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı; müzelerin geleneksel bilgi yönetim süreçlerinin teknolojinin gelişmesiyle nasıl evrildiği, değiştiğiyle ilgili teorik perspektif sağlayarak, örneklerle bu teoriyi desteklemek ve Türkiye müzelerinin gelişen teknolojiye hangi ölçüde faydalandıklarını irdelemektir. Çalışmada, ayrıca dünya perspektifiyle Türkiye’deki müzelerin daha görünür ve erişilebilir olmaları için BİT altyapısını nasıl kullanmaları gerektiği konusunda örnekler verilmektedir.

Metod

Çalışmada, müzelerin teknolojik gelişmelere hangi açılardan entegre olduğunu ve teknolojik gelişmelerle etkileşimini anlamak adına literatür taraması yapılmıştır. Türkiye’deki Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı resmi müzelerin bu gelişmelere hangi oranda adapte olduğunu görmek için Bakanlığa bağlı müzelerden anket yoluyla veri toplanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 107 müze müdürlüğünün anketi cevaplama için Bakanlığa talepte bulunmuş olup talep olumlu karşılanmıştır. Bu aşamadan sonra Bakanlık, Müdürlüklere 05.04.2019 tarihinde anketin cevaplanması yönünde yazı göndermiştir. Bu müzelerin 63 tanesinden ankete dönüş sağlanmıştır. Anket için Müze İstatistikleri Avrupa Grubunun (The European Group on Museum Statistics-EGMUS) Avrupa’daki müzelere uyguladığı anket¹ Türkçeye çevrilmiş ve müzelerin sosyal medya ve dijital ortamlardaki temsiliyetlerini ölçen sorular eklenmiştir. Çalışmada, şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Türkiye’deki müzelerin koleksiyonları hangi oranda dijitalleştirilmiştir?
- Türkiye’deki müze koleksiyonları dijital ortamda sergileniyor mu?
- Türkiye’deki müzeler sosyal medya platformlarında temsil ediliyor mu?
- Sosyal medyayı kullanan müzeler hangi sıklıkla kullanıyor?
- Müzeler kullanıcılarla nasıl iletişim kuruyor ve etkileşime giriyor?

Çalışmada, kullanıcılarla daha etkili bir iletişim içerisinde olabilmek için müzelerin yeni medya ve sosyal medya olanaklarından nasıl yararlanmaları gerektiği, dünya örnekleri ve literatür perspektifinde tartışılmaktadır. Ayrıca sosyal medya stratejilerini oluştururken kurumların potansiyel problemleri nasıl adresleyebileceklerini literatür dayanaklı öngörmek adına potansiyel etkiler ve problemler ele alınmaktadır. Teknoloji ve bilgi çağında ulusal ve

¹ Anket için bakınız: <https://www.egmus.eu/en/questionnaire/>

bölgesel müzelerden dijital görsel koleksiyonlar, dijital çalışmalar için zengin bir veri kaynağı olabilir, ancak bu çalışmaların ilk adımı, dijital görsel koleksiyonların ulusal seviyelerde varlığını keşfetmektir. Bu sebeple Bakanlığa bağlı müzelerin dijital koleksiyonları hakkında da bilgi toplanmış ve bu koleksiyonların dijital ortamda yer alıp almadıkları anket üzerinden sorulmuştur.

Müzelerde Dijital Fırsatlardan Yararlanma

Avrupa genelinde dijitalleşmenin kapsamı ve oranı her geçen gün artmasına rağmen (Europeana Collection, 2019; Minerva EC, 2017; Navarette, 2014), Türkiye’de kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme ve dijital materyale erişim konusunda hâlâ sıkıntılar bulunmaktadır. Bu sebeple metin ve görüntüleri dijital formatlara dönüştürmek için dijitalleştirme işlemlerinin müzeler tarafından hızla benimsenmesi gerekmektedir ki bu müzelerin iç süreçlerini de etkileyecektir (Badell, 2015, s. 2). Tüm dünyada müzeler, dijitalleştirilmiş içerik üzerinde bilgisayar teknolojileri kullanılarak kültürel mirasın daha erişilebilir formatta geniş halk kitlelerince kullanılmasını sağlayan dijital insanî bilimler alanından faydalanmaktadır. Bu bağlamda uygarlıkların kültür varlıkları, dijital insanî bilimler alanının ana kaynaklarıdır. Bu kültür varlıkları, yazılı kaynaklardan bugünün insanına mesajlar içeren eski taş tabletlere ve papirüse kadar birçok ortamda oluşturulmuş eserleri kapsamaktadır (Jessop, 2004). Dijital ortama aktarılmış bu kültür mirası, dijital insanî bilimlerin temel verisini oluşturmaktadır (American Council on Learned Societies (ACLS), 2006).

Müzelerdeki dijitalleştirme ise yazılı materyal üzerinden yapılabildiği gibi objeler de dijitalleştirilebilmektedir. Basılı eserlerin dijitalleştirilmesi, görece daha yaygın olarak karşımıza çıkarken, müzelerdeki sergilenen objelerin dijitalleştirilmesi ya da koleksiyonların dijital ortam üzerinde erişimi bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle paralel gitmektedir. Müzeler toplum nezdindeki bilgi üretme, bilgiyi yayma, hikâye söyleme ve aktarma işlevini son yıllarda bilgi teknolojilerinin sunmuş olduğu fırsatları kullanarak yerine getirmektedir. Özellikle World Wide Web’in (www) ortaya çıkmasıyla üç boyutlu dijitalleştirme araçlarının yaygınlaşması, müzelerin geleneksel işlevlerini yerine getirmelerinde etkili olmaktadır (Styliani, Fotis, Kostas ve Petros, 2009, s. 520). Hâlihazırda bilgi teknolojilerinin müzelerde kullanılması, yer kısıtı, yüksek sergi maliyetleri, kırılabilir eserlerin sergilenmesindeki kaygılar gibi sorunlara çözüm olarak görülmektedir. Düzenlenen sergilerin daha geniş kitlelere erişmesi, etkileşimli olması da bilgi teknolojilerinin kullanımının müzeler üzerindeki faydaları arasındadır. Bunların neticesinde tüm dünyada sanal müzeler kurulmuş ve sergilenen eserler sadece fiili ziyarette bulunanlar için değil zaman, mekân ve ortam kısıtı olmadan tüm kullanıcıların çevrim içi ziyaretine açılmıştır. Yapılan çalışmalarda (Marty, 2008) çevrim içi müze kullanıcılarının dijital veriyi aslı yerine koymadıkları, çevrim içi müze uygulamalarının tamamlayıcı bir faktörü olarak benimsedikleri görülmektedir.

Sanal müzelere, özel ihtiyaçları olan insanlar (görsel, akustik, konuşma ve motor engelli, öğrenme güçlüğü çeken) dâhil olmak üzere istenilen yerden, herkes erişebilmektedir. Sanal müze (virtual museum) web üzerinden sunulan dijital bir koleksiyonun kişisel bilgisayar, bilgi verici bir kiosk gibi sanal ortamlar üzerinden ziyaret edilebilir ve erişilebilir olmasıdır (Styliani, Fotis, Kostas, ve Petros, 2009, s. 521). Sanal müzeler aynı zamanda fiziksel müzelerin üç boyutlu bir yeniden oluşturulması şeklinde de tasarlanabilmektedir. Sanal müze

görselleştirmesi için en popüler teknoloji, etkileşimli bir sanal müzenin oluşturulması için kullanılabilir. Sanal Gerçeklik Modelleme Dili (Virtual Reality Modeling Language - VRML) ve X3D gibi araçlar sunan Web3D (Web 3 Dimensions) konsorsiyumudur. Sanal gerçeklik sergileri de müzelerin daha geniş kitleye hitap etmek adına uyguladıkları yöntemlerden biridir. Bu sergilerde bilgi uzmanları, müze ziyaretçileri için düşük maliyetli ve yüksek etkileşimli sanal gerçeklik deneyimleri sunmaktadır. Standart donanım bileşenleri, ucuz grafik hızlandırıcı, dokunmatik ekran ve sensör cihazı gibi nispeten daha düşük maliyetli bazı uygulama ve yazılımları kullanarak kullanıcılara daha sürükleyici ve etkileşimli bir deneyim sağlar. Yaygın görselleştirme ekranları, başa takılarak kullanılan görselleştirme ve 3D polarize stereoskopik gözlükler sanal sergilerde en fazla kullanılan cihazlardır (Walczak, Cellary ve White, 2006).

Artırılmış gerçeklik - AG (Augmented Reality) uygulamaları da müzelerde sıkça kullanılmaktadır. AG, koleksiyonlar arasında sezgisellik, kullanım kolaylığı, etkileşim ve doğrudan bir iletişim sunmaktadır. Dahası kullanılan bu teknoloji müzelerdeki arkeolojik ve eşzamanlı etkileşim gerektiren kültür nesnelerini korurken kullanıcıların bu nesnelere daha etkileyici yollarla tanınmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca AG kullanımı, müzelerde e-öğrenme aktivitelerini de geliştirmiştir. Daha çok arkeolojik alanlar ve öğrenme yerlerinde kullanılan bu teknolojiyle arkeolojik sitelerin kalıntıları üzerinde tapınakların yeniden inşası oluşturulmuş ve böylelikle ziyaretçiler Antik Yunan tapınaklarını gezmişlerdir (Archeoguide çalışması) (Vlahakis ve diğerleri, 2002). Müzelerde kullanılan pek çok AG uygulaması, akıllı telefon ve tabletlerle kullanılmaktadır. Örneğin Smithsonian Ulusal Doğa Tarihi Müzesi tarafından geliştirilen ve Apple tarafından dağıtılan Skin & Bones uygulamasıyla, sergideki nesli tükenmiş bir iskelet (örneğin Steller'in Deniz İneği) somutlaştırılabilmekte ya da bir vampir yarasa iskeleti hareket ettirilebilmektedir (Debenham, Thomas ve Trout, 2011).

Müzelerde sıkça başvurulan bir diğer yaygın teknoloji de hikâye anlatma (storytelling) uygulamalarıdır. Bilgisayar destekli hikâye anlatımı, hikâyenin yaratılması ve sunulması için kullanılan teknik araçlar; dinleyici, anlatım ve bağlam arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi için kullanılan geleneksel hikâye anlatımının bir evrimini temsil eder (Fenu ve Pittarello, 2018, s. 22). Bu türdeki en ilginç deneyimlerden biri, Akropolis Müzesi için CHESS projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu proje, müzenin eserleri üzerinde kişiselleştirilmiş etkileşimli hikâye anlatımı tekniğini kullanmaktadır. Hikâyeler başlangıçta önceden tanımlanmış profillere göre uyarlanır ancak daha sonra ziyaretçinin davranışına adapte olur ve anlatıya dinamik olarak dâhil edilen farklı AG etkinlikleri sürümleri sunar (Keil ve diğerleri, 2013). Svevo Tour projesinde ise herhangi bir obje ya da eserin AG kullanılarak yakalanan görüntüsü, Wikitude uygulaması aracılığıyla son kullanıcılar tarafından yayınlanabilmektedir. AG'yle görüntüsü alınan her obje (örneğin, bir ses, bir video veya bir 3D model), ziyaretçilere duygusal bir etki vermek amacıyla tasarlanmış ve genellikle hedef görüntü tanıma tarafından otomatik olarak etkinleştirilmiştir. Svevo'nun gittiği yerler, arkadaşları ve günlük hayatındaki süreçler, uzman bilgileri doğrultusunda ziyaretçilere akıllı telefonlar aracılığıyla hikâyelendirilmiştir. Son olarak, projenin web sitesi, basit bir koleksiyon sayfası olmak yerine ziyaretçiler tarafından Italo Svevo bilgilerini derinleştirmek için yönlendirilebilecek hiyerarşik bir yapıya sahip tam bir hiper metindir. Ortamın başlangıçtan itibaren sabit bir kısıtlamadan ziyade değiştirilebilir bir parametre olarak kabul edildiği bu projede araştırmanın sonuçları, mobil uygulamanın gezinti

çubuğundan erişilebilen bir anket kullanılarak toplanmıştır. Anket, ziyaretçilerin görüşlerini toplamanın ana aracı iken, mümkün olduğunda içerik uzmanları ziyaretçinin AG deneyimi sırasındaki davranışını gözlemlemiş ve aynı zamanda sözlü yorumlarını da toplayarak uygulamayı geliştirmişlerdir (Fenu ve Pittarello, 2018).

Düşük maliyetli, kolay kullanım süreçleri ve bariyerleri sunan Quick Respond-QR da müzelerde bilginin aktarılmasında sıkça rast gelinen bir teknolojidir. Zira, akıllı telefonu olan herkes birden fazla uygulamada ve herhangi bir işletim sisteminde QR kodlarını okuyabilir (Pérez-Sanagustin, Para, Verdugo, Garcia-Galleguillos, 2016).

Türkiye’de ise durum biraz farklıdır. Bakanlığa bağlı müzelere yapılan anket sonuçlarına göre koleksiyonların dijital ortama aktarılması ya da dijital ortamda sergilenmesi maalesef çok azdır. Yukarıda bahsedilen teknolojilerin ise sınırlı kullanımı söz konusudur. Örneğin Bakanlık verilerine göre 30 müzede, sanal müze kapsamında kullanıcılara 360 derece panoramik görüntü hizmeti sunulmaktadır (“Kültür ve Turizm Bakanlığı”, 2020). Ayrıca son zamanlarda bazı müzelerde (Alanya Arkeoloji Müzesi, Çorum Arkeoloji Müzesi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Zeugma Müzesi) simülasyonlarla ziyaretçilere dönem atmosferinin yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir (“TRT Haber”, 2018).

Müzelerde koleksiyonlar dijital ortama aktarılmadığı için bu eserler üzerinde anlamı ve erişimi arttırmaya yönelik dijital uygulamalardan söz etmek imkânsızdır. 63 müzeden 56’sında dijitalleştirme işlemi yoktur. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde ise koleksiyonun %75’i dijitalleştirilmiştir. Bu müzeyle beraber dört müzede daha belli oranlarda dijitalleştirme işleminin varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca aynı nedenden dolayı müze koleksiyonlarının dijital platformlarda görünürlüğünün olmaması doğaldır. Öyle ki ankete katılan müzelerden sadece 23 adet müzenin kendisine ait bir web sitesi bulunmaktadır.

Sosyal Medyanın Müzeler Üzerindeki Etkisi

Müzeler için internetin getirdiği avantajlar; kullanıcıları cezbetme, sergiler ve koleksiyonlar için görsel-işitsel içerik oluşturma ve sergilere paralel olarak sanat eserleri ve düzenlenen etkinlikler için daha fazla görünürlük sağlamaktır (Sokolowicz, 2009). Bu bağlamda Web 2.0 teknolojileriyle beraber internet; bilgi toplama, oluşturma ve bilgiyi dağıtan geniş bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Web 2.0 teknolojilerinin popüleritesi, güncel kalabilmeleri için müzelerin Facebook, Youtube ve Twitter gibi önemli sosyal trafik sağlayan çevrimiçi platformlarda yer almalarını sağlamıştır (Badell, 2015, s. 2).

Son yıllarda müzeler, koleksiyonlarını tanıtmak, eserlerini sanal ortamda sergilemek ve kullanıcılarla iletişim kurmak için interneti kullanmaktadır. Böylelikle sosyal medya; ziyaretçiler, kullanıcılar, topluluklar, çevrimiçi platformlar hatta müze personeli arasında yeni iletişim uygulamaları oluşturan bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır (Stuedahl ve Smørdal, 2015, s. 203).

Tüm bu gelişmeler neticesinde paradigma değişmiş; müzeler artık yalnızca bilimsel kurumlar değil, bilime dayalı iletişim kurumları olmuştur. Bu minvalde müze, öncelikle içinde bulunduğu kültürünün geçmişini ve bugüne ilişkin tüm ayrıntılarını bilmek zorundadır; böylece, değişimin içsel güçleri de dâhil olmak üzere kullanıcılarının karmaşık kimliğine hitap edebilir (Sola, 2008). Potansiyel unsurlar olarak iletişim ve etkileşimin evrensel erişimini sosyal medya aracılığıyla kanalize etmek için müzeler, çevrim içi ziyaretçilerinin

motivasyonlarını ve etkilerini anlamalıdır (Fantoni, Stein ve Browman, 2012; Tasich ve Villaespesa, 2013), böylelikle erişim ve görünürlükteki potansiyel unsurlar da tamamen gelişir. Yapılan çalışmalarda müzelerin sosyal medya paylaşımlarının müzelere yapılan fiili ziyaretlerin sayısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Marty, 2007, 2008; Wilson, 2011; Griffiths ve King, 2008). Araştırmalar, bir müze web sitesini ziyaret eden kişilerin % 70'inin daha sonra “gerçek” müzeyi ziyaret etme olasılıklarının yüksek olduğunu söylemektedir (Loomis, Elias ve Wells, 2003).

Sosyal medya, mükemmel iki yönlü iletişim kanalıdır ve bu nedenle sadece merkez için değil, müzenin değişim sürecine dâhil olduğunu düşünen internet kullanıcıları için de oldukça değerli geri bildirimler sağlar (Badell, 2015, s. 3). Kullanıcı beklentileri ve geri bildirimine de yönelen müzeler artık sosyal medyada varlıklarının doğru insanlara ulaşip ulaşmadığını kontrol etmek için girişimlerde bulunmaktadır. Mobil cihazları günlük yaşamlarının bir parçası olan insanlar için anlamlı deneyimler elde etmenin en iyi yollarını aramak da çağımızda müzelerin teknolojiyle entegre yollarından birisidir.

Müzelerin sosyal medyada nasıl temsil edildiği çok önemli olduğu için kurumların bir sosyal medya politikası ve temsil kriterlerinin olması da aynı bağlamda önemlidir. Çünkü dijital koleksiyonların geniş kalabalıklara açılması, bilginin erişimi, üretimi ve özgünlüğü gibi bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum da müzeler açısından bir strateji oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de ise müzelerin sosyal medya kullanımları, Bakanlığa bağlı müzeler ekseninde yapılan anketle sorulmuştur. Anketten elde edilen verilere göre en fazla kullanılan sosyal medya ortamı Facebook ve Twitter’dır (34 Kurum). Aslında, bu verilerden yola çıkarak, devlete bağlı olan müzelerde, koleksiyonları sosyal medya üzerinden görünür hâle getirerek müze ziyaretçisinin arttırılması gibi bir amaç olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Öyle ki ankete cevap veren kurumların yarısı sosyal medya kullanmamaktadır. Temsil edilenlerin sosyal medya kullanım sıklığı daha çok, her gün olarak belirtilmiştir. Anketteki “diğer” seçeneğinin altına, haftada üç kere, haftada iki kere, haftada birkaç kere, değişken aralıklarla, düzensiz gibi cevaplar yazılmıştır.

Ankete cevap veren hiçbir müzenin dijital medya platformlarında (Google Cultural Institute, Internet Archive, Europeana gibi) varlığı bulunmamaktadır.

Tablo 1
Müzelerin sosyal medyadaki temsiliyeti

Kullanım Sıklığı	Facebook	Twitter	Instagram
Her gün	21	15	12
Ayda bir kere	3	8	4
Birkaç ayda bir	3	2	2
Diğer	3	5	5
Sıklık belirtmeyenler	3	4	3
Yok	30	29	37
Toplam	63	63	63

Ziyaretçi sayısı fazla olan ilk 10 müzenin Facebook ve Twitter hesaplarına bakılmıştır. İlk 10 müzeden beş tanesi sosyal medya hesapları olduğuna dair beyanda bulunmasına rağmen yapılan aramada hesaplara rastlanılmamıştır. Bu tabloda ziyaretçi sayıları yüksek olan ilk 10

müzenin sosyal medyalarının beğeni sayıları bulunmaktadır. Tablo 2’de, Twitter için takipçi sayıları verilmiştir.

Tablo 2

Ziyaretçi sayısı en yüksek ilk 10 müzenin sosyal medya beğenileri

Müze	Ziyaretçi Sayısı	Facebook	Twitter
Ayasofya Müzesi	2893143	19617	yok
Antalya Müzesi	156659	2135	4
Hierapolis Arkeoloji Müzesi	144438	3	yok
Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi	120889	1170	yok
Bursa Müzesi	119249	4650	yok
İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi	110564	131	yok
Amasya Müzesi	106041	1	yok
Kariye Müzesi	100073	0	yok
Marmaris Müzesi	99273	0	yok
Ankara Etnografya Müzesi	88631	0	yok

Not. Veriler 20.01.2020 tarihinde alınmıştır.

Tablo 3’de ise Bakanlığın 2020 müze istatistikleri bulunmaktadır. Bu verilerle anket verileri karşılaştırılmış, sosyal medya kullanan müzelerin ziyaretçi sayıları yüksek olan ilk 10 müze içerisinde olup olmadığına bakılmıştır. Verilere göre sosyal medya kullananlardan yalnızca Ayasofya Müzesi bu tablo içerisinde yer almıştır.

Tablo 3

2018 yılında en çok ziyaret edilen 10 müze

Müze Adı	Ziyaretçi Sayısı
İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi	3.004.620
İstanbul Ayasofya Müzesi	2.922.037
Konya Mevlana Müzesi	2.817.386
Nevşehir Hacıbektaş Müzesi	443.160
İstanbul Topkapı Sarayı - Harem Dairesi	421.780
İstanbul Arkeoloji Müzeleri	378.675
Antalya Aziz (St.) Nikolaos Müzesi	364.996
Ankara Cumhuriyet Müzesi	353.727
Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi	268.374
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi	253.795

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2020

Tablo 4’te görüldüğü gibi Dünya müzelerine baktığımızda sosyal medya bu kurumlarda daha etkin biçimde kullanılmaktadır. Bu tabloda Facebook beğeni sayıları ile Twitter takipçi sayıları verilmiştir.

Tablo 4

Dünya müzeleri sosyal medya beğeni sayıları

Müze	Ülke	Facebook	Twitter
Art People Gallery	ABD	2492871	1359
Museum of Modern Art	ABD	1708868	2050693
Musée du Louvre	Fransa	1630640	297362
Royal Collection Trust	İngiltere	1457108	962004
Museum of Islamic Art	Katar	1303506	72720
Saatchi Gallery	İngiltere	1283032	1264473
Metropolitan Museum of Art	ABD	1272482	913642
Anne Frank House	Hollanda	730313	13158
Tate	İngiltere	725647	1399744
British Museum	İngiltere	678753	497673

Kaynak: Museum Analytics, 2019. Erişim adresi: <http://www.museum-analytics.org/museums/>

Tablo 5

Müzelerin ziyaretçilerle iletişimi

Müzenin Kullanıcılarla İletişimi	n	Kullanıcıların Müzeyle İletişimi	n
Haber Bülteni	16	Elektronik Posta	41
Ziyaretçi Kaydı	19	Çevrimiçi Forum	2
Bloglar vb.	5	Sohbet Odaları	1

Tablo 5’te ise müzelerin kullanıcılarla hangi araçlar üzerinden iletişim sağladıkları verilmiştir. Buna göre sosyal medyanın yanında müzeler kullanıcılarla en fazla haber bültenleri üzerinden iletişime geçmektedir. Teknolojik imkânların etkili kullanılmadığı müzelerde, bloglar ve sosyal medyanın da iletişime geçmede etkili bir yöntem olarak işaretlenmediği görülmektedir. Diğer seçeneğine bazı müzeler her ne kadar sosyal medyayı yazsalar da bunların sayısı çok azdır. Bir müze, kullanıcılara anket uyguladığını belirtmiştir.

Kullanıcıların ise müzeyle en çok elektronik posta aracılığıyla iletişime geçtiği görülmektedir. Diğer araçlar ve sosyal medya yine azınlıkta kalmıştır. Bir müze, kullanıcıların yazışma yoluyla müzeyle iletişime geçtiğini belirtmiştir. Anketteki “diğer” seçeneği altında telefonla erişim de göze çarpmaktadır.

Sonuç

Değişen bilgi ve müze ziyaretçilerinin ihtiyaçları, müzelerin kendilerini çağdaş teknolojik ortama uyarlamasını zaruri hâle getirmektedir. Müzeler, kullanıcılarına daha etkileşimli bir hizmet sunmak ve koydukları kurumsal hedeflere ulaşabilmek adına yeni teknolojilerden faydalanmalıdır. Yeni medyanın olanaklarından yararlanan müzeler, ziyaretçilerin ihtiyaçlarını çeşitli şekillerde analiz edebilmekte ve cevaplayabilmektedir. Görüntülenen içerikle sezgisel bir etkileşim sağlanırken kullanıcılar için eğlenceli ve eğitici bir deneyim oluşturulabilmektedir. Ziyaretçiler de artık müze koleksiyonları hakkındaki bilgilere sınırlı erişimden rahatsız olmakta; bu verilerin nerede bulunduğu ya da verilerin nasıl organize edildiğine bakmaksızın müze verilerine 24 saat erişim hakkı istemektedir.

Sosyal medya, müzelerin görünürlüğünü arttırarak yalnızca ziyaretçi sayılarını etkilemek açısından değil aynı zamanda müzelerin kullanıcılarının istek ve görüşleri doğrultusunda hizmetlerini yeniden tasarlamaları için de çok büyük bir aracılık hizmeti sunmaktadır. Müze ziyaretçilerinin dijital müze kaynaklarını günlük yaşamlarında nasıl kullandıklarının doğru bir şekilde anlaşılması, müzelerin bilgi çağındaki başarısı için kritik öneme sahiptir. Kullanıcıların müzeleri ziyaret etme veya sosyal medya platformlarıyla etkileşime girme davranışları ve motivasyonları analiz edilerek buna göre bir dijital iletişim stratejisi belirlemek, müzelerin geleneksel yapı ve süreçlerini çağın gereksinimlerine adapte etme noktasında önemli bir katkı olacaktır. Yalnızca Türkiye’de değil dünyada da müzelerin sosyal medya kullanımları daha etkin hâle getirilmelidir. Langa (2014) yaptığı çalışmada popüler sosyal medya araçlarından olan Twitter’ın müzelerin kullanıcıyla bütünleşmesinde çok da işlevsel olmadığını belirtmektedir. Çalışmada örnek olarak seçilen Amerika müzelerinin Twitter’ı daha çok tanıtım amaçlı kullandıkları gözlemlenmiştir.

Türkiye’deki müzeler üzerine uygulanan anket çalışmasının bulgularına göre Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerdeki koleksiyonların sergilenmesinde, gelişen teknoloji ve yeni medya olanakları, uygulamalara gereken düzeyde yansımamaktadır. Sosyal medya kullanımının dahi görece az olduğu (anketi cevaplayan müzelerin yarısı kadar) dikkate alınırsa

müzelerimizde tüm dünyada uygulanan çağdaş teknolojik uygulamalardan söz etmek mümkün değildir. Bu durum, müzelerimizin koleksiyonlarının kapalı kapılar ardında ziyaretçilerini beklediğini; müzelerin görünürlüğünü ve erişilebilirliğini arttırmak adına gerekli teknolojik alt yapı ve uygulamaların yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Bu sebeple, çok değerli müze koleksiyonlarımızın tanıtımında ve görünürlüğünün artırılmasında yetersiz kalınmaktadır. Koleksiyonlarını dijital ortama aktarmayan müzelerden bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri uygulamaları beklenemez. Dijitalleştirme, bu teknolojilerin ilk ayağı olduğu halde, bazı müzelerde, henüz dijitalleştirme aşamasına dahi geçilmediği tespit edilmiştir. Hâlbuki kültürel bellek kurumlarında yapılan dijitalleştirmenin kültür sektörüne katma değer sağladığı bir gerçektir. Müzeler, mümkün olduğunca sosyal medyada görünür olmalı, teknolojiyi kullanıcı merkezinde adapte etmeyi bir politika olarak benimsemelidir. Bu bağlamda bulgular neticesinde, müzeler ilk önce kendilerine ait işler bir web sitesi oluşturmalı ve bunu etkin biçimde kullanmalıdır.

Büyük resme bakıldığında ise müzelerdeki koleksiyonların hem dijital ortama aktarımında hem de bu koleksiyonlar üzerinde ileri dijital teknolojilerin uygulanması noktasında dünyayla entegre olmak ve gelişmeleri yakalayabilmek için Bakanlık nezdinde bir politika değişimi ve farkındalığının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Teşekkür

Metni okuyarak görüşlerini paylaşan Arş. Gör. Müge Akbulut'a çok teşekkür ederim.

Kaynakça

- American Council on Learned Societies (ACLS). (2006). *Our cultural commonwealth: The final report of the American Council of learned societies commission on cyberinfrastructure for the humanities and social sciences*. ACLS: New York. Erişim adresi: www.acls.org/cyberinfrastructure/OurCulturalCommonwealth.pdf
- Badell, J. I. (2015). Museums and social media: Catalonia as a case study. *Museum Management and Curatorship*, 30(3), 244-263.
- Chiang, H. H., Tsaih, R. H. ve Han, T. S. (2016). Measurement development of service quality for museum websites displaying artifacts. R.H. Tsaih, T.S. Han (Ed.), *Managing Innovation and Cultural Management in the Digital Era: The case of the national Palace Museum* içinde. Routledge Frontiers of Business Management.
- Debenham, P., Thomas, G. ve Trout, J. (2011, Ekim). Evolutionary augmented reality at the natural history museum. *2011 10th IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality* (s. 249-250) içinde. IEEE. doi:10.1109/ISMAR.2011.6092400.
- Europeana Collections. (2019, 10 Aralık). Erişim adresi: <https://www.europeana.eu/portal/en>.
- Falk, J. H., ve Dierking, L. D. (2008). Enhancing visitor interaction and learning with mobile technologies. *Digital technologies and the museum experience: Handheld guides and other media* (s. 19-33) içinde. Oregon State University.
- Fantoni, S. F., Stein, R., ve Bowman, G. (2012). Exploring the relationship between visitor motivation and engagement in online museum audiences. *Museums and the Web* içinde. Erişim adresi: http://www.museumsandtheweb.com/mw2012/papers/exploring_the_relationship_between_visitor_mot

- Fenu, C. ve Pittarello, F. (2018). Svevo tour: The design and the experimentation of an augmented reality application for engaging visitors of a literary museum. *International Journal of Human-Computer Studies*, 114, 20-35.
- Griffiths, J. M. ve King, D. W. (2008). Interconnections: The IMLS national study on the use of libraries, museums and the Internet. *Institute of Museum and Library Services*. Erişim adresi: <http://resource.aaslh.org/view/imls-national-study-on-the-use-of-libraries-museums-and-the-internet/>
- Hume, M. ve Mills, M. (2011). Building the sustainable iMuseum: Is the virtual museum leaving our museums virtually empty? *Int. J. Nonprofit Volunt. Sect. Market*. 16(3) 275-289.
- Jessop, M. (2004). Computing or humanities?. *Ubiquity*, 1-1. Erişim adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.1423&rep=rep1&type=pdf>
- Keil, J., Pujol, L., Roussou, M., Engelke, T., Schmitt, M., Bockholt, U., ve Eleftheratou, S. (2013, Ağustos). A digital look at physical museum exhibits: Designing personalized stories with handheld Augmented Reality in museums. *2013 Digital Heritage International Congress (DigitalHeritage)* (s. 685-688) içinde. IEEE.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2020, 16 Ocak). Müze istatistikleri. Erişim adresi: <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-43336/muze-istatistikleri.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020, 16 Ocak). Müzeler. Erişim adresi: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96600/muzeler.html>
- Langa, L. (2014). Does Twitter Help Museums Engage with Visitors?. *iConference 2014 Proceedings* (s. 484-495) içinde. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/8722/91d5de4944d9114b5fd5624f45e275623758.pdf>
- Loomis, R. J., Elias, S. M. ve Wells, M. (2003). Website availability and visitor motivation: An evaluation study for the Colorado Digitization Project. (Yayımlanmamış Rapor). Fort Collins, CO: Colorado State University. Erişim adresi: http://www.cdpheritage.org/resource/reports/loomis_report.pdf.
- Marty, P. F. (2007). Museum websites and museum visitors: Before and after the museum visit. *Museum Management and Curatorship*, 22(4), 337-360.
- Marty, P. F. (2008). Museum websites and museum visitors: Digital museum resources and their use. *Museum Management and Curatorship*, 23(1), 81-99. doi: 10.1080/09647770701865410
- Minerva EC. (2017). Erişim adresi: <http://www.minervaeurope.org/home.htm>
- Museum Analytics. (2019). Erişim adresi: <http://www.museum-analytics.org/museums/>
- Navarette, T. (2014). *A History of digitization: Dutch museums*. (Doktora tezi). University of Amsterdam, Hollanda. Erişim adresi: <http://catalogus.boekman.nl/pub/P14-0752.pdf>
- Object Lab: Spring 2020. (2020). Erişim adresi: <https://artmuseum.williams.edu/object-lab-spring-2020/>
- Peers, L. ve Brown, A. (Ed.). (2003). *Museums and source communities*. London: Routledge.
- Pérez-Sanagustín, M., Parra, D., Verdugo, R., García-Galleguillos, G., ve Nussbaum, M. (2016). Using QR codes to increase user engagement in museum-like spaces. *Computers in Human Behavior*, 60, 73-85.
- Sokolowicz, B. (2009). Guerrilla marketing: Museos 2.0. *The 9th International Conference dedicated to Museum Professionals Communicating the Museum* içinde, Málaga, Spain.
- Sola, T. (2008). From vanity to wisdom. *The Cybernetic Role of Heritage*, 1000-1032.

- Srinivasan, R., Boast, R., Furner, J., ve Becvar, K. M. (2009). Digital museums and diverse cultural knowledges: Moving past the traditional catalog. *The Information Society*, 25(4), 265-278.
- Stogner, M. B. (2009). The media - enhanced museum experience: Debating the use of media technology. *Curator the Museum Journal*, 52(4), 385-397. doi: <https://doi.org/10.1111/j.2151-6952.2009.tb00360.x>
- Stuedahl, D. ve Smørdal, O. (2015). Matters of becoming, experimental zones for making museums public with social media, *CoDesign*, 11(3-4), 193-207. doi: 10.1080/15710882.2015.1081245
- Styliani, S., Fotis, L., Kostas, K., ve Petros, P. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. *Journal of cultural Heritage*, 10(4), 520-528.
- Tasich, T., ve Villaespesa, E. (2013). Meeting the real user: Evaluating the usability of Tate's website. *MW 2013: Museums and the Web 2013 The Annual Conference of Museums and the Web 17-20 Nisan 2013 Portland, OR, USA*. Erişim adresi: <https://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/meeting-the-real-user-evaluating-the-usability-of-tates-website/>
- The European Group on Museum Statistics. (2019, Aralık 20). About EGMUS. Erişim adresi: https://www.egmus.eu/en/about_egmus/
- TRT Haber. (2018, 21 Mayıs). Müzelerdeki tarih yolculuğunda teknoloji devrimi. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/muzelerdeki-tarih-yolculugunda-teknoloji-devrimi-366388.html>
- Tuğbay, Ş. (2012). *Museums and visitors on the Web. A comparative study of visitor engagement on social media in Dutch and Turkish museums* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erasmus Üniversitesi, Rotterdam.
- Vlahakis, V., Ioannidis, M., Karigiannis, J., Tsotros, M., Gounaris, M., Stricker, D., ... ve Almeida, L. (2002). Archeoguide: an augmented reality guide for archaeological sites. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 22(5), 52-60.
- Walczak, K., Cellary, W., & White, M. (2006). Virtual museum exhibitions. *Computer*, 39(3), 93-95.
- WCMA Digital Project. (2020). Erişim adresi: <https://artmuseum.williams.edu/wcma-digital-project/>
- Wilson, R. J. (2011). Behind the scenes of the museum website. *Museum Management and Curatorship*, 26(4), 373-389.

Akademik Değerlendirme Ürünleri: InCites ve SciVal

Academic Evaluation Products: InCites and SciVal

Cem Özel*, Burcu Ersoy**, Oya Arus***

Öz

Üniversiteler, bilimsel çalışmalarının değerlendirilmesinde çok fazla emek ve zaman harcamaktadırlar. Bu süreçte akademik değerlendirme ürünleri olan, InCites ve SciVal'dan sıklıkla yararlanılmaktadır. Bu çalışmada, bu iki ürün hakkında genel bilgiler vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akademik değerlendirme ürünleri; bibliyometri; InCites; SciVal; Scopus; Web of Science; WoS.

Abstract

Universities spend a lot of effort and time evaluating their scientific studies. In this process, they frequently benefit from InCites and SciVal, which are academic evaluation products. This study aims to give general information about these two products.

Keywords: Academic evaluation products; bibliometrics; InCites; SciVal; Scopus; Web of Science; WoS.

Giriş

Akademik değerlendirme ürünleri; araştırmacıların, kurumların, ülkelerin, dergilerin, araştırma alanlarının, fon sağlayıcıların kısacası araştırmaya konu olan her husus hakkında, gerek mikro, gerek makro düzeyde çıkarımlarda bulunulmasına yardımcı olan ürünlerdir. Bu çalışmada esas alınacak olunan ürünler Web of Science verilerinden beslenen, InCites ve Scopus verilerinden beslenen, SciVal'dır.

Bu iki ürün pek çok amaç için kullanılabilir. Genel olarak aşağıdaki sorulara cevap vermektedirler:

- Bir kişinin, kurumun ya da ülkenin yayın performansı nedir?

* Kullanıcı Hizmetleri Yöneticisi, Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi. E-posta: cem.ozel@sabanciuniv.edu
User Services Manager, Sabanci University Information Center, Turkey

** Kataloglama ve Araştırma Veritabanı Sorumlusu, Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi.
E-posta: burcu.ersoy@sabanciuniv.edu

Cataloging and Research Database Specialist, Sabanci University Information Center, Turkey

*** Koleksiyon ve Bilgi Erişim Sistemleri Yöneticisi, Sabancı Üniversitesi Bilgi Merkezi.

E-posta: oya.arus@sabanciuniv.edu

Collection and Information Access Systems Manager, Sabanci University Information Center, Turkey

Geliş Tarihi - Received: 29.05.2020

Kabul Tarihi - Accepted: 17.06.2020

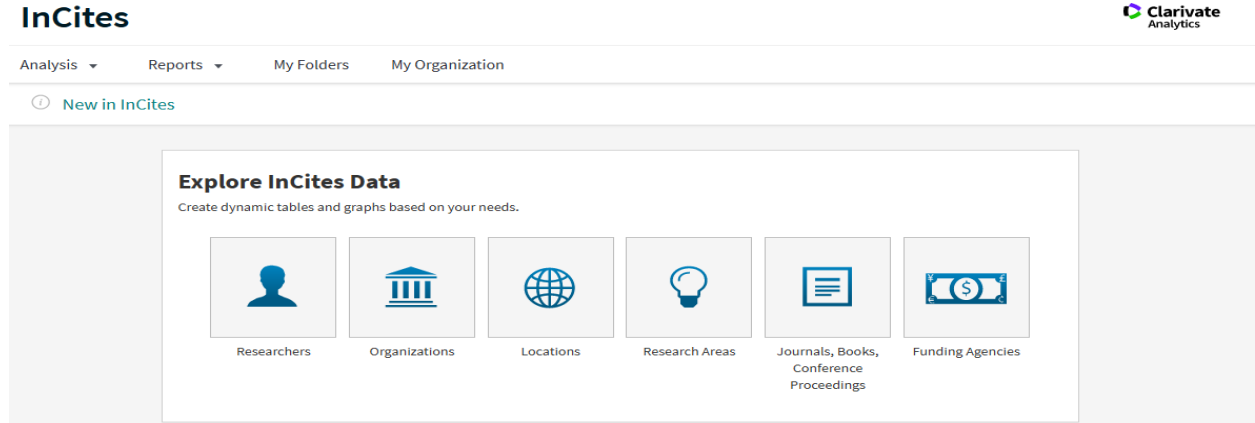
- Dünyada en çok yayın yapılan konu başlıkları hangileridir?
- En çok yayın üretilen dergiler hangileridir?
- Ülkenizde hangi kurumlar, hangi alanda, ne kadar yayın üretmişlerdir?
- Çalıştığınız kurumlar yurt içi ve yurt dışı hangi kurumlarla ortak yayın yapmışlardır?
- Henüz ortak yayın yapılmayan kişi, kurum ya da ülkeler hangileridir?
- %10'luk dergilerde yayın yapan araştırmacılar kimlerdir?
- Çalıştığınız alanla ilgili hangi kurumlardan fon sağlanılabılır?
- Aynı konu başlığı üzerinde çalışan kişilerin, kurumların ve ülkelerin karşılaştırmalı bir çalışmasına nasıl ulaşılır?
- En çok kimler açık erişimli dergilerde yayın yapmıştır?

Yukarıdaki soruları, daha da çoğaltmak, zorlaştırmak ve çetrefilleştirmek olasıdır.

Akademik değerlendirme ürünlerini bu konuya ilgi duyan; kişiler, kurumlar, fon sağlayıcılar ya da ülkeler kullanabilmektedir. Kişiler, mikro düzeyde, kendi yayınlarını ya da iş birliği yapabilecekleri diğer araştırmacıları bulmada kullanabilmektedir. Makro düzeyde ise üniversiteler; kendi kurumlarının durumunu, öğretim üyelerinin performansını, hangi yönde araştırma yaptıklarını, belirli bir bölüm için bünyelerine katmak istedikleri araştırmacıların performansını izlemede kullanabilmektedir. Fon sağlayıcılar, yatırım yapacağı araştırmacıları, kurumları ya da araştırma konularını bulabilmektedir. Ülkeler ise bilim politikalarını belirlemede bu ürünlerden yararlanabilmektedir. Bu aşamadan sonra bu iki ürünün en çok kullanılan modülleri ile ilgili bilgiler verilecektir.

InCites'in Özellikleri

Akademik değerlendirme ürünlerinden InCites, Web of Science'in verilerini kullanarak bilim dünyasını değerlendirme yoluna gitmiştir.

Şekil 1. InCites'ta yer alan altı sekmenin görünümü.

Genel olarak bakıldığında “analiz” kısmında, Şekil 1’de de görüldüğü üzere, 6 ana başlık üzerinden; “araştırmacılar”ın, “kurumlar”ın, “bölgeler”in, “araştırma alanları”nın, “dergilerin, kitapların, konferans bildirimleri”nin ve “fon sağlayıcılar”ın verileri bulunabilmektedir. Bu verilere

ulaşırken her bir alanda ortak görülen özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, ilk alandaki “araştırmacılar” bölümünde detaylandırılmış olup, diğer alanlara da uygulanabilir özellik taşımaktadırlar. Örneğin; araştırma sonuçlarının hangi kritere göre sıralanacağı, verilerin çeşitli grafiklerle gösterilebileceği ya da karşılaştırmaların nasıl yapılacağı, “Araştırmacılar” başlığı üzerinden detaylandırılmıştır.

Araştırmacılar

“Araştırmacılar” alanına girildiğinde, henüz arama kutucuklarının herhangi birine aranacak öğe yazılmadan önce, WoS’ta indeksli yayını olan dünyadaki bütün araştırmacıların ürettiği yayın sayıları, almış oldukları atıf sayıları vs. görülebilir. Şekil 2’de görüldüğü üzere, ilk listede isim benzerliğinden dolayı çok yüksek sayılarla karşılaşılmaktadır. “Research ID” vb. bilgilerle tarandığında gerçek sayılara ulaşılabilir.

	Name	Rank	Affiliation	Web of Science Documents	% Docs Cited	Times Cited	Categori Normaliz Cite İmpac
☐	[Anonymous]	1	n/a	846,394	1.34%	158,453	0.05
☐	Suzuki, T	2	n/a	15,872	79.91%	340,513	0.87
☐	Tanaka, K	3	n/a	13,230	79.83%	327,034	0.93
☐	Wang, Y	4	n/a	13,107	72.8%	409,359	1.31
☐	Suzuki, K	5	n/a	12,247	78.75%	293,431	0.9
☐	Wang, J	6	n/a	12,194	72.96%	421,516	1.31

Şekil 2. InCites’ta “Araştırmacılar” sekmesinin sorgulama sonrasındaki görünümü

Researchers

Time Period

Min: 1980 Max: 2020

Filters Clear Filters

Filters

Thresholds

Hide unapplied

By Attributes

- Person Name or ID
- Author Position (2008-2020)
- Affiliated Organization
- Location

By Research Network

- Collaborations with People
- Collaborations with Organizations
- Collaborations with Locations

By Research Output

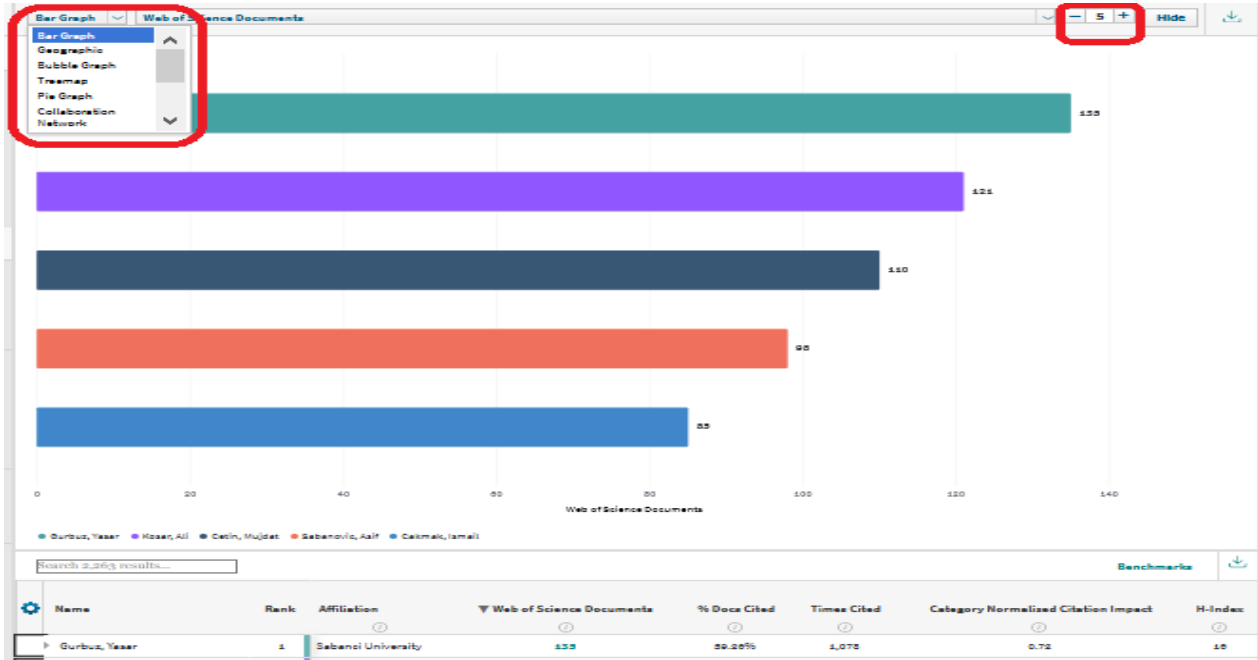
- Document Type
- Research Area
- Journal
- Open Access
- Publisher
- Funding Agency

Şekil 3. InCites’taki tarama sınırlaması

Bu durumu sınırlandırmak, sorgu sonucuna ulaşmak için programın sağladığı ve Şekil 3'te de görüleceği üzere “tarama sınırlaması” özellikleri kullanılarak istenilen bilgilere ulaşılabilir.

Bu bilgilere 1980'den günümüze kadar ulaşılabilir. Örneğin, araştırmacıları tek tek tarayıp bulabilme, bir ülkeyi seçip o ülke araştırmacılarını bulabilme veya bir kurum seçip o kurumda çalışan ve yayın üreten araştırmacıların yayın sayılarının listesini görebilme olanağı bulunmaktadır. Her bir kullanıcının karşısında kaç yayın yaptığı, kaç atıf aldığı vb. bilgilere ulaşmak mümkündür. Herhangi bir araştırma alanı seçildiğinde ise istenilen kurumda, kimlerin o konu ile ilgili yayın ürettiği bilgisine ulaşmak mümkündür. Bu ürün WoS'la eş güdümlü çalıştığı için her bir yazarın sahip olduğu yayın sayısı bilgisine tıkladığında, ilgili kişinin doğrudan WoS'taki yayınlarına ulaşılabilir. Bu alanda, kişilerin açık erişimli kaynaklarda yayın yapıp yapmadıkları da görülebilmektedir. Burada karşımıza çıkacak listedeki kişilerin verilerini, “ürettiği yayın sayısı”na, “almış olduğu atıf sayısı”na, “yayınlarının yüzde kaçına atıf yapıldığı”na, “hangi kalitedeki dergilerde (Q1, Q2, Q3, Q4) yayın yapıldığı”na ve “H indeksi”ne ve daha pek çok alana göre sıralayabilmek mümkündür. Bu sıralamalar, genelde diğer 5 alan için de geçerlidir.

Liste üzerinden erişilen verileri çeşitli grafikler üzerinde de incelemek mümkündür. Şekil 4'te, kırmızı olarak belirtildiği üzere istenilen grafik modeline göre, 25'e kadar artırılacak şekilde verileri görebilmek mümkündür.

Şekil 4. Verilerin çeşitli tablolarla gösterilmesi

Kurumlar

Bu alana girildiğinde de henüz herhangi bir araştırma yapmadan dünyadaki en üretken üniversiteler ile ilgili sayfa çıkmaktadır. Bu alanda da yine gerekli sınırlamalar yapılarak seçilen ülkenin üniversiteleri toplu olarak görülebilmekte, kendinize denk olan üniversitelerle karşılaştırma

çalışması yapılabilmekte, araştırma alanları seçilerek de o konuyla ilgili hangi üniversitelerin daha çok yayın ürettiği bilgisine ulaşılabilmektedir.

Bölgeler

“Bölgeler” bölümü, ilk iki başlığa nazaran daha genel bilgiler içermektedir. Bu sayfada tek tek kişiler ya da kurumlar değil de, doğrudan bölgelerin ya da ülkelerin yayın performansı görülmektedir. Burada da herhangi bir tarama yapmadan, yayın performansı en yüksek olanlar listenin başında görülmektedir. Buradaki sınırlama kriterlerine bakıldığında, örneğin seçili olan konu başlığına göre hangi ülke daha çok yayın yapmıştır, hangi ülkeler açık erişimli dergilerde daha çok yayın yapmıştır, dünyanın en önemli dergilerinde en çok hangi ülkeler yayın üretmiştir vb. pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Araştırma Alanları

“Araştırma Alanları” bölümü, dünyada en çok hangi konularda yayın yapıldığı bilgisini paylaşır. Buradan hareketle ülkelerin, kendilerinin ya da kurumlarının, bu paralellikte çalışıp çalışmadığına bakılabilir, gerekirse yatırım yapacakları alanları yeniden gözden geçirebilirler.

Dergiler, Kitaplar, Konferans Bildirileri

Bu alanda da yukarıdaki başlıklarda olduğu gibi herhangi bir tarama yapmadan dünyada en çok yayın yapılan, en çok atıf alan yayınlar görülebilmektedir. Burada da yine kişi, kurum ya da ülke olarak hangi kaynaklarda yayın yapıldığını ya da araştırma alanlarına göre en başarılı olan kaynakları görmek ve takip etmek olasıdır.

Fon Sağlayıcılar

Altıncı bölümde yer alan “fon sağlayıcılar” alanında, dünyadaki bilimsel üretimin hangi fonların desteğiyle yapıldığı bilgisine ulaşılabilmektedir. Kişi, kurum ya da ülke olarak en çok hangi kurumdan destek alındığı ve ilgilenilen araştırma alanlarına göre en çok hangi kurumun fon sağladığı bilgisine ulaşmak mümkündür. Bu bilgilere de yine WoS'ta indekslenen her bir yayının içeriğindeki fon sağlayıcılar bilgisinden ulaşılmaktadır.

Analiz başlığı altında geçen bu 6 alanın yanı sıra bir de “Raporlar” başlığı altındaki sekmeleri görmek mümkündür. Şekil 5'te de görüleceği üzere kişiler, kurumlar, iş birlikleri, kurum profilleri vb. konularda çeşitli raporlar alınabilmektedir. Yine bunun dışında, InCites platformu altında anlattıklarımızın yanı sıra, WoS'ta indekslenen dergilerin performansını gösteren Journal Citation Reports ve elde edilen verilerden bilim performansı, istatistikleri ve bilim trendlerinin derlenmesine ilişkin bilgiler içeren Essential Science Indicators başlığı da yer almaktadır.

InCites System Reports

Learn about research performance, collaboration and most cited documents.

 <p>Researcher Report</p> <p>Run</p>	 <p>Local Journal Utilization Report</p> <p>Run</p>	 <p>Research Performance</p> <p>Run</p>	 <p>Collaborations</p> <p>Run</p>	 <p>Institution Profile</p> <p>Run</p>
 <p>Organization Report (New Experience)</p> <p>Run</p>	 <p>Researcher Report (New Experience)</p> <p>Run</p>	 <p>Department Report (New Experience)</p> <p>Only available for My Organization subscribers</p> <p>Learn more</p>		

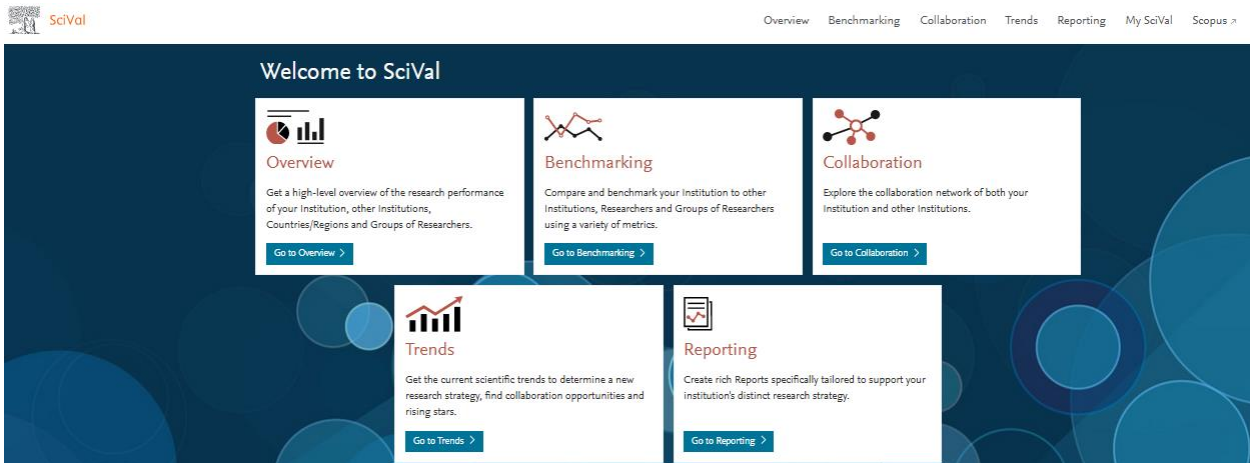
[Learn what changed](#) [Share feedback](#)

Şekil 5. InCites'in raporlama alanı görünümü

SciVal'in Özellikleri

Bir diğer akademik değerlendirme ürünü olan SciVal ise Scopus'ta indekslenen yayınlar üzerinden veri sağlamaktadır. Verisel anlamda Scopus'un ve WoS'un içeriği farklılık göstereceğinden iki üründe de farklı sonuçlar çıkacaktır.

SciVal'da 4 temel alan bulunmaktadır.

SciVal

Overview Benchmarking Collaboration Trends Reporting My SciVal Scopus >

Welcome to SciVal

Overview

Get a high-level overview of the research performance of your Institution, other Institutions, Countries/Regions and Groups of Researchers.

[Go to Overview >](#)

Benchmarking

Compare and benchmark your Institution to other Institutions, Researchers and Groups of Researchers using a variety of metrics.

[Go to Benchmarking >](#)

Collaboration

Explore the collaboration network of both your Institution and other Institutions.

[Go to Collaboration >](#)

Trends

Get the current scientific trends to determine a new research strategy, find collaboration opportunities and rising stars.

[Go to Trends >](#)

Reporting

Create rich Reports specifically tailored to support your institution's distinct research strategy.

[Go to Reporting >](#)

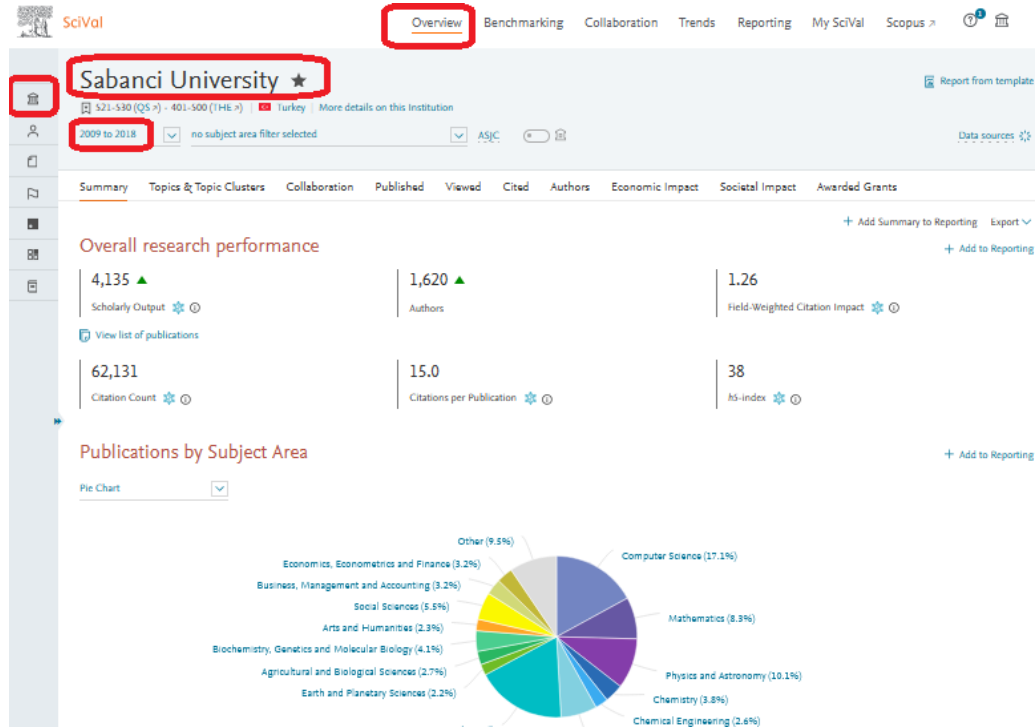
Şekil 6. SciVal'in ana sayfasının görünümü

Genel Bakış (Overview)

Bu alanda araştırmacıların, kurumların, ülkelerin, araştırma alanlarının ya da dergilerin performansına bakılabilmektedir. Genel Bakış (Overview) alanında belirlenen yıllar, çeşitli aralıklarla gösterilmiştir. Örneğin 2016-2018, 2014-2019, 2008-2018 gibi yıl aralıklarına göre sonuçlar elde edilmektedir.

Bu bilgiler ışığında belirli bir yıl aralığı seçilerek o yıllara ait kişinin, kurumun, ülkenin, araştırma alanının ya da derginin performansına bakılabilir. Kurum özelinde bakılacak olunursa, o kuruma ait kaç yayın yapıldığı bilgisi, kaç atıf aldığı, her bir yayınına ortalama kaç atıf düştüğü, alan ağırlıklı puanı, hangi araştırma alanlarında ne kadar yayın ürettiği, %10'luk dergilerde ürettiği yüzdelik oran, uluslararası yapılan iş birliği gibi verilere ulaşmak mümkündür.

Kurum özelinde bakıldığında, şekil 7'de de görüleceği üzere, yine belirlenen yıllar itibariyle o kuruma ait kaç yayın yapıldığı, kaç atıf aldığı, hangi alanlarda ne kadar yayın yapıldığı vb. bilgilere ulaşmak mümkündür.

Şekil 7. SciVal'ın "Genel Bakış (Overview)" sayfasının görünümü

Karşılaştırma (Benchmarking)

Araştırmacılar, kurumlar, ülkeler ya da dergiler kendi aralarında ya da birbirleriyle iç içe olacak şekilde karşılaştırılabilir. Örneğin, bir araştırmacıyı, bir kurumu ve bir ülkeyi tek bir tabloda karşılaştırmak mümkündür. Nitelikli verilere ulaşmak için kişileri kişilerle, kurumları kurumlarla, ülkeleri ülkelerle, dergileri de diğer dergilerle karşılaştırmak daha uygun olacaktır. Örneğin konu olarak birbirine yakın olan iki dergiyi karşılaştırıp performanslarına bakarak hangisinde yayın yapılacağına karar verilebilmekte ya da bir fakülte'deki bir bölüme transfer edilmesi istenen iki

araştırmacının bilimsel performansı karşılaştırılıp bir sonuca varılabilmektedir. Bu alanda çeşitli yıl aralıklarıyla sınırlı kalınmamıştır. Doğrudan 1996'dan günümüze kadar veriler verilmiştir. Şekil 8'de çok basit bir karşılaştırma yapılarak 1996'dan günümüze Türkiye ve bazı ülkelerin üretmiş olduğu yayınlar verilmiştir. Burada farklı kriterlere göre ya da araştırma alanlarına göre karşılaştırma kısmını özelleştirmek mümkündür.

Şekil 8. SciVal'ın "Karşılaştırma (Benchmarking)" sayfasının görünümü

İş Birliği (Collaboration)

Bu alanda sadece kişi, kurum ya da ülke verilerine bakarak kimlerle ya da hangi kurumlarla iş birliği yapılmış, bu iş birliklerinin kişiye, kuruma ya da o ülkeye katkıları var mı, eğer yok ise daha fazla bu ortaklarla iş birliği yapmanın gerekli olup olmadığı üzerinde düşünülebilmektedir. Bir diğer parçası da henüz iş birliği yapılmamış potansiyel kişi, kurum ya da ülkelerdir. İş birliği sekmesini kullanan araştırmacı, kendi alanındaki diğer araştırmacıları bulup o kişiye ait yayın performansına bakarak, ortak yayın yapıp yapmama konusunda bir fikir sahibi olabilir. Şekil 9'da da Sabancı Üniversitesi ile Stanford Üniversitesinin iş birliği görülmektedir. Mayıs 2020 tarihindeki 2009-2018 yılları arasındaki verilere bakıldığında toplamda 22 yayın yapılmış olup, bu yayınların üretilmesinde Sabancı Üniversitesinden 20, Stanford Üniversitesinden de 30 araştırmacı katkıda bulunmuştur. Dünya ortalamasına bakıldığında alan ağırlıklı puanın 1 ve üstü olması kabul edilmektedir. Burada da görüleceği üzere, Sabancı Üniversitesinin alan ağırlıklı puanı 1.26 iken, Stanford Üniversitesi'nin 2.60'tır. Bu iki kurumun iş birliğindeki alan ağırlıklı puanı 9.72 olmuştur. Dünya ortalamasının oldukça üzerinde olan bu puan, tek bir çıkarımda bulunmaya yeterdir: Sabancı Üniversitesi olarak Stanford Üniversitesi ile yayın yapmaya devam etmek çok yerinde bir karar olacaktır. Bu çıkarım Stanford Üniversitesi için de geçerlidir. Buradaki başarı, iyi kurumların sizinle yayın yapmaya devam etme kararı almalarıyla örtüşmektedir. Bazı durumlarda da iş birliği

Eğilimler (Trends)

Eğilimler kısmında aktif olan modüller, araştırma alanları ve konulardır. Seçmiş olduğunuz araştırma alanında yine belirli yıllar aralığındaki yayınların verilerini görebilme özelliği sunmaktadır. Yukarıda yer alan Şekil 10'da da görüldüğü üzere, araştırma alanı olarak "Kütüphanecilik" seçilmiştir. 2009-2018 arasında bu araştırma alanında çıkan yayınların durumunu çok net bir şekilde görebilmek mümkündür. Önce genel bir bakış verilip, sonrasında hangi kişi, kurum ya da ülkelerce üretildiği, hangi dergilerde yayınlandığı gibi verilere ulaşmak mümkündür. Yine sayfanın altında ise en çok kullanılan 50 kelimeyi bir bulut şeklinde görebilir, herhangi bir kelimenin üzerine tıkladığımızda ise o kelimenin performansını görüntüleyebilirsiniz.

SciVal'da da -InCites'ta olduğu gibi- kişiler, kurumlar, bölgeler vb. pek çok konuda raporlama seçenekleri mevcuttur.

Sonuç

Dünyadaki iki önemli akademik değerlendirme ürünü olan InCites ve SciVal'ın özellikleri incelenerek; ileriye yönelik öngörüler elde edilmesi, üniversitelerin ilgili fakültelerine alınacak yeni araştırmacıların karşılaştırılması, kurum olarak hangi araştırmacılara daha çok yatırım yapılması, ülke performanslarının ne yönde gitmesi gerektiği, kimlerle ortak yayım yapılıp yapılmayacağı gibi konularda ciddi kararlar alınabilmektedir. Hangi kaynakta yayın yapılırsa daha çok görünür hale gelmesi konusunda da fikir verebilmektedir. Bu ürünleri daha çok öğretim üyelerine ve üniversite üst yönetimlerine, mümkünse bire birde anlatmanın çok faydalı olacağı düşünülmektedir. Farkındalık yaratması açısından ve eldeki kaynakların daha bilinçli kullanılması bakımından son derece yararlı olabileceği gözlenmiştir. Mesleğimizin uzun soluklu dergisi Türk Kütüphaneciliği'nde henüz bu konunun işlenmemesi, bizi bu tür bir çalışma yapmaya ve meslektaşlarla paylaşmaya yöneltmiştir. Umulmaktadır ki bu iki ürün hakkında meslektaşlarımız ön bir bilgi sahibi olsunlar. Takdir edilmelidir ki bu konular, birden fazla bilgiyi içermektedir. Basılı bir ansiklopedi karıştırmaya benzer. Bir maddeden başlanır, onlarca maddeye varılır. Bu kaynaklar da, aynen bu şekilde, araştırıldıkça, kullanıldıkça ve fonksiyonları keşfedildiği sürece derinliği artmaktadır. Herkesin ulaşmak istediği derinlik, kendisine ya da kurumuna göre değişiklik arz edebilmektedir. Yer alan kullanım özelliklerinden yararlanıldıkça ve bilgilere erişildikçe bağımlılık yaratmakta, saatlerce yeni ve değişik verilerin peşine düşülmesine neden olmaktadır. Yine deyim yerindeyse söz konusu derinlik öncesi, yani bu konuyla ilgili araştırma yapılır mı yapılmaz mı, diye bir ön bilgi verilmesi açısından, çalışmamızın yararlı olacağını ummaktayız.

Kaynakça

Clarivate Analytics. (2020). InCites. Erişim adresi: <https://incites.clarivate.com>

Elsevier. (2020). SciVal. Erişim adresi: <https://www.scival.com/home>

Bir Özel Konu Kütüphanesi Türü Olarak Bilimkurgu Kütüphaneleri: Yurt Dışından Örnekler ve Türkiye’deki Tek Örneği “Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi”

Science Fiction Libraries as a Special Library: Samples Around the World and the Only Sample in Turkey “Özgen Berkol Doğan Science Fiction Library”

İrem Ünsal Bozkurt*

Öz

Günümüzde yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bilgi kaynaklarındaki hızlı artış, kütüphane hizmetlerini de etkilemiştir. Aranılan doğru bilgiye giden yolda harcanan zaman ve emeği azaltma isteği, özel konu kütüphanelerine duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu çalışmada; özel konu kütüphanesi kavramından, özel konu kütüphanesi türleri içerisinde bilimkurgu kütüphanelerinin yeri ve bilimkurgu türünün akademik çalışmalara olan katkısından bahsedilmiş, bu bağlamda yurt dışından seçilen 5 bilimkurgu kütüphanesi örneği; kuruluş bilgileri, dermeleri ve kullanıcılarına sundukları hizmetler bakımından incelenmiştir. Bu değerlendirmelerin ardından, Türkiye’deki tek bilimkurgu kütüphanesi örneği olan Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi; kuruluş amacı, projeleri, altyapı ve hizmet unsurları açısından ele alınmış, alana yaptığı katkılar ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Özel kütüphaneler; özel konu kütüphaneleri; bilimkurgu; bilimkurgu kütüphaneleri; Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi.

Abstract

An increase in the number of information resources as a result of the recent technological and scientific developments has affected the library services. Hence, the need for special libraries in the quest for finding accurate information faster and effortlessly has increased. This work investigates the concept of special libraries, specifically science fiction libraries, as types of special libraries, regarding science fiction in academic studies. In this context, five samples of science fiction libraries around the world are examined in terms of the date of founding, collections, and services provided. Afterward, Özgen Berkol Doğan Science Fiction Library, the only science fiction library in Turkey, is reviewed concerning its founding mission, projects, infrastructural conditions, service elements, and finally, its contribution to the field of science fiction.

Keywords: Special libraries; special topic libraries; science fiction; science fiction libraries; Özgen Berkol Doğan Science Fiction Library.

* Kütüphane Sorumlusu, Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi. E-posta: irem_unsal@hotmail.com
Library Manager, Özgen Berkol Doğan Science Fiction Library, Turkey.

Giriş

“Kütüphaneler, hizmet verdikleri kullanıcılarla var olan ve onlara verdikleri “kaliteli” hizmetlerle, varlıkları anlam kazanan eğitim ve kültür kurumlarıdır” (Yılmaz, 2002). İnsanın sınırsız öğrenme ve bilgi edinme isteğine karşılık ortaya çıkmış olan kütüphaneler (İnce, 1989, s. 1), kullanıcıları ulaşmak istedikleri bilgi ve belgeye götürülen endirekt yoldur. Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde, bilimsel araştırmaların artması ve bunun sonucunda yaşanan teknolojik gelişmeler ile birlikte; dünyadaki bilgi kaynaklarının tümünün, sayılarında ve hacimlerinde gerçekleşen hızlı artış, bu kadar çok bilgi kaynağının arasından gerekli olan doğru bilgiye ulaşabilmeyi, doğruluğundan ve güncelliğinden emin olmayı ve bulunan bilgiyi saklamayı, çoğu zaman zor ve zaman alıcı kılmaktadır. Aranılan doğru bilgiye giden bu yolu kısaltma ve güncel bilgiye ulaşma isteği, özel konu kütüphanelerine duyulan ihtiyacı artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı; özel konu kütüphanesi türleri içerisinde bilimkurgu kütüphanelerinin yerine ve işlevlerine değinerek, toplum kültürüne sağladıkları yararlarla ve toplum kültüründeki önemine dikkat çekmektir. Araştırma yapılırken, literatür taramasının yanı sıra betimleme yöntemi kullanılmıştır. Yurt dışından seçilen bilimkurgu kütüphaneleri hakkında veri toplanırken, e-posta aracılığı ile görüşme yapılmış ve kütüphanelerin web sayfalarında yer alan bilgilerden yararlanılmıştır. Türkiye’deki tek bilimkurgu kütüphanesi örneği olan Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi ise, personeli olmam nedeniyle birebir incelenmiş, yapısal ve hizmet unsurları üzerinden ele alınarak, alana yaptığı katkılar ortaya konmuştur.

Özel Konu Kütüphaneleri

Tanım ve Tarihçe

Özel kütüphanelerin ortaya çıkışları konusunda, kütüphanecilik literatüründe kesin bilgilere ulaşmak zordur. Musiker’e (1970, s. 38-39) göre; özel konu kütüphanelerinin ilk ortaya çıkışları kütüphane tarihi kadar eskiye dayanmakta, Babil’deki ticaret ve hukuk konularını kapsayan kil tablet kütüphanesi bu türün en eski örnekleri arasında gösterilmektedir. Ancak, yaygın olarak ortaya çıkışları 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Bu tarihten önce, kütüphane tipolojisi içerisinde özel konu kütüphaneleri ayrı bir tür olarak düşünülmemiş, 1909 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde Special Library Association’ın kurulması ile modern anlamda özel kütüphaneler yaygınlaşmaya başlamıştır (İnce, 1989, s. 8-9).

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde özel kütüphane terimi; Türkçe’de “ihtisas kütüphaneleri”, İngilizcede “special library”, Fransızcada “bibliothèque spécialisée”, Almancada “spezialbibliothek” olarak mesleki sözlüklerdeki yerini almıştır (Lemaitre, Thompson ve Şenalp, 1959, s. 152-153). Literatürde özel kütüphaneler ve ihtisas kütüphaneleri olarak geçen bu kütüphaneler ayrıca; özel konu kütüphaneleri, özel araştırma kütüphaneleri ya da tematik kütüphaneler gibi farklı isimlerle de anılmakta ve bu isim çeşitliliği de üzerinde uzlaşılan bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır.

Çakın (1991) özel kütüphaneler ile ilgili yaşanan bu tanım zorluğundan şöyle bahseder:

“Konuyla ilgilenen herkesin özel kütüphaneyi kendi gördüğü şekilde algılamış olmasından ötürü, genelde benimsenmiş ortak bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Bunun en önemli nedenleri arasında bu kütüphanelerin birbirinden oldukça farklı

kuruluşlarda oluşturulmuş olmasının yanı sıra, bu kütüphanelerden beklentinin, kütüphanenin hizmetinde bulunduğu ana kuruluşun özellikleri çerçevesinde değişiklik gösterebilmesidir. Mesleki, ticari, ekonomik, kültürel, endüstriyel, bilimsel ve teknolojik amaçlı, kamu ve özel sektör kuruluşlarına hizmet vermekle yükümlü bulunan kütüphaneler birer özel kütüphane olduğu gibi, merkezi ve mahalli yönetimin çeşitli kademelerinde oluşturulmuş olan (literatürde "resmi daire kütüphaneleri" diye bilinen) kütüphaneler de özel kütüphane kavramı içinde düşünülmektedir" (s. 49).

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1971, s. 145) yayınladığı bildiriye özel kütüphaneleri; bir dernek, devlet, araştırma kurumu (üniversite enstitüleri hariç) meslek birliği, müze, ticaret odası, sanayi kuruluşu vb. gibi bir kuruluşun altında kurulabilecek; derneklerinin büyük bir kısmının belirli bir alanda ya da doğa bilimleri, sosyal bilimler, tıp, ekonomi, mühendislik, hukuk, tarih gibi bir konuda olabilen kütüphane türü olarak tanımlamaktadır.

Özerdim (1967) ise özel konu kütüphanelerini şu şekilde tanımlamıştır:

"Bir bilim ya da bilgi dalında genişleyerek kitap toplayan, özel bir konuda derinleşen ve resmî ya da özel kuruluşlara bağlı olabilirler. Ayrıca, bir devlet dairesinin kütüphanesi; bir bilim kurumunun ya da derneğin kütüphanesi (Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türk Hukuk Kurumu gibi), özel kişilerin evlerinde kurdukları kütüphaneler de bu kütüphaneler arasındadır" (s. 22).

Günümüzde özel konu kütüphanelerinin; tıp fakülteleri, bankalar, sigorta şirketleri, ticari kurumlar, mühendislik ve yapı şirketleri, hukuk fakülteleri, dinî kuruluşlar, müzeler, gazeteler, bilim dernekleri, kültür ve sanat kurumları gibi birçok farklı kurum tarafından oluşturulmuş oldukları görülmektedir (Diriarın, 2013, s. 54). Özel konu kütüphaneleri, bağlı oldukları kuruluşun ilgilendiği ya da etkinlik gösterdiği konu alanlarına, bu alanlardaki çalışmalara, kullanıcıların istek ve gereksinimlerine yönelik bilgi kaynaklarını içerdiğinden dolayı (Gökkurt, 1991, s.12), hizmet ettikleri konu alanları da çeşitlenmektedir.

Özel Konu Kütüphanesi Türleri İçerisinde Bilimkurgu Kütüphanelerinin Yeri

Yukarıda verilen tanımlardan yola çıkarak, özel konu kütüphanelerini diğer kütüphane türlerinden ayıran en önemli özelliğin; hizmet verdikleri konu alanının, belirli bir veya birbiriyle bağlantılı birkaç konuda özelleşmesi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ele alındığında, bilimkurgu kütüphaneleri de kütüphane türleri içerisinde, bir özel konu kütüphanesi türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel gelişimine bakıldığında, bilimkurguya olan merakın giderek artması sonucu, ilk defa 1970'li yıllarda ortaya çıkan bilimkurgu kütüphaneleri (Lerner, 1973, s. 3); altında yapılandırıldıkları organizasyonlar değişmekle birlikte, dernekleri genel olarak birbiriyle ilişkili "bilimkurgu, fantastik ve korku" disiplin alanları etrafında toplanmış bilgi kaynaklarını içerir. Temel amaçları ise diğer özel konu kütüphanelerinde de olduğu gibi, bu disiplin alanlarında araştırma yapan kullanıcılara bilgi hizmeti vermektir.

Genel olarak "kütüphanelerin sahip olduğu rol; toplumsal kültürü oluşturan unsurları bir araya toplayarak onları yine toplumun kullanımına hazır hale getirmektir" (Oğuz, 2010, s. 54). Bu noktada özel konu kütüphanelerinin önemli bir özellikleri vardır: Bu kütüphaneler, toplum

kültüründe kendisine henüz yeni yer edinmeye başlamış konularda da karşımıza çıkabilirler (Ünsal, 2016, s. 652). Özellikle son yıllarda bilimin ve teknolojinin ilerlemesi ile birlikte, bilimkurgu gibi; toplum tarafından gördüğü ilgi giderek artan, ancak hala gelişmekte olan bir konuyu ele alarak; bu konudaki bilgileri toplamak, düzenlemek ve erişilebilir olmasını sağlamak, bu konuda kurulan bir özel konu kütüphanesi sayesinde gerçekleştirilebilir.

Bilimkurgunun Modern Bilimle Olan İlişkisi

Bilimkurgu Nedir?

Bilimkurgu terimi için çeşitli tanımlar mevcuttur. Türk Dil Kurumunun hazırladığı sözlüğe göre bilimkurgu; “çağdaş bilim verileriyle düş gücünden oluşan film, kitap vb.” olarak tanımlanmıştır (Bilim kurgu, t.y.). Zıllıoğlu'nun (1986) yaptığı, en çok kabul gören bir diğer tanıma göre ise bilimkurgu; “açık ya da örtülü şekilde gelecekte olabilecek, bulunabilecek, yaşanabilecek olanın simgesel iletisidir.”

Bilimkurgu Bilime Nasıl Katkı Sağlar?

Günümüzde bilimkurgu kitapları ve filmleri bireylerin oldukça ilgisini çekmekte, meraklıları her geçen gün artmaktadır. Bilimkurgu; içinde taşıdığı bilim ve teknoloji ile ilgili kavramlar sayesinde, bireyin zihninde olumlu ya da olumsuz bir kalıp içerisine konularak hayallerinin biçimlenmesine, hayal gücünü geliştirerek bireylerin daha fazla hayal kurmasına olanak sağlamaktadır. Bu biçimlenme içerisinde bilimin popülerleşmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bilimin popülerleşmesi, “bilimsel bilgi üretimi ile meşgul olmayan veya bilimin hayatlarında temel bir yer kaplamadığı insanlar (birinci önceliği bilimle ilgilenmek olmayan halk) arasında; bilimsel bilgiyi, gerçekleri ve yöntemleri yayan bütün etkinlikler” olarak geniş bir çerçevede ele alınabilir. Popülerleşme, pek çok bilim iletişimcisine göre, bilimsel bilgiyi yapmanın ve paylaşmanın bir parçası olarak kabul edilmektedir (Orçan, 2013, s. 11).

Halkın bilimi kavraması amacıyla kullanılan, bilimin popülerleşmesi kavramına en çok katkı sağlayan olgulardan birisi bilimkurgudur. Bu nedenle bilimkurgu türünün, bilimsel gelişmeler bakımından ileri durumda olan ülkelerde görülmesine şaşırılmamak lazımdır. Bilimkurgu türünün tarihi gelişimini incelediğimizde, ilk olarak Avrupa'da ortaya çıktığını ancak sonrasında bu türde öncülüğü Amerika Birleşik Devletleri'nin aldığını görürüz. Şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki: Bilimkurgu türünün bir ülkede gelişmesi, sadece edebî türün gelişimiyle alakalı bir durum değildir; bilimkurgu türü bir özgüvene ihtiyaç duymaktadır, bu özgüven “bilim” özgüvenidir. (Aydemir, 2011, s. 68)

Bilimkurgu türünün bilim yapmaya zemin hazırladığına dair en güzel örneklerden birisi; Neil Armstrong'un (1969) Ay'a ayak basmasından 104 yıl önce, Jules Verne'in bilimkurgu türünde yazdığı “Ay'a Yolculuk” kitabıdır. Kitap 1865 yılında yazılırken, uzaya ilk gönderilen roket olan Sputnik ise 1957 yılında fırlatılmıştır (Sandbrook, 2019). Dünyanın bilimkurgusu olan Ay'a yolculuk fikri, yıllar sonra gerçek bilime dönüştürülmüştür. Verne kitabında; fırlatma rampası, yakıt tüpünün ayrılması, Ay'a inişi gibi bilgileri bilimsel bir şekilde hayal etmiş ve aktarmıştır.

Yurt Dışındaki Bilimkurgu Kütüphanesi Örnekleri

Bilimkurgu çalışmalarının hem akademik bir disiplin haline gelmesi hem de insanlar arasında popülerleşmesi sebebiyle, yurt dışında birçok bilimkurgu kütüphanesi, müzesi ve arşivi kurulmuş, genel kütüphanelerde bilimkurgu özel bölümleri oluşturulmuştur. Bu kurumların temel amaçları arasında, bilimkurgu alanındaki tarihi değeri olan bilgi kaynaklarını ve bu türde yayımlanmış tüm eserleri toplamak ve ilgili konu alanına ulaşmak isteyen kullanıcıların hizmetine sunmak gelir.

Yurt dışındaki bilimkurgu kütüphanesi örneklerine bakıldığında, çoğunlukla genel kütüphanelerin altında özel koleksiyonlar olarak yapılandırıldıkları; buna rağmen, altında yapılandırıldıkları kütüphanelerden bağımsız politikalar geliştirdikleri ve ayrı bir kütüphane gibi hizmet verdikleri de görülmektedir. Bunun yanı sıra, bilimkurgu müzesi olarak kurulan kurumlar da bünyesinde kütüphane kaynaklarının yer aldığı dermeler oluşturarak, müze kütüphanesi olarak da bilgi hizmeti vermektedir.

Yurt dışında kurulan bilimkurgu kütüphanelerinden seçilen 5 örneği; kuruluş tarihçesi, derme ve hizmet unsurları açısından inceleyecek olursak:

En eski bilimkurgu kütüphanesi örneklerinden birisi; bilimkurgu yazarı Judith Merril'in bağışlarıyla, 1970 yılında Toronto Halk Kütüphanesi'nde kurulan Merril Bilimkurgu, Spekülatif Kurgu ve Fantazi Koleksiyonu'dur (The Merril Collection of Science Fiction, Speculation and Fantasy). Kütüphane dermesinde; kitap, el yazmaları, yazışmalar, nadir eserler de dâhil olmak üzere 80.000'in üzerinde basılı ve dijital kaynak bulunmaktadır. Kütüphanede; alanla ilgili paneller, imza günü, sergi gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Akademik araştırmacıların ve ilgili okuyucuların kullanımına açık olan kütüphanede ödünç verme sistemi bulunmamaktadır ("Merril Collection of Science Fiction, Speculation and Fantasy", t.y.).

Fransız ansiklopedist Pierre Versins'in 1976 yılında İsviçre'nin Yverdon-les-Bains şehrinde kurduğu, Başka Diyarın Evi Bilimkurgu ve Ütopya Müzesi (La Maison d'Ailleurs Musée de la Science-Fiction et de l'utopie) aynı zamanda bir bilimkurgu müze kütüphanesi olma özelliği taşımaktadır. Dermesinde; bilimkurgu ve ütopya alanında olmak üzere, 70.000'nin üstünde kitap, dergi, ansiklopedi, makale, çizgi roman, el yazması ve gazete gibi bilgi kaynakları bulunmaktadır. ("Maison d'Ailleurs, t.y.). Müze, zaman zaman alanında kurulan sergilere de ev sahipliği yapmaktadır. Bazı bölümleri halka açık olarak hizmet veren müzenin, bazı bölümleri ise yalnızca belirli araştırmacılara açıktır ("Maison d'Ailleurs Musée de la Science-Fiction et de l'utopie", t.y.).

1987 yılında Almanya Wetzlar'da, fizik öğretmeni Thomas Le Blanc tarafından Wetzlar Fantastik Kütüphanesi (Phantastische Bibliothek Wetzlar) kurulmuştur. Kütüphane dermesinde; bilimkurgu, spekülatif kurgu, fantastik, ütopya, korku, masal, destan, seyahat ve macera edebiyatı alanlarında, 300.000'den fazla basılı kaynak bulunmaktadır (Bonacker, 2020). Kütüphane, bu özelliğiyle dünyanın en geniş halka açık fantastik edebiyat koleksiyonuna sahip kütüphanesidir. Zamanla büyüyen kütüphane, 2006 yılından itibaren Avrupa Birliği Fonu tarafından desteklenmeye başlamıştır. Kütüphanede sempozyum, konferans ve seminer gibi pek çok etkinlik düzenlenmektedir. Kitap ödünç verme hizmeti de bulunan kütüphaneden ödünç kitap alabilmek için, kütüphaneye ücretsiz olarak üye olmak gerekmektedir ("Phantastische Bibliothek Wetzlar", t.y.).

1995 yılında Eastern New Mexico Üniversitesinde, aynı üniversitede akademisyenlik yapmış olan, Hugo ve Nebula Ödüllü bilimkurgu yazarı Jack Williamson adına, Jack Williamson Bilimkurgu Kütüphanesi (Jack Williamson Science Fiction Library) kurulmuştur. Dermesinde; kitap, dergi, el yazması, fotoğraf ve yazışmalardan oluşan 30.000'den fazla basılı kaynak mevcuttur. Halka açık olarak hizmet vermekte olan kütüphanenin ödünç verme sistemi de bulunmaktadır (“Jack Williamson Science Fiction Library”, t.y.).

Yurt dışından son örnek olarak, 2011 yılında Helmuth W. Mommers tarafından Viyana’da kurulan Fantastik Ev’i (Villa Fantastica) inceleyebiliriz. Aynı zamanda bir bilimkurgu yazarı olan kütüphanenin kurucusu Mommers, kütüphaneyi kurmasından dolayı Alman Fantazi Ödülü ve Kurd Lasswitz Ödülü’nü almaya hak kazanmıştır. Kütüphane dermesinde; bilimkurgu, fantastik ve korku edebiyatı alanlarında olmak üzere; kitap, dergi, DVD ve sesli kitap gibi 50.000’nin üzerinde görsel-işitsel materyal bulunmaktadır. (Mommers, 2020). Kütüphane kullanımı ve kütüphanede düzenlenen söyleşi, okuma günleri gibi etkinliklere katılım herkese açıktır. Bunun yanı sıra, ücretsiz üye olunabilen kütüphanenin ödünç verme hizmeti de vardır (“Villa Fantastica”, t.y.).

Yurt dışında kurulan bilimkurgu kütüphanesi örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak yukarıda incelenen 5 bilimkurgu kütüphanesi örneği, diğer bilimkurgu kütüphaneleri açısından da benzerlikler içermekte, tamamında değişmeyen bazı ortak noktalar olduğu görülmektedir. Kütüphanelerin tümü; özel konu kütüphanesi tanımında da olduğu gibi, temel olan bir konu alanı (bilimkurgu) ve onunla bağlantılı olan birkaç konu alanı (ütopya, fantastik, korku edebiyatı vb.) etrafında kurulmuştur. Altında yapılandırıldıkları kuruluşlar, hizmet unsurları gibi kütüphane politikaları değişse de tümünün birincil amacı; bilimkurgu alanındaki bütün bilgi kaynaklarını toplamak ve bu alanda araştırma yapan ilgili kullanıcıların hizmetine sunmaktır. Bunun yanı sıra tüm bilimkurgu kütüphaneleri; çeşitli etkinlikler düzenleyerek, bilimkurgu türüne dikkat çekmeyi, ilgilileri bir araya getirerek fikir alışverişi yapabilecekleri ortam sağlamayı ve bilimkurgu türünü yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır.

Türkiye’deki Tek Bilimkurgu Kütüphanesi Örneği: Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi

Yurt dışında birçok örneği olmasına rağmen, Türkiye’de bilimkurgu alanında sadece bir özel konu kütüphanesi bulunmaktadır. “Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi, 2007 yılında aramızdan ayrılan bilim insanı Özgen Berkol Doğan’ın anısını yaşatmak üzere” (Özgen Doğan Berkol Bilimkurgu Kütüphanesi: Hakkımızda, t.y.), Özgen Berkol Doğan Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği’ne bağlı olarak; ailesi, dostları ve bu fikri anlamlı bulan bir avuç insan tarafından 2012 yılında, Kadıköy/İstanbul’da kurulmuştur.

Özgen Berkol Doğan, bir bilim insanı olmasının yanı sıra; otobiyografik öğeler taşıyan, taslak halinde kalmış bir bilimkurgu romanı ve bu alanda yayınlanmış üç çeviri kitabı olan bir bilimkurgu meraklısıydı (“Özgen Berkol Doğan Hayatı”, t.y.). Doğan’ın bu merakı ve bilimkurgu türünün hayal gücünü geliştirmeye, eleştirel düşünmeye ve bilim yapmaya katkı sağladığına dair olan inanç, kütüphanenin bilimkurgu alanında kurulmasının temelini oluşturmaktadır. “Kütüphanenin birincil amacı; bilimkurgu, fantastik ve korku edebiyatı alanlarında Türkiye’de yayınlanmış eserlerin tümünü ve mümkün olduğunca diğer dillerdeki

eserleri edinerek, bu alandaki eserlere ulaşmak isteyen” (Özgen Doğan Berkol Bilimkurgu Kütüphanesi: Hakkımızda, t.y.) kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaktır.

İlk kurulduğu yıllarda tarihi bir binanın yalnızca bir katında hizmet veren kütüphane; zamanla dermesinin hızla büyümesi ve hizmet alanındaki kullanıcıların artması nedeniyle, 2017 yılında mevcut hizmet vermekte olduğu 165 metrekarelik, 110 yıllık bir tarihi köşke taşınmıştır. Binanın üç katında; açık raf sisteminde hizmete sunulan bilgi kaynakları, etkinlik ve çalışma odaları bulunurken, bir katında ise kapalı raf sisteminde arşivlenen bilgi kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca kullanıcıların kullanımına açık olan bir bahçesi de mevcuttur.

Kütüphane dermesi; kütüphanenin kapsadığı konu alanı, politikaları ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre oluşturulmuştur. Hala gelişmekte olan kütüphanede kataloglanmış; başta bilimkurgu, fantastik edebiyat ve korku edebiyatı olmak üzere, genel edebiyat, sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarından 12.000 kadar basılı kaynak bulunmaktadır. Bilimkurgu ve fantastik edebiyat dışında, dermeye her konu alanından eser dâhil edilmesi ile birlikte, belirli bir konu alanındaki kullanıcıları, diğer ilgi alanlarındaki kullanıcılarla bir araya getirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dermede yalnızca Türkçe değil; Korece, Rusça, Arapça, Azerice, Sırpça, Yunanca, Ermenice, Özbekçe, Latince, Sanskritçe, Japonca, Hemşince, Çince gibi 37 farklı dilde kaynak bulunmaktadır. Latin alfabesi harfleri ile yazılmamış olan eserler; otomasyon programına hem orijinal alfabesi ile hem de çevirileri ile kaydedilmektedir.

Geçmişten günümüze Türk Edebiyatı’nda yer almış önemli kişilerin kitaplarının bir kısmını kütüphaneye bağışlamaları yoluyla, dermeye imzalı ve çok değerli referans kitaplar da kazandırılmıştır. Bu bağlamda zenginleşen kütüphanede; yazar ve gazeteci Fikret Adil’e ait, Türk Edebiyatı’nın birçok önemli yazar ve şairi tarafından imzalanmış kitap, mektup ve diğer yazışmalar “Fikret Adil Koleksiyonu” bölümünde sergilenmektedir.

Kütüphane, Pazartesi günleri hariç haftanın her günü hizmet vermektedir. Kütüphane kullanımı ve etkinliklere katılım herkese açık ve ücretsiz olsa da, kitap ödünç almak için kütüphaneye üye olmak gerekmektedir (Özgen Doğan Berkol Bilimkurgu Kütüphanesi: Hakkımızda, t.y.). Dermedeki referans kitaplar ve süreli yayınlar hariç bütün eserler ödünç alınabilmektedir.

Yurt dışındaki bilimkurgu kütüphanesi örneklerinde de görüldüğü gibi, açıldığı ilk dönemden bu yana kütüphanede çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinliklerle; herkesin bilgiye ulaşmasını ve kitaplarla buluşmasını sağlamak, okuma alışkanlığı kazandırmak, kitaplarla kurulan ilişkinin pasif bir ilişki olduğu önyargısını kırmak, katılımcı bir okuyucu kitlesi yaratmak, kütüphane kullanımını artırmak ve farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır.

Ekim ve Mayıs ayları arasında, her hafta “Perşembe Söyleşileri” başlığı ile devam eden etkinlikler; bilimkurgu, fantastik edebiyat, genel edebiyat, fizik, bilim, teknoloji gibi konularda; alanında uzman akademisyen, yazar ve ilgili araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Her ayın son Perşembe günü ise, bilimkurgu filmi gösterimleri ve gösterilen film üzerine gerçekleştirilen söyleşilere ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, kütüphanede; “Pazar Sohbetleri” başlığıyla çeşitli konular üzerine forumlar gerçekleştirilmekte; korku filmi gösterimleri, müzik ve sinema söyleşileri yapılmakta, zaman zaman imza günleri, atölye çalışmaları ve fotoğraf-resim sergileri düzenlenmektedir. Kütüphane kullanımını artıran bütün bu etkinlikler, aynı zamanda video kaydına da alınmaktadır. Sonrasında çevrimiçi platformlarda da paylaşılan bu

videolar, etkinliğe katılamayan araştırmacıların hizmetine sunulmakta ve gelecek için önemli bir arşiv niteliği taşımaktadır.

Günümüzde sosyal medya kullanımının artması ile birlikte; YouTube, Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya mecralarında kütüphane adına hesaplar oluşturulmuştur. Tüm sosyal medya sayfaları aktif olarak kullanılmakta, bu vesileyle hem bilimkurgu türüne dikkat çekilmekte hem de kütüphanenin tanınırlığı artırılarak, daha fazla ilgili kişiye ulaşılabilmektedir. Aynı zamanda, interaktif iletişime olanak sağlayan sosyal medya sayfaları sayesinde, ilgili kullanıcılar da kütüphaneye daha kolay ulaşabilmekte; soru, görüş ve önerilerini iletebilmektedir.

Çelik (2007, s.60) yaptığı bir çalışmada; özel konu kütüphanelerinin, yapıları gereği diğer kütüphanelerden daha farklı ve özel bir kullanıcı grubuna sahip olduğunu belirtmiştir. Özel konu kütüphanelerinin, genelde sınırlı sayıda olmalarına rağmen, çok sık ziyaret eden kullanıcı grupları vardır. Özel bir veya birkaç konuda hizmet verdikleri için, o konuda araştırma yapan araştırmacıların ya da bilgi edinmek isteyen okuyucuların ilk geldikleri kütüphanelerdir. Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi'nin hizmet alanındaki kullanıcı ve araştırmacı profili için de bu durum geçerlidir. Kütüphane, hizmet verdiği konu alanında bilgi almak isteyen kişilerin ilk geldiği yer olarak öne çıkmaktadır. Gelen kullanıcılar, nicelikten çok niteliğe önem verilen dermede, genellikle aradıkları kaynağa ulaşabilmektedir. Herkesin kullanımına açık olan kütüphaneden; üye olarak kitap ödünç alan, kaynaklardan kütüphanede yararlanmak isteyen ve etkinliklere katılmak için gelen kullanıcıların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler ile birlikte, bilgi kaynaklarının tümünde sayısal ve hacimsel bir artış yaşanmıştır. Bu hızlı artış; bilginin aranması, bulunması, bulunan bilginin doğruluğu, güncelliği ve saklanması gibi sorunları ortaya çıkarmıştır. Harcanan bütün bu çaba ve zamanı azaltmak, kaynak israfını önlemek; aranan bilgiye giderken kullanılan yolu kısalttığı için, kütüphane türleri içerisinde özel konu kütüphanelerinin görevi haline gelmiştir.

Tarihsel gelişiminde, diğer kütüphane türleri kadar dikkat çekmeyen özel konu kütüphaneleri, aslında en eski ve yaygın kütüphane türleri arasındadır. İlk örnekleri ticaret ve hukuk konularında görülen özel konu kütüphaneleri, günümüzde çeşitli konu başlıkları altında karşımıza çıkmaktadır. Ancak hala, toplum kültüründe kendisine fazlasıyla yer edinmiş konuların yanı sıra, özel uzmanlık alanlarına duyulan toplumsal ilgi ve araştırmaların artmasına katkı sağlamak amacıyla, farklı konu alanlarında özel konu kütüphanelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemiz özelinde ele alacak olursak, bu alanlardan birisi bilimkurgu türüdür.

Yukarıda incelenen örneklerde de görüldüğü gibi, bilimkurgu türünün ve buna bağlı olarak bilimkurgu kütüphanelerinin toplumsal kültürdeki rolü yadsınamayacak kadar büyüktür. Bilimkurgu alanı, her geçen gün popüler kültürde varlığını artırmaktadır. Örneğin; Star Wars (Yıldız Savaşları), Interstellar (Yıldızlararası), The Martian (Marşlı) gibi bilimkurgu kitap ve filmleri büyük kitleler tarafından takip edilmekte, yayımlandıktan günler sonra bile gündemden düşmeyip; yaşı, cinsiyeti, statüsü ne olursa olsun birçok kişinin ilgisini çekmektedir.

Popüler kültürün yanı sıra, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler de bilimkurguya duyulan merakı artırmaktadır. Bilimkurguda sunulan; gelecekte insan türünün ve evrenin durumu üzerine hipotezler, zihin kontrolü, genetik mühendisliği, uzay teknolojileri ve uzay

yolculuğu, gelecekteki politik ve sosyal sistemler okura mümkün görünmektedir. Bilimkurgu, insanlar arasında hızla artan bu popülaritesi nedeniyle (Brown ve Tomlinson, 1999, s.120) bilimkurgu kütüphanelerine duyulan ilgiyi de aynı oranda artırmaktadır.

Bu bağlamda, bilimkurgu kütüphanelerinin Türkiye’deki tek örneği olan Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi’nin üstlendiği görev büyüktür. Kütüphane, kurulduğu günden bu yana hızla gelişen koleksiyonu ve gün geçtikçe artan kullanıcı sayısı ile, vermiş olduğu hizmetleri genişletmektedir. Böylelikle, yazılı ve görsel basında da adından sıkça söz ettiren kütüphane gelecek için çok büyük bir potansiyel taşımakta (Özgen Doğan Berkol Bilimkurgu Kütüphanesi: Haber, 2019), bu yönüyle; hem bilimkurgu türüne hem de kütüphanelere dikkat çekmektedir.

“Kütüphanelerin kültürün toplumsallaşması sürecindeki rolü, insan tarafından üretilen maddi ve manevi ürünlerin toplumla paylaşılması ve gelecek nesillere aktarılması sürecine aracılık etmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsanın ürettiği bilgiyi topluma sunarak, kültürün ortak duyuş ve düşünüş yaratma, toplumsallaştırma işlevini yerine getirmesine yardım etmektedir” (Yılmaz, 2009, s. 62, 70). Yurt dışındaki bilimkurgu kütüphanesi örneklerinde olduğu gibi, Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi’nin de kültürün toplumsallaşması sürecindeki rolü büyüktür. Kütüphane; hizmet verdiği konuya göre seçilerek hazırlanmış özel dermesi ile özellikle bahsi geçen alanda bulunması ya da ulaşılması zor olan kaynakları, kullanıcıların hizmetine sunarak ve düzenlediği etkinliklerle bu alanda bilgi hizmeti almak isteyenlere ev sahipliği yaparak, toplumun bilgiye ulaşma ihtiyacını karşılamaktadır. Aynı konuya ilgi duyan ve bu alanda araştırma yapan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan bilgi ve birikim alışverişi, kişilerin bireysel bilgi kazanımlarına yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bilgi birikimini de artırmaktadır. Bu bilgi birikiminin artmasına olanak sağlayan kütüphanede hayat bulacak projeler, hem kütüphanenin geleceği hem de ülkemiz için olumlu bir yaklaşım olacaktır.

Kaynakça

- Aydemir, A. (2011). *Gülten Dayıoğlu'nun romanlarının çocuk ve gençlik edebiyatı ve fantastik bilim kurgu türü bakımından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). Erişim adresi: <http://genclikbirikimi.org/search/node/abdullatif%20aydemir>
- Bilim kurgu. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=bilim%20kurgu>
- Bonacker, M. (2020, 5 Mayıs). Information regarding the Phantastische Bibliothek [E-posta]. Erişim adresi: <https://outlook.live.com/mail/0/inbox>
- Brown, C. L. ve Tomlinson, C. M. (1999). *Essentials of children literature*. New York: A Viacom Company.
- Çakın, İ. (1991). Özel kütüphaneler: Tanım boşluğu. *Türk Kütüphaneciliği*, 5, 49-55. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/1230/1224>
- Çelik, K. (2007). İhtisas Kütüphaneleri ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi. E. S. Oğuz (Yay. Haz.). *43. Kütüphane Haftası VEKAM İhtisas Kütüphaneleri Paneli: 29 Mart 2007 Bildiriler* içinde (s. 59-66). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Diriarın, H. (2013). *İstanbul'daki araştırma kütüphanelerinde elektronik bilgi hizmetleri: İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi örneği*. (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://www.bbytezarzivi.hacettepe.edu.tr/jspui/handle/2062/376>
- Gökkurt, Ö. (1991). *Özel kütüphanelerde kullanıcı analizi sorunu*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=biL2P3cCsPgUNjVdV2BsGNdLt5tZ9vDvHROGd2YRyxJI2KUBuVaOnFff1FTosNCg>
- İnce, N. (1989). *Özel kütüphanelerde kullanıcı eğitimi*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=kIrIdtdJ31bRgjb6fHvMUeIp2OHhTDUfKgKP9EUTDS-IcM-Cxtn6zOblQcLGPeaa>
- Jack Williamson Science Fiction Library. (t.y.). Special Collections. Erişim adresi: <https://enmu.libguides.com/c.php?g=816238&p=5825595>
- Lemaitre, H., Thompson, A. ve Şenalp, L. (1959). *Dört dilde kütüphanecilik terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lerner, F. (1973). The science fiction library. *Special Libraries*, 64(1), 3-6. Erişim adresi: http://scholarworks.sjsu.edu/sla_sl_1973/1
- Maison d'Ailleurs. (t.y.). Vikipedi içinde. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Maison_d%27Ailleurs
- Maison d'Ailleurs Musée de la Science-Fiction et de l'utopie. (t.y.). Collections. Erişim adresi: <http://www.ailleurs.ch/>
- Merril Collection of Science Fiction, Speculation and Fantasy. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.torontopubliclibrary.ca/merril/>
- Mommers, H. W. (2020, 8 Mayıs). Information regarding the Villa Fantastica [E-posta]. Erişim adresi: <https://outlook.live.com/mail/0/inbox>
- Musiker, R. (1970). *Special libraries: a general survey: With particular reference to South Africa*. Metuchen: The Scarecrow Press.
- Orçan, A. (2013) *Çizgi-roman tekniği ile geliştirilen bilim-kurgu hikayelerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerinin ve fiziğe ilişkin tutumlarının gelişimine etkisi*. (Yüksek lisans tezi) Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=1zw6GvYMe-q3Hf6HR-3USyIZvZrmEvB6WSZPqLC7L6lDuU8hmikHDQNS5OSVMFWL>

- Oğuz, E. S. (2010). *Türkiye’de kültür politikaları ve kütüphaneler: 1923-1980*. (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi:
<http://bbytezarivi.hacettepe.edu.tr/jspui/bitstream/2062/213/1/695.pdf>
- Özerdim, S. N. (1967). *Bilgi kaynakları ve arşivcilik*. (Yayımlanmamış ders notları). Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu.
- Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi: Haber. (2019). Erişim adresi:
<https://ozgenberkoldogan.com/hurriyet-gazetesindeki-haberimiz/>
- Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi: Hakkımızda. (t.y.). Erişim adresi: Özgen Berkol Doğan Hayatı. (t.y.). Erişim adresi: <https://ozgenberkoldogan.com/ozgen-berkol-dogan/hayati>
- Özgen Berkol Doğan: Hayatı. (t.y.). Erişim adresi: <https://ozgenberkoldogan.com/ozgen-berkol-dogan/hayati>
- Phantastische Bibliothek Wetzlar. (t.y.). Über uns. Erişim adresi: <https://www.phantastik.eu/ueber-uns.html>
- Sandbrook, D. (2019). The Space Race: how Cold War tensions put a rocket under the quest for the Moon. Erişim adresi: <https://www.sciencefocus.com/space/the-space-race-how-cold-war-tensions-put-a-rocket-under-the-quest-for-the-moon/>
- UNESCO. (1971). *Records of the General Conference, 16th session, Paris, 12 October to 14 November 1970, v. 1: Resolutions*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Erişim adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114046>
- Ünsal, İ. (2016). Tematik kütüphane yaklaşımları: Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi örneği. B. Yılmaz, T. Çakmak ve Ş. Eroğlu (Yay. Haz.). *Belediyelerin kütüphane ve arşiv hizmetleri uluslararası sempozyumu 12-14 Mayıs 2016* (s. 644-658) içinde. Bursa: Nilüfer Belediyesi.
- Villa Fantastica. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.villafantastica.com/die-bibliothek/>
- Yılmaz, B. (2009). *Türkiye’de kültür politikası ve kütüphane*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi.
- Yılmaz, E. (2002, Ekim). *Kütüphanelerimiz ve halkla ilişkiler* [Öz]. I. ÜNAK Genel Konferansında sunulan bildiri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. Erişim adresi:
<http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak02/u02-15.pdf>
- Zıllıoğlu, Z. M. (1986). Sinematografik bilim-kurgu yayınlarının çocukların dünya görüşünün oluşumu üzerindeki etkiler. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dergisi*, 45.

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ
Özyaşam* (26 Şubat 1928 Adana - 10 Haziran 2019 Ankara)

Mehmet Tayfun Gülle**

Berin Uğurlu Yurdadoğ, 1928 yılında Adana’da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Adana’da tamamlayan Yurdadoğ, 1947 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu.

Çalışma yaşamına çevirmen olarak önce Ankara Üniversitesinde, sonra Emniyet Genel Müdürlüğünde başlayan Yurdadoğ, 1955 yılında, mezunu olduğu DTCF Kütüphanecilik Enstitüsü’ne asistan olarak girdi. 1958-59 akademik yılında Ford Vakfının verdiği bir burstan yararlanarak Şikago Üniversitesinde uzmanlık eğitimini tamamladı. Uzmanlık programını izleyen aylarda arşiv yönetimi ile ilgili olarak “National Archives and Records Service, Archival Course” programına devam etmiştir.

Sayın Yurdadoğ, 1965 yılında doçent, 1989 yılında profesör olmuştur. 1980-1982 yıllarında ve 1990’dan emekli olduğu Şubat 1993’e dek AÜ DTCF Kütüphanecilik Bölüm Başkanlığı görevini yürütmüştür.

Profesör Yurdadoğ, Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde öğretim üyesi olarak görevini sürdürdüğü yıllarda uluslararası programlara da katılmıştır. 1961’de İngiliz Kültür Heyeti tarafından verilen bir yaz bursu kapsamında doçentlik tezi ile ilgili olarak British Museum’da çalışmalar yapmış; aynı yıl Amerikan Kütüphaneciler Derneği tarafından verilen bir bursla Alman ve Fransız kütüphanelerinin bir bölümünü incelemiştir. 1972’de dönemin Sovyetler Birliği hükümeti tarafından verilen bir bursla Moskova, Taşkent ve Buhara kütüphanelerini bir ay süre ile incelemiş, aynı yıl İngiliz Kültür Heyeti desteği ile Sheffield Üniversitesinde bir programa bir ay süre ile katılmış ve bu gezi esnasında Uluslararası Okul Kütüphaneciliği Derneğinin kongresine davet edilmiş ve kongreye katılmıştır.

1991 ve 1992 yıllarında yine İngiliz Kültür Heyeti tarafından düzenlenen iki mesleki gezi kapsamında İngiltere’ye giden Yurdadoğ, bu gezilerin birincisinde üniversite kütüphaneleri ve

* Ağırlıklı olarak aşağıda künyesi verilen makaleden özetlenmiş olup, güncellemeler yapılmıştır. Makale yazarı Sayın Aslan’a özel teşekkürlerimizi sunarız.

Aslan, S. A. (1994). Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ: Bir yaşamın öyküsü. F. Özdemirci ve Y. Kayan (Ed.). *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’a armağan* içinde (s. VII-IX). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. Erişim adresi:

<https://www.slideshare.net/kutuphaneci/binder9-sml>

** Editör. Türk Kütüphaneciliği. E-posta: editor@tk.org.tr
Editor, Turkish Librarianship.

sibernetik ile ilgilenmiş; ikincisinde de üniversite kütüphanecilik ve bilgileşim bölümlerinin ders programlarını, çalışmalarını ülkemizin diğer Kütüphanecilik Bölümleri temsilcileri ile birlikte incelemiştir.

Profesör Yurdadoğ, üniversitedeki görevinin yanı sıra, RCD kanalıyla gerçekleştirdiği, Tahran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünde bir aylık yoğun kurs (1968); DPT Bilimsel ve Teknik Enformasyon ÖİK raportörlüğü (1973-74); UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Kütüphane, Dokümantasyon ve Arşiv Komitesi çeşitli dönem üyelikleri ve farklı Üniversite ve Bakanlık kütüphanelerinde kurs verme, düzenleme ve raporlar hazırlama gibi kısa süreli ek görevler üstlenmiştir.

Sayın Yurdadoğ, 1993 yılında emekliye ayrıldıktan sonra 2000 yılına kadar Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde öğretim üyeliği yapmıştır. 1995 yılında İstanbul'da yapılan IFLA Genel Kurul Toplantısı Yürütme Kurulunda da görev alan Yurdadoğ, 1996 yılında Milli Güvenlik Akademisi'nden mezun olmuş, 1996-1997 yıllarında Başkent Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde ders vermiştir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezinin üyesi olan Yurdadoğ, iki kurum birleştirilmeden önce Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumuna da üye idi. Bu üyeliklerinin yanında çeşitli kuruluşlar adına, emekli olduktan sonra da Türkiye'nin farklı şehirlerinde Atatürkçülük konusunda konferanslar vermiştir.

10 Haziran 2019 tarihinde kalmakta olduğu Ankara 75. Yıl Yaşlı ve Bakım Rehabilitasyon Merkezinde hayata gözlerini yuman biricik hocamız arkasında büyük bir akademik, sosyo kültürel birikim ve yetiştirdiği binlerce öğrenci bırakmıştır.

11 Haziran 2019 tarihinde uzun yıllar görev yaptığı DTCF'de çok sayıda öğrencisi ve meslektaşının katılımı ile yapılan törenden sonra Karşıyaka mezarlığında toprağa verilen hocamız çok yönlü ve çevresini aydınlatan kişiliği ile kendisini tanıyanların gönlünde taht kurmuştur.

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ'un manevi mirasının gelecek kuşaklarca sahiplenilmesi ve sonsuza dek yaşatılması dileğiyle aziz anısı önünde saygıyla eğiliriz.

Seçilmiş Eserleri***

Tezleri:

Doktora. (1958). *Meşrutiyetten bu yana tesis edilen yükseköğretim müesseselerinden Ankara Üniversitesi, Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi kütüphanelerinin bugünkü durumları ile istikbalde arzetmeleri düşünülen şekil*. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Doçentlik. (1964). *Muhteva analizi açısından Anglo-Amerikan kitaplarında Atatürk ve devrimleri*. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kitapları:

Mc Colvin, Lionel. *Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti*. (B. U. Yurdadoğ, Çev.). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1963.

Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1974.

*** Bütün eserleri için bkz. Aslan, S. A. (2020). Prof. Dr. Berin Yurdadoğ için. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 325-329.

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ
Autobiography* (February 26, 1928, Adana - June 10, 2019, Ankara)

Mehmet Tayfun Gülle**

Çev. (Translated by): Nadide Güher Erer***

Berin Uğurlu Yurdadoğ was born in Adana in 1928. She completed her high school education in Adana, graduated from Ankara University, Faculty of Language History and Geography, Department of English Language and Literature.

Yurdadoğ, who started her career as a translator first at Ankara University, then at the General Directorate of Security, became an assistant at the University she graduated from, Ankara University, Faculty of Language History and Geography, the Institute of Librarianship. She was given a scholarship by the Ford Foundation, and she completed her studies at the University of Chicago. In the following months, she also attended a program on archives management, “National Archives and Records Service, Archival Course.”

Ms. Yurdadoğ became an associate professor in 1965 and a professor in 1989. She was the head of the Department of Librarianship, Ankara University, between 1980 -1982 and from 1990 until her retirement in 1993.

Professor Yurdadoğ participated in international programs while continuing her academic career at Ankara University. In 1961, on a scholarship provided by the British Council, to complete her associate professor thesis, she carried out extensive research at the British Museum. She also conducted research at some of the German and French libraries on a scholarship provided by the Society of American Librarianship in the same year. She carried out research at libraries in Moscow, Tashkent, and Bukhara on a scholarship offered by the government of the Soviet Union. In the same year, with the support of the British Council, she participated in a program at Sheffield University for a month. During this time, she was invited to a Convention of International School Librarianship, which she attended.

In the years 1991 and 1992, Yurdadoğ, went to England on two separate professional journeys. On her first trip, she took an interest in the university libraries and cybernetic. And on the latter, she researched the curriculum of various departments of librarianship along with representatives from the departments of librarianship from the Turkish universities.

Besides her academic career at the university, Ms. Yurdadoğ assumed duties such as giving intensive courses at Tehran University, which she realized through RCD. In 1968, she also assumed the scientific spokespersonship of the State Planning Organization (1973-74), UNESCO Turkish National Commission of Librarianship, membership for the Committee of

* To a great extent this text is a summary of the article mentioned below. It has also been updated. We extend our special thanks to Mrs. Aslan, the author of the article.

Aslan, S.A. (1994). Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ. A story of a life. F. Özdemirci and Y. Kayan. (Ed.). In *Berin Yurdadoğ'a Armağan* (pp. VII-IX). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. Received:
<https://www.slideshare.net/kütüphaneci/binder9-sml>

** Editor, Turkish Librarianship. E-mail: editor@tk.org.tr
Editor, Turkish Librarianship, Turkey.

*** Okutman, Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu. E-posta: guher73@gmail.com
Instructor, Hacettepe University School of Foreign Languages, Turkey.

Documentation and Archives and organizing courses, and preparing reports at different universities and libraries of ministries.

Ms. Yurdadoğ, following her retirement in 1993, continued lecturing at Hacettepe University until 2000. She took office in the IFLA Executive Committee of the Annual Meeting, which was held in İstanbul in 1995. In the following year, in 1996, she graduated from the National Academy of Security and lectured at Başkent University, Institute of Atatürk's Principles and History of the Turkish Revolution.

She was a member of "Atatürk Kültür Merkezi" of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History. She was also a member of the Turkish Language Society and the Turkish Historical Society even before the two said institutions were united. Besides these memberships, she gave conferences on Kemalism on behalf of various organizations in different regions of Turkey, even after her retirement.

Our beloved teacher, who passed away at the Nursing and Rehabilitation Center for Old Persons of Ankara on July 10, 2019, left behind a tremendous academic, socio-cultural richness and thousands of students.

With the attendance of a great many colleagues and students, the ceremony of our beloved teacher took place at Ankara University, Faculty of Language History and Geography, where she served for many long years. After the ceremony, she was taken to "Karşıyaka Graveyard" where she would rest eternally. Our beloved teacher, who had a personality with an extraordinary versatility that shed light to all, won the hearts of people who knew her.

Wishing that the spiritual heritage of Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ would be adopted by the next generations and kept alive forever, we would like to show our deepest respect to her dear memory.

Her Selected Studies****

Theses

Ph. D. (1958). *The present situation of Ankara University, Middle East Technical University, and Atatürk University libraries established since the Ottoman Constitutional period and their suggested development in the future*. Ankara University, Ankara.

(Original title: *Meşrutiyetten bu yana tesis edilen yükseköğretim müesseselerinden Ankara Üniversitesi, Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi kütüphanelerinin bugünkü durumları ile istikbalde arzetmeleri düşünülen şekil*).

Associate Professorship. (1964). *Atatürk and his reforms in Anglo-American Literature: Content analysis*. Ankara University, Ankara.

(Original title: *Muhteva analizi açısından Anglo-Amerikan kitaplarında Atatürk ve devrimleri*).

Books

Mc Colvin, Lionel. *Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti*. (Transl. by B. U. Yurdadoğ). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 1963 (Turkish translation of *Public Library Extension* publ. in 1951).

Dictionary of Library Science Terms. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1974.

(Original title: *Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü*).

**** See the full studies Aslan, S. A. (2020). Prof. Dr. Berin Yurdadoğ için. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 325-329.

Sevgili Hocam ve Dostum Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Anısına

In Memory of My Dear Professor and Friend Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ

Nilüfer Tuncer*

Öz

Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden dostum ve hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un vefatı nedeniyle kaleme alınan anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğinin öncüleri; Türk kütüphaneciliği öğretim üyeleri.*

Abstract

The article is written in memory of my late professor and friend Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ who was one of the pioneers in Turkish library and information science education.

Keywords: *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; pioneers of Turkish librarianship; Turkish librarianship.*

Sevgili Hocamızı kaybedeli neredeyse bir yıl oluyor. Bize kendi tabiriyle “yaş aldığımı” hiç hissettirmedeği için uzun bir süre daha aramızda olacağından kuşku bile duymadık! Sanırım kendisi de buna inanıyordu ki, haziran başındaki son görüşmemizde, buluşma arzumu, hafif bir grip geçirmekte olduğunu söyleyerek ağustos ayına erteledi. Bu randevumuz maalesef gerçekleşemedi. Yazlığımıza varalı henüz bir gün olmuşken, acı haber ulaştı ve derhal Ankara'ya son görevimi ifa etmeye döndüm. Hoca'yı, sevgili öğrencileri, meslektaşları ve aile bireyleriyle birlikte son yolculuğuna uğurladık. Ama geride koskoca bir boşluk ve onarılmaz bir hasret bırakarak gitti bu fani dünyadan!

Kendisini hoca olarak DTCF Kütüphanecilik Bölümünde (o zamanki adıyla Kütüphanecilik Enstitüsü) öğrenciyken tanıdım. Ufak tefek, gür kıvrıkcık saçlarıyla gencecik bir asistandı, olağanüstü hafızası ve mükemmel İngilizcesiyle Amerikalı hocalarımızın derslerinde çevirmenlik yaparken bir taraftan da doktora tezini hazırlıyordu. İlişkimiz hoca-öğrenci düzeyindeydi o sıralar.

Mezun olduktan sonra yüksek lisans yapmak üzere, arkadaşım Esin Solakoğlu ile birlikte gönderildiğimiz ABD'nin Illinois Üniversitesinde iken Berin Hoca'da Chicago Üniversitesindeki Kütüphanecilik Bölümünde bazı dersler alıyordu. Bir gün bizim Üniversiteyi ve elbette bizleri ziyarete geldi. Maalesef o zamanlar (1960-1961) Kampüste kalabilecek otel, motel ve benzeri yerler yoktu. Esin'le birlikte kaldığımız odadaki iki yatağı birleştirip o gece Hocamızı misafir ettik! Kendisi bunu hiç unutmayıp sık sık dile getirirdi!

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. E-posta: nilufertuncer@yahoo.com
Retired Professor, Turkey.

Berin Hoca ile Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi (HÜ BBY) Bölümünün (eski adıyla Kütüphanecilik Bölümü) kuruluşu aşamasında da meslektaş olarak birlikte çalıştık. Bölümümüzün emekleme dönemlerinde yüksek lisans ve doktora derslerine girdi; daha sonraları ise lisans programlarımızdaki derslere katkıda bulundu. Öte yandan, DTCF'deki Kütüphanecilik Bölümünde Bölüm Başkanlığı yaparken, bazı dersleri üstlenmemi istediğinde elbette severek icabet ettim. Kütüphanecilik alanında birlikte yaptığımız tek tek sayamayacağım pek çok eylemimiz oldu. Sonunda önce Berin Hoca sonra ben emekli olduk. Böylece daha sık görüşme fırsatlarımız oldu. Özellikle telefondaki uzun konuşmalarımızı her seferinde “Şimdi nokta değil virgül koyuyoruz.” cümlesiyle gülüşerek bitirirdik!

Bu buluşma ve telefon görüşmelerimiz sırasında birçok konuda ortak değerlerimizin, geçmişe dönük ortak deneyimlerimizin, ortak duygu ve düşüncelerimizin olduğunu anladık. Kendisini yakından tanıma fırsatı bulabildiğim için kendimi şanslı addediyorum.

Berin Hoca'yı tanımlamak çok zor. Belki de HÜ BBY Bölümünün kurucularından Dr. Thomas Minder'in deyiimiyle “She is a grand little lady!”.

Çok yönlü bir insandı. Müthiş zekiydi, çabuk kavırdı. Hiç bitmeyen merak duygusu (özellikle teknoloji, sibernetik gibi konularda), felsefeye, dile düşkünlüğü vardı. En sevdiği konu ise Atatürk ve Atatürkçülük idi. Bu konuda otorite sayıldığından, her milli bayramda, 10 Kasım günlerinde mutlaka bir konuşma daveti alır; dinleyicilerin düzeyine uygun olarak seçtiği konuyu anlatır, herkesi bilgisi ve belagatiyle kendine hayran bırakırdı.

Bildiklerini paylaşmaya ve karşısındakinin eğitimine önem verirdi. Zarif bir insandı. Kelimelerini kullanırken özenle seçer, karşısındakinden de aynı inceliği bekler; göremeyince kırılırdı. Sevmediği kişilere karşı tavrı netti!

Aslında çok hümanistti. Çok sevdiği öğrencileri “çocukları”, onların çocukları ise “torunları”ydı! Herkesin eşinin ve çocuklarının isimlerini bilir ve ilgilenirdi!

Çok iyi bir hocaydı. Yetiştirdiği binlerce öğrencinin hayatında son derece olumlu izler bırakmıştır. Emekli olduktan sonra da, taksi şoföründen kapıcısına, market çalışanına kadar herkesi eksik gördüğü konularda eğitmeye devam etmişti.

Bir özelliği de doküman toplamaya olan merakıydı. Bu yüzden evine sığamaz olmuş ama birgün dokümanları ve kitaplarını ayıklayacağı umudunu hiç kaybetmemişti. Bir gün DTCF'deki odasında raflarda ve masasında çok da değerli gözükmeyen bazı objeleri neden sakladığını sormuştum. “Ama onlar beni seven insanların bana hediyesi. Nasıl atabilirim?” demişti. Düşününce kendisine hak verdim. Duygusal insanların ayıklama yapması gerçekten zor bir işlemdi!

Berin Hoca'yı ne kadar anlatmaya çalışsam da mutlaka eksik kalmıştır. Değerli Hocam ve dostumu çok arıyor ve özlüyorum. Işıklar içinde yatsın!

Fotoğraf 1. 90. yaş günü

Fotoğraf 2. Huzurevinde ziyaret

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Anısına

In Memory of Prof. Berin U. Yurdadoğ

İrfan Çakın*

Öz

Bu yazı 10 Haziran 2019 tarihinde kaybettiğimiz Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un anısı için hazırlanmıştır. Ankara Üniversitesi emekli öğretim üyesi ve Hacettepe Üniversitesi yarı zamanlı öğretim üyesi olan Prof. Dr. Yurdadoğ'un vefatı Bilgi ve Belge Yönetimi alanının akademisyenleri, profesyonelleri ve öğrencileri için acı bir kayıp olmuştur. Berin Hocamız saygın bir akademisyen, anlayışlı bir danışman ve sevilen bir hocaydı. Değerli Hocamızı çok özleyeceğiz. Huzur içinde uyusun.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Ankara Üniversitesi; Hacettepe Üniversitesi; anı yazısı.

Abstract

This is a commemorative essay written for Prof. Berin U. Yurdadoğ who died on June 10, 2019. The death of Prof. Yurdadoğ, retired faculty member of Ankara University and a part-time academic member of Hacettepe University, has been one of the devastating loss for the academic community, colleagues and students in the field of information management. She was a respected academician, a thoughtful supervisor and beloved instructor. We will surely miss the presence of our truly dear Berin Hoca. May she rest in peace.

Keywords: Prof. Berin U. Yurdadoğ; Ankara University; Hacettepe University; commemorative essay.

Geçen yıl Haziran ayında kaybettiğimiz değerli Hocamızın anısına yazmam istendiğinde, yazmanın bu denli zor olabileceğini hiç düşünmemiştim. Benim gibi binlerce öğrencisinin bir şekilde yaşamına dokunan Hocamız, düşünceleri, sözleri ve eylemleriyle her zaman tutarlı olan, çok yönlü, sevecen ve bilge bir kişiliğe sahipti. Böylesine anlamlı nitelikler taşıyan sevgili Hocamızı satırlara sığdırmak hiç de kolay değil...

Behçet Necatigil "Kitaplarda Ölmek" başlıklı şiirinde, yaşamı; "Adı, soyadı / Açılır parantez / Doğduğu yıl, çizgi, öldüğü yıl, bitti / Kapanır parantez / ... Parantezin içindeki çizgi / Ne varsa orda..." olarak betimler. Hocamız Prof. Dr. Berin Yurdadoğ (1928-2019) parantezin içindeki çizgi olarak belirtilen yaşama birçok başarıyı sığdırmış değerli bir bilim insanı ve gerçek bir cumhuriyet aydınıydı. Onun öğrencisi olarak bizler gerçekten çok şanslıydık, iyi ki öğrencisi olmuştuz.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. E-posta: irfan@hacettepe.edu.tr
Retired Professor, Turkey.

Değerli hocamızın Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu olduğunu, alanımızla profesyonel ilişkisinin Profesör Carl White'tan etkilenmesi sonrasında, 1955 yılında, DTCF Kütüphanecilik Enstitüsüne asistan olarak atanmasıyla başladığını biliyoruz. Hocamızı 1965 yılının Ekim ayında Kütüphanecilik Bölümüne kayıt yaptırdıktan hemen sonra tanıdım. Yeni doçent olmuştu, ilk yıl “Kütüphaneciliğe Giriş”, ikinci yıl “Araştırma Metotları”, üçüncü yıl “Seminer” (araştırma metotları dersinin uygulaması), son sınıfta da “Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri” derslerini Hocamızdan aldık. “Tıp Kütüphaneleri ve Tasnif Sistemleri” başlıklı “bitirme tezimin” Emily Dean ikincilik ödülü almasında danışmanım Berin Hoca'nın katkısı benim için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

DTCF'deki öğrencilik yıllarımızda sınıf olarak her biri başlı başına birer değer olan hocalarımızın “rahle-i tedrisinden” geçerken, sadece mesleki bağlamda değil, sosyal ve kültürel konularda da kendimizi anlamlı düzeyde geliştirme fırsatını bulduk. Berin Hocamızın sempatik yaklaşımları ve sevecen anaç tavırları ile kendine has özel bir havası vardı. Odasının önünde onunla görüşmek için sırasını bekleyen genellikle bir öğrenci her zaman bulunurdu ve Hocamız sorunlarımızın çözümünü için ciddi çaba harcar, bir şekilde yardımcı olurdu.

Böyle bir olayı ben de yaşadım. Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) yurt dışı lisansüstü eğitim bursunu kazandıktan sonra, Fransa'ya gönderileceğim anlaşıldığında gerçekten çok üzülmüştüm. Tercihlerim arasında Fransa yoktu. Berin Hoca'ya danışarak ilk sıraya İngiltere'yi, ikinci sıraya da ABD'yi yazmıştım. Hemen Fakülte'ye Berin Hocamızın yanına gidip, durumu aktardım ve ne yapacağımı bilemediğimi söyledim. Berin -Hoca adeta elimden tuttu ve birlikte MEB Yükseköğretim Genel Müdürlüğüne gittik. Randevu da almamıştık. Neyse ki genel müdür odasındaydı. Ben odanın dışında beklerken Berin -Hocam içeri girdi. Odadan çıktığında sorunun çözülmüştü.

Sevgili Berin -Hocamız öğrencilerinin kendisine aktardıkları sorunlarla yakından ilgilenir ve çözüm bulmak için elinden gelen tüm çabayı gösterirdi. Bizler öğrencileri ve meslektaşları olarak ona çok şey borçluyuz.

Yetiştirdiği binlerce öğrencinin yaşamına dokunan ve çok sayıda akademisyeni mesleğimize kazandıran Hocamız emekli olduktan sonra da bu özelliklerini sürdürmüştür. Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümünde 1993-2000 yılları arasında yarı-zamanlı olarak “İletişim ve Toplum” dersini verdiği sıralarda hem öğrenciler hem de çalışanlar tarafından yaptığı çok değerli katkılar nedeniyle sevilip, sayılmıştır. Odasının kapısı herkese açık olduğundan çok sayıda ziyaretçisi olur ve bu odada çeşitli konularda görüşmeler, sohbetler yapılırdı. İzleyen yıllarda Bölümümüzün düzenlediği her türlü bilimsel ve sosyal toplantılara Hocamızın katılımının sağlanmasına büyük özen gösterilmiştir. İlerleyen yaşına rağmen bu toplantılara genellikle katılan, dikkatle dinleyen ve açıklamalarıyla ciddi katkılar sağlayan hep o olurdu. Berin -Hocamız kişiliği, insanlarla iletişimi, mesleğine duyduğu sevgi ve bilimsel nitelikleriyle bizlere daima örnek olmuştur.

Atatürk ilke ve devrimlerine sonuna kadar bağlı, ülke sorunlarına duyarlı gerçek bir Cumhuriyet aydını olan Hocamız, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı asli üyesi olarak sadece Ankara'da değil, birçok kentte konferanslar vererek bu bağlamda düşünce ve görüşlerini toplumla paylaşmıştır.

Yayımları, düşünceleri, sözleri ve eylemleriyle her zaman tutarlı olan Berin -Hocamızın en önemli özelliklerinden bir diğeri, bilimsel literatürü yakından izlemesi, teknolojik yeniliklere duyduğu yakın ilgi ve birikimlerini hem derslerinde hem de yayınlarıyla bizlere aktarmasıydı. Alanımıza yönelik teknolojik gelişmeler öncelikle Berin Hoca'nın derslerinde konu olurdu. Bilgisayarların kütüphanelerde kullanılması konusunda girişimler, dokümantasyon, enformasyon, otomasyon, sibernetik gibi kavramları 1965-1969 yılları arasındaki öğrencilik dönemimizde ilk kez ondan öğrendik. Hocamızın kütüphaneciliğin bilgi teknolojilerindeki güncel gelişmeler ışığında sorgulanmasının önemi konusunda yaptığı vurgulamalar biz öğrencileri gerçekten çok heyecanlandırır. Mesleğimizin toplumsal imajına yönelik sorunlarının çözümünde bilgisayarların büyük katkısının olacağını düşünürdük.

Berin -Hocamızın bilimsel çalışmalarında sıklıkla dile getirdiği önemli konulardan biri, bilgi teknolojilerindeki yeniliklerin toplumları bir bütün olarak etkilediği ve her daim kurumsal değişim ve dönüşümlere yol açtığı ve biz profesyonellerin bunu göz önünde bulunduramamız gerektiği olmuştur. Hocamızın *A.Ü. DTCF Dergisi*'nden ayrışım olarak 1990'da yayımlanan **“Enformasyon Çağında Kütüphaneler ve Kütüphanecilik”** başlıklı çalışması, kurumsal yapılanmamızın ve uygulamalarımızın toplumsal açıdan çözümlenebilmesine sağladığı katkı açısından çok önemlidir. Hocamız bu çalışmada, uygarlık sürecinin her aşamasında bilginin önemli olduğunu ve mesleğimizin özünde de bilginin bulunduğu altını çizer. Ona göre bilgi, *“Bir birikim sonucu oluştuğu ve zenginleştiği için evrenseldir ve aynı nedenle paylaşılmalıdır. Bu nedenle de bilginin toplandığı, organize edildiği ve hizmete sunulduğu birimlerin ve buralarda hizmet vermesi beklenen görevlilerin beklenen nitelikleri taşıması şarttır”*. Ayrıca, bilgi teknolojilerindeki yeniliklerin çağlar boyunca bilgi merkezlerini çeşitli boyutlarda nasıl biçimlendirdiğine dikkat çeken Berin Hoca, bilgi toplumunda *“Her şey gibi kütüphaneler de bu hızlı değişimden etkileneceklerdir. Kütüphaneler, ya gerçeği kabul edip değişmek ya da yok olmak seçenekleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Kütüphanenin geleceği bu değişikliklere ne derece uyum sağlayabileceğine bağlı”* olduğunu belirtir.

Hocamız *“H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıla Armağan”* başlıklı yayınında yer alan **“Enformasyon Devrimi'nin Getirdikleri, Götüremedikleri”** çalışmada, yapılması gereken işin *“Yeniden örgütlenme değil, bir yeniden yapılanma, bir yenileşme değil, bir başkalaşım, bir dönüşüm”* olması gerektiğini belirtir. Günümüzde gelişmelerin *“yüzyıl ölçekli olmaktan çıkıp onyıl ölçekli boyutlarla ifade”* edildiğine, yakın *“bir gelecekte belki de beşyıl ya da sadece biryıl, hatta ay ölçekli hale dönüşeceğine”* değinmekte ve *“21.yüzyıl için sağlıklı kestirimler yapmanın oldukça zor olacağını”* vurgulamaktadır.

Berin Hocamız bu süreçte bilgi profesyonellerinin günün koşullarına uygun olarak eğitilmesi gerektiğinden hareketle üniversitelerdeki bölümlerimize büyük sorumluluklar düştüğünü, kurumlarımızın ve mesleğimizin geleceğinin *“yönetici konumundaki yetkililerin vereceği kararlara bağlı”* bulunduğu uyarısını yapar. Hocamız bu çalışmasını son derece anlamlı bir dilek ile sonlandırır: *“Dileyelim ki, enformasyon çağının bu önemli kararları, gerekli enformasyon toplanmadan, etraflıca düşünülmeden verilmiş olmasın.”*

Yeri doldurulamayacak değerli Hocamız Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'u rahmetle anarken, anısı önünde saygıyla eğiliyor, sevenlerine başsağlığı diliyorum. Huzur içinde uyusun.

Berin Hoca'yı Anarken

Commemorating Prof. Berin U. Yurdadoğ

Nazlı Alkan*

Öz

Ölümünün ilk yıl dönümünde Hocamız Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'u anmak üzere kaleme alınan bu yazıda onun kendine özgü kişilik özelliklerine değinilmiş, hem kütüphanecilik, bilgi ve belge yönetimi alanlarındaki hem de ilgi duyduğu diğer alanlardakiengin bilgi, birikim ve deneyimine vurgu yapılmış, son olarak ölümünün hemen öncesine ait bir anıya yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliği; kütüphanecilik eğitimi; kütüphaneciliğimizin çınarları; Atatürkçü kadınlar.*

Abstract

This paper is written to commemorate Prof. Berin. U. Yurdadoğ on the first anniversary of her death. It emphasizes her specific personal characteristics, in addition to her vast knowledge, accumulation, and experience both in librarianship, information and records management, and in other areas which had been attracted her attention. The paper concludes with a memory that belongs to the days just before her death.

Keywords: *Prof. Berin. U. Yurdadoğ; Turkish librarianship; librarianship education; planes of our librarianship; Kemalist women.*

Berin Hoca'yla hikâyem eskidir. Yaşamımın 57 yılında, yakın çevremde olan Hocamı anlatmanın zorluklarının olduğu kesindir. Bu son derece kültürlü, engin bilgi, birikim ve deneyime sahip, zeki, esprili, inanılmaz sempatik ve çok yönlü insanı anlatmak görüldüğünün tersine zordur. Sebebine gelince; Hoca hakkında ne, ne kadar anlatılırsa anlatılsın hep eksik bir şey kalacaktır. Böyle olunca eksik anlatım hep bir tehdit olarak karşıma çıkabilir. Yanlış anlatım ise başka bir sorun olabilir. Bu yazıdaki olası hata ve eksiklikler hususunda okurları peşinen uyararak Berin Hoca'ya yönelik izlenimlerimi ve onlarcası arasından seçtiğim bir anımı paylaşmak isterim.

Kendisiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Kütüphanecilik Bölümü'nün yeni öğrencisi olduğum zaman, 1962'de tanıştığımda çok değişik bir hocayla karşılaştığımı anlamıştım. Dersleri başka bir şeyle ilgilenmemi engelleyecek derecede etkili ve çekiciydi. Akıcı ve esprili konuşmasıyla öğrencilere önemli kütüphanecilik bilgilerini adeta eğlendirerek aktarıyordu. Dersten sonra bizlerle samimi bir yaklaşımla sohbet eder, eğer beğendiyse; kolye,

*Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. E-posta: gnalkan@ankara.edu.tr
Retired Professor, Turkey.

küpe, bilezik gibi takılarımızın ne kadar hoş olduklarını söylerdi. Derslerde esprili olmakla beraber ciddiye, ders dışında arkadaşımız gibiydi.

Bizim dönemde hocalarımızla ilişkilerimiz oldukça yakındı. Bayramlarda onları evlerinde ziyaret ettiğimizde aileleriyle de tanışırdık. Berin Hoca'nın annesi ve ablasıyla tanışmamız da bir bayram gününde olmuştu. Hocayla dostluğumuz 1966'daki mezuniyetimizden sonra da yıllarca sürmüştür. Berin Hoca'nın, kişiliği itibariyle birçok mezunla sıcak ilişki içinde dostluğunu sürdürebilen bir arkadaş hoca olduğu bilinir ki bu anlamda sıra dışıdır. Ben dâhil birçoğumuzun önemli günlerinde yakın ilgisini esirgememiştir. Yıllarca yalnızca mesleki toplantılarda değil, çaylarda, yemeklerde, konserlerde, gezilerde, pikniklerde ve benzeri etkinliklerde birçok mezun öğrencisiyle birlikte olmuş, hatta birkaçını yakın dostu ve sırdaşı olarak seçmiştir.

1992 ilkbaharında, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanelerinde 26 yıl çalıştıktan sonra bir Kütüphanecilik Bölümü'nde hoca olmak istedim. Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde yüksek lisans derecemi aldıktan sonra başladığım doktora eğitimini tamamlamıştım. Tez hazırlama aşamasındaydım ve birkaç yayımlanmış makalem vardı. Doktora yaptığım bölüme girme başvurusunda bulundum, ancak başvurum kadro yokluğu nedeniyle reddedildi. Bu sırada mezun olduğum DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nde bir öğretim görevlisi kadrosunun boş olduğunu duydum ve o tarihte bölüm başkanı olan Berin Hoca'ya gidip isteğimi dile getirdim. Boş olduğunu duyduğum kadroyu başka bir bölüm elemanına vermeyi düşünüyordu ama ondan boşalan uzmanlık kadrosuna beni yerleştirebilecekti. Sevinerek yanından ayrıldım. Aylar süren bekleyişten sonra 1992 güzünde bölüme hoca olarak kabul edildiğim haberini aldım. DTCF'de yaklaşık 20 yıl süren akademik hayatıma adım atmamı sağlayan sevgili Berin Hoca'ya minnettarlığım sonsuzdur.

Ben bölümde göreve başladıktan bir iki yıl sonra Hocam emekli oldu. Emekliliğini izleyen yıl boyunca belli zamanlarda bölüme gelerek iki yüksek lisans tezinin danışmanlığını yapmaya devam etti. Bu kısa süre içinde Özer Soysal Hoca, Oya Gürdal Tamdoğan Hoca ve benimle aynı odayı paylaştı. Sonra çok uzun yıllar emek verdiği DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nden ayrıldı.

Berin Hoca, sadece narin yapısı, kıvrırcık saçları, zekice parlayan gözleri, zekâ ürünü konuşması ve hoş sohbetiyle değil, tamamen kendine özgü kişilik özellikleriyle de yaşamıma parlak ve canlı bir renk getiren insandır. Ayrıca onun kütüphanecilik, tarih, özellikle Cumhuriyet tarihi ve Atatürk, sanat, kültür, edebiyat, müzik, bilim, felsefe, sibernetik, teknoloji, son teknolojik yenilikler, fütürizm, söroptimistlik, sağlık, beslenme, günlük yaşam ve daha nice alanlardaki derya gibi bilgisi ve birikiminden yıllar boyunca yararlanmanın benim için az buz bir şans olmadığını düşünüyorum. Eminim bu şansı yakalayan birçok arkadaşım ve meslektaşım vardır. Onlar da benim gibi Berin Hoca'nın engin bilgisine, birikim ve deneyimine, orijinal görüşlerine, ayrıca belleğinin gücüne, kitlelere serbestçe ve akıcı bir Türkçeyle hitap etme yeteneğine, İngilizce'den Türkçe'ye anında sözlü çeviri yapma becerisine, nüktedanlığına, espritüelliğine, mizah duyarlılığına ve olasılıkla belirtmeyi unuttuğum daha birçok özelliğine hayrandırlar. İlerlemiş yaşına rağmen Hocanın günümüz yaşam koşullarına uyum sağlamaya yönelik gayreti, yeni yaşam tarzlarının ve teknolojik yeniliklerin gerisinde kalmayı kabul etmemesi, sosyal etkinliklere istekle katılması ve birlikteliklerden uzak durmaması, bezginlik göstererek pasif kalmayı yeğlemeyip aktif olmayı

seçmesi, unuttuğumdan neredeyse emin olduğum daha nice vasfı, özellikle yaşlanma yolunda hızla ilerleyen bizlere örnek olacak niteliktedir. Onu örnek alarak yaşlanmamız önde gelen dileklerimizden biri olmalıdır.

Berin Hoca'yla yarım yüzyılı aşan beraberliğimde biriktirdiğim çok sayıda ilginç anıdan söz etmek yerine hepsini temsilen seçtiğim tek birine değinmek istiyorum. Bu anı sonuncusu olmasından dolayı hüzünlü, ancak anlamlıdır.

2019'un Ramazan Bayramı 4-6 Haziran günlerindeydi. 50 yılı aşkın süredir her bayram Berin Hoca'yı arama veya ziyaret etme alışkanlığımla, o bayram da kaldığı 75. Yıl Huzurevi'ne gidecektim. Ayın 3'ünde kendisine telefon ederek ertesi gün bayram ziyaretine geleceğimi söylediğimde çok memnun oldu. Huzurevinin büyük kabul salonunda buluşacaktık. Salona girdiğimde kendisini hemen göremedim. Tanımadığım bir başka hanım da onu arıyordu, birlikte hocayı nerede kaldı diye merak etmeye başladık. Biraz sonra cam kenarındaki masalardan birinin başında göründü ve bizi karşılayarak masaya oturttu ve tanıştırdı. Her zamankinin aksine o gün Berin Hoca'yı biraz durgun gördüm. Daha önceki huzurevi ziyaretlerimde çayın yanında huzurevi pastanesinin ünlü ekler pastasını ısmarlamıştı, zevkle yemiştik. Hoca her zaman ısrarla daha çok ikramda bulunmak isterdi. (Yeri gelmişken, hocanın ikram severliğini ve karşısındakine bir şeyler ısmarlamaktan zevk aldığını birçok kişi iyi bilir. Bana da çok ikramda bulunur, sürekli bir şeyler ısmarlardı. Alman usulü hesap ödemeyi hiç benimsemez, hesabı kendisi üstlenirdi. Bir gün mahcup olup ben de ikimizin hesabını üstlenmek istediğimde "Sen Çince konuşuyorsun, ben anlamıyorum." demişti. Ne kadar espriliydi). Fakat o gün, nasıl oldu bilmiyorum, üzerindeki durgunluk ve isteksizlik nedeniyle olsa gerek, sadece çay ısmarlamakla yetindi ki bu hocanın alışlagelmiş bir davranışı değildi. Sohbeti her zaman canlı olan hoca, o gün nedense az konuşuyordu. Diğer hanım gittikten sonra biz baş başa kaldık ve uzun zaman beraber olduk. Kendisine, o günlerde çektiğim mide rahatsızlığımdan söz edince, bana nane limon içmemi tavsiye etti, zencefilin de yararlı olduğunu söyledi. Ama bir hekime de gitmemin doğru olacağını ekledi.

Huzurevinden ayrılırken "Hocam benden bir isteğiniz var mı?" diye sordum. İsteğini şöyle dile getirdi: "Havalar artık ısınıyor, ama zaman zaman hafif de olsa bir rüzgâr çıkıyor. Bahçede gezinirken veya otururken üzerime alabileceğim merserize bir hırkaya ihtiyacım var, yün hırka artık fazla geliyor."

Berin Hoca'nın ayrıntılara düşkünlüğünü, birçok şeyin, ne fazla ne az, yani tam ayarında olmasının onun için ne kadar önemli olduğunu biliyordum. Bu bilinçle "Tabii Hocam, size böyle bir hırkayı hemen alırız." dedim. Bazı mağazalarda kampanya olduğunu söyledi. "Araştırırım." dedim. Birkaç yıl önce bir iki kez Ankamall'e beraber gitmiş ve ona ihtiyacı olan bazı güzel giysiler almıştık. Gene alışverişe beraber gitmemizi istemesi beni memnun etmişti. İnternette ucuzluk yapan mağazaları öğrendim. Bayram bitiminde, ayın 7'sinde, Hocaya telefon ederek Armada'daki Dörtel Mağazasında ucuzluk olduğunu, isterse pazartesi günü oraya gidebileceğimizi söyledim. Memnun oldu. 10 Haziran 2019 Pazartesi saat 14.00'de huzurevinde buluşup Armada'ya gidecektik. Arkadaşım Dilek Köprülü de bize katılma önerimi kabul etti. Ancak 9 Haziran Pazar sabahı daha 9.00 olmadan hoca telefon ederek grip olduğunu, pazartesi günü buluşamayacağımızı söyledi. "Siz iyileşince gideriz Hocam." dedim.

10 Haziran 2019 Pazartesi sabahı Oya Gürdal Tamdoğan Hoca telefon ederek Berin Hoca'nın vefat ettiğini bildirince şok geçirdim. O gün ona güzel bir merserize hırka alacak,

sonra da Armada'da hoş vakit geçirecektik. Onun yerine olan şey dehşet vericiydi. Bir gece önce belki de gribin tetiklediği bir kalp kriziyle göçüp gitmişti.

11 Haziran 2019 Salı sabahı, Berin Hoca'nın yıllarca sayısız öğrenci yetiştirdiği DTCF'deydik ve Farabi Fuayesi'nden kalabalık bir törenle kendisini uğurluyorduk; aile yakınları, çalışma arkadaşları, meslektaşları, dostları, öğrencileri, huzurevinde arkadaş oldukları, sevenleri olarak. Onu sonsuzluğa uğurlamak üzere yapılan konuşmalarda renkli ve etkili kişiliğinin belirgin özelliklerine, özel ve mesleki yaşamında gerçekleştirdiklerine değinildi. Törenden sonra Karşıyaka'ya giderek onu uğurladık.

Güneşli bir yaz günü onu toprağa verdikten hemen sonra, hiç aklımda olmayan bir şey yaptım; nedense ayaklarım beni Armada'daki Dörtel Mağazasına götürdü. Oradan kendime merserize bir hırka aldım. Berin Hoca'ya alacağımızı kendime almış oldum. Onu anarak... Daha çok kendimi teselli etmek için... Hayat çok garipti.

Bazı mesleki sempozyumlara katılmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerine otobüsle seyahat etmemizin, bu seyahatlerde Berin Hoca'yla ikimizin mutlaka otobüsün en ön sırasında oturarak sohbet etmemizin, örneğin Samsun, Sinop; Ürgüp, Göreme; Gaziantep, Diyarbakır, Birecik, Batman, Urfa, Hasankeyf, Midyat, Mardin; Kastamonu, İnebolu seyahatlerimizde onunla paylaştıklarımızın benim için unutulmaz olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Bu seyahatlerde onu daha da yakından tanıma fırsatı bulabildiğim, hatta hiç bilmediğim birçok vasfını öğrenebildiğim için memnunum.

Aramızdan ayrılışının ilk yıldönümünde Berin Hoca'yı anarken, onun yaşamımdaki eksikliğini hissediyor, ondan ilginç ve yeni bir şeyler öğrenme ve onunla güzel anlar paylaşma şansını yitirdiğimi düşünüyorum, yaşamımdan parlak ve canlı bir rengin eksildiğini hissediyorum. Berin Hoca, benim gibi birçoğumuzun üzerinde kalıcı izler bırakarak kuş gibi ansızın uçup gittiye de, zihinlerden kuş gibi uçup gitmeyecek, unutamadıklarımız arasında yerini alacaktır. Tesellimiz bu olacaktır. Nur içinde yat sevgili Hocam.

Hocamın, İkinci Annemin Ardından...

After My Professor, My Second Mother...

Sacit Arslantekin*

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden, hocaların hocası, hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme aldığım anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; kütüphaneciliğimize kanat verenler; Türk kütüphaneciliği; Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.

Abstract

This is the memoir that I wrote because of passed away of my dear professor Prof. Berin Yurdadoğ, who is one of the pioneering lecturers, head of lecturers of librarianship education in Turkey.

Keywords: Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; pioneers of our librarianship; Turkish librarianship; Faculty of Languages, History, and Geography.

Yıl 1979... Bugünkü gibi elektronik iletişim kanallarının, elektronik bilgi sistemlerinin olmadığı bir dönemdi. Üniversiteye giriş sınavlarına ait sonuçlar postacılar tarafından dağıtılmaya başlanmış, hepimiz heyecanla postacının yolunu gözler olmuştuk. Nihayet postacının getirdiği mektup, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü’nü tutturduğumu söylüyordu. Ortaokuldan beri yabancı olmadığım bir bölümdü. Çünkü yakınlarım arasından bir ağabeyim oradan mezundu. Bu ağabeyim, benimle oturur sohbet eder, bana yeni bakış açıları kazandırmaya çalışır ve pek çok kitabı salık vererek sonrasında okuyup okumadığımı test ederdi. Birçok açıdan model aldığım biriydi ve o, bu Bölümde okumuşsa, Bölüm gerçekten iyi olmalıydı. İşte Sayın Hocam Berin U. Yurdadoğ’un adını daha ortaokula giderken ilk o ağabeyimden duydum. Hocasından büyük bir saygıyla bahsediyordu. Ben de kim bilir ne kadar büyük bir insan diye düşünüyordum. Hatta bir keresinde, o zamanlar cep telefonu olmadığı için, bize gelirken Hocası’na bizim telefon numaramızı vermiş, Hocası da bizim evden kendisini aramıştı. Evde bir heyecan oluşmuştu. O zamanlar Türkiye’deki üniversite sayısı 25-26 civarındaydı ve hoca sayısı da doğal olarak çok azdı. Nitekim öğrenciliğimizde bir sohbet sırasında yeni kurulanlarla 27 olan üniversite sayısı için Sayın Hocam “Her taraf üniversite oldu.” diye hayıflanarak konuşmuştu. Bugünkü 210’a yaklaşan sayının ortaya koyduğu sorunları sağlığında Hocamızla çokça konuşmuşluğumuz vardır.

Bölüme girdiğim sene Hocamız, Prof. Dr. Osman Ersoy’un Elazığ Fırat Üniversitesinde dekanlık yapması nedeniyle Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktaydı. Benim için iyice

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Başkanı. E-posta: sacit.arslantekin@gmail.com
Prof. Dr., Head of Ankara University Department of Information and Records Management, Turkey.

erişilmez bir durumdu. Sayın Hocamın dersleri 3. ve 4. sınıflarda olduğu için kendisi ile birebir 3. sınıfta tanışma şerefine eriştim. Dersimize girdiğinde düzgün Türkçe'si, üslubu ve konuya hâkimiyeti bir kez daha beni kendisine hayran bırakmıştı. Öğrencilik yıllarımda belki çok çalışkan olmasam da tembel de sayılmazdım. En büyük özelliğim dersi derste öğrenmeye çalışmamdı. Hoca dersi anlatırken hayran hayran onu dinliyor, değerinin ne kadar büyük olduğunu her seferinde bir kez daha anlıyordum. Hocamız derslerini sohbet ederek işlerdi. O kadar keyifliydi ki, ders işlediğimizi anlamazdık. Sohbetler sırasında genel kültürümüzü hissettirmeden yoklar, kendimizi geliştirmemiz konusunda sürekli motive ederdi. Sohbet ediyoruz diye ders notu tutmazdık hatta ders sohbet ederek geçti dediğimiz zamanlar bile olmuştu. Sınavlarda ise bizden istediği yanıtları verirken sürenin yetmemesi, yazdıkça yazarız diye düşünmemiz derslerde ne kadar çok şey öğrendiğimizi ortaya koyuyordu.

Dersleri o günlere göre oldukça ileriye yönelikti. Dokümantasyon işlem ve hizmetlerini konu alan dersi bizim için alışılmış bir ders değildi. Sonrasında öğrendim ki bu konuda Türkiye'de ilk ders veren kişi hocamızdı. Bu durum UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yazılarıyla kayıt altına alınmıştı. Hocamız derslerinde, banka şubeleri ile birkaç büyük kuruluşun, banko arkası birkaç masası dışında ağırlıklı bilim kurgu filmlerinde gördüğümüz bilgisayarların, kütüphane hizmet ve işlemlerinin hemen hepsinde kullanılacağını, hatta bunun bir zorunluluk haline geleceğini söylerdi. İlk bilgi işlem merkezini dersi nedeniyle götürdüğü bir gezide görmüştüm. Hocamızın şu sözleri aklımdan hiç çıkmaz: “Çocuklar bugün masaların üstünde olan bu büyük bilgisayarlar, gün gelecek kucağımıza alabileceğiniz şekilde küçülecek, ileride de avuç içi bilgisayarlar haline dönüşecektir. Bundan da ilerisi sizlerin bir uzvu haline getirilmeleri olacaktır.” Günümüzü düşündüğümüzde 1982 yılındaki bu sözler, hocanın teknolojiyi takibi ve öngörüsünün ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Berin Hocamdan aldığımız hiçbir ders alışılmış değildi. Bu durum gerek dersin konusu, gerekse işleniş biçimiyle alakalıydı. Sibernetik terimini ilk defa ondan duymuş ve bu konuda bir ders almıştık. O derste anlattıklarını keşke şimdi öğrencilerimize verebilsek... Ders içinde; iletişimden, sistem yaklaşımına, bir insanın başarılı olmasından başarısızlığı getiren etkenlere, benlik imajı, psiko-sibernetik, dikkat gibi pek çok konuyu görmüştük. Hocamız dersinde bize bakmayı değil, görmeyi öğretmişti. Görünenin arkasındaki görünmeyene odaklanmaya başlamıştık.

Hocamız dekan yardımcılığı yaptığı dönemde yalnız bizim değil Fakültenin tüm öğrencilerini kucaklamıştı. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kararları ile zor duruma düşen öğrencilerin sorunlarını nasıl çözdüğünü bizzat izledim. Odası her zaman öğrencilerinin kendisine getirdiği çiçeklerle doluydu. Makam odasının kapısı özel toplantılar dışında hiç kapanmazdı. “Bu oda hizmet odasıdır, her isteyen rahatlıkla girmelidir.” derdi.

1983 yılında Bölümümüze araştırma görevlisi olarak girdiğimde henüz 21 yaşında tecrübesiz bir gençtim. Ama hocamızla çalışma şansı yakalamıştım. Hocamız, lütfedip kendisi ile çalışma yapmamı kabul etmişti. Şimdi geçmişe baktığımda, o günden sonra nasıl bir gelişme ve değişim geçirdiğimi rahatlıkla görüyorum.

Önce yüksek lisans, sonrasında da doktora çalışmalarını birlikte gerçekleştirdik. Bana çalışmam için verdiği tez konularını o gün için çok anlayamamış olsam da sonrasında bugün bile çalışmasına devam ettiğim konulara nasıl temel teşkil ettiğini, konunun felsefesini bana nasıl öğrettiğini zaman içerisinde çok daha iyi anladım.

Hocam, araştırma görevlisi olur olmaz kendisinin verdiği bir dersi benim vermeme istemişti. İlk dersime benimle girip, hemen hepsi öğrenciliğimden arkadaşım olan sınıftaki

öğrencilere beni tanıtmıştı. Beni tanıtırken öğrencilere söylediği sözler, bugün bile kelimesi kelimesine aklımdadır: “Sizlere bölümümüzün yeni ve en genç hocasını tanıtıyorum. Düne kadar sizin arkadaşınız bizim de öğrencimiz olan Sacit Bey, artık bizim çalışma arkadaşımız sizin de hocanızdır. Kendisi ile bu derste çok güzel şeyler öğreneceğinize inanıyorum.” Sonrasında bana kolaylıklar dileyerek sınıftan ayrıldı. Sınıfta kısa bir sessizlik olmuştu. Hocamızın bu girişinden sonra gerek bana gösterdiği güvenini sarsmamak için elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışarak gerek sınıftaki öğrenci arkadaşlarımın bu sözlerden sonra bana yaklaşımları sayesinde oldukça verimli bir dönem geçirdik. Ders verirken bildiğinizi sandığımız konularda bile ne kadar eksikleriniz olduğunu, bunları tamamlayabilmek için çok çalışmanız gerektiğini daha iyi anlıyorsunuz. Hocam bana “Sorumluluk sahibi bir insan için bir konuyu öğrenmenin en iyi yollarından biri de ders vermektir. Ben sana bunu düşünerek ve senin bu işin altından kalkabileceğini gördüğüm için bu dersi verdim.” demişti.

Sonrasında yüksek lisans dersleri ve tezi, doktora dersleri ve tezi sırasında ben bir şeyler almaya çalıştıkça Hocamız da bana bilgi ve deneyimini aktardıkça aktarıyordu. Günlük hayatta genel kültür ve kişisel gelişimim için de sürekli teşvik ediyordu. Bölümümüzün yeni yerinde beni odasına almıştı. İlişkimiz iyice gelişip hoca öğrenci ilişkisi yanında, anne oğul ilişkisine dönüşmüştü. Benim düşünce ve görüşlerimi dinliyor, tecrübe ve bilgisi ile sürekli bana katkıda bulunuyordu. Bu durum son gününe kadar da devam etti.

Hoca ile aynı odada oturduğumuz günlerin birinde Türkiye’nin milli maçı vardı. O günlerde ülkemizdeki stadyumlar henüz yeterli donanıma sahip olmadığı için gündüz maçı oynanacaktı. Öğle yemeğinden sonra odaya geldiğinde: “Bugün milli maç varmış, sen neden eve gidip izlemiyorsun?” diye sordu. Ben de “Olur mu hocam? Ben çalışıyorum.” dedim. Bana “Senin aklın orada kalacak, çalıştığınan verim alamayacaksın, hemen eve git ve maçı izle, ben izin veriyorum.” demişti. Benim, “Yok hocam.” diye ısrar etmem üzerine “Sacit, ben sana bir ödev vereceğim, bunu yapmamazlık edemezsin. Şimdi derhal eşyalarını toplayıp eve gidiyorsun. Milli maçı seyrediyorsun, yarın da gelip bana anlatıyorsun” demiş ve beni zorla göndermişti. Hocamız karşısındaki insanın ruh durumunu çok iyi analiz ederdi.

Bilimsel toplantılara birlikte gider, sunular ve konuşulan konular üzerine uzun uzun tartışmalar yapardık. Benim konuya bakışımı merak eder, yanırlarımın nedenlerini izah ederek düzeltirdi. İş hayatımız el verdiğince toplantıları kaçırmazdık. Daha doğrusu Hocam kaçırmaz ve beni de götürürdü. Nitekim Hocamız emekli olduktan sonra da mesleğinden kopmadı. Her toplantıda kendisini görmek mümkündü. Büyük bir dikkatle sunulanları dinler, zaman zaman katkıda bulunurdu.

İlerleyen dönemlerde hem bilimsel konularda hem de günlük hayatta pek çok şeyi paylaştık, pek çok tartışma yaptık. Bu paylaşım ve tartışmaların bana neler kattığını çok sonraları anladım. Benim Hoca’ya vereceğim bir şey yoktu. Hoca beni geliştiriyor; öğrencilere, meslektaşlara ve topluma nasıl davranmam gerektiğini, nasıl yararlı olacağımı öğretiyordu. İşte bugün, ailem ile birlikte ikinci annem diye büyük bir gurur ve sevinçle söylediğim Hocam, beni inşa ettiler.

Hocam benim dışımda pek çok öğrencisinin de hayatına önemli dokunuşlar yapmıştır. Öğrencilerine “Yavrum” diye hitap ederdi. Özellikle aktif çalışma hayatı sırasında öğrencilerinin ve mezunlarının gelişimi ile çalışma hayatına başlamaları konusunda çok fazla kişiye yardımcı olmuştur. Aynı odada oturduğumuz dönemlerde mezunlarını işe başlatabilmek için gerek özel ve gerekse de mesleki çevresini nasıl seferber ettiğine sürekli tanık olmuştum. Öğrencileri ile o kadar yakındı ki, bazıları gelir özel hayatlarını anlatır, hocaya fikir danışır.

Sayın Hocam çok yönlü bir insandı. Tam bir Atatürk ve cumhuriyet kadını olan Hocam, birçok yerde Atatürk ilkeleri konusunda da konferanslar vermiştir. “Nutuk” elinden düşmezdi. Atatürk’ü anlamak, yaptıklarının değerini görmek için bu eserin el altında olması gerektiğini söylerdi. Herkesin bu eseri bir kez değil, defalarca okuması gerektiğini sürekli dile getirirdi. Hatta bir keresinde, 2018 yılında dışarıda yemeğe çıkmıştık. Bize hizmet eden garsonlardan biri Hocamıza aşırı ilgi gösterince ben önce yaşına hürmeten yaptığını düşündüm. Sonrasında hocam diye hitap edince bizim konuşmalarımızdan duyduğunu düşünerek, Hocamızın bizim için çok önemli olduğunu, kendisine gösterdiği ilgi ile beni çok memnun ettiğini söylediğimde, “Buraya zaman zaman hocalar geliyor, ama beni asıl etkileyen Hocamızın çantasında gördüğüm “Nutuk” oldu. Sizin davranışlarınızdan da belli ki sizin için çok önemli biri, ama benim için Atatürk’ü sevmesi ve cumhuriyete sahip çıkması çok daha önemli. Ülkemizde böyle büyük hocalara ihtiyaç var.” demişti. Yemeğimiz boyunca gelip sık sık hoca ile küçük sohbetler yaptı, her sohbetinde gözlerindeki ışıltı nasıl zevk aldığını gösteriyordu.

Hocamız, cumhuriyetin ilk üniversitesine, bir cumhuriyet insanı olarak hem idari hem de mesleki açıdan çok fazla katkıda bulunmuştur. Vefatına kadar da taşıdığı bu özellikleri ile çevresinde aydın ve ileri görüşlü bir insan olarak dikkat çekmiştir.

Bütün bu özellikleri yanında başta Üniversitemiz bünyesindeki olmak üzere pek çok Kütüphanecilik Bölümünün hocalarının da yetişmesinde büyük emekleri olan ve çevresi ile öğrencileri tarafından her zaman sevilen, örnek alınan bir kişi olmuştur. Birkaç yıl önce de Üniversitemiz çınarları içinde yer almıştır.

Son yıllarında günümüz öğrencilerinin kendisini tanımasını çok istiyordum. Bu isteğimi öğrencilerle paylaştığımda “Biz de çok isteriz, kendisini ziyarete gitmemiz mümkün mü?” cevabını aldım. Hocamızı haberdar ederek kalabalık bir öğrenci grubuyla kaldığı yere ziyarete gittik. Öğrencilerle kurduğu iletişim, yaptığı konuşmalar doğal olarak öğrencileri kendisine hayran bıraktı. Daha sonraları küçük gruplar halinde pek çok kez ziyaret ettik. İlerlemiş yaşına rağmen günümüzü takibi, hala kendisini geliştirmeye çalışması öğrencileri hayretler içinde bırakıyordu. Her ziyaretimizde öğrencilerle yakından ilgileniyor, mesleki konuşmalar yapıyor, okumaları için kitaplar salık veriyordu. Kendilerini geliştirmeleri için başka konuları da öğrenmeleri gerektiğini, ülke sorunlarına duyarlı olmalarını, Atatürk’ün bu ülkeyi kendilerine emanet ettiğini, bunun sorumluluğunun büyük olduğunu vurguluyordu. Bir ziyaretimizde normal matematiğin artık yetmediğini, yüksek matematik çalışmaya başladığını söylemişti. Yanından ayrıldığımızda öğrenciler şaşkınlıklarını “Hocamız yüksek matematikten, kuantum toplumundan bahsediyor.” ifadeleri ile belirttiler.

Hocamız ile buraya sığamayacak o kadar çok anım var, bana o kadar çok katkısı var ki, kelimelerle anlatamam. Benim için hep örnek insan olmuştur. Onunla aynı seviyeye gelmem mümkün değil, ama ona yaklaşmak için elimden geleni yapmaya çalışacağım. Beth Hoffman’ın dediği gibi: “Bizi ölümsüz kılan, ardımızda bıraktığımız izlerdir.” Hocam arkasında çok derin izler bıraktı. Bir öğreti: “İnsan anıldıkça yaşamaya devam edecektir.” der. Benim gibi pek çok kişi sürekli kendisini anıyor. Öğrencileri, meslektaşları ve beraber çalışanlar tarafından her zaman saygıyla ve sevgiyle yâd edilecektir. Hocam hala burada, bizlerin arasında, onunla tekrar buluşana kadar da öyle olacaktır.

Kabri nur, mekânı cennet olsun.

Konu Atatürk Olursa...

If the Subject is Atatürk...

Fatoş Subaşıoğlu*

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme aldığım anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat gerenler; Türk kütüphaneciliği.*

Abstract

This is the memoir that I wrote because of death of my dear professor Prof. Dr. Berin Yurdadoğ who is one of the leading lecturers of librarianship education in Turkey.

Keywords: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; pioneers of Turkish librarianship; Turkish librarianship.*

Uluslararası Rotary 2430. Bölge Ankara Yıldız Rotary Kulübü, 2013 yılı Atatürk Haftası etkinlikleri kapsamında bir konuşma yapması için Hocamız Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’a ricada bulunmuş; Hocamız da kabul etmişti.

Berin Hoca’yı 12 Kasım 2013 Salı günü evinden aldım. Konuşmanın yapılacağı Büyükhanlı Park Otel’e gidinceye kadar sohbet ettik. Salonda kendisini genç, yaşlı, çocuk, kalabalık bir grup bekliyordu. Berin Hoca salondakilere tanıtıldı. Hoca kürsüye bastonuyla çıktı; bastonunu yanındaki koltuğun kenarına bıraktı; koltuğa oturmadı. Konuşmasına başlarken, salondan: “*Hocam, yorulmayınız, oturunuz lütfen*” sesleri duyuldu. Berin Hoca, “*Teşekkür ederim*” dedi ve ekledi: “*Önce sizlere saygımdan; sonra kendime saygımdan konuşmamı oturarak yapmayacağım; ama en önemlisi, ‘Atatürk oturarak konuşulmaz’*”.

Berin Hoca, 2,5 saat ayakta, salonu dolduran her yaştaki “Atatürkseven”e Atatürk’ü anlattı. Şanslı konuklar, Atatürk’ü, Atatürk’le tanışmış ve yaşayan nadir kişilerden olan Hocamızdan dinlediler.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: fsubasioglu@hotmail.com
Prof. Dr., Ankara University Department of Information and Records Management, Turkey

Fotoğraf 1. Berin Hoca'nın 2013 yılında Ankara Yıldız Rotary Kulübü'nde yaptığı konuşma sonrasında bir fotoğraf

Sevginin, Düşüncenin ve Bilginin Işığı, Sevgili Berin Hocamla Birlikte Olmak

The Light of Love, Thought and Knowledge, To Be With My Dear Professor Berin Yurdadoğ

S. Özlem Gökkurt Demirtel*

Öz

Professor Berin U. Yurdadoğ Türkiye’de kütüphanecilik ve bilgi bilimi eğitiminin öncülerindedir. Onun anısına yazılan bu mektup bir tür iç dökmedir. Sevgili hocamızı rahmet ve saygıyla anıyoruz.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliği; kütüphanecilik eğitimi.

Abstract

Professor Berin U. Yurdadoğ is one of the pioneers of Library Science and Education in Turkey. This letter, written in her memory, is a sort of pouring out of our hearts. We commemorate our beloved Professor with mercy, respect and gratitude.

Keywords: Prof. Berin U. Yurdadoğ; Turkish librarianship; librarianship education.

Sevgili Berin Hocam,

Bu mektubu size ziyaretimin bir yenisi daha olmayacağını bilmeksizin yazmak istiyorum. Hiçbir zaman o bilişte olmayacağız bizler, sizin “Yavrularınız”, hep sizden öğrendiklerimiz bize eşlik edecek zamanı geldikçe. Kalben de, bu sizinle olmak demek değil mi zaten?

Benim önce öğreticim oldunuz. Üniversitedeki ilk zamanlarımda çocuk ruhunu sizde gördüm ve ilerleyen yıllarda sizinle yaşattım ve o ruhu besleyerek bugünlere geldim. Sizinle beraberken “Banbino”nuz olmak, bu hisle size her geçen gün daha yakın olmak mezuniyet sonrası zaman dilimine denk düşüyor. Bu dönem, birlikte geçen en keyifli sürecin de başlangıcı.

Asistanınız olarak sizinle çalışmaya başladığım zamanlarda, Fakültedeki odanızda kişisel dokümanlarınızı elden geçirirken Chicago’da okuduğunuz döneme ilişkin bazı bilgi kaynaklarınızı da okumam için bana verdiğiniz günü hatırlıyor musunuz? İnsan-makine etkileşimi üzerine olan doktora dersiniz için ilk defa sizin sayenizde yapay zekâ ile ilgili en yeni bilgilerle tanışmıştım. Verdiğiniz dokümanların arasında rastladığım ve bilimsel bilgilerin içerisinde saklanmış olduğunuz kısa bir öyküyü bugün gibi hatırlıyorum:

Adam bilgisayar ile sohbet etmektedir. Diyalog şöyle gelişir:

Adam:

-Sürekli seninle beraber olmak ve konuşmak istiyorum, dedi.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: ozlem.gkurt@gmail.com
Prof., Ankara University Department of Information and Records Management.

Bilgisayar:

-Bu çok iyi.

Sohbet biraz daha devam eder.

Adam:

-Ama karım artık seni kıskanmaya başladı. Rüyalarım bile giriyorsun, dedi.

Bilgisayar:

-Rüyalar için bakınız Freud.

Bugün bazı yapay zekâ uygulamalarıyla bu tür bir sohbeti insan ve makine ile oldukça nitelikli ve gerçekçi temellerde sürdürebilmek şaşırtıcı değil. Ancak bu öyküyü 1990'lı yılların başında okuduğunuzda eğlenmenin ötesinde sıra dışı düşünceler zihninizde gidip gelmeye başlıyor.

Bilgi, sibernetik, enformasyon, bilim ve araştırma gibi geniş kapsamlı terimlerin yaşamsal rollerini kavramam sizin lisans derslerinizde gerçekleşti. Ezberlemeden öğrenilen her yeni kavram ve konunun aslında beyinde daha önce var olan bilgilerle ilişkilendirildiğinde gerçek ve kalıcı öğrenme sürecinin başladığını, yine sizin derslerinizde öğrendim. Bilimsel konuları bu ölçüde değerini düşürmeden, anlamını yitirmeden anlaşılır kılarak aktarabilen ender bilim insanı tanıyorum.

Tüm bilimsel sunumlarınızda genellikle kendi kendinize sürekli sorular yönelterek konuşmayı tercih edersiniz. Kuşkusuz merak etmek ve araştırmaya başlamadan önce soruları belirlemek her araştırmacının taşıması gereken bir niteliktir. Bunu bilinçli olarak uygulayıp uygulamadığınızı bilemiyorum, ama bu yöntemin sizin uyguladığınız biçimiyle, konuşarak doğaçlama yürütülmesi halinde bir konuyu çok yönlü anlamaya, sorgulamaya ve farklı zamanlarda farklı cevapları keşfetmeye yardımcı olduğunu düşünürüm. Bu süreç giderek sesli imgeleme gücünü geliştirerek yeni olanı keşfetme arzusuyla açık fikirliliği ve değişime olan inancımızı da güçlendiriyor olmalı.

Kendi bilim dağarcığınızda olmasa da yeniyi ötelemezsiz. Örneğin, doktora tezi olarak bibliyometri konusunda çalışma isteğimi hiç yadırgamadınız. Oysa aynı dönem, kütüphaneciliğin ülkemizde gelişimi için toplumsal önceliklerimizin bu tür konular olmadığını çok kesin bir dille belirterek alanımızda böyle bir konunun doktora düzeyinde çalışılmaması gerektiğini dillendiren büyüklerimiz olmuştur. Siz ise, bu konunun ulusal boyutta önemine inanarak ve güvenerek çalışmalarım için yurt içinde ve dışında en büyük desteği sağlamanın peşine düştünüz. Bibliyometri alanında o tarihlerde, yöntem ve uygulama açısından derinlemesine bilgi edinebileceğim bilimsel bir oluşum ya da uzman yoktu. Bu eksikliği gidermek üzere siz, British Council'den kısa süreli bir burs edinmemi sağlayarak İngiltere'de Bibliyometri Enstitüsü ve uzmanları ile görüşmemin önünü açtınız. Kütüphanelerde sadece kaynak seçiminde bilimsel yöntemleri geliştirmek amacıyla kullanılan bibliyometri tekniklerini o dönemdeki adıyla Dokümantasyon ve Enformasyon Ana Bilim Dalı kapsamında daha ileriye taşıyarak enformetri bilgisine sahip kütüphanecilerin yetişmesine hizmet etmeyi muradımız.

Kütüphaneciliğin, sizin deyişinizle "bütün bütün" sosyal bilimlerin çatısı altında kalmayacağına olan inancınızla farklı disiplinlerin yöntemlerini öğretim programlarımıza yansıtmakta hiç tereddüt etmediniz. Üstelik dokümantasyon ve enformasyon ana bilim dalının, bilişim teknolojilerinin getirdiği yöntem ve yeniliklerin kütüphanelerde hayata geçirilmesinde

yine kütüphanecilerin öncü olacağını kavramış ve bunu eğitim hayatımıza aktarmak gerekliliğini görmüştünüz. Yenilikçi ve ilericiydiniz çünkü. Kütüphanecilik bilim dalının disiplinlerarası bakış açısıyla ve özellikle de bilişim alanıyla iç içe büyüyeceğini biliyordunuz.

Bilimsel konularda olduğu gibi, sıradan gelen ve gözden kaçan ayrıntılarla da bazen eğlenir ve eğlendirir; bazen de düşündürürsünüz. Diğer yandan da, yaşanan olaylarda eksik ya da fazla olanı size muzipçe söyleten bir yanınız vardır. Mutlu ve çocuksu bir edayla bizim için iyi ve doğru olan her neyse kalbe dokunarak söylersiniz. Güzellik herkesin hoşuna gider ama siz ufacık da olsa içinde güzeli barındıran her şeyi sözcüklerinizle, çocuksu mimiklerinizle takdir edersiniz. Yüz ifadelerimizdeki sert bakış ya da mutsuzluk mimiklerinin zamanla yaratacağı izler bile bizim adımıza size kaygı verir. Her tercihinizin bilimsel bir açıklamasını yapabilirsiniz. Örneğin, asansörümüzün çalışmadığı günlerde Fakültenin avlusuna ulaşmak için merdivenleri kullanırken size destek olmak için neden bizim bir adım önde olmamızın ya da kendi pamuk gibi ellerinizle hazırladığımız el kreminize neden gliserin ve limon koyduğunuzun bilimsel bir geçerliği vardır.

Bugüne kadar pek çok güzelliği çocuk gibi mutlu olma vesilesi yapabildik. Örneğin, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'mızı bir çocuğun sevinciyle karşılar ve kutlarınız birlikte. Atatürk'e olan bağlılığınızla çok küçük yaşlarda içselleştığınızı biliyorum. O yıllara ait bir anınızı adeta o yaştaki Berin'i yaşayarak anlatırsınız. Sizin ağzınızdan şöyle aktarmaya çalışayım:

“Atatürk Adana'ya ziyarete gelmiştir. Tüm öğrenciler Ata'yı görme heyecanı ile caddelere koşarlar ve karışıklık olur. Dönüşünde herkes yine kaldırımlarda, ancak sadece liselilere izin verilmiştir; daha küçüklerin kalabalığa girmesine izin verilmez. Atatürk geçerken küçük bir kız çocuğu illa “Ata'yı görmek istiyorum” diye tutturur. Feryat figan haldeki kız çocuğu, Atatürk'ü ona göstermek üzere kucaklanır. Atatürk tam geçerken bu defa aynı kız çocuğu yine feryat figan halde, “Göremiyorum,” der; çünkü gözüne güneş gelmektedir. Araba biraz ilerledikten sonra durur ve Atamız işaret ederek “Çocuk gelsin” der. Sonrasında, “Gördün mü?” diye sorarlar küçük kıza. Cevap olarak, “Gördüm; şimdi gördüm.” der küçük kız.

Bu anıyı anlattıktan sonra eklersiniz:

“İşte o küçük kız bendim!”

Ve işte o muhteşem günün sizde yarattığı silinmeyen ruh hali bize de tesir eder ve yıllarla beraber içimizde aynı coşkuyu saklar.

Sizin çok farklı alanlarda sosyal sorumluluklarınızı, adanmış bir gönüllülükle yerine getirdiğiniz Atatürkçü rehber rolleriniz vardır. Siyasi, kültürel, idari ve toplumsal her hususta Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün davranış ve hitaplarına başvurarak bugün için onu örnek almamıza hizmet edersiniz. Doçentlik tezi olarak Atatürk'ün devrimlerine yönelik içerik analizi çalışmasını yapmayı seçtiniz. Oysaki o dönemde İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olup Ford Vakfı'ndan burs alarak Chicago'da “Bilgi Yönetimi” konularında akademik kariyerine başlayan bir gencin daha farklı konularda çalışması beklenebilir. Örneğin, gelişmiş dünyanın İngilizce dilinde sunulan öncelikli araştırma konularını kolaylıkla ülkemize aktarabilecekken, siz, tüm dünyaya örnek bir Liderin çalışmalarını mesleki bir bakış açısıyla irdelemeyi seçtiniz. Sonrasında da Türk Tarih Kurumu muhabir üyeliği ve Atatürk Kültür

Merkezi Başkanlığı asil üyeliği süreçlerinizde toplumun her kesiminin Atatürk'ü derinlemesine anlamasına hizmet eden konuşmalarınızı pek çok vesilelerle dinledik. Sunumlarınızda sadece; Atatürk'ü, felsefesini, ülkemiz tarihini, kültürel ve sosyal süreçleri, olguları değil, mesleki konuları da aynı ustalıkla ele alıyorsunuz. Tüm bu birbirine yakın ya da uzak konuları, bir bilgi ve enformasyon bilimcisinin bakış açısıyla ele alarak günümüze taşımayı nasıl başarıyorsunuz? Bunu yaparken Türkçeyi ne güzel kullanıyorsunuz. İngilizce diline olan hâkimiyetinizi de bu yetinizle birleştirerek “Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü”nü hazırladınız. Böylelikle 1974 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan bu özgün çalışmanızla kütüphanecilik, dokümantasyon ve enformasyon bilimleri ile ilgili İngilizce kavramlara Türkçe karşılıklarını vererek anlam kazandırdınız.

Dili kullanma becerisinden çok daha fazlasını ister, konuşurken kendini dinletebilme yetisi. Öyle ki siz, her konuda bilginizi aktarabilir, sohbet edebilirsiniz. Ve o sohbetin tadı kalıcıdır zihinlerde; öğrettikleri de artıstır elbette. Öğrenmek sadece derste değil, gündelik hayatın her sürecinde bizimledir. Sizin taşıdığımız bu sorumluluk yüzünüze hep yansır, sesinizde, ifadelerinizde hep seçilir. Ama bunu bir öğretmen edasıyla yapmadan mutlu mutlu, keyifle aktarırsınız karşınızdakine. Karşınızdakinin sizden küçük ya da büyük olmasının önemi yoktur. Çünkü siz yaşsız olduğunuz için karşınızdaki de yaşsızdır aslında.

Bu yaşsızlık belki de kolaylaştırıyor teknoloji ile aranızda hiç mesafe koymamanızı. On yıl önce akıllı telefonlar bu kadar yaygın değilken mesleki toplantılarımızın birisinde, tabletinizi getirmediğinize hayıflanmanızın, daha yeni bir modele geçme sabırsızlığından kaynaklandığı gün gibi ortadaydı. Teknoloji ve bilgi toplumunun iç içe gelişimini etkileyecek gündem her zaman sohbetlerimizin öncelikli konuları olmuştur. Bunlar sadece mesleki dinamikleri değil siyasi, ekonomik ve sosyal dalgalanmaları da barındırır. Zaman zaman bu konuşmalar can sıkıcı ülke meselelerini de içerebilir. Buna rağmen süreçleri bütünüyle reddetmek ya da karalamak yerine zaman içinde kabul edilebilir olanı gören, yapıcı olana dönüştürebilen pozitivist yaklaşımdır sizde gözlemlediğimiz. Son zamanlarda bu hoşgörülü tavrın daha gözle görülür halde yerleştiğini fark ettiniz mi kendinizde?

Çocuklarımız çoktu elbette. 35 yılınızı adadığımız Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve sonrasında 2000 yılına kadar Hacettepe Üniversitesinde olmak üzere kütüphanecilik bölümlerinde yetiştirdiğiniz çocuklarımız. Derslerine girmeden de öğrenci kongrelerine eşlik ederek ya da yetiştirdiklerinizle yeniden buluşarak veya sizinle ilk defa tanışma fırsatı bulan yeni gençlerle bir araya gelerek de her nesilden çocuklarımız oldu sizin. Bizler ne kadar yaş alsak da yeniden şekillenmek üzere çocuklaşıyorduk yanınızda, her seferinde yeniden.

Son yıllarda evinizin adresi değişti. Yeni yuvanız 75. Yıl Huzurevi oldu. Sadece çok yönlü bilim kadını olarak değil; sanatsever bir kültür insanı, çağının ötesinde bir öğretmen olarak bu yuvada düzenlenen özel toplantılarda da çok sayıda kişiyi kendinize hayran bıraktığınıza tanık oluyoruz (bkz. Fotoğraf 1.).

Fotoğraf 1

Kimi zaman sizin davetli olduğunuz, kimi zaman da sizin davetinize katılan gönül dostlarınıza neredeyse her gün yenileri ekleniyor. Farklı gruplarla bir araya gelerek pozitif bakışı etrafınıza yaymayı başarıyorsunuz. Bu defa küçük bir grupla kutladığınız doğum günü toplantısındaki mutlu bir kareyi burada paylaşmak istiyorum (bkz. Fotoğraf 2.).

Fotoğraf 2

Bu fotoğraftaki gibi gülümserken kendini iyi hissetme konusundaki kararlılığınızı anımsamamak mümkün değil! Zaman içinde yavrularınız hatırlarınızı sorduğunda: “İyiyim, iyi olmakta kararlıyım.” cevabınızın arkasından, geçen kış bulduğumuzda “Bu kararımı son günlerde sürdürmekte biraz zorlandığımı fark ettim. Bu nedenle bu kararsızlığı sürdürmeme kararı aldım.” dediğinizi hatırlıyor musunuz? Nasıl da güldük bu sözünüzün arkasından. Ne yüce bir yaşam felsefesi! Sizin yaşama bağlılığınız bizlerin ışığı. Çünkü siz sadece bizim değil, bizden sonra gelecek yeni kuşakların da ışığı olarak yollarımızı aydınlatacaksınız.

Özlemlerle sarıldım.

Pozitif Enerji

Positive Energy

Hasan S. Keseroğlu*

Öz

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ çevresine her zaman pozitif enerji yaydı. Ben O'nun konuşmaları ve davranışlarından her zaman pozitif enerji aldım.

Anahtar Sözcükler: *Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat verenler; anılar.*

Abstract

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ radiated positive energy to her environment. I have always received positive energy from her speeches and behaviors.

Keywords: *Berin U. Yurdadoğ; Pioneers of Turkish librarianship; memories.*

Güzel bir insanın ölümü ardından yazmak zor iştir. Yaşamın koşturmacaları arasında, kendisiyle karşılaştığınızda kendinizi her zaman iyi duyduğunuz o anları yakalayıp çıkarmak ve yazıya dökmek gerçekten kolay değildir. Ama Berin Hocamın “Yaparsın evladım.” diyen sesini duyuyor gibiyim.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde çalıştığım yıllar. Hemen her sabah saat 6.00-6.10 gibi evden çıkıyordum. Bu kadar erken çıkma nedenim sabah trafiğine takılmamak. 30 - 35 dakikada okula varıyordum. Eğer 7.00'ye kalırsam yolculuğum iki saati bulabiliyordu. Bir bahar sabahı, okula vardığımda saat 6.40'tı. Anımsıyorum çünkü “*Bir ziyaretçi var.*” diyor görevliler. Berin Hocam. İstanbul Üniversitesinde yapılacak bir toplantı için gelmiş. Odama çıkıyoruz, konuşuyoruz. O gün Berin Hocamı gerçek bir cumhuriyet kadını olarak biraz daha yakından tanıma olanağı elde ediyorum. Kendisine yakışan, abartılı olmayan zarif ve şık giyimi, birazdan Atatürk'ü karşılamaya gidecekmiş gibi heyecanla Atatürk'ten söz edişi ve o günümü dolduran pozitif enerjisi.

İnsan yaşadığı kısacık bir ömür dışında nedir ki? O kısacık yaşamı nasıl doldurur? İnsan dışında bitki ve hayvan için de aynı durum geçerlidir. Doğar, büyür ve ölür. Büyürken seçtiği meslek, yaptığı iş o kişiyi biçimlendirir. Üniversitede öğretim elemanlığını seçen bir kişi ya durmadan araştırır, yazar ya da bu yönde öğrencilerini daha çok konuşarak destekler. “*Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü*” gibi bir işe girişip kotarmak herkesin kolay yapabileceği bir iş değildir diye düşünüyorum. Bugün Berin Hocamıza yapabileceğimiz en büyük saygı, bu çalışmanın güncelleştirilmesiyle birlikte somutlaşacaktır düşüncesindeyim. Berin Hocamız aynı zamanda konuşmayı da öne çekenlerden birisiydi. Konuşmaları genellikle karşısındakini

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: hasankeseroglu@gmail.com
Prof. Dr. Kastamonu University Department of Information and Records Management, Turkey

olumlu yönde destekleyen bir içerik taşırdı. Bir öneri, bir değişik düşünce kapısı, yüreklendirici bir ipucu... Başka bir söyleyişle de “Dene evladım.” derdi, sanki.

Denemek, bizim ya da bizim gibi geleneklere sınımsız bağlı toplumlarda çok gözlemlenmeyen, görülmeyen bir durumdur. Denemeden korkulur. Çünkü kimlerin belirlediği belli olmayan sınırları aşmak hoş görülmez, diye düşünülür. Bu nedenle de Baconlar, Popperler çıkaramayız, çıkmamıştır da. Oysa herkes düşünür, değişik yollardan geçer düşüncelerinde ama kalıpların dışına çıkıp denemeyi göze almak kolay değildir. Denemek yaratıcılığın ilk ilkesidir, ilk adımıdır oysa.

Berin Hocanın iri iri açıp baktığı, çocuk ve muzip gözlerinde bu seslenişi duydum her zaman. Bu bakışına eşlik eden, inip çıkan ses tonunda dalga dalga yayılan o pozitif enerjiyi duydum ve aldım. Berin Hocayı dinleyip de bunu duymayan, konuşup da bunu yaşamayan sayısı sanıyorum çok azdır.

Okumak neden önemlidir? Okunan şeyde; duyup yaşadıklarımız, düşlediklerimiz, bizi yaşama, dahası ölüme hazırladığı için önemlidir. Yoksa başkalarının duyup düşündükleri, yaşadıklarından “Bize ne?” diyebiliriz! Başkalarının ölümü bizi ölüme, kendi sonumuza da hazırlar. Çünkü ölmekten korkmak, yaşamaktan da korkmaktır.

Ahmet Arif, Anadolu şiiri dizelerindeki “yürü üstüne üstüne” diyen enerjinin kaynağı Berin Hocamdır.

“Öyle yıkma kendini,
Öyle mahzun, öyle garip...
Nerede olursan ol.
İçerde, dışarıda, derste, sırada,
Yürü üstüne üstüne.
Tükür yüzüne celladın.
Fırsatçının, fesatçının, hayının...
Dayan kitap ile
Dayan iş ile.
Tırnak ile, diş ile,
Umut ile, sevda ile, düş ile
Dayan rüsva etme beni”

Berin Hocamı katıldığım hemen her toplantıda gördüm, diyebilirim. Dikkatlice dinlerdi konuşmaları. Eğer konuşmacıysam, konuşma ardından kutlayıp, genellikle; olumlu, destekleyici, yüreklendirici birkaç tümcesini, çok önemli bir şeyi, fısıldarcasına alçak sesle dile getirmesini duyardım.

Berin Hocam çok ciddi işleri de olsa, olası bir kişinin sorunu olduğunu duysa, her şeyi bırakıp o sorunla ilgilenen birisi olarak tanıdım. Pek çok öğretim elemanı gibi kendini birlikte olduğu öğrencilerin yaşında duyan, dışarıdan hiç büyümemiş gibi görünen ancak yakınlaştıkça kollayıcı, koruyucu anaç tutumunu ortaya koyan o güzel insan yok şimdi.

Yaşasa, “Aman evladım, bırak şimdi onları.” derdi sanıyorum.

Işıklar içinde yatın sevgili Berin Hocam.

Prof. Dr. Berin Yurdadoğ Hocam'a Saygı İle

With Respect for Prof. Dr. Berin Yurdadoğ

Ümit Konya*

Öz

Bu yazı Türkiye'de kütüphanecilik alanına değerli katkıları bulunan Prof. Dr. Berin Yurdadoğ'u anmak üzerine kaleme alınmıştır. Bir cumhuriyet kadını olan Yurdadoğ, yaşadığı tüm zorluklara karşın her zaman mesleğin en önemli savunucularından biri olmuş ve gerek öğrencilerine gerek topluma önemli değerler kazandırmıştır. Berin Yurdadoğ, cumhuriyetin en zor dönemlerinde yılmadan çalışmış ve tarihimizde önemli bir yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; kütüphanecilik eğitimi; kütüphanecilik anıları; kütüphaneciliğe katkı sunanlar; kütüphanecilik bölümü.

Abstract

This text written on commemoration to Prof. Berin Yurdadoğ who has contained valuable contributions to librarianship in Turkey. Ms. Yurdadoğ, as a republican woman has always been the most important advocate of the profession despite all the difficulties she has experienced and has brought significant values to both her students and the society. She worked tirelessly in the most difficult periods of the republic and took an important place in our history.

Keywords: Prof. Berin Yurdadoğ; librarianship education; memories of librarianship; contributors of librarianship; librarianship department.

“Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız.” Berin Hocamızın yol gösteren bu ifadesi yaşamımızda ilkeli olmanın temelini de vurgulamaktadır.

Berin Hocamızın vefat haberini aldığımızda mesleğimizden bir çınarı daha kaybetmiş olduğumuzu, yeri doldurulamayacak, tanıma şansına eriştiğim hocalarımız ve kütüphaneci büyüklerimiz gözümün önünden geçti. Osman Ersoy, Jale Baysal, Leman Şenalp, Necmettin Sefercioğlu, Meral Alpay, Türker Acaroğlu ve adını yazamayacağım çok sayıda değerli insan. İyi ki bu mesleği seçmişler ve iyi ki bizler de onları tanımışız. Sayelerinde kütüphanecilik mesleği iyi noktalara geldi.

Berin Yurdadoğ, toplum değerlerine bağlı ve batının olumlu değerlerini topluma aktaran aydın bir hocamızdı. Kendisi ile ilk kez 1979-1980 eğitim-öğretim döneminde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bölüme kayıt olduğumda tanışmıştım. Fakültede bir yıl eğitim almama karşın ne yazık ki hocamızla ders yapma fırsatım olmamıştı. O dönemde Osman Ersoy Hocamız Elazığ Fırat Üniversitesi'nde kurucu dekan olarak görev

* Prof. Dr., İstanbul Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: uko@istanbul.edu.tr
Prof. Dr., Istanbul University Department of Information Management

yapmaktaydı. Berin Hocamız ise Kütüphanecilik Bölümü Başkanı olarak görev yapıyor, 3. ve 4. sınıfların dersine giriyordu. Hocamız o dönemde enformasyon ve dokümantasyon alanlarında dersler vermekteydi. Her ne kadar 1. sınıflara ders verse de 12 Eylül öncesi ortamında çok fazla ders yapma olanağımız olamayacaktı. O dönemde bölümde olan öğrenciler anımsarlar fakülte olaylar nedeni ile sık sık kapanmaktaydı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi (İÜ) Kütüphanecilik Bölümü'nü kazanarak İstanbul'a döndüğüm için hocamızla ders yapma şansını bulamamıştım.

Her ne kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden mezun olmasam da orada 1 yıl okumuş olmak bana çok değerli insanları tanıma fırsatı vermişti. Tüm hocalarımızın yanı sıra Berin Hoca ile iletişimimiz bölümdeki hocaları ziyaret ettiğim dönemlerde gelişmiştir. Böylece Hocayı daha yakından tanıma fırsatı elde ettim. Hocamızla İstanbul'da da zaman zaman bir araya gelmişim. Bu görüşmeler yalnızca bilimsel toplantılar değil sosyal ortamlarda da gerçekleştiği için onu tanıdıkça hocamıza olan sevgi ve saygım her zaman artmıştır. Her görüşme sonrasında onun engin kültür ve bilgi birikiminden yararlanma olanağı buldum. Her zaman bana değer kattığını hissetmişimdir.

Hocamızla ortak bir anımızı paylaşmak isterim. İçinde derin dersler olan mesajlar içeriyor. İstanbul'da bir akşam yemeğinde bir araya geldiğimizde hocamızın davetlisi olarak Avrupa'dan gelen bir hanımefendi vardı. Avrupalı ancak Türkçe'ye çok hâkimdi. Hocamız tanışma faslında İstanbul Üniversitesinde çalıştığımı, İÜ Kütüphanesi ile olan ilişkimin güçlü olduğundan bahsetti. Uzun ve çok zevkli geçen bir yemektir. Avrupalı hanımefendi benimle çok ilgilendi ve ortak çalışmalar yapabileceğimizden bahsetti. Elbette ki ben de ortak çalışmalar yapabileceğimiz düşüncesi ile kendisi ile sıkı bir sohbe giriştim. Gecenin ilerleyen saatlerinde hocamız kulağıma şunu fısıldadı: "Ümit dikkat et, bu kız senden çok şey isteyecek. Seni kullanmaya çalışacak." Bende hocama: "Birlikte çalışmalar yapabileceğimiz nitelikli metinler ortaya çıkarabileceğimizi." ifade ettim. "Peki, görürsün." dedi. Aradan 1 hafta geçti, gerçekten de Berin Hocamızın dediği gibi, Avrupalı araştırmacı benim çalıştığım konularla hiç ilgisi olmayan, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan II. Abdülhamit fotoğraflarından onlarca fotoğraf istedi. Hemen Berin Hocayı arayıp bilgilendirdim ve teşekkür ettim. Tabii ki Avrupalı araştırmacıyı fotoğraflar için resmi yollara başvurması gerektiğini belirterek nazikçe reddettim. Hocamız o gün bana hem o dönem hem de gelecekle ilgili çok dikkat edilmesi gereken bir ders vermişti.

Berin Hoca çok nazik ve her zaman karşısındaki insana değer veren bir yapıya sahipti. Hocamızın döneminde alanımızda profesör sayısı çok azdı. Ancak Hocayla görüşmek istediğinizde sizi kırmaz ve her zaman çok iyi ağırlardı. Berin U. Yurdadoğ'un bu özellikleri onun kişiliğini belirleyen etmenlere de ışık tutan, içinden çıktığı toplumun değerlerine sıkı sıkıya bağlı ama bu değerleri batı kültürü ile sağlıklı bir biçimde sentezleyebilmiş ve kişilikli olmaya, insan ilişkilerine değer veren bir kişiydi.

Mesleğimiz ne yazık ki bir çınarını daha sonsuzluğa uğurladı. Alanımızın emekli öğretim üyesi, Hocamız, cumhuriyet kadını, Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'u kaybetmek beni derinden üzmüştür. Yaşamı süresince hak ettiği saygıyı her zaman görmüş bir insandır.

Prof. Dr. Berin Yurdadoğ İçin *

Commemorating Professor Berin Yurdadoğ

Selma Alpay Aslan **

*Gece olur, gün eskir.
Aylar geçer, yıllar eskir.
Yolun yarısından sonra, insan eskir.
Eskimeyen bir kaç şey varsa, hayata dair;
Biri yarın, Biri umut, Biri sevgidir...*

Öz

10.06.2020 tarihinde yaşama veda eden Prof. Dr. Berin Yurdadoğ'un öne çıkan mesleki ve kişisel hasletleri, öğrencileri ve çevresiyle ilişkileri, insanların düşünceleri ve duyguları üzerinde yarattığı etkiler üzerine anma yazısı.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; anı; Türk kütüphaneciliğine kanat verenler.*

Abstract

Remembrance of Professor Yurdadoğ, who passed away on 10.06.2020, covering her professional and personal merits, her relationship with her students and audience, and her influence on people's feelings and thoughts.

Keywords: *Professor Berin Yurdadoğ; commemoration; pioneers of Turkish librarianship.*

Öğrencisi olma şansına sahip olduğum Sayın Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ Hocamızı uğurladığımız 11 Haziran 2019 tarihinden 20 gün kadar önce kendisi Facebook sayfasında yukarıdaki dizeleri paylaşmış. Geride bıraktığı şeylerden birinin bu dizeler olması kesinlikle bir rastlantı olmasa gerek. Çünkü o, “yavrum” diye hitap ettiği her bir öğrencisine, kendisini özel hissettirecek kadar sevgi doluydu. 1970 yılından 1993 yılında emekli olana dek 23 yıl boyunca beğendiği bir öğrenci seminer ödevini saklayacak ve yeri olmadığı için elden çıkarmak zorunda kaldığına üzülecek kadar sevdiği, değer verdiği insanlara bağlıydı. Sürekli ileriye bakan ve umudunu tüketmeyen bir insandı.

Bu dizeler her ne kadar onun önemli bazı özelliklerini veciz bir şekilde ifade etse de tabii ki sahip olduğu tüm hasletleri böyle birkaç dizeciğe sığdırmak olası değildir. Kendisiyle aynı platformu paylaşmaktan onur duyduğum etik konulu iki toplantıdan ikincisi olan “Bilkent

* Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, nüfus kayıtları elektronik ortama geçirilirken Uğurlu adı yerine kullandığı U. kısaltması sorun yarattığından vazgeçtiği için yazar da Prof. Dr. Berin Yurdadoğ adını kullanmayı yeğlemiştir.

** Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürü, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.

E-posta: selmaslan@yahoo.co.uk

Library Director, TOBB University of Economics and Technology, Turkey

Üniversitesi VIII. Seminer: Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Mesleki Etik: Yaklaşımlar ve Uygulamalar” seminerinde yaptığı konuşmada (Yurdadoğ, 2014) diğer önemli bir özelliğini, paylaşmanın kendisi için çok önemli olduğunu belirterek bizzat açıklamış ve Türkiye’de konuşma yapmak için gitmediği dört il kaldığını söyleyip bu illeri sıralayıvermiştir: Şırnak, Hakkâri, Ağrı, Tekirdağ. Belki de bu içinde bir ukde idi. Bu konuşmadan sonra söz konusu illere de gitme fırsatı bulup bulamadığını bilemiyorum. İl merkezleri dışında kazalara ve bazen köylere de gittiğini de sözlerine eklemişti. Hem öğrencilerine olan sevgisi hem de bu paylaşım aşkı onu, çalıştığı ilçe Ankara’ya uzak olduğu için çekinerek gelip gelemeyeceğini soran bir öğrencisine “Senin için Fizan’a giderim.” yanıtını verme noktasına getirmiştir.

Lisans eğitimini İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında tamamladıktan sonra, Profesör Carl White’ın kişiliğinden etkilenerak, böylesine yüksek nitelikli bir kişinin seçtiği mesleğin benimsenmeye değer olması gerektiği düşüncesiyle çevirmenlik görevini bırakarak 1955 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümüne girmiştir. 1993 yılında emekli olana dek 38 yıl DTCF’de, 7 yıl Hacettepe Üniversitesinde olmak üzere 45 yıl boyunca bölüm öğrencilerinin yalnızca mesleğe hazırlanmalarına katkı yapmamış, pek çok öğrencisine bireysel yaşamlarında da ışık tutmuştur.

DTCF’den emekli olması vesilesiyle Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanlığı görevini yürüttüğüm günlerde çalışmalarını başlattığımız, bir sonraki dönemde yayımlanabilen *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’a Armağan* başlıklı kitaba yazdığım sunuş yazısında yer alan satırlarımı burada da yinelemek isterim (Aslan, 1994):

... İçinden çıktığı toplumun değerlerine sıkı sıkıya bağlı, ama bu değerleri batı kültürü ile sağlıklı bir biçimde sentezleyebilmiş ve kişilikli olmaya, insan ilişkilerine değer veren bir kişi. Bu değerlere öylesine bağlıdır ki, tüm insancılığına ve farklı değer sistemlerine olan hoşgörüsüne karşın; ilkesiz, belli değerlere sahip olmayan insanlara karşı aynı ölçüde kararlı bir tavır takınır.

Berin Hoca’dan söz edip de onun teknolojik yeniliklere olan büyük ilgisine değinmemek olası değil. Bölümün ders programlarını bu yeni bilgileri öğrencilerine aktarmak için sürekli zenginleştirmiş ve böylece bölüm öğrencilerine, çalışma yaşamına atılır atılmaz belki uygulama alanı bulamayacakları bilgileri de vererek, onları yarınlara hazırlamıştır. Bu tür bir eğitim alan kütüphaneciler yeniliğe açık ve ufukları geniş insanlar olarak yetişmişlerdir.

Bizler genellikle kullanıcılarımızla gereksinimi olan bilgiyi buluşturmanın pratik, pragmatik günlük boyutuyla haşır neşirken; o, belki biraz kafa yapısı daha yatkın olduğu için, belki bir ucu Yunan Roma’ya da uzanan İngiliz edebiyatı eğitiminin kazandırdığı birikiminden de beslenerek, bizim kendimizi hapsedtiğimiz bu sınırları aşır, sibernetik, psikosibernetik, kuantum ve son zamanlarda görelilik kuramına uzanan bir araştırma, öğrenme sürecini, heyecanını hiç yitirmeden yaşıyor, her şeyi insana bağlıyor ve biriktirdiklerini, düşüncelerini hiç yorulmadan paylaşıyordu.

Hocamızın da çok değer verdiği Prof. Dr. Ahmet İnam, “Bir Kültürü Doruğuna Çeken Bilgelik” (2014) başlıklı yazısında bilgelik arayışına bir “bilge modeli” ile katılmak istediğini belirterek bir bilge kişinin sahip olması gerektiğini düşündüğü özellikleri 12 madde halinde sıralamıştır. Birinci sırada açık bir insan olmak gelmekte, onu bilgi duyarlılığı izlemektedir.

Maddeleri gözden geçirirken ne kadar çoğunun Berin Hocamızın özellikleriyle örtüştüğünü düşündüm: "... bağımsız, özerk, özgür bir kafa yapısına sahip olmaya çalışır. Geleneksel düşünme, anlama, kavrama çabalarını özümseyip, kendi süzgecinden geçirerek, bağımsız bakışıyla düşünür, sorgular, yaşar, görüşler önerir." ifadesi sanki onu anlatmak için yazılmış gibi, değil mi? Ya "Yaşama sevincini tüketmemeye çalışır. ... "Şevk" ona hayatın en zor en acı zamanlarında tükenmeyen bir yaşama enerjisi verir." ifadesi onun "İyi olmaya kararlıyım." deyişini çağrıştırmıyor mu? Bu benzerlikleri burada dile getirerek Hocamızın bir bilge olduğu gibi bir sav ortaya atacağım izlenimini uyandırmak istemem. Yapmak istediğim Hocamızın kimilerince bilgelik makamına teşmil edilen ne kadar güzel ve değerli hasletlere sahip olduğunu anlatmaktır. Ama Derya Şişman Keleş adlı bir öğrencisinin Facebook sayfasında ardından "Sevgili hocam, birisi aramızdan ayrıldığında "Işığđ bu kadarmış." derdiniz. Sizin ışığınız daima ışığımız olacak." deyiş anımsanınca belki de gönül rahatlığıyla bilgelikten pay almış bir kişi olduğu söylenebilir.

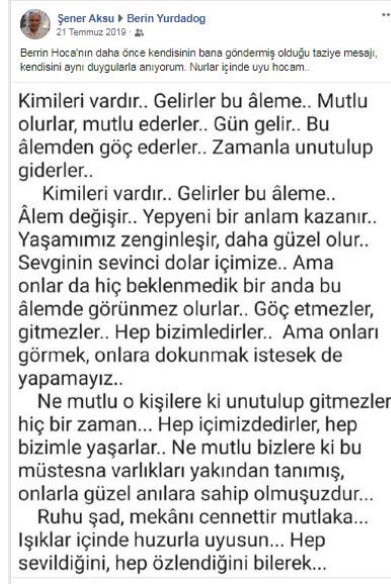
Tükenmez enerjisiyle, meslek camiamızın ötesinde, ilişkilerini ve paylaşımlarını, Soroptimist Kadınlar Derneği, Türk Japon Kadınları Dostluk ve Kültür Derneği, UYAK gibi çeşitli sivil toplum örgütlerinde de sürdüren Hocamız oralarda da geniş sevgi halkaları yaratmıştır.

1996 yılında Milli Güvenlik Akademisinden mezun olduktan sonra Atatürk üzerine de pek çok konferans veren Hocamız, çok bilinçli bir yurtsever olarak da öne çıkan bir kişiliğe sahipti. Bu bilincin filizlenmesinde önemli rol oynamış olduğunu tahmin ettiğim birkaç anısını, son şeklini birlikte verdiğimiz bir blog yazısıyla (Aslan, 2017) İngilizce dilinde yayımlama şansını bana vermişti. Kendisini sonsuzluğa uğurlayışımızın 1. yılında söz konusu anıları bu kez Türkçe olarak yayınlamış bulunuyorum (Aslan, 2020).

Ankara Üniversitesi web sitesinde Hocamıza ayrılmış web sayfasındaki bibliyografyada yalnızca tezleri ile iki kitabını görebildiğimden, saptayabildiğim kadarıyla makale, bildiri vd. çalışmaları dâhil olmak üzere daha kapsamlı bir bibliyografyayı aşağıda yer aldığı üzere derlemeye çalıştım. Hocamız, bilindiği üzere, yazılı olarak değil, sözlü olarak paylaşmayı yeğleyen bir kişi idi. Bir keresinde düşünceleri sürekli akıp gittiği, değiştii için kendisi için yazmanın uygun olmadığını anlatmıştı. Varoluş yolculuğu konusunu anlattığı konferansta (Yurdadoğ, 2015) "Hedef, biz yaklaştıkça bizden daha ötede görebildiğimiz başka bir hedef, biz yaklaştıkça daha ötede görebildiğimiz bir hedef, çünkü mükemmeliyetin sonu yok." şeklinde sözlerine yansıyan ondaki devingenlik, yazılarını bir türlü sonlandıramamasını ve bu nedenle yazmak istemeyişini de açıklıyor olsa gerektir. Onun birikim ve paylaşımlarından küçük de olsa bir kesiti kalıcı kılmak açısından, etik konulu seminer konuşmasının video kaydını web sitesinde sunan Bilkent Üniversitesi Kütüphanesine ve "Salı Toplantıları" kapsamında vermiş olduğu konferansı deşifre ederek dergisinde yayımlayan Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesine şükran duyuyorum.

Kendisi için Facebook sayfasında "*Ne şeb-i yeldanın, ne yaş günü kutlamalarının, ne Gölbaşı gezintilerinin eski tadı olamayacak sızsiz sevgili Hocam. Sızsiz gidemeyeceğimiz için sizi de yüreğimizde götüreceğiz. Yine sizinle birlikte kutlayacağız, gitmemişsiniz gibi. Biliyorum siz de bizimle olacaksınız, buruk, bir başka türlü ama yine de birlikte, çünkü bizde yaşayacaksınız*" derken henüz Şener Aksu'nun "*Berrin Hoca'nın daha önce kendisinin bana göndermiş olduğu taziye mesajı, kendisini aynı duygularla anıyorum*" diyerek paylaştığı Şekil

1. de yer alan mesajı görmemiştim. Hocamız o satırları yazarken, kendisi uğurlanırken de aynı duyguların yaşanacağını nereden bilebilirdi. Öğrencilerinin ifadesiyle ışığı dokunduklarını aydınlatmaya devam edecek olan Hocamızı unutulmayacakların diyarına uğurladık ve aslında o sevenlerinin yüreklerinde hep yaşayacak. Ruhu şad olsun.

Şekil 1. Taziye mesajı

Prof. Dr. Berin Yurdadoğ'un Çalışmaları

Tezler

(1958). *Meşrutiyetten Bu Yana Tesis Edilen Yüksek Öğretim Müesseselerinden Ankara Üniversitesi, Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanelerinin Bugünkü Durumları İle İstikbalde Arzetmeleri Düşünülen Şekil.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

(1964). *Muhteva Analizi Açısından Anglo-Amerikan Kitaplarında Atatürk ve Devrimleri.* (Yayımlanmamış doçentlik tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Kitaplar

Mc Colvin, L. (1963). *Halk kütüphaneleri yayma faaliyeti.* (B. U. Yurdadoğ, Çev.). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.

Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü. (1974). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makaleler, Bildiriler ve Diğer Yayınlar

Yurdadoğ, B.U. (2014) Neden etik? [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=rydScG-8IEQ>

Yurdadoğ, B.U. (2015). Salı toplantıları. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 40, 377-396.

Özdemirci, F. (1990). Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ile "Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi ve son gelişmeler" üzerine söyleşi. *Türk Kütüphaneciliği*, 4(4), 215-224

Yurdadoğ, B. U. (1997). Enformasyon çağında halk kütüphanelerinin rolü. *IFLA 95'e Doğru Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu ve I. Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Konferansı Bildirileri* (s. 112) içinde. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği. *Özet*

- Yurdadoğ, B. U. (1997). "Enformasyon devriminin getirdikleri gtremedikleri". Yılmaz, B. (Yay. Haz.). *25. Yıl'a Armağan Kitabı* (s. 71-85) içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü.
- Ersoy, O. ve Yurdadoğ, B. U. (1963). Turkey. *Library Trends*. 12(2). 205-210. Erişim adresi: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/6115/librarytrendsv12i2k_opt.pdf?sequence=1
- Yurdadoğ, B. U. (1990). Enformasyon ağında kütüphaneler ve kütüphanecilik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 539-556. Erişim adresi: https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000845
- Yurdadoğ, B. U. (1999). Kütüphanecilikte yeni boyutlar ve pusuda bekleyen tehlike. M.Akbulut ve F.Subaşioğlu (Ed.), *Bilgi ağı, Bilgi Merkezleri ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 131–138). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yurdadoğ, B. U. (1981). Türkiye'de bibliyografik denetim ve kaynakları paylaşım sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü XXV. yıl anı kitabı: 1954-55 / 1979-80* içinde (s.113-120). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi.

Kaynaklar

- Aslan, S. A. (1994). Sunuş. F. zdemirci ve Y. Kayan (Yay. haz.). *Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'a armağan* içinde (s. III-IV). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneğı. Erişim adresi: <https://www.slideshare.net/kutuphaneci/binder9-sml>
- Aslan, S. A. (2017, 14 Mayıs). The War of the ballpoint pen and art gum. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://tinyurl.com/y5u9vev9>
- Aslan, S. A. (2020, 10 Haziran). Tükenmez Kalem - Silgi Savaşı: 1959 yılında İki Chicago niversitesi ğrencisinin Sıra Dışı Mücadelesi. [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://tinyurl.com/y9pqrjk2>
- İnam, A. (2014). Bir kültürü doruğuna çeken bilgelik. B. A. Çetinkaya (Ed). Akademide kültür hikmet ve din içinde (s. 29-32). Erişim adresi: <http://cdn3.beun.edu.tr/w3/kitaplar/3-akademidefelsefevedin.pdf>
- Yurdadoğ, B.U. (2014) Neden etik? [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=rydScG-8IEQ>
- Yurdadoğ, B.U. (2015). Salı toplantıları. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 40, 377-396.

Adana Sözlü Kültür Ortamından Yaşam Kültürüne Uzanan Yolda: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ

*On The Way From Adana Oral Culture Environment To Living Culture:
Prof. Berin U. Yurdadoğ*

H. İnci Önal*

Öz

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, bilgi ve belge yönetimi alanına bilimsel ve duygusal bir boyut kazandırdı. Öğrencilerinin sevinç, neşe ve güven duygularıyla çalışmalarını sağladı. Bu makale Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ile ilgili duygu ve düşüncelerimi belirtmek için hazırlandı.
Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Bilgi ve Belge Yönetimi; anı; Adana.

Abstract

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ has brought a scientific and emotional dimension to the field of information science. She provided her students to work with feelings of joy and trust. I wrote this article to express my thoughts and feelings about Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Information Management; memoir; Adana.

Bilgi, sevinç ve neşenin birleşimini keşfetmek için; enerjik, uyumlu, sıcak, canlı ve Adana'lı olmak gerekir. Sözün en sonunda olsa da Adana'lı olmak beni Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ile tanıştıran kilit nokta olmuştur. Ankara'nın sıcak bir Eylül ayında "Bilgi Kuramının Temel Kavramları" üzerine yapılan bilimsel toplantıda ilk kez Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ile tanıştım. Hararetli toplantının sıcaklığıyla, karşımdaki hanımefendiye Adana'lıyım ama burası bana çok sıcak geldi dedim. Hanımefendi ise bana ve çevremdekilere:

*"Biz de Adana'lıyız
Hem güzel hem şanlıyız
Bakışmayın a dostlar
Hepimiz Allah adamıyız."*

dedi, birdenbire çok şaşırdım. Bazı adlar vardır ki, hem bilimde hem de yaşadıkları toplumda öncü bir kimlik taşır. Onları sadece belli kalıplar içinde görürüz; entelektüel, ciddi, saygıdeğer. Ancak bizlerden uzak ve erişilmez yapıda. Oysaki benim gibi doğma, büyüme Adana'lı olan hanımefendi, o anda oldukça süslü olan bana iltifatlar ediyordu:

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: onal@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr, Hacettepe University Department of Information Management, Turkey.

*“Altın yüzük hoş bilezik
Kollar nazik oy oy
Bizler Adana ilinden ayrı düştük
Bizlere yazık oy”*

Demektedir, toplantıda Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ hocayla hem bilgi kuramları hem de Adana üzerine konuştuk. Toplantının sosyal aktiviteleri başladığında, diğer ortamlardaki etkinliklere katılmak üzere bana teklifte bulundu:

*“Adana köprü başı
Otur saraya karşı
Gel beraber gezelim
Dosta düşmana karşı.”*

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ hayat doluydu, ondaki entelektüel yapıdan, canlılıktan keyiflenirdim. Çevresindeki her şey onda merak duygusu uyandırır. İnsanları ve doğayı severdi, bilime ve Atatürk’e aşıktı...Gülüştü içten, yürektendi.

Yıllar boyunca dinlediğim konferansları, hayranlıkla okuduğum yenilikçi yayınları ve mesleki konular üzerine önemli görüşleri kazandığım en seçkin değerler arasında yer aldı. Mesleki paylaşımlarımız ve dostluk sohbetlerimiz arttı. Adana kültürümüzü paylaştık. Onun ve benim ailemden pek çok yakınının mezun olduğu Adana Kız Lisesi üzerine konuştuk. Sevinçlerimizi ve acılarımızı paylaştık. Rahmetli babamın ve annemin acılarını onunla paylaştım. Çok olgun ve sevgi dolu bir insan olduğunu gösterdi.

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ile Adana mânileriyle ve türkü sözleriyle başlayan dostluğumuz, sevgiyle arttı ve gelecek yıllara uzandı. Adana konulu sözlü kültür ortamından yaşam kültürüne uzanan yolumuzda birlikteydik. Çok saygıdeğer ve sevgili hocamın yaşamı sona erdiğinde; seslerde, sözlerde ve yaşam anıları taşıyan Adana mânilerinde ve türkülerinde tekrar tekrar buluşuyoruz. Kaynak kişisi Devran Baba olan dizelerde, Adana yöresine ait *“Kayboldum (Bin Işık Yılı)”* türküsünün sözleri adeta durumumuza tercüman oluyor:

*“Kayboldum uzayın derinliğinde
Uzaklaşıp gittim bin ışık yılı
Dünya nokta kadar görüldüğünde
Uzaklaştım gittim bin ışık yılı*

Buna benim naçizane eklemem şudur:

*Sevgiler dökülüyor yürekten
Sizi rahmetle anıyoruz gerçekten
Yaşamımıza bilgi, sevinç huzur kattınız
Bizimle berabersiniz bin ışık yılı.”*

İnsan; ninnilerle uyuyan, tekerlemelerle oynayan, türkülerle gençliğini sürdüren, mânilerle yaşam boyunca iletişimini sürdüren ve nihayet ölüm geldiğinde ardından sesli veya sessiz ağıtlarla toprağa verilendir. Adana sözlü kültür ortamının farkına varmamı sağlayan, hemşehrilik bilinci kazandıran, bilgi ve belge yönetiminde eşsiz bilgi kaynağım olan, her gördüğümde ve hatırladığımda bana yaşam sevinci yaşattıran Prof Dr Berin U. Yurdadoğ hocamı saygıyla, sevgiyle ve rahmetle anıyorum.

Hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un Ardından

After My Professor Berin U. Yurdadoğ

Bülent Yılmaz*

Öz

Türkiye'deki kütüphanecilik alanının simge isimlerinden olan Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ "Hocaların Hocası" nitelemesini hak eden bir hocamızdı. Yeri doldurulamaz, sevgi dolu, nezaketli, iyi bir insandı o. Bu yazıda onun bizde kalan anılarını ve izlerini paylaşmaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat gerenler; bilgi ve belge yönetimi eğitimi.

Abstract

Icon with the names of librarianship in Turkey Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ was a professor who deserved to be described as "Head Lecturer". She was an irreplaceable, loving, kind, good person. In this article, we will try to share her memories and traces that remain with us.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Pioneers of Turkish librarianship; information management education.

Hep söylenir: "Her ölüm bir kayıptır". Ancak bazı ölümler gerçekten kayıptır. Hem de büyük kayıp.

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un vefat haberini duyunca, elbette çok iyi bir insanı, çok değerli bir hocamızı yitirdiğimiz için çok üzümüştüm. Ancak düşündüğüm ve içimi sızlatan ilk şey bu kaybetme meselesinin niteliği olmuştu. O kadar bilgi, o kadar birikim, o kadar söz, o kadar bilinç, başkasının bilemeyeceği, düşünemeyeceği onlarca, yüzlerce şey Berin Hocamla birlikte ve bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuş, yok olup gitmişti. Bunu düşününvermişim elimde olmadan.

Sanırım, Türkiye kütüphanecilik tarihinde ilk kütüphanecilik bölümünün ilk asistanıydı. Bu alanın akademili ilk bilim kadını idi yani. Kütüphanecilikte ülkemizdeki bir kuşağın temsilcilerinden, simgelerinden birisiydi. "Hocaların Hocası" deyiminin gerçek anlamda en çok yakıştığı isimlerden birisiydi.

Berin Hoca'nın Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde ders vermeye başlamadan önce de hep adını duyar, katıldığımız toplantılarda söylediklerini dikkatle dinler, bilincime katmaya çalışırdım. Her söylediği derin ve yeniydi bizim için. *Sibernetik* kavramını ilk kez onun anlatımıyla içselleştirmiştiğim örneğin. Ya da *simbiyotik yaşam, kuvantum*

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetim Bölümü. E-posta: byilmaz963@gmail.com
Prof. Dr. Hacettepe University Department of Information Management, Turkey.

kavramlarını. Kütüphanecilik alanını başka alanların yeni kavramları ile zenginleştiriyordu. Her konuşması ufuk açıcı olur, bizi sorulara sürüklerdi.

Anlattığı şeyler kadar konuşma ve iletişim dili de çok etkileyici idi hep. Beden dilini katardı konuşmalarına. Gözlerini, yüz mimiklerini, sesini çok iyi kullanması konuşmasını dinleyenleri gerçekten etkilerdi. Sinirlendiğini, sesini kızgınlıkla yükselttiğini hiç görmedim.

Kendine özgü bir estetiği, nezaketi ve insani duyarlılığı vardı Berin Hoca'nın. Son dönemlerde kullandığı bastonu dahi bir sanat eseri gibiydi örneğin. Evet, son derece nezaketliydi ancak o ölçüde de kırılırdı. Çabuk kırılırdı, alınırdı sanırım.

Berin Hocayı karakterize eden bir söz de “Yavrum!” idi. Herkese “Yavrum!” diye seslenirdi. İhtendi bu sesleniş. Onun “Yavrum”u analık, hocalık, ustalık duygusu hissettirirdi bize.

Bölüm başkanı olduğumda kutlamak için odama gelmişti. Elinde küçük bir cam dünya küresi vardı. “Neden böyle bir hediye?” diye sormuştum. Bekliyor gibiydi bu soruyu. Mutlu oldu sorduğum için. “Bak Yavrum, dünya işte bu kadarcık küçüktür aslında, avucumuzun içine alacak kadar küçük. Çok büyük anlamlar yüklememek gerek. Alçakgönüllü ve adaletli olmak gerek.” demişti. Tam “anladım” dercesine başımı sallayınca, “ancak” dedi, “Dünya bir o kadar da büyüktür ve bilim onu anlamaya çalışma çabasıdır.” deyiverdi. Yani, dünyanın hem çok küçük hem de çok büyük olabileceğini yine sibernetik bir yaklaşımla anlatmıştı. O küre hala masamda durur ve sanki bir etik ilke gibi görünür gözüme, parmak sallar, “aman, dikkat!” der.

Berin Hocamla ilgili bir “keşke”mi yazmadan edemeyeceğim ama. Yaşarken kendisine de söylemişim. “Keşke, daha çok yazsaydı.” O kadar bilgiyi, birikimi, hazineyi kendisiyle beraber aldı götürdü. Elbette çok şey bıraktı ama yine de çok yazmasını isterdim hep. Böyle insanlar çok yazmalıdır.

“Yavrum” sözü kadar onu bana anımsatan bir diğer özgün anısı da “Nasılısınız Hocam?” sorusuna verdiği yanıttır. Bir takım sıkıntılarını anlatsa da “İyi olmaya kararlıyım yavrum!” derdi hep.

Kızım onu, hâlâ “Atatürk’ü gören Hoca” diye bilir ve anar. Bir sohbetimizde ayrıntısı ile anlatmıştı çocukluğunda Atatürk’ün o masmavi gözleri ve bakışı ile nasıl kalakaldığını. İnanmış, bilinçli bir Atatürkçüydü Berin Hoca. Bir dönem il il dolaşarak konferanslar verdi Atatürk hakkında. Ona ilişkin sevgisi de bilinci kadar derin ve etkileyiciydi.

İyi insandı, iyi Hocaydı, “eski hocalardandı”, sevgili, saygılı, nezaketli, derindi.

Işıklar içinde uyu Sevgili Hocam. Umarım verdiğiniz emekler çiçeklenir, tohuma döner, bahçemizi süsler.

Sevgi ve özlemlerle.

Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ Hocamızın Ardından

After Our Professor Berin U. Yurdadoğ

Şebnem Ercebeci Çınar*

Öz

Armağan kitapları/ dergileri bir minnet ve vefa borcunun belgeleridir. Bu yazıda Prof. Dr. Berin Yurdadoğ ile ilgili yaşanmışlıklar ve anılar kaleme alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı; anı.

Abstract

Gift book/ magazines are documents of a gratitude and loyalty duty. It has been written some experiences and memories about Prof. Dr. Berin Yurdadoğ in this article.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Presidency of Atatürk Culture Centre; memoir.

İnsanoğlu fanidir. Bir gün bu dünyadan göçüp gidecektir. Ama önemli olan arkasında iyi izler bırakmaktır. Onlara olan minnet ve şükran ifadelerinin en önemli belgeleri de arkalarından kaleme alınan anıları içeren yazılardır. Bu ülkeye hizmet vermiş değerli hocalarımız ile ilgili anıları içeren armağan kitaplar/ dergiler sayesinde onlara olan vefa borcumuzu bir nebze de olsa yerine getirebiliyoruz. Yaşarken verilen kıymet aramızdan ayrıldıktan sonra da gönüllerde bir ses ve bir nefes bırakırcasına devam etmelidir diye düşünüyoruz.

Bir eğitimci, bir akademisyen, en önemlisi Atatürk inkılaplarına bağlı çağdaş bir Cumhuriyet kadını Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ hayatımda çok önemli yeri olan özel insan... *Türk Kütüphaneciliği* dergisinin Saygıdeğer Berin Hoca'm ile ilgili armağan sayısına bir yazı yazmam istendiğinde çok ama çok eskilere gittim. Her şey bir film rulosu gibi gözümün önünden geçti. Hayatımın her noktasında bu değerli bilim insanıyla yollarımız kesişti. Tesadüfler hep bizi takip etti. Ortak mekânlar, ortak dostluklar her zaman bizi şaşırttı ve de sevindirdi. Yaş ve sosyal konum itibarıyla farklı ortamlarda olmamıza rağmen birçok ortak nokta bizi bir araya getirdi. Ankara Emek mahallesindeki 1970'li yıllara gidecek olursak, Berin Hoca'yla ilk karşılaşmamız o yıllara dayanır. Yeşiltepe ve Yıldıztepe bloklarının bahçesinde o zamanlar tüm çocuklar ve gençler bir araya gelirler, çeşitli oyunlar oynarlar ve parkta vakit geçirirlerdi.

Çoğu zaman oradayken bir hanım yanımıza yaklaşır ve "Çocuklar nasılsınız bugün gazete, kitap okudunuz mu?" diye sorar ve etrafına toplanır okuduğumuz kitapların adlarını söyledik sonra bize kocaman bir "Aferin size." dediğinde çok mutlu olurduk. O zamanlar kimdi, üniversitede hocaydı ama hangi bölümdeydi bilmiyordum. Ama o zamanki aklımla bizlere değer veren sürekli hatır soran hatta ve hatta bazen -o zamanlar pek popüler olan- lolipop

* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yüksek Kurum Uzmanı, Sanat Tarihçisi. E-posta: s.ercebeci@akmb.gov.tr
Expert of Atatürk Supreme Council, Art Historian, Presidency of Atatürk Culture Centre, Turkey.

şekerlerinden verdiğini hatırlıyorum (Yıllar sonra kendisine lolipop şekerlerini hatırlattığımda yüzündeki her zamanki çocuksu edasıyla “Aaaa o şekerler hala var mı acaba?” deyişini hiç unutamam). Zaman zaman onun bir kolunda annesi bir kolunda ablası ile yürüyüşe çıktığı zamanlar da hafızamda yer alıyor. Daha sonra lise ve üniversite yıllarımda zaman zaman karşılaştık. Sivri gözlükleri ve de topuzuyla ayrıca Volkswagen marka arabasına binip geçen haliyle hep o çocukluk ve gençlik yıllarımda bir idol olarak kaldı. Yıllar yıllar geçti. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı sınavını 1988 yılında kazandım ve orada göreve başladım. Rahmetli Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı başkanlığındaki kurum adeta benim için ikinci bir üniversite idi. Kitaplarını ve makalelerini okuduğumuz birçok bilim insanı ile beraber çalışma şerefine nail olmuştum.

Günlerden bir gün sanırım 1989 yılıydı. Kapımız açıldı, içeriye gülen yüzüyle “Aaa odanız ne güzelmiş” diyen bir hoca girdi. Aşağıda bilim kurulu toplantısı vardı. Müjgan Cunbur Hoca Berin Hoca’yı da yanına getirmiş bizimle tanıştırdı. O zaman tanıyamadım oturduk konuştuk mesai bitimine kadar hoş sohbetine hayran kalmıştık. Daha sonra mesai bitimine yakın kalktık. “Hocam ne tarafa gidiyorsunuz, servislerimiz var isterseniz uygun olan yere sizi bırakırlar” dedik. O da Emek’te oturuyorum deyince hem de Yeşiltepe Blokları deyince birden ilk çocukluk ve gençlik yıllarıma döndüm. Aynı mahalleden olmamız beni heyecanlandırmıştı. Birlikte servise bindik aynı yerde indik. Çocukluk ve gençlik yıllarımda hayran olduğum hocası olduğunu anlamıştım. Annesini kaybetmiş ablasıyla beraberdi. Aylık yayın kurulu toplantılarında Kuruma her geldiğinde artık Berin Hoca başmisafirimizdi. Hoş sohbeti özellikle de hayat hakkındaki tecrübeli paylaşımları bizi mest ediyordu. Kurumda hizmet içi eğitimler başlamıştı. Eğitimlerden biri de yayınlar, bibliyografya kullanımı ve kütüphaneler üzerineydi. Tabi ki Hocamız da Prof. Dr. Berin Yurdadoğ idi. Bizi Milli Kütüphane ve o zamanlar yeni hizmete açılan Bilkent Kütüphanesi’ne götürerek kataloglar hakkında bilgiler verdi. Bizler için çok değerli bilgilerdi bir ay süren derslerimiz sırasında öğrendiklerimiz hala hatırımda. *Erdem* dergisinin yayın kurulundaydı. Toplantıya geldiği zamanlarda mesai bitiminde birlikte eve dönüşlerimiz, pastane sohbetlerimiz ve ilerleyen günlerde birlikte yemek yapıp televizyon seyrettiğimiz günler birbirimizi daha da iyi tanımamıza sebep oldu. Berin Hoca’nın artık can yavrularından biri, Şebnem’iydim. Hoca da ailemden biri olmuştu. Annem, babam kardeşlerim onun misafirliğinden ve de hoş sohbetinden o kadar mutlu oluyorlardı ki. Doğum günlerinde, bayramlarda mümkün olduğunca hep beraber oluyorduk. Atatürk Kültür Merkezi Maltepe’ye taşınınca Berin Hoca’yla 2000 yılından itibaren aynı odayı paylaşmaya başladık. Haftada iki gün toplantılar ve kurumla ilgili çalışmalar için geliyordu. Tanıyanlar beni çok daha iyi anlayacaktır. Zamanın nasıl geçtiğini anlayamaz ve ne kadar çok şey öğrendiğimi anlatamazdım. 2000 yılında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından Hatay’da düzenlenen “Ordadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri” adlı Kongrede açış konuşmalarını İngilizce’ye çevirişi herkesin hayranlığını uyandırmıştı. Onun dingin ve de dinlendiren sesiyle “*He said that*” diye başlayıp akıcı bir şekilde İngilizce kullanımı hala kulaklarımdadır. Daha sonra bildiriler kitabı yayına hazırlanırken İngilizce özetler hep onun elinden geçti. Birlikte çalışmanın zevkini bir kez daha tatmış oldum. Berin Hoca’nın bir yönü de konuşmayı hitabeti çok sevmesine ve de özellikle Atatürk üzerine konferanslar verirken çok mutlu olmasına rağmen yazıya aktarmasından pek hoşlanmadığını fark etmiştim. Bunu kendisi de itiraf etmişti. Yüz yüze konuşmayı ve de bir topluluğun önünde canlı olarak durumu gözler önüne sermeyi daha çok benimsediğini belirtmişti. Konferanslarını dinleyenler eminim bana katılacaklardır.

Erdem dergisinden sonra kurumumuzun yayını *Bilge Yayın Tanıtım Tahlil ve Eleştiri* dergisinde de yayın kurulunda beraber çalışma şerefine nail oldum. Odaya her geldiğinde masama mutlaka bir yazı bırakır. Bir not eklerdi. Hala onları saklıyorum. Berin Hoca yeniliğe, çağdaş eğitime özellikle de çocukların ve gençlerin farkındalığı yüksek bireyler olarak toplumda yer almasına çok önem verirdi. Kıvrak zekâlı, hoşgörülü asla içindeki çocuğu büyütmemiş, ancak prensiplerine bağlı ve asla onlardan taviz vermeyen ve kendine göre kuralları olan bir kişiydi. Her öğrencisini evladı görüyor onlara ”can yavru” diye hitap ediyordu. Sahip olduğu bilgiyi ve kültürel değerleri yakın çevresine öğretme çabasıyla “Sibernetik ve Atatürk” ağırlıklı konferanslarıyla Türkiye’nin her ilinden gelen davetleri geri çevirmiyordu. Girdiği her ortama uygun bir konu buluyor ve dinleyicilerle çok yakın bağ kurabiliyordu. O zamanlar mensubu olduğum Türkiye Kız İzciler Derneği için vermesini istediğim Atatürk ve Türk Kadını konferansında dinleyicileri nasıl etkilediği dün gibi hatıramda kaldı. Birçok dernek etkinliği ve konferansa birlikte gidiyorduk. Türk Japon Kadınları Dostluk Vakfı’nın kurucularındandı. Vakfın etkinliklerine onun sayesinde katıldım. İkebana ve Origami hakkında bilgiler edindim. Onu yakından tanıyanlarda da mutlaka olduğu gibi benim evimde de uğur getiren origamiden yapılmış turna kuşları yer alır. Talat Halman’ın “Türk Shakespear’ı” adlı oyununu üç kez izlemeye gitmemiz de hafızamdan silinmedi. Kendisi ayrıca Milli Güvenlik Akademisi mezunuydu. Birlikte mezuniyet törenlerine giderken beni de yanında götürüyordu. Çölyak hastalığım teşhis edildiğinde en yakınımda yine Berin Hocam vardı. “Sen hasta değilsin bu seninle artık yaşamın bir parçası olmalı” diyerek teselli ediyordu. Çölyak Derneği’ni kurunca derneğimin Onur Üyesi idi. Çölyak hastalarına verdiği konferans sırasında onun “Çölyaklı oluş ayrıcalıktır. Farklılık ve farkındalığı öğretir. Çölyaklı oluş akılcılıktır. Bilinçli yaşama yol açar. Çölyaklı oluş, akıl yanında duygulara da yer vermektir. Empati yapmayı kolaylaştırır” şeklindeki sözleri moral kaynağı olmuştur.

Her durumda her ortamda hayatımın hemen hemen her döneminde büyük ve önemli bir yeri olan Berin Hoca sürekli söylediği gibi benden bize, bizden hepimize giden yolda ilerleyerek yaşamamız gerektiğini her fırsatta vurgulamaktan kaçınmazdı. O yüzden çok seveni, çok sayanı vardı çok dostu ve arkadaşına sahipti. Mahalledeki taksiciden, esnafa, pastaneye herkes de ayrı bir yeri vardı. Bunun nedeni benden çok biz kavramına değer vermesi ve herkese kol kanat gerip bir anne ve abla şefkatiyle yaklaşmasıydı. En ufak bir karikatürü, bir fıkrayı, bir anlamlı sözü anında mesajla paylaşır. Özellikle de “Süt Günü, Çevre Günü, Şeb-i Yelda” gibi günlerde her sabah ondan bir mesaj alıyorduk. Yeniliklere çok açıktı. Bir ay boyunca her hafta sonu Beypazarı’na telkâri yapımını öğrenmeye gitmesi ve bana bir kolye yaparak hediye etmesi bunun en güzel örneğidir. Bazen elime hoşlanacağını tahmin ettiğim türde yazı ve resim geldiğinde keşke paylaşabilseydim diyorum. Benim için nerede olursa olsun “*hep Şeboş Yavru özelliğini koruyacak seçkin yavrucuğa*” diye yazdığı notları hala saklıyorum. Birine hediye verirken yazdığı notlar hepsi de saklanmaya değer ve düşündürücü özellikteydi.

Herkes gibi ben de onun varlığını çok arıyorum. 1970’li yıllarda hayranlıkla izlediğim ve daha sonraları hocam olmamasına rağmen aynı kurumda ondan hayat dersi alarak akıl hocam olan Sevgili Berin Hocamı anlatmaya kelimeler kifayetsiz kalıyor. Herkesin olduğu gibi benim de nişanımda, ilk kez eline kına sürdüğü kınamda, düğünümde ve de babamın cenaze merasiminde, her an yanımdaydı. Varlığı hep bana güç verdi.

Eğitimsizliğinin yanı sıra çok iyi bir arkadaş, dost, her şeyi güzelleştiren ve özelleştiren bir kişiliğe sahip gönüllerde bir hoş seda bırakan, kendisine özgü giyimi ve yakasından eksik etmediği Atatürk rozeti ile hanımefendi ve seçkin insan sürekli isminin tek r ile yazılmasını ve ikinci adının Uğurlu olduğunu ifade eden Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ. “Nasılsınız?” dediğimizde “İyi olmaya kararlıyım.” ya da vedalaşırken “Güle güle git, güle güle gel, güle güle bul.” diyerek hayata pozitif bakan sevgili Berin Hoca’yı saygıyla ve minnetle anıyorum. Yattığı yer ışık olsun. Onu çok arıyoruz ve özlüyoruz. Yakınında olduğu herkeste bir iz bırakan Hocamızı konuşarak, yazarak, anılarda canlandırarak, sözlerini anımsayarak, düşünerek yaşatmaya devam edeceğiz.

Fotoğraf 1. Yıl 1990, Berin Hoca'yla beraber

Fotoğraf 2. Çölyak Derneği'nde verdiği konferans sonrası plaket takdimi. (2007).

Fotoğraf 3. Bir konferans esnasında

Fotoğraf 4. Bir yemek esnasında

Fotoğraf 5. Bir ziyaret esnasında

Fotoğraf 6. Nişanımda

Fotoğraf 7. 24 Kasım 2018 Öğretmenler Günü (Birlikte son fotoğrafımız)

O Hep Bize Doğardı...

She was Always Born to Us...

Üstün Yıldırım*

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden hocam Prof. Dr. Berin Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme aldığım anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat gerenler; Türk kütüphaneciliği.*

Abstract

This is the memoir that I wrote because of death of my dear professor Prof. Dr. Berin Yurdadoğ who is one of the leading lecturers of librarianship education in Turkey.

Keywords: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; pioneers of Turkish librarianship; Turkish librarianship.*

Kolay değil aramızdan ayrılıp bizi bizle bırakıp gidenlerin ardından yazmak. Hem de o kanıksanmış, alışılmış deyişlerin dışında kimi sözlerle... Yazmak istediğiniz kişi bir de Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ise... Zor... Çok zor... Keşke yazılacak her şey ardından değil de yaşarken yazılıydı da kendi okusaydı kendini.

Sevgili Hocam beni bağışlasın onca birliktelik varken ben de soyundum onun ardından yazmaya... Her şeye karşın becermeye çalışacağım ve o beni anlayacaktır. Çünkü o insanın gönlüne bakmayı çok iyi bilirdi.

Evet, bakmayı iyi bilirdi o. Bilirdi, bilgiliydi. İnsanı da çok iyi okurdu. Beni okuduğu gibi...

Çok sık olmasa da yılda bir iki kez bir araya geliriz biz 1964 yılında Kütüphanecilik Bölümünde sınıfdaş olmuş arkadaşlar. Sınıfdaş olmamızın yıl dönümleri dışında toplandığımızda hocalarımızı da çağırırız kimi zaman. Zaten hoca dediğin de kaç kişiydi ki? Kala kala Berin Hanım ile Özer Bey kalmıştı. Berin Hanım, kimi zaman “Yavrucuum arkadaşların arasına girmeyeyim.” türünden incelik gösterse de “Onu yılda bir kez yapıyoruz. Siz de bizim arkadaşımızsınız.” çağrısını ikiletmez, çıkar gelirdi en doğal güzelliğiyle.

Öğrencileri onun yurduydı. O hep bize doğardı.

O toplantılardan birindeydik. Yanılmıyorsam Cer Modern’de toplanmıştık. Yeni çıkan *Ben Bende Değilim: Pek Çok Ben Varmış Bende Benden Dışarı* adlı kitabımı vermiştim utana sıkıla. Gururlandı, mutlu oldu öğrencisinin emeğiyle, ürünüyle. Onu öyle görmek beni de mutlu etti. Baktı kitaba. Kapaktaki bana da baktı. İtalya’da sokak ressamının çizdiği karikatürüm vardı

* Emekli Kütüphaneci. E-posta: oustunyildirim@gmail.com
Retired Librarian, Turkey.

o kapakta. Birkaç saniye sonra beni bana anlatmaya başladı. Duraksamadan hem de. Kapakta ben yoktum da ben yazılmışım gibi okuyordu. Şaşırılmışım. Ne yalan söyleyeyim korkmuştum da. Oysa güzel şeylerdi duyduklarım. Şaşkınlığım ve korkum birbirine girmiş, almiş başını gidiyordu. O andaki en büyük sorunum ise Hocamın söylediklerini belleğimde tutamayacak olmamdı. Neredeydi bende ondaki zekâ. Hem tutamazdım belleğimde hem de daha çok söylemesi coşkusu vardı yüreğimde. Yazılması gereken daha çok şey... Beni bana yazmasını istedim kendisinden. Belki bir kitabımda da kullanırdım yazdıklarını. Yazacağını söyledi; ama yazmadı, yazamadı.

Fotoğraf 1. O toplantılardan birinde... Cer Modern'de...

Güzel şeylerdi söyledikleri. Dediğim gibi o günün şaşkınlığında ve coşkusunda tek tek yazamamıştım belleğime; ama kendimi bildiğimi, kendimi beğendimi söylüyordu. Güzel olmayanları da öylesine güzel söylüyordu ki onlar bile hoşuma gidiyordu. O duygu karmaşası içinde yanlarına gittiğim arkadaşlarıma iletmişim Berin Hanım'ın beni şaşırtan o becerisini, "Berin Hanım kişilik okuması yaptı" demiştim. Evet, kişiliğimi okumuştum; ama bütün o okuma Cer Modern'in yemek masalarından birinde kaldı öylece.

Onun yurdu insandı. O hep bize doğardı.

Fotoğraf 2. Türk Kütüphaneciler Derneği IV. Kurultayı, Niğde; 26.08.1968

Kimi zaman ben de okumaya kalkarım kendimi. Dünümü... Önceki günümü... Ya da günlerimi... Bugünümle değerlendiririm. Nerede olduğumu belirlerim. Bakarım ki her gün olmasa bile her yaşta belirgin bir gelişimim var. Değişim değil, gelişim. Evrilme ya da. Yakın çevremdeki insanlarla karşılaştığımda kendimi, daha iyi anlıyordum bendeki gelişimi. Bu bir kendini beğenme değil. Üstün görme hiç değil. Adım Üstün olmuş daha çok üstünlüğü ne yapaydım ki... Yok öyle bir hırsım. Belki de herkesin çok önce geldiği; ama orada kala kaldığı yere ben yeni geliyordum ya da anca gelebilmişim. Öyle düşünelim.

Ben beni böyle okurken, beni okuyanın tek ben olduğumu sanırken bir başkası da okurmuş beni evire çevire. Hem de görmeden, ta uzaklardan.

Ara ara telefonla görüştüğümüz Berin Hanım değil miymiş beni ta ötelere okuyan. Uzun konuşmalarımız olurdu telefonda. Hem benimle hem Sevinç'le... İşte bu konuşmaların birinde sağdan soldan konuşup dert yanarken, "Sen geliyorsun, geliştiriyorsun kendini" demişti bana; beğenisini de ileterek. Tam da kendimde bunları okuduğum günlerdeydi bu konuşma. Nasıl bir coşkuyla, mutlulukla atlamıştım Hocamın sözlerinin üzerine. Onaylanmışım. Hem de Hocam tarafından.

Fotoğraf 3. Kütüphane Haftası kapanışı, Milli Kütüphane, 4 Aralık 1966

Olaylar birbirini çağırırken yeniden eskiye doğru akar oldu yazı. Böyle olunca da geldim öğrencilik yıllarına. Kütüphaneci olmak için uğraş verdiğim(iz) günlere. 1966 yılının Mayıs ayı olduğuna göre ikinci sınıfın sonu olmalı. Derslik olarak da kullandığımız bölüm kütüphanesindeydik. Öndeki sıraların birinde oturuyordum. Önümdeki kâğıda yazıyordum, çiziyordum, imza atıyordum. Bildiğim şiirlerden, türkülerden, şarkılardan dizeler, dörtlükler dökürüyordum kâğıdın üzerine. Yazıp dururken öyle Berin Hanım da okurmuş. Yazdıklarımı değil, beni. Ta o zaman da okurmuş. Şimdi ayırıyorum onu. Orada bulunmamızın nedeni ders miydi? Başka bir şey miydi? Anımsayamıyorum. Orada mı? Sonrasında mı? Yakın bir geçmişte ölmüş olan Sema Göksel adına düzenlenecek anma günümde şiir okumamı istedi, eğer ben de istersem. O isteyince ben de istedim. Severdim şiiri. Okurdum da. Berin Hanım, bütün bunları bir güzel okumuştun, yazdıklarından, çizdiklerimden. Hem de doğru okumuştun.

Dedim ya, onun yurdu öğrencileriydi. O hep bizde doğardı.

Güzel hocam için bir kez daha okuyorum Yunus Emre'nin şiirini:

*Biz dünyadan gider olduk,
Kalanlara selam olsun!
Bizim için hayır dua
Kılanlara selam olsun!*

*Ecel büke belimizi,
Söyletmeye dilimizi,
Hasta iken halimizi
Soranlara selam olsun!*

*Tenim ortaya açıla
Yakasız gömlek biçile,
Bizi bir asan vech ile
Yuyanlara selam olsun*

*Azrail alır canımız,
Kurur damarda kanımız,
Yuyucağın kefenimiz
Saranlara selam olsun!*

*Eceli gelenler gider,
Hepsi gelmez yola gider,
Bizim halimizden haber
Soranlara selam olsun!*

*Derviş Yunus söyler sözü,
Yaş doludur iki gözü
Bilmeyen ne bilsin bizi,
Bilenlere selam olsun!*

Evet, Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ bilirdi, bilgiliydi. Bilge bir insandı. İnsanları iyi okurdu... Beni okuduğu gibi...

Güle güle Hocam. Biz de geleceğiz birer ikişer. Daha önce gitmiş öğrencileriniz de var orada...

Daha kötü bir Türkiye görmediniz ya!

Mutluluğunuz bu olsun...

Dünden Bugüne

From Yesterday to Today

H. Hale Cesur Kasımlı*

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden Hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme aldığım anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat gerenler; Türk kütüphaneciliği.

Abstract

This is the memoir that I wrote because of death of my dear professor Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ who is one of the leading lecturers of librarianship education in Turkey.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; pioneers of Turkish librarianship; Turkish librarianship.

Eşsiz dev bir kadın vardı karşımda... Hepimizin saydığı, sevdiği, feyzaldığı özel bir Hoca... Hepimizin kalbinde taht kurmuştu, o kısacık zamanda, farklı özellikleri sayesinde. O nedenle herkes saygıda kusur etmemek için uğraşırdı.

Mevsimlerden bahar, havada uçuşan bahar rüzgârı, başımızda uçuşan kavak yellere karışmış, belki okul çıkışı belki ders arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin giriş bahçesinin kaldırımlarına dizilmişiz. Gençlik neşesi içinde vakit öldürüyoruz, zaman geçiriyoruz. Okulun kapısında Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ görüldü, merdivenleri indi ve demir parmaklıkların çevirdiği ana çıkış kapısına doğru yürüyor. Yayılmış bizler, hocamızı görünce hemen toparlandık. Ben hariç bütün arkadaşlar sigara içerdi; o anda da pek çoğu sigara içiyordu. Bir anda ellerimde birkaç tane sigara buldum. Ama ben sigara içmiyorum, hiç içmemişim ve hevesim de yok. Kokusuna tahammül edemem. Ellerimin ucuyla sigaraları tutmaya çalışırken kollarımı açmışım, dumanlar yakınımaya gelmesin diye, kokusundan kaçmaya çalışıyorum. Arkadaşlarım da önümde etten bir duvar oluşturmuşlar ayakta, ben hâlâ yerde oturmakta, görünmemek için hem kayıp bir nokta olmaya hem de o sevmediğim kokudan kurtulmaya çalışıyorum. Çocuk aklı işte!

O anda bir ses duydum. Kollarımla boğuşuyorum en uzak noktaya uzansınlar diye, parmaklarımın ucuyla tutmaya çalışıyorum yanan sigaraları; hatırladığım en az üç sigara, sanki kokuyu engelleyecekmişim gibi gözlerimi kısmışım, burnumu tıkarcasına. Yukarıdan

* Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanecilik Bölümü 1984 Lisans, 1986 Yüksek Lisans Mezunlu.

E-posta: hale.kasimli@gmail.com

Ankara University Library Science Department 1984 Bachelor’s Degree and 1986 Master’s Degree, Turkey..

Geliş Tarihi - Received: 1.5.2020

Kabul Tarihi - Accepted: 26.5.2020

bana seslenen ses şöyle diyordu: “Yavrucuğum yazık değil mi sizin o küçücük, mini minnacık ciğerlerinize? Ne kadar naifsin, senin ciğerlerin küçüktür, zehirliyorsun.”

Başımı kaldırıp gözlerimi araladığımda karşımda nasihat eden Berin hocamız duruyordu. Sözcükler beynime ulaşırken yüreğim çığlık çığığa: “Zaten ben şu dumandan nefret ediyorum hocam, ne olur kurtarın beni.” diye haykırıyordu, sessizliğimin içinde. Gülsem mi ağlasam mı? Ama bir şey diyemedim elbette. “Ben içmiyorum, bunlar arkadaşlarımla sigaraları.” nasıl dersin ki?

Zaten duruşum herhalde her şeyi söylemiştir. Hocamız çok zeki bir insandı. Mutlaka çözmüştü durumu aslında ve hepimize nasihat etmişti özünde. O gün benim için bir milatmış.

Neden mi?

O sözler kulağıma küpe oldu ve o minnacık ciğerlerimi temiz tutmak için hiç sigaraya heveslenmedim. Herkes sigara içerken bir nefes de ben çekip bir deneyeyim demedim. Ne zaman sigara görsem, beynimin derinliklerinden “Ah o küçücük ciğerlerinize yazık değil mi?” diyen bir ses yankılandı içimde. O özel an, aslında benim yazgımın odak noktası olacakmış kaderin garip bir cilvesiyle. Çünkü o zamanlar astım gerçeği ile henüz tanışmamıştım. Ciğerlerim tertemiz ve sapasağlamdı. Ta ki daha sonraki yıllarda yaşadığım ülkenin hava koşullarının yarattığı astım gerçeği ile tanışana kadar... Bir de üzerine, gittiğim hekim yanlış bir ilaçla tedavi uygulamıştı... Astımı en ağır boyutlarında yaşadım yıllarca. Nitekim o en ağır semptomları atlatmayı ciğerlerimin tertemiz kalmış olmasına borçluydum. Astımla buluşmam 20’li yaşlarımdaydı. Hocamızın verdiği nasihat ise 19-20 yaşlarıma rastlar. Öncesinde kokusunu hiç sevmediğim için içmemiştim. Sonrasında ise hep “Minicik ciğerlerin temiz kalması” sözünün etkisi altında asla kaybolmadı o ses. Etrafımda sigara gördükçe hep o ses yankılandı kulağımda yıllar boyu. Sigaradan uzak kalarak minicik ciğerlerimi korumak suretiyle, yarınlarım için de bir ön hazırlık yapmışım bilmeden. Sevgili, kıymetli Berin Hocamın nefesiyle gelen öngörüsü sayesinde bir anlamda.

“Ölüm, yaşama aittir, aynı doğum gibi. Yürüyüş, ayağın hem havaya kalkışında, hem de yere basışında değil mi?” der Tagore dizelerinde. Nefessizliğin, ölümün kıyısına getirdiği bir noktada en büyük şansım olarak belki de hocamın bana gelen adımlarının izi vardı. Hocamız çocuklarını çok sevdi. Yıllar sonra bu sevgiyi çok derinde yaşayarak öğrendim. Vedasında onunla ilgili okuduğum her sözcükten O’nun, insanların, yani çocuklarının yüreğine dokunulmuşluğunun izleri yansiyordu. Bazı insanlar ölümsüzleşir. Ölümsüzlüğü baki kılan, yaşarken ürettiklerinizdir. Hayat yürüyüşünde, adımları çocukları için sevgi ekmiş ve fidanlarından başaklar elde etmiş bir insan nasıl ölümlü olabilir ki?

Daima sevgi, minnet ve saygıyla hatırlayacağım eşsiz bir insanı Rabindranath Tagore’un şu dizeleriyle selamlıyorum: “Doğmuş bir çocuktur insan, onun gücü, büyümenin gücüdür. Dünyanın sahiline dalgalarını çarpıyor kalbim, üstüne de gözyaşlarıyla imzasını atıyor “Seni seviyorum” sözcükleriyle...”

Ufkumda Hiç Sönmeyecek Bir Meşale*

A Torch Which Shall Never Fade On My Horizon

Ahmet Çelenkoğlu**

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik mesleğine önemli katkılar yapmış olan Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme alınan yazıda; değerli hocamızın eğitimci kişiliğinin yanı sıra, yazarın üniversite eğitimi sırasında hoca ile iletişimi ve mesleki hayatındaki etkisi üzerine izlenimler paylaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; kütüphanecilik eğitimi; sibernetik.

Abstract

The following paper is written in tribute to Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, who passed away recently. It aims to reveal the master’s personality as an invaluable instructor while sharing impressions on the author’s experience during his university training through his exchanges with the professor and the latter’s influence on the young students’ future professional career.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; librarianship education; cybernetics.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümünde öğrenciyken, en zevk aldığım derslerin başında geliyordu Sibernetik! (Baktım da DTCF’nin Lisans Ders Programına, Sibernetik yoktu. Güncelliğini yitirdiğinden midir, içeriği başka derslerde anlatıldığından mıdır, bilemem.) Bu dersten aklımda kalan; İnsan-İnsan, İnsan-Makine, Makine-Makine ilişkileri...

1980’lerin başı... O güne kadar ne bir bilgisayar görmüşüz, ne de bir cep telefonu! Anlayacağınız; İnsan-İnsan, İnsan-Makine, Makine-Makine ilişkisi tam bir hayal fırtınasıydı benim için. Hele de Makine-Makine ilişkisi! Bir türlü kavrayamıyor, gözümüzde canlandıramıyordum. Eh, ne yapalım; “Yapay Zekâ” veya “Sanal Gerçeklik” gibi kavramların hiçbir karşılığı yoktu ki o zamanlar.

Bu derste Hocamız “Media” derdi sık sık. Bu terim, günümüzdeki kadar ele ayağa düşmediğinden gizemli bir anlam taşırdı bizim için, “Stres” de aynen öyle.

Sibernetik dersi, içerik açısından çok ilginç olmasının yanı sıra, o zamanlar amatörcce karikatür çizdiğim için de çekiciydi benim için. Hoca, bazı derslerde, yanında getirdiği bir karikatürü gösterip; “Bu karikatürde anlatılmak istenen nedir?” diye sorardı. Eh, tahmin

* KUTUP-L tartışma listesinde paylaşılan bazı anı mektuplarının derlenmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

This is a compiled and revised version of some memory letters that were shared in the discussion list KUTUP-L.

** Emekli kütüphaneci. E-posta: celenkogluahmet@gmail.com

Retired librarian, Turkey.

edileceği üzere güldüren (!) karikatürler değildi gösterdikleri, yazısızdı. Bizi güldürmek yerine, derin derin düşünmeye zorlardı. Ben de en çok, işte o “anı” severdim.

İşte bu ilginç dersi veren kişiydi Berin Hoca! Kıvrıkcık ak saçları, başı dumanlı bir dağ izlenimi verirdi. İnsanın ruhunu okşayan ses tonu ve vurguları, dinleyeni çocukluğuna götürür, karşı konulamaz bir şımarma isteği uyandırır.

Sibernetik dersindeki karikatürlerin yorumlanmasından cesaret alarak, bir ders çıkışında Berin Hoca’yla konuştum. Biraz da övünerek dedim ki:

- Biliyor musunuz Hocam, ben de karikatür çiziyorum. Hatta birkaçı “*Gırgır Dergisinde*” yayınlandı.

- Aaaa, öyle mi çocuğum? Getirsene bir göreyim, dedi.

Ertesi gün götürdüm karikatürlerimi. Hepsini uzun uzun inceledi. O karikatürlere bakarken, ben de tepkisini anlamaya çalışarak dikkatle onu izliyordum. İncelemeyi bitirdiğinde:

- Biliyor musun çocuğum; çok güzel bu karikatürler. Sakın çizmeyi bırakma! dedi.

Daha önce de dedim ya, Berin Hoca’nın konuşması bende şımarma isteği uyandırır. Belki de onun anaç tavrı, altı yaşından beri annesiz yaşayan ruhumu okşuyordu. Fakat bu şımarma isteği, asla saygısızlığa dönüşmedi. Onu her gördüğümde, saygıyla eğilip elini öperdim.

- Sadece karikatür değil Hocam! Ben heykel de yapıyorum, dedim.

- Aaa, nasıl heykel yapıyorsun? dedi büyük bir şaşkınlıkla.

- Hocam, alçıyı alıyorum, plastik bir kapta donduruyorum. Sonra alçıyı, kafamda tasarladığım bir objeye uygun olarak bıçak, tornavida hatta iğneyle oyuyorum.

- Çocuğum, getirip göstere bana, çok merak ettim.

Heykel deyince, öyle bir iki metre boyunda heykeller gelmesin gözünüzün önüne. Alt tarafı dar gelirlili bir öğrenciyim. Yani, ne mali imkânlarım, ne ortam, ne teknik bilgim, ne de alet edevat uygundu. Zaten yaptığım heykelciklerin çoğunu eşe dosta hediye ederdim. Bu nedenle, Berin Hocaya hediye etmek üzere bir heykelcik yapmaya karar verdim. Boyu en fazla bir karış olan bir kapta alçıyı dondurdum. Kafasında kavuğuyla, üzerinde cüppesiyle ileriye uzattığı ellerinde bir kazan tutan Nasreddin Hoca heykeli yaptım. Tabii, kazanın içindeki tencereyi de unutmam. Laf aramızda, alçıdan oyarak heykel yapmak çok sinir bozucu bir işti. Çünkü çok kırılmalı bir malzeme olan alçıda, hatanın telafisi yoktu.

Yaptığım heykelciği bir poşete koyarak girdim Berin Hoca’nın odasına. Heykelciği gören Berin Hoca:

- Bunu sen mi yaptın Çelenkoğlu? diye hayretle sorarak incelemeye başladı:

- Aaa, kazanın içine bir de tencere yapmış! dedi.

- Evet Hocam, ben yaptım, dedim gururla.

- Sende büyük yetenek var. Bu işi sakın bırakma. Senden iyi sanatçı olur. Ankara Resim ve Heykel Müzesi Müdürü Tunç Bey’i arayacağım. İlk fırsatta gidip onunla görüşeceksin, tamam mı? dedi.

- Tamam Hocam, dedim. O anda; “Tamam.” dedim ama hiç gitmedim. Bu yüzden; Berin Hoca her karşılaştığımızda, elini öpmek için önünde saygıyla eğildiğimde, kulağımı hafiften çekerek varsa yanımızdaki kişilere beni şikâyet ederdi:

- Ah bu çocuk... Bu çocuktan çok iyi bir sanatçı olurdu, derdi.

Berin Hocayı çok severdim. Fırsat buldukça ziyaretine giderdim. Bir keresinde dedi ki Berin Hoca:

- Çelenkoğlu, sen sanatçı olması gereken biriydin, hadi bunu yapmadın; sen akademik kafası, düşünce yapısı olan birisin, bari bu yolda ilerleseydin.

Ben de, bunu denediğimi belirterek yaşadığım olayı anlattım. Üzülerek:

- Yaa, hiç sorma! Ben de o sınavın değerlendirme komisyonundaydım, fakat bir işim çıktığı için İstanbul'a gitmek zorunda kaldım ve komisyon toplantısına katılamadım, dedi.

Berin Hocamın eleştirdiği “akademik kariyer” konusunda çaba göstermediğim söylenemez. Anlatayım:

1980'li yılların sonlarıydı, yanlış anımsamıyorsam. Mezun olduğum bölümün altı yüksek lisans öğrencisi almak için sınav açacağını duydum. Ben de başvurudum. O zamanlar sınavlar, sınavı açan bölümlerde iki aşamalı olarak yapılıyordu. Yabancı dil sınavını başaranlar, bilim sınavına giriyordu. Sınıf arkadaşlarım da dâhil olmak üzere, 20-25 kişinin girdiği yabancı dil sınavını başaran 10-12 kişiden biriydim.

Bilim sınavına girdik. Klasik sınav yöntemiyle iki soru soruldu ve düşüncelerimizi sınav kâğıdına aktarmamız istendi. Sorulardan biri -aklımda yanlış kalmadıysa- halk kütüphanelerinin işlevleri üzerineydi.

Tam “dört” sayfa doldurdum.

Sonuçların açıklanacağı gün bölüme gittim. Duvara sınav sonuçları yazılı bir kâğıt asılmıştı. Hani altı yüksek lisans öğrencisi alınacaktı ya; yapılan bilim sınavında beş aday barajı aşacak yeterlikte not almıştı ve benim aldığım not, belirlenen baraj notundan 5 puan düşüktü. Bilim sınavını 5 puanla kaybetmişim yani. Benden esirgedikleri 5 puanı verselerdi, altı kişilik kontenjanı doldurur, beş yüksek lisans öğrencisi almazlardı. Yapmadılar. Ben de bir hak arayışına girişmedim. Sebebini bile -nur içinde yatsın- Berin Hoca açıklayınca öğrenebildim.

Berin Hoca, o tonton, hiç çocuğu olmamasına rağmen kocaman bir anaç yüreği olan sevgili Hocam!

Bir huzurevinde geçirdi son günlerini. Sevgili Handan Öralay'dan öğrenmişim Berin Hocamızın Balgat'taki 75. Yıl Huzurevinde kaldığını. Beraber gittik, sohbet ettik Berin Hoca'yla. Kendisinin de misafir olduğu huzurevinde bizi ağırlayabilmek için gösterdiği içten çaba, bizi çok mahcup etmişti. Yaşlılıktan ötürü bedeni iyice küçülmüş, ancak nur yüzündeki aydınlık hiç azalmamıştı. Belleği de bize taş çıkaracak kadar güçlü, nezaket timsali, sıcak, sevecen diliyle Berin Hocamızdı işte. Daha sonra, birkaç arkadaşla tekrar ziyaret etmeyi düşündük ama kismet olmadı. Arkasında koskoca bir boşluk bırakarak çekip gitti bu dünyadan...

Ah Berin Hocam, ah! Sizin öğütlerinizi tutmamanın bedelini çok ağır ödedim. Sizin ifadenizle “Harcanmış Bir Yetenek, Kayıp Bir Sanatçı” olmakla da kalmadım. Neredeyse bütün ömrümü verdiğim Milli Kütüphaneden uzakta, bir anlamda sürgünde, çalışma hayatıma son verdim ve emekliye ayrıldım.

Sizin öğrenciniz olmaktan, sizi tanımaktan ötürü büyük bir gurur duyuyorum. O tonton görüntünüz gözlerimden, sesiniz kulaklarımdan silinmeyecek. Nur içinde yatın.

Berin U. Yurdadoğ

Berin U. Yurdadoğ

Tuncel Acar*

Öz

Türkiye’de kütüphanecilik eğitiminin öncü öğretim üyelerinden hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ’un vefatı nedeniyle kaleme aldığım anı yazısıdır.

Anahtar Sözcükler: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliğine kanat gerenler; Türk kütüphaneciliği.*

Abstract

This is the memoir that I wrote because of death of my dear professor Prof. Dr. Berin Yurdadoğ who is one of the leading lecturers of librarianship education in Turkey.

Keywords: *Prof. Dr. Berin Yurdadoğ; pioneers of Turkish librarianship; Turkish librarianship.*

Değerli meslektaşlarım, Türk Kütüphaneciliği Dergisi Editörler Kurulu tarafından merhum hocamız Berin U. Yurdadoğ ile ilgili bir yazı istendiğinde çok heyecanlandım. Hemen kabul ettim ama ne yazayım diye başladım düşünmeye. Önce mesleki bir yazı kaleme almak istedim. Sonra vazgeçip 40 yılı aşkın bir öğrenci-öğretmen durumundan daha ileri olan dostluğumuzla ilgili anılarımı yazmaya karar verdim.

Hocamla 1974-1975 öğretim yılında tanıştım. Birinci sınıfa başladığım Kasım ayının 2. ya da 3. haftasında “Kitap Seçimi İlkeleri” adlı bir dersin hocası olarak karşımıza çıkmıştı. Cıvıl cıvıl neşeli hayat dolu sanki bir öğretmen değil de arkadaşımız gibiydi. 35 kişilik sınıfımızda bütün öğrencileri hocanın dersini dört gözle beklerdi. Hocamızın dersleri neşe içinde sevgi dolu saygılı bir ortamda geçerdi. Arada Sıhhiye meydanındaki “Kamil Usta” isimli mütevazı lokantaya gider beraberce bir şeyler yerdik. Bu sevgi, bu muhabbet 4 yıllık okul hayatından sonra da 40 yıl boyunca devam etti.

Meslektaşım olan ve bizden bir sınıf geride olan şu andaki eşimle tanışıp flört etmeye başladığımızda da bana “Evlenirseniz nikâh şahidiniz ben olacağım.” demişti ve oldu da. 1979 yılındaki nikâh törenimizde yanımızdaydı. Diğer nikâh şahidimiz “Devrim Tarihi” dersi hocamız ve aynı zamanda Kültür Bakanlığı Müsteşarı olan merhum Prof. Dr. Şerafettin Turan’dı. Hocamla mezuniyet sonrasında da hep iyi ve güzel geçindik. Sanki bir aile büyüğümüz gibiydi. Sıkıldığı zaman ya beni ya da eşimi arar görüşmek isterdi. Evimize gelir misafirimiz olurdu. Kızım Aslı’nın Berin teyzesiydi. Milli Kütüphanede görev yaptığım 1990-2014 yılları arasında benim en büyük destekçimdi.

* Milli Kütüphane Eski Başkanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müşaviri. E-posta: ta.focus@gmail.com
Former Chair of National Library, Counsellor of Ministry of Culture and Tourism, Turkey

Mesleki anlamda her konuyu danışırdım. Bütün organizasyonlar ve etkinliklerde aktif olarak yer alırdı. Onun hayata pozitif bakması bizlere güç verirdi. Sık sık toplantılara davetlere gezilere birlikte katılırdık. Son yıllarda katıldığı toplantılarda hep ayakta konuşurdu. Bizler “Hocam oturarak konuş yorulursun.” dediğimizde, kızar “Oturarak konferans vermek ayıp.” derdi.

Yine son yıllarında DTCF’nin kuruluş yıl dönümü için yapılan bir toplantıda tam 1 saat 15 dakika ayakta konuşmuştu. Büyük alkış almıştı. Yaptığı her konuşma söylediği her söz muhteşemdi. İleri yaşına rağmen akıl sağlığı pırıl pırıldı. Hemen hemen her konuda fikir beyan ederdi.

Vefat etmeden bir iki yıl önce Hocama huzurevinde kalması konusunda çok ısrarcı oldum. Önceleri istemedi ama evi kitap doluydu, aynı apartmanda başka bir daire kiraladı ancak o daire de bir müddet sonra kitapla doldu. Ev işi yapmakta zorlanır olmuştu. İsrarlarımız neticesinde huzurevi fikrine sıcak bakmaya başlamıştı ama “Tek kişilik oda isterim başkasıyla kalamam.” sözleri üzerine, üç arkadaş bu huzur evi işini ciddiye aldık ve çözmek için uğraş verdik. Uğraşlarımız sonunda Cevizlidere Caddesi’ndeki Emekli Sandığı Huzurevini ayarlayıp Hocamızı oraya yerleştirdik. Huzurevinde yaşadığı zaman zarfında birçok meslektaşımın Hocamızı ziyaret ettiğini biliyorum. Tabii bu ziyaretlerden son derece memnun olurdu.

Hatta ziyaretine gittiğimiz bir gün “Yapay zekâ üzerine çalışıyorum, en kısa zamanda bu konuda bir konferans vereceğim” demişti. Bizler konuşmasını her daim zevkle dinler bir şeyler kapmaya çalışırdık. Zaman zaman kendisini de alıp bir toplantıya bir lokale ya da yakın mesafedeki bir piknik yerine giderdik. Beraber yemek yer sohbet ederdik. Her sohbetinin sonunda bizler de yeni şeyler öğrenirdik. Her yemekte ya da gittiğimiz yerde yediklerimizin parasını vermek için büyük bir mücadele verirdi. İşte böyle yıllarca sevdiğimiz saydığımız Hocamızın bir sabah vefat haberini veren telefon bizleri büyük bir üzüntüye boğmuştu. Huzurevinde velisi ve bir rahatsızlığı durumunda haber verilecek kişi olarak; beni ve Nurhayat arkadaşımızı yazdırmıştı. Yetkililerin telefonundan sonra sabah saat 9’da hemen huzurevine koştum. Önce DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümündeki çok sevdiği öğrencisi, oğlum dediği değerli hocamız Prof. Dr. Sacit Arslantekin’e haber verdim. Birlikte yapılması gereken resmi işlemleri hallettik.

DTCF girişindeki cenaze töreninde; öğrencilerinin, öğretmen arkadaşlarının ve yakınlarının güzel sözleriyle kendisini Ankara Karşıyaka’daki ebedi istirahatgahına defnettik. Mekânı cennet olsun. Sevgili Hocamın bizdeki daha doğrusu tüm öğrencilerindeki emeği çok büyüktür. Bu meslek, Berin Hocasını asla unutmayacaktır. Hocamızla ilgi bir anı sayısı çıkaran *Türk Kütüphaneciliği* dergimizin editörlerine ve Türk Kütüphaneciler Derneğine teşekkür ederim.

Hatıralar Uçup Gitmesin (6): Hemşehrim ve Hocam Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ...

Don't Let the Memories Fly Away (6): My Townsman and My Teacher Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ...

Ahmet Karataş*

Öz

Berin U. Yurdadoğ'un vefatı nedeniyle kaleme alınan anı mektubunda Hocamız, insani ve mesleki yönleriyle anılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; kütüphanecilik eğitimi; kütüphaneciliğimize katkı sunanlar.

Abstract

In the memory letter penned due to the passing of Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, the teacher of ours, is commemorated through his humanitarian and professional sides.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; librarianship education; contributors of our librarianship.

Adana Kız Lisesi üçüncü sınıf öğrencisi genç bir hanımefendi, arkadaşlarıyla birlikte, “*Sesimiz*” adlı bir dergi çıkartmaktadır. Derginin ilk sayısı, 1940 yılının mart ayını işaretlemektedir. Adanalı genç kızımızın ilk iki yazısı, “Vicdan Azabı” ve “Dolmayan Boşluk” adlı hikâyedir. Üçüncüsü ise “Cennet Adana'nın Güzel Köşelerinden Atatürk Parkı” adını taşımaktadır.

Adana Atatürk Parkı, 1937 yılında Ebedi Şefimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılmış ve henüz filizlenmektedir. Kendi adına yapılan parkı açan ilk lider olan Atatürk, Adanalıların coşkun alkışları altında, halkını selamlamaktadır.

Girizgâha konu olan genç kızımızın adı, Berin'dir. Genç Berin, son elli yıla tanıklık eden kütüphanecilerin hocası ve meslektaşısı, Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'dan başkası değildir elbette. Değerli Hocam ve aynı zamanda hemşehrim olan Berin U. Yurdadoğ, 1928'de Adana'da doğdu. Kaymakam Cemil Bey ile Behice Hanım'ın kızıdır. Okumayı erken öğrenmesi ve eğitim becerisi nedeniyle, döneme özgü yasayla ilkokula üçüncü sınıftan başlar.

İlk ve ortaokulun hemen sonrasında, Adana Kız Lisesi'nde, yatılı olarak eğitim ve öğretime devam eder. İstanbul ve İzmir'den sonra, hem ekonomik hacmi, hem de kültür, sanat ve edebiyat etkinlikleri bağlamında, hatırı sayılır bir yer olan Adana, 1940'lı yılların adeta

* Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanı, Adana Bilim ve Teknik Üniversitesi.

E-posta: akaratas@adanabtu.edu.tr

Head of Library, Adana Science and Technology University, Turkey.

bayındır bir şehridir. Adana Kız Lisesi ise, Osmanlı'dan kalan tarihi bir binanın içinde, 1937'de eğitim ve öğretime başlamış, seçkin bir okuldur.

Genç Türkiye Cumhuriyeti ve onun eğitim ordusunun yetiştirdiği bir öğrencinin, özellikle de lise üçüncü sınıfta okuyan bir öğrencinin; hemşerim ve Değerli Hocam Berin U. Yurdadoğ'un gelecekte ulaşacağı ufku yansıtması bakımından önemli bulduğum, "Adana Atatürk Parkı" adlı tanıtım yazısını¹, olduğu gibi alıntılar yapmak istedim.

"Hemen her gün birçok kimselerin İstasyon Caddesini doldurduğu görülür. Sormaya lüzum var mı? Belli ki hepsi de adını Ebedi Şeften alan eşsiz parka koşuyor.

Kübik kapısından içeri dalanlar başı bulutları aşan ölmez Atasının tanrısal varlığı ile karşılaşır. Aşağı süzülen başlar, yurtlarına, bayrağına tapan munis bir kadın şeklinde görürler. Solda, yurt uğrunda can veren Mehmetçiğin yerini, kükremiş bir arslan heybetiyle dolduran Türk Kadını, göğüsleri kabartan canlı bir örnek.

İki tarafı koyu yeşilliklerle çevrilmiş geniş yolda ilerliyoruz. Adımlarımız menekşeli havuza, Ata'nın ayağı dibinden erkinlik türküsü söyleyerek akan suların ahengine uyuyor. Gençliğe yol gösteren <<Altı ok>> önündeki havuz, etrafına dizilen banklarda oturanları, bağrından fışkırttığı sularla selamlıyor.

Sağa sola ayrılan yolları birer yeşil tül gibi sarıverecek sanılan ağaçlar, dallarını çitirdatarak hülyalı şarkılarını söylüyorlar. Gölgelelerine sığınanları ninnileriyle dinlendiren sık ağaçlar, birbirleriyle kucaklaşabilmek için alabildiğince büyümekte...

Kum havuzunda şen civiltılarla oynayan çocuklar, büfeye, boşalan midelerini doldurmağa koşuyorlar. Büfenin karşısında yer alan motor dairesi, azametli takırtılarıyla çocukların şarkılarına tempo tutmakta..."

Ağaçlar arasında kıvrılarak ilerleyen dar iki yol sizi, arka caddeye kadar uzanan parkta gezdirir.

Kapıdan çıkarken yorgunluktan sıyrılmış, kafanız dinlenmiş, gözleriniz parlamış, kalbiniz inançla dolmuştur."

Genç Berin, uçak mühendisliği hayalleri kurar ancak eğer mümkün olmazsa, elektrik mühendisliğine razı olacağını, henüz lise yıllarında kararlaştırmıştı. Ablasının İngiliz Dili ve Edebiyatı okuması yönündeki telkinlerine boyun eğdi; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne kaydını yaptırır. Adana'nın sıcak ikliminden, Ankara'nın soğuk, kuru, ayaz ve yağışlı ortamına, bir daha ayrılmamak üzere taşınır.

"My name is Berin" dışında İngilizce bilmeyen Genç Berin, İngilizce hocası Mr. Baker başta olmak üzere hepsinin karşısında misafir gibi oturur. Ankara, İstanbul, İzmir ve diğer illerden gelen kolej çocukları, harikulade İngilizce konuşmakta ve asla anlayamadığı sohbetler etmektedirler. Birkaç dersten sonra bölümden ayrılmaya karar verir. Türkçe okutulan bölümlerden birine gitmeyi uygun bulur. Durumu görüşmek üzere, Türkçe bilen bir hocasıyla oturur. Derdini anlatır. Karşısındaki hocası, "Evet, haklısın" der. "İnsanın bilmediği bir dilde çalışma yapması imkânsızdır," diye ekler. Arkasından, "Ama her şey öğrenmek içindir. Öğreneceksiniz" cevabını verir. Hocalardan ve gerekirse benden ders alacaksınız diye öğütlerde bulunan kişi, genç yaşında hayatını yitiren ama onlarca eser bırakan, Orhan

¹ Yurdadoğ, B. U. (1940). Sesimiz: Adana Kız Lisesi talebe yazıları. *Adana Kız Lisesi Dergisi*, 2, 21.

Burian'dır. Özel derslerin para karşılığında olduğunu ve bunu karşılamaşının mümkün olmadığını düşünen Genç Berin, Orhan Burian'ın anlaşılır biçimde, yeter ki sen derslerine devam et gerisi kolay sözüyle, iyice rahatlar. Orhan Burian'dan İngilizce dersleri alan Genç Berin, 100 üzerinden 86 alan üç beş öğrenciden birisi olmayı başarır.

Kültür, sanat ve edebiyat bağlamında; yadsınamaz bir öneme sahip Adana Kız Lisesi'nde keman çalan Berin, Ankara'da da benzer bir ortam içinde hayatına devam eder. Can Yücel ve Nedim Kenter sınıf arkadaşıdır. Hocaları arasında; Prof. Dr. Saffet Korkut, Prof. Dr. Orhan Burian, Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Prof. Dr. Ahmet Temir, Prof. Dr. Kemal Balkan, Prof. Dr. Ünal Aytür, Prof. Dr. Nilüfer Gürsoy, Ruhi Su, Prof. Dr. Türkan Tulga, Prof. Dr. Benno Landsberger gibi niceleri vardır. Konserler, tiyatrolar ve dahası kültürel bir ortam, Cumhuriyet Ankara'sının tipik özelliklerini yansıtır. Adanalı Berin U. Yurdadoğ, bu iklimde okulunu bitirir.

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki asistanlık teklifi, kadro açılmaması yüzünden gerçekleşemez. Döneme özgü kurallar nedeniyle, doğrudan doktora programına başlar. Ancak geçimi için para kazanması gerekmektedir. Aileden para almayı kendine yediremez. Ankara Üniversitesi bünyesinde tercüman olarak kısmi zamanlı işe başlar. Ancak aldığı ücret yeterli gelmemektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü Tercüme Bürosu'nun açtığı sınavı kazanır ve işe başlar. II. Dünya Savaşı nedeniyle Ankara'da, federal ajanlar cirit atmaktadır. Dolayısıyla görevi, FBI'dan gelen görevlilerle iletişim kurmak ve tercüme yapmaktır. Yeterli ölçüde paraya ve keyifli sayılabilecek bir ortama kavuşur ama hayallerindeki işin bu olmadığını da farkındadır.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, DTCF'nin ünlü hocalarından birisi olan Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, yeni bir bölüm açıldı diyerek, Berin Hoca'yı çağırır. Berin Hocanın kafasında, İngiliz Dili ve Edebiyatı ama hiç olmazsa başka dillerden bir bölümde çalışmak vardır. Aldığı cevap, "Kütüphanecilik Enstitüsü" dür. Oysa Berin Hoca'nın, kütüphane ile olmasa bile kütüphanecilerle sorunu vardır. Onları pek sevmez. Kütüphane kullandığı dönemde edindiği bu olumsuz önyargı onu rahatsız etmiştir. Kütüphanecileri, fazla kuralcı ve biraz da sert bulmaktadır. Kabul etmek istemez. Akdes Nimet Hoca, ısrar etmektedir. İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yeni bir kadro açılana kadar şartıyla, Kütüphanecilik Enstitüsü sorumlusu Amerikalı Robert Bingham Downs ile görüşmeyi kabul eder. Görüşmede, Profesör Downs'un kişiliğinden ve davranışlarından etkilenir ve görevi kabul eder.

Ve Genç Berin, 1955'de Kütüphanecilik Enstitüsü'ne asistan olarak atanır. Birkaç yıl çalıştıktan sonra Chicago Üniversitesi'ne gönderilir. Ford Vakfı bursuyla gittiği (1958-1959) Amerika'dan dönüş yapar ve doktorasını tamamlamış olur. Arkasından, İngiliz Kültür Heyeti bursuyla, Londra'da British Museum Kütüphanesi'ne, çalışmalar yapmak üzere gider. Yine 1962'de, bu kez Amerikan Kütüphaneciler Derneği bursuyla, Almanya ve Fransa'ya, araştırma gezisine çıkar. Nihayet 1964'de, doçentlik unvanını alır ve Tahran Üniversitesi'nde bir süre eğitmen olarak çalışır. Uzun yıllar süren eğitim ve öğretim dönemlerinin ardından 1989 yılında, profesör kadrosunu alır. Akademik kariyerinin sonuna yaklaşan Berin Hoca, 1980-1982 ve 1990-1993 yılları arasında, Bölüm Başkanı olarak hizmet eder. Ve aynı yıl yani 1993'de emekli olur. DTFC'deki görevi sona erer ancak 1993-2000 yılları arasında, Hacettepe Üniversitesi'ne transfer olur. Uzunca sayılabilecek bir eğitim-öğretim faaliyetine yeniden bulaşmış olur.

Üniversitedeki sorumluluğunun sona ermesiyle birlikte; öğrencileri, meslektaşları ve sivil toplum örgütleriyle sıcak ilişkiler kurdu. Elinden geldiği ölçüde, varlığı bir güvence olarak vefatına kadar sürüp gitti.

Değerli Hocam ve hemşehrim, Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, kendince kurallarını koyduğu varoluşsal bir yolculuğu, felsefi boyuttan arındırarak, tutarlı bir yaşamın gerektirdiği ölçüde sade ve bilinçle sürdürmeyi başardı.

Konusu, insan-insan, insan-makine ve makine-makine ilişkilerini inceleyen siberetik dersini, hem felsefi hem de gerçekliğe indirerek vermeyi büsbütün başardı.

Kendini yıpratmadığı gibi, başkalarını da yıpratmadı. Bir ömre sığdırdığı ve kozasını bilgiyle ördüğü düşüncelerini; doğru biçimde, doğru zamanda, doğru yerde, doğru dozda ve doğru şekilde sundu; Zerafetle, kırmadan, dökmeden. Ve mutlu bir sonla...

Hocamla tanışmam, 1983-1984 eğitim-öğretim döneminde başladığım üniversite yıllarına rastlar. Arkadaşlarımla olduğu gibi, hocalarımla da yeni yeni tanışmanın eşiğinde idim. Ankara Üniversitesi DTFC Kütüphanecilik Bölümü'nde, iki Adanalı hoca olduğunu öğrendiğimde, içimi sevinçle karışık bir tedirginlik kaplamıştı. Kimdiler, Adana'nın neresindendiler? Bana karşı nasıl bir tavır alacaklardı? Berin Hocamla tanıştım. Kozanlı olduğunu öğrendim. Çok mutlu oldu. Memnun olduğunu söyledi. Ancak tüm öğrencilerle aynı mutluluk ifadesiyle haşır neşir olduğu izlenimini edinmem uzun sürmedi. Adanalı ve hemşehrisi olmama özgü farklı bir muamele ile karşılanmadığımı hissettim. Diğer Adana'lı Hocam ise, Prof. Dr. Mustafa Akbulut idi. Adana Bahçe İlçesi'nden olan Mustafa Hocam, daha çok Amerikalı bir eğitimcinin tutumu içinde, Berin Hocamdan daha mesafeli gelmişti bana... Her ikisiyle de ara sıra Adana üzerine konuşur ve dertleşirdik. Lakin Adanalılık üzerinden bir avantajım olmayacağına dair kesin bir kanaatim çoktan oluşmuştu bile...

Günler günleri, aylar ayları ve yıllar yılları izlemiş ve nihayet son sınıfa gelmiştim. Benim için şanslı bir yıld. Örneğin kalabilmem için yurt çıkmıştı. Çok sayıda arkadaşım vardı. Ve son yıl da olsa geri ödemeli burs çıkmıştı. Ancak iyi bir öğrenci değildim. Diploma notumun 68 olduğunu söylemem, nasıl bir öğrenci olduğumu, kestirmeden anlatır sanırım. Tüm bunlara karşılık, Ankara'nın kültür, sanat ve edebiyat ikliminden mümkün olduğunca yararlanmaya çalışıyordum. Sinema, tiyatro ve konserler peşi sıra geliyordu. Vesselam, ortalama bir öğrencinin alabileceği ve vasat sayılabilecek bir eğitimin sonlarına doğru gelmiştim. Kendimle ilgili planlarımın tamamı Adana'ya odaklanmıştı.

Üniversiteye geldiğim bir gün arkadaşlarım, o zamanlar asistan olan, şimdilerde ise profesör olan değerli hocam ve dostum Sacit Arslantekin'in beni hararetle aradığını söylediler. Hızla yanına gittim, "Neredesin Ahmet?" diye, azarlar biçimde çıkıştı. "Kaç gündür, Berin Hocamla birlikte seni arıyoruz neredesin?" "Hayrola Hocam", dedim. "Kardeşim, senin yerine imza atmak zorunda kaldım. Beni zor durumda bıraktın" sözleri, arka arkaya geldi. Meğer altı aylık bir Kültür Bakanlığı Bursu için başvuru yapmam gerekiyormuş. İki kişilik burs için, sevgili arkadaşım Zakir Köseoğlu ile benim olmamı uygun görmüşler. Neyse gerekli işlemleri yaptık. Altı aylık bursa karşılık olarak on iki ay mecburi hizmet verecektik. Yani mezun olur olmaz işe başlayacaktık. Böylece, hayatımın en önemli dönemini ve deneyimini yaşayacak olduğum, Milli Kütüphane macerasının başlangıcını atmış olduk. Başta Berin Hocam olmak üzere, Sacit Arslantekin'in öncülük ettiği bursla, hayatımda hiç düşünmediğim bir eksende, meslek hayatına bulaşmış oldum.

Üniversiteyi bitirdikten iki ay sonra, Ekim 1988'de Milli Kütüphane'de göreve başladım. Bir yıl çalışacaktım ve zorunlu burs karşılığındaki maddi sorumluluğum sona erecekti. Devam eden yıl ortalarında, kız kardeşim Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandı. Arkasından bir başka kardeşim Gazi Üniversitesi'ni. Adana eksenli tüm umutlarım sona erdi. Artık Ankaralı olmuştum.

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir dönemde, Türki Cumhuriyetlerin yoğun katılımı olduğu uluslararası bir toplantıya Milli Kütüphane, ev sahipliği yapıyordu. O toplantıda, "Siyasi Tercihler Işığında Okuma Alışkanlığı" adlı bir bildiri sundum. Berin Hocam çok beğendi. Benimle konuşmak istediğini ve dolayısıyla akademik kariyer yapmamı istiyordu. Şartlarımın uygun olmadığını, üstelik DTCF'de yabancı dil sınavını geçmemin mümkün olmadığını söyledim. O zamanlar dil sınavını geçenler, bilim sınavına girebiliyordu. Yabancı dili geliştirmek için yaptığımız girişimler; 1995'de 5 Nisan Kararları, daha sonraki yılda ise TOFEL şartı ile ne yazık ki İngiltere ve Amerika'ya gitmekten kıl payı uzak kalmıştım. Kısmetin ötesi yokmuş derler...

1990'lı yıllarda, Milli Kütüphane'de, çok sayıda ve sağlam temelleri olan hayli meslektaşımız vardı. Sıkı bir ekibimiz oluşmuştu. Kütüphane otomasyonu ve IFLA'95 Kongresi ile Milli Kütüphane, birkaç adım öne çıkmıştı. Yapılan çalışmalar ilgiyle izleniyordu. Dolayısıyla bizler de tanınır hale gelmiştik. Berin Hoca'mla diyalogumuz daha da artmıştı. Birkaç kez Emek'teki evine gittim. Şaşırmıştım. Salonda sadece bir yatak vardı. Odalar dâhil salonun her bir yanı kitaptı. Raflar tamamen dolmuş, kitaplar duvarların dibinde kule gibi yükselmişti. Bir insanın o kadar kitabı olabileceği düşüncesini, ilk kez orada deneyimlemiştim. Şiir üzerine konuştuk. Şiir yazdığımı öğrenmişti. Edebiyatın içinde kalmamı istiyordu. Ve ilk şiir kitabım "*Çukurova'dan Uzakta*" henüz çıkmıştı. Beni, Prof. Dr. Talat S. Halman'la tanıştırdı. Talat Bey, o zamanlar Amerika'da bir üniversitede çalışıyordu. Kendisiyle, Berin Hocamın vasıtasıyla mektuplaştık. Çok hoş iltifatlarda bulundu. Sonra, Sennur Sezer'le tanıştık. Onunla da uzun süre mektuplaştık. Sennur Hanım ise, belli bir süreye kadar, acımasız eleştirilerde bulundu. Meğer o eleştiri süresi, bırakma payı imiş. Eğer içimde yazma isteği varsa sönmezmiş; bakış açısı, eleştirmen farkı diye değerlendirmiştik durumu...

Mesleki ve düşünsel esin kaynağım, hiç şüphesiz Prof. Dr. Özer Soysal'dır. Berin Hocam ise, sibernetik dersleri üzerinden temellendirdiği bakış ile hem düşünsel, hem de insani ufkumu aralıyordu. Onu yakından tanımak için daha insani ilişkiler kurmak gerekiyordu. Adana'ya döndükten sonra, telefonla kurduğumuz iletişim, özellikle Adana'da kurmaya çalıştığım kent kitaplığı ekseninde, sürekli görüşüyorduk. "*Aşk Ölümüne Büyür*" adlı son şiir kitabım ile Adana hakkında yayınladığım kitapları görmek için sabırsızlandığını söylemişti. Nihayet bayram tatilinde Ankara'da olacağım için, Balgat'taki Huzurevi'nde buluşup saatlerce konuşacaktık. Ne yazık ki bu mümkün olamadı. Vefat haberini aldım. Üzüntümü ifade edebilecek sözcükleri bulmam, her geçen gün daha da zorlaştı. Keşkeler denizinde boğulmak gibi, çaresizlik içinde kıvranıp durdum... Kimdi, nasıl bir hayat sürdürdü, onun yaşamında daha fazla bir yer almak mümkün olabilir miydi? Sorular, sorular ve keşkeler... Tıpkı hayatımız gibi...

Fotoğraf 1. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ'un çocukluğu

Fotoğraf 2. Soldan birinci sırada Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ve annesi Behice Hanım

Fotoğraf 3. 1940 yılı Adana Kız Lisesi öğrencileri toplu halde

Fotoğraf 4. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ ve ailesi

Fotoğraf 5. Sağdan 2. sırada Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, 4. sırada Prof. Dr. Osman Ersoy ve 5. sırada Prof. Dr. Necmettin Sefercioğlu bir konferansta

Fotoğraf 6. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ 3-5 Eylül 2014 tarihlerinde Kastamonu'da yapılan 1.Uluslararası Kütüphane ve Bilgibilim Felsefesi Sempozyumunda öğrenci ve meslektaşları ile

Fotoğraf 7. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, yemek kursunda suşi yaparken

Fotoğraf 8. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ Perran Özben Ödülü töreninde

Sevgili Hocam Berin Yurdadoğ Anısına...

In Memory of My Dear Professor Berin Yurdadoğ

Sema Tutumel Ayhan*

Öz

Berin U. Yurdadoğ'un vefatı nedeniyle kaleme alınan anı mektubunda Hocamız, insani ve mesleki yönleriyle anılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; kütüphanecilik eğitimi; kütüphaneciliğimize katkı sunanlar.

Abstract

In memory letter penned due to the passing of Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, the teacher of ours, is commemorated through his humanitarian and professional sides.

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; librarianship education; contributors of our librarianship.

"İnanır mısınız? ...Ben ilk karı Adana'dan fakülte için Ankara'ya geldiğimde gördüm" dedi son derece anlaşılır ve ince tonlu sesiyle pencereden dışardaki kar yağışını izlerken... Neredeyse yüzünü kaplayan gözlükleriyle karşımda oturan kişi benim Sevgili Hocam Berin Yurdadoğ'du... Balıkesir'e bir tez jüri üyesi olarak gelmiş ve eski bir öğrencisi ve meslektaşını kırmayarak o yoğun temposu içinde bir sabah kahvaltısında birlikte olma isteğimi geri çevirmeyerek evimizde konuk etme şansını bize vermiş, vakit ayırabilmiş ve beni son derece mutlu etmişti...

Hiç değişmemişti Sevgili Hocam... Aynı tevazu, sevecenlik, nezaket, karşısındakini onurlandıran tatlı sınımsız konuşmaları... Konuşmasının her tonunda hissedilen bilgelik ve erdem, dudaklarından çıkan her cümleden sonra adeta odaya yayılıp bizi kucaklıyor ve kendisine duyduğum minnet ve beğenin bir kat daha artmasına neden oluyordu. Kahvaltı sofrasında çok eski günlere gidip gençliğinde keman çaldığından, esas ilgi duyduğu alanın mühendislik olduğuna kadar eski anılarını dinlerken benim de gözlerimin önünden DTFC'deki yıllarıma ait anılarım geçiyordu.

Biz fakültede ayrılmaz bir üçlüydük o yıllarda: Ben, Gülseven ve Nazan. Bize saç ayağı lakabını takmıştı Sevgili Hocamız Berin Yurdadoğ... Bir arkadaş, bir abla, bir anne yakınlığıyla bizimle ilgilenir, hatta bölümdeki kendi odasını kullanmamıza müsaade ederdi... Zaten olaylı yıllar olduğundan, bizi odasına kabul ederek adeta koruma altına almış, bizimle yaptığı konuşmalar ve paylaşımlarıyla bölümümüze olan sevgimizi arttırıp, mesleğimizi benimseyip tam bir aidiyet hissetmemizi sağlamıştır diyebilirim. Biz üç öğrenci, hocamızın odasını kullanır,

* Emekli Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı, Balıkesir Üniversitesi. E-posta: tutumelsa@gmail.com
Retired from Head of Balıkesir University Library, Turkey

hatta çayımızı yapıp derslerimizi çalışır, dışardaki sıkıntının dışında ve güvenli bir ortamda bulunurduk onun sayesinde. O günleri ve hocamızın bu erdemli, sevecen ve içten yakınlığını unutmamız mümkün değil.

Derslerinden çok zevk alırdım ve hatta ders saatlerini ipe çekerdim. Çünkü bizlere o günlük ders programının içeriğini genel kültürü, ilginç deneyimleri ve gözlemleriyle öylesine güzel analizlerle birleştirir, anıları ile harmanlayarak ve sentezleyerek öylesine güzel anlatırdı ki dersin nasıl geçtiğini anlayamazdık. İnteraktif dersler yapardık. Özellikle bizleri de konulara dâhil ederek görüş ve önerilerimizi teker teker alır, bunu da; sevecen tavırlarla, düşüncelerimize değer verdiğini hissettirerek, tevazu ile ve asla yargılamadan yapardı. Bizlerin farkındalığı sorgulayarak, günceli nasıl takip ettiğimizi, neleri okuduğumuzu, günlük okuma özelliklerimizi sorarak hepimizi aktif tutmaya özen gösterirdi. Sevgili Hocamın tartışmaya açtığı bir konuda görüş bildirememek endişesi ve ona mahcup olmamak düşüncesi ile derslerden önce günlük bilgi akışını takip etmeden ve güncel konularda bilgilenmeden derse gitmemeye çalıştığımı da bugün gibi hatırlıyorum.

Kahvaltı sonrası, koltuklarımıza oturup kahvelerimizi yudumlarken gene eski günleri yâd etmeye devam etmiştik... Yıldız Kenter, Can Yücel, Ruhi Su, Nilüfer Gürsoy gibi onun öğrencilik ve asistanlık dönemine ait isimler; DTCF' den ayrılıp Hacettepe'ye geçişi ve hiç bitmeyen enerjisiyle yaptığı yeni çalışmalardan bahis açılmış, anlattıklarını hayranlık ve övünçle dinlerken böyle bir hocamın olmasından onur duymuş ve onun öğrencisi olabilme şansını yakalamış olmaktan dolayı kendimi çok ayrıcalıklı hissetmişim...

Mesleğimizle ilgili teknolojik gelişmelerden her zaman bizleri haberdar edecek bilgiler vermesi, zenginleştirilmiş ve analiz edilmiş bilgi aktarımları ufkumu açmış ve geliştirmiştir. Örneğin Darülfünun ile başlayan Üniversite yapılanması ve Üniversite Kütüphaneciliği kavramı, Dokümantasyon, Enformasyon kavramları ile ilk onun derslerinde tanışmış ve belki de Üniversite Kütüphanesindeki 41 yıllık meslek yaşamını sonlandırmış bir kişi olarak bu alana ilgi duymamın, çalışma alanımı bu yönde belirlememin ilk adımları o derslerde atılmıştı diye düşünmeden edemiyorum.

TÜBİTAK sınıf gezimizi anımsıyorum. İlk kez IBM bilgisayarlarla bizi, yerinde öğrenme kavramını önemseyen Sevgili Hocam tanıştırmış ve veri kayıtlarının kartlara nasıl işlendiğini ve verilerin nasıl aktarıldığını yerinde görmemizi sağlamıştı. Meslek yaşamım boyunca bilişim ve gelişmiş bilgi teknolojilerine, kütüphanecilik alanında teknolojik olanaklara, elektronik kütüphanecilik hizmetlerine ilgi duymamın ve görev yaptığım süreçte bu alandaki gelişmeleri takip ederek kütüphane hizmetlerinin bu yönde geliştirilmesini önemseyerek gelişim hedeflerimi bu yönde belirlememin, çeşitliliği bol olan yenilikçi, zenginleştirilmiş, gözleme dayalı bu derslerimizin katkısı olduğunu yadsıyamam.

Zamanın su gibi akıp geçtiği bu zevkli sohbet sonrası kahveler de içilmiş ardından artık ayrılma saati gelmişti. Sevgili Hocam her zamanki tevazusuyla izin isteyip Üniversitedeki toplantısına geri döndü. Adeta, uzun süredir ayrı kaldığım bir aile yakınımla tekrar görüşmüş olmanın mutluluğunu ve ayrılıyor olmanın hüznünü aynı anda yaşamaktaydım... İşte erdemini ve tevazunun yüceliği diye düşündüm, bu güzel insanın ardından.

Ve aradan uzun yıllar geçti... İş, güç, meşgale, yaşam koşuşturması derken bir türlü görüşemeyip, bazı bazı telefonla konuştuğumuz yıllardan sonra bir gün gelen vefat haberiyle sarsıldım.

Yaşamımız boyunca fazla fedakârlık yapmadan, emek sarf etmeden elde edebildiğimiz çok az şey vardır. Sahip olduğumuz birikimlerin, edindiğimiz özelliklerin, gerçekleştirdiğimiz başarıların sonuçlarını alabilmek bağlamında, birilerinin verdiği destek ve ektiği tohumların yadsınamaz olduğunu düşünüyorum.

İşte; insancıl değerlerini ve evrensel bilgi birikimini tüm öğrencileri ile paylaşarak hepimizin gerek kişisel gerekse meslek yaşamlarımıza dokunmuş kişilerden biri olan Saygıdeğer ve Sevgili Hocamız Berin Yurdadoğ her zaman anılarımızda ve kalbimizde sonsuza dek yer alacaktır.

Anısı önünde saygıyla eğiliyor, öğrencisi olmaktan ve böyle bir kişinin hocam olması ayrıcalığını yaşamış olmaktan övünç duyuyorum...

Sana sonsuz şükranlarımı sunuyorum Sevgili Hocam Berin Yurdadoğ, ışıklar içinde yat...

2020 Mayıs, Balıkesir

Mahşerin Dördüncü Atlısı

The Fourth Horsewoman of Apocalypse

Mehmet Tayfun Güllü*

Öz

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ kütüphaneciliğimizin duayen hocası olup, bilge ve sevecen kişiliği ile kalplerde taht kurmuştur. Türkiye'deki kütüphanecilik eğitiminin kurucularından olan Berin hoca bu yönüyle mahşerin dördüncü atlısına benzetilmektedir. Hocamızın akıllara kazınan en önemli sözü "İyi olmaya kararlıyım!" dır.

Anahtar Sözcükler: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Türk kütüphaneciliği; mesleki eğitim.

Abstract

Prof. Dr. Berin Uğurlu Yurdadoğ is a doyen professor of our librarianship and has enshrined in the hearts with his wise and humane personality. She is one of the founders of librarianship education in Turkey, so she has been likened to the fourth horsewoman of the apocalypse. The best important sentence of our professor is, "I am determined to be good!"

Keywords: Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ; Turkish librarianship; vocational education.

Mesleki eğitimimizin çağdaş gelişmeleri rehber edinerek akademik düzeyde verilmesinin öncüleri olan Ankara, İstanbul ve Hacettepe Üniversiteleri bölüm başkanlarımızın vefatları ardından kaleme aldığımız okur mektubunda merhum hocalarımız Osman Ersoy, Jale Baysal ve İlhan Kum, bir taraftan dönemsel sorunlarla uğraşarak diğer taraftan sağlık koşullarını dahi zorlayarak mesleki eğitim için harcadıkları insanüstü çaba nedeniyle mahşerin üç atlısına benzetilmiş ve bu nedenle yerlerinin dolamayacağına vurgu yapılmıştı.¹

Tam 10 yıl sonra 2019 Haziran ayında toprağa verdiğimiz Berin U. Yurdadoğ Hocamızın ardında bıraktığı boşluğun derinliği giderek artarken Hocam hakkında ne yazacağımı sürekli düşündüm. Berin Hocam, mahşerin üç atlısı olarak tanımladığım;, tıpkı Ersoy, Baysal ve Kum Hocalarımız gibi "hocaların hocası" sıfatlı olduğuna göre mahşerin dördüncü atlısı olmalıydı!²

Mesleğimizin öncü hocaları mahşerin atlılarının yaptığı gibi ellerindeki mühür hayatlarının sonuna kadar korudular. O mühür ki; cumhuriyetin ilanından sonra ülkemizde çağdaş kütüphane/bilgi-belge hizmetlerinin bilimsel temelde yorumlanarak kökleştiği,

* Editör, *Türk Kütüphaneciliği*. E-posta: editor@tk.org.tr
Editor, *Turkish Librarianship, Turkey*.

¹ Bkz. Güllü. (2009). *Türk Kütüphaneciliği*. 23(3), 638-640.

² Hristiyan inancına göre mahşerin dört atlısının her birinin ellerinde birer mühür vardır, mahşer gününün gelip dünyanın yok olmasını önlemek için mühürlerini korumak zorundadırlar. Hiç de kolay olmayan bu görevin en riskli tarafı mühürlerin kırıldığı zaman dünyanın savaş, kıtlık, ölüm ve salgın hastalıklara yenik düşecek olmasıdır. Dördüncü atlının kadın olması ise bir başka ilginç durumdur. Konuyla ilgili çok sayıda kaynakta birbirinden ayrışan veya benzeşen yorumlar bulunmakta olup, okuduğunuz mektubun yazarının incelediği kaynak için bk. Ione, L. (2012). *Ares*. 2.bs. İstanbul: Arunas Yayıncılık. Mahşerin Dört Atlısı Serisi No:1.

akademik düzeyde eğitimin gelişerek ulusal ve uluslararası alanda var olmaya başladığı anlayışı temsil eder.

Berin Hoca, kuşku yok ki, kendine has kişilik özelliği; engin sabrı, derin mesleki ve hayat bilgisi, insanlara huzur ve güven veren ses tonu ve gülümseyen yüzü, en önemlisi sahip olduğu farklı zekâsı nedeniyle çok özel bir insandı. Kendisinden birebir ders almadığım halde mesleğe bakışı ama en önemlisi hayata bakışı ile beni en çok etkileyen hocamdır. Berin Hocamla ilk karşılaşmam 1991 yılında girdiğim doktora yeterlik sınavına konuk öğretim üyesi olarak katılmasına denk gelir. Sınavdan yaklaşık 1 hafta önce babamın ani vefatının neden olduğu ruh hali ile girip girmemekte tereddüt ettiğim yeterlik sınavına danışmanım Tülin Hoca başta olmak üzere komisyonda görev alan hocalarımın manevi desteği ile girmeye karar verdim. Prof. Dr. Berin Yurdadoğ'un komisyon başkanlığına seçildiğinin söylenmesi, acı kaybımın bende oluşturduğu ruh halinden biraz uzaklaşmama neden oldu, çünkü Berin Hoca, o güne kadar sadece ismen bildiğim bir hocaydı. Komisyon üyeleri toplantı odasına girdikten 10 dakika sonra içeri davet edildim. Odaya girdiğimde 5 kişilik masanın başında kıvrır kıvrır saçlarıyla bir çift gülen göz anımsıyorum. Aradan geçen yaklaşık 30 yıla karşın o anı hiç unutmadım. Berin Hocamın bana ilk hitabı: "Otur yavrum." oldu, sesindeki kucaklayan ve saran tını ve ilk kez bir hocamdan "Yavrum" hitabı almak...

İşte Berin Hocamla, 1991 yılı 23 Eylül günü başlayan derin sevgi ve güven bağı sonsuzluğa yürüdüğü 2019 yılı 10 Haziran gününe kadar artarak, gelişerek ve beni geliştirerek devam etti. O güne ilişkin aklıma kazınan ikinci söz, tez önerimi savunduktan sonra "Yavrucuğum, yolda yürürken daima ileriye bak, yol boyunca sağında solunda bulunan tabela ve levhalara çok takılma, yoksa ilerleyemezsin." olmuştur. Kulağıma küpe olan bu sözün aslında değerli bir öğüt olduğunu sonraki yıllarda yaşayarak anladım.

Berin Hocamla kopmadan devam eden, hoca-öğrenci ilişkisinin ötesinde 30 yıllık, dostluk, arkadaşlık, dert ortaklığı sürecinde kendisinden mesleki anlamda ilk duyduğum kelime "sibernetik" oldu. Emek'teki evine çok yakın Yeşim Pastanesi'ni çok sevdiği için orada buluşurduk, buluşmalarımızın birinde konuyu sibernetik, insan-makine etkileşimi, yapay zekâ ve kuantuma getirdi. Günümüzün bu yaygın kavramlarını Berin Hocamdan farklı yorumlarla dinlemiştim. Bu temel kavramları enformasyon ve bilgi ile birleştirdiği yaklaşım ise başlı başına bir düşünce devrimi gibi gelmişti bana.

Hocamın bende iz bırakan, düşündürten çok fazla anekdotu olmuştur. Unutamadıklarımın başında gelen ise, çok sevgili dostum, meslektaşım Zafer Kızıllan'la ilgilidir. Eylül 2014'te Zafer'in ani kaybının sarsıntısı içindeydim, Hocam da çok üzgündü. Zafer'in doğa fotoğrafçısı olduğunu ve sıklıkla açtığı sergileri de takip ederdi. Zafer'in vefatından kısa bir süre sonraki buluştuğumuzda "Zafer bizi çok üzdü Hocam" dedim, Hocamın zekice ve öğüt verir yorumunu unutamıyorum: "Çiçekleri seven insanları üzemez yavrum."

Yine bir gün, işyerinden erken çıkmış eve doğru ağır ağır gidiyordum. Çoğu çalışanın başına geldiğini tahmin ettiğim ağır bir mobing sürecinden geçiyordum. Hatta maruz kaldığım muamele psikolojik terör boyutlarındaydı, ne yapacağımı bilemez bir şekilde izin aldım ve eve kadar olan 6 kilometrelik yolu yürümeye başladım, hiçbir şey düşünemez haldeydim, aklımda olan sadece eve gidip ilaç alıp uyumaktı. Sanırım yolu yarılamaştım. Telefonum çaldı, baktım. Berin Hoca arıyordu, hemen açtım. O her zaman ki şefkat dolu sesiyle: "Nasılsın yavrum?" dedi. "İyiyim hocam, siz nasılsınız?" dedim. "Dünya Pi Günün kutlu olsun." dedi. Hayatımda

ilk defa pi sayısına özel bir gün olduğunu o gün öğrendim. Derin uykulardan uyanır gibi “Teşekkür ederim hocam, sizin de kutlu olsun ama bugünün Pi Günü olduğunu bilmiyordum. Neden Pi Günü?” diye sorunca, bilge Hocam kadife sesiyle uzun uzun anlattı. Aklımda kalan, “Yavrucuğum pi sayısının rakamsal değerinden yola çıkarak her yıl 14 Mart günü sadece Tıp Bayramı değil aynı zamanda Dünya Pi Günü olarak kutlanır. Matematikçiler için kutsal bir sayı olan pi, sonsuzdur ve sonsuz olduğu için gizemli, gizemli olduğu için de evrenin sırları onda gizlidir.” dedi. Hocamın masalsi sesi yol boyunca yağın yağmurun sesini bastırdı. Hipnotize olmuş gibi hocamı dinlemeye öylesine dalmışım ki, eve geldiğimi son anda fark ettim, Hocam anahtarın sesini duyunca eve geldiğimi anladı ve “Yavrum, kafan biraz boşaldı mı?” dedi “Evet, şimdi çok iyiyim Hocam.” dedim. Bilge Hocam, derin ve engin sezgisiyle sıkıntımı hissetmiş ve bana terapi uygulamıştı. O günkü terapiden sonra tekrar psikiyatra gitmeme gerek kalmadı.

Can Hocamın o gün bana ilaç gibi gelen sesi ve anlattıkları benim için milat oldu, o günden sonra kendimi daha güçlü hissettim, bir süre sonra içinde bulunduğum sıkıntıyı aşabildim. O günün bir güzel birikimi de hocamla birbirimize dünyanın bilinmeyen günlerini haber verme geleneği oldu. Aklımda kalanlar; 13 Şubat Dünya Radyo Günü, 17 Şubat Dünya Kediler Günü, 20 Şubat Dünya Sosyal Adalet Günü, 21 Şubat Uluslararası Anadil Günü, 1 Mart Sıfır Ayrımcılık Günü, 3 Mart Dünya Yaban Hayatı Günü, 20 Mart Uluslararası Mutluluk Günü, 20 Mayıs Dünya Arı Günü, 30 Temmuz Dünya Dostluk Günü, 5 Aralık Dünya Toprak Günü...

Berin Hocamla son görüşmelerimiz yerleştiği 75. Yıl Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi’nde oldu. Kendisini bayramlar da dâhil olmak üzere iki kez ziyaret ettim. Her ikisi de Hocamın tadına doyum olmaz sohbeti ile saatlerce sürdü. Ziyaretlerimde Hocamın huzurevinde oluşturduğu huzur ortamına da şahit oldum. Huzurevi sakinlerinin neredeyse tamamı Hocamı çok seviyor ve kendisine selam vermeden geçmiyorlardı.

Hocamla telefon görüşmelerimiz ve mesajlaşmalarımız vefatına kısa süre kala düzenli olarak devam etti. Vefat haberini aldığım da hocamın anılara kazınan asırlık sözleri kulaklarımda çınladı: “İyi olmaya kararlıyım yavrum!”.

Fotoğraf 1. Prof. Dr. Berin U. Yurdadoğ, kütüphaneciliğimizin bilge kralı Prof. Dr. Özer Soysal ile 2018 yılında DTCF’de düzenlenen Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrenci Kongresi’nde.

Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Erasmus Eğitim Alma Hareketliliği Programı Deneyimi

Experience on Erasmus Staff Exchange Programme at Cambridge University Library

Cihan Kalın*

Öz

Bu yazının amacı 16-22 Eylül 2016 tarihlerinde Erasmus Personel Hareketliliği Programı kapsamında İngiltere'deki dünyanın sayılı üniversitelerinden biri olan Cambridge Üniversitesinde almış olduğum eğitim programını ve bu ziyaret sonucunda elde ettiğim kazanımları açıklayarak, meslektaşlarımda üzerinde bir farkındalık yaratmayı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Erasmus personel hareketliliği; Cambridge Üniversitesi; Büyük Britanya; İngiltere; kullanıcı hizmetleri; akademik kütüphaneler.

Abstract

The purpose of this article is to raise awareness on my colleagues by explaining the training program I have received at Cambridge University, one of the world's leading universities in England as part of the Erasmus Staff Mobility Program in September 16-22, 2016, and the gains I have achieved as a result of this visit.

Keywords: Erasmus staff exchange; Cambridge University; United Kingdom; England; user services; academic libraries.

Giriş

Erasmus Personel Hareketliliği faaliyeti, yükseköğretim kurumlarında akademik personelin ve idari işlerde çalışan herhangi bir personelin Erasmus Üniversite Beyannamesi (EÜB) sahibi yükseköğretim kurumlarında veya işletmelerde eğitim almasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla Erasmus Personel Hareketliliği 2 dala ayrılmaktadır (Türkiye Ulusal Ajansı, 2019):

- Eğitim alma hareketliliği
- Ders verme hareketliliği

İdari personel “Eğitim Alma Hareketliliği” kısmına başvurabilmektedir. Söz konusu eğitim 2 ila 5 gün arasında değişmektedir. Bu doğrultuda, kütüphaneci olarak idari personel kontenjanından başvurduktan sonra hibeli programı almaya hak kazandım. Sonraki süreçte Cambridge Üniversitesi Kütüphanesine CV ve eğitim alma amacımı açıklayan motivasyon mektubu gönderdim. Yaklaşık 2 hafta içinde olumlu yanıt alarak 16-22 Eylül 2016 tarihleri arası 5 günlük eğitim programını İngiltere Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde tamamladım.

*Kütüphaneci, İstanbul Üniversitesi. E-posta: cihan.kalin@istanbul.edu.tr
Librarian, İstanbul University, Turkey.

Başvuru sürecinde dikkatimi en fazla çeken üniversitenin idari bürokrasi konusundaki hızıydı. Eğitime kabul edildiğim kütüphanenin Yakın ve Ortadoğu Bölümünün Sorumlusu Yasmin Faghihi'nin beni kabul etmesi ve evraklarımı imzalaması, diğer hiçbir idari süreç olmadan eğitime başlamam için yeterli olmuştur. Bu noktada, İngiltere'nin akademik özgürlüğü teşvik eden geleneğinin olduğunu kabul sürecinde anlamış oldum.

Üniversite Kütüphanesi ve Eğitim Programı

Kuruluşu 1209 yılına dayandırılan ve 1231 de Kral 4. Henry tarafından kraliyet fermanı ile onaylanan Cambridge Üniversitesi, Birleşik Krallık'ın en eski üniversitelerinden biridir. *Times Higher Education* dünya üniversiteleri sıralamasında 2019 yılında 2. sırada yer alarak yüzyıllardır bilime katkısını en üst düzeyde devam ettirmektedir ("Times Higher Education", 2019).

Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Birleşik Krallık çapında kurulan 5 derleme kütüphanesinden biridir. Diğerleri ise; İskoçya Milli Kütüphanesi, Galler Milli Kütüphanesi, Oxford Bodleian Kütüphaneleri, Britanya Kütüphanesidir. Ayrıca Dublin Trinity Koleji Kütüphanesi de Birleşik Krallık derleme sisteminden yararlanmaktadır ("National Library of Scotland", 2020).

Kütüphanenin tarihi, üniversiteye çeşitli koleksiyonerlerden basılı kitap ve nadir eserler alınmaya başlamasına dayandırılmıştır. Bu eserler sandık vb. ortamlarda saklanmış ve araştırmacılara yararlandırılmıştır. Kütüphanenin hizmete başlama tarihi 1416 Mart ayına kadar uzanmaktadır. Bu bilgi Cambridge Üniversitesi'nde bir kütüphaneye dair yapılan ilk referansların William Hunden ve William Loring'in 3 ciltlik *To Remain Forever in the New Library at Cambridge for the Use of Graduates and Scholars in Residence* isimli eserlerinde bulunmaktadır ("Cambridge University Library", 2020a).

Merkez Kütüphanenin ana binası 1931'de yapılmaya başlanmış ve 1934 yılında tamamlanmıştır. Dizaynı İskoç endüstriyel mimarisine benzemektedir. Tam ortasında bir kule vardır ve kulenin yüksekliği 48 metredir. Yapımından sonra birkaç kere bina genişletilmiştir (Wikipedia, 2019). Dolayısıyla kütüphanelerin alansal sorunları burada da kendisini göstermektedir.

Beş günlük eğitimin ilk günü kütüphanenin tüm bölümlerinin çalışmalarının nasıl yürütüldüğüne dair bir oryantasyon şeklinde, sonraki 2 günü Yakın ve Ortadoğu Biriminde yeni kitapların alımı ve kataloglaması ile, kalan 2 günün biri Okuyucu Hizmetlerinde ve son gün Dijitalleştirme Bölümünde geçmiştir.

Oryantasyon günü, Kütüphanenin Yakın ve Ortadoğu Birimi Müdürü Yasmin Faghihi'nin Cambridge Üniversitesi ve Kütüphanesi hakkında verdiği bilgilerle başlamıştır. Bir bilgilendirme etkinliğinin ardından Merkez Kütüphane turu gerçekleştirilmiş ve tüm bölümler gezilmiştir. Ayrıca Merkez Kütüphanede yer alan, Üniversite ve Kütüphane bünyesinde çeşitli değerli eserlerin sergilendiği Milstein Sergi Merkezi gezilmiştir ("Cambridge University Library", 2020b). Eserlerin arasında Newton'un makaleleri vb. gibi değerli materyaller bulunan sergi merkezi halka açıktır.

Sonraki 2 gün Yakın ve Ortadoğu Biriminde çalıştım. Bu birim Yakın ve Ortadoğu ülkelerinden satın alma ve bağış yoluyla koleksiyonuna eser kazandırmaktadır. Çalışmam genel olarak Türkçe eserlerin kataloglanması işi şeklinde olmuştur. Kataloglamada MARC21

Standardı kullanılmaktadır. Eserin katalog kaydı kataloglama programı vasıtasıyla Library of Congress'den (LC) çekilmektedir. Fakat eser LC'de yoksa eserleri kataloglama işi MARC21 kurallarına göre sıfırdan başlayarak yapılmaktadır. Burada diğer dikkat çektiğim nokta bir kütüphane geleneği olarak, eserleri kataloglarken verilen sıra numarasını (günümüzde bunu kataloglama programı veriyor) kurşun kalemle iç kapağa yazmalarıdır. Bu durumun kütüphanenin ve genel olarak üniversitenin geleneklerine verdiği önem için devam ettiği olarak açıklanmıştır.

Okuyucu hizmetleri bölümü kütüphane ana kapısının hemen girişindedir. Burada kitap ödünç alma-verme işlemleri, kayıt işlemleri vb. okuyucu ile ilgili tüm işlemlerinin yapıldığı yerdir. Kişisel çanta ve diğer özel eşyaların kişiye özel elektronik kilitlenen dolaplarda saklanması zorunludur. Kütüphaneyi kullanmak için öncelikle 18 yaşından büyük olmak, kütüphaneye üye olmak ve üyelik kartı almak gerekmektedir. İngiltere dışındaki üniversite öğrencileri ve halk için üyelik ücreti 6 ay için £15, 1 yıl için £28'dur. Kütüphaneyi üniversite mensubu olmayan araştırmacılar ödünç yayın almadan kullanabilmektedirler ("Cambridge University Library", 2020c).

Son gün, Dijitalleştirme Bölümünde öncelikle dijitalleştirme çalışmalarının toplandığı çok değerli ve açık erişime sunulmuş eserlerin web sitesi üzerinden gösterilmesi ile başlamıştır (Cambridge University Library, 2020d). Bu bölümde fotoğrafçılık ve bilgisayar mühendisliği lisans derecesine sahip çalışanların yanı sıra kütüphane ve bilgi bilimleri mezunu 2 meslektaşımız da vardır. Meslektaşlarımızın görevleri dijitalleşen öğelerin metadalarını çıkarmak ve eserleri kataloglamaktır. Dijitalleştirilecek öğeler basılı kitap vb. eserlerden üzerine yazılar ve simgeler yazılmış kemik gibi eserlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Darwin'in manuskriptlerinden Newton'un çalışma kâğıtlarına kadar çok değerli ve benzersiz eserler dijitalle aktarılmıştır. Tüm eserler web sitesi üzerinden ücretsiz bir şekilde yüksek kaliteli çözünürlükte görülebilmektedir.

Değerlendirme

Personel Eğitim Hareketliliği programı, dünyanın en prestijli üniversitelerinden biri olan Cambridge Üniversitesi ve Üniversite Kütüphanesini görmekle birlikte kurumun dünya bilimine nasıl yön verdiklerini ve vermeye devam ettiklerini görme şansını bana vermiştir. Dünyada en çok Nobel Ödülü alan üniversitelerin başında gelen üniversitenin ("University of Cambridge", t.y.), bilim ve araştırmaya verdiği önemin, kütüphaneye verdiği önemle eşdeğer olduğu görülmüştür. Alanında etkili öğretim üyelerinin kütüphaneden faydalandığı ve kütüphaneye katkıda bulunduğu bunun açık örneğidir. Bazı nadir eserlerin onarımında veya dijital ortama aktarımında söz konusu eserin konusu ile ilgili olabilecek sorunlarda veya işlerde bilim adamları çalışanlara yardım etmekte ve onlara danışma hizmeti vermektedir. Kütüphanede konu uzmanları oluşturularak, bu uzmanların konu ile ilgili çalışan öğrenci ve akademisyenlere birebir destek verdiği bir sistem oluşturulmuştur. Ayrıca emekli hocalar, öğretim üyeleri kütüphane çalışmalarında gönüllü olarak destek verebilmektedir.

Eserlerin dijital ortama aktarımı konusunu kütüphanenin bir politika olarak ilgili projelere yüksek miktarda kaynak ayırdığı ve kütüphane tarafından söz konusu eserlerin dijitalleşmesinde belli standartlar geliştirildiği görülmüştür. Bu standartlar METS (Metadata Encoding and Transmission Standard), MODS (Metadata Object Description Schema) ve TEI (Text Encoding Initiative) formatlardır. Genelde dijitalleşme projeleri, devlet tarafından değil

büyük fon sağlayan kuruluşlardan yardım alarak finanse edilmektedir. Bu kuruluşlar şunlardır: Arts and Humanities Research Council, The Polonsky Foundation, The Islamic Manuscript Association vb.

Eğitimin yanı sıra, kurumdaki çalışanlarla tanışma fırsatını buldum. Kütüphanede çalışanların niteliğine bakıldığında akademinin diğer alanlarından mezun olan çalışan sayısının kütüphanecilik/bilgi yönetimi okumuş çalışan sayısından fazla olduğu görülmüştür. Hukuk okuyan bir insanın kütüphanede kütüphanecilik mesleğini severek yaptığı görülmüştür. Ülkemizde aynı durumun toplumun sosyolojik olarak kütüphaneciliğe bakış açısı ve BBY bölümünden mezun sayısının artması sonucu mezunlarımızın iş bulma sorunları yaşadıkları bir ortamda gerçekleşmesini veya genele yayılmasını beklemek gerçekçi değildir. Fakat en azından konu uzmanlığının artması ve akademisyenlerin çalışmalarında kendilerine en üst seviyede bilgi hizmeti verilmesi noktasında konu uzmanı kütüphanecilerin rolünün artabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca meslektaşlarımızın ne tür sorunları olduğunu, iş tatminin ne düzeyde olduğunu yerinde gözlemlene şansını elde ettim. Bu noktada en önemli sorunun düşük maaşların olduğu ifade edilebilir.

Son olarak Cambridge Üniversite Kütüphanesinin, Anglo-Sakson akademi geleneğinin önemli bir ögesi olduğu, devlet üniversitesi kütüphanesi olmasına rağmen bürokrasinin az olduğu, yönetim sisteminin özel sektördeki gibi şirket yapısı şeklinde idare edildiği görülmüştür. Dijitalleşme projeleri ve işe alım konusunda büyük fon kuruluşlarının veya sponsorların desteğinin alınması ve en büyük gelir kaynaklarının söz konusu kuruluşların desteğinden oluşması bu mantığa uygundur.

Kaynakça

Cambridge University Library (2020a). The pre-Reformation library. Erişim adresi:

<https://www.lib.cam.ac.uk/about-library/historical-sketch/pre-reformation-library>

Cambridge University Library (2020b). Events and exhibitions. Erişim adresi:

<https://www.lib.cam.ac.uk/collections/departments/maps/events-and-exhibitions>

Cambridge University Library (2020c). Joining the library. Erişim adresi:

<https://www.lib.cam.ac.uk/using-library/joining-library>

Cambridge University Library (2020d). Cambridge digital library. Erişim adresi:

<https://cudl.lib.cam.ac.uk/>

Cambridge university library (2020, 26 Mart). *Wikipedi* içinde. Erişim adresi (18 Mayıs 2020):

https://en.wikipedia.org/wiki/Cambridge_University_Library

National Library of Scotland (2020). UK legal deposit libraries. Erişim adresi:

<https://www.nls.uk/guides/publishers/legal-deposit-libraries>

Times Higher Education (2019). World university rankings 2019. Erişim adresi:

https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

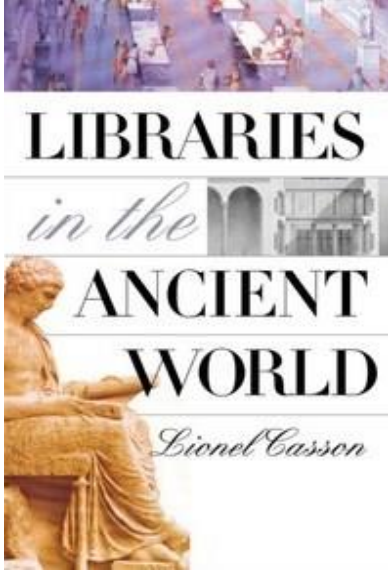
Türkiye Ulusal Ajansı. (2019). *2019 uygulama el kitabı*. Erişim adresi:

<http://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/baglanti-ve-dokumanlar/2019-donemi-ka107-sozlesme-belgeleri/>

University of Cambridge. (t.y.). *Nobel prize*. Erişim adresi: <https://www.cam.ac.uk/research/research-at-cambridge/nobel-prize>

Casson, L. (2002). *Libraries in the Ancient World*. New Haven: Yale University Press. xii, 177 s.; ISBN: 0300097212.

Elif İbşiroğlu Bayram*

Book Review

Libraries in the Ancient World

Lionel Casson was an academician at the New York University. His book “Libraries in the Ancient World” was published by Yale University in 2002 with renewed edition. The first edition of the book was published in 2001. The book has not been translated into Turkish yet. The author, who has studies on antiquity and maritime history, gives information about libraries from Antiquity to the Middle Ages in his book. He reviewed the libraries in terms of what they looked like, how their internal processes are, their collections, methods of acquisition and what services they offered.

New York Üniversitesinde öğretim üyeliği yapmış olan Lionel Casson’un “Libraries in the Ancient World” başlıklı kitabı, yenilenmiş baskısıyla, 2002 yılında orijinal dilinde Yale Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. Kitabın ilk baskısı 2001 yılında yapılmış olmakla birlikte; Türkçe çevirisi henüz bulunmamaktadır. Antik Çağ ve denizcilik tarihi üzerine çalışmaları bulunan yazar, Antik Çağ’dan Orta Çağ’a kadar olan kütüphaneler hakkında bilgiler verdiği kitabında; kütüphanelerin nasıl görüldüğünü ve işlediğini, koleksiyonlarını, kaynak edinme yöntemlerini, hangi hizmetleri sunduklarını incelemiştir.

Yazar Casson’un kitabı, ön sözünde belirttiği şekliyle: “Antik dünyadaki kütüphanelerin ilk tam kapsamlı çalışmasıdır.” M.Ö. 3000 yıllarında Antik Yakın Doğu ile başlayan süreç, M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllara (erken Bizans dönemi) kadar devam etmiştir. Bu süreçte Hıristiyanlığın yayılması, kütüphane tarihini temel ölçüde etkilemiştir.

Tarih sahnesi yüzyıllar boyu savaflara tanıklık etmiştir. Bu savaflar sonucunda yapılan yağmalar, eserlerin el değiştirmesine sebep olmuştur. Bugün, bu eserler aracılığıyla dönem uygarlıkları hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Kitap, kütüphanelerin tarihe ışık tutan yapıları olduğunu göstermektedir. Bu noktada arkeoloji, önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Kalıntıların kütüphanelere ait olduğu, yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kitap, anlatıların yanı sıra; harita, resim, belge gibi görsellerle desteklenmiştir. Genel anlamda okuyuculara ve akademisyenlere hitap eden kitap 9 bölümden oluşmaktadır:

* Öğretim Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı.

E-posta: ielif@uludag.edu.tr

Academic Librarian, Bursa Uludağ University Library, Turkey.

Mısır ve Mezopotamya’da medeniyetin ortaya çıkışı, kitabın 1. bölümünde (s. 1-16), Antik Yakın Doğu ile başlamaktadır. Sümerlerin yazıyı bulmasının uygarlık tarihinin başlangıç noktası olduğu, çivi yazısının ve kil tabletlerin yaygın olarak kullanıldığı bu dönemde; başlıklandırma ile kişisel eserlerin tanımlanması, benzer eserlerin seri halinde toplanması, temel kütüphane prosedürleri olarak tanımlanmıştır. Mısırlıların geliştirdikleri bir kağıt biçimi olan papirüs, dönemin önemli gelişmeleri arasındadır.

“Başlangıçlar: Yunanistan” başlığını taşıyan 2. bölümde (s. 17-30), M.Ö. 9. yüzyılda tiyatro, tarih, felsefe alanlarında önemli isimlerin ortaya çıktığı ve Yunan entelektüellerin döneme damgasını vurduğu ifade edilmiştir. Bölümün konusunu oluşturan Yunanistan, Fenikelilerin geliştirdiği yazı biçimini ticari temaslar yoluyla alıp kendisine uyarlamıştır. Bu temaslardan biri kitap ticaretidir. Edebi fikirler üzerine özel koleksiyonların oluşturulması, rafların kitap olarak nitelendirilen rulolarla dolmaya başlaması ve M.Ö. 4. yüzyılın başlarında kitap satışının gelişen bir endüstri haline gelmesi, dönemin kitap konusunda yaşanan gelişmelerine örnek teşkil etmektedir.

Kitabın 3. bölümünde (s. 31-47), uygarlığın uzun soluklu geçmişine tanıklık etmiş ve M.Ö. 300 yıllarında kurulmuş olan İskenderiye Kütüphanesinden bahsedilmiştir. M.Ö. 30’da Roma, Mısır’ı ele geçirmiş olsa da Kütüphane, sert uygulamaların görüldüğü Helenistik Dönem’in yakın tanığı olarak varlığını korumaya devam etmiştir. Bu döneme ilişkin kütüphanecilik uygulamaları konusunda önemli bir isim ortaya çıkmaktadır. Zeneodotus, görevi net olmamakla birlikte, Kütüphanenin kataloglamasından sorumlu kişi olarak ifade edilmiştir. Zeneodotus, derlediği nadir kelimeler sözlüğünde alfabetik düzeni ilk kullanan kişi olmuş ve bunu koleksiyona da uygulamıştır. Kütüphanenin M.S. 270’de İskenderiye’de savaş sırasında saray alanı ile birlikte harap olduğu düşünülmektedir.

4. bölümde (s. 48-60), kütüphanelerin büyümesi ve gelişiminin örnekleri anlatılmış, M.Ö. 2. yüzyılın başında İskenderiye dışında kraliyet kütüphanelerinin var olduğu bilgisi aktarılmıştır. Bu dönemde İskenderiye’ye rakip bir kütüphane ortaya çıktığı görülmektedir; o da Bergama’dadır. Kütüphanenin okuyucu hizmeti sunan bir yapılanmayla edebiyat merkezine dönüştüğü vurgulanmıştır. Bu bölümde değinilen; Mısır papirüsü ithalatına olan bağımlılığı azaltmak için Bergamalıların icat ettiği parşömen, dönemin önemli gelişmeleri arasındadır. Bu dönemde okuryazarlık seviyesinin, Platon, Aristo gibi Yunan düşünürlerin öğretme isteği ve öğretmenliğinin, kütüphanelerin gelişimine katkısının olduğu düşünülmektedir. Dönemle ilgili bir başka tespit; kütüphanelerin, gimnazyumların bir parçası olduğu yönündedir. Özellikle Atina ve Rodos gibi bazı şehirler bu durumun bir kanıtı olarak gösterilmektedir.

Kitabın 5. bölümü (s. 61-79), Roma’nın başlangıç dönemleri ile ilgilidir. Yunan klasiklerinin genel koleksiyonları ile tiyatro yöneticilerine ait Latin, Yunan drama koleksiyonları, bu bölümde özel kütüphane olarak işaret edilen iki türdür. Özel alanlarda derinliğe sahip koleksiyonların yanı sıra tarihin bir uzmanlık alanı olduğu, Cicero’nun bakış açısından bir Romalının kütüphanesini nasıl yönettiği ile ilgili bilgiler, bu bölümden edinilmektedir. Buna göre bu dönemde; kütüphane personeli için kopyalama, ruloları yeniden toplama, hasarlı ruloları onarma, kataloğu güncel tutma konularında yetenekli iyi eğitilmiş Yunan kölelerin kullanıldığı görülmektedir. Roma’ya göre yurtdışı olarak ifade edilen Atina, Rodos, İskenderiye ve Yunan merkezleri kitap satın almak için dönemin en iyi yerleri arasında gösterilmektedir.

Kitabın 6. bölümünde (s. 80-108), Roma şehrindeki Roma İmparatorluğu Kütüphanelerinin anlatılması amaçlanmıştır. Roma'nın ilk halk kütüphanesinin Sezar tarafından oluşturulduğunun vurgulandığı bu bölümde, Roma halk kütüphanelerinin mimarlarının Yunan öncüllerini takip etmediği, kendi yollarını izledikleri bilgisi verilmektedir. Roma kütüphaneleri ve hizmetlerine ilişkin tasvirler oldukça dikkat çekicidir. Roma kütüphaneleri modern okuma odaları olarak ifade edilmiştir. Özellikle okuyucu hizmetleri ile ilgili uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Okuyucular için masa ve sandalye kurularak, onlara çalışabilecekleri alan sağlandığı bilgisini bu bölümden edinmek mümkündür. Bu dönemde kitaplıklar numaralandırılmış ve konumu belirtmek için her katalogda başlığın yanında uygun numara verilmiştir. Kütüphane koleksiyonunun ruloları, okuyucuların hemen görebilmeleri için kimlik etiketi dışa dönük olacak şekilde raflara yatay olarak yerleştirilmiştir. Yeni bir düzenin sağlandığı Roma, Latin öğrenim ve edebiyatının da merkezi haline gelmiştir.

Kitabın 7. bölümünün (s. 109-123) içeriği, Roma şehri dışındaki Roma İmparatorluğu Kütüphanelerinden oluşmaktadır. Pompeii gibi İtalya'nın başka yerlerinde halk kütüphanelerinin, Roma dışında farklı yerlerde kütüphanelerin olduğuna dair kanıtlar bulunduğundan bahsedilmiştir. Az sayıda kütüphane tespit edilmesinin, sayının az olmasından değil, tarihin kayıtlara geçememiş olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Var olan kütüphane sayıları ile ilgili gelişigüzel kaynaklardan bilgi edinildiği vurgusu yapılmıştır. Öyle ki; bir kütüphane, yalnızca bir yazarın gündelik ifadesi nedeniyle bilinmektedir.

Yeniliğe dair bir tespitten bahsedilen 8. bölümde (s. 124-135), rulodan kodekse geçiş süreci anlatılmıştır. Kodeks, not almak için kullanılan tahta yazı tableti olarak tanımlanmıştır. Rulo ve kodeksin kullanım farklılıklarına değinilmiştir. Rulo; dosyalara, arşivlere giren belgeler olarak hizmet vermeye devam ederken, kodeks; literatür, bilimsel çalışmaları, teknik el kitapları gibi türler için kullanılmıştır. Rulolara alışıldığından yadırganmışsa da kodeksler, kütüphanelerin işleyişini büyük ölçüde değiştirmiştir. Rulolar üst üste yığınlardan oluşurken, kodeksler daha eşit ve düzgün bir görüntü sergilemiştir. Rulo koleksiyonundan oluşan kataloglarda arama yapmak zor olurken, kodeks koleksiyonundan oluşan kataloglarda okuyucular sadece sayfa çevirerek ilgili başlıkları bulabilmişlerdir.

Kitabın son kısmını oluşturan 9. bölümde (s. 136-145), Orta Çağ'a doğru uzanan kütüphaneler ele alınmıştır. Bu dönemde; Hıristiyanlığın yükselişi, Kutsal Kitap ile ilgili çalışmaları ayrı bir kütüphane ihtiyacını doğurmuştur. Kilise ve manastırların yayılması, günümüz kütüphanelerine bir adım sayılmıştır. Çalışmaları konusu teoloji olmuş; manastır el yazmaları kopyalama, hediye, satış, hırsızlık, yağma gibi çeşitli şekillerde Orta Çağ ve Rönesans'ın önemli kütüphanelerinin çekirdeğini oluşturmuştur.

Elektronik kaynakların yaygın kullanıldığı, dijital uygulamaların ön plâna çıktığı günümüz dünyasında, kütüphanecilik anlayışı başka bir boyut kazanmış ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimle birlikte farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Bugünün kütüphanelerini yakından takip edenler, bu kitap sayesinde geçmişteki kütüphanecilik uygulamalarının farklılığını daha iyi anlayacaklardır. Kitap, okuyanları tarihin antik dönemlerine ve uygarlığın köklü sayfalarına doğru yolculuğa çıkarmaktadır. Akademisyenlerin yanı sıra antik çağa, tarihe, arkeolojiye ilgi duyanların keyifle okuyabileceği bu kitap; kütüphanelerin, uygarlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğunun göstergesidir.